

Абдушарифи Боқизода

ФИҚҲИ ИСЛОМӢ

бар асоси мазҳаби
ҳанафӣ

Чопи дуюм

Бо тасҳеҳот, таҳриҷот ва иловаҳо

Душанбе – 2008

ББК 86.38+87.3+817
Б-90

Китоб ба рӯҳи баҳақпайвастаи
падарам эҳдо мегардад.

Муаллиф: Абдушарифи Боқизода
Фиқҳи исломӣ бар асоси мазҳаби Ҳанафӣ-
Душанбе, 2008. 672 саҳ.

Китоб нақши маънавии ибодат ва бандагии Худоро дар тақомули рӯҳӣ ва бинои шахсияти инсон мавриди таъкид қарор дода, аҳкоми ибодатҳо ва ҳолатҳои шахсӣ ва хонаводагиро бар асоси бузургтарин мактаби фиқҳӣ – мазҳаби Ҳанафӣ баррасӣ ва пешкаши хонанда менамояд. Китоб дар ороиши тоза ва бо истифода аз равиши дастабандӣ ва таснифи қонунҳои аср таҳия гардида, барои доираи васеъи хонандагон ва алоқамандон, ҳамчунин ҳавзаҳои гуногуни илмӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқии кишвар тақдим мегардад.

Ба чоп 1. 07. 08 супорида шуд. Ба чопаш ____ 08 имзо шуд. Чопи офсетӣ. Гарнитураи Times New Roman Tj. Андозаи: 60x90 $\frac{1}{16}$. Ҷузъи чопии шартӣ 42. Чопи дуюм. Адади нашр 1000. Супориши № 9.

Нашриёти «Нур - 2003».
Душанбе, кӯчаи Саъдии Шерозӣ, 19.

440304000-
Б 091 _____ 2006
86. 38 – 84

Ҳуқуқи табъ ва наشري китоб барои
муаллиф маҳфуз мебошад. ©

Барои огоҳӣ

Китоб пас аз бозбинии комил, ислоҳи хатоҳои ма-
тбаъӣ ва ворид намудани баъзе иловаҳои зарурӣ ба
чопи дуюм омода сохта шудааст. Ба хусус, дар бахши
шашум, ки шомили муносибатҳои шахсӣ ва хонавода-
гии мардум мебошад, дар он иловаҳои афзуда шуда-
аст.

Бояд қайд кард, ки китоб илова бар баёни аҳком
ва масоили бобҳои гуногуни фикҳ ҷанбаи тарбиявӣ ва
омӯзишӣ низ дорад. Дар он арзишҳои маънавӣ,
омӯзаҳои ахлоқӣ ва шинохтҳои имонӣ ба таври ҷашм-
гире бозтоб ёфтаанд.

Мардум имрӯз, пеш аз ҳама, ба маърифати дуру-
сти динӣ, шинохти воқеъӣ аз арзишҳои қуръонӣ ва ба
биноӣ ҷавҳари шахсияти имонии худ ниёз доранд. Ин
ниёзи маърифатӣ ва шавқӣ рӯзафзуни онҳо ба дарки
моҳияти дин бояд бо тақдими матолиби қуръонӣ ва
омӯзаҳои имонӣ ба таври дуруст пур сохта шавад ва
арзишҳои маънавии Ислом ба таври равшане дар
қаламрави оғаҳии онҳо қарор дода шавад, то Худои
худо бо таъя ба пойгоҳи маърифати ҳақ доништа па-
растиш кунанд ва аз аҳкоми дини Ё огоҳона пайравӣ
намоянд.

Аз ин рӯ, дар канори баъзе аз аҳком оятҳои аз ки-
тоби Худо ва порчаҳои аз аҳодиси Расули акрам (с)-
ро дар баёни далелҳои он зикр намудем. Ҳамчунин
ба баъзе ҳикматҳои қонунгузори исломӣ дар ҷо - ҷои
китоб ишора намудем.

Дар поён аз хонандагони арҷманд эҳтиромона
ҳоҳиш дорам, ки ба ин кори банда бо ҷашми
ҳамандешӣ ва хайрхоҳӣ бинигаранд ва ҳар гуна наза-
роти ислоҳӣ ва пешниҳодоти созандаи худо бо мо
ирсол доранд. Ҳидоят ва тавфиқи илоҳиро барои
онҳо орзу дорам.

МУҚАДДИМА

Фикҳи исломӣ ҳамеша яке аз бойтарин ва пур-
бортарин ҳавзаҳои қонунии ҷомеаи башарӣ бу-
да ва ҳаст. Бо вучуди ҳолати руқуд ва
ақибмондагӣ, ки ҷомеаҳои исломӣ дар
мақтаъҳои гуногуни таърих, ба хусус дар ҷаҳор-
панҷ асри ахир, дар он қарор доштанд... ва бо
вучуди таҳҷуми фарҳангии пурҳаҷме, ки бар
зидди арзишҳои фарҳангӣ ва тамаддуни
миллатҳои мусалмон сурат гирифта ва бо печи-
датарин шеваҳо идома дорад, фикҳи исломӣ та-
вонистааст пӯёӣ ва зиндарӯҳии худо ҳифз намо-
яд ва ҳампои замон ҳаракат кунад.

Аслан, қонунҳои ҷавомеъи башарӣ, ки тавассу-
ти мағзи (андешаи) худ одам вазъ ва тарроҳӣ
гардидаанд, пас аз паймудани марҳалаҳои гуно-
гун ва гузашти асрҳо ва наслҳо ба пояе аз пухтагӣ
ва тақомули нисбии худ мерасанд. Зеро ин
қонунҳо, умуман, ба таҷрибаи наслҳо, диққати
мағзҳо ва сатҳи рушди мафкура ва шаффофияти
нафсияти барномарезон ва мақомоти қонунгузори
он миллатҳо таъя мекунанд ва аз зарфиятҳои
ақлонӣ ва фикрии онҳо саҳт вобастагӣ доранд.

Аммо маҷмӯъаи гаронбаҳои фикҳи исломӣ ба
пуштивонаи илоҳӣ ва ҳазонаи маъорифи набавӣ
таъя дорад. Коре, ки фақеҳони кӣром ва коршино-
сонӣ фикҳи исломӣ дар ҳар асре анҷом

медиҳанд, танҳо бозгӯ намудани он бо забони аср ва фароҳури зарфиятҳои фикрии мардумони ҳар замон аст.

Фикҳи исломӣ дар тӯли таърихи мавҷудияти худ то охирин лаҳзаҳои хилофати исломӣ, ҳам дар мӯҳтаво ва ҳам дар бастабандӣ аз ҳар навъ қонуни аврупоие бартарӣ дошт, вале дар садсолаи ахир, вақте аз арсаи ҳаёти миллатҳои мусалмон қисман ва ё куллан берун гардид, дигар он ҷозибай қаблӣ ва пешгомӣ дар тамоми арсаҳоро дар зоҳир аз даст дод ва инак, ба бастабандии тозае ниёз дорад.

Акнун ба шарофати истиқлолият ва дар сояи талошҳои хастагинопазир ва раҳнамоиҳои хирадмандонаи сарвари давлат, ки бозгашт ба асолати миллӣ ва ҳувияти аз дастдодаи фарҳангиро ҷузъи сиёсатҳои фарҳангии кишвар қарор додааст, бояд донишварони динӣ ва коршиносони соҳа ба бастабандии зебо ва бозгӯ намудани арзишҳои фарҳангӣ ва ганҷинаҳои нафиси тамаддуни ниёгон камар банданд, ки маҷмӯъаи гаронбаҳои фикҳи исломӣ бахши ҷудоинопазири онро ташкил медиҳад.

Ҳамон гуна, ки маҳсулоти дохилии кишвари мо, аз ҷумла меваву сабзавоти он, дар сифат ва лаззат аз он чӣ дар дигар кишварҳои мутараққӣ истеҳсол мегардад, бартарӣ дорад, вале ба бастабандии зебо ва дар сатҳи стандартҳои байналмилалӣ ниёз дорад, ҳамчунин фарҳанг ва тамаддуни исломӣ, аз ҷумла маҷмӯъаи фикҳии он, ба чунин чизе бештар ниёз дорад.

Афсӯс ва дардо, ки ин вазифаи муҳим ва рисолати бузурги илоҳиро дар миёни мардум як даста диндорони хушк, афсурдарӯх, бемӯҳтаво ва до-

рои афкори андешаҳои пуч ва пур аз таъассуб, ки ба тарзи тафаккури асрҳои миёнаи калисои католик бештар шабоҳат доранд, арсаи фаъолиятҳои кӯтоҳназарона ва андешаҳои номавзунӣ худ қарор додаанд. Онҳо на танҳо тамаддуни исломӣ ва арзишҳои фарҳангии ниёгонамонро бо забони аср ва методҳои пешрафтаи илмӣ баён намеkunанд, балки аҳёнан худ барои нофаҳмиҳои ҳарчӣ бештар ва гурезонидани қишрҳои гуногуни ҷомеъа аз тамаддун ва фарҳанги волеи исломӣ заминаро омодагар месозанд. Таъмини ниёзҳои шахсӣ ва ҳимояи манофеъи моддӣ барои онҳо аз ҳифзу посдории ҳар гуна фарҳангу тамаддуни болотар меистад.

* * *

Ҷаҳониён, ба хусус олами Ғарб, дар тӯли асрҳо ва наздик ба ҳазор сол китобҳои илмӣ ҷаҳони Ислом, дастовардҳои таҷрибӣ ва кашфиётҳои фарзандони рашид ва баруманди ин тамаддуно, ки дар риштаҳои гуногуни улум ба вуҷуд омада буд, китобҳои рӯимизӣ ва маводи омӯзишии донишгоҳҳо ва марказҳои илмӣ худ қарор дода буданд. Тамоми ранҷҳои илмӣ ва ҳосили умри наслҳои ин миллатҳоро бо забонҳои худ тарҷима ва нашр намуда, пояи хезиши илмӣ (ренессанс) ҳудро бар асоси он бино ниҳоданд. Аллома Иқболи Лоҳурӣ дар ин бора чӣ бас нақӯ гуфтааст:

***Донаро саҳронишинон коштанд,
Ҳосилаш афрангиён бардоштанд.***

Гоҳе кашфиётҳои илмӣ ва таҳқиқотҳои бемонанди нобиғаҳои ҷаҳони Исломро ба худ нисбат дода, аз номи худ ба ҷаҳониён муаррифӣ намуданд.

Душвор буд, ки ба ин илмдуздии онҳо касе ҳам пай барад, зеро тамоми манбаъҳои муҳимми илмӣ ва дастхатҳои ноёби ҷаҳони Ислом ба марказҳои илмӣ ва китобхонаҳои аврупоӣ интиқол дода шудаанд. Аксари он дастхатҳои нодир ва манбаъҳои дастнохӯрда танҳо дар китобхонаҳои кишварҳои аврупоӣ ёфт мешаванд.

Вале паҳлуи дигаре аз тамаддун ва фарҳанги волеи ин паҳнои оламро, ки ҷанбаи илоҳӣ дошт, нагузоштанд барои омӯзиш ва ҳатто мутолиъаи назариявӣ ва муқоисавӣ дар дастраси мардумони кишварҳои худ қарор гирад.

Арзишҳои умумибашари фарҳанги исломӣ, маънавиёти инсонсози мактаби Ислом ва ганҷинаи нафиси фикри исломӣ ҳаргиз ба ҳавзаҳои фарҳангии мардумони болаёқати он кишварҳо ба сурати зебо ва беолоиши худ роҳ наёфт, балки ҳокимияти калосо дар асрҳои миёна ва давлатҳои мустамликадорӣ аврупоӣ пас аз давраи ренессанс ҳамвора бар зидди фарҳанг ва тамаддуни исломӣ мубориза бурда, мардумони худро аз мутолиъаи ин захираи фарҳангӣ ва ҳазонаи илмӣ маҳрум нигоҳ доштанд. Агар ба фарзе аз он истифода гардида бошад ҳам, танҳо дар доираи маҳдуд ва бо мақсади ёфтани роҳҳои мубориза бар зидди он мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Бо ин ҳама, агар онҳо тавониста бошанд, ки дар арсаҳои гуногуни илмӣ, майдонҳои донишҳои дақиқи таҷрибӣ ва тадқиқотҳои гуногун ба дастовардҳои муҳимме даст ёбанд ва ба қаронаҳои дурдасти ихтироот равона гарданд..., агар дар ин бахш аз миллатҳои мусалмон пешӣ гирифта бошанд ҳам, вале дар ҳавзаи арзишҳои фарҳангӣ

ва дастёбӣ ба қонунҳои комил, фарогир ва маҳфуз аз норасоҳои фикри инсонӣ ҳеҷ гоҳ ба пояи арзишҳои тамаддуни исломӣ ва қонунҳои фикрии он нарасидаанд.

Маҷмӯаи нафиси фикри исломӣ ва ҳазонаи маъорифи илоҳӣ дар бароварда сохтани ниёзҳои фитрии инсон, дар таъмини оромиш ва амнияти рӯҳӣ ва иҷтимоии фард, хонавода ва ҷомеа, дар барқарор намудани робитаҳои мусбат ва дӯстона дар миёни қишрҳои гуногуни миллат, дар таъмини озодиҳои инсон ва ҳимояи ҳуқуқҳои шахрвандии вай, дар таъмини адолати иҷтимоӣ ва..., ҳулоса, дар фаро гирифтани тамоми паҳлӯҳои ҳаёти одамӣ... аз пешрафтатарин қонунҳои дасти инсон бартарӣ дорад.

Зеро қонуне, ки тавассути инсон гузошта мешавад, тобеи шароит ва маҳдудиятҳои мебошад, ки инсон, яъне шахси қонунгузор ҳеҷ гоҳ аз онҳо ҷудой надорад:

- а) такомули тадриҷӣ,
- б) маҳдудият,
- в) таъсирпазирӣ,
- г) хатопазирӣ,
- д) вобастагӣ,
- ж) ниёзмандӣ,
- з) нисбият.

Тақомулпазирӣ тадриҷӣ, маҳдудияти шинохтҳои илмӣ ва зарфиятҳои башарӣ, маҳдудиятҳои замонию маконӣ ва дигар маҳдудиятҳои инсон, ҳамчунин қобилияти таъсирпазирӣ ва хатопазирӣ ӯ ҳама боъис мегарданд, то инсон натавонад як қонуни комили мутлақ, фарогир ва ба дур аз таъсироти омилҳои дарунӣ ва

берунӣ ва ҳамчунин пок аз норасоию хатоҳо биногузорад.

Вобастагиҳои гуногуни инсон ва ниёзмандиҳои фитрӣ ва ҳаётии ӯ суръати тақомули тадриҷии ӯро кундтар, маҳдудияташро бештар ва таъсирпазирию хатопазирияшро зиёдтар мегардонанд ва дар айни ҳол нисбӣ будани тамоми дастовардҳо ва пешрафтҳои ӯро ба исбот мерасонанд. Бинобар ин, қонуне, ки бо дасти чунин инсоне тарроҳӣ ва вазъ мегардад, аз ҳар ҷиҳат ноқистар аз он қонунест, ки аз ҷониби Худованд поягузори гардидааст. Зеро ӯ аз чунин маҳдудиятҳо, сифатҳои салбӣ ва норасоии инсонӣ пок ва бартар мебошад.

Бо дарназардошти ин маҳдудиятҳои вучудӣ, норасоии имконот ва сифатҳои салбӣ дар инсон, аз назари шарияти Ислом қобилиятҳои ақлӣ, захираҳои фикрӣ ва зарфиятҳои маънавии ӯ, бо тамоми таҷрибаҳои иҷтимоӣ ва дастовардҳои илмиаш, дар гузоштани тарҳи кулӣ ва низоми мутақомили иҷтимоӣ барои ҷомеа ноқофӣ ва нотаъвоҷ доништа шудааст.

* * *

Муддати хеле зиёдест, ки ҳавзаҳои фарҳангӣ ва марказҳои илмӣ ҷомеаи мо аз адабиётҳои динӣ, донишномаҳои фарҳангӣ ва маҷмӯаи нафиси фикри исломӣ ҳолӣ ва бебаҳра мондааст. Қишрҳои гуногуни ҷомеа ба як барномаи фароғи маънавӣ ва тарҳи қомили фарҳангӣ ниёз доранд.

Хулоса, кормандони доираҳои ҳуқуқии кишвар, мақомоти қонунбарор, коршиносони соҳаҳои гуногуни илмӣ ва..., ба омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни

фикри исломӣ барои ғанӣ гардонидани арзишҳои фарҳангии худ ва барои омӯзишҳои муқоисавии он ба ҳамон андоза ниёз доранд, ки оммаи мардуми кишварамон дар ба даст овардани шинохтҳои дурусти динӣ ба он ниёз доранд.

Ин китоб ҷавобгӯи тамоми ниёзҳои омӯзишӣ ва маънавии мардум, ба хусус дар бахши аҳволи шахсии қонуни маданияи Ислом, намебошад ва наметавонад ба танҳои ҳалаи (норасоӣ ва ҳолигии) фикрии тамоми қишрҳои ҷомеа ро пур намояд, вале умед дорем, ки заминаро барои тақомули омӯзишҳои баъдӣ фароҳам созад.

Қисмати аъзами китобро бахши ибодатҳо ташикл медиҳад. Онҳо ба забони соддаву раво ва бастабандии зебо баён гардидаанд. Дар ҷо-ҷои китоб ва дар гулгаштҳои ҳар мавзӯе барои талмеҳи (ширинтар гардидани) қалом оятҳо ва ҳадисҳои дарҷ гардидаанд, ки ба китоб ҳусни дигаре бахшидаанд.

Албатта, далел ва мустанади тамоми рукнҳо ва амалҳоро аз Қуръон ва суннат намешуд дар ин китоб дарҷ кард, зеро дар он сурат китоб хеле қалонҳаҷм меомад. Вале набояд гумон кард, ки амалҳо ва рукнҳои, ки далел ва мустанаде барои онҳо зикр нагардидааст, ба ҳеҷ гуна далел ва санаде аз Қуръон ва суннат таъна надоранд. Зеро тамоми масоили фикрии, ки дар китобҳои фикр баён гардидаанд, усули онҳо аз Қуръон ва тафсилоти онҳо аз суннати Расули Худо (с) гирифта шудаанд.

Бахши охири китобро мавзӯҳои, ки дар қонуни мадания ба аҳволи шахсӣ шинохта мешаванд, ташикл медиҳад. Онҳо аз никоҳ, ширхорагӣ, талоқ, идда, хулъ, нафақа ва..., иборат мебо-

шанд ва дар таҳкими бунёди хонавода, танзими пайвандҳои хешутаборӣ, ҳифзи муҳити солими хонавода ва парвариши фарзандони солим... нақши муҳимме мебозанд.

Бояд қайд кард, ки пас аз баёни ҳукми шаръӣ, моҳият ва қоидаи куллии ҳар мавзӯ, тафсили масоили гуногуни он боб ба пунктҳо ва бандҳо ҷудо гардидааст. Ҳар банде бо рақамҳои тартибӣ, ҳарфҳои алифбой ва ё тиреҳо шуморагузорӣ ва муайян гардидааст, ки хонандаро барои беҳтар ба хотир супоридани мавзӯҳои муҳим ва масъалаҳои гуногуни ҳар боб мусоъидат менамояд.

Китоб бо истинод ба мӯтабартирин китобҳои фикҳи ҳанафӣ таҳия гардидааст ва барои доираи васеи хонандагон пешкаш мегардад.

* * *

Барои ошноии бештар бо мактаби фикҳии Имом Абуҳанифа (р.х) фишурдае аз таърихи таъсисёбӣ ва марҳалаҳои инкишофи онро пешкаш менамоем:

Мактаби фикҳи Ҳанафӣ ва умуман, риштаи ҳуқуқ дар Ислом ба дасти бузургтарин файласуфи ҷомеаи башарӣ ва донишмандтарин абармарди аҳди табаъатобиъин Абуҳанифа (р.х) поягузорӣ гардидааст. Дар рехтани пояҳои ин кохи баланди илмӣ нухбагони фикри он рӯзгор, шогирдони муқарраб ва тирози аввали он устози беназир, ба монанди Абуясуф (р.х), Муҳаммад (р.х), Зуфар (р.х), Ҳасан (р.х) ва... дар канори он марди Худо ширкати бевосита ва нақши басо азиме доштанд.

Абуҳанифа (р.х) ва нухбаи андешаи он рӯзгор – шогирдонаш ба сурати бузургтарин

академияи илмӣ–таҳқиқотӣ ва шоистатарин маҷлиси қонунгузорӣ амал карда, бинои мазҳаби худро бар асоси шӯро ва ба таври дастаҷамъӣ гузоштаанд.

Дар ин мактаби илмие, ки онро ҳазрати Имом Абуҳанифа (р.х) поягузорӣ намуда буд, пас аз муддатҳо баррасиву таҳқиқ дар масоили матраҳгардида ва ба ҳулосае расидани нуқтаи назари тамоми онҳо, ба котиботи маҷлис дастур мешуд, то онро сабт намоянд. Яке аз котибҳо ҳуди Имом Абуясуф (р.х) буд. Сипас он масоил дар китобе бо номи “Усул” сабт мегардид.

Китоб, суннат, иҷмоъ ва қиёс асоси иҷтиҳодоти мазҳаб ва умуман, фикҳи аҳли суннатро ташкил медиҳанд.

Абуҳанифа (р.х) дар асоси далелҳои ҷаҳоргона тамоми масоилро аз матни шариъат истихроҷ намуда, фикҳро дар чорҷӯбаи бобҳо, фаслҳо ва гурӯҳҳо дастабандӣ ва ҷудо намуд.

Мактаби Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ва ёро-наш, довариҳои Алӣ (р), Шурайҳи қозӣ ва Шаъбӣ, ҳамчунин фатвоҳои Иброҳим, ки ҳама дар Куфа сурат гирифтаанд, сарчашмаи ҷӯшони мазҳаби Имомро ба вуҷуд оварда, онро дар усулу фурӯъ тағзия ва сероб менамоянд.

Абуҳанифа (р.х) мероси илмии Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) (в.32,33.х)-ро андӯхтааст. Ибни Масъуд (р) бошад, дар канори ривоёти худ аз Расули Худо (с) фикҳи Умар ибни Хаттоб (р) (шаҳодаташ 23.х.) ва иҷтиҳодоти Алӣ ибни Абутолиб (р) (ш.40.х.)-ро гирд овардааст.

Абуҳанифа (р.х) мегӯяд: “Бар амири мӯъминон Абуҷаъфар (халифаи Аббосӣ) ворид шудам. Вай пурсид: Илмро аз кӣ гирифтаӣ, эй Абуҳанифа?.

Гуфтам: Аз Ҳаммод, аз Иброҳим, аз Умар ибни Хаттоб ва Алӣ ибни Абутолиб ва Абдуллоҳ ибни Масъуд ва Абдуллоҳ ибни Аббос. Абуҷаъфар гуфт: Чӣ аҷаб!

Абуҳанифа (р.х) барои ҳарчи маҳкамтар ниҳодани пояҳои мактаби худ ду қоидаи асосӣ ва асли куллиеро бино ниҳодааст, ки ҳам барои мазҳаби ҳанафӣ ва ҳам барои фикҳи исломӣ ба таври умум, ҳамчун асос пазируфта шудаанд.

1) Аз он ҳазрат ривоят шудааст:

Вақте ҳадисе ба таври саҳеҳ собит гардид, он (яъне ҳамон ҳадис) мазҳаби ман мебошад.¹ Ҳамчунин ба ёрони худ фармуд: **Вақте далеле ба шумо расид, онро бипазиред ва таъйид намоед.**

Воқеъан ҳам, татбиқи ин қоида шоҳраги ҳаёт ва пешрафтҳои доимии мазҳаб дар асрҳои тиллоии он ба шумор мерафт.

2) Аз Имом (р.х) ва ёрони ӯ ривоят шудааст:

Ҳеҷ касеро фатво додан бар қавли мо ҳалол намебошад, то бидонад, ки мо онро аз кучо ва бо кадом далел гирифтаем.²

Вақте дар миёни мардум шоеъ гардид, ки Имом (р.х) ва ёронаш қиёсро бар ҳадис тарҷеҳ медиҳанд ва мазҳаби фикҳии онҳо, яъне методи коркард ва таснифи масоил дар мактаби онҳо, бештар бар раъй (афкори шахсии ҳуди онҳо) таъялдоранд, он ду қоидаҳо барои онҳо бозгӯ намуд.

Ҳазрати Имом (р.х) на мактаби фикҳии худро ба тарзи классик ва он чӣ машҳур буд, бино ниҳода ва на шогирдонашро дар чорҷӯбаи танги назарӣ ва бар меъёрҳои маъмули

¹ Ёлоусунан, ҷ. 14, баҳши сеюм, с. 280.

² Абуҳанифа қаҳрамони озодӣ ва..., с. 54.

ҳалқаҳои дарсӣ ва шогирдиву муриди он рӯзгор тарбият намудааст, то ҳарчӣ ӯ бигӯяд, ҳама таслими он бошанд ва бо қалбу забони баста: Бале, дуруст мегӯӣ, Ҳазрат, бигӯянд.

* * *

Балки он ҳазрат (р.х) ҳаракати илмие ба роҳ андохта буд, ки парвардагони мактабаш бо дилҳои вораства ва андешаҳои фарогир дар уқёнуси илмҳои шарият шино мекарданд. Истеъдодҳои худодод дар онҳо ба камол расида, нерӯи таҳлилу арзёбиашон дар тамоми масоил ба бор нишаста буд. Имом (р.х) тариқаи истихроҷ ва берун кашидани нуҳуфтаҳои илмии ҳар донишмандеро аз аъмоқи рӯҳаш ба онҳо омӯхта буд. Онҳо бархоста аз чунин пойгоҳи илмие бо устози худ, бо риъояи одоби эҳтиром ва дарки ҷойгоҳи баланди пешвойи нисбат ба устозашон, дар бисёре аз масоили асливу фаръӣ ба мунозира ва гуфтугузори илмӣ мепардохтанд.

Аз Абуҷусуф (р.х) рӯзе пурсида шуд: Чаро дар ин мавзӯъ бинобар назари Абуҳанифа (р.х) ҳукм намудӣ, дар ҳоле, ки қаблан дар ҳамин масъала бо ӯ муҳолиф будӣ? Гуфт: Мо бо ӯ ба ин хотир муҳолифат мекардем, то макнуоти илмӣ ва нуҳуфтаҳои замирашро берун оварем.

Боре пас аз хулосаи маҷлис ва муайян гардидани нуқтаи назари тамоми аҳли нишаст дар масъалае диданд, ки яке аз шогирдон ба номи Офият Авдӣ ҳузур надорад, Имом (р.х) фармуд: Мавзӯро набандед, то назари Офиятро низ дар он бишнавом.

Имом (р.х) низ ҳангоми таълими парвардагони боргоҳаш равишҳоро ба кор мебард, ки дар соҳ-

тани шахсияти инсонӣ, шукуфоии истеъдодҳои илмӣ ва расиши нубуғи фикрии онҳо натиҷаҳои худро доданд. Вай гоҳе пас аз матраҳ намудани масъалае яке аз эҳтимолоти мавзӯро бо бурҳону далел баён мекард.

Сипас назари онҳоро дар он мавзӯ меҳост. Вақте медид, ки онҳо хомӯш нишастаанд ва ҳеҷ гуна илова ва нақзе дар он надоранд, эҳтимоли дуҷуми масъаларо бо санадҳои дигаре баён мебошад. Сипас фикри онҳоро дар он мепурсид. Чун онҳо чизе намегуфтанд, эҳтимоли дигари онро матраҳ ва бо санаду далел иброз мебошад. Он гоҳ пас аз гирифтани назари онҳо дар он мавзӯ яке аз он эҳтимолотро бар дигараш тарҷеҳ меод.

Абуҳанифа (р.х) зиёда аз ҳафтсаду сӣ шогирди варзида ва дар сатҳи болои илмӣ ба камол расонидааст. Аз он миён чаҳор нафари онҳо шўҳрати ҷаҳонӣ ёфта, ду нафари онҳо ба мартабае аз илму маърифат расида буданд, ки ба унвони имомайн ва соҳибайн шинохта мешуданд.

Парвардагони мактаби он ҳазрат (р.х), ба хусус ду забардасти онҳо имомайн, ба мақоме расида буданд, ки бисёре аз донишмандони он рӯзгор онҳоро пешвоёни мустақил, имомони асосгузор ва саромади замон, ба монанди Имом Шофиъӣ (р.х), Имом Аҳмад (р.х) ва ... медонистанд.

Абуҳанифа (р.х) дар қалбу андеша ва замири шогирдон рӯҳ ва нафҳае дамид ва аз онҳо мардоне сохт, ки пас аз андак муддат зимомӣ ҷомеаи худро дар даст гирифтанд ва аз шарорати нафси ҳокимон то андозае костанд. Имом (р.х) вақте Абуюсуф, Муҳаммад, Зуфар, Ҳасан ва дигаронро ба оғӯши мактаби худ кашид, ба ҳақ илҳомшуда ва огоҳ аз нухуфтаҳои шахсияти онҳо

буд. Вай онҳоро падарвор ва ҳамчун маҳбубтарин фарзандонаш тарбия ва парвариш намуд. Исом (р.х) мегӯяд: **Он ҳаққе, ки Абуҳанифа (р.х) бар ёрони худ дорад, ҳеҷ касе бар дигаре надорад. Ӯ пашшаеро намегузошт бар онҳо бинишинад.**¹

Абуюсуф (р.х) низ борҳо ба мақоми баланди Имом (р.х) дар дилҳояшон ишора намудааст. Вай мегӯяд: **«Ман қабл аз падару модарам барои ӯ дуъо мекунам, дар ҳоле, ки ӯро шунидам, ки мегуфт: Ман барои (устозам) Ҳаммод (р.х) ҳамроҳи падару модарам дуъо мекунам».** Боз мегӯяд: **«Худованд Абуҳанифаро дар сояи раҳматаш қарор диҳад ва ӯро подоши хайр диҳад. Зеро ӯ таъми дунёву охират ҳардуро ба ман чашонид».**²

Абуҳанифа (р.х) боре ба Абуюсуф (р.х) гуфта буд: **«Ман туро ба мисли қозие дар оянда дида истодам».**³

Абуюсуф (р.х) пас аз вафоти устодаш дар аҳди се халифаи аббосӣ: Маҳдӣ, Ҳодӣ ва Ҳорун вазифаи қазо (қозигӣ)-ро дар даст дошт. Дар даврони Ҳорунаррашид ба мақоми қозиюлқузоти дорулхилофат даст ёфт. Вай ба қалбу рӯҳи халифа ба ҳадде наздик гардид, ки дигар халифа ба унвони устод барояш хидмат мекард. Ҳатто савори шутираш бар халифа ворид мегашт. Дар намозҳо имом ва дар мавсими ҳаҷ раиси ҳуҷҷоҷ буд ва халифа Ҳорун ба ӯ иқтидо мекард. Боре ӯ ҳамроҳи халифа ҳаҷ мекарданд ва писараш Юсуф раёсати ҳоҷиёнро бар ўҳда дошт.

¹ Абуҳанифа қаҳрамони озодӣ ва тасомух дар Ислом. с. 100.

² Сарчашмаи пешин, с. 100.

³ Сарчашмаи пешин, с. 104.

Халифа Ҳорун боре бо ишора ба пешгӯии Абуҳанифа (р.х) фармуд: **«Қасам ба ҷонам, ки илм дину дунё ҳардуро баланд мебардорад»**. Сипас бар Абуҳанифа (р.х) раҳмат фиристода, гуфт: **«Ў бо чашми ақлаш чизеро медид, ки ба чашми сар дида намешавад»**.¹

Вақте Абуҷусуф (р.х) вафот кард, халифа Ҳорунаррашид бар вай намоз кард ва ўро дар ғуристони қурайшиҳо, дар ҷое, ки фарзандаш Амин ва ҳамсараш Зубайда дафн гардида буданд, ба хок супорид.

Ростӣ, Абуҷусуф (р.х) роҳи нуфуз ва ҷовидонагиро барои мактаби устозаш – мазҳаби ҳанафӣ – кушод ва Имом Муҳаммад (р.х) онро ҷовидона сохт.

Имом Муҳаммад (р.х) аз соли 158 то 169-уми ҳиҷрӣ бо супорише аз ҷониби халифа Маҳдӣ сокини Мадина гардид. Вай дар ин муддат аз Имом Молик ибни Анас – имоми дори ҳиҷрат (95-179. ҳ.) илми ҳадисро омӯхт ва «Муваттаъ»-ро аз ў ривоят намуд, ки он беҳтарин ва мўътабартарин ривоятҳои «Муваттаъ»-и Имом Молик ба шумор меравад.²

Имом Шофиъиро (150-204. ҳ.) бо тўҳмати гароиш ба ташайюъ ба муҳокимаи халифа Ҳорун оварданд ва Имом Муҳаммад (р.х) бароинаҷоти вай талошҳои зиёде намуд. Бо ҳамин дар миёни онҳо робитаи дӯстӣ барқарор гардид ва маҷзуби Имом Муҳаммад гашт. Имом Шофиъӣ (р.х) дар васфи Имом Муҳаммад (р.х) мегӯяд: **«Ҳеч кас дар илм он некӣ ва эҳсонеро, ки Муҳаммад бар ман гузоштааст, наниҳода»**. Боз мегӯяд:

¹ Сарчашмаи пешин, с. 104

² Эълоуссуан, ҷ. 14, баҳши сеюм, с. 265. Абуҳанифа қаҳрамони озодӣ ва..., с. 109.

«Ҳаргоҳ Муҳаммад ба баёни масъалае мепардохт, ғӯй қуръонест, ки фуруд меояд. Ҳеч ҳарфери муқаддам ва муаххар намесохт».¹

Шофиъӣ (р.х) китобҳои Муҳаммад (р.х)-ро хонд ва фикҳи ўро бардошт ва аз он роҳ фикҳи Абуҳанифа (р.х) ва гузаштагонро аз бар намуд. Аммо худи Имом Муҳаммад (р.х) ин нухбаи парвардагони Абуҳанифа (р.х) бошад, аз илми Имом Молик (р.х) сероб мегардад. Шофиъӣ (р.х) дар навбати худ он мероси гаронбаҳоро ба Имом Аҳмад ибни Ҳанбал (164-241. ҳ.) интиқол медиҳад. Дар ин ҷо, чуноне мушоҳида мегардад, ҳар ҷаҳор мазҳаби фикҳӣ бо ҳам пайванд хӯрдаанд.

Имом Муҳаммад (р.х) соли 189.ҳ. дар деҳаи Ранбуя аз тобеъоти шаҳри Рай дар аснои сафаре, ки халифа Ҳорун бо он ҳамроҳ буд, даргузашт. Дӯсти ў Касоӣ низ дар ҳамон сафар даргузашт. Пас аз дафни онҳо халифа фармуд: **«Имрӯз фикҳ ва луғат (забон) ҳарду (бо соҳибонашон) мадфун гардиданд»**.²

* * *

Имом (р.х) пеш аз он ки саромади фақеҳон ва ягонаи муҷтаҳидон бошад, тавонмандтарин файласуф ва забардасттарин донишманди илми калом (фалсафа ва ҳикмати исломӣ) низ буд. Дар баҳсҳои фалсафӣ ва мунозира бо тоифаҳои даҳрӣ, бироҳ ва ... фаъолона иштирок намуда, ҳамеша бар онҳо дасти ғолиб дошт. Чи қадар аз поафтадагони гумроҳ пас аз шунидани суханони он ҳазрат (р.х) ба ҷодаи ҳақ ҳидоят меёфтанд.

¹ Сарчашмаи пешин, с. 110.

² Сарчашмаи пешин, с. 112.

Имом (р.х) на танҳо файласуф ва бузургтарин фақеҳи рӯзгори худ буд, балки парҳезгортарин муттақӣ ва дар айнаи ҳол огоҳтарин марди сиёсати он рӯзгор ба шумор мерафт.

Дар канори ғановати мактаби фикҳӣ ва машғулияти шаборӯзияш дар парвардани зубдае (элите) аз шогирдон, ибодати Худо ва дигар аъмоли нек рӯху андешаи ўро ҳаловат ва гармӣ мебахшид. Ҷамасола дар моҳи Рамазон шаст бор, яъне дар як шабонарӯз ду бор Қуръонро хатм мекард. Ҳар сол ба ҳаҷ мерафт. Дар ҳафтад соли умри муборакаш панҷоҳ бор ба ҳаҷ рафтааст. Илова бар ин талошҳои илмӣ ва ҳаёти саршор аз ибодат, ҳеҷ кас аз ҳонаи ў бенаво бар намегашт.

Вусъати гунҷоиши қалби ў ҳамаро фаро гирифта буд. Ў ҳамвора мегуфт: **“Худовандо! Ҳар кӣ дилаш аз мо ба танг омадааст, пас дар дилҳои худ мо ўро ҷой додаем”**. Агар ўро ба файласуфе чун Афлотун муқоиса намоем, мебинем, ки вай бар дари мактабаш навишта буд: **“Ҳар кӣ ақли ҳандасӣ (геометрӣ) надошта бошад, ба назди мо наояд”**.¹

Бузургӣ ва ҷанбаҳои гуногуни шахсияти Имом (р.х) тамоми ҷомеъаро дар се баҳши: мардумӣ, сиёсӣ ва илмӣ он фаро гирифта буд ва мардум ўро ба ҳақ, бузургтарин имом (Имоми Аъзам) ва қаҳрамони озодиву самоҳат (насмӣ) дар Исломи номида буданд.

Ҳатто дар бораи ақидаи тавҳид ва усули эътиқодот дидгоҳҳои ҳазрати Имом аз он чи имрӯз ба номи ақидаи Ашъарӣ ва Мотридӣ шинохта мешавад, фарқ доранд. Назари Имом

¹ Сарчашмаи пешин, с. 76.

(р.х) дар робита ба тавҳиди улуҳият, сифоти зот, сифоти феъл ва бахшҳои дигари ақида ҳамоно назари саҳобагони киром, тобиъин ва ҷумҳури уламои аҳли суннат мебошад.

Имом (р.х) ба ҳақ, бунёдгузори тариқаи аҳли суннат ва муайянсозандаи нишондодҳои он мебошад.

Имом Абуҳанифа (р.х) дар миёни уммати Исломи роҳ ва тариқаеро аз худ ба ҷой гузошт, ки мусалмонон то абад маҷуни хидматҳои ў дар соҳаҳои гуногуни илмӣ фикҳ, тавҳид, калом, худопарастиву тақво, ва ... мебошанд.

* * *

Афкор ва назароти мазҳаб дар зери сарпарастӣ ва бо роҳнамоии ҳуди ҳазрати Имом (р.х) тадвин гардидаанд. Вақте пас аз баррасӣ ва омӯзиши паҳлӯҳои гуногун ва суратҳои ҳар масъала ба натиҷае мерасиданд, онро ё ҳуди Абуясуф (р.х) ва ё яке аз котибони маҷлис дар “Усул” қайд мекарданд. Абуясуф (р.х) баъзе афкор ва назароти мазҳабро дар чандин китоб, аз ҷумла “Амолӣ”, “Осор”, “Наводир” ва ... гирд овард. Вале аввалин шахсе, ки нахустмавсуъаи (энсиклопедияи) мазҳабро тадвин намуд, Имом Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ, дуввумин шогирд ва ёри Имом мебошад.

Абуясуф (р.х) агар халифа ва садри аввали мазҳаб пас аз ҳазрати Имом (р.х) бошад, Имом Муҳаммад, воқеан ҳам, муассиси дуҷумлаи он ба шумор меравад. Навиштаҷоти вай таҳдоби (асоси) мазҳаб, балки суҳанҷуи расмӣ он мебошанд. Ҳатто китобхояш асоси тамоми китобҳои тадвин-гардида дар фикҳи ҳамаи мазҳабҳо мебошанд.

Кавсарӣ дар китоби худ «Булуғул амонӣ...»

овардааст, ки китобҳои Муҳаммад ибни Ҳасан асоси тамоми китобҳои тадвингардида дар фикҳи мазҳабҳо мебошанд. Аз ҷумла «Адсия», ки асли китоби «Мудаввана» дар мазҳаби Моликиро ташкил медиҳад, дар партави китобҳои Муҳаммад таълиф гардидааст. Шофиъӣ (р.х) низ китобҳои қадим ва ҷадиди худро пас аз фаро гирифтани фикҳ ва китобат ва ҳифзи китобҳои Имом Муҳаммад таълиф намудааст. Ибни Ҳанбал (р.х) низ дар масоили гуногун аз китобҳои Имом Муҳаммад ҷавоб мегуфт. Ҳамчунин фақеҳон ва донишмандони баъдӣ низ ба ҳамон андоза аз китобҳои вай истифода намудаанд.

Машхуртарин таълифоти Имом Муҳаммад (р.х) иборатанд аз:

1. «Мабсут», ки бо «Асл» маъруф буда, калонтарин таълифоти ўро ташкил медиҳад.

2. «Ҷомеъуссағир»: ҳудуди ҳазору пансаду сиву ду (1532) масъаларо дар бар гирифта, ривоятҳои Абуюсуф (р.х) аз Абуҳанифа (р.х)-ро дар он гирд овардааст.

3. «Ҷомеъулкабир»: Он чиро, ки худ бевосита аз Абуҳанифа (р.х) ривоят намудааст, дар он гирд овардааст.

4. «Зиёдат».

5. «Сияри Сағир».

6. «Сияри Кабир».

Китобҳои Муҳаммад ибни Ҳасан асос ва таҳдоби мазҳабро ба вуҷуд овардаанд. Аксари донишмандони ҳанафӣ бар ин назаранд, ки манзур аз: **«Ин дар зоҳири ривоят аст, ин зоҳири мазҳаб мебошад ва ин мувофиқ ба ривояти усул аст»**, китобҳои шашгона ва машҳури Имом Муҳаммад (р.х) мебошад.

Коршиносони соҳа марҳалаҳои гуногуни таърихи мазҳабро аз назари иҷтиҳодӣ ба се давраи муҳим ҷудо месозанд.

1) Давраи таъсис ва бунёдгузори мазҳаб: Он аз оғози фаъолиятҳои илмӣ ва фикҳии ҳуди Имом Абуҳанифа (р.х) шурӯъ гардида, даврони фаъолиятҳои илмии ҷаҳор шогирди бузургашро то вафоти Ҳасан ибни Зиёд (204.х.) фаро мегирад. Имом ва ҷаҳор шогирди бузургаш: 1. Яъқуб ибни Иброҳим (Абуюсуф); 2. Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ; 3. Зуфар ибни Ҳузайл; 4. Ҳасан ибни Зиёд, муҷтаҳидони дар шаръ ва муассисони мазҳаб ба шумор мераванд. **Онҳо табақаи салафи фақеҳони ҳанафӣ мебошанд.**

2) Давраи интишор ва густариши он: Ин давра аз вафоти Ҳасан ибни Зиёд (204.х.) оғоз гардида, то поёни ҳаёти Имом Абдуллоҳ ибни Аҳмади Насафӣ (710.х.)-ро дар бар мегирад. Донишмандон ва фақеҳони ин давра аксаран муҷтаҳидони дар мазҳаб мебошанд. Онҳо бештар дар масоиле ба иҷтиҳод пардохтаанд, ки аз табақаи салаф ва соҳибони мазҳаб ривояте ба онҳо нарасидааст. **Ин давра ҳалқаи мутавассит ва пайванди миёнаи мазҳабро ташкил медиҳад ва ба табақаи «Ҳалаф» шинохта мешаванд.** Албатта, фақеҳони ин давра ва давраи баъдӣ ба сатҳҳои гуногуни иҷтиҳодӣ тақсим мешаванд.

Ин давра аз ибтидои қарни сеюми ҳиҷрӣ то поёни қарни ҳафтуми ҳиҷрӣ, яъне ҳудуди панҷ асрро фаро мегирад. Дар ин муддат донишмандони бешуморе дар мазҳаби Ҳанафӣ пой ба ҳастӣ ниҳодаанд. Арсаи иҷтиҳодоти

фикҳӣ густариш ёфт ва афкори мазҳаб рӯ ба инкишоф ниҳод. Дар сояи иҷтиҳодоти машоихи бузурги мазҳаб дар ин давра тарҳи куллии мафҳуми мазҳаб ва хутути он муайян гардиданд. Садҳо китобҳои мухтасар, матн ва ҳамчунин шарҳҳои боарзише дар фикҳи мазҳаб таълиф гардид.

Ин марҳала ба даври хилофати наздик ба панҷасраи Аббосӣҳо рост меомад, ки он даври шукуфӣ ва яке аз пурбортарин мақтаҳои тамаддуни исломӣ ба шумор меравад. Фикҳи ҳанафӣ низ аҳди тиллоӣ ва ғанитарин фурсатҳои иттиҳодӣ - таҳқиқи худро дар даври онҳо пушти сар намудааст. Дар сарзаминҳои шарқии хилофат дар даври ҳукмронии сулолаи Салҷуқӣён, хонадони Сомонӣён, Хоразмшоҳӣён ва... низ ҳамин мазҳаб мазҳаби расмӣ қаламрави онҳо ба шумор мерафт.

3) Давраи истиқдор: Ин давра аз вафоти Насафӣ (710.ҳ.) то имрӯз идома дорад. Дар ин давраи сарнавиштсоз ҷаҳони Ислом ба мадду ҷазрҳои бунёдбарандоз ва ҳамлаҳои бераҳмонаи муғулон рӯ ба рӯ гардид. Муғулони муҳоҷим пас аз тасарруфи шаҳри Бағдод пойтахти Аббосӣҳо, ба хилофати панҷасраи онҳо хотима доданд. Сарзаминҳо ва шаҳрҳои бузурги хилофати шарқӣ ба кулӣ хароб ва аз сакана ҳолӣ гардиданд. Он қавми бефарҳанг ба мисли гузаштагонии истилогари худ, яъне фарангиён дастхатҳои нодир, китобҳои илмӣ ва навиштаҷоти дастнохӯрдаи фарзандони мусалмонро бо худ набурданд, балки ҳамаро ба оташ кашиданд ва бо ҳар роҳе нобуд сохтанд. Ин буд, ки миллатҳои мусалмон дигар то асрҳо натавонистанд қомати фарҳангу та-

маддуни худро рост намоянд.

Фақеҳони ин давра дигар на манбаҳои илмӣ гузаштаро ба таври кофӣ дар ихтиёр доштанд ва на аз ҳимояи кофӣ ва дар сатҳи давлатӣ бархӯрдор буданд. То он ки туркҳои Усмонӣ дубора хилофати исломиро барқарор намуданд ва дар даври онҳо тамаддун ва фарҳанги исломӣ, аз ҷумла фикҳ, дубора рӯ ба шукуфӣ ниҳод.

Бинобар ин, дар давраи сеюм дигар на мухтасару матнҳо ва на шарҳҳои пурарзиш, ба монанди давраи дуум навишта шуд, балки аксари талошҳои илмӣ фақеҳон ва дастовардҳои донишварони ин давра дар навиштани ҳошияхову поварақиҳо ҳулоса мегардад. Ҳатто барнома ва методи таълимӣ, ки мувофиқ ва ҳампои аср бошад, дар ҳеҷ манбае аз онҳо мушоҳида нагардидааст. Танҳо дар давраи хилофати Усмонӣҳо, ҷуноне ишора шуд, тамаддуни исломӣ дубора рӯ ба шукуфӣ ниҳод ва донишмандони фикҳи исломӣ ба дастовардҳои нисбие ноил гардиданд.

Донишмандони ин давраро мучтаҳидони мутааххир меноманд.

Ҳулоса, мазҳаби ҳанафӣ ҳамон гуна, ки дар даври хилофати Аббосӣҳо мазҳаби расмӣ давлатӣ ба шумор мерафт, дар даври хилофати туркҳои Усмонӣ низ мақоми худро ҳифз кард. Ба хусус пас аз қароре (фармоне), ки Султон Салим содир намуд, мазҳаби ҳанафӣ мазҳаби расмӣ тамоми сарзаминҳои қаламрави хилофат ба шумор мерафт.

Дар тӯли наздик ба ҳазор сол дар даври ду хилофат, бо он ки ба унвони мазҳаби расмӣ амал мекард, вале ҳеҷ гуна музоякаи динӣ ва таъассуби мазҳабӣ аз ҷониби тарафдорони он нисбат ба пайравони дигар мазҳабҳои исломӣ

сурат нагирифтааст.

Ду омили муҳим, яке мақоми расмӣ доштани мазҳаб дар муддати наздик ба ҳазор сол, дуввум, тавонмандии роҳбарони садри аввал ва даврони дуҷуми он, ҳамчунин, ғановати нерӯҳои фикрӣ дар онҳо боъиси интишори васеъи он дар олами исломӣ ва ба вучуд омадани мероси гаронбаҳои фикҳии он гардид. Корӣ, ки ҳаргиз барои дигар мазҳабҳои аҳли суннат имконоти он фароҳам нагардидааст.

Аз ҳамин ҷост, ки бештар аз нисфи мусалмонони ҷаҳонро пайравони мазҳаби ҳанафӣ ташкил медиҳанд.

* * *

1). Имом Абуҳанифа (р.х), Нӯъмон ибни Собит маъруф ба Имоми Аъзам соли ҳаштоди ҳиҷрӣ (699.м.) дар шаҳри Куфа ба дунё омада, соли 150.х. мутобиқ ба соли 767.м. дар давраи Мансур, дуввумин халифаи Аббосиён вафот намудааст.

2). Имом Абуясуф (р.х), Яъқуб ибни Иброҳим, қозиюлқузоти хилофати исломӣ дар даврони халифа Ҳорунаррашид, бузургтарин шогирд ва ёри Имом (р.х) мебошад. Вай соли 113.х. таваллуд шуда, соли 182.х. вафот намудааст.

3). Имом Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ (р.х) яке аз бузургтарин ва наздиктарин шогирдони Имом Абуҳанифа (р.х) мебошад. Имом Шофиъӣ (р.х) дар васфи ӯ гуфтааст: Ҳеҷ мардиро дар бораи ҳалолу ҳаром, иллатҳо ва носиху мансук олимтар аз Муҳаммад ибни Ҳасан надидам. Вай соли 132.х. ба дунё омада, соли 189.х. аз дунё гузаштааст. **Баъзе донишмандон табақаи салафи ҳанафиро аз Абуҳанифа (р.х) то Имом**

Муҳаммад (р.х) медонанд. Имом Муҳаммад ва Абуясуфро якҷоя «имомайн» ва «соҳибайн» ва ҳамроҳ бо ҳазрати Имом «имомҳои сегона» мегӯянд.

4). Зуфар (р.х) ёри сеюми Имом (р.х) тамоми умр машғули илм боқӣ монд ва ҳеҷ гоҳ ҳеҷ мансаbero қабул накард, ҳарчанд барои фишор додани ӯ борҳо хонааш ба ҳок яксон карда шуд. Вай пас аз вафоти Имом (р.х) раёсати ҳалқаи дарси шогирдонро бар ӯҳда дошт. Имом Зуфар (р.х) соли 158.х. аз дунё даргузашт ва нахустин шогирде буд, ки ба лиқои ҳақ пайваست ва ба ҷивори устозаш расид.

Бояд қайд кард, ки ҳазрати Имом (р.х) назароти фалсафӣ ва мактаби фикҳии худро қабл аз баргардон шудани афкор ва назароти мактабҳои фалсафии Юнон ба забони арабӣ ва интишор ёфтани андешаҳои онҳо дар олами Ислом поягузорӣ карда буд.

Дар поён барои тавфиқи ин амали муҳим Худоро шукр мегӯям ва бар Муҳаммаду Оли Муҳаммад салавот мефиристам.

Аз тамоми бародарони арҷманде, ки дар таҳия, танзим ва нашри ин китоб саҳм гузоштаанд, самимона сипосгузорӣ менамоям. **Ба хусус барои дӯсти гиромӣ ва бародари имониам Ҳочӣ Абдуғафури Шарифзода, ки дар омодакунӣ ва ҷопи китоб саҳми арзандае гузоштааст, сарфарозӣ ва комгории ду ҷаҳонро аз Худо хоҳонам. Ин амали солеҳро Худованд аз ӯ ба унвони ёдгории фарҳангии баёдмонданӣ дар миёни наслҳо ва садаҳои ҷорӣ ва некии фанонопазир дар ҳазонаи аъмоли бандагонаш қабул фармояд.**

*Боз бош, эй боби раҳмат, то абад,
Боргоҳи молаҳу куфван аҳад.
Боз бош, эй боб, бар чӯёи боб,
То расад аз ту қушур андар лубоб.*

**Бо ниёз ба пешгоҳи Худованд,
Абдушарифи Боқизода.**

РОҲНАМОИ КИТОБ

Фикҳ дар луғат ба маънои фаҳмидан ва дарёфтани мафҳум ва воқеъияти чизе аз тариқи корбурди мафҳумҳо ва ё чизҳои маълум мебошад. Яъне фикҳ ба маънои расидан ба мафҳуми даркношуда ва чизи ҳанӯз номуайян ба воситаи мафҳумҳо ва ё чизҳои маълум ва шинохташуда аст.

Аммо дар истилоҳи фақеҳон ва коршиносони соҳаи аҳком фикҳ илме мебошад, ки ба омӯзиши аҳкоми фаръии шариъат аз тариқи далелҳои тафсилии он мепардозад. Яъне он илмест, ки аҳкоми ҷузъӣ ва масоили фаръии шариъатро дар тамоми бахшҳо мавриди омӯзиш қарор медиҳад ва онҳоро аз далелҳои тафсиلى ва асосҳои шаръӣ коркард ва муайян менамояд.

Китобе, ки инак рӯи даст доред, аҳком ва масоили динӣ дар он мувофиқи фикҳи ҳанафӣ баён гардида, бо истифода аз китобҳои мӯътабари ин мактаби фикҳӣ навишта шудааст ва дар он ҳаддалимкон кӯшиш ба харҷ дода шудааст, ки аҳком ва масоили гуногуни динӣ бо забони соддаву раван барои навомӯзон баён шаванд, то ҳама битавонанд аз он баҳраманд гарданд.

Ангеза ва сабаби аслии нигориши он набудани ин гуна китобҳо барои навомӯзони улуми исломӣ дар кишварамон бо забони тоҷикӣ (бо ҳарфҳои кириллӣ) дар заминаи фикҳи ҳанафӣ мебошад.

Албатта, ба забони форсӣ дар ин замина китобҳои зиёде ҳастанд, ки арзиши баланди илмӣ доранд, аммо ҳам забон ва шеваи нигоришашон

барои талабаи навомӯзи имрӯз вазнин ва хастакунанда мебошад ва ҳам бо алифбои ниёгон – ҳуруфи форсӣ - навишта шудаанд, ки шумораи хеле ками ҷавонони мо ба он ошноӣ доранд ва алоқамандон тақрибан наметавонанд аз онҳо истифода намоянд.

Бинобар ин, мебинем, ки дар фарогирии он вақти зиёд ва нерӯҳои фикрии донишомӯзон сарф мешавад, дар сурате, ки мумкин аст ҳамон матолибро бо ҳарфҳои кириллӣ ва ба таври соддаву раво баён кард ва онро дар муддати кӯтоҳе фаро гирифт ва сипас ба омӯзиши китобҳои болотари фикр пардохт. Илова бар ин, мардум низ аз он ба таври васеъ истифода мебаранд.

Хуб аст ёдовар шавем, ки тамоми масоили фикрӣ дар ин китоб бар асоси назари ҷумҳури (аксарияти мутлақ) донишмандони мазҳаби Ҷанафӣ таҳрир гардидааст. Дар баъзе масъалаҳои фаръӣ ҷумҳури донишмандони аҳли суннат, ки ҳама мазҳаби фикрӣ дар бар мегирад, назари дигаре доранд. Ин амр аз он ҷиҳат аст, ки дар баъзе масъалаҳо чанд сурати татбиқӣ аз Паёмбар (с) собит гардидааст ва далелҳои шаръии ҳарду тараф дар қуввату субут тақрибан бо ҳам баробаранд ё яке қавитар ва дигаре аз паҳлӯҳое заъифтар мебошанд. Вале дидгоҳҳои фикрии ҳарду тараф бо далелҳои шаръӣ асоснок гардидаанд.

Дар ин ҷо баъзе донишмандони мазҳаби ҷанафӣ ва ё ақаллияти нисбии онҳо дар поре аз масоил пас аз таҳқиқ баррасии далелҳои ҳарду ҷониб далелҳои ҷумҳури донишмандони аҳли суннатро қавитар ёфта, назари онҳоро тарҷеҳ ва ҷонибдорӣ менамоянд. Ҳамчунин донишмандони мустақил ва ақаллияти нисбии дигар мазҳабҳои аҳли суннат низ дар поре аз масоил назари пеш-

воёни кром ва машоихи мазҳаби ҷанафиро тарҷеҳ ва ҷонибдорӣ менамоянд.

Дигар дар аксари масоили муҳими фикрӣ назари ҷумҳури донишмандони аҳли суннат, яъне ҳама мазҳаб бо ҳам муттафиқ мебошад. Дар ин миён фақеҳоне низ ҳастанд, ки дар поре аз масоили фаръӣ на назари ҷумҳури аҳли суннат, балки дидгоҳи дигаре доранд. Дар тамоми мавридҳои зикргардида нуқтаназарот ва дидгоҳҳои фикрии ҳама даста бо далелҳои шаръӣ ба тавре, ки гуфта шуд, асоснок мебошанд.

Ин гуногунизариҳои фикрӣ дар асрҳои аввали Ислом дар даврони ҳаёти поягузори мактабҳои фикрӣ исломӣ низ вуҷуд дошт. Онҳо таҳқиқотҳои фикрии ҳудро бо эҳтироми дидгоҳҳои фикрии дигарон ва ба дур аз ҳама гуна таъассуби мазҳабӣ пеш мебарданд. Дар баъзе масъалаҳои фаръӣ назари ҳазрати Имоми Аъзам Абуҳанифа (р.х) як хел ва нуқтаи назари бузургтарин пайравони он ҳазрат Абуясуф ва Муҳаммад (р.р), ки бо таҳаллуси имомайн шинохта шудаанд, дигар хел буда ва дар мазҳаб низ гоҳе назари онҳо дар он масъала қавли роҷеҳ ва мавриди фатво қарор мегирифт.

Гоҳе яке аз онҳо дар масъалае бо Абуҳанифа (р.х) ҳамназар мегардид ва яке танҳо нуқтаи назари ҳудро дар он масъала дастгирӣ мегард. Замоне дидгоҳи имомайн дар масъалае бо нуқтаи назари ҷумҳури фақеҳони аҳли суннат, яъне се мазҳаби дигар мутобиқат ва назари Абуҳанифа (р.х) дар он масъала аз онҳо фарқ мекард.

Гоҳе дар мавзӯе нуқтаи назарро бинониҳода, аз он бо далелҳои фикрӣ дифоъ мекарданд, вале пас аз муддате қавитар будани

мавқеъияти далелҳои фақеҳони дигар мазҳаб барояшон собит гардида, ба фикри онҳо бармегаштанд.

Дар миёни донишмандони дигар мазҳабҳои аҳли суннат низ ҳамин шеваи инсоф ва худотарсӣ қорӣ ва пойдор буд. Дар назари онҳо ҳифзи якпорчагӣ ва боло бурдани сатҳи фарҳангӣ ва маърифатнокии динии мардум аҳамият дошт, на чизи дигаре. Онҳо вучуд доштани нуқтаназароти гуногуни фикрӣ ва дидгоҳҳои мутафовити донишмандони Исломо дар баъзе мавзӯҳо вусъати пургунҷош ва паҳноии кушодаи боргоҳи фикрӣ исломӣ медонистанд, ки дар ҳар масъалае чандин роҳро дар пеши рӯи бандаи мӯъмин қарор додааст.

Ин боргоҳи пурвусъати фикрӣ барои онҳо неъматӣ бузурге ба шумор мерафт. Ҳатто муҷтаҳидон ва фақеҳони баландпояи Исломо пас аз асрҳо низ аз ҳамон меъёри имонӣ, чорҷӯбаи эҳтироми дидгоҳҳои дигарон ва арҷ ниҳодан ба ҳақиқат лаҳзае берун нарафтаанд.

Фақеҳони киромиро ва донишварони мутааххир низ пас аз таҳқиқотҳои тӯлонӣ ва баррасии далелҳои тамоми мактабҳои фикрӣ аҳли суннат назари дигаронро дар баъзе масоил тарҷеҳ дода, онро барои мазҳаби худ низ асос ва қавли мӯътабар донистаанд. Дар айни ҳол ба ҳамон мактаби фикрӣ худ вафодор боқӣ мондаанд, яъне ҳеҷ гуна таъассуби мазҳабие онҳоро аз эътироф ва қабули ҳақ монеъ нагаштааст.

Дар гузаштаҳо дар қаламрави Осиёи Миёна, ба хусус дар марказҳои илмӣ ва шаҳрҳои бузурги он, пайравони мазҳабҳои гуногуни аҳли суннат дар канори ҳам мезистанд ва ҳама бо ҳам дар

ғанӣ гардонидани ҳавзаи фарҳанги динии мардум мекӯшиданд. Дар баъзе мавридҳо бо дарназардошти ҳолатҳои гуногуни бавучудодада барои бартараф намудани заруратҳои мардум назари фақеҳони мазҳабҳои дигари аҳли суннатро ба кор мебарданд. Ҳарчанд назари онҳо дар айни ҳамон масъала қавли роҷеҳ ҳам набошад.

Вале дар ду-се асри охири даврони ҳокимияти аморати Бухоро ва дигар хонигарии Осиёи Миёна бо сабабҳои гуногун фарҳанги волоии исломӣ дар миёни мардуми он рӯ ба сустӣ ва таназзул ниҳода, рақта-рафта онҳо дар қаламрави фикрии як мактаби фикрӣ - мазҳаби Ҳанафӣ - қарор гирифтанд ва он ҳам ба сурати сусту камранге дар ҳаёти онҳо идома дошт. То он ки саранҷом, ҳокимияти Шӯравӣ бисоти тамоми дину мазҳаб ва ҳама гуна фарҳангу худшиносиро аз ин сарзамин барчид ва мардумро ба кулӣ аз гузаштаи худ ҷудо сохт.

Гузаштагони ориф ва пешвоёни солеҳи ин мардум он гуногунназариро дар поре аз масоил раҳмате барои мардуми мусалмон медонистанд, вале пас аз чунин ақибуфтодагии фарҳангӣ дигар онро ба сурати азобе бар сари худ даровардаанд.

Вале набояд бо шунидани номи мактабҳои фикрӣ, ба монанди мазҳаби ҳанафӣ, мазҳаби молиқӣ ва... ба ин фикр роҳ дод, ки ин мактабҳои ҳуқуқӣ аз якдигар комилан фарқдоранд ва он ба маъноии парокандагии эътиқодии мусалмонхост, балки ҳамаи онҳо дар усули кулӣ ва асосҳои қорӣ ба ҳам ваҳдати умумӣ доранд ва ҳама аз сарчашмаи арзишҳои Қуръон ва суннат сероб мегарданд.

Аммо дар ҳавзаи фикҳи исломӣ як даста масоили фаръие вучуд дорад, ки онҳоро масоили ихтилофӣ мегӯянд. Ба ин маъно, ки онҳо дар қаламрави таҳқиқоти иҷтиҳодии донишмандон қарор мегиранд ва он донишмандонро баррасиҳои гуногун ва таҳқиқотҳои озоди илмӣ дар он масоил ба натиҷаҳои умумие мерасонад, ки ҳосили талошҳои иҷтиҳодии эшон ба шумор мераванд.

Улуми исломӣ

Ислом охирин ва комилтарин дини Худо аст ва тамоми барномаҳои он мутобиқи фитрати инсон ва барои манфиъати ҷомеаи башарӣ пешбинӣ шудаанд. Саъодату некбахтии башариёт бо татбиқи барномаҳои созанда ва бо пойбандӣ ба арзишҳои башариӣ он таъмин хоҳад шуд ва ҷомеае, ки дар он ба арзишҳои воло ва қонунҳои бемонанди Ислом амал мешавад, ҷомеаи идеалӣ хоҳад буд.

Мавзӯи китоби ҳозир, чи тавре зикр гардид, аҳкоми шариъат мебошад. Аҳком яке аз бахшҳои асосии Ислом аст. Зеро барномаҳои наҷотбахши Ислом ба се бахши муҳим ҷудо мешаванд ва

иборатанд аз:

Бахши аввал: ақоид, яъне он чизҳое мебошанд, ки мо мусалмонон бояд ба онҳо имон ва бовар дошта бошем, ба монанди: *имон ба Худо, фариштагон, паёмбарон, китобҳои осмонӣ ва рӯзи қиёмат*.

Бахши дуюм: аҳком, яъне масоиле мебошанд, ки бояд ба он амал кунем, мисли: *намоз, рӯза, ҳаҷ, закот* ва ғайра.

Бахши сеюм: ахлоқ, яъне хислатҳои мебошанд, ки бояд худро ба он биороем, ба монанди: *тақво, ростгӯӣ, амонатдорӣ* ва ғайра.

Донишмандони Ислом бахши ақоиди дини Исломро *усули дин*, яъне пояҳои дин ва бахши аҳком ва ахлоқро *фуруъи дин*, яъне шохаҳои дин номидаанд.

Бо таваҷҷӯҳ ба аҳамияти ҷойгоҳи аҳком дар дини Ислом, илми махсусе барои он поягузорӣ гардидааст, ки онро илми *фикҳ* ва олим ва коршиноси ин соҳаро *фақеҳ* гӯянд. Ин илм васеътарин ва густурдатарини улуми исломӣ аст. Таърихи он аз тамоми дигар улуми исломӣ қадимтар буда, дар ҳамаи замонҳо дар сатҳи бисёр густардае таҳсил ва тадрис мешуд.

Дар таърихи Ислом фақеҳони зиёде гузаштаанд ва дар илми фикҳ китобҳои зиёде навишта шудааст. Масъалаҳои зиёде, ки ҳама ҷанбаҳои зиндагии башарро фаро мегиранд, дар фикҳ матраҳ мешаванд. Масоиле, ки дар ҷаҳони имрӯз таҳти унвони ҳуқуқ ном бурда мешаванд, бо анвои гуногунаш: ҳуқуқи асосӣ, ҳуқуқи маданӣ, ҳуқуқи хонаводагӣ, ҳуқуқи ҷазоӣ, ҳуқуқи сиёсӣ ва..., дар бобҳои гуногуни фикҳ бо номҳои дигар зикр мешаванд. Инчунин дар фикҳ масъалаҳое, ба монанди масоили ибодатҳо ҳастанд, ки дар ҳуқуқшиносии имрӯз гузориш наёфтаанд.

Сарчашмаи аслии аҳком

Сарчашмаи аслии аҳком ваҳй¹ илоҳӣ аст. Яъне аҳкоми шаръие, ки дар китобҳои фикҳ баён гардидааст, дар ҳақиқат, қонунҳо ва дастурҳое мебошанд, ки Худои Таъоло ба Паёмбараш (с) ваҳй намудааст.

Танҳо коре, ки олимони соҳаи фикҳ анҷом додаанд, ин аст, ки он аҳкомро аз матни Қуръон ва суннати Паёмбар (с) берун оварда, барои мардум бо забони содда баёну тафсир намудаанд. Ин равиши кор тамоман ғалат ва беасос будани андешаи баъзе кӯтоҳназаронро собит менамояд, ки мепиндоранд фақеҳон аҳкоми диниро аз пеши худашон бофтаанд ва он аҳком бо Қуръон ва суннат мухолифанд.

Мутаассифона, имрӯзҳо қисме аз бародарони мо низ чунин даъво мекунанд, ки бояд ҳар шахс аҳкомро худаш мустақиман ва бевосита аз

¹ Ваҳй – каломи Худовандро гӯянд, ки аз ҷониби Ё ба воситаи Ҷабраил (ъ) ба ҳазрати Муҳаммад (с) фиристода шудааст ва манзур ҳамин Қуръон мебошад.

Қуръон ва суннат, бидуни он, ки ба гуфтаҳои фақеҳон (донишварони масоили аҳком) ва коршиносони улуми динӣ рӯҷӯ намояд, берун кашад.

Ин гуна афрод гӯё намедонанд, ки истинбот (коркард) ва берун овардани аҳком корест, ки аз дасти ҳар шахсе барнамеояд. Чи тавре, ки бемор ба табиб муроҷиат мекунад ва ҳудаш дар ҳоле, ки аз илми тиб хабаре надорад, наметавонад даст ба кор занад, ҳамин тавр дар фаҳмиши аҳкоми дин ҳам бояд ба мутахассиси он рӯй овард, зеро истинботи аҳком (ва берун овардани назари шаръ дар масоили динӣ аз Қуръон ва суннат) аз дигар тахассусот сангинтар ва душвортар аст.

Зеро дар он (тахассус) фақеҳ бояд аввал аз тафсири Қуръон ва донишҳои гуногуни он, ба монанди *носиху мансук*, *муҳкаму муташибих*, *асбоби* (*муҳит ва шароити*) *нузули оятҳо* ва бисёр мавзӯҳои дигар хуб огоҳ бошад ва сониян, дар бораи илми ҳадис (он чӣ ба таври саҳеҳ собит шудааст, ки онро Паёмбар (с) гуфтааст) дониши амиқ ва мақоми болои илмӣ дошта бошад, то бар асоси он меъёрҳои илмӣ саҳеҳу заъиф ва ё мавзӯ (сохта) будани ҳадис ва ҳамчунин аз аҳли сиқа (мавриди боварӣ) ва ё дурӯғу будани ривояткунандаи онро ташхис дода тавонад.

Ва аз ин қабил улуми гуногун, ки фарогирии онҳо ба солҳои дароз ва заҳматҳои тоқатфарсое ниёз дорад ва маълум аст, ки ҳар шахс ҳам наметавонад аз пайи ин кор шавад.

Худованди бузург мефармояд:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ

طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوْا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوْا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوْا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ
يَحْذَرُوْنَ

«Мӯъминон ҳамагӣ наметавонанд (дар роҳи мубориза ва дар талаби илм) хориҷ шаванд. Пас чаро аз ҳар гурӯҳ (ва фирқае) аз онҳо дастае хориҷ нагарданд, то дар (бораи аҳком ва заруриёти) дин фаҳм ва дониши кофӣ пайдо намоянд ва қавм (мардум)-и худро, вақте ба сӯи онҳо баргаштанд, бим (ва инзор) диҳанд?»¹

Яъне тамоми мардуми мусалмон ба сурати инфиродӣ наметавонанд дар бораи арзишҳо ва аҳкоми шариъат то он сатҳе донишҳои илмӣ ба даст оваранд, ки худ бевосита аз Қуръон ва суннат он чиро мехоҳанд, истинбот ва коркард намоянд. Балки бояд ҳайатҳо ва одамони махсусе ба ин кор иқдом намоянд ва арзишҳо ва аҳкоми шаръро барои мардум бозгӯ намоянд.

Масъулияти илоҳӣ ва вазифаи динии онҳо назорати маънавиёти мардум ва баланд бардоштани сатҳи маърифати динии ҷомеа мебошад. Аз ҳамин ҷиҳат мардум дар замони баъд аз Паёмбар (с) масоили шаръӣ ва аҳкомро аз ҳар шахс намекурсиданд, балки онро фақат аз касоне дарёфт менамуданд, ки дар фикҳ ихтисос доштанд.

Пас аз онҳо муҷтаҳидоне (коршиносони саршинос ва фақеҳони саромаде) ба монанди Имом Абуҳанифа, Имом Молик, Имом Шофиъӣ ва Имом Аҳмади Ҳанбал марҷаъи (рӯҷӯъгоҳ) мардум дар аҳкоми дин қарор гирифтаанд.

¹ Сураи Тавба, 9: 122.

Тамоми китобҳои фикҳие, ки имрӯз дар дастраси мусалмонони олам қарор доранд, ба гуфтаҳои ҳар яке аз ҳамин фақеҳони ҷалилӯқадр мансуб мебошанд.

Тақсими аҳком

Пеш аз фарогирии аҳком лозим аст бидонем, ки аҳкоми шаръӣ, яъне ҷойгоҳи ҳукмии корҳо бар асоси таълимоти фикҳи ҳанафӣ аз инҳо иборат мебошанд:

1. Фарз: амалест, ки Худованд анҷом додани онро **ба таъри ҳатмӣ** аз мо мехоҳад ва анҷом додани он савоб ва тарк намудани он бидуни узр азоб дорад, ба монанди намоз, рӯза, закот, ҳаҷ.

2. Воҷиб: воҷиб низ мисли фарз амалест, ки Худованд анҷом додани онро **ба таъри ҳатмӣ** аз мо мехоҳад ва адо кардани он савоб ва таркаш бидуни узр азоб дорад. Танҳо фарқе, ки дар миёни фарз ва воҷиб вуҷуд дорад, иборат аст аз:

а) (фарз) ба воситаи **далели қатъӣ** собит шудааст ва **(воҷиб)** ба воситаи **далели заннӣ** (ғайри қатъӣ). **Далели қатъӣ** он аст, ки дар ҳаққонияти он ҳеҷ шакку шубҳае вуҷуд надорад, вале дар **далели заннӣ** шакку шубҳа ҷой дорад ва субути ҳаққонияти он то ҷойгоҳи далели қатъӣ нарасидааст;

б) ҳар касе **фарзро** инкор кунад, кофир мегардад, вале инкоркунандаи **воҷиб** кофир намешавад, балки фосиқ ва гунаҳкор дониста мешавад. **Воҷиб** ба монанди хондани сураи фотиҳа дар намоз.

3. Мандуб: амалест, ки Худованд анҷом додани онро **на ба таъри ҳатмӣ** аз мо мехоҳад. Ба

чо овардани он савоб дорад, вале таркаш азоб надорад, мисли ду ракаъат намози қабл аз субҳ. Баъзе аз амалҳои мандубро **суннат** гӯянд ва баъзеро **мустаҳаб**.

4. **Ҳаром:** амалест, ки Худованд тарки онро **ба таври ҳатмӣ** аз мо меҳадад ва анҷом додани он азоб дорад, ба монанди зино, хӯрдани моли ятим ва дигар амалҳои мамнӯъ.

5. **Макрӯҳи таҳримӣ:** ин қисми ҳукм низ мисли ҳаром амалест, ки Худованд тарки онро **ба таври ҳатмӣ** аз мо меҳадад ва анҷом доданаши азоб дорад. Танҳо фарқе, ки дар миёни макрӯҳи таҳримӣ ва ҳаром вуҷуд дорад, ин аст, ки **ҳаром** ба воситаи далели қатъӣ собит шудааст, вале **макрӯҳи таҳримӣ** ба воситаи далели заннӣ (ғумонӣ ва начандон қатъӣ) ва ҳамчунин азоби макрӯҳи таҳримӣ ба шиддати азоби ҳаром нест. **Макрӯҳи таҳримӣ** мисли хостгорӣ кардан бар болои хостгории каси дигар.

6. **Макрӯҳи танзихӣ:** амалест, ки Худованд тарки онро **на ба таври ҳатмӣ** аз мо меҳадад ва анҷом доданаши азоб надорад, вале хилофи одоб ва равиши баргузида аст, ба монанди ба дасти чап хӯрдан.

7. **Мубох:** амалест, ки анҷом додан ва наодани он (тарки он) баробар аст, на азобе дораду на савобе, ба монанди бештари корҳои рӯзмарраи мо.

Бахши аввал

КИТОБИ ТАҲОРАТ

يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ
وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

Эй касоне, ки имон овардаед, вақте ба сӯи намоз бархестед, (аввал) рӯйхо ва дастони худро то оринҷхо бишӯед ва (пас аз он) ба сархоятон масҳ кашед ва пойхоятонро (низ) то буҷилхо бишӯед.
(Сураи Моид, 6).

Фасли аввал

В У З Ў

Ҳамон гуна, ки дар муқаддима баён гардид, яке аз аҳком фароиз аст ва намоз яке аз муҳимтарин ва асоситарин фариза ба шумор меравад. Намозгузор қабл аз анҷом додани намоз бояд вузӯ (таҳорат) намояд.

Худованд мефармояд:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

«Худованд, воқеъан ҳам, тавбакунандагони доимӣ ва покхоҳонро дӯст медорад».¹

Паёмбари Ислом (с) низ фармудаанд:

الطَّهْرُ شَطْرُ الْإِيمَانِ

«Покизагӣ нисфи имон аст».²

Таҳорат ва покизагӣ асоси тамоми ибодатҳост. Бинобар ин, намоз ҳам, ки меъроҷи рӯҳӣ, тулӯғоҳи маънавӣ ва шоҳсутуни дини мӯъмин аст, танҳо ва танҳо бо покизагӣ дуруст мегардад.

Абдуллоҳ ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки

¹ Сураи Бақара, 2: 222.

² Саҳеҳи Муслим, 533. Сунани Доримӣ, 658, қ. 1, с. 176. Муснади Имом Аҳмад, 22395, 22402, қ. 6, с. 469, 471. Мусаннафи Ибни Абушайба, 3, 4, қ. 1, с. 16, 80, қ. 7, с. 228. Сунани Куброи Байҳақӣ, 186, 187, қ. 1, с. 72. Шуъабул-имон, 12, қ. 1, с. 45, 2709, қ. 3, с. 3, 2805, қ. 3, с. 38. Мӯъчамулкабир, 3424, қ. 3, с. 284.

Расули Худоро (с) шунидам, ки мегуфт:

لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طَهْوَرٍ

«Ҳеч намозе бе покизагӣ қабул намегардад».¹

Агар покизагии зоҳир шартӣ дуруст гардидани намоз бошад, пакизагии ботин шартӣ қабул ва суъуди (боло рафтани) он ба пешгоҳи Худованд аст.

**Чун биёрӣ таҳорати зоҳир,
Ботинат низ Ҳақ кунад тоҳир».**²

Паёмбари Худо (с) мефармояд:

مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ الصَّلَاةُ وَمِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطَّهْوَرُ

«Калиди (дарҳои) биҳишт намоз аст ва калиди (дарвозаи) намоз покизагӣ аст».³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ

وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

«Эй мӯъминон! Вақте ба намоз бархестед, (аввал) рӯйхо ва дастони худро то оринҷо бишӯед ва (пас аз он) ба сарҳоятон масҳ кашед ва пойҳоятонро (низ) то буҷилхо

¹ Саҳеҳи Муслим 534. Сунани Тирмизӣ 1. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон 3366, қ. 8, с. 152. Саҳеҳи Ибни Хузайма, 9, қ. 1, с. 8.

² Чаҳоркитоб, китоби аввал.

³ Сунани Тирмизӣ, 4. Муснади Имом Аҳмад, 14252, қ. с. 298. Мӯъчамуссағир, 597, қ. 1, с. 256. Мӯъчамулкабир, 4364, қ. 4, с. 532. Шуъабул-имон, 2711, 2712, қ. 3, с. 4. Мишкоти шариф, қ. 1, с. 39.

бишӯед».¹

Дар ояти боло фарзияи вузӯ пеш аз намоз баён гардидааст. Дар ин бора ҳадисҳои зиёде низ аз Паёмбар (с) ворид гардидааст. Аз ҷумла мефармояд:

لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ مَنْ أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ

«Намози ҳар касе, ки вузӯаш шикаста бошад, то аз нав вузӯ нагирад, қабул намегардад».²

Боз мефармояд:

لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ

«Худованд намози ҳеҷ кадоме аз шуморо ҳамин ки вузӯаш шикаст, то вузӯи нав нанамояд, намепазирад».³

Тарикаи вузӯ гирифтани

Вузӯгиранда ҳангоми вузӯ рӯй ба ҷониби қибла намуда, дар ҷои баланд бинишинад. Аввал **Бисмиллоҳир-рахмонир-рахим** гуфта, ҳар ду дасташро то банди даст се бор бишӯяд, баъд се бор об дар даҳон гирифта, мисвок намояд. Агар мисвок набошад, ба василаи порчаи дуруште, ё бо ангуштони дасти рост (ду ангушти бузург)

¹ Сураи Моида, 5: 6.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 135. Саҳеҳи Муслим, 536. Муснади Имом Аҳмад, 8017, ҷ. 2, с. 594. Сунани Куброи Байҳақӣ, 573, ҷ. 1, с. 205.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 6554. Саҳеҳи Муслим 225. Сунани Абудовуд, 60. Сунани Тирмизӣ 76. Сунани Куброи Байҳақӣ, 769, ҷ. 1, с. 270, 1123, ҷ. 1, с. 393, 3469, ҷ. 1, с. 139. Саҳеҳи Ибни Хузайма, 11, ҷ. 1, с. 9.

дандонҳояшро хуб тоза намояд. Дар сурате, ки рӯзадор набошад, даҳони худро бо об ғарғара кунад, то ба тамоми даҳонаш об бирасад ва хуб пок шавад ва агар рӯзадор бошад, аз ғарғара худдорӣ кунад.

Баъд аз он се бор об дар бинӣ карда, бо дасти чапаш онро тоза намояд. Сипас се бор рӯи худро аз ҷои дамидани мӯи сар то зери занаҳдон (манаҳ) ва аз ин нармии гӯш то он нармии гӯш шуста ва дар сурате, ки абрӯвони (қош) фишурда ё риши пурмӯй надошта бошад, обро то беҳи мӯйҳо бирасонад. Пас аз он дасти росташро аз сари ангуштон ҳамроҳ бо оринҷ ва ба ҳамин шакл дасти чапашро ҳам бишӯяд.

Он гоҳ бо ангуштони як даст дасти дигари худро хилол намуда, бо оби тоза тамоми сарашро масҳ кашад. Гӯшҳояшро низ ба ҳамин тартиб масҳ кашад. Ҳарду ангушти саббобаро (ишора) ба сӯрохи гӯшҳо карда, бо нарми (шикам)-и ҳарду ангушти ибҳом (ангушти бузург), пушти ҳар ду гӯшро молиш диҳад ва бо пушти ангуштони ҳарду даст гарданашро масҳ кашад.

Дар охир ҳарду пой худро то шитоллинг (буҷилҳо) бишӯяд ва ангуштони пояшро ба ин тартиб хилол намояд: бо ангушти хурди дасти чап ангуштони пой росташро аз ангушти хурди пой шурӯъ намуда ва ба ҳамин сурат бо дасти рост ангуштони пой чапашро хилол намояд.

Амалҳое, ки вузӯгиранда дар аснои вузӯ анҷом медиҳад, ба чанд табақа тақсим мешаванд. Порое аз онҳо фароизи вузӯ ҳастанд, ки бо тарки он ва ё боқӣ мондани чизе аз он вузӯ дурӯст намегардад.

Баҳши дигаре аз он корҳо суннатҳои вузӯ ме-

бошанд, ки дар шариъат нисбат ба риъояи онҳо таъкид шуда ва анҷом додана шавоб ба ҳамроҳ дорад. Бо тарки яке аз онҳо ҳарчанд дар дурустии вузӯ халале ворид намегардад, вале нақсе дар савобаш ҳосил мегардад ва тарки бештари онҳо гуноҳ мебошад. Қисмати дигаре аз аъмоли вузӯ мустаҳабботи он мебошанд, ки вузӯгиранда бо риъояи он савоб ба даст меоварад ва тарки он низ гуноҳеро мучиб намегардад.

Пас аз тамоми кардани вузӯ рӯяшро ба ҷониби қибла намуда, ин дуъохоро бихонад:

а) Ашҳаду ал-ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ғабдуҳу ва Расулуҳу.

Гувоҳӣ медиҳам бар ин ки нест маъбуде ба ҷуз Аллоҳ. Ягона аст, нест шарике Ӯро ва шаҳодат медиҳам бар ин ки Муҳаммад (с) банда ва фиристодаи Худо аст.¹

б) Аллоҳуммаҷъалнӣ минат-таввобина ваҷъалнӣ минал мутатахҳирин.

Худоё, маро дар шумори бандагони тавбакори худ қарор деҳ ва маро аз ҷумлаи покони

¹ Паёмбар (с) мефармояд:

иллаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ғабдуҳу ва расулуҳу» бигӯяд, ҳашт дари бихишт ба рӯяш кушода мегарданд. Аз кадом даре бихоҳад, дохили бихишт мегардад». (Саҳеҳи Муслим, 552, 553. Сунани Ибни Моҷа, 470. Сунани Доримӣ, 717, ҷ. 1, с. 193. Мусаннафи Ибни Абушайба, 3, ҷ. 1, с. 13, 6, ҷ. 1, с. 14. Сунани Куброи Насоӣ, 9912. Сунани Куброи Байҳақӣ, 370, ҷ. 1, с. 135. Дар ривоятҳои дигар омадааст, ки онро се бор бигӯяд,

ва покиҷӯён бигардон.¹

в) Субҳонакаллоҳумма ва биҳамдика, ашҳаду алло илоҳа илло анта, астағфирука ва атубу илайка.

Худоё, бо гузаштан аз раҳгузари ҳамду саноят Туро ба покӣ ёд мекунам. Гувоҳӣ медиҳам бар ин ки дигар маъбуде ба ҷуз Ту нест ва суроғ надорам. Аз Ту омурзиш мецоҳам ва ба сӯи Ту бармегардам (тавба мекунам).²

Вузӯи комил (пурра) ва хуб гирифтани

Вузӯгиранда бояд хуб, зебо ва ба тамоми вузӯ бигирад. Фарзҳо, суннатҳо ва одоби мустаҳабботи онро пурра риъоя намояд, то дар натиҷа аҷру савобро, ки дар ҳадис барои вузӯгирандагон зикр гардидааст, ба даст оварад

¹ Мусаннафи Ибни Абушайба, 5, ҷ. 1, с. 14. Сунани Куброи Байҳақӣ, 371, ҷ. 1, с. 135. Дар ривоятҳои дигар ҳарду дуъо:

оҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ ва ашҳаду анна Муҳаммадан ғабдуҳу ва расулуҳу» ва

мутатахҳирин» якҷоя зикр шудаанд. (Мусаннафи Ибни Абушайба, 2, 7, ҷ. 1, с. 13. Мусаннафи Абдурраззоқ, 731, ҷ. 1, с. 186. Мӯъҷамулавсат, 4895, ҷ. 5, с. 251).

² Аз Абусаъиди Худрӣ (р) ривоят шудааст, ки касе пас аз вузӯ:

илоҳа илло анта, астағфирука ва атубу илайка» бигӯяд, ба он мӯҳр ниҳода ва ба зерӣ Арш бардошта мешавад ва то рӯзи қиёмат ношикаста нигоҳ дошта мешавад». (Сунани Куброи Насоӣ, 9909, 9911. Мустадраки Ҳоким, 2072, ҷ. 1, с. 752. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Мусаннафи Ибни Абушайба, 1, ҷ. 1, с. 13. Мусаннафи Абдураззоқ, 730, ҷ. 1, с. 186, 6023, ҷ. 3, с. 378. Шуъабул-мон, 2754, ҷ. 3, с. 21. Мӯъҷамулавсат, 1478, ҷ. 2, с. 132).

ва аз азобе, ки дар натиҷаи бетаваҷҷӯҳӣ ба онҳо мерасад, эмин бимонад.

Аз Ҳумрон мавлои (ходими) Усмон (р) ривоят шудааст, ки Усмон ибни Аффон (р) барои вузӯ об хост ва ин тавр вузӯ гирифт: Нахуст дастҳояшро се бор шуст. Пас аз он мазмаза (даҳонашро чайқон) кард ва ба биниаш об гирифт. Сипас рӯяшро се бор шуст. Баъд аз он дасти росташро бо оринҷаш се бор ва дасти чапашро монанди дасти росташ шуст. Он гоҳ сарашро масҳ кашид ва пас аз он пои росташро ҳамроҳи буҷил ва пои чапашро ба монанди он се бор шуст. Сипас гуфт: Паёмбари Худоро (с) дидам, ки ҳамин тавр вузӯ гирифт ва фармуд:

مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وَضْئِي هَذَا، ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ رَكَعَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ،
غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

«Ҳар касе ба монанди вузӯи ман вузӯ бигирад ва бо ҳузури дил ду ракаъат намоз бихонад, гуноҳони (сагираи) гузаштааш бахшуда шаванд».¹

Ибни Шаҳоб мегӯяд: Уламои мо мегуфтанд: Ин вузӯ комилтарин вузӯ барои намоз аст.

Аз Абдуллоҳ ибни Амр (р) ривоят шудааст, ки боре ҳамроҳи Расули Худо (с) аз Макка ба Мадина баргаштем. Чун дар нимароҳ ба обе расидем, баъзеҳо ҳангоми намози аср шитоб намуданд ва саросема вузӯ гирифтанд. Вақте ба он ҷо расидем, дидем, ки пошнаи (ақиби) пойҳояшон бар асари хушкӣ (қойҳои хушкмондаи пойҳояшон)

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 158, 162, 1832, 6069. Саҳеҳи Муслим 537, 538, (226). Сунани Абудовуд, 106, 108. Сунани Насоӣ, 116, 84, 85.

медурахшанд. Расули Худо (с) фармуд: **«Оташи ҷаҳаннам аст барои пошнаи пойҳое, ки ҳангоми вузӯ хушк боқӣ бимонанд. Ба тамои (пуррагӣ) вузӯ бигиред».**¹

Баръакс, касоне, ки ба хубӣ, бо оромӣ ва ба таври тамои (пурра) вузӯ мегиранд, ҷои хушке дар узвҳои шуставаандаи худ боқӣ намегузоранд ва фарзҳо, суннатҳо ва мустаҳабботи онро бо диққати ҳар чӣ тамои риёя менамоянд, барояшон аҷру савобе дар ҳадисҳои Расули Худо (с) зикр гардидааст. Аз ҷумла он Ҳазрат (с) фармуд:

مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضْوءَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ.

«Касе ба хубӣ ва ба таври пурра вузӯ гирад, гуноҳонаш аз сар то сари ҷасадаш, ҳатто аз зери нохунҳояш берун меоянд».²

Дар мавқеъҳо ва қойҳои дигар осор ва аҳодисе аз Паёмбар (с) дар ин бора зикр хоҳад гардид.

Фарзҳои вузӯ

Амалҳое, ки дар вузӯ анҷом додани онҳо фарз аст, иборатанд аз:

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 60, 96, 161. Саҳеҳи Муслим, 569, 571. Сунани Абудовуд, 97. Сунани Ибни Моҷа, 450. Саҳеҳи Ибни Хузайма, 161, ҷ. 1, с. 83, 166, ҷ. 1, с. 86. Муснади Имом Аҳмад, 6770, ҷ. 2, с. 396, 6937, ҷ. 2, с. 427, 7063, ҷ. 2, с. 450. Ва...

² Саҳеҳи Муслим, 577 (245). Муснади Имом Аҳмад, 478, ҷ. 1, с. 106. Мусаннафи Ибни Абушайба, 15, ҷ. 1, с. 17. Шуъабулӣмон, 2731, ҷ. 3, с. 12. Мӯъҷамулавсат, 4439, ҷ. 5, с. 20. Мӯъҷамулкабир, 7567, ҷ. 8, с. 124.

1. Шустани рӯй аз ҷои дамидани мӯи сар то охири манаҳ ва аз нармии гӯши рост то нармии гӯши чап.

2. Шустани дастҳо аз сари ангуштон то охири оринҷҳо.

3. Масҳи чаҳоряк ҳиссаи сар.

4. Шустани пойҳо аз сари ангуштон то буҷилакҳо.

Чаҳор фарзи вузӯ дар ояти фарзияти вузӯ ба тартиби боло зикр шудаанд.

Масҳи риш

Ҳамон тавре, ки мушоҳида намудем, масҳ кашидани риш дар ояти фарзияти вузӯ дар қатори чаҳор фарзи он наомадааст. Вақте риш қисмате аз узви шуставаанда, яъне рӯйро мепӯшонад ва чун ғафс ва пурмӯй бошад, расонидани об ба зери он мушкил мегардад, бинобар ин, ғаҳеҳони киром масҳи онро ба унвони ҷойнишини шустан, на ҳамчун фарзи мустақил, ба он чаҳор фарз ҳамроҳ намудаанд. Вале фарзҳои вузӯ аслан ҳамон чаҳор фарз мебошанд.

Бо вучуди ин, дар назди аксари донишмандон ва пешвоёни Исломи аз дидгоҳи мазҳаби ҳанафӣ дар вузӯ фарзе ба номи масҳи риш вучуд надорад. Вале агар риш анбуҳ ва ғафс бошад, шустани қисми берунии он фарз аст, на масҳи он.

Дар сурате риш каммӯй ва тунук бошад, шустани зоҳири он кифоят намекунад, балки бояд ба зери он ба пӯсти рӯй об расонида шавад ва он фарз мебошад. Дар ин сурат шустани мӯйҳои овезони (кашоли) он фарз нест. Ҳамчунин масҳ кашидани он низ фарз намебошад. Фарз ҳамон шустани рӯй аст ва дар сурати ғафс будани риш

ҳамон фарз- яъне шустан - ба қисми берунии риш интиқол меёбад.¹

Суннатҳои вузӯ

Амалҳои, ки дар вузӯ анҷом додани онҳо суннат аст, иборатанд аз:²

1

одаанд ва ин ривояти Бишр аз Имом Абуясуф (р.х) ва Абуҳанифа (р.х) мебошад.

Аммо дигар мутуни фикҳӣ ҳама шустани қисми берунии ришро фарз медонанд. Ҳатто шореҳи «Канзуддақиқ» дар саҳифаи 33-юми «Табйинулҳақиқ» мегӯяд: Аз Имом Абуҳанифа (р.х) ва Муҳаммад (р.х) ривоят аст, ки расонидани об бар зоҳири риш воҷиб мебошад ва ин саҳеҳтарин қавлест, ки аз онҳо ривоят шудааст.

-ум омадааст:

Тамоми ғаҳеҳони дигар назарияи масҳи ришро мавриди интиқод қарор додаанд. Дар назди ҳанафӣ шустани тамоми риш, қавли муфто бих (фатвошуда ба он) аст. Муаллифи одааст.

Дар саҳифаи 38-

о-

раи шустани риш овардааст. Дар он ҷо пас аз овардани далелҳои ду тараф шустани зоҳири риши ғафсро асли бе мунозиҳ ва саҳеҳтарин қавл ва муфто бих медонад.

Дар китобҳои дигар низ ин масъала мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор гирифтааст.

мавзӯро то ҷое равшан медонанд, ки пас аз зикри чаҳор фарзи вузӯ, дигар ба мавзӯи риш ишорае накардаанд.

² Вақте инсон ба тафсили фарзҳо, суннатҳо ва мустаҳабботи вузӯ ва гусл бо диққат назар меафканад, воқеъан ҳам, Исломо беҳтарин ойини покӣ ва барномаи беҳдоштӣ (гигиенӣ) меёбад. Масалан, вақте мо тавачҷӯҳ ва таъкиди илми тиб ва беҳдошти имрӯзаи ҷаҳонро дар бораи покизагӣ ва шустушӯи дандонҳо мебинем ва онро ба иршодот ва намунаҳои амалии Расули Худо (с) дар ҳудуди тақрибан якуним ҳазор сол пеш муқоиса менамо-

1. **Бисмиллоҳ** гуфтан дар ибтидои вузӯ.
2. Се бор шустани дастҳо то банди даст.
3. Мисвок намудани дандонҳо.

ем, мебинем, ки онҳо аз пешрафтатарин дастовардҳои илми тибби имрӯз, бе ҳеҷ тардиде, бартарӣ ва пешӣ доранд.

Расули Худо (с) мефармояд: *ашаққат намешуд, онҳоро ба шустан ва мисвоки дандонҳо пеш аз ҳар намозе амр мекардам*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 887. Сунани Абудовуд, 46, 47. Сунани Тирмизӣ, 22, 23). Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: *о (с) ҳеҷ гоҳ шаб ё рӯз хоб намекард, магар ин ки пас аз бедор шудан, пеш аз он ки вузӯ гирад, (дандонҳояшро) мисвок мекард*. (Сунани Абудовуд, 57).

Дар ҳадиси дигаре мисвок аз ҷумлаи даҳ кори фитрат до-ниста шудааст. (Саҳеҳи Муслим, 603, 604. Сунани Абудо-вуд, 53. Сунани Тирмизӣ, 2757. Сунани Насоӣ, 5055, 5056, 5057. Сунани Ибни Моҷа, 293).

Оиша (р) мефармояд: *(с) дар он бемориаш, ки вафот кард, рӯзе сарашро бар синаи ман така дода ме-хобид. Дар ҳамин вақт) Абдурраҳмон ибни Абубакр до-хил шуд ва ҳамроҳаш мисвоке дошт, ки дандонҳояшро бо он мисвок мекард. Расули Худо (с) ба сӯи вай нигоҳ кард (ва мисли ин ки меҳост дандонҳояшро мисвок намояд).*

Гуфтам: Эй Абдурраҳмон, мисвокатро ба ман деҳ. Онро гирифта, шикастам ва бо дандонҳоям нарма намуда, ба Ра-сули Худо (с) додам. Вай дар ҳоле, ки бар синаи ман така дошт, дандонҳояшро мисвок кард. Ҳаргиз Расули Худо (с)-ро надида будам, ки чунин зебо мисвок намояд. Ва ҳамин ки аз мисвок кардан фориғ гашт, даст ва ё ангуш-ташро бар

ҳамин тамом кард ...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 890, 3100, 4438, 4449, 4450, 4451).

Ҳамин тавр, он Ҳазрат (с) ба пок ниғаҳ доштани мисвок ва тозагии василаи дандоншӯй низ ҷиддан таваҷҷӯҳ дода-аст. Оиша (р) мефармояд:

Сипас (ҷӯби) мисвокро ба ман меод, то онро бишӯям. Ман низ дандонҳоямро мисвок мекардам ва пас аз он он-ро шуста, ба ӯ меодам. (Сунани Абудовуд, 52).

4. Се бор шустани даҳон (мазмаза).
5. Се бор кашидани об ба дохили бинӣ ва шус-тани он (истиншоқ).
6. Масҳи тамоми сар ва ҳамчунин гӯшҳо бо як об.
7. Хилол намудани ангуштҳо.
8. Хилол намудани риш аз зери он.
9. Се борӣ шустани ҳар узв дар вузӯ.¹

Мустаҳабботи вузӯ ²

1. Ният кардан.
2. Ба тартиб анҷом додани амалҳои вузӯ.
3. Аз рост шурӯъ кардан.
4. Муволат, яъне пайи ҳам анҷом додан ва фо-сила наандохтани байни амалҳои вузӯ.

Шиканандаҳои вузӯ

Вузӯ ба сабаби корҳои зерин аз байн мера-вад, ки онҳоро шиканандаҳои вузӯ мегӯянд:

1. Ҳар он чӣ, ки аз пас ва пеши инсон хориҷ мешавад.³

¹ Узвҳои, ки дар вузӯ шуста ва ё масҳ кашида мешаванд, ба онҳо узвҳои вузӯ гуфта мешавад. Онҳо ҷаҳор узв: се шус-ташаванда ва як масҳшаванда мебошанд. Рӯй, ду даст то оринҷҳо ва ду пой то бучилакҳо узвҳои шусташаванда ва сар узви масҳшаванда мебошанд, ки фарзияти онҳо бо ояти карима собит шудааст.

² Зоҳиран, ният, тартиб ва муволат (пай дар пай шустани аъзо), аз ҷумлаи суннатҳои вузӯ ҳастанд.

³ Таҳорат бо он чи аз бадан хориҷ мешавад, мешиканад, вале рӯза бо ворид шудани чизе ба дохили бадан мешика-над. Хоҳ он аз роҳҳои табиӣ сураат бигирад, хоҳ аз ғайри он. Аммо бо сӯзан задан (укол) на таҳорат мешиканад, на рӯза. Ба истиснои чанд маврид: Агар аз ҷои сӯзан ба ан-

2. Наҷосате, ки аз бадани инсон хориҷ шуда ва сайалон (ҷорӣ) менамояд, ба монанди хун, рим ва зардоб.

3. Қай намудан (дар сурате, ки даҳонро пур кунад).

4. Хобидан (ба паҳлӯ, бар болин, бар пушт ва бар рӯй).

5. Хоби тақзада бар чизе, ба гунае, ки агар он чиз гирифта шавад, шахси хобида бияфтад.

6. Беҳушӣ.

7. Девонагӣ.

8. Хандаи баланд (қаҳқаҳа) дар намозе, ки дорои сачда ва рукӯъ мебошад.

Баёни муфасссалтари поре аз одоб, мустаҳабот¹ ва шиканандаҳои вузӯ ва суратҳое аз масоили ин боб

1. Ҳар гоҳ чаҳор узве, ки шустани онҳо фарз аст, шуста шаванд, вузӯ ҳосил мешавад, хоҳ

дозае хун барояд, ки дар сурати ба ҳоли худ гузоштани ҷорӣ гардад ё вақте сӯзан ба рағҳои хунгард зада мешавад, хуне хориҷ гардад ва ё хун гирифта шавад, дар тамоми ин ҳолатҳо вузӯ мешиканад, на рӯза.

¹ Одоб, мустаҳаб ва фазилат калимаҳои бо ҳам мутародиф (ҳаммаъно) ҳастанд. Фарқе, ки миёни одоб, мустаҳаб ва фазилат бо суннат аст, ин аст, ки суннатро Паёмбар (с) ба таври ҳамешагӣ ва бо мудовамат анҷом додааст ва ҷуз дар як ё ду маврид онро тарк накардааст. Шахси мусалмон низ бо анҷом додани он савоб дода мешавад ва дар таркаш мавриди итоб (сарзаниш) ва накӯҳиш қарор мегирад. Аммо одоб чизест, ки шахс бо анҷом додани он савоб ва мавриди ситоиш қарор мегирад, вале бо таркаш ба ҳеҷ гуна накӯҳиш ва итобе рӯ ба рӯ намегардад.

қасди вузӯ гирифтани карда бошад, ё не. Вале, албатта, дар сурати надоштани қасди вузӯ, савобе ба даст намеояд.

2. Тариқаи суннат дар вузӯ гирифтани ҳамон буд, ки баён гардид. Агар шахсе бар хилофи он равиши суннат вузӯ бигирад, вузӯи ӯ дуруст бошад, вале ҷун бар хилофи роҳи суннат анҷом гирифтааст, эҳтимоли гуноҳ дорад.

3. Вақте як узвро шуст, дар шустани узви дигар чандон таъхир наамояд, ки узви аввали хушк шавад.

4. Дар шустани ҳар узв ҳамчунин суннат аст, ки онро бо даст бимолад, то ҳама ҷои он тар шавад.

5. Омода намудани асбоби вузӯ пеш аз даромадани вақт мустаҳаб аст.

6. То вақте, ки узре надошта бошад, ба дасти худ вузӯ бигирад ва аз касе мадад нахоҳад. Ҳангоми вузӯ гирифтани аз сӯҳбати дунявӣ худдорӣ намуда ва дар ибтидои шустани ҳар узв **Бисмиллоҳ** гуфта, калимаи **Таййиба** ва дигар дуъоҳои маъсура (ривоятшуда)-ро бихонад.

7. Об ҳарчанд дар дастрас зиёд бошад ҳам, онро аз андозаи суннат бештар масраф накунад ва ҳар узверо аз се бор бештар нашӯяд.

8. Обро бо шиддат (сахтӣ) бар сурат (рӯй) ва дигар аъзо назанад.

9. Чашм ва лабҳояшро дар вақти шустани рӯй набандад ва агар чашмашро ба тавре пӯшад, ки пилки он хушк монад, вузӯ дуруст намегардад.

10. Агар шахси вузӯгиранда дар ангушт ва дасти худ ангуштарӣ (чалла) ва дастина (дастмона) дошта бошад, чархонидани он мустаҳаб аст, ҳарчанд бе он ҳам қисмати зеринаш тар шавад.

Вале агар об аслан ба зери он нарасад ва он қисмат хушк монад, чархонидани он воҷиб ва зарурист. Ҳукми холи (овезаи) бинӣ низ ҳамин аст.

11. Агар зери нохунҳояш аз хамир ё семент ё равған ва ғайра пур шуда ва хушкида бошад, ба гунае, ки об ба зери нохун намерасад, вузӯаш дуруст намегардад. Бояд нохунҳояшро тоза намуда, он чизҳои часпидаро дур созад ва баъд аз он вузӯ бигирад. Агар бо ҳамон вазъ намоз хонад, намозашро аз сар иёда намояд.

12. Агар барои чанд вақт намоз як бор вузӯ намояд ва вузӯаш ҳамчунон бар ҳоли худ боқӣ бошад, дуруст аст, вале агар барои ҳар вақт намоз вузӯи нав бигирад, савоби бештаре дорад.

13. Вақте вузӯ гирифт, то замоне, ки бо он вузӯ ибодатеро ба ҷой наовардааст, дубора вузӯ гирифтани макрӯҳ мебошад, вале агар ибодатеро ба ҷой овард, чун дубора вузӯ бигирад, нуре бар нур мегардад.

14. Агар дар вақти ғусл кардан вузӯ низ гирифт ва бо он вузӯ намоз хонд, дуруст бошад.

15. Агар дасту пояш кафида ва онро бо равған, мум ва ё дигар анвоъи доруворӣ ва марҳамҳо пур намуда бошад, дар сурате, ки берун овардани он аз ҷои кафидагӣ зараровар бошад, бе берун овардани он вузӯ дуруст мегардад.

16. Агар пас аз анҷоми вузӯ буҷили пой ва ё миқдоре аз бақияи узвҳое, ки шустани онҳо дар вузӯ фарз аст, хушк бимонад, шакидани он бо дасти тар кофӣ набошад, балки зарур аст обро бар он ҷорӣ намояд, яъне ҳамон ҷои хушкмондари бишӯяд.

17. Агар дар даст, пой ва ё бақияи узвҳои вузӯ захме вучуд дошта бошад ва ё дарде дорад, ки

расонидани об ба он узв зарар мерасонад, дигар ҳамин қадар кофӣ бошад, ки дасти худро ба об занад ва бар он узв масҳ кашад. Ва дар сурате, ки масҳ ҳам ба он зарар бирасонад, онро низ тарк намояд.

18. Агар захми узвҳои бадан бинтпечӣ шуда ва ё порчае бар он баста шуда бошад ва вазъи он ба гунаест, ки набояд об бар он бирасад ва боз кардани низ зараровар аст, пас бар рӯи он бинт ва ё порча масҳ кашад ва боз кардани зарурате надорад.

19. Агар зери порча ва ё тахтаи шикастабандиро ба тамоми захм ва мавзеъи осеб ташкил надихад (яъне қисмате аз он солим бошад) ва дар айнаи ҳол боз кардани он низ бе ҳеҷ гуна азияте имкон дошта бошад, бояд он боз карда шавад. Он гоҳ ҷои солимашро шуста, ба рӯи захм масҳ кашад. Вале агар дар бозкардани эҳсоси дарду азият намояд, бар рӯи порча ва ё тахтаи шикастабандӣ масҳ кашад, хоҳ зери онро ба тамоми захм ва мавзеъи осеб фаро гирифта бошад, ё не.

20. Вақте порчаеро, ки бар захм ва ғайра баста шуда буд, боз намуд ва дид, ки захм ҳанӯз хуб нашудааст, онро дубора бибандад ва масҳ бар ҳоли худ боқӣ аст. Вале агар захм хуб шуда, дигар эҳтиёҷе ба бастан надошта бошад, масҳ ботил (бекор) мегардад. Он мавзеъро аз нав шуста, он гоҳ намоз бихонад.

21. Он чӣ аз пешу пас берун меояд, вузӯро мешиканад. Аммо аҳёнан (гоҳо) аз пеш бод хориҷ мешавад, ки он вузӯро намешиканад. Агар кирме аз пеш ё пас берун ояд, вузӯро мешиканад.

22. Агар дар ҷое аз бадан захме бошад ва аз

он кирм берун ояд ва ё аз захми бадан гӯшторое
ҷудо гашта, ба замин афтад, вале хун наояд, вузӯ
намешиканад.

23. Шахсе раг зад (хун гирифт), ё донае
(доначаҳое, ки дар пӯст мерӯяд, ба мисли пучак
ва ...) дар баданаш кафид ва хун берун омад, ё
аз ягон ҷои баданаш хун ва ё чирку зардоб берун
омад, вузӯаш мешиканад. Агар хуни хориҷашта
ба андозае кам бошад, ки аз ҷои захм таҷовуз на-
кунад, вузӯ намешиканад, вале агар як зарра ба
атроф сироят кунад, вузӯ мешиканад.

24. Шахсе атса занад ва аз биниаш миқдоре
хуни баста берун ояд, вузӯаш намешиканад, вале
агар хуни ҷорӣ берун ояд, вузӯ мешиканад. Касе
ангушт дар бинӣ намояд ва чун онро берун ова-
рад, бар сари ангушташ хун дида шуд, вале он
хун ба қадрест, ки ба ангушташ молида шуда,
ҷорӣ нагардидааст, вузӯаш намешиканад.

25. Дар дохили пилки чашм донии захме бо-
шад, вақте онро кафонд ё худ кафида, обаш дар
чашм рехт, дар сурате, ки он об аз чашм берун
ояд, вузӯ мешиканад ва агар берун наояд, вузӯ
намешиканад. Ҳамчунин агар дар дохили гӯш ва
ё бинӣ захме (обилае) бошад, дар сурати кафи-
дани он обу чиркаш ба ҷое, ки шустани он дар
ғусл фарз аст, расад, вузӯ мешиканад ва агар ба
он мавзеъ нарасад, вузӯ намешиканад.

26. Пӯсти (карахш) болои захмро бардошт ва
дар зкри он хун ё зардоб дида шуд, то вақте он
хун ё зардоб аз ҷои худ сайалон (ҳаракат) накар-
да бошад, вузӯ бар ҳоли худ боқӣ мебошад, вале
агар аз ҷои худ равон гардид ва ба беруни мав-
зеъи захм расид, вузӯ мешиканад.

27. Агар аз захм кам - кам хун берун ояд,

вақте бар рӯи он хок ва ё пунба (пахта) бигзорад
ва баъдтар мушоҳида намояд, ки хун ба ихтиёри
худ аз ҷои захм таҷовуз кардааст, вузӯ мешика-
над ва агар на, вузӯ низ намешиканад.

28. Шахсе дар оби даҳони худ хун бинад, вале
хун ба қадре кам бошад, ки ранги оби даҳон
ҳамчунон сафед боқӣ монда ва ё ба зардӣ моил
гаштааст, вузӯаш намешиканад, вале агар хун аз
об бештар ва ё ба он баробар бошад, ба гунае ки
ранги оби даҳон ба сурхӣ моил гаштааст, вузӯ
мешиканад.

29. Шахсе бо дандонаш чизеро бишиканад ва
ё дандонашро хилол намояд ва бар он нишонаи
хунро бинад, вале дар оби даҳон аслан асаре аз
хун дида нашавад, вузӯаш намешиканад.

30. Золуе (шулук) хуни баданро бимакад ва
ба андозае аз хун пур гардад, ки агар бикафад,
хун ҷорӣ мешавад, вузӯ мешиканад, вале агар
хуни макидаи он бисёр кам бошад, ки чун бика-
фад, хуне ҷорӣ нагардад, дар ин сурат вузӯ низ
намешиканад.

31. Агар пашшае ё мағасе ва ё ҳашароте ба
монанди онҳо аз бадан хун бимаканд, вузӯ наме-
шиканад.

32. Агар аз бадани шахсе бо сӯзандору
(шприс) ба андозае хун гирифта шавад, ки он пур
гардад ва ё ба андозаи ҷоришавандагӣ бирасад,
вузӯ мешиканад.

33. Агар гӯши касе дард кунад ва аз он об бе-
рун ояд, он об наҷис (нопок) аст, ҳарчанд захме
ба назар нарасад. Аз ин рӯ, бо берун омадани он
об, ба шарте аз ҷое, ки шустани он дар ғусл фарз
аст, бигзарад, вузӯ мешиканад. Ҳамчунин, агар аз
нофи дардманд ва ё аз чашме, ки сӯзиш ё хориш

ва ё дард мекунад, обе берун ояд, вузӯ мешиканад, вале агар бедард ё безаҳм аз чашм об берун ояд, ин об шиканандаи вузӯ намебошад.

34. Агар истифроғ (қай) намояд ва дар он ғизо (хӯрок) ё об ва ғайра дида шавад, чун ба пуррии даҳон бошад (яъне даҳон аз он пур гардад), вузӯ мешиканад, вале агар даҳон пур нагардад, вузӯ бар ҳоли худ боқӣ мебошад. Дар ин ҷо пуррии даҳон эътибор мешавад, на аз чӣ будани қай. Вале агар хун қай намояд, дар сурате, ки он хуни соф бошад – хоҳ кам ва хоҳ бисёр – вузӯ мешиканад. Агар хун ғализ (ғафс) ва ба андозаи пуррии даҳон бошад, вале қисмат – қисмат берун омада бошад, вузӯро ботил месозад ва чун миқдори қай даҳонро пур насозад, вузӯ намешиканад.

35. Агар кам – кам истифроғ намояд, дар сурате ки ҳамаи он ҷамъ карда шавад, даҳон пур мегардад ва сабаби ҳама низ яке бошад, вузӯ мешиканад, вале, агар сабаби ҳамаашон яке набошад, вузӯ намешиканад. Мақсад аз сабаб ҳамон ҳолати таҳаввуъ (беҳузури)-и дил ва шӯридани он аст.

36. Шахсе дароз кашида, хоб равад ва ё бар чизе такя намуда, хоб равад, ба гунае, ки агар он чиз (муттако) аз такяаш бардошта шавад, ба замин меафтад, вузӯаш мешиканад. Агар дар ҳолати қиём (ростӣ) ва ё қуъуд (нишаста) бихобад, вузӯаш намешиканад.

Агар дар сачда бихобад ва намозгузор зан бошад, вузӯаш мешиканад, вале агар мард бошад ва сачдаро ба таври маснун ба ҷой оварда бошад, вузӯаш намешиканад. Вале агар сачдаро бар хилофи тарзи суннат ба ҷой оварда бошад,

яъне узвҳои бадан дар ҳолати сачда сушт шуда, дар вай тағйироте ба вучуд омада бошад, вузӯ мешиканад.

37. Намозгузоре дар ҳолати қаъда (нишаст) хобаш барад, ба тавре, ки ба болову поин ва ба ин тарафу он тараф бичунбад, вале ба замин наафтад, вузӯаш намешиканад. Ҳамчунин агар ба замин афтад ва фавран чашмашро боз кунад, яъне бедор шавад, низ вузӯаш намешиканад, вале агар баъд аз афтодан пас аз чанд сонияе, яъне пас аз муддате чашмашро кушояд, вузӯаш мешиканад.

38. Агар шахси бовузӯ беҳуш гардад ва ё ба сабаби ҷунун (девонагӣ) ақлашро аз даст диҳад, вузӯаш мешиканад, муддати беҳушӣ ва беақлӣ, хоҳ кам бошад, хоҳ бисёр. Агар чизи нашъаоваре истеъмол карда маст гардад, ба гунае, ки дар рафтораш қачӣ ва каловише дида шавад, вузӯаш мешиканад, вале агар қачӣ ва каловише дар ӯ дида нашавад, вузӯаш намешиканад.

39. Шахсе дар намоз ба андозае саҳт хандад, ки ҳам худааш ва ҳам намозгузорони ду тарафаш садои хандаашро бишунаванд, вузӯаш мешиканад ва намозаш низ фосид мегардад. Инро хандаи қаҳқаҳа гӯянд. Агар садои хандаашро танҳо худааш шунавад ва намозгузорони ҳамроҳаш онро нашунаванд, намозаш фосид мегардад, вале вузӯаш намешиканад. Ин хандаро зиҳқ гӯянд. Вале агар вақти хандидан танҳо дандонҳояш намудор шавад ва садое берун наояд, на вузӯаш мешиканад ва на намозаш фосид мегардад. Ин ханда ҳамон табассум бошад.

40. Хандаи бачаи хурдсол (ноболиғ) ҳарчанд бо қаҳқаҳа бошад ҳам, вузӯашро намешиканад.

Хандаи (қаҳқаҳаи) шахси болиғ низ дар намози ҷаноза ва сачдаи тиловат шиканандаи вузӯ намебошад, зеро ин намозҳо дорои рукӯъ ва суҷуд нестанд.

41. Агар баъд аз вузӯ нохун гирад ва ё пӯсти болои захм (ҷароҳат)-ро бардорад, ба вузӯ ҳеҷ нуқсоне намерасад.

42. Агар баъд аз вузӯ ба аврати (шармгоҳ) худ ё дигаре нигоҳ кунад ва ё бидуни ҳоил (макони пӯшидае) вузӯ гирад ва ё ғусл намояд, вузӯаш дуруст мегардад. Албатта, бе ҳеҷ узре ва ё зарурате ба аврати худ ё дигаре нигоҳ кардан ва ҳамчунин бе ҳоил дар ҷойҳои умум ғусл кардан, гуноҳ аст.

43. Ҳар чизе, ки бо хориҷ гаштани он вузӯ мешиканад, он чиз наҷис (нопок) ҳам намебошад. Ва ҳар чизе, ки бо хориҷ гаштани он вузӯ намешиканад, пок аст, ба монанди миқдори каме аз хуни захму ҷароҳат, ки сайалон надорад ва дар сурате, ки бо пахта ва ё порчае хушк сохта шавад, атрофи захм бо хун олуда намегардад. Агар ин хун ба либос ё бадан бирасад, наҷис (нопок ва бенамоз) намешавад.

44. Тифли ширхора агар шир қай кунад ва ба андозаи пуррии даҳон бошад, он қай наҷис аст ва ба ҳар ҷо, ки бирасад, он ҷоро нопок гардонад ва бе шустани он намоз дуруст намебошад, вале агар ба ин миқдор намебошад, пок аст ва бе шустани он намоз дуруст аст.

45. Шахсери вузӯ гирифтани ба ёдаш бошад, аммо дар шикастани он шак кунад, вузӯаш боқист ва намозаш дуруст намебошад, вале дубора вузӯ гирифтани беҳтар аст. Вале агар дар шикастани вузӯ ба шубҳа афтод ва ҷониби шикастан ба гу-

монаш ғолиб омад, вузӯаш шикаста ба шумор меравад ва бо он вузӯ намозаш дуруст намебошад.

46. Агар дар аснои вузӯ гирифтани ба шубҳа афтод, ки фалон узвро шустааст ё не, узверо, ки дар шустани он ба шак омадааст, дубора бишӯяд. Вале агар баъд аз вузӯ ин шак пеш омад, ҳеҷ нигарон намебошад. Вузӯи вай комил аст. Аммо, агар ба нашустани узве яқин ҳосил шавад, шустани он узв ҳатман, лозим аст.

47. Қироъати (хондан) Қуръон аз рӯи ҳифз (ёд) бе вузӯ ҷоииз аст. Мисос ва қапидани Қуръон бе вузӯ дуруст нест. Агар Қуръони маҷидро боз карда, бе даст расонидан ба он, аз рӯи он тиловат намояд, боқе надорад. Агар Қуръонро бо порчае, ки аз он ҷудост, гирифта, тиловат намояд, ҷоииз бошад. Даст расонидан ба чизе ва ё зарфе, ки бар он Қуръон навишта шудааст, бевузӯ ҷоииз нест.

48. Ҳангоми вузӯ гирифтани рӯ ба қибла дар макони баланде биистад, то қатраҳои оби истифодашуда аз замин пошида, ба либос ё баданаш нарасанд.

Навъҳои вузӯ

Гоҳе барои шахси бетаҳорат вузӯ гирифтани фарз намебошад, гоҳе воҷиб ва гоҳе мустаҳаб аст.

Барои анҷом додани яке аз ҷаҳор кори зерин вузӯ гирифтани барои шахси бетаҳорат фарз намебошад:

1. Барои гузоштани намоз, ҷӣ намози фарз бошад ва ҷӣ намози нафл.
2. Барои хондани намози ҷаноза.
3. Барои ба ҷо овардани сачдаи тиловат.

4. Барои мисос кардан ва қапидани Қуръони маҷид.

Ҳамчунин барои даст расонидан ва қапидани оятҳои Қуръон, ки бар девор ё бар қоғаз ва ё бар сиккаву (пулҳои метали) дирҳаме навишта шудаанд, вузӯ гирифтани фарз мебошад. Яъне ин корхоро бе вузӯ анҷом додан, қатъан, мамнӯъ аст.

Вале дар як маврид вузӯ гирифтани барои шахси бетаҳорат воҷиб мебошад ва он ҳам дар айёми ҳаҷ барои тавоф намудан ба хонаи Каъба аст.

Мавридҳои дигаре низ ҳастанд, ки вузӯ гирифтани дар он барои инсон фарзу воҷиб ҳам набошад, вале хуб аст. Инак, ба муҳимтарини онҳо ишора менамоем:

1. Барои зикри Худо намудан ва Худоро ёд кардан.
2. Пеш аз хоб ва пои ба таҳорат ба хоб рафтани.
3. Барои шахси ҷунуб вақте қасди хӯрдан, ошомидан, хобидан ва ё наздикии дубора намояд.
4. Пеш аз ғусл вузӯ гирифтани.
5. Барои ҳар намоз, вақте ҳанӯз вузӯ дошта бошад.
6. Пас аз шикастани ҳар вузӯ, ҳарчанд ҳанӯз вақти намози баъдӣ надаромада бошад.
7. Барои ғусл додани мурда.
8. Барои бардоштани ҷаноза (тобут).
9. Барои пайвасти вузӯ доштан, пас аз шикастани ҳар вузӯе дарҳол вузӯ гирифтани.
10. Барои азону қомат.
11. Барои фурӯ шинондани хашму ғзаб.
12. Барои шустани осори гуноҳ ва лағжиши содир гашта, аз қабилӣ ғайбат, суханчинӣ, дурӯғгӯӣ ва....
13. Барои вуқуф дар Арафа.

14. Барои саъй дар байни Сафо ва Марва.

Ва мавридҳои дигаре низ ҳастанд, ки вузӯ гирифтани дар онҳо хуб ва мустаҳаб мебошад ва ҳама аз роҳнамоиҳо, афъол ва суханони Расули Худо (с) бардошт шудаанд.

Фасли дуум

ҒУСЛ

Ғусл низ бар асоси ояти Қуръон ва суннати Паёмбар (с) фарз гардидааст. Худованд дар ояти шашуми сураи Моида пас аз баёни фарзияти вузӯ дар бораи ғусл мефармояд:

وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَأَطْهَرُوا

«Ва агар шумо нопок ва дар ҳолати ҷанобат қарор дошта бошед, пас худро хуб пок созед».¹

Паёмбари Ислом (с) мефармояд: *«Вақте маҳалли хатнаи мард аз маҳалли хатнаи зан гузашт, ғусл вочиб мегардад»*.²

Тариқаи ғусл кардан

Бинобар дастуроти шариъати муқаддаси Ислом ғуслгиранда бояд дар ибтидо ҳарду дасти

¹ Сураи Моида, 5: 6.

² Сунани Тирмизӣ, 108, 109. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 1176, 1177, 1184, ҷ. 3, с. 452, 453, 457. Муснади Имом Аҳмад, 20593, ҷ. 6, с. 133, 24516, ҷ. 7, с. 195, 24753, ҷ. 7, с. 231. Дар ривоятҳои дигар омадааст, ки Расули Худо (с) фармуд:

«Ғойб гашт, ғусл вочиб мегардад». Саҳеҳи Муслим, 783. Сунани Абудовуд, 216. Сунани Ибни Моҷа, 608, 611. Муваттаъи Имом Молик, 101, ҷ. 1, с. 45. Ин ривоят аз баъзе роҳҳо бо изофаи: *«ё не»* низ омадааст. (Сунани Куброи Байҳақӣ, 788, ҷ. 1, с. 276. Мӯъҷамулавсат, 4489, ҷ. 5, с. 44).

худро то банди дастҳояш бишӯяд. Он гоҳ истинҷо намуда, агар бар баданаш наҷосате бошад, онро дур созад (бишӯяд). Пас аз он мисли вузӯи намоз вузӯ бигирад. Вале агар ғуслгоҳ ба тавре бошад, ки оби мустаъмал дар он ҷамъ мегардад, дар ин сурат ҳарду пойи худро на дар вузӯ, балки пас аз ғусл, ҳангоми берун рафтан аз он ҷо бишӯяд.

Аз Оиша (р) ривоят аст, ки: *«Паёмбар (с) ҳангоми ғусли ҷанобат аввал дастҳояшро мешуст. Пас аз он бо дасти росташ бар та-рафи чапаш об мерехт ва шармгоҳашро мешуст. Он гоҳ ба мисли вузӯи намоз вузӯ мегирифт ва об бармедошт ва бо ангуштонаш байни мӯйҳои сарашро хилол мекард, то хуб мутмаин мегашт, ки об ба беҳи мӯйҳо (ва ба пӯсти сараш) расидааст. Сипас се мушт об бар сараш мерехт. Пас аз он бар тамоми баданаш об мерехт ва дар охир пойҳояшро мешуст»*.¹

Муҷиботи ғусл

Дар мавридҳои зерин ғусл фарз мегардад:

1. Ҷимоъ (алоқаи ҷинсӣ) кардан, ҳарчанд инзол ҳам нашавад.

2. Аз хоб бедор шуда, дар либоси худ манӣ (сперма) ё мазӣ (оби тунуктар қабл аз манӣ) ва ё тариеро мушоҳида кардан, чи мард ва чи зан. Зеро он ҳамон мание мебошад, ки дар ҳарорати бадан тунуктар гардидааст. Ин дар сурате аст, ки ба эҳтилом шуданаш яқин дошта бошад. Вале агар

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 245, 269. Саҳеҳи Муслим, 716. Сунани Абудовуд, 242. Сунани Насоӣ, 245, 247. Сунани Куброи Насоӣ, 244. Муснади Имом Аҳмад, 23736, ҷ. 7, с. 79.

чизе дар хотираш набошад, танҳо бо дидани манӣ дар бадан ва ё либосаш ғусл менамояд. Дар ин ҳолат мазӣ ва тарӣ муҷиби ғусл намебошад.

3. Хориҷ шудани манӣ бо ҷаҳиш ва шаҳват.

4. Қатъ шудани ҳайз (хунбини моҳонаи занон) ё нифос (хунбинӣ пас аз зоймон) барои занон.

Илова бар он ғусли воҷибӣ, ғусл намудан дар рӯзҳои ҷумъа, иди Фитр, иди Қурбон, ҳангоми бастанӣ эҳром ва вуқуф дар Арафа суннат аст. Ғусл дар ин рӯзҳо барои покизагӣ мебошад.

Истифода аз ғилофак

Муҷиботи ғусл аслан се чиз мебошад. **а)** Алоқаи ҷинсӣ кардан. Дар ин сурат, ҳамин ки миқдори ҳашафаи мард ба фарқи зан дохил гардид, ғусл бар онҳо воҷиб мегардад, ҳарчанд инзол ҳам нашуда бошанд. **б)** Хориҷ шудани манӣ бо ҷаҳиш ва шаҳват. Ин вазъ дар ҳолати эҳтилом ва истимноӣ бо даст низ ба вучуд меояд. **в)** Ба поён расидани ҳайз ва ё нифоси зан.

Бинобар ин, агар марду зане бо истифода аз василаҳои пешгирикунадаи манъи бордорӣ, ба монанди ғилофакҳо (презерватив) алоқаи ҷинсӣ намоянд, бар онҳо ғусли ҷанобат воҷиб мегардад. Зеро шаҳват (лаззати ҷинсӣ) ва ҷаҳиш дар он тақрибан ба сурати табиъӣ эҳсос мешавад.

Вале агар мард олати худро бо порчае печида, бо ҳамсараш алоқаи ҷинсӣ намояд, дар ин сурат то инзол нашаванд, бар онҳо ғусл воҷиб негарадад. Зеро онҳо дар ин сурат аз яқдигар эҳсоси ҳарорат ва лаззати ҷинсӣ намекунанд. Агар онро эҳсос кунанд, бо ворид шудани ҳашафа,

ҳарчанд инзол ҳам нашуда бошанд, ғусл бар онҳо воҷиб мегардад.

Бар ҳамин асос, агар оби мании шавҳарро ба василаи сӯзандору (шпритс) ва ё дигар таҷҳизоти тиббӣ, бе анҷоми амали зановашавҳарӣ ба раҳм (бачадон)-и зан расонанд, бар вай ғусл воҷиб намешавад. Зеро дар он ҳеҷ яке аз ду муҷиби ғусл: ғоиб шудани ҳашафа ва ё хуруҷи манӣ бо ҷаҳиш ва шаҳват сурат нагирифтааст.

Фарзҳои ғусл

Фарзҳои ғусл иборатанд аз:

1. Шустани даҳон (мазмаза).
2. Кашидани об ба дохили бинӣ ва шустани он (истиншоқ).
3. Шустани тамоми бадан.

Суннатҳои ғусл

Суннатҳои ғусл инҳо ҳастанд:

1. Шустани дастҳо.
2. Шустани шармгоҳ (узвҳои зери ноф).
3. Дур сохтани наҷосат аз бадан.
4. Вузу кардан (ба ғайри шустани пойҳо).
5. Се бор расонидани об ба тамоми бадан.
6. Шустани пойҳо.

Барои касоне, ки дорои зулфҳои (кокул) бофта ҳастанд, расонидани об ба беҳи мӯйҳояшон кифоят мекунад ва лозим нест, ки зулфҳои худро кушода, мӯйҳояшонро тар намоянд. Аммо онҳое, ки мӯйҳои дарози бофтанашуда доранд, барояшон воҷиб аст, ки мӯйҳои хешро тар намоянд ва ба беҳи он низ об расонанд.

Аҳкоми ғусл

Шахсеро, ки бар ӯ ғусл воҷиб шудааст, ҷунуб мегӯянд.

Барои шахси ҷунуб анҷом додани корҳои зерин ҷои ғусл нест:

1. Ламс намудан ва қапидани Қуръони карим, агар ғилоф надошта бошад.

2. Қироъати Қуръони карим, чи аз рӯи мусҳаф (китоби Қуръон) ва чи аз ёд.

3. Дохил шудан ба масҷид, вале агар зарурате пеш ояд, дар он ҳол метавонад дохил шавад.

Ҳоиз (ҳайзбинанда) ва нуфасо (нифосбинанда) ҳам ҳукми ҷунубро доранд.

Дар бахшҳои оянда дар бораи ҳукми ҳоиз ва нуфасо ба тафсил сухан хоҳем гуфт, вале ба тарзи мухтасар шарҳаш ба ин тартиб аст:

- Ҳоиз занест, ки ҳайз мебинад ва ҳайз хунест, ки аз раҳм (бачадон, матка)-и занҳои ба синни балоғат расида берун меояд.

- Нуфасо занест, ки нифос мебинад ва нифос хунест, ки пас аз таваллуди тифл аз раҳми модар хориҷ мешавад.

Тазаккури зарурӣ дар бораи муҷиботи ғусл

Обе, ки аз андоми ниҳонии мард ё зан берун меояд, бар се қисм аст: 1. мазӣ, 2. вадӣ ва 3. манӣ. Мазӣ обест, ки вақти шӯхию дастбозӣ бо зан ва ё ҳангоми ба фикри қаробат (наздиқӣ) афтодан, берун меояд. Ҳукми ин навъ об он аст, ки вузӯ мешиканад, вале ғусл воҷиб намегардад. Вадӣ обест, ки пас аз идрор (пешоб) аз ҷиҳати сустии асабҳо берун меояд. Ҳукми он низ ба мо-

нанди мазӣ аст. Манӣ обест, ки дар вақти ҷимоъ (наздиқии ҷинсӣ) ва ё нигоҳи бо шаҳват бо ҷасти ҳамроҳ бо эҳсоси лаззат берун меояд. Ҳукми манӣ он аст, ки ғуслро воҷиб мегардонад.

1. Агар шахсе дар ҳоли эҳтилом шавад (шайтонаш занад) ва ҷунуб бедор гардад, дар ҳеҷ ҷои худ асаре аз оби манӣ набинад, ғусл бар вай воҷиб намегардад. Аммо агар дар либос ва ё дар баданаш оби манӣ дида шавад, ғусл бар вай воҷиб мегардад. Агар дар ҳоли эҳтилом нашавад (чизе дар ҳоли эҳтилом набинад), вале пас аз бедор шудан дар либос ва ё бадани худ оби манӣ бинад, ғусл бар вай воҷиб мегардад.

2. Агар манӣ берун омад ва ғусл гирифт, вале пас аз ғусл боз манӣ берун омад, барои бори дуввум ғусл бар ӯ воҷиб мегардад, ба шарте ки ин ҳодиса пеш аз идрор (пешоб кардан) ё ҳоли эҳтилом роҳ рафтан ба вуқӯъ бипайвандад. Зеро он бозмондаҳои ҳамон мании пешина аст ва бо берун шудани он ғусл воҷиб мегардад. Вале агар пас аз пешоб, миқдоре роҳ рафтан, ҳаракат кардан ва ... хориҷ шавад ва бе ҷаҳиш ва эҳсоси лаззат бошад, он бо сабаби дигаре хориҷ гардида, ғуслро воҷиб намегардонад.

3. Агар аз андоми зан пас аз ғусл мании шавҳар бирезад, ғусли дуюмбора бар вай воҷиб намегардад.

4. Агар бар асари дарде ва ё иллати дигаре оби манӣ хориҷ шавад ва бе ҷаҳиш ва эҳсоси лаззат бошад, дар ин сурат ғусл воҷиб намегардад.

5. Агар марду зан ҳарду якҷоя ҳобиданд ва баъд аз бедор шудан бар либоси яке аз онҳо манӣ дида шуд, аз ғӯшаи эҳтиёт ҳарду ғусл биги-

ранд, зеро маълум нест, ки он об аз кадоми онҳост. Яъне вақте бо ҳам наздикӣ накарда бошанд.

6. Агар кофире мусалмон гардад, барои вай ғул мустаҳаб аст, ба шарт, ки пеш аз ислом оварданаш ғул бар вай воҷиб нагашта бошад. Аммо агар пеш аз ислом оварданаш ғул бар вай воҷиб гашта бошад, дар он сурат ғул бар вай воҷиб аст.

7. Шахсе, ки ғул бар вай воҷиб шудааст, агар бихоҳад пеш аз ғул чизе бихӯрад ва ё бинӯшад, беҳтар аст дасту даҳони худро бишӯяд. Агар ношуста хӯрад ё ошомад, низ гуноҳе надорад.

8. Хондани Қуръон, мисоси (қапидан) он ва дохил шудан ба масҷид бар шахсе, ки ғул бар вай воҷиб шудааст, ҳаром аст. Албатта, ба забон овардани номи Худо, дуруд фиристодан ва калима гуфтан ҷоиз аст.

9. Мисос намудани китобҳои тафсир ва тарҷимаи Қуръон бе ғулу вузӯ макрӯҳ аст.

Баъзе масоили ин боб

1. Дар вақти ғул кардан бояд рӯи худро ба ҷониби қибла нагардонад. Дар об исроф нанамояд. Дар ҷое ғул кунад, ки касе ўро набинад. Дар вақти ғул кардан сухан нагӯяд. Баъд аз ғул бадани худро хушк намуда, он гоҳ дар пӯшидани либосҳояш шитоб кунад.

2. Агар дар ҷое ғул намояд, ки касе ўро намебинад, бе ҳоил (макони пӯшида) ғул кардан дуруст аст, вале бо ҳоил беҳтар аст.

3. Ният дар ғул воҷиб нест, вақте се фарзи ғулро ба ҷой овард, ғул комил мегардад, хоҳ нияти ғул карда бошад, хоҳ не.

4. Агар ҷое аз бадан ба андозаи сари сӯзана хушк бимонад ё мазмаза ва истиншоқро фаромӯш кунад, ғул дуруст намегардад.

5. Агар пас аз ғул ба ёдаш омад, ки фалон ҷой хушк мондааст, дубора ғул кардан лозим намебошад, балки ҳамон ҷой хушкмондари бишӯяд ва молидани он ҷой бо дасти тар кифоят намекунад. Ҳамчунин агар мазмаза ва ё истиншоқро фаромӯш кунад, аз нав ғул гирифтани лозим намеояд, балки фақат ҳамон мазмаза ва истиншоқро анҷом диҳад, бо ҳамин ғул дуруст мегардад.

6. Агар аз сабаби дарде расонидани об бар сар зарар расонад, сарро тар карда, бақияи баданашро бишӯяд, вале пас аз шифо ёфтани шустани сар зарур аст.

7. Агар ғулгиранда мард бошад, дар сурате, ки мӯи сари худро дароз гузошта ва онро бофта бошад, вақти ғул боз кардани мӯйҳо барояш лозим аст. Агар ғулгиранда зан бошад, дар сурати тар шудани беҳи мӯйҳо (расидани об ба беҳи онҳо) кушодани онҳо лозим нест, вале агар беҳи мӯйҳо тар нашавад, ў низ бояд мӯйҳои худро бикушояд.

8. Агар ангуштарӣ ё гӯшвора ё соъат ва ғайра тавре ҳастанд, ки дар вақти вузӯ ва ғул худ меҷарханд ва об ба зери онҳо мерасад, дигар ҷархонидани онҳо зарурат надорад, вале агар худ ба худ намечарханд, зарур аст ҷархонида шаванд, то об ба қисмати зери онҳо бирасад.

9. Агар ба нохун ҳамир ё гил (лой) ва ё семент часпида бошад ва аз расидани об ба зери он монӣ шавад, ғул дуруст намегардад. Бояд нохун аз онҳо пок сохта шавад ва пас аз он шуста ша-

вад. Пеш аз ин, агар намозе хонда бошад, бояд онро иъода намояд. Ҳукми лаки пушти нохун низ ҳамин аст.

10. Агар даст ё пой кафида ва онро бо равған, мум ва ғайра пур намудааст, ҷорӣ сохтани об ба болои онҳо кифоят менамояд.

11. Расондани об ба сурохи гӯш ва ноф зарурӣ аст. Агар об ба дохили гӯш ё ноф нарасад, ғул дуруст намегардад.

12. Агар дар вақти ғул мазмаза накард, вале об нӯшид, ба тавре ки ба ҳамаи даҳон об расид, ғул дуруст мегардад.

13. Агар ба мӯйҳо ё дасту пой ва ё боқии бадан равған молида шуда бошад, ба тавре, ки об дар онҳо қарор намегирад, ғул дуруст мегардад.

14. Агар дар миёни дандонҳо пораи гӯшт, нон ва ғайра монда бошад ва аз расидани об ба он ҷой монеъ гардад, ғул дуруст намегардад.

15. Агар бар дандонҳои солим рӯкаши тилло ва ғайра гузошта шавад, дар сурати нарасидани об ба зери онҳо ғул дуруст намегардад, вале агар дандон пӯсида ва дардманд бошад ва бо тавсияи табиб пур ва ё рӯкаш шуда бошад ва дигар имкони ҷудо карданаш дар вақти ғул набошад, расонидани об ба болояшон кифоя мекунад.

Чи тавре аз ривоятҳои расида ва фатвоҳои бузургони дин бармеояд, пур (пломба) кардани дандонҳои пӯсида, кирмхӯрда ва сӯрохашта шаръан ҷои мебошад ва ҳамчунин, дандон гузоштан низ на танҳо боке надорад, балки барои ҳифзи саломатӣ ва зебоии шахс зарур мебошад. Вақте шахсе бо дарназардошти чунин зарурате дандон гузошта бошад ва ё дандонҳояшро пур карда бошад, он ба манзалаи дандони асли ме-

бошад ва дар ғулу вузӯ бо расонидани об пок мегардад.

Дандонҳои гузошташудаи сунъӣ ё ба таври доимӣ ба силки дандонҳо пайваست карда мешаванд ва ё ба сурати маҷмӯъае сохта мешаванд ва ҳар вақте шахс бихоҳад, онро мегирад ва мегузорад. Дар сурати дуҷум расонидани об ба зери онҳо дар ғул воҷиб мебошад ва дар сурати аввал расонидани об ба болои онҳо кифоя мекунад.

Дар ҳолате, ки дандонҳои сунъӣ ба силки дандонҳо ба таври доимӣ пайваст карда мешаванд, ҳатман, онҳоро ба дандонҳои ду тараф устувор менамоянд. Дар ин сурат рӯкаш намудан ва пӯшонидани дардонҳои солими ду тараф ба ҳайси пойгоҳи дандонҳои сунъӣ боке надорад, зеро бе он пайвасти дандонҳои сунъӣ имкон надорад ва дар вақти ғул расонидани об ба болои онҳо низ кифоя аст.

Вале агар бе ҳеҷ зарурате дандонҳои солим барои зебӣ ва мӯди рӯз бо чизе рӯкаш карда шаванд, дар ин ҳолат то об ба зери онҳо нарасад, ғул дуруст намегардад.¹

Ҳукми узвҳои сунъӣ низ ба монанди дандонҳои сунъӣ мебошад. Вақте шахсе аз узви сунъӣ, ба монанди даст, пой ва... бо пайванди доимӣ истифода намояд, онро дар ҳолати ғул бояд бишӯяд ва агар аз узвҳои вузӯ бошад, шустани он дар вақти вузӯ низ воҷиб мебошад. Зеро он ба ҷои узви ҳақиқӣ қарор гирифтааст. Вале

¹ Масъалаи пур кардан ва ё гузоштани дандони сунъӣ дар китобҳои фатво ба таври муфассал баён гардидааст. Дар Маҳмудулфатово аз саҳифаи 22-юм то 46-уми ҷ. 1, тафси-лоти хубе дар ин бора омадааст. Хоҳишмандон метавонанд ба он муроҷиат намоянд.

агар он узви сунъӣ ҷудошаванда бошад, дар вақти ғусл ҷудо кардан ва шустани ҷои он воҷиб мебошад.¹

16. Заноне, ки дар вақти арӯсӣ ва ё дигар муносибатҳо равшан ё сурхӣ (ранг) ва ўсмаи часпдор бар сару рӯй ва лабу нохун мезананд ва дар вақти ғусл ё вузӯ онҳоро пок насохта, ҳамон тавр обро бар рӯи онҳо ҷорӣ месозанд, вузӯ ва ғуслашон дуруст намешавад.

17. Шахсе, ки дарди чашм дорад ва чашмаш чирк гирифтааст, дар вақти вузӯ ва ғусл бояд пилкҳояшро бикушояд. Агар пилкҳо ба ҳам часпида, боз нагарданд, вузӯ ва ғуслаш дуруст намегардад.

18. Шахсе дар оби ҷорӣ, ба монанди ҷӯй ва дарё, дохил шавад ва дар он бадани худро молиш диҳад, суннати ғусл барояш комилан таҳаққуқ ёфтааст. Ҳамчунин дар обе, ки ҳукми оби ҷориро дорад, ба монанди ҳавзи калон.

¹ Масоили фикҳии муъосир, с. 28.

Фасли сеюм

АҲКОМИ ОБҲО

Ғусл, вузӯ ва поксозии ашё ба воситаи обҳои зерин сурат мегирад:

1. Оби борон.
2. Оби барф.
3. Оби жола.
4. Оби баҳр.
5. Оби дарё.
6. Оби ҷӯйбор.
7. Оби чашма.
8. Оби чоҳ.

Бояд донист, ки об ҳамон тавре, ки сарчашмаи ҳаёт ва воситаи бақо ва истимрори ҳастии тамоми мавҷудот аст ва дар покию гуворогии он ҳеҷ таъёе хилоф надорад, дар пок кардани палидиҳо ва наҷосатҳо низ аз ҷониби шаръ асл қарор дода шудааст ва ҳеҷ чизеро наметавон ҷойгузини он қарор дод, магар дар сурате, ки шаръ боз ба чизе дастур дода бошад. Худованд мефармояд:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

«Ва тамоми мавҷудоти зиндари аз об пайдо кардаем...».¹

Ҳамчунин мефармояд:

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا

«Ва аз осмон оби пок ва поккунандаро

¹ Сураи Анбиё, 21: 30.

фурӯ фиристодем».¹

Паёмбар (с) дар бораи об мефармояд:

إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ

«Об, дар ҳақиқат, пок ва поккунанда аст ва ҳеҷ чизе онро наҷис намегардонад».²

Бинобар аҳамияти поккунандагӣ, ки обҳо аз дидгоҳи шариъати Ислом доранд ва дар покизагӣ поксозӣ аз онҳо истифода мешавад, ба мавзӯи об, навъҳои он ва аҳкоми обҳо таваҷҷӯҳи фавқуллоддае дода шудааст. Муайян гардидааст, ки обҳои гуногун то чӣ замоне қобилияти поккунандагӣ худро нигоҳ медоранд ва дар кадом ҳолатҳо онро гум месозанд. Аз ин назар обҳо ба панҷ навъ тақсим мешаванд:

1. Оби пок ва поккунанда

Тамоми обҳои, ки дар боло зикр гардидаанд, аз ин навъи об мебошанд, яъне ҳам поканд ва ҳам қобилияти поккунандагӣ доранд. Покизагӣ шаръӣ ва поксозӣ ашё бо онҳо ҳосил мешавад.

2. Оби пок ва поккунандаи макрӯҳ

Он обе аст, ки гурба, мокиён (мурғи хонагӣ),³

¹ Сураи Фурқон, 25: 48.

² Сунани Абудовуд, 66, 67. Сунани Тирмизӣ, 66. Сунани Насоӣ, 325. Муснади Имом Аҳмад, 10864, ҷ. 3, с. 415, 11406, 11409, ҷ. 3, с. 508, 509. Насбурроӣ Зайлаъӣ, ҷ. 1, с. 113. Ҳадиси саҳеҳ: [Ал- ирво 14]. Ин покизагӣ ва поккунандагӣ об вақте аст, ки бисёр ва қорӣ бошад ва наҷосате, ки дар он афтодааст, бар яке аз васфҳои: ранг, бўй ва таъмаш (маззааш) ғалаба накарда бошад. Ҳадиси мазкур дар ривояти Ибни Моча бо ин изофа омадааст:

диҳад». (Сунани Ибни Моча, 521).

³ Гӯшти мурғҳои хонагӣ ҳалол мебошад, вале вақте мурғҳои кӯчагард ва сардодашуда аз наҷосатҳои истифода менамоянд, гӯшти онҳо то чанд рӯзе ҳаром мегардад.

паррандагони ваҳшӣ ва ё мору калтакалос ва дигар қонварони хонагард аз он ошомида бошанд. Гӯшти ин қонварон ҳаром мебошад ва пасмондаи оби онҳо низ бояд ҳаром бошад, вале аз сабаби он ки эҳтиёт намудан аз онҳо номумкин аст, шаръ пасмондаи онҳоро макрӯҳи танзеҳӣ ҳукм намудааст.¹

Вузӯ намудан ва ғул кардан ба ин навъ об дар сурате, ки обҳои навъи аввал, яъне обҳои мутлақ мавҷуд бошанд, макрӯҳи танзеҳӣ мебошад, вале агар аз обҳои навъи аввал чизе мавҷуд набошад, истеъмоли оби навъи дуюм ҳеҷ гуна кароҳияте надорад.²

3. Оби пок ва поккунандаи машкук

Ин об худ пок аст, вале дар қобилияти поккунандагӣ он шак воқеъ шудааст.

Обест, ки хар ё ҳачир аз он ошомида бошанд. Ин об, бе ҳеҷ шакке, пок аст. Аммо оё бо он об вузӯ гирифтани дуруст аст ё не, дар ин кор шак воқеъ шудааст. Гӯшти хар ва ҳачир бе ҳеҷ шакке, ҳаром мебошад ва аз ин ҷо лозим меомад, ки оби

Агар онҳо дар ҳамин ҳолат ба обе нӯл бизананд, онро нопок мегардонанд.

¹ Паёмбар (с) дар бораи пасмондаи гурба пурсида шуд, гуфт:

шумо гардишкунанда мебошад». (Сунани Абудовуд, 75, 76. Сунани Тирмизӣ, 92. Сунани Ибни Моча, 367, 368. Сунани Насоӣ, 68, 339. Ва...).

² Дар сурати мавҷуд будани обҳои навъи аввал бояд аз онҳо истифода шавад ва истифодаи обҳои навъи дуюм дар он ҳолат кароҳияти танзеҳӣ дорад. Масъалаи истифода аз обҳои навъи дуюм ва сеюм дар ҳолати ноёбӣ ва камии оби тоза пеш меояд. Ин ҳама инояти Ислом нисбат ба об ба хоҳири он аст, ки инсон ҳеҷ гоҳ аз ҳавзаи покизагӣ ва истифодаи об дар канор намонад.

пасмондаи онҳо низ ҳаром ва нопок бошад, вале арақи онҳо пок аст. Паёмбар (с) ба хари пушти лич савор мешуд ва арақи он ба либосаш мерасид ва бо ҳамон либос намоз меҳонд. Бо дарназардошти далелҳои ду тарафи масъала ба оби пасмондаи онҳо ҳукми машқук дода шудааст.

Пас агар чизе аз обҳои навъи аввал ва ё дуюм мавҷуд бошад, дар вузӯ ва ғул аз онҳо бояд истифода намуд. Вале дар сурати набудани онҳо бо ин об вузӯ бигирад ва аз болояш таяммум намояд. Метавонад таяммумро пеш аз вузӯ намояд.

4. Оби поки ғайри поккунанда

Он оби мустаъмал мебошад. Оби мустаъмал худ пок аст, вале қобилияти поккунандагии худро аз даст додааст. Вузӯ гирифтани ба он дуруст нест.

- Оби мустаъмал, тавре зикр гардид, обест, ки барои рафъи ҷанобат ва бетаҳоратӣ ё ба қасди қурбат- вузӯ бар болои вузӯ барои ҷалби ризои Худо ва ба нияти савоб- истеъмол гардидааст.

Ҳар гуна обе мустаъмал ба шумор намеравад. Шаҳси бо таҳорате барои хунук (салқин) сохтани аъзои бадани худ ва ё барои омӯзиш додани вузӯ ба дигаре ба обе вузӯ гирифт ва ё шаҳси поке барои салқинӣ ба обе оббозӣ (ғул) кард, обҳои бакоррафта дар ин мавридҳо оби мустаъмали шаръӣ ба шумор намераванд.

Аммо агар шаҳси бетаҳорате чунин кунад, хоҳ нияти вузӯ ва рафъи ҳадас (нопоки) намуда бошад, хоҳ не, оби истифодабурдаи ӯ мустаъмал мегардад. Зеро дар як вақт ду натиҷа: ҳам рафъи бетаҳоратӣ ва ҳам салқинии баданашро ҳосил кардааст. Об он гоҳ мустаъмал мегардад, ки пас аз истифода аз бадани вузӯгиранда ва

ғулкунанда ҷудо гардад.

5. Оби наҷис (нопок)

Оби наҷис обест, ки ба вай наҷосате расида ва онро нопок сохта бошад. Агар наҷосате (нопокие) дар об афтода ва асари он дар об зоҳир шуда бошад, он об наҷис гардидааст. Чӣ об андак бошад, чӣ бисёр ва чӣ он об рокид (ва беҳаракат) бошад, чӣ оби ҷорӣ (ва равон). Вале агар об андак ва рокид (қарор ва беҳаракат) бошад, вақте наҷосате ба он биафтад ва асари он зоҳир нашуда бошад ҳам, он об наҷис мегардад.

а). Оби бисёр: Оби бисёр - оби равонро гӯянд ва ё он обро, ки дар ҳукми оби равон бошад, ба монанди оби ҳавзи калоне, ки бо ҳаракат додани оби як тарафаш дар дигар тарафи он об ба ҷунбиш наояд. Ин об шаръан оби бисёр ба шумор меравад.

Агар дарозии ҳавз даҳ газ ва паҳноии он низ даҳ газ бошад ва ҷуқурии он ба андозае бошад, ки бо каф задан ва об бардоштан замини зери ҳавз ба ҷунбиш наафтад, он низ оби бисёр ба ҳисоб меояд. Масоҳати чунин ҳавзҳое тақрибан 36 метри мураббаъро ташкил медиҳад ва онро даҳ дар даҳ гази шаръӣ мегӯянд.

б). Оби андак: Он обест, ки аз ин андоза камтар бошад.

Ҳукми оби наҷис (нопок) ин аст, ки бо он об таҳорат ва покӣ ҳосил намешавад ва ҳатто агар ин об бо чизи дигаре ва ё оби дигаре омехта ва якҷоя гардад, он чиз ҳам наҷис ва олуда мегардад.

Омехтани чизе бо об

Таҳорат ва покизагии зоҳирӣ аз ду навъ иборат аст: а) покизагӣ аз наҷосатҳои ҳақиқӣ ва нопокиҳои зоҳирӣ; б) покӣ аз палидиҳои (нопокиҳои) ҳукмӣ: ҳадаси калон (ҷанобат) ва ҳадаси хурд (бетаҳоратӣ). Таҳорат аз нопокиҳо вақте таҳаққуқ пайдо мекунад, ки либос, бадан ва макони намозгузор бо оби поккунандае аз наҷосат пок сохта шавад.

Таҳорат аз нопокиҳои ҳукмӣ беҳтар аст, бо оби холис ва дар ҳолати табиъии он анҷом бигирад. Зеро ҳамон ҳолати табиъӣ ва сафои табиъи ноолудаи об барои пок сохтани инсон аз нопокиҳои ҳукмӣ мувофиқтар мебошад. Худованд мефармояд:

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا

«Аз осмон оби пок ва поккунандаро (барои шумо) фурӯ фиристодем».¹

а). Оби холис ва мутлақ ҳамон обест, ки на чизҳои пок ва на чизҳои нопоке, ки ғолибан аз он чудо ҳастанд, бо он дарнаомехта бошанд.

б). Агар чизҳои поке, ба монанди собун, орд, заъфарон ва ..., ба об омехта гаштанд, вале, бар моҳияти об ғалаба накарданд (ва обро аз моҳияти обиаш берун наоварданд), он об пок ва поккунанда аст. Вузӯ ва ғусл бо он дуруст аст.

Аммо, агар он чизҳо бар моҳияти об ғалаба карданд ва онро аз табиъати обиаш: риққат (тунуқӣ ва моеъӣ) ва сайёлият (равонӣ) хориҷ сохтанд, дар ин сурат он об пок аст, вале, қобилияти поккунандагии худро гум мекунад, яъне аз моҳияти обӣ хориҷ мегардад. Дар ин ҳолат бо он об вузӯ ва ғусл дуруст намешавад.

¹ Сураи Фурқон, 25: 48.

в). Агар ба об чизҳое омехта гардад, ки ғолибан аз об чудо нестанд, ба монанди сабзии рӯи об,¹ баргу шохи дарахтон, хасу алаф, лойу рег ва ..., ин об пок ва поккунанда аст. Таҳорат ба он дуруст мебошад.

г). Агар ба об чизи моеъе омехта гардад, ки дорои ду сифат аст, ба монанди шир, ки дорои ду сифат: ранг ва мазза (таъм) мебошад, вале бўй надорад, дар ин ҳолат бояд дида шавад, ки агар яке аз ду сифати он чиз бар об ғалаба кардааст, он об аз табиъати обиаш хориҷашта ба шумор меравад ва вузӯву ғусл ба он дуруст намешавад.

д). Вале агар ба об чизе омехта гардад, ки дорои се сифат бошад, ба монанди сирко, пас бояд дида шавад, агар ду сифат аз сифатҳои сегонаи он чиз бар об ошкор гардидааст, он об аз моҳияти обиаш хориҷашта ба ҳисоб меояд.

ж). Агар ба об чизи моеъе омехта гардад, ки ҳеҷ сифате надошта бошад, ба монанди оби мустаъмал ва оби гуле, ки бўи он аз байн рафтааст², дар ин сурат ғалабаи яке бар дигаре бо вазн эътибор карда мешавад. Пас, агар ду литр оби мустаъмал ба як литр оби холис омехта гардад, вузӯ ба он дуруст набошад ва дар акси он ҷоиз аст.

з). Ҳамчунин таҳорат ва покӣ ба он обе, ки табиъати обиаш бо пухтани чизе дар он аз байн рафта бошад, ҳосил намешавад, ба монанди шӯрбо, кампотҳои мевагӣ ва...

¹ Сабзии рӯи обро мардуми баъзе ноҳияҳои Тоҷикистон рӯймолаки қурбоққа меғӯянд.

² Оби мустаъмал ва оби гул пок ҳастанд. Наҷосати ҳақиқӣ ва палидиҳои зоҳирӣ бо онҳо зоил (дур) ва пок мешаванд, вале таҳорати ҳукмӣ ба онҳо ҳосил намешавад.

Таҳорат ва поксозӣ ба василаи обҳои ҳаштгонаи мазкур ҷоиз аст, агарчи таъму мазза ва рангу бўи онҳо дар натиҷаи истодан дигаргун шуда бошанд. Хоҳ ба мисли тамоми обҳои нӯшидани ширин бошанд, ё ба монанди оби баҳр шӯр.¹

Ҳамчунин, агар ягон чизи пок ва тоҳир дар ин обҳо омехта шуда, таъму мазза ва рангу бўи онҳоро тағйир дода бошад, вале онҳоро аз табиъати обӣ берун насохта бошад, таҳорат ва поксозӣ ба онҳо ҷоиз мебошад. Мисли обе, ки дар он собун омехта шуда, вале табиъати обии он боқӣ мондааст.

Вале агар онҳоро аз табиъати обӣ хориҷ карда бошад, дар он сурат таҳорат ва поксозӣ ба воситаи обҳо ҷоиз намебошад, мисли шӯрбо, сирко, оби мева ва ғайра, ки аз табиъати обӣ хориҷ шудаанд.

Таҳорат ва поксозӣ бо обҳои, ки ба василаи фишурдан аз дарахт ва ё мева ба даст меоянд, ҷоиз нест.

Покӣ ва наҷосати обҳо

Агар дар оби ҷорӣ ва ҳамчунин ҳавзе, ки масоҳати он даҳ газӣ шаръӣ² ва бештар аст, наҷосате афтода, яке аз сифатҳои сегонаи (таъм

¹ Ривоят шудааст, ки:

Эй Расули Худо, мо дар баҳр савор мешавем ва ҳамроҳи худ оби каме бармегирем. Агар ба он об вузӯ гирем, (бе об ва) ташна мемонем. Оё ба оби баҳр вузӯ гирем. Расули Худо (с) фармуд: (Оре), он обаш пок ва худмурдааш ҳалол аст». (Сунани Абудовуд, 83. Сунани Тирмизӣ, 69. Сунани Насоӣ, 59, 331, 4361. Сунани Ибни Моҷа, 386, 3246).

² Як газӣ шаръӣ тақрибан баробари 60 см аст.

ва ё рангу бўи) онро тағйир диҳад, таҳорат ва поксозӣ ба воситаи он ҷоиз нест. Вале агар ҳеҷ сифати онро тағйир надод, дар он сурат таҳорат ва поксозӣ ба он ҷоиз мебошад.

Агар дар оби истодае, ки масоҳати он камтар аз даҳ дар даҳ газӣ шаръӣ аст, наҷосате биафтад, оби мазкур наҷис (палид) хоҳад шуд, хоҳ таъм ва рангу бўи онро, яъне яке аз сифатҳои сегонаи онро тағйир диҳад, хоҳ надидад.¹

Ҳайвоноти обие, ки таваллудашон дар об аст ва низ он ҳайвоноте, ки дорои хуни соил (равон) намебошанд, агар дар об бимиранд, обро наҷис намесозанд.²

Пӯсти ҳайвонот

Пӯсти дабоғишудаи ҳамаи ҳайвонот пок ва

¹ Барои ҳамин Паёмбар (с) мефармояд:

шумо дар оби қарор ва истодае, ки ҷорӣ нест ва онро барои ғусл ва ошомидан истифода мебарад, бавл нанамояд». (Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 1256, ҷ. 4, с. 67. Саҳеҳи Ибни Хузайма, 94, ҷ. 1, с. 50). Ба ҳамин маъно ривояти дигаре низ омадааст:

нест ва онро барои ғусл ва шустушӯяш истифода мебарад, пешоб нанамояд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 239. Саҳеҳи Муслим, 654, 655. Сунани Абудовуд, 69. Сунани Тирмизӣ, 68. Сунани Насоӣ, 57, 58, 221, 398).

² Паёмбар (с) вақте дар бораи вузӯ гирифтани ба оби баҳр пурсида шуд, фармуд:

мебошад». (Сунани Абудовуд, 83. Сунани Тирмизӣ, 69. Сунани Насоӣ, 59, 331, 4361. Сунани Ибни Моҷа, 386, 387, 388. Мустадраки Ҳоким, 491, 492, ҷ. 1, с. 237, 493, ҷ. 1, с. 238, 497, 498, ҷ. 1, с. 239, 499, 500, ҷ. 1, с. 240. Ва...). Бинобар ин, бо марғи ин ҳайвонот об нопок намегардад.

тоҳир аст,¹ ғайр аз пӯсти хук, ки он наҷасулъайн аст² ва пӯсти одамӣ, ки дорои шарофат ва каромати хос аст.

Ҳайвоноте, ки пӯсташон ба воситаи дабоғӣ (офтоб додан ва дигар намудҳои коркард) пок ва тоҳир мешавад, бо забҳ ва сар буридан низ пӯст, гӯшт ва ҷасадашон пок мегардад. Албатта, покии гӯшти ин ҳайвонот на барои хӯрдан аст, балки тоҳири салотӣ мегардад. Масалан, агар ҳангоми намоз тиккае аз гӯшти он ба ҳамроҳии намозгузор бошад, намозаш ботил нахоҳад гардид. Вале ҳайвоноте, ки бо дабоғӣ пок намешаванд, бо забҳ ва сар задан ҳам гӯшт ва ҷасадашон пок нахоҳад шуд.

Пашм, устухон ва рағу пайи ҳайвони худмурда пок ва тоҳир аст³ ва ҳамаи ин аъзои инсон низ ҳукми мазкурро доранд.

Баъзе масоили оби равон (ҷорӣ) ва оби ҳавз

1. Ҳар обе, ки ба он чизе омехта гардад ё дар он чизе пухта шавад, ки дар урфият дигар ба он

¹ Паёмбар (с) мефармояд: *боғат дода шавад, пок мегардад*. (Саҳеҳи Муслим, 366. Сунани Абудовуд, 4123). Дар ривояти дигар мефармояд: *дабоғат дода шавад, пок мегардад*. (Сунани Тирмизӣ, 1728, Сунани Ибни Моҷа, 3609. Ва...).

² Худованд гӯшти хукро ричс (палид) гуфтааст, он ҷо, ки мефармояд: *мебошад*. (Сураи Анъом, 6: 145).

³ Худованд пӯст ва пашми ҳайвонотро барои истифодаи инсон офаридааст ва дар ин бора мефармояд: *пашми онҳо (барои шумо) асбоби рӯзгор ва то муддате баҳрае гардонидаст*. (Сураи Наҳл, 16: 80).

об гуфта намешавад, балки чизе бар номаш афзуда мегардад, ба монанди обгӯшт (хомшӯрбо), гулоб ва ғайра, вузӯ ва ғусл ба он дуруст намебошад.

2. Обе, ки ба он чизи поке омехта гаштааст, ба тавре, ки дар яке аз васфҳои (хусусият) сегонии он: ранг, таъм (мазза) ва ё бўи он каме дигаргунӣ ба вуҷуд омадааст, вале он чиз дар об рехта нашуда ва дар вақташ тағйире ба вуҷуд наёмадааст, мисли оби ҷорие, ки дар он регу лой ё собун ва ё заъфарон омехта гашта ва дар яке аз хусусиятҳои сегонааш каме дигаргунӣ ба вуҷуд омадааст, вузӯ ва ғусл бо он об дуруст аст.

3. Агар дар об чизе пухта шавад, ки дар натиҷаи он ранг ё мазза ва ё бўи об тағйир ёбад, ба монанди оби нахӯд ва боқило, вузӯ ва ғусл бо он об дуруст аст.

4. Агар барои ранг намудани либос ва ришта дар об заъфарон ва ғайра андохта шавад, бо он об вузӯ ва ғусл дуруст нест.

5. Агар бо об шир, дӯғ ва ё ҷурғот (мост) омехта гардад, дар сурате, ки ранг ва ё маззайи шир ва ғайра бар об ғолиб ояд, вузӯ ва ғусл бо он об дуруст нест ва дар акси он дуруст аст.

6. Агар дар биёбон ва кӯҳ оби андак пайдо гардад, то замоне ки ба наҷосати он яқин ҳосил нанамояд, он об пок мебошад ва ба он вузӯ гирифтани ҷоиш мебошад. Набояд ба маҳзи ин ки шояд ва эҳтимол ин об наҷис бошад, вузӯро ба он тарк намояд. Агар ба гумони ин ки шояд ин об наҷис бошад, вузӯро тарк намуда, даст ба таяммум барад, таяммумаш дуруст намегардад.

7. Вақте дар чоҳ ва ё ҳавзи бузург баргу шохчаҳои дарахтон ва ё гиёҳон афтод ва пас аз

чанде оби он бадбӯй гашта ва рангу маззааш низ тағйир ёфта бошад, то замоне, ки дар риққат (тунукӣ, моеъӣ) ва саялонаш (равонӣ) ҳеҷ тағйире ба вучуд наёмада бошад, вузӯ ва ғусл бо он об дуруст мебошад.

8. Агар дар оби истода ва беҳаракат наҷосате бияфтад, бо он об вузӯ ва ғусл дуруст нест, хоҳ наҷосат миқдори кам бошад, хоҳ зиёд. Вале агар об ҷорӣ ва ё дар ҳукми оби ҷорӣ бошад, монанди ҳавзе, ки масоҳаташ даҳ дар даҳ гази шаръӣ, яъне тақрибан 36 метри мураббаъро ташкил медиҳад, то замоне ки яке аз васфҳои (хусусиятҳои) сегона (ранг, бӯй ва мазза)-аш тағйир наёбад, вузӯ ва ғусл ба он дуруст мебошад.

9. Обе, ки пари коҳе ё барги дарахте ва ё монанди инҳоро бибарад, оби равон (ҷорӣ) ба шумор меояд, ҳарчанд суръати ҷараёнаш оҳиста бошад. Вузӯ ва ғусл дар он об дуруст мебошад.

10. Ҳавзи даҳ дар даҳ гази шаръӣ (бо 36 метр масоҳат), ки қазри (чуқурӣ) он низ ба қадрест, ки агар бо даст аз он об бардошта шавад, замини он ба ҷунбиш намеафтад, агар наҷосати диданашаванда, монанди арақ, пешоб ва ғайра дар он бияфтад, дар чаҳор тарафаш вузӯ дуруст аст. Агар наҷосати дидашаванда, монанди саргин, ҳайвони худмурда ва... бияфтад, танҳо дар ҳамон тарафе, ки наҷосат дида мешавад, вузӯ дуруст нест ва дар се тарафи дигараш дуруст аст. Ин ҳам ба шарте, ки дар яке аз васфҳои сегонааш тағйире ба вучуд наёмада бошад, ки дар он сурат дар ҳеҷ ҷои он вузӯ дуруст нест.

11. Ҷӯи обе, ки ду метр паҳно ва ҳаждаҳ метр дарозӣ дошта бошад, он ҷӯй дар ҳукми ҳавзи бу-

зург аст.

12. Агар дар сатҳи боми хона наҷосат вучуд дошта бошад, вақте борон биборад ва оби сатҳ аз новдон ба замин бирезад, бояд мулоҳиза шавад: Агар нисфи сатҳи бом ё бештар аз он ба наҷосат олуда бошад, оби фурӯрехта аз новдон наҷис мебошад, агар камтар аз нисф олуда бошад, он об пок аст, агар наҷосат дар пеши даҳонаи новдон ҷамъ гардида бошад ва тамоми об пас аз гузаштан аз болои он ба замин бирезад, он об наҷис аст.

13. Вақте оби андак оҳиста равон бошад, ором-ором вузӯ бигирад, то оби истеъмолгашта дубора ба каф наояд.

14. Агар кофире ё бачаи хурдсоле дасти худро дар об фурӯ кунад, дар сурате, ки бар дастони эшон наҷосати зоҳир (намоён) набошад, об наҷис намешавад, вале аз он ҷо, ки ба бачаҳои хурдсол наметавон зиёд эътимод кард, чун оби дигар мавҷуд бошад, бо он вузӯ гирифтани беҳтар аст.

15. Агар дар об ҳайвоне, ки хуни равон надорад, монанди пашша, занбӯр, магас ва... бимирад, ё дар беруни об бимирад ва баъд аз он ба об бияфтад, об наҷис намегардад, вузӯ ва ғусл бо он об ҷоиз аст.

16. Ҳайвоноте, ки пайдоиш ва зиндагии онҳо дар об аст, монанди моҳӣ, қурбоққа¹, мори обӣ ва ..., агар дар об бимиранд, об наҷис намешавад. Ҳамчунин агар ҳайвоноти номбурда дар зарфи

¹ **Эзоҳ:** Ҳукми қурбоққаи обӣ ва хокӣ якест. Агар қурбоққаи хокӣ хуни равон дошта бошад, бо мурдани он дар об, об наҷис мегардад. Фарқ миёни қурбоққаи обӣ ва хокӣ он аст, ки дар миёни панҷаҳои қурбоққаи обӣ парда аст ва хокӣ парда надорад.

шир, равған, шираву шарбат ва... биафтанд ва бимиранд, онҳо низ наҷис намегарданд.

17. Ҳайвонот ва паррандагоне, ки дар об зиндагонӣ мекунанд, вале пайдоиши онҳо дар об нест, монанди мурғобӣ ва ғайра, хоҳ дар хориҷи об бимиранд ва баъд аз он ба об биафтанд, хоҳ дар дохили об бимиранд, дар ҳар ду сурат об наҷис мегардад.

18. Қурбоққа ва ғайра агар дар оби истода ва ё зарфҳои об бимирад ва пора-пора гардад, он об пок аст, вале аз нигоҳи беҳдоштӣ (тиббӣ) нӯшидан ва хӯрок омода сохтан бо он ҷоиш нест.

19. Обе, ки дар офтоб гузошта шуда ва зери таъсири ҳарорати он гарм шудааст, аз он ҷо, ки корбурди (истеъмол) он эҳтимоли пайдоиши доғҳои сафедро дар бадан дорад, дар вузӯ ва ғусл беҳтар аст аз истифодаи он худдорӣ шавад.

20. Пӯсти ҳайвони худмурда, вақте бо роҳи офтоб додан ва ё дигар воситаҳои оmodасозӣ ва коркарди пӯстҳо ош (дабоғат) дода шавад ва хушк гардад, дар болои он намоз хондан ҷоиш аст. Пӯсти хук бошад, ба ҳеҷ ваҷҳ пок намегардад. Пӯсти одамӣ, албатта, пок мешавад, вале коркард ва корбасти (истифода) он аз ҷиҳати шарофати инсонӣ ва ҷойгоҳи ҳосаи вай дар миёни занҷираи офариниш ҷоиш нест.

Фасли чорум

АҲКОМИ ЧОҲ

Оби чоҳ бинобар хусусиятҳои чоҳӣ ва камии масоҳати он аз оби ҷорӣ (равон) ва ҳавзи даҳ дар даҳ гази шаръӣ фарқ мекунад ва ба он аҳкоми хоссе таъаллуқ мегирад, ки аз аҳкоми оби ҷорӣ ва ҳавз тафовут доранд.

Ҳар гоҳ дар чоҳ наҷосате биафтад, чоҳи мазкур вақте пок мешавад, ки тамоми оби он кашида шавад ва агар ҳайвоне дар он чоҳ мурда варам кунад ва ё реза-реза шавад, ҳамин ҳукм аст, вале агар варам накунад ва ё реза-реза нагардад, во-баста ба ҳар навъи ҳайвоне, ки дар чоҳ мурда аст, ҳукми хоссе вучуд дорад, ки баъдан ба тафсил баён хоҳад шуд.

1. Агар ҳайвоне мисли қаду басти одамӣ ё гӯсфанд ва ё сағ дар чоҳ афтад, бимирад, барои покии оби он чоҳ бояд дар сурати имкон тамоми оби чоҳ кашида шавад, вале агар имкони кашидани тамоми он вучуд надошта бошад, оби чоҳ ба он миқдор кашида мешавад, ки ду нафар аз аҳли хубра (фаҳм ва дониш) ва таҷриба он миқдорро барои покии оби чоҳ кофӣ бидонанд.¹

¹ Дар тамоми масъалаҳои (суратҳои), ки берун кашидани тамоми оби чоҳ лозим мебошад, дар сурати имконнопазир будани он, кашидани дусад сатили миёна кифоя мекунад, вале то сесад сатил беҳтар аст. Чоҳе, ки дар даруни он чашмаи об аст, ҳамин миқдор барои он низ басанда аст.

2. Агар ҳайвоне ба андозаи мурғ дар чоҳ афтода бимирад, аз оби он чоҳ кашидани чиҳил сатил то шаст сатили миёна лозим аст. Агар ҳайвоне монанди андозаи гунҷишк дар чоҳ афтида бимирад, бояд бист сатил то сӣ сатили миёна аз оби он чоҳ кашида шавад.

3. Бо афтидани наҷосат ва ё ҳайвони худмурда дар чоҳ оби он наҷис мешавад, вале гоҳе ба-

Аз Муҳаммад ибни Ҳасан (р.х), ки яке аз ёрони Абуҳанифа (р.х) аст, ривоят шудааст, ки: Аз чунин чоҳе дусад то сесад сатил об кашида шавад.

Муҳаммад ибни Ҳасан (р.х) осонтарин роҳ аст, вале эъти-мод ба сухани ду шахси одил ва коршинос дар масоили об камоли эҳтиёт мебошад.

Агар дар кашидани оби чоҳ ба ҷои сатил аз дастгоҳҳо ва техникаи ҳозира, ба монанди движокҳо ва моторҳои обкашӣ истифода шавад, беҳтар аст, зеро кашидани об ба ин василаҳо осонтар мебошад. Вале бояд дар назар гирифт, ки аз миқдори муайянгардида кам кашида нашавад. Чоҳҳо дар гузашта барои мардум аҳамияти ҳаёти доштанд. Тамоми мардуми дашту деҳот ва манотиқи дуру наздик, ки ба ҷӯйу дарёҳо ва чашмаву обҳои ошомидани ҷорӣ дастрасӣ надоштанд, аз оби чоҳ истифода менамуданд.

Албатта, он шабакаҳои обрасонӣ ва таъмини оби ошомидани тоза, ки имрӯз дар баъзе кишварҳои ҷаҳон мушоҳида мешавад ва ё таъмини оби тоза ба василаи мошинҳои обкашонӣ, дар гузашта вучуд надоштанд. Чоҳҳо бошанд, аксаран даҳонкушода буданд ва ҳодисаҳои афтодани наҷосат ва чизҳои поку нопок дар онҳо бисёр ба вуқӯъ мепайваست.

Имрӯз низ мардуми баъзе минтақаҳо аз чиҳати ҳаробии вазъи иқтисодӣ боз ба истифодаи оби чоҳҳо рӯй оварданд. Аз он ҷо, ки об ва покизагии он аз назари шарифати Ислом аҳамияти хоссе дорад, ҳеҷ ҳолати обро аз партави аҳкоми худ канор нагузоштааст.

рои инсон чунин ҳолат рӯй медиҳад, ки аз наҷис шудани оби чоҳ беҳабар мемонад ва муддате баъд аз он огоҳ мегардад. Дар ин ҳолат гуфтаҳои фақеҳони мо мухталиф ва гуногун аст. Бархе бар онанд, ки агар мурдор варам карда бошад, оби чоҳ пеш аз се шабонарӯз ҳукми наҷис буданро дорад, вале агар мурдор варам накарда бошад, оби чоҳ қабл аз як шабонарӯз ҳукми наҷис буданро дорад.

Назари баъзе аз фақеҳони мо бар он аст, ки оби чоҳ аз ҳамон лаҳзаи ёфта шудани мурдор наҷис мебошад, хоҳ варамида бошад, хоҳ не.

Баъзе масоили оби чоҳ

1. Агар пасафкандаи кабӯтар ё гунҷишк дар чоҳ афтад, оби он наҷис намешавад. Агар пасафкандаи мурғобӣ афтад, оби чоҳ наҷис мешавад ва бояд ҳамаи оби чоҳ кашида шавад.

2. Агар дар чоҳ гове ё гӯсфанде ё гурбае ё саге ё ҳайвони дигаре ва ё инсоне пешоб кунад, оби он наҷис мешавад ва бояд тамоми оби он кашида шавад.

3. Агар чоҳ чашмасор аст, ки кашидани оби он душвор мебошад, аввал бояд андозагирӣ шавад, он гоҳ ба ҳамон миқдор об кашида шавад. Масалан, аввал пай дар пай ҳудуди панҷоҳ сатил об бикашанд ва бубинанд, ки об чи андоза кам шудааст, сипас ба ҳамон миқёс ва андоза об кашида шавад. Агар панҷоҳ сатил ба миқдори як метр оби чоҳро кам намояд ва чоҳ, масалан, панҷ метр об дошта бошад, барои ҷаҳор метри дигар дусад сатил об кашида шавад.

4. Шахсе, ки бар вай ғусл воҷиб гардида бо-

шад, барои берун овардани сатил ба чоҳ фуру равад, дар сурате, ки бар бадани вай наҷосати зоҳирӣ набошад, оби чоҳ наҷис намешавад. Ҳукми кофуре, ки ба чоҳ фуру шавад, низ ҳамин аст. Вале агар бар бадани беруноварандаи сатил наҷосати зоҳирӣ бошад, оби чоҳ наҷис мешавад ва кашидани тамоми оби он воҷиб мегардад.

5. Агар бузе ё муше дар чоҳ афтод ва зинда берун оварда шуд, оби чоҳ пок аст, дар сурате, ки бадани онҳо бо наҷосате олуда набошад.

6. Агар гурба мушери захмӣ намояд ва муш аз чангаш наҷот ёфта, ба чоҳ афтад, оби он наҷис мешавад ва тамоми он бояд кашада шавад.

7. Агар думи муше ё калтакалосе қатъ гардида, ба чоҳ афтад, тамоми оби он бояд кашада шавад.

8. Агар дар чоҳ чизе афтод ва бо вучуди тамоми кӯшишҳо натавонистанд, онро берун оваранд, дар ин ҳолат, бояд мулоҳиза шавад, ки ҳуди он чиз пок аст ё не.

Агар ҳуди он чиз пок бошад, вале наҷосате ба он расида бошад, бо кашидани миқдори оби муқарраргардида аз чоҳ, оби он пок мегардад. Пас аз он ҳама саъю кӯшиш, боқӣ мондани он дар чоҳ муъоф (бахшуда) мебошад. Аммо агар чизи дар чоҳ афтода худ наҷис бошад, монанди муш, ҳайвони худмурда ва ... дар ин сурат, то вақте, ки ба пӯсидан ва nobуд гардидани он яқин ҳосил нагардад, оби чоҳ ҳамчунон наҷис боқӣ мемонад. Пас аз яқин гардидани nobудии он тамоми оби чоҳ кашада мешавад¹ ва об бо ҳамин пок мегардад.

¹ Эзоҳ: мақсад аз кашидани тамоми оби чоҳ ин аст, ки об то замоне кашада шавад, ки дигар сатил аз об пур нагардад.

а) Ҳамин ки оби чоҳ бо кашидани миқдори муқарраргашта пок гардид, деворҳои чоҳ, ресмон, сатил ва дигар васоили обкашӣ ҳама пок мегарданд ва тақрибан шуста намешаванд.

б) Сатилҳое, ки мувофиқи ҳолатҳои гуногун муқаррар гардидааст, пас аз берун овардани лошай ҳайвони афтода ба ҳисоб меоянд.

в) Эътибор ҳамоно сатилест, ки аз чоҳ бо он об кашада мешавад. Аз ин рӯ, вақте дар ҳолати поксозии оби чоҳ бо сатили бузургтар ё хурдтар ғайр аз сатили ҳуди чоҳ об кашада шавад, бояд бо сатили ҳуди чоҳ шуморида шавад.

г) Наҷосате, ки дар чоҳ афтидааст, ҳарчанд андак ҳам бошад, ба монанди қатраи хуне ва ё чакраи шаробе (арақе), кашидани тамоми оби чоҳ лозим аст.

д) Агар ҳайвони наҷасулъайне, ба монанди ҳук, дар чоҳ биафтад, чӣ дар он бимирад ва чӣ зинда берун оварда шавад, дар ҳарду ҳолат барои пок гаштани оби чоҳ тамоми оби он кашада мешавад.

ж) Ҳайвоне, ки дар чоҳ афтодааст, наҷасулъайн набуда, вале пасхӯрдаи он ҳаром ва нопок бошад, дар ин ҳолат низ тамоми оби чоҳ бояд кашада шавад.

з) Агар хар, хачир, паррандаи лошакӯр ва ё зоғе дар чоҳ афтид ва зинда берун оварда шуд, дар сурате, ки бадани онҳо ба наҷосате олуда набошад, об наҷис (нопок) намегардад. Ин ҳам то вақте, ки даҳони онҳо ба об нарасида бошад. Ҳамин ки оби даҳони онҳо ба оби чоҳ омехта гашт, об ҳукми пасхӯрдаи онҳоро мегирад.

дад ва пас аз андохтан то нисф ё поинтар аз камар об берун ояд.

л) Оби чоҳ ҳам ба монанди дигар обҳо бо мурдани ҳайвоноте, ки хуни равон надоранд, ба мисли пашша, магас, занбӯр, ақраб (каждум) ва ..., наҷис намегардад. Ҳамчунин бо мурдани ҳайвоноти обӣ, ба монанди моҳӣ, қурбоққа, харчанг ва ..., наҷис намегардад.

м) Бо афтодани саргини асп, хар, хачир, пушки шутур, гӯсфанд, оҳу ва саргини гову говмеш оби чоҳ наҷис намегардад. Магар дар сурате, ки он пушк ва саргин ба андозае бисёр бошад, ки ҳеҷ сатили обе ҳолӣ аз он барнаояд. Дар чунин ҳолат оби чоҳ наҷис мегардад.

Оби рокид (қарор)

Оби рокид – оби беҳаракатест, ки на ҳукми оби равнро дорад ва на ҳукми оби чоҳро ва ҳамчунин аз масоҳати ҳавзи даҳ дар даҳ гази шаръӣ хурдтар мебошад, ба монанди кӯлмакҳо, ҳавзчаҳои сарбастаи хурд, обҳои дар зарфҳо гирифташуда ва.... Ин об бо афтодани ҳар гуна наҷосати хурду бузурге дар он наҷис мегардад ва дигар ҳеҷ роҳе барои пок сохтан надорад. Зеро ҷараён ва ҳаракати оби равон асари наҷосатро аз байн мебарад.

Ҳавзи бузург аз он ҷо, ки масоҳат ва ҳаҷми зиёди обро дар бар мегирад, наҷосат дар тамоми бахшҳои он сироят намекунад ва оби чоҳ бо кашидани обаш пок мегардад. Вале оби рокид ва беҳаракат аз ҳамаи ин хусусиятҳо ҳолӣ мебошад.

Бинобар ин, Паёмбар (с) ба ҳифз ва ниғаҳдории муҳити солими обҳо аз ҳар гуна нопокие амр фармудааст: **«Ҳеҷ кадоме аз шумо дар оби истодае (рокиде), ки ҳаракат ва ҷараён**

надорад ва онро барои гуслу шустушӯи худ истифода мебарад, бавл накунад».¹

Боз фармудаанд: **«Ҳангоме, ки касе аз шумо аз хоб бархост, то замоне, ки дастҳои худро се бор нашуста бошад, онҳоро дар зарфи об фурӯ набарад, зеро намедонад, ки дастӣ вай шаб дар кучо будааст».**²

Аҳкоми пасхӯрда

1. Пасхӯрда обест, ки пас аз ошомидани одам ва ё ҳайвоне дар зарф, чоҳ ва ..., боқӣ мондааст. Ин об бо дарназардошти он ҳайвоне, ки аз он ошомидааст, аҳкоми гуногуне дорад ва покию нопокии он ба ҳалолӣ ва ҳаромӣ ва андозаи кароҳияти гӯшти он ҳайвонот бастагӣ дорад. Пасхӯрда дар сурати ҳаром буданаш ҳам ба оби ҷорӣ ва оби ҳавзи бузург тааллуқ намегирад, зеро он обҳо бо олудани оби даҳони ҳайвонот наҷис намегарданд, чи тавре бо афтодани дигар наҷосатҳо нопок намегаштанд.

2. Пасхӯрдаи одамӣ дар сурате пок аст, ки шароб нанӯшида бошад ё аз дандонҳояш хун набаромада бошад ва ё ба пуррии даҳон қай (истифроғ) накарда бошад. Агар чунин бошад, то замоне, ки даҳонашро се бор нашӯяд ва ё оби даҳонашро чанд бор фурӯ набарад ва пасмондаи он чизҳои наҷис аз лабону даҳонаш пок нагар-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 239. Саҳеҳи Муслим, 654, 655. Сунани Абудовуд, 69. Сунани Тирмизӣ, 68. Сунани Насоӣ, 57, 58, 221, 398.

² Саҳеҳи Муслим, 641, 644. Сунани Абудовуд, 105. Сунани Тирмизӣ, 24. Сунани Насоӣ, 1, 161. Сунани Ибни Моҷа, 392. Ва...

данд, пасхӯрдааш ҳамчунон наҷис боқӣ мемонад.¹

3. Аз он ҷое, ки ҳукми арақи бадани ҳар ҳайвон ҳукми пасхӯрдаи онро дорад, бинобар ин, пасхӯрдаи одамӣ, чӣ мусалмон бошад, чӣ кофир,² чӣ ҳоиз бошад,³ чӣ нуфасо ва чӣ ҷунуб,⁴ дар тамоми ин ҳолатҳо пок аст ва оби даҳонаш пок мабошад.

Аммо шахсе, ки ба шаробнӯшӣ одат кардааст ва ҳамеша ин амали зиштро содир менамояд, яъне шаробхора гардидааст, арақи (бадани) вай наҷис мебошад. Ба либос ва ҳар чизе бирасад,

¹ Бахруроик, ҷ. 1, с. 133 ва Ҳошияи Ибни Обидин, ҷ. 1, с. 149.

² Ривоят шудааст, ки: *Барои Расули Худо (с) дар қадаҳе шир оварданд. Вақте он Ҳазрат (с) аз он нӯшид, Умар гуфт: Онро ба Абубакр бидеҳ. Он Ҳазрат (с) зарфи ширро ба аъробие, ки дар тарафи рostaш нишаста буд, дод ва фармуд:*

. Пас аз он аз пасмондаи он аъробӣ Абубакр (р), ки дар тарафи чапи Паёмбар (с) нишаста буд, нӯшид». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2225. Саҳеҳи Муслим, 124). Дар ин ҷо манзур аз аъробӣ шахси мушрик мебошад.

³ Ривоят шудааст, ки:

чизе хост. Оиша гуфт: Ман дар ҳайз мебошам. Он Ҳазрат (с) фармуд: Ҳайзи ту дар дастат нест». Яъне дастат пок мебошад. Манзур он аст, ки ҳайз нопокии ҳукмӣ мебошад ва ҳеҷ гоҳ бадани одамро ба наҷосат ва нопокии ҳақиқӣ табдил намедихад. (Саҳеҳи Муслим, 688, 689. Сунани Абудовуд, 261. Сунани Тирмизӣ, 134. Сунани Насоӣ 271, 382. Сунани Куброи Насоӣ, 266. Сунани Ибни Моҷа, 632).

⁴ Ривоят шудааст, ки:

Абуҳурайра пурсид: Дар кучо будӣ?. Гуфт: Ман дар ҳолати ҷанобат будам ва дӯст надоштам (бо он ҳолат) ҳамроҳи ту бинишинам. Паёмбар (с) фармуд: Субҳоналлоҳ, мӯъмин наҷис (ва нопок) намешавад». Яъне ҷанобат ин наҷосати ҳукмӣ аст ва ҷисми одамро ба наҷосати ҳақиқӣ табдил намедихад. (Саҳеҳи Бухорӣ, 279, 281. саҳеҳи Муслим, 371).

онро наҷис месозад. Аммо арақи бадани ҳоиз, нуфасо ва ҷунуб, ба шарте бо наҷосати дигаре олуда набошад, пок аст.¹

4. Гурба низ дар сурати хӯрдани муш, агар фавран даҳонашро дар оби зарфе дохил намояд, обро наҷис мегардонад, зеро оби даҳонаш наҷис гардидааст. Вале, агар андаке истод ва лабҳову даҳонашро бо оби даҳонаш шуст ва наҷосатро аз онҳо дур сохт, дар ин вақт оби даҳонаш поки бо кароҳият мегардад.²

5. Пасхӯрдаи одамӣ ва пасхӯрдаи асп ва ҳамчуни ҳайвоноте, ки гӯшташон хӯрда мешавад, дар сурате даҳони онҳо бо наҷосате олуда набошад, пок ва тоҳир аст;

6. Пасхӯрдаи гурба, мурғи кӯчагард, паррандаҳои ваҳшӣ ва ҳашарот ва мавҷудоте, ки дар хонаҳо сукунат доранд, ба монанди мор, муш, калтакалос, каждум ва ғайра макрӯҳ аст. Ин ҳам дар сурате, ки даҳони онҳо бо наҷосате олуда набошад.³

¹ Дар Дуррулмухтор омадааст: Арақи шахси шаробхора аҳоирӣ Ашрафия»-и Ибни Шаҳна зикр гардида ва ба Мучтабо *Арақи мурғи кӯчагард наҷис аст».*

Мегӯяд: Бар ҳамин қиёс арақи шахси шаробхора низ наҷис ва ба наҷас будан лоиктар аст. (Ба нақл ва каме та-

лмухтор», ҷ. 5, с. 516).

² Соҳиби Ҳидоя мегӯяд: *Ҳаргоҳ гурба мушро бихӯрад ва пас аз он фавран об бинӯшад, об наҷис мегардад. Магар дар сурате, ки соъате мукс намуда, даҳонашро бо луъбаи бишӯяд ва баъд аз он об бинӯшад, об наҷис намешавад.*

³ Ислом дар ҳолати зарурат ва гирифториҳои ҳалнопазири инсон сабукиҳо ва роҳиҳалҳои муносиби ди-

7. Пасхӯрдаи ҳайвоноти ваҳшӣ, мисли: шер, паланг, гург ва ғайра наҷис аст ва дар пасхӯрдаи хар ва хачир шак аст, ки оё пок аст ё не. Аз ин рӯ, агар обе ба ғайр аз пасхӯрдаи ин ду ҳайвон (хар ва хачир) вучуд надошта бошад ва мо маҷбур шудем ба он об вузӯ намоем, дар он ҳолат бояд баъд аз вузӯ кардан бо оби мазкур таяммум ҳам намоем.¹

Пасхӯрдаи ҳук ва сағ наҷис мебошанд.

Ҳукми арақи аз бадан хориҷаштаи ҳар ҳайвоне мисли пасхӯрдааш мебошад.

гареро дар назар гирифтааст ва инсонро аз ҳараҷи дар зиндагӣ ва вартаи сахтиҳо берун овардааст. Ба таври мисол, ҳамин гурбаву муш ва дигар ҳайвоноте, ки зикрашон гузашт, аслан гӯшташон ҳаром мебошад.

Ин ҳайвонот бархе дар хонаҳо ҳамроҳи инсон зиндагӣ мекунад ва баъзеи дигар бе ягон мумониъат метавонанд вориди хонаҳо гарданд ва эҳтимол дорад ба ҳар чизе нӯл бизананд ва ҳеҷ гуна халосие аз онҳо вучуд надорад. Бинобар ин, шариъати Ислом бо дарназардошти чунин ҳолат ҳукми оби даҳон ва пасхӯрдаи онҳоро аз дараҷаи ҳаромӣ ба мартабаи карохият поин овардааст.

¹ Хар ва хачир дар ибтидои Ислом, то ҷанги Хайбар аз ҷумлаи ҳайвоноти ҳалолгӯшти хонагӣ ба шумор мерафтанд. Пас аз ғалаба дар ҷанги Хайбар гӯшти онҳо ҳаром ҳукм карда шуд. Пас аз он низ вақте бар хар савор мешуданд ва харҳо арақ мекарданд, арақи бадани онро нопок намедонистанд. Ҳол он, ки гӯшти ҳар ҳайвоне ҳаром бошад, арақи баданаш низ ҳамон ҳукмро дорад.

Бинобар ин, дар оби даҳон ва пасхӯрдааш низ шак воқеъ шуд, ки ҳукми гӯшташро дошта бошад ё ҳукми арақашро? Бо дарназардошти заруратҳои ҳаёти мардум фақеҳони киром оби даҳон ва пасхӯрдаи хару хачирро на ҳароми мутлақ ва на ҳалоли мутлақ, балки машкук донистанд, ки он навъе аз покиҳо мебошад.

Фасли панҷум

ТАЯММУМ

Ҳамон тавре гуфта шуд, Худованд обро асл ва асоси поккунанда барои инсон қарор додааст ва ҳеҷ чизе наметавонад ҷойгузини он гардад, магар ин ки Худованд боз чизеро барои ин амри ҳаётан муҳим таъйин намояд. Худованд дар зимни зарфиятҳо ва густараи қонунгузориҳои Худ тамоми ниёзҳои навъи башар ва ҳолатҳои гуногуни ҳаёти инсонро зери пӯшиш ва мавриди расидагӣ қарор додааст.

Пас ба хотири ин ки инсон, ки гоҳе ба сабаби дар дастрас надоштани об ва ё ба сабаби беморӣ, захмдорӣ ва як силсила иллатҳои дигар ..., аз истифодаи об маҳрум мегардад, ҳамвора роҳе барои покӣ ва ҳузур дар пешгоҳи бандагии Худованд дошта бошад ва ҳеҷ гоҳ аз лаҳзаҳои гуворои ибодат дар канор намонад, барои вай таяммумро машрӯъ ва сатҳи рӯи заминро, ки шомили: хок, рег, санг, шӯрахок ва... аст, пок ва поккунанда гардонидаст. Вақте дар дастраси одамӣ обе вучуд надошта бошад ва ё аз сабабҳои беморӣ, захмдорӣ, сардӣ ва..., натавонад аз он истифода намояд, аз сатҳи поки замин барои поксозии худ истифода менамояд.

Худованд дар давоми ояти шашуми сураи Моида, пас аз баёни фарзияти ғусл ва дар бахше аз ояти 43-юми сураи Нисо, мефармояд:

وَإِنْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ

لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا
بُؤُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

«Ва агар бемор ё мусофир бошед ё касе аз шумо аз қазои ҳочат баргардад ва ё бо занони худ наздикӣ (ва омезиш) намоед (ва барои поксозии худ дар ҳеч яке аз ин мавридҳо) обе наёбед, пас қасди хоки пок намоед ва чехраҳо (рӯйҳо) ва дастҳоятонро бо он масҳ кашед. Худованд, ҳатман, афвкунандаи омурзгор аст».

Паёмбари Ислом (с) мефармояд: **«Хоки поки сатҳи замин поккунандаи мусалмон аст, агар то даҳсолаҳо об наёбад»**.¹

Дар ҳолатҳои зерин ба ҷои вузӯ ва ғусл таяммум карда мешавад:

1. Пайдо накардани об дар масофаи камтар аз як мил (тақрибан ду километр).

2. Ба хоҳири беморие, ки истифода аз об дар он зараровар аст.

3. Ба хоҳири сармои саҳт.

4. Ба хоҳири тарс аз душман ва ё чизи дигар, ки хатари ҷонӣ дорад.

5. Ҳангоми хавф аз ташнагӣ.

6. Он ҷое, ки барои ба даст овардани об воситаҳои обкашӣ мавҷуд набошанд.

7. Ҳангоми хавфи аз даст рафтани намозе, ки қазо надорад. Масалан, шахсе ба намози ид ҳозир шавад ва бими он дошта бошад, ки агар ба таҳорат кардан машғул шавад, намози ид ғавт

¹ Сунани Абудовуд, 332, 333. Сунани Тирмизӣ, 124. Сунани Насоӣ, 321. Муснади Имом Аҳмад, 20797, 20798, ҷ. 6, с. 179, 180, 20863, ҷ. 6, с. 193, 21058, ҷ. 6, с. 230.

мегардад, дар он сурат бояд таяммум карда, намози идро ҳамроҳи имом адо намояд.

Ва айнаи ҳамин ҳолат аст, агар ба намози ҷаноза ҳангоми оғози он ҳозир шуда бошад, вале ин амр дар сурате аст, ки ӯ валии (соҳиби) ҷаноза набошад. Зеро валии метавонад намози ҷанозаро ба таъхир андозад ва вузӯ намояд. Таяммум дар ин ҳолат низ барои вай ҷоииз нест.

Чӣ гуна бояд таяммум кард?

Худованд дар ду ояти зикргардида дар зимни баёни машруъият ва фарзияти таяммум, ба нуқтаҳои зерин ишора намудааст:

1. Дар чӣ ҳолатҳо банди метавонад таяммум намояд: Беморӣ, пайдо накардани об ва ...,

2. Таяммум дар ивази вузӯ ва ғусл ҳарду ки-фоят мекунад.

3. Таяммум бо масҳ кашидани рӯй ва дастҳо сурат мегирад.

Вале, чи гуна таяммум намудан ва аз хоки поки сатҳи замин барои таяммум чи гуна истифода бурдан дар иршодоти Расули акрам (с) омадааст.

Аммор ибни Ёсир (р) мефармояд: **«Ман ҳам дар миёни мардум будам, вақте иҷозати таяммум гирифтан дар ҳолати набудани об нозил гардид. Расули Худо (с) ба мо дастур дод, ки як бор барои масҳи рӯйҳо дастҳоямонро бар замин бизанем ва як бори дигар барои масҳи ҳарду даст бо оринҷҳо, дастҳоро бар замин бизанем»**.¹

¹ Муснади Баззор (Албаҳруззаххор), 1384, ҷ. 4, с. 221. Ҳофиз И хуб гуфтааст.

Аз Аммор ибни Ёсир боз ривоят шудааст, ки:
«Боре чунуб шудам ва обе пайдо накардам. Пас худамро ба рӯи замин молидам ва намоз хондам. Пас аз он ҷараёни корро барои Паёмбар (с) нақл кардам. Паёмбар (с) фармуд: Кофӣ буд, ки чунин мекардӣ: ва Паёмбар (с) ду кафи дасташро бар замин зад (ва онҳоро бардошта), дар онҳо пуф кард. Сипас бо онҳо рӯй ва кафи ду дасташро масҳ кашид»¹

Аз Ибни Умар (р) ва аз Ҷобир (р) ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) фармуд: **«Таяммум ду зарба аст. Яке барои (масҳи) рӯй ва дигаре барои (масҳи) дастҳо бо оринҷҳо»**.²

Таяммумкунанда аввал ба хотири адои намоз ният мекунад ва сипас ду дасти худро ба рӯи ҳар чизи поке, ки аз ҷинси замин бошад, зада, рӯи хешро масҳ мекашад.

Баъд аз ин бори дуюм дастҳои худро ба он

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 340. Саҳеҳи Муслим, 816. Сунани Абу-довуд, 321, 322. Сунани Насоӣ, 315, 316, 317, 318, 319. Сунани Куброӣ Насоӣ, 302. Муснади Имом Аҳмад, 17865, 17868, 17870, ҷ. 5, с. 228, 229. Ҳадис муттафақун алайҳ аст. Чи тавре дар ин ҳадис мебинем, Паёмбар (с) дастони худро як бор ба замин задааст. Ҳамин тавр ривоятҳои дигаре низ омадаанд, ки ба як зарба будани таяммум далолатдоранд. Аммо дар ривоятҳои баъдӣ хоҳем дид, ки барои ду зарба будани таяммум низ ривоятҳои зиёде ворид шудааст.

² Мустадраки Ҳоким, 634, 635, 636, 637, 638, ҷ. 1, с. 287, 288. Ҳоким исноди ҳадиси 637-умро саҳеҳ гуфта, дар бораи ривоятҳои дигар сукут кардааст. Сунани Куброӣ Байҳақӣ, 1029, ҷ. 1, с. 354, 1030, ҷ. 1, с. 354. Байҳақӣ низ исноди онро саҳеҳ гуфтааст. 1031, 1032, ҷ. 1, с. 354. Сунани Дорукутнӣ, 14, 16, ҷ. 1, с. 179, 180. Мӯъҷамулкабир, 13366, ҷ. 12, с. 281. Аз Аммор ибни Ёсир (р) низ ривояте ба ҳамин маъно ворид шудааст. (Сунани Ибни Моҷа, 571. Муснади Имом Аҳмад, 18412, ҷ. 5, с. 419).

чизи пок зада, дасти росташро аз сари ангуштон то охири оринҷ бо дасти чап ва баъд дасти чапашро бо дасти рост ҳамин тавр масҳ мекашад.

Аҳкоми таяммум

Таяммум бо ҳар чизи поке, ки аз ҷинси замин аст, анҷом дода мешавад, ба монанди рег, гач, оҳак, сурма ва санг, агарчанде ғубор надошта бошад.

Таяммумкунанда метавонад пеш аз вақти намоз ва низ қабл аз талаби об аз ҳамроҳи худ таяммум намояд.

Аз ин рӯ, воҷиб нест, ки мунтазири духули вақти намоз бошад ва ё обро аз ҳамроҳаш талаб намуда ва баъд таяммум намояд.

Барои касе, ки умед дорад шояд об пайдо кунад, мустаҳаб аст намозашро то охири вақт ба таъхир андозад. Шахсе, ки гумони зиёд дорад, ки дар наздикиаш об вучуд дорад, воҷиб аст дар масофае то 200 метр дунболи об бигардад ва вақте об пайдо накард, он гоҳ таяммум намояд.

Иёода (аз сар хондан)-и намоз барои он касе, ки бо таяммум намозашро хонда, вале баъд аз адои намоз ба ёдаш омад, ки дар байни борҳояш об ҳаст, воҷиб намебошад.

Бо як таяммум ҳар намозеро, ки бихоҳад (чӣ фарз бошад ва чӣ нафл) метавонад бихонад.

Фарзҳои таяммум

Дар таяммум се фарз аст:

1. Ният;
2. Масҳ кашидани тамоми рӯй;

3. Масҳ кашидани ҳарду даст бо оринҷҳо.

Ҳамон тавре, ки мебинем, дар вузӯ ва ғусл ният суннат аст, на фарз, вале дар таяммум ният яке аз се фарзи он мебошад. Бинобар ин, агар дар натиҷаи афтодани чизе ва ё вазидани бode, чангу ғубор ба ҳаво бархезад ва ба рӯй ва дастони касе бархӯрад, таяммум барои ӯ ҳосил намешавад, зеро он кас нияти таяммум наdoшт.

Аммо, баръакс, шахси ҷунуб ва бевузуе ба обе биафтад ва ё ғутта занад ва ба тамоми аъзои баданаш, ки шустани онҳо дар ғусл фарз аст, об бирасад, вузӯ ва ғусл барояш ҳосил мегардад, ҳарчанд нияти вузӯ ва ғуслро накарда бошад. Ҳамчунин, агар дар зери борон аъзои вузӯаш тар шаванд ва сарашро бо дасташ бишакад, барояш вузӯ ҳосил мешавад.

Суннатҳои таяммум

1. «Бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳим» гуфтан дар оғози таяммум.

2. Риъояи тартиб дар ҳолати таяммум гирифтани: Аввал- масҳи рӯй, дуюм- масҳи дасти рост ва сеюм- масҳи дасти чап.

3. Паёпай анҷом додани масҳи рӯй ва дастҳо ва фосила наандoхтан дар миёни онҳо бо кори дигаре.

4. Ҳарду дасти худро аз сари панҷаҳо то охири кафҳо ба замин гузоштан.

5. Афшондани дастҳо пас аз бардоштани онҳо аз хок.

6. Боз ва кушода гузоштани ангуштони дастҳо ҳангоми ниҳодани онҳо бар хок.

Шартҳои дуруст гардидани таяммум

Таяммум вақте дуруст мегардад, ки ҳашт шarti зерин барои таяммумкунанда фароҳам оянд:

Шarti якум ният. Дар нияти таяммуме, ки барои раво гардидани намоз сурат мегирад, шарт аст, ки таяммумкунанда яке аз се кори зеринро ният кунад:

а) Покии аз ҳадас (бетаҳоратӣ) ва ё рафъи ҳадасро ният кунад ва муайян сохтани навъи ҳадас зарурат надорад.

б) Раво гардидани намозро барои худ ният кунад.

в) Ибодати мақсуд ва мустақилро ният кунад, ки бевузӯ анҷом додани он ҳаргиз дуруст нест, ба монанди намоз ва сачдаи тиловат.

Пас, агар барои нияти қапидани Қуръон таяммум намояд, бо ин таяммум хондани намоз дуруст намешавад, зеро қапидани Қуръон аслан ва ба зоти худ ибодате нест, балки тиловати Қуръон ибодат аст. Ҳамчунин, агар ба нияти гуфтани азон ва иқомат таяммум намояд, бо ин таяммум низ хондани намоз дуруст намешавад, зеро азон ва иқомат ҳеҷ кадом ибодати мустақил ва мақсуди ба зот нестанд, балки омодагӣ барои ибодати дигаре -намоз- мебошанд.

Ҳамчунин, агар ба нияти тиловати Қуръон таяммум намояд, дар ҳоле, ки бо ҳадаси хурд бевузӯ бошад, бо ин таяммум низ хондани намоз дуруст намешавад, зеро ҳарчанд тиловати Қуръон ибодати мақсуде аст, вале онро бевузӯ ҳам анҷом дода мешавад.

Чуноне, ки мебинем, дар нияти таяммум му-

айян сохтани навъи коре, ки таяммумгиранда мехоҳад анҷом диҳад, аҳамият дорад. Агар барои анҷоми коре таяммум намояд, ки ибодати мустақил ва мақсуд ба зоти худ нест ва ё барои корхое таяммум намояд, ки вузӯ гирифтаан барои онҳо мустаҳаб мебошад, бо ин таяммумҳо наметавонад намоз бихонад. Вале бо таяммуме, ки барои намоз, сачдаи тиловат, намози ҷаноза ва ..., анҷом медиҳад, метавонад ҳар гуна намози фарзу нафл ва чанд вақт намозро бо ҳамон таяммум ва тамоми корҳои дигаре, ки бо вузӯ метавонист анҷом диҳад, ба ҷой оварад. Фарқе миёни вузӯ ва ин таяммум вучуд надорад.

Шарти дуюм. Узре аз узрҳои ҷойнишинкунандаи таяммум ба ҷои ғуслу вузӯ пеш ояд, ба монанди:

а) Ба андозаи масофаи як мил ё бештар аз он дур будани об аз шахси таяммумкунанда.

б) Бими пайдо шудани беморӣ ё афзоиши бемории феълӣ ва ё ба таъхир афтодани шифои он дар натиҷаи истифодаи об.

в) Хавфи ҳалокат аз истифодаи оби сард дар сурати набудани шароити гармкунанда ва ё ҳаммому гармоба.

г) Бими ҳалокат аз ташнагӣ. Ин вақтест, ки оби каме дар ихтиёр дошта бошад, вале чун онро барои вузӯ харҷ намояд, хавфи он аст, ки аз ташнагӣ ҳалок гардад.

д) Набудани олату абзорҳои обкашӣ аз ҷоҳ.

ж) Бим аз душмане, ки дар роҳи расидани ӯ ба об қарор гирифтааст, чӣ он одамӣ бошад ва ё ҳайвони даррандае.

з) Бинобар ғолиби гумонаш, агар машғули вузӯ гардад, дигар намози ид ва ё намози

ҷанозаро дарнамеёбад. Ин ҳолат танҳо барои намозхоест, ки пас аз ғавт гардидан дигар ба сурати қазой ба ҷой оварда намешаванд.

Шарти сеюм. Ба чизи поке аз ҷинси замин таяммум кардан, ба монанди: хок, санг, рег ва.... Таяммум бо ҷӯб, ҳезум, нуқра, мис ва..., дуруст намешавад.

Шарти чаҳорум. Бо тамоми даст ва ё ба бештари он масҳ кашидан. Агар таяммумкунанда бо ду ангушти худ ба рӯй ва дастҳояш масҳ кашад ва тамоми он аъзоро бо ду ангушташ молиш диҳад, таяммумаш дуруст намешавад.

Шарти панҷум. Тамоми рӯй ва ҳарду дастро ҳамроҳи оринҷҳо масҳ бикашад.

Шарти шашум. Ду зарба бо кафи дастҳо зада шаванд ва агар дар як ҷои замин зада шаванд ҳам, боке надорад. Агар хоку ғуборе ба баданаш расида бошад ва онро ба нияти таяммум масҳ кашад, таяммумаш дуруст мегардад.

Шарти ҳафтум. Чизе миёни даст ва пӯсти бадани таяммумкунанда дар вақти масҳ ҳоил нашавад, ба монанди мум, чарбӣ ва.... Агар рӯй ва дастҳои таяммумкунанда бо ҷунин чизҳое олула ва пӯшонида шуда бошанд, пеш аз таяммум онҳоро дур созад.

Шарти ҳаштум. Шахси таяммумкунанда дар ҳолате қарор надошта бошад, ки аз дуруст гардидани таяммумаш монеъе ба амал ояд, ба монанди ҳайз ва нифос барои зани таяммумкунанда. Агар зане дар ҳолати ҳайз ва ё нифоси худ таяммум намояд, таяммумаш дуруст намешавад.

Шиканандаҳои таяммум

Шиканандаҳои таяммум иборатанд аз:

1. Ҳар он чизе, ки вузӯро мешиканад, мисли бавл (пешоб), хун, ғоит (қазои ҳаҷат) ва ғайра, таяммумро ҳам мешиканад.

2. Ёфтани об барои касе, ки ба сабаби дастрасӣ надоштан ба об таяммум карда буд.

3. Қодир шудан бар истеъмоли об барои касоне, ки ба сабаби беморӣ, захмдорӣ, пиронсолӣ, сардӣ ва ..., аз истифодаи он оқиз омада буданд.

Тафсили поре аз масоили таяммум

1. Шахсе дар биёбоне афтад, ки ҳеҷ нишонае аз об маълум набошад ва ҳеҷ кас ҳам дида на мешавад, то хабари обро аз ӯ бипурсад, дар чунин мавқеъе барои намоз таяммум намояд. Аммо агар нафаре пайдо шавад ва нишони обро дар ҳудуди як мил роҳ ба ӯ бидиҳад ва гумони ғолиб низ бар ин бошад, ки вай рост меғӯяд, ё аз аломатҳои дигаре ба мавҷудияти об дар андозаи ҳамин масофа пай барад, ба шарте дар талаби об барои он шахс ва ё дигар ҳамроҳонаш машаққате пеш наояд, ҷустуҷӯи об зарур аст ва пеш аз ҷустуҷӯи об таяммум ҷоиз нест. Вале агар ба вучуди (будан) об дар масофаи ёдшуда яқин дошта бошад, пас овардани об воҷиб аст.

Агар ҷои об маълум гардад, вале он аз як мил роҳ дуртар бошад, овардани об воҷиб набуд, балки таяммум ҷоиз мегардад.

2. Агар аз ободӣ ба андозаи як мил роҳ дур бошад ва аз ин масофа наздиктар обе вучуд надошта бошад, таяммум ҷоиз мегардад, хоҳ мусофир бошад, хоҳ не.

3. Агар дар роҳ ба ҷоҳи обе расад, вале сатил ва ресмоне дар даст надошта бошад, ки барои

вузӯ об берун оварад, таяммум барояш ҷоиз мегардад.

4. Дар миёнаи роҳ об пайдо намояд, вале он об ба андозае кам бошад, ки узвҳои чаҳоргонаи вузӯро аз як бор бештар наметавонад бишӯяд, бо вучуди ин таяммум ҷоиз намегардад, бояд узвҳои мазкурро як борӣ бишӯяд ва бар сараш масҳ кашад. Аммо суннатҳои вузӯро тарк намояд. Агар об аз ин ҳам камтар бошад, пас бояд таяммум намояд.

5. Агар дард ё ҷароҳате дошта бошад, ки бо расонидани об зиёдтар мегардад ва ё дар шифо ёфтани таъхир ба вучуд меояд, таяммум намояд. Агар истеъмоли об ба таври мутлақ, яъне сард барояш зараровар бошад, онро гарм намояд. Агар шароити гарм кардани об ба ҳеҷ ваҷҳе мавҷуд набошад ва истеъмоли оби сард ба саломатиаш зарар расонад, дар ин сурат таяммум намояд.

6. Агар об дар масофаи камтар аз як мил мавҷуд бошад, барои зан ба хотири шарм доштани аз мардҳо таяммум гирифтани ҷоиз намегардад, балки худро дар ҳадди имкон сатр намуда, об биёварад ва дар ҷои хилват вузӯ гирифта, намозашро бихонад.

7. Об ёфта мешавад, вале ба баҳое (нархе) хариду фурӯш мегардад, дар ин сурат агар илова бар хароҷоти сафараш пул дошта бошад ва баҳои об низ дар бардошти муқаррариҳои рӯз бошад, барои вузӯ об бихарад ва таяммум ҷоиз намебошад. Агар илова бар бароварди хароҷоти сафари худ пуле надошта бошад ё пул дошта бошад, вале баҳои об зиёдтар аз тақозои рӯз аст, таяммум намояд.

8. Агар барои нӯшидан об дошта бошад ва бештар аз он оби дигаре набошад, обро барои нӯшидан бигзорад ва таяммум намояд.

9. Агар барои шахси ҷунуб ғул зарар расонад ва вузӯ зараре надошта бошад, вузӯ бигирад ва ба ҷои ғул таяммум намояд.

10. Агар шахсе ба ғулу вузӯ ҳарду эҳтиёҷ дошта бошад, як таяммум барои ҳарду кифоят мекунад.

11. Ҳамон гуна, ки баён гардид, таяммум бар замин ва бар ҳар чизе, ки аз ҷинси он бошад, ҷоиз аст. Ҳар чизе, ки ба оташ насӯзад ва боз нашавад, аз ҷинси замин ба шумор меравад ва ҳар чӣ бисӯзад ва ё боз шавад, аз ҷинси замин нест. Бар хокистар таяммум намудан ҷоиз нест.

12. Бар зарфҳое, ки аз мис, шиша, биринҷ ва монанди инҳо сохта шудааст, вале бар онҳо ба қадре гард нишастааст, ки бо даст задан он гард ба ҳаво меҳезад, таяммум ҷоиз аст. Бар зарфҳои сафолӣ бе гард ҳам таяммум ҷоиз аст.

13. Бар санг ва хишти хом гард ҳам набошад, таяммум ҷоиз аст. Зеро онҳо аз ҷинси замин мебошанд.

14. Таяммум бар гил (лой) низ ҷоиз аст, локин чандон муносиб нест. Агар ғайр аз гил чизи дигаре ёфт нашавад, миқдоре аз онро дар ҷое бигзорад то хушк шавад, он гоҳ ба он таяммум намояд.

15. Агар бар замин пешоб ё наҷосати дигаре рехта ва бар асари ҳарорати офтоб хушкида ва бўи он низ ва байн рафта бошад, боз ҳам таяммум бар он замин ҷоиз набошад, вале дар он намоз хондан ҷоиз аст.

16. Ҳамон гуна, ки дар ҳолати узр ба ҷои вузӯ таяммум ҷоиз аст, ба ҷои ғул низ ҷоиз мебошад,

яъне таяммум метавонад ҷонишини ҳарду бошад.

17. Агар барои таълими касе таяммум намояд ва худ нияти таяммум надошта бошад, таяммуми вай барои ҳудаш дуруст намегардад, зеро ният дар таяммум фарз аст.

18. Дар вақти таяммум ба ҳамин андоза ният дошта бошад, ки **барои касби покӣ ё рафъи нопокӣ ва ё барои хондани намоз таяммум менамоям**, барои ният кифоят мекунад.

19. Агар барои мисос (қапидан)-и Қуръон ё хондани он таяммум намояд, бо он намоз гузошта наметавонад, вале агар барои хондани намоз таяммум намояд, бо он метавонад намози дигаре низ бихонад ва Қуръонро низ мисос ва тиловат намояд.

20. Об агар аз масофаи як мил роҳ камтар дур бошад, бо вучуди тангии вақт, ки бо рафтан ба ҷои об вақти намоз фавт мегардад, боз ҳам таяммум ҷоиз намешавад. Бояд ба лаби об равад ва вузӯ бигирад. Агар вақт боқӣ бошад, хушо барояш ва агар не, намозро қазо ба ҷой оварад.

21. Об мавҷуд бошад, вале дар сурати вузӯ гирифтани бими он дорад, ки аз мошин ё қатор (поезд) дер мемонад, ё дар сари чашмаи об мор ё дигар дарранда ва ё газанда вучуд дорад, ки роҳро бар об бастааст, дар ин ҳолатҳо таяммум ҷоиз мегардад.

22. Агар аз ҷиҳати набудани об таяммум намояд ва баъд аз он ранҷур гардад ва расонидани об барояш зараровар гардад, вақте об барояш фароҳам гашт, таяммуми қаблаш ботил (бекор) мегардад ва барои ранҷуриаш бояд аз нав таяммум намояд.

Агар барои рафъи ҷанобат ва нопокӣ ғул ку-

над ва об барои тамоми баданаш кифоя накунад ва каме аз баданаш хушк бимонд, бояд ба болои он таяммум ҳам намояд ва ҳар гоҳ об пайдо гашт, ҷои хушкмондари бишӯяд.

23. Агар бадан ё либосаш наҷис бошад ва вузӯ ҳам бояд бигирад, вале об барои ҳарду кифоя намекунад, дар ин сурат бадан ё либосашро бишӯяд ва ба ҷои вузӯ таяммум намояд.

Нуктаи латиф

Мебинем, ки Худованди меҳрубон аз дари банданавозии хеш бандаи мӯъминашро ҳамвора ба лутфу инояти хосаи худ парварда ва дар масири шаклгирии пояҳои ақидаву имон ва тақомулпазирии ҷаҳвари маънояш пайваста дар канои ӯ будааст.

Аз он ҷо, ки ворастигии маънавӣ, такомули рӯҳӣ ва покизагии андешаву ақли ӯро дӯст дошта, зебоии сайру сулук ва латофати ахлоқу иҷтимоӣиёти ҳаётро барояш писандидааст, вайро бо паймудани тадриҷии ин роҳ водошта, аз тамошоғаҳи роз (донишҳои динӣ) барои дидааш пардаҳо бардоштааст. Аз таҳорати зоҳир (вузӯ ва ғусл) ӯро ба таҳорати ботин (намоз) раҳнамун гашта ва ҳеҷ гоҳ ҷудо гаштани ӯро, ҳарчанд барои як лаҳза, аз бекаронаҳои навозиши худ нахостааст.

Аз ҳамин мунтаҳои лутфи парвардигориаш бархостааст, вақто мебинем, чун банда ба танг-ное биафтад, дареро бар рӯяш боз намудааст ва чун амре барояш мушкул бианҷомад, ки ҳама амрҳои ӯ осон ва саҳл аст, роҳи борикеро барои иртибот бо ӯ тадорук дидааст.

Вузӯ ва ғусл, ки беҳтарин покӣ ва мояи зебоии андоми инсониянд, замоне барои ӯ сангин тамошаванд, таяммумро ба ҷонишини он ду баргузидааст. Обе, ки асоси зиндагии мавҷудот ва моеъи бемонанди поксоз аст, вақте латофати обиаш бар таъби баргашта ва ҷисми тағйирёфтаи инсон нахӯрад, хокро ҷойгузини он намудааст.

Агар банда аз анҷоми рукне аз рукҳои намоз очиз ояд, онро аз боби таҳфиф соқит намуда, дар ҳолати ҳавф аз душман ва саҳтиҳои сафар, намози комилро ба намози ҳавф ва шикаста (қаср) иваз намудааст, то бандаи бо иштиёқ пайваста бо Парвардигораш дар иртибот буда, лаҳзае эҳсоси ғурбат ва танҳои нашоти рӯҳашро нахоҳад.

Фасли шашум

**Масҳ бар мӯзаҳо (масҳиҳо),
захмбанд, тахтаи шикастабандӣ
ва аҳкоми он**

Худованд мефармояд:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

**«Худованд осониро барои шумо мехоҳад
ва сахтиву душвориро барои шумо
намехоҳад».**¹

Барои эҷоди суҳулат дар анҷоми ибодатҳо шарият як силсила сабукиҳоеро дар назар гирифтааст, ки масҳ кашидан бар масҳӣ, захмбанд ва ... аз он ҷумла мебошанд. Масҳ аслан бо суннати Расули Худо (с) собит гардидааст.

Аз ҷумла аз Алӣ ибни Абутолиб (р) ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) муддати масҳро барои мусофир се шабонарӯз ва барои муқим як шабонарӯз муайян намудааст, он ҷо, ки мефармояд: **«Мусофир то се шабонарӯз ва муқим то як шабонарӯз (бар мӯзаҳояшон) масҳ мекашанд».**²

Ибни Мунзир мегӯяд: Ҳасани Басрӣ (р) гуфт: **«Ҳафтод нафар аз асҳоби Паёмбар (с) бароям**

¹ Сураи Бақара, 2: 185.

² Ҳадиси саҳеҳ: [Мухтасари Саҳеҳи Муслим, 139]. Саҳеҳи Муслим, 276. Сунани Насоӣ, 127, 128, 129. Сунани Куброи Насоӣ, 131. Муснади Имом Аҳмад, 21344, ҷ. 6, с. 278. Мӯъҷамулқабир, 3764, 3772, ҷ. 4, с. 95, 96, 9246, 9247, ҷ. 9, с. 252.

ривоят кардаанд, ки Расули Худо (с) бар мӯзаҳои (масҳиҳои) худ масҳ мекашад».¹

Он касе, ки бо пой таҳорат мӯза (масҳӣ) пӯшидааст, пас ҳар гоҳ бевузӯ гардад, метавонад ҳангоми вузӯ ба ҷои шустани пойҳояш бар мӯзаҳои худ масҳ кашад.

Масҳ бар мӯзаҳо ба ин сурат аст, ки шахси вузӯкунанда ангуштони худро бо об тар намуда, сипас ба миқдори се ангушт бар болои мӯзаҳои худ аз ҷое, ки сари ангуштонаш қарор гирифтааст, то поинтар аз соқ масҳ мекашад.

Масҳ бар пойафзорҳо дар сурате ҷоиз аст, ки шартҳои зеринро доро бошанд:

1. Ин ки пойафзор буҷилаки пойро пӯшонида бошад.

2. Сафар ба василаи он мумкин бошад.

3. Ин ки шахс ҳангоми вузӯ доштан онро пӯшида бошад.

Агар як пой мӯза ба андозае шикӯф шуда бошад, ки се ангушти кӯчаки по аз он намоён шавад, дар ин сурат масҳ кашидан бар он ҷоиз намебошад. Вале агар ҷои даридагӣ камтар аз ин миқдор бошад, масҳ бар он ҷоиз аст.

Муқим (шахсе, ки дар ҷое истиқомат мекунад) то як шабонарӯз ва мусофир то се шабонарӯз метавонад бар мӯзаҳояш масҳ кашад. Оғози ин муддат аз вақти бевузӯ шудан ҳисоб мешавад. Масалан, агар шахси муқим пас аз вузӯи намози бомдод мӯза пӯшида ва баъд ҳангоми намози зӯҳр (пешин) бевузӯ гардад, дар ин сурат то зӯҳри рӯзи баъд бар мӯзаҳояш масҳ мекашад. Мусофирро низ ба ин қиёс кунед.

Муқиме, ки қабл аз ба поён расидани як

¹ Насбуррои Зайлаъӣ, 162.

шабонарӯз мусофир мегардад, метавонад то охири се шабонарӯз масҳ намояд ва мусофире, ки муқим мешавад, агар муддати масҳаш як шабонарӯз ё зиёдтар шуда бошад, лозим аст, ки мӯзаҳояшро бароварда аз нав пойҳояшро бишӯяд, вале агар муддати масҳ камтар аз он бошад, як шабонарӯзро пурра менамояд.

Худованд мефармояд:

هُوَ أَجْتَبَنَكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

«Ў (Худованд) шуморо баргузидааст ва ҳеч душворӣ ва ҳараҷро аз ноҳияи дин бар шумо бор накардааст».¹

Агар узви бадани шахсе ҷароҳат бардорад ва бо захмбанд баста шавад ва ё бишиканад ва шикастабандӣ шавад, дар ин ҳолатҳо бар болои захмбанд ва тахтаҳои шикастабандӣ масҳ мекашад ва то замони беҳбудӣ ёфтани онро идома медиҳад.

Дар мавриди масҳи тахтаи шикастабандӣ (ҷабира)², захмбанд³ ва гачгирифтагӣ (гипс) лозим нест, ки пеш аз бастани он ғул намуда ва ё вузӯ дошта бошад ва ҳамчунин муддати муайяне барои масҳи он вучуд надорад.⁴ Танҳо лозим аст,

¹ Сураи Ҳаҷ(ч), 22: 78.

² Ҷабира- тахтаҳо, ҷӯбо ва чизҳои дигареро мегӯянд, ки бо онҳо узвҳои шикаста ва кафидаи бадани инсон баста мешаванд.

³ Захмбанд- дастмол, бинт ва чизҳои дигаре мебошад, ки бо онҳо ҷароҳатҳо ва яраҳои бадан баста мешаванд.

⁴ Дар бораи масҳ бар ҷабира (захмбанд, тахтаи шикастабандӣ ва...) омадааст, ки:

пайвандҳои дасти Алӣ дар рӯзи ҷанги Уҳуд шикаст, Расули Худо (с) ўро ба масҳ кашидан ба болои он амр намуд». (Сунани Ибни Моҷа, 657). Аз худи Алӣ (р) низ ривоятҳои

ки андозаи он аз ҳаҷми захм зиёд набошад.

Агар он ҷӣ захм бо он баста шудааст (тахтачаи шикастабандӣ ва ё порча ва латта) пеш аз беҳбуд ёфтани захм ё яра бияфтад, дар ин ҳолат масҳ ботил намешавад. Вале агар баъд аз беҳбудии он бияфтад, дар ин сурат масҳ ботил мегардад.

Масҳ бар салла, кулоҳ, рӯпӯш ва дасткаш ҷоиз нест.

Баъзе масоили масҳ

а) Агар масҳиҳо ба қадре кӯтоҳ бошанд, ки буҷили пойҳоро напӯшонанд, масҳ бар он намуди

ба ҳамин маъно зикр шудааст. (Сунани Дорукутнӣ, 3, ҷ. 1, с. 226. Мусаннафи Абдурраззоқ, 623, ҷ. 1, с. 161).

Дар ривояти дигаре аз Ҷобир (р) омадааст:

сафарҳо санге бар сари марде аз ҳамроҳонамон зад ва сари ўро кафонд. Пас аз он он мард эҳтилом шуд ва ба ҳамроҳонаш гуфт: Оё иҷозат аст, ки (дар чунин ҳолате) таяммум намоям? Ҳамроҳонаш гуфтанд: Вақте об ҳаст, мо бароят дар ин бора рухсате намебинем. Он мард ғул кард (ва дар натиҷа) вафот кард.

Вақте ба назди Паёмбар (с) омадем (ва) аз ин кор хабар дода шуд, гуфт: Худо онҳоро бикушад, ки ўро куштанд. Вақте намедонистанд, ҷаро напурсиданд? Дармони (дарди очизӣ ва) нодонӣ пурсиш аст. Кифоя буд, ки таяммум мекард. Порчаеро бар ҷароҳати сараш мебаст ва бар он масҳ мекашид ва дигар мавзӯҳои баданашро мешуст». (Сунани Абудовуд, 336, 337. Сунани Ибни Моҷа, 572. Мустандраки Ҳоким, 585, ҷ. 1, с. 270. Ҳоким онро саҳеҳ гуфтааст. 630, 631, ҷ. 1, с. 285, 286. Сунани Куброи Байҳақӣ, 1107, 1110, ҷ. 1, с. 388, 390.

дар иснодаш вучуд дорад, саҳеҳтарин чизе гуфтааст, ки дар ин боб ривоят шудааст). Аз Ибни Аббос (р) низ чунин ривояте омадааст.

масҳӣ ҷоиз нест.

б) Агар масҳиҳои маъмулиро (масҳиҳое, ки то соқи пойро мепӯшонанд) барои гарм нигоҳ доштани пойҳояш бетаҳорат пӯшида бошад, масҳ бар онҳо дуруст нест. Бояд дар ҳолати вузӯ онҳоро бароварда, пойҳояшро бишӯяд.

в) Шахсе мӯзаҳои худро бо таҳорат пӯшида бошад, вале баъдтар бар вай ғул вочиб гардад, дар ин сурат масҳ бар мӯзаҳояш барои покшавии ӯ аз ҷанобат кифоя намекунад, балки зарур аст, ки мӯзаҳояшро бароварда, пойҳояшро барои рафъи ҷанобат бишӯяд.¹ Масҳи мӯзаҳо эҷоди навъе сабуки аз ҷониби шаръ барои вузӯгирандагон аст, ки дар шабонарӯз шояд борҳо вузӯ гиранд, на барои ғулкунанда.

г) Тариқаи масҳ ин аст, ки ангуштони дасташро тар намуда, аз сари ангуштони по шурӯъ намояд ва ба тарафи боло бикашад, вале кафи дасташро нагузорад. Дар сурате, ки бар паҳнии по масҳ кашад, ҷоиз аст, вале хилофи мустаҳаб мебошад. Масҳ бар кафи по ё ду тарафи по ва ё пушти по дуруст нест.²

¹ Ривоят шудааст:

сафар мӯзаҳо (ва пойафзорҳои) худро то се шабонарӯз (бо шикастани вузӯ) аз пешоб, қазои ҳоҷат ва хоб набарорем, магар аз ҷанобат. (Сунани Тирмизӣ, 96, 3535, 3536. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст. Сунани Насой, 126, 127, 129, 158, 159. Сунани Ибни Моҷа, 4070. Мӯъҷамулқабир, 7359, ҷ. 8, с. 58. Ва...).

² Ривоят шудааст, ки Алӣ (р) фармуд:

раъй (ва андеша) вогузор мебуд, ҳатман, (аз назари ақл) масҳ кашидан бар кафи мӯза аз пушташ беҳтар буд. Локин Расули Худо (с)-ро дидам, ки бар пушти онҳо масҳ мекашид. (Сунани Абудовуд, 162, 164. Сунани Куброи

д) Агар тамоми ангуштони дастро бар масҳиҳо нагузошт, балки бо нӯги ангуштонаш масҳ кашид, ин масҳ дар сурате дуруст мегардад, ки аз сари ангуштонаш об бирезад ва ба андозаи як ангушт болои масҳиро тар намояд.

ж) Ба миқдори се ангушт бар ҳар масҳие масҳ кашидан фарз аст ва камтар аз ин миқдор ҷоиз нест. Кушода доштани ангуштони даст дар вақти масҳ кашидан ва то соқи по кашидани масҳ суннат мебошад.

з) Назари Абуҳанифа (р.х) дар бораи масҳи ҷӯрабҳо ин аст: Масҳи ҷӯрабҳо дар сурате ҷоиз аст, ки онҳо чармкорӣ ва ё наълбандӣ шуда бошанд. Чармкории ҷӯрабҳо ин аст, ки қисмати боло ва поёни онҳо бо пӯст ва чарм мустаҳкам сохта шаванд ва наълбандӣ он аст, ки дар қисмати зеринаш чармеро бичаспонанд, ба монанди наъл.

Дар назди Имомайн (Абуюсуф ва Муҳаммад (р.р.)) масҳи ҷӯрабҳо вақте ҷоиз аст, ки сахту мустаҳкам бошанд, на шаффофу нозук, вале чармкорӣ ва наълбандӣ шарт нест.¹

Байҳақӣ, 1428, ҷ. 1, с. 491. Сунани Дорукутнӣ, 4, ҷ. 1, с. 204. Мусаннафи Ибни Абушайба, 43, ҷ. 1, с. 208).

¹ Аз даҳ саҳоба ривоят шудааст, ки онҳо бар ҷӯрабҳояшон масҳ мекашиданд. Абудовуд номи нӯҳ нафари онҳоро пас аз ҳадиси 159 зикр кардааст. Ҳамчунин аз Муғира ибни Шӯъба ва Абумӯсои Ашъарӣ ривоят шудааст, ки:

Худо (с) бар ҷӯрабҳо ва наълҳояш масҳ кашидааст. (Сунани Абудовуд, 159. Сунани Тирмизӣ, 99. Сунани Ибни Моҷа, 559, 560. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 1338, ҷ. 4, с. 168). Абудовуд ин ҳадисҳоро ғайри қавӣ донистааст, вале Тирмизӣ ҳадиси Муғираро ҳасани саҳеҳ гуфтааст.

Ҳарчанд дар бораи қувват ва заъфи ҳадиси мазкур дар миёни аҳли илм ихтилофи назарҳо вучуд дошта бошад ҳам, вале аксари онҳо, аз ҷумла бузургони мазҳаби

Дар Ҳидоя омадааст, ки: Имом Абуҳанифа (р.х) дар бораи ҷоиз будани масҳ бар ҷӯрабҳо ба қавли Имомайн баргаштааст, яъне ҷӯрабҳо ғафс ва мустаҳкаме бошанд, ки ба монанди масҳӣ тай намудани масофа бо онҳо мумкин бошад, дар ин ҳолат ҳукми масҳиро мегиранд. (Ба нақл аз Эъло-уссунан, с. 324).

Шиканандаҳои масҳ

Шиканандаҳои масҳ иборатанд аз:

1. Ҳар он чи ки вузӯро мешиканад.
2. Сипарӣ шудани муддати масҳ, ки барои муқим як шабонарӯз ва барои мусофир се шабонарӯз мебошад.
3. Баровардани мӯзаҳо.
4. Берун шудани бештари ақби мӯза аз соқи по.

Дар сурати тамои шудани муддати масҳ ва ё баровардани мӯза ва ё хориҷ шудани бештари ақби он аз соқи по, агар вузӯ дошта бошад, шарт нест, ки бори дигар вузӯ намояд, балки шустани пойҳояш кифоя мекунад.

ҳанафӣ, масҳ бар ҷӯрабҳоеро, ки дар ғафсӣ ва мустаҳкамӣ ба масҳӣ монанд бошанд, ҷоиз донистаанд. Зеро масҳ бар онҳо бо ривояти саҳеҳ собит гардидааст.

Фасли ҳафтум

Ҳ А Й З

(хунбинии моҳонаи занон)

Ҳайз хунест, ки аз раҳими (бачадони) занҳои болиғ дар вақтҳои муайян мебарояд.

Хуне, ки ҳангоми бордор будани занҳо ва ё ба сабаби таваллуд кардан ва ё бемориашон берун меояд, хуни ҳайз ба шумор намеравад.

Камтарин муддати ҳайз се шабонарӯз ва дарозтарини он даҳ шабонарӯз аст.¹ Камтарин муддати тухр (поки)-и миёни ду ҳайз понздаҳ рӯз мебошад ва аммо бештарини он муддати муайян ва андозае надорад.

Тухре (поки), ки дар аснои ҳайз ба миён меояд, дар ҳукми ҳайз мебошад. Масалан, зане шаш рӯз одати ҳайзбинии моҳона дошта бошад, вале баъд аз се рӯз ногаҳон хуни ҳайз қатъ шавад ва боз аз рӯзи панҷум хун шурӯъ шавад. Ин покии муваққатие, ки дар миёни муддати одати зани мазкур ба вуҷуд омадааст, ҳукми ҳайзро дорад.

Ҳар ранг моеъоти хуние, ки зани ҳоиз бинад, ҳайз аст, магар сафедии холис, ки он ҳайз намебошад, балки аломати покшавии зан ба шумор меравад.

Ин суннати таквинӣ ва қонуни офариниши

¹ Паёмбар (с) мефармояд:

барои духтари бикр ва (ҳам) барои зани шавҳардида (бева) се рӯз ва дарозтарин муддати он даҳ рӯз мебошад». (Сунани Доруқутнӣ, 59, 60, 61, ҷ. 1, с. 218, 219. Мӯъҷамулавсат, 603, ҷ. 1, с. 261. Мӯъҷамулқабир, 7586, ҷ. 8, с. 129).

ҷисмонӣ аз сӯи Худо бар занон навишта шуда-
аст.¹ Дар ин ҳолат шаръ онҳоро аз анҷом додани
корҳое, ки ибодат ба шумор мераванд ва ба по-
кии маънавии шахс бастагӣ доранд, манъ наму-
дааст. Аз ҷумла, Худованд мефармояд:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي
الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ

**«Туро дар бораи ҳайз мепурсанд. Бигӯ: Он
палидӣ аст. Пас аз (наздики бо) занон дар
(ҳолати) ҳайз канора гиред ва то пок нагар-
данд, ба онҳо наздики нанамоед».**²

Онҳо дар муддати ҳайз ҳамчунин аз хондани
намоз, гирифтани рӯза, тавофи хонаи Каъба, ти-
ловати Қуръон ва ... манъ шудаанд.

Дар робита бо ҳайз (хунбинии моҳона)

Занони ҳайзбинанда ба се даста тақсим ме-
шаванд:

1. Мубтадиа; 2. Мӯътода; ва 3. Мустаҳоза

1. Мубтадиа (навҳайзбин): духтар ва

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки аз Оиша (р) ривоят шуда-
аст. Ў мефармояд:

«...тем ва вақте ба Сараф (номи маконе дар наздикиҳои Мак-
ка) расидем, ҳайз дидам. Расули Худо (с) бар ман ворид
шуд, дар ҳоле, ки мегиристам. Гуфт: Туро чӣ шудааст? Оё
ҳайз дидӣ? Гуфтам: Оре. Фармуд: Ин кор (ҳолат)-ест, ки
Худованд онро бар духтарони одам навиштааст...».
(Саҳеҳи Бухорӣ, 294, 305, Саҳеҳи Муслим, 119. Сунани
Абудовуд, 1782, 1785. Сунани Насой, 289, 347, 2740, 2762.
Сунани Ибни Моҷа, 637, 2963.)

² Сураи Бақара, 2: 222.

ҷавондухтари нав ба балоғат расидаеро мегӯянд,
ки бори яқум ҳайз мебинад. Ҳукми шаръ дар ин
ҳолат он аст, ки пас аз дидани хун аз хондани
намоз, гирифтани рӯза ва агар шавҳардор бошад,
аз ҳамбистарӣ дурӣ намояд ва то сипарӣ шудани
айёми ҳайз ва пок шуданаш мунтазир бимонад.
Агар то даҳ рӯз, ки муддати болои замони
ҳайзбинист ва ё камтар аз он ҳайз дид ва пок
гашт, ғусл намуда, ба намозу рӯзааш шурӯъ на-
мояд. Вале, агар хунбинии ӯ бештар аз даҳ рӯз
идома ёфт, он зан дар ҳукми «**мустаҳоза**» дохил
мешавад, ки баъдтар баён мегардад.

Вақте хунбинии ин ҷавонзан чандин моҳ ва
чанд бор давом ёфт ва дар миёни муддати боло
ва поёнии замони ҳайзбинии занон дар рӯзҳои
муайяне (ба монанди чаҳор, панҷ ва ... рӯз) қарор
гирифт, дар ҳукми «**мӯътода**» дохил мешавад ва
одати муайяне барои хунбинии моҳонааш
барқарор мегардад.

2. Мӯътода (дорои одат): занеро гӯянд, ки
пештар дар рӯзҳои муайяне аз ҳар моҳ одати
хунбинии моҳона дошт. Ҳукми шаръӣ барои чунин
заноне низ он аст, ки дар рӯзҳои одати моҳонаи
худ намозу рӯза ва ҳамбистарию тарк намоянд.
Пас аз гузаштани рӯзҳое, ки одатан дар онҳо хуни
ҳайз медид, агар хуни зардчатоб ва ё тираранге-
ро мушоҳида намояд, он эътиборе надорад.

Умми Атийя гуфтааст: «**Мо пас аз поёни
рӯзҳои одати моҳонаи худ, ба хуни тираранг
ва ё зардчатоб тавачҷӯхе намекардем**». Ам-
мо, агар дар ҳамон рӯзҳои одати моҳонаи худ
ранги хуни ҳайз зардча ва ё тира бошад, аз ҳамон

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 326. Сунани Абудовуд, 307, 308. Сунани
Насой 366. Сунани Ибни Моҷа, 647.

одати моҳонаи ӯ ба ҳисоб меояд.

3. Мустаҳоза аст, ки дар боби истиҳоза баён мегардад.

НИФОС

Нифос хунест, ки пас аз таваллуд шудани тифл аз раҳими (бачадон) модар хориҷ мешавад. Занони нифосбинанда низ ба **мубтадиа** (навни-фосбин) ва **мӯътода** (одатдошта) тақсим мешаванд.

Бештарин муддати нифос чиҳил рӯз мебошад ва аммо камтарини он муддати муайяне надорад.

Аз Умми Салама (р) ривоят шудааст: **«Заноне, ки хуни нифос доштанд, дар замони Паёмбар (с) чиҳил шабонарӯз менишастанд (яъне аз намозу рӯза канора мегирифтанд)»**¹ ва мегӯяд: «Аз Расули Худо (с) пурсидам: Занон пас аз таваллуди фарзанд чанд рӯз аз хондани намоз ва гирифтани рӯза худдорӣ кунанд? Расули Худо (с) фармуд: **Чиҳил шабонарӯз, магар он ки пеш аз он муддат пок шаванд».**

Бар ҳамин асос, ҳар гоҳ нифоси зане бештар аз чиҳил шабонарӯз идома пайдо кунад, бо пурра шудани чиҳил рӯз ғусл намуда, намозу рӯзаашро ба ҷой меоварад ва он хуне, ки бештар аз чиҳил рӯз дидааст, хуни истиҳоза ба шумор меравад.

Оғози нифоси зане, ки дугоник таваллуд намояд, мавриди ихтилофи фақеҳон қарор гирифтааст. Баъзе аз фақеҳони мо оғози нифосро барои чунин зан аз тифли аввалӣ медонанд ва

¹ Ҳадиси ҳасани саҳеҳ аст: [Саҳеҳи Сунани Ибни Моча 530]. Сунани Абудовуд, 311, 312. Сунани Тирмизӣ, 139. Сунани Ибни Моча, 648.

баъзе дигар аз тифли дуюмӣ мегӯянд. Вале дар бораи ба поён расидани иддаи¹ чунин зан, тамоми фақеҳон ба ҳам иттифоқи назар доранд, ки аз тифли дуюмӣ ҳисоб мешавад.

Зане, ки сиқт (гӯштпора) таваллуд намояд ва баъзе аз аъзои он сиқт, монанди даст, пой, ангушт ва ғайрааш зоҳиру намоён шуда бошад, дар ин сурат сиқти мазкур ҳукми тифли комилро дорад ва зан низ ҳукми нуфасоро пайдо мекунад. Вале агар чизе аз аъзои он сиқт намоён нагашта бошад, ҳукми нифос бар он зан ҷорӣ намешавад. Хуне, ки мебинад, хуни истиҳоза ба шумор меравад.

Корҳое, ки барои зан дар аснои ҳайзу нифос мамнӯъ ва ҳаром аст

1. Хондани намоз ва гирифтани рӯза, чӣ фарз бошад, чӣ нафл.

2. Дохили масҷид шудан ва тавофи Каъба намудан.

3. Қироъат кардани Қуръон аз ёд, бар хилофи шахси бевузӯ, ки барои ӯ хондани Қуръон аз ёд ҷоиз мебошад.

4. Даст расонидан ва қапидани Қуръони карим, магар ин ки ғилоф дошта бошад, дар ин сурат ба даст гирифтани он барояш ҷоиз аст. Ҷунуб ва бевузӯ низ ҳамин ҳукмро доранд. Бо нӯги остин гирифтани Қуръон барои зани ҳоиз макрӯҳ аст.

¹ Идда- ҳамон муддатеро мегӯянд, ки зан пас аз ҷудо гаштан аз шавҳараш бояд бипояд ва пас аз он метавонад ба шавҳари дигар барояд.

5. Даст задан ба чизҳое, ки дар онҳо сурае ва ё ояте аз Қуръон навишта шуда бошад.

6. Ҳамбистарӣ ё равобити занашӯӣ. Худованд мефармояд:

... وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ

«...То вақте пок нагаштаанд, ба онҳо (зانون) наздик ва ҳамбистар нашавед...».¹

Қазои намозҳое, ки дар муддати одати моҳонаи зан аз вай фавт шудаанд, аз ӯ соқит мегарданд, вале қазои рӯзаашро бояд ҳатман, ба ҷо оварад. Ҳазрати Оиша (р) мефармояд: **«Дар замони Расули Худо (с) пас аз поёни одати моҳона мукаллаф будем, ки қазои рӯзаро ба ҷо оварем, вале ба қазо доштани намозҳои (дар он давра фавтшуда) амр намешудем»**.²

Ҳамбистарӣ бо зане, ки ҳайзи ӯ дар аксари муддати ҳайз (даҳ рӯз) қатъ шудааст, пеш аз ғул кардани зани мазкур ҷоиз мебошад, ба хилофи

¹ Сураи Бақара, 2: 222.

² *Зане аз Оиша пурсид: Оё ҳар яке аз мо намозҳои дар айёми ҳайз (фавтшударо пас аз пок шудан) қазо медорад? (Оиша) фармуд: Оё ту ҳарурӣ ҳастӣ? Мо (дар замони Паёмбар (с) ҳайз медидем ва ба (қазои намозҳои) он (давра) амр намешудем».* (Ҳадис муттафақун алайҳ аст: Саҳеҳи Бухорӣ, 321. Саҳеҳи Муслим, 759, 760, 761. Сунани Абудовуд, 262, 263. Сунани Тирмизӣ, 130. Сунани Насоӣ, 380, 2317. Сунани Ибни Моча, 631).

Дар баъзе ривоятҳо лафзи ҳадис ба сурате, ки дар матн зикр шудааст, мувофиқат дорад. Ҳарурия нисбат ба шаҳри Ҳаруро аст, ки дар ду милии шаҳри Куфа ҷойгир шуда буд. Нахустин тоифаи хаворич дар замони хилофати Алӣ (р) дар он шаҳр пайдо шуда буд. Бинобар ин, хаворичро ҳарурӣ низ мегӯянд. Онҳо, аз ҷумла, намозҳои фавтшудаи давраи ҳайзро бар занон вочиб медонистанд. (Фатҳулборӣ, ҷ. 2, с. 559. Лисонул араб, ҷ. 4, с. 185).

зане, ки ҳайзаш дар камтар аз аксари муддати ҳайз (даҳ рӯз) қатъ шуда бошад. Зеро ҳамбистарӣ бо ин зан танҳо баъд аз он ки ӯ ғул намояд ва ё вақти адои як намози комил бар вай бигзарад, ҷоиз мешавад. Нуфасо (зани таваллуднамуда) низ ҳамин ҳукмро дорад.

Корҳое, ки барои занон дар аснои ҳайзу нифос мубоҳ (ҷоиз) мебошанд

1. Алоқа ва муъошират бо онҳо бидуни амали занашӯӣ.

2. Хондани зикру вирд.

3. Эҳром бастан, ба Арафот рафтан ва тамоми аъмоли ҳаҷу умра ба ҷуз тавофи хонаи Каъба барои онҳо ҷоиз ва мубоҳ мебошад. Вале хонаи Каъбаро танҳо пас аз поёни одати моҳона ва ғул намудан метавонад тавоф намояд.

4. Сари як суфра (дастархон) нишастан, муъошират ва нишасту бархост бо онҳо ҷоиз ва биломонест аст. Ҳазрати Оиша (р) мефармояд: **«Ҳангоми одати моҳона, гоҳо чунин ҳам мешуд, ки аз зарфе ман об менӯшидам ва Расули Худо (с) аз ҳамон зарф ва ҳамон ҷое, ки ман бар он лаб ниҳода будам, об менӯшид. Ман устухонеро меҳондам, дар ҳоле, ки дар ҳайз будам, сипас онро ба Паёмбар (с) медодам. Вай даҳонашро (айнан) дар ҷои даҳони ман мегузошт»**.¹

¹ Саҳеҳи Муслим, 690. Сунани Абудовуд, 259. Сунани Насоӣ, 280, 281, 377, 378. Муснади Имом Аҳмад, 25066, 25237, 25264, ҷ. 7, с. 275, 301, 306. Барои огоҳии бештар ба поварақиҳои марбут ба он муруҷиъат намоед.

Фасли ҳаштум

ИСТИҲОЗА

Мустаҳоза: ба зане гуфта мешавад, ки ҷараёни хунбинии ӯ қатъ намешавад. Ҳукми шаръӣ барои вай ин аст, ки: Агар пеш аз дучор шудан ба ҳолати истиҳоза, дар рӯзҳои муайяне аз ҳар моҳ одати моҳона дошта бошад ва шумораи он рӯзҳоро низ ба хотир дошта бошад, ба миқдори ҳамаи рӯзҳои намозу рӯза ва ҳамаистарино тарк намоияд ва пас аз гузаштани он рӯзҳо ғусл намода, намозу рӯзаашро ба ҷой меоварад ва равобити занашуи бо ӯ мумониъате надорад.

Ҳукми зани мустаҳоза дар тиловати Қуръон, дохил шудан ба масҷид, гирифтани рӯзаи фарзӣ ва нафли ва ҳамаистарино шавҳараш бо ӯ, монанди ҳукми зани пок ва тоҳира мебошад. Вале агар хун ҳама вақт аз вай равон бошад, вай ҳукми шахси маъзурро мегирад. Дар вақти ҳар намоз вузӯ мегирад ва ҳар қадар намози фарзу нафле, ки бихоҳад, бо он вузӯ ба ҷой меоварад. Бо хориҷ шудани вақти намоз вузӯаш мешиканад. Вақте вузӯ гирифт, намоз, тавофи хонаи Худо, қапидани Қуръон ва тамоми корҳои, ки барои зани ҳоиз ва нуфасо мамнӯъ буданд, барои ӯ ҳоиз мебошанд.

Дар ҳолатҳои зерин хуне, ки аз зан ҷорӣ мешавад, хуни истиҳоза мебошад:

1. Ҳар гоҳ хун камтар аз се рӯз, ки ҳадди поёни муддати ҳайз аст, биёяд.

2. Зане, ки бори аввал хун бинад ва ин хун бештар аз даҳ рӯз, ки ҳадди болои муддати ҳайз аст, идома ёбад, дар ин сурат даҳ рӯзи он ҳайз

буда, боқии он истиҳоза аст.

3. Агар зане бори аввал таваллуд намояд ва хунаш бештар аз чиҳил рӯз, ки ҳадди болои муддати нифос аст, идома ёбад, дар ин сурат чиҳил рӯзи он нифос буда, бақияш истиҳоза мебошад.

4. Хуне, ки бештар аз аксари муддат (даҳ рӯз барои ҳайз ва чиҳил рӯз барои нифос) қорӣ мегаздад, истиҳоза мебошад.

5. Хуне, ки зани ҳомила ҳангоми бордориаш мебинад, низ истиҳоза мебошад.

Корҳое, ки анҷом додани онҳо барои зани ҳоиз ва нуфасо ҳоиз набуд, барои зани мустаҳоза ҳоиз мебошанд ва ҳамчунин, қазои намозҳои фарзии рӯзҳои истиҳоза (намозҳое, ки барои мушаххас гардидани ҳолати хунбинияш, ки ҳайз аст, ё не, тарк намудааст) бар вай воҷиб аст.

Тафсили поре аз масоили ҳайз, нифос ва истиҳоза

1. Аз он ҷо, ки ҳадди поёни муддати ҳайз се шабонарӯз аст, агар зане се шабу ду рӯз, ё се рӯзу ду шаб узри занона бинад, масалан, аз субҳи рӯзи ҷумъа то шони рӯзи якшанбе ё аз шони рӯзи ҷумъа то субҳи рӯзи душанбе, онро ҳайз гуфта намешавад, зеро аз муддати муайяни ҳайз камтар мебошад.

2. Агар зан дар замони поёнтар аз синну соли балоғат, ки одатан нӯҳсолагист ё болотар аз даврони аз баҳр бозмондана, ки аз умри панҷоҳу панҷ ба боло мебошад, узре ҳам бинад, ҳайз ба шумор намеояд, балки он истиҳоза мебошад.

3. Занеро одат бар ин бошад, ки ҳар навбат ҷаҳор ё панҷ рӯз узри моҳона бинад, вале якбора

дар ин моҳ аз одати қаблаш бештар бинад, агар то даҳ рӯз расад ва зиёд нашавад, ҳамаи он даҳ рӯз ҳайз ба шумор меояд. Аммо агар аз даҳ рӯз бештар шавад, ба андозаи одати қаблӣ ҳайз ва зиёдатӣ истиҳоза мебошад.

4. Зане ҷаҳор рӯз одат дошта бошад, вале дар ин моҳ панҷ рӯз ва дар моҳи дигар понздаҳ рӯз узр бинад, аз ҳар моҳ панҷ рӯзаш ҳайз ва бақия истиҳоза мебошад. Одати қаблии вай, ки ҷаҳор рӯз буд, дигар эътибор надорад.

5. Занеро одати муайян набошад, балки як моҳ се рӯз, моҳи дигар панҷ ё ҳафт рӯз узри моҳона мебинад, ин тағйире, ки дар рӯзҳои ҳар моҳ пеш меояд, то замоне, ки дар миёни ҳадди поён ва болои муддати ҳайз бошад, тамоми он рӯзҳо ҳайз ба шумор мераванд. Аммо агар дар моҳе бештар аз даҳ рӯз хун бинад, дар ин сурат бояд бидонад, ки дар моҳи гузашта чанд рӯз ҳайз дидааст. Баробари он аз ин моҳ ҳайз ва боқӣ истиҳоза ҳисоб мешавад.

6. Зане се шабонарӯз одати моҳона бинад ва понздаҳ рӯзи дигар пок бимонад ва пас аз он боз се шабонарӯз одаташ такрор ёбад, дар ин ҳолат ҳайз ва покии миёни ду ҳайз дар ҳадди поёни муддатҳои худ сурат гирифтаанд. Се рӯзи аввал ва охир ҳайз ва понздаҳ рӯзи миёна покӣ (туҳр) мебошанд.

7. Агар як ё ду рӯз узр бинад, сипас понздаҳ рӯз пок бимонад ва боз як ё ду рӯзи дигар узр бинад, понздаҳ рӯзи миёна, ки ба камтарин муддати покӣ мутобиқ аст, туҳр ва узри рӯзҳои аввал ва охир истиҳоза мебошад.

8. Агар як ё ду рӯз узр бинад, сипас дувоздаҳ ва ё ҷаҳордаҳ рӯз пок бошад, он гоҳ боз ба муд-

дати як ё ду рӯз узраш такрор ёбад, аз он ҷо, ки покии ӯ аз ҳадди поёни муддати тухр камтар аст, дар ҳукми рӯзҳои узр ҳисоб гашта, ба андозаи одати моҳи гузашта ҳайз ва бақия истиҳоза ба шумор меоянд.

9. Дар айёми ҳайз намозу рӯза қатъан, барои зан манъ аст ва танҳо фарқаш дар ин аст, ки намоз комилан аз зиммааш соқит мегардад ва пас аз пок гаштан низ қазояш бар вай воҷиб нест, аммо рӯзаро пас аз пок гаштан бояд қазой ба ҷо оварад.¹

10. Агар дар аснои намози фарз одати моҳонааш сурат гирад, он намоз аз зиммааш соқит мегардад. Агар дар аснои намози нафл ҳайз бинад, он намозро бояд қазой ба ҷо оварад.

11. Агар рӯзона дар моҳи рамазон ҳайз бинад, рӯзааш мешиканад ва бояд қазои он рӯзро ба ҷой оварад.

12. Одати моҳонаи зане камтар аз даҳ рӯз бошад, пас аз пок гаштан бар асоси одати муайянаш то замоне, ки ғул нагирифта ё фурсати вақти як намоз бар покиаш нагузашта бошад, муқорабат (наздики) бо вай ҷоиз нест.

13. Зане панҷ рӯз одати моҳона дошта бошад ва иттифоқан ин моҳ ҷаҳор рӯз ҳайз дида, пок гардад, ғул намуда намозашро меҳонад, вале пеш аз комил шудани одати муқаррариаш (панҷ рӯз) муқорабат бо вай ҷоиз нест. Агар баъд аз даҳ рӯз ё дар даҳ рӯзи комил пок гардад, пеш аз ғул муқорабат бо вай ҷоиз аст.

14. Зане пас аз як ё ду рӯз хунбинӣ пок гар-

¹ Дар

нифос мамнӯъ мебошанд» ва поваракии марбут ба он далели шаръии ин масъала зикр гардид.

дад, ғул бар вай воҷиб намешавад, балки вузӯ гирифта, намоз меҳонад, вале муқорабат бо вай ҷоиз нест. Агар пеш аз понздаҳ рӯз хунбиниаш дубора такрор ёбад, маълум мешавад, ки ин муддат замони ҳайз аст. Ба андозаи одати қаблашро ҳайз ҳисоб карда, ғул намояд ва намозашро бихонад. Вале агар аз понздаҳ рӯз гузашт ва хунбинӣ такрор наёфт, маълум мешавад, ки он як ё ду рӯзи аввал истиҳоза буда, намозҳоро, ки дар он муддат тарк намудааст, қазой ба ҷой оварад ва ғул бар вай воҷиб нест.

15. Занеро се рӯз одати моҳона бошад, вале дар ин моҳ одаташ бештар аз се рӯз давом ёбад, бояд сабр намояд; агар то даҳ рӯзи пурра ё камтар аз он расад, тамоми он рӯзҳо ҳайз ба ҳисоб меравад. Одати қаблаш бошад, тағйир ёфтааст. Аммо агар аз даҳ рӯз гузашт, ба андозаи одати қаблӣ ҳайз ва боқӣ истиҳоза ба шумор меояд. Намози он рӯзҳоро қазой ба ҷой оварад.

16. Агар аз даҳ рӯз камтар ҳайз бинад ва чун пок гардад, вақти бозмонда барои намоз хеле танг бошад, бояд мулоҳиза шавад, ки вақти дарёбгашта оё гунҷоиши ғул кардан ва тақбири таҳрима гуфтанро дорад ё не. Агар дорад, намози он вақтро бояд қазой ба ҷой оварад, вагарна намози он вақт низ аз зиммааш соқит аст.

17. Аммо агар хунбиниаш аз даҳ рӯз бештар давом ёбад ва чун пок гардад, вақт танҳо гунҷоиши **Аллоҳу акбар** гуфтанро дошта бошад, боз ҳам намози он вақтро қазой ба ҷой оварад.

18. Агар дар моҳи рамазон рӯзона аз ҳайз пок гардад, бақияи он рӯз аз хӯрдану нӯшидан худдорӣ намояд, вале рӯза ба шумор намеояд. Рӯзаи он рӯзро қазой ба ҷой оварад.

19. Агар пас аз даҳ рӯз шабона аз ҳайз пок гардад, рӯзаи рӯзи оянда барояш воҷиб мебошад, агарчи аз шаб ба миқдори гуфтани такбири таҳрима вақт боқӣ намонда бошад. Вале, агар камтар аз даҳ шабонарӯз ҳайз бинад ва шабона пок гардад, агар аз шаб танҳо ба андозаи ғусл кардан, на такбири таҳрима гуфтан, вақт боқӣ монда бошад, рӯзаи рӯзи оянда барояш воҷиб мегардад. Аммо, агар дар ҳамин фурсати дар даст дошта низ ғусл нагирифт, рӯзаро ният намояд ва субҳ ғусл кунад. Вале, агар ба ин андоза ҳам вақт намонда бошад, рӯзаи рӯзи оянда воҷиб намегардад, вале аз хӯрдану ошомидан бояд худдорӣ намояд.

20. Вақте хун ба фарҷи берунӣ расид, муддати ҳайз оғоз меёбад.

21. Ҳамон гуна, ки гуфта шуд, муддати нифос ҳадди поён надорад. Мумкин аст пас аз таваллуд як соъат ё камтар хун бинад ва пок гардад. Аммо ҳадди болои он, ки чиҳил рӯз аст, бештар аз он истиҳоза ба шумор меояд.

22. Зане дар ҳолати нифос бештар аз чиҳил рӯз хун бинад, агар он зан қаблан ҳам таваллуд намуда ва дар пок гаштан аз нифос одати муайяне дошта бошад, масалан, дар таваллудҳои пешинаи худ бист рӯз нифос дидааст, дар ин таваллудаш низ бист рӯзи он нифос ва боқӣ истиҳоза мебошад. Агар одати муайяне надошта бошад, чиҳил рӯзи он нифос ва бақия истиҳоза мебошад.

23. Ҳукми истиҳоза ба монанди хунест, ки аз бинӣ ё захме ба таври доимӣ берун меояд. Чунин зане намозу рӯзаашро бояд ба ҷо оварад ва бо вай муқорабат низ ҷоиз аст.

24. Аҳкоми истиҳоза низ ба монанди аҳкоми маъзур аст. Зани истиҳозабинанда бояд барои ҳар вақт намоз вузӯи нав бигирад.

Аҳкоми маъзур

Шахсери маъзур мегӯянд, ки бинобар иллате яке аз шиканандаҳои вузӯ бардавом аз вай хориҷ мешавад ва ҳеҷ гоҳ наметавонад бо покӣ намозеро ба ҷой оварад.

Зане, ки ҳама вақт хунаш ҷорӣ мешавад ва ҳамчунин касе, ки ҳамеша пешобаш мечакад ва ё шахсе, ки хуни биниаш ҷорӣ аст ва низ дигар афроди маъзур бояд барои ҳар намозе вузӯ намојанд ва ҳар қадар, ки хоҳанд метавонанд бо он вузӯ намози фарз ё нафл бихонанд.

Вузӯи афроди маъзури номбурда, то баромадани вақти намоз идома дорад ва бо баромадани вақти намоз вузӯи эшон ботил мешавад.

Баъзе масоили маъзур

1. Агар дар миёнаи вақт, ки вузӯи шахси маъзур боқӣ аст, яке дигар аз шиканандаҳои вузӯ, ғайри узри қаблан доштааш, ба вучуд биояд, вузӯаш мешиканад. Бояд вузӯи нав бигирад.

2. Агар шахси маъзур вақти бомдод вузӯ гирифта бошад, бо баромадани офтоб вузӯаш мешиканад. Агар баъд аз баромадани офтоб вузӯ гирифт, метавонад бо он вузӯ намози пешинашро бигузорад, зеро вузӯи шахси маъзур бо баромадани вақт мешиканад, на бо даромадани вақт. Бинобар ин, ҳамин ки вақти намози пешин ба охир расид, муддати вузӯи вай низ ба охир мера-

сад.

3. Дар бадани шахс захмест, ки хун ё зардоб ҳамеша аз он ҷараён дорад, агар ин шахс вузӯ гирад, он гоҳ ҷароҳати дигаре ба вай расад ва аз он низ хун ба ҷараён афтад, вузӯаш мешиканад.

4. Одам ба ин узрҳо, вақте маъзур шуморида мешавад, ки вақти як намози комил бар вай бигзарад ва хун ё зардоб ё ғайри он ҳамчунин дар ҷараён бошад. Яъне он қадар фурсат наёбад, ки намозашро дар он бо вузӯ бигузорад. Вале агар ин фурсат барояш муяссар бошад, вайро маъзур гуфта намешавад ва ҳукми маъзур дар ҳаққи вай ҷорӣ намегардад. Албатта, дар фурсатҳои дигар ба таври доимӣ ҷорӣ будани хун шарт нест, балки барои маъзур шумурда шудани шахс ҳамин қадар кофӣ мебошад, ки хун гоҳе ҷорӣ бошад ва гоҳе биистад.

5. Агар чанд дақиқае аз вақти намози пешин гузашта, ки хун ё зардоб ва ё ҳар чизи дигаре дар ҷараён афтод, бояд то лаҳзаҳои охири вақт интизорӣ бикашад. Агар узри номбурда бозистод, вузӯ гирифта, намозашро бихонад ва агар наистод ҳам, вузӯ гирифта намозашро бихонад. Сипас дар вақти аср агар пайваста ҷорӣ бошад ва ҳеҷ гоҳ наистад, он вақт шахс маъзур доништа мешавад ва аҳкоми маъзур дар ҳаққи вай собит мегардад. Вале, агар дар вақти аср узри мазкур (хун, зардоб ва) аз ҷорӣ шудан бозмонд, дар ин сурат маъзур шумурда намешавад ва намози пешинро қазо биёварад.

6. Шахси маъзур агар ба иллати дигаре ғайр аз узраш вузӯ гирифт ва баъд аз вузӯ узраш аз нав ба вуҷуд омад, бояд аз нав вузӯ бигирад.

7. Агар хун ё пешоб ва ғайра аз шахси маъзур

ба либосаш рехт, нигоҳ кунад: Агар пеш аз пурра гузоштани намоз дубора хоҳад рехт, шустани он зарурат надорад, вале агар гумон меравад, ки ба ин зудӣ намерезад, шустани он лозим аст.

Фасли нӯҳум

НАҶОСАТҲО ВА ПОК КАРДАНИ ОНҲО

Наҷосат: иборат аст аз қарор доштани инсон дар ҳолате, ки аз назари шарият нопок доништа мешавад ва ҳамчунин, аз тамоми палидиҳое, ки шарият ба нопокии (наҷис будани) онҳо ҳукм намудааст. Бинобар ин, агар бадан, либос ва ҷои намози шахсе ва ё дигар чизҳои покиза ба наҷосатҳои навъи дуюм олуфта гарданд, нопок мегарданд ва бояд аз он пок сохта шаванд.

Наҷосат бар ду навъ аст: а) наҷосати ҳукмӣ ва б) наҷосати ҳақиқӣ.

1. Наҷосати ҳукмӣ - иборат аст аз қарор доштани инсон дар ҳолате, ки намоз барояш раво намебошад. Ин намуди наҷосатро «ҳадас» низ мегӯянд. Яъне дар мавқеъи ҷанобат ва ҳайзу нифос як ҳолати дарунҷисмоние барои инсон рӯй медиҳад, ки аз назари шарият ҳукми нопокро мегирад ва рӯҳу маъноӣ ӯ дар дараҷае аз бетаҳоратӣ ва нопокӣ қарор мегирад, ки ҳузури вай бо он ҳол дар даргоҳи ибодати Худованд ноҷоиз доништа шудааст ва бояд худро барои ин амр пок гардонад.

Наҷосати ҳукмӣ ё ҳадас ба ду қисм тақсим мешавад:

а) Ҳадаси акбар (бузург): Он рӯй додани як ҳолати дарунҷисмоние барои инсон аст, ки ғуслро бар вай воҷиб мегардонад ва гузоридани намоз барояш дар он ҳолат ҷоиз намебошад. Он ҳолатро ҷанобат мегӯянд. Тиловати Қуръон аз ӯд

низ дар он ҳолат ҷоиз намебошад. Ҳайзу нифос ба наҷосати ҳукмӣ дохил мешаванд ва дар аксари мавридҳо аҳкоми онҳо бо аҳкоми ҷанобат якест, вале ба онҳо ҳадас ғуфта намешавад.

б) Ҳадаси асгар (хурд): Он қарор доштани инсон дар дараҷае аз бетаҳоратӣ (нопоки) аст, ки барояш вузӯ гирифтани воҷиб намебошад. Онро бевузӯгӣ мегӯянд.

2. Наҷосати ҳақиқӣ: иборат аз палидӣ ва нопокие аст, ки шахси мусалмон бояд худ ва ҳар он чиро, ки наҷосат ба вай расидааст, пок созад.

Наҷосати ҳақиқӣ низ ба ду қисм аст:

а) Наҷосати ғализа ва б) наҷосати хафифа.

а) Наҷосати ғализа- иборат аз он навъи наҷосатҳоест, ки наҷас будани онҳо бо далелҳои қатъӣ собит гардидааст ва ҳеҷ шакку шубҳае дар онҳо вуҷуд надорад.

Наҷосатҳои ғализа, ки ҳукмашон қатъӣ ва сахт аст

Тамоми чизҳое, ки бо хориҷ шудани онҳо аз бадани инсон вузӯаш мешиканад ва ё ғусл бар вай воҷиб мегардад, ба монанди бавл (пешоб), ғоит (ахлот), оби манӣ, мазӣ, вадӣ, риму зардоб, қайе (истифроғе), ки даҳонро пур созад, хуни ҳайз, хуни нифос, хуни истиҳоза наҷосати ғализа ба шумор мераванд. Ҳамчунин саргин ва оби даҳони (луъоби) даррандагон, саргини тамоми ҳайвонот ва ҷонварон, саргин ва оби даҳони сағ, хуни рехта (мак), ҳайвони худмурда (гӯшт ва пӯсти он), пешоби ҳайвоноте, ки гӯшти онҳо хӯрда намешавад, шароб (арақ) ва ғайра дар наҷосати ғализа дохил мебошанд.

б). Наҷосати хафифа- иборат аз он навъи

наҷосатҳоест, ки бар наҷас будани онҳо яқин ҳосил нагардидааст ва ба таври қатъӣ собит на-шудааст, зеро дар баробари далелҳое, ки бар наҷас будани онҳо далолат мекунанд, далелҳои дигаре низ вуҷуд доранд, ки бар покии онҳо да-лолат мекунанд. Бинобар ин, аҳкоми ин наҷосатҳо аз аҳкоми наҷосатҳои навъи аввал са-буктар аст.

Дар наҷосати хафифа, ки ҳукмаш сабуктар аст, бавли (пешоби) ҳайвоноте, ки гӯшташонро хӯрда мешавад, ба монанди гов, шутур, гӯсфанд, асп ва ... ва пасафкандаи (ахлот) паррандаҳое, ки гӯшташон хӯрда намешавад дохил мешаванд. Аммо пасафкандаи паррандаҳое, ки гӯшташон хӯрда мешавад, пок ва тоҳир аст, ба ҷуз пасафкан-даи мурғ, мурғобӣ ва ғоз, ки наҷосатҳои ғализа ба шумор мераванд.

Фарқ миёни наҷосати ғализа ва хафифа дар ин аст, ки агар наҷосати ғализа дар либос ё ба-дани намозгузор ба андозаи як дирҳам ва ё кам-тар аз он расида бошад, намози ӯ бо кароҳият ҷоиш мешавад.

Вале, агар наҷосат хафифа бошад, ҳаҷми ка-ми он мавриди бахшудагӣ қарор гирифтааст ва агар миқдори то камтар аз ҷаҳор як ҳиссаи либос ва ё бадани намозгузоро иҳота карда бошад ҳам, намоз хондан бо он боке надорад.

Ва аммо ҳар гоҳ наҷосати ғализа аз миқдори як дирҳам бештар бошад ва ҳамчунин, наҷосати хафифа ба қадре бисёр бошад, ки ба андозаи ҷаҳор як ҳиссаи либос ё бадани намозгузоро иҳота намуда бошад, дар ин сурат намоз гузори-дан бо онҳо ҷоиш намебошад.

Поксозии чизҳое, ки наҷис

гардидаанд, ба ин тариқ аст

1. Агар он наҷосат қобили дидан бошад, ба монанди хун, саргин ва ..., поксозияш ба василаи ҳар моеъе, мисли об, оби гулоб, сирко ва чизҳое аз ин қабил сурат мегирад, то он, ки айн ва ҷирми он наҷосат аз миён равад.

Баъзе вақтҳо дур сохтани асар (пай, доғ ва бӯй)-и наҷосат мушкил мегардад, ки дар ин ҳолат боқӣ мондани он асар боке надорад.¹

2. Агар он наҷосат қобили дидан набошад, ба монанди пешоб, оби наҷис ва ..., бояд се бор шуста, онро фишурад (биҷафада).

Вале агар имкони фишурдан вуҷуд надошта бошад, баъди ҳар бори шустан бигзорем, ки та-рии он то охири қатра барояд.

Наҷосати ҳақиқӣ аз бадан, ҷома ва дигар ашё бо об ва бо ҳар навъ моеъоти поке, ки бо онҳо метавон наҷосатро дур сохт, ба монанди сирко, оби гул (гулоб) ва ғайра, пок мегардад, вале бо ин моеъот вузӯ гирифтадан ҷоиш нест.

3. Агар наҷосат манӣ бошад, онро дар ҳолати тарӣ танҳо бо шустан пок сохта мешавад, вале, агар хушк шуда бошад, бо молида пок кардани он ҳам метавон иктифо намуд.²

¹ Паёмбар (с) дар бораи хуни ҳайзе, ки ба либос расида-аст, мефармояд: *ва дар он намоз бихон».*

Пурсида шуд, ки: Ҳарчанд асари хун аз он дур нашуда

мондани асари он дигар бароят зараре надорад». (Сунани Абудовуд, 365. Муснади Имом Аҳмад, 8549, 8716, ҷ. 3, с. 52, 78. Сунани Куброи Байҳақӣ, 4218, ҷ. 3, с. 403).

² Оиша (р) мефармояд:

(с), вақте хушк мебуд, (бо дастам) шакида тоза мекардам

Либос аз манӣ дар сурате ба шакидани он пок мегардад, ки манӣ ғафс, ҷирмдор ва хушк шуда бошад. Аммо агар манӣ ғафсу ҷирмдор набошад, ҷуз бо шустан пок намегардад, чӣ тар бошад, чӣ хушк. Он ҳам ба шарте, ки ба пешоб омехта нагашта бошад. Агар чунин бошад, ҷуз бо шустан пок намегардад.

4. Агар пояфзол наҷис гардида ва он наҷосат аз қабилӣ ғоит, хун ва ҳар чизе, ки айнаш монданӣ аст, бошад, поксозии он ба ин тариқа аст, ки онро ба замин бимолад, то айнаи он аз байн биравад ва агар наҷосат инчунин набошад, яъне аз қабилӣ бавл, шароб ва ҳар чизи беайн (бечирм) бошад, дар ин ҳолат танҳо бо шустан пок сохта мешавад.

5. Ҳар гоҳ ашёе, мисли корд, чоқу, шамшер, шиша ва ғайра наҷис гарданд, барои поксозияшон бо масҳ кашидан ба рӯи онҳо ё чанд бор ба замин шакидани онҳо ба тавре ки айнаи наҷосат дур шавад, метавон кифоя намуд.

6. Пок ва тоҳир шудани замин (ва ҳар чизе, ки

ва вақте тар мебуд, онро шуста пок месохтам». (Сунани Дорукутнӣ, 3, ҷ. 1, с. 125. Муснади Баззор (Албаҳруззаххор).

Ҳамин тавр аз Оиша (р) ривоят шудааст ки:

либоси Расули Худо (с) шакида пок мекардам». (Саҳеҳи Муслим, 667. Сунани Абудовуд, 372. Сунани Насой, 295, 296, 297, 299. Муснади Имом Аҳмад, 24415, 24487, 25250, 25493, 25733, ҷ. 7, с. 180, 191, 304, 341, 375. Мӯъҷамуссағир, 1184, ҷ. 1, с. 488. Сунани Куброи Байҳақӣ, 4267, 4269, 4270, 4273, ҷ. 3, с. 418, 419, 420).

Дар баъзе ривоятҳо аз Оиша (р) омадааст, ки:

(с) вақте мании хушкшударо дар либоси худаш ва ё дар либосҳои болопӯши яке аз мо медид, онро (бо дасташ) шакида пок мекард». (Саҳеҳи Ибни Хузайма, 294, ҷ. 1, с. 149. Мӯъҷамулавсат, 6664, ҷ. 7, с. 29).

дар рӯи замин рӯидааст) аз наҷосате, ки ба он мерасад, ин аст, ки он наҷосат бар асари боду ҳаво ё тобиши офтоб хушк гардад ва дур шавад. Дар ин сурат намоз гузоридан дар болои он ҷоиз мебошад, вале таяммум кардан бо он ҷоиз нест.

Дар тамоми мавридҳои шумораи 3, 4, 5 ва 6, ки ба тариқаҳои сабуктар ва табиӣ пок гардидани чизҳо аз наҷосатҳои гуногун баён гардида ва барои покии онҳо кофӣ дониста шудааст, обро ҳам метавон истифода кард ва онҳоро пок сохт. Масалан, заmine, ки дар он пешобе рехтааст ва ё саргине афтодааст, бо пошидани ду-се сатил об пок мегардад. Асари наҷосатро замин ҳамроҳи об фуру мекашад.¹ Дар ин сурат, вақте айнаи наҷосат

¹ Дар «Ҳидоя» омадааст: Агар ба замин наҷосате расад ва дар зерӣ таъсири ҳарорати офтоб хушк шуда, асараш аз байн биравад, намоз дар он қитъаи замин ҷоиз мегардад, вале таяммум ҷоиз намебошад, зеро покии хоки сатҳи замин маршрут ба насси китоб собит гардидааст ва он покиро ба он чӣ ба ҳадис собит гардидааст, фароҳам оварда намешавад. (Ба таври хулоса).

ар бораи наҷосате, ки ба замин расида ва ҳанӯз хушк нагаштааст, омадааст: Вақте пок сохтани он қитъаи заминро бихоҳад, ба он об рехта, сипас онро мешакад ва бо пораи пашме ва ё порчае онро хушк месозад. Се бор инро такрор менамояд ва замин бо ҳамин пок мегардад. Ва агар чунин накард, ба он оби бисёр мерезад, то наҷосат аз байн биравад ва ҳеҷ асаре (рангу бўе) аз он боқӣ намонад. Бо ҳамин пок мегардад. Агар замин ба андозае нарм ва ковок бошад, ки наҷосатро ҳамроҳи об бичабад (фуру кашад) ва ҳеҷ асаре аз наҷосат дар рӯи замин боқӣ намонад, замин пок мегардад. Агар замини наҷосатолуд нарм набошад, вале як тарафи он каме пасттар бошад, ки об наҷосатро шуста барад, ҳатто ба андозаи зироёе ҳам агар ҳаракат намояд,

дур гардад, он қитъаи замин ҳам барои намоз ва ҳам барои таяммум пок мегардад.

Пӯсти худмурдае, ки ба василаи даббоғӣ шудан пок мегардад ва намоз бар болои он ҷоиз мешавад, агар аз он пӯст машке барои обгирӣ бисозанд, оби он пок ва вузӯ ба он ҷоиз аст.

Тафсили баъзе масоили поксозии наҷосатҳо

1. Ҳамон гуна, ки баён гардид, ҳарду навъи наҷосатҳо (ғализа ва хафифа) боз ба ду қисмат тақсим мешаванд: рақиқа (тунук) ва касифа (ғафс, ҷирмдор) ё айнаш дидашаванда ва дида-нашаванда ва ҳар кадом бар асоси ғафсӣ ва тунукии худ дар мавридҳои гуногун ҳукмҳои хоси худро дорад.

2. Наҷосати ғализа агар рақиқ (тунук) бошад ва бадан ё либос ба он олуда шавад, ба андозаи кафи даст ва камтар аз он муъоф (бахшуда) аст, яъне бидуни шустан намоз ҷоиз аст, ҳарчанд шустан беҳтар аст. Агар аз андозаи кафи даст бештар бошад, шустани он воҷиб аст. Вале агар касиф (ғафс ва ҷирмдор) бошад, ҳамон гуна, ки гуфта шуд, ба андозаи як дирҳам (ба миқдори шаш наҳӯд) ва ё камтар аз он муъоф ва бештари аз он бояд шуста шавад.

3. Агар дар об наҷосати ғализа афтод, об ҳам наҷиси ғализ мегардад, агар наҷосати хафифа

ҳам замин пок мегардад ва ҳам об ҳукми оби чорино ба худ мегирад.

Ё ҳамон ҷоеро, ки наҷосат ба он расидааст, бо бел гирифта, дур партояд, замин бо ҳамин пок мегардад. (Барги-

афтод, об наҷиси хафиф мегардад. Наҷосат ҷӣ кам бошад, ҷӣ зиёд.

4. Агар либос бо рағани наҷис олуда гардад ва он ба миқдори камтар аз кафи даст бошад, вале баъдтар ғудохта (гарм гашта), зиёд гардад, то замоне, ки кам буд, боке надошт ва вақте зиёд гашт, шустани он воҷиб мегардад.

5. Хуни моҳӣ, мағас ва кирм наҷис нест.

6. Агар бавл (пешоб) ба андозаи сарҳои сӯзан реза-реза бар либос ё бадан пошад, муъоф аст.

7. Агар наҷосат ба фаршҳои бузург, зарфҳо ва ғайра, ки онҳоро фишурда намешавад, бирасад, он гуна ки баён гардид, бояд аввал шуста ва гузошта шаванд, то қатраҳои оби он аз ҷакидан биистад. Се бор ба ҳамин сурат шуста шаванд.

8. Ҳар чизи равон (моеъ) ва пок наҷосати ҳақиқиро пок месозад, мисли сирко, гулоб ва ғайра, ба истиснои раған, шир ва дигар чизҳои чарб.

9. Бадан ва либос аз наҷосатҳо танҳо ба шустан пок мешаванд.

10. Ҳар санг ва хиште, ки ба замин фуру рафта бошад, покшавии он ҳукми покшавии заминро дорад. Яъне бо хушк гаштан ва аз байн рафтани бўи наҷосат пок мегардад.

11. Санг ва хиште, ки дар рӯи замин афтода бошад, бидуни шустан пок намешавад.

12. Корд, ҷоқӯи наҷис ва монанди онҳо (соири абзоролот), агар ба оташ андохта шаванд, пок мешаванд.

13. Агар кулолгарон аз хоки наҷис кӯза ё коса ва ё дигар зарфҳо сохта бошанд, пас аз берун овардани онҳо аз кураи оташ (пас аз пурмондан) пок мегарданд.

14. Асал, шир ва ё равған, агар ба сабаби афтодани наҷосати касиф (ҷирмдор) наҷис шаванд, ба андозаи он об рехта, онро то замоне биҷӯшонанд, ки он аз таркибаш тамом гардад. Ин корро се бор такрор намоянд, пок мешавад.¹

15. Агар порча ва ё либос ба ранги наҷис ранг карда шавад, бояд то берун омадани оби соф шуста шавад, он гоҳ пок мегардад.

16. Оташ, хокистар ва дуди чизи наҷис пок ҳастанд. Яъне наҷосат бо сӯхтан дар оташ пок мегардад, ба монанди тапак ва саргини ҳайвонот, ки пас аз сӯхтан хокистари онҳо пок аст.

17. Фарш (қолин, намад ва ...) вақте як гӯшаи он наҷис шавад ва бақия пок бошад, дар он гӯшаҳое, ки наҷосат ба онҳо нарасидааст, намоз хондан ҷоиз мебошад.

18. Пас аз шустани пой агар бар замини наҷис роҳ биравад ва асари қадамаш (паи пояш) бар замин бимонад, пой наҷис намешавад, магар он қадар тар шавад, ки хок ё гил (лой) бар пояш бичаспад, ё асари наҷосат (ранг ва бўи он) бар пояш зоҳир шавад.

19. Агар бар фарши наҷис бихобад ва ба

¹ Ривоят шудааст, ки:

ки дар он муш афтода ва мурда буд, пурсида шуд. Фармуд: Муш ва равғани атрофашро бардошта партоед ва равғанатонро бихӯред». (Саҳеҳи Бухорӣ, 235, 236, 5538, 5540. Сунани Абудовуд, 3841, 3842. Сунани Тирмизӣ, 1798. Сунани Насой, 4269, 4270, 4971).

Баъзе уламо ин тавсияи Расули Худо (с)-ро ба таври мутлақ ҳам дар равғани моеъ ва ҳам дар равғани ҷомид (ях) ҷоиз донистаанд, вале баъзеҳо онро танҳо дар бораи равғани ҷомид (ях) гуфтаанд. Пас равғани моеъ ба он сурате, ки дар матн зикр шудааст, пок сохта мешавад.

андозае арақ кунад, ки либос ва баданаш тар шавад, либос ва баданаш то замоне, ки наҷосат ё асари он бар онҳо дида нашавад, пок ҳастанд.

20. Агар ба дасту пой худ ҳинои наҷисро бандад, се бор дасту пояшро бишӯяд, пок мешаванд, ҳарчанд ранги ҳино бар онҳо боқӣ бимонад. Агар сурмаи наҷисро дар чашмаш кашад, то замоне, ки он аз чашмаш берун наомада бошад, шустанаш зарурат надорад.

21. Агар сари худро бо равғани наҷис чарм кунад, бо се бор шустан пок мешавад.

22. Агар саг ба орде даҳон занад, то ҷое, ки тарии оби даҳонаш расидааст, партофта шавад, боқимондаи он пок аст. Агар ба хамир даҳон занад, ҷои даҳонзадаашро партоянд, боқӣ пок аст.

23. Оби даҳони саг наҷис аст, на бадани саг. Бинобар ин, агар саг худро ба либос ё бадани касе бимолад, тар ҳам бошад, наҷис намешавад, ҷуз ин ки наҷосати зоҳирие бар бадани вай бошад.

24. Берун шудани бод пас аз истинҷо, агар чи ҷои он хушк нашуда бошад ҳам, либосро наҷис намесозад.

25. Либоси наҷисро фишурда (ҷафида), дар миёни либосҳои пок гузорад ва ё ҳамаи онҳоро якҷоя ба бугчае бандад, агар бо бори дуюм фишурда шудан аз он об берун ояд, дар ин сурат либоси покро наҷис мегардонад, вале агар бо фишурдани дуюмбора об берун наояд, боке надорад. Агар об начакад, вале дастро тар наояд, дар ин сурат низ либоси пок наҷис мешавад.

26. Як тарафи тахта наҷосатолуд бошад ва тарафи дигараш пок, агар тахта он қадар ғафс

бошад, ки онро метавон аз миёна ду қисмат намуд, бар тарафи поки он намоз ҷоиз аст, вале агар на бо ин ғафсист, намоз бар он тарафаш низ ҷоиз нест.

27. Агар пату (одеяло) ё чодар ва монанди онҳо аз ду қабат (астару авра) иборат бошанд ва як қабати он наҷосатолуд шуда бошад, дар сурате, ки ба ҳам дӯхташуда набошанд, бар қабати дигари он намоз ҷоиз аст, вале агар бо ҳам дӯхта шуда бошанд, ҷоиз намебошад.

Агар наҷосат тағйир ёбад, ба монанди наҷосате, ки дар кони намак ва ё ҷойҳои махсуси коркарди намак афтода, пас аз муддате дар натиҷаи таъсири химиявии намак аз байн биравад ва ба намак табдил ёбад, пок мегардад. Ҳамчунин ҳайвони худмурда ва ё харҳои намак-кашон, ки дар кони намак бимиранд ва ба намак табдил ёбанд, пок мегарданд ва он намак пок аст.

Аз миёни ҳайвоноти худмурда, ки гӯшт ва пӯсти онҳо наҷис мебошад, худмурдаи моҳӣ ва малах истисно шудаанд. Абдуллоҳ ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки Паёмбар (с) фармуд: **«Ду навъи худмурда ва ду навъи хун барои мо ҳалол гардонида шудаанд: Худмурдаи моҳӣ ва малах ва ҷигар ва испурз»** (ду узви тасфияи хун дар ҳайвонот).¹

Устухон, шох, сумб, пашм ва пари ҳайвон ва паррандаи худмурда, дар сурате, ки чарбӣ ва рағани он ҳайвон дар онҳо сироят накарда бошад, пок ҳастанд. Зухрӣ дар бораи устухони ҳайвоноти худмурдае чун фил ва ..., мегӯяд:

¹ Муснади Имом Аҳмад, 5690, ҷ. 2, с. 230. Сунани Куброи Байҳақӣ, 1244, ҷ. 1, с. 430. Байҳақӣ исноди онро саҳеҳ гуфтааст. 1245, ҷ. 1, с. 430. Шуъабулимон, 5627, ҷ. 5, с. 20.

«Афроде аз уламои салафро дидам, ки бо он (устухони ҳайвоноти мурда) шона мекарданд ва дар он раған ниғаҳдорӣ мекарданд ва дар ба кор бурдани он гуноҳе намедиданд».¹

Одобии қазои ҳоҷат (даст ба хок ё дастшӯӣ)

Расули Худо (с) мефармояд: **«Воқеан ҳам, ман барои шумо ба манзалаи падаре ҳастам, ки (тамоми чизро) ба шумо таълим медиҳам. Пас ҳар касе аз шумо вақте барои қазои ҳоҷати худ меравад, набояд рӯй ё пушти худро ба сӯи қибла намояд (набояд рӯ ба қибла ё пушт ба қибла бинишинад) (ва пас аз қазои ҳоҷат ҳангоме худро бо чизе хушк менамояд) набояд он корро бо дасти росташ анҷом диҳад.**

Расули Худо (с) дар ин кор ба се санг амр мекард ва аз истифодаи саргини (ҳайвонот) ва устухонҳои пӯсида наҳй менамуд».²

Шариъати Ислом, чи тавре дар зимни иршоди падаронаи ҳазрати Паёмбар (с) мебинем, инсонро дар тамоми аъмоли хурду бузург, ки ба гунае

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, боби наҷосатҳое, ки дар раған ва об меафтанд. Бухорӣ онро дар таълиқоти худ пеш аз ҳадиси 235-ум зикр кардааст. Сунани Куброи Байҳақӣ, 20173, 20174, ҷ. 14, с. 372, 373.

² Сунани Абудовуд, 8. Сунани Насоӣ, 40. Сунани Ибни Моҷа, 313. Сунани Доримӣ, 679, ҷ. 1, с. 182. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 1431, 1440, ҷ. 4, с. 279, 288. Саҳеҳи Ибни Ҳузайма, 80, ҷ. 1, с. 43. Муснади Имом Аҳмад, 7321, 7361, ҷ. 2, с. 489, 494. Сунани Куброи Байҳақӣ, 433, 434, 500, 549, ҷ. 1, с. 159, 179, 197.

ба зиндагонии ӯ бастагӣ доранд, ҳатто дар қазои ҳоҷаташ ба риъояи як силсила одоб ва дар камолӣ зебӣ анҷом додани он (яъне ба шинохт ва риъояи эстетикаи ҳар кор) тавсия менамояд. Инак, поре аз одоби қазои ҳоҷат:

1. Барои қазои ҳоҷат, агар ҳоҷатхонае дар наздикиҳояш вучуд надошта бошад, ҷое хилват ва дур аз чашми мардумро ихтиёр намояд, то таъби бинанда хира нагардад ва ҳолатҳое аз боду бӯи ҳоҷати ӯ аз дигарон пӯшида монад.¹

2. Барои қазои ҳоҷат макони нарм ва ҳамидаеро интихоб намояд, то зарраҳои пешобаш бо бархӯрдан ба замин ба бадан ва либосаш напоянд.²

3. Ҳар чизеро, ки дар он номи Худованд вучуд дошта бошад, то анҷоми қазои ҳоҷаташ канор бигузорад. Ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) дар ин гуна мавридҳо ангуштарии худро, ки дар нигири он «**Муҳаммадун Расулуллоҳ**» нақш гардида буд, берун меовард.³

4. Пеш аз даромадан ба ҳоҷатхона ва пас аз

¹ Ривоят шудааст, ки:

*«ҳоҷат мебаромад, чандон дур мерафт, ки касе ӯро наме-
дид»*. (Сунани Абудовуд, 1, 2. Ба ҳамин маъно ҳадиси ди-
гаре дар Сунани Тирмизӣ, 20, Сунани Насоӣ, 17 ва Суна-
ни Ибни Моҷа, 331, ривоят шудааст).

² Паёмбари акрам (с) мефармояд:

*«қасди пешоб намояд, барои он ҷои муносибиро ҷустуҷӯ ва
интихоб намояд»*. (Сунани Абудовуд, 3. Ба ҳамин маъно
дар таълиқоти Тирмизӣ бар ҳадиси 20-ум ривояти дигаре
низ омадааст).

³ Сунани Абудовуд, 19. Абудовуд онро ҳадиси мункар гуфтааст. Сунани Тирмизӣ, 1746. Тирмизӣ онро ҳадиси саҳеҳи ғариб гуфтааст. Сунани Насоӣ, 5228. Сунани Ибни Моҷа, 303.

расидан ба ҷои қазои ҳоҷаташ, агар дар саҳро ё фазои боз бошад, ин дуъоро бихонад: **«Аллоҳумма иннӣ аъзузу бика минал хубси вал хабоъиси»** (*Худоё, аз тамоми палидиҳо ва нопокиҳо ва ё аз тамоми ҷинҳои палиди нару мода ба Ту паноҳ мебарам*).¹ Пеш аз хондани дуъои мазкур **«Бисмиллоҳ»** бигӯяд.

Аз Алӣ (р) ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) фармуд: **«Сатр ва парда миёни дидаи ҷин ва аврати одаме, ки даст ба хок меравад, ин аст, ки «Бисмиллоҳ» бигӯяд»**.²

5. Бо пои чапаш (бо пеш гузоштани пои чапаш) ба ҳоҷатхона равад ва бо пои росташ берун ояд.

6. Пас аз нишастан барои қазои ҳоҷат, каме бештар ба пои чапи худ таъна намояд, зеро ин ҳолат дар осонтар берун шудани ҳоҷат ба ӯ кӯмак мекунад.

7. Дар сӯроҳ пешоб накунад, зеро ин кор ба ҳашарот ва ҷинҳои дигаре, ки дар сӯроҳҳо зиндагӣ мекунанд, озор мерасонад.³

8. Аз қазои ҳоҷат дар сояи дарахтон, роҳи рафту омад ва гузаргоҳҳои мардум, наздики ҷоҳу чашма ва зери дарахтони мевадиҳанда, дар ғӯристонҳо, дар ҷойҳои ҷамъшавӣ ва нишасти

¹ Ривоят шудааст, ки:

*ОХИЛ
а-*

«боъиси» мегуфт». (Саҳеҳи Бухорӣ, 142, 6322. Саҳеҳи Муслим, 829. Сунани Абудовуд, 4, 5. Сунани Тирмизӣ, 5, 6). Ин ҳадис бо лафзи **«Бисмиллоҳи минал хубси вал хабоъиси»** низ ривоят шудааст.

²

Тирмизӣ, 606. Сунани Ибни Моҷа, 297.

³ Ривоят шудааст, ки: **«ёмбар (с) аз пешоб кардан дар сӯроҳӣ наҳй намуд»**. (Сунани Абудовуд, 29).

мардум ва ..., парҳез намояд. Паёмбар (с) мефармояд: **«Аз ду чизе, ки боъиси лаънат мешаванд, парҳез намоед. Гуфтанд: Эй Расули Худо (с), он ду кадоманд?, фармуд: Он касе, ки дар роҳи мардум ва ё дар сояе, ки менишинанд, қазои ҳоҷат менамояд»**.¹ Боз мефармояд: **«Аз қазои ҳоҷат дар наздикии чашмаҳо, гузаргоҳҳои мардум ва сояи дарахтон парҳез намоед»**.²

9. Дар аснои қазои ҳоҷат беузр сухан гуфтан макрӯҳ аст.³

10. Дар аснои қазои ҳоҷат ва дар аснои истинҷо ояти Қуръон хондан ва зикр намудан макрӯҳ аст.

11. Дар қазои ҳоҷат рӯ ба қибла ё пушт ба қибла нишастан макрӯҳи таҳримист. Бояд дасти рост ё чапи худро ба тарафи қибла намояд.⁴

¹ Ҳадиси саҳеҳ: (Саҳеҳи Чомеъуссағир, 110). Саҳеҳи Муслим, 269. Сунани Абудовуд, 25.

² Дар Сунани Абудовуд низ ҳадисе ба ҳамин маъно ривоят шудааст:

нафрин шудани одам) мегарданд, парҳез намоед: аз обгирҳо, аз миёнаи роҳ ва аз сояе, (ки ҷои нишаст ва ё дамгирии одамон мебошад). (Сунани Абудовуд, 26. Сунани Ибни Моча, 328. Муснади Имом Аҳмад, 2710, ҷ. 1, с. 491. Сунани Куброи Байҳақӣ, 473, ҷ. 1, с. 171. Мӯъҷамулкабир, 247, ҷ. 2, с. 123. Мустадраки Ҳоким, 594, ҷ. 1, с. 273. Ҳоким исноди онро саҳеҳ гуфтааст).

³ Паёмбар (с) мефармояд:

қазои ҳоҷат (ва) дар ҳоле, ки авратҳояшон кушодааст, бо ҳам сухан мегӯянд, Худованд ин кори онҳоро бад мебинанд». (Сунани Абудовуд, 15).

⁴ Паёмбар (с) мефармояд: **ба қазои ҳоҷат меравед, бо бавлу ғоити худ рӯй ва ё пушт ба сӯи қибла наоваред, балки ба ҷониби машриқ ва ё мағриб бинишинед».** (Саҳеҳи Бухорӣ, 144, 394 Саҳеҳи Муслим, 608. Сунани

12. Дар оби рокид (қарор) ва андак пешоб намудан низ макрӯҳи таҳримӣ аст.¹

13. Дар ғулгоҳи пешоб намудан низ макрӯҳ аст.²

14. Дар ҳолати узр ва зарурат истода (рост) пешоб кардан ҷоиз аст, ба монанди фишори саҳти пешоб, нопокӣ ва ифлосии ҷои қазои ҳоҷат ва..., вале беузр макрӯҳ мебошад.

15. Аз қатраҳои пешоб парҳез намояд. Ибни Аббос (р) ривоят мекунад, ки Паёмбар (с) аз канои ду қабр гузашт ва фармуд: **«Соҳиби ин ду қабр дар азобанд. Албатта, ин азоби онҳо ба хотири иртиқоби гуноҳи бузурге нест. Он гоҳ фармуд: Оре, аз он ҷиҳат аст, ки яке аз онҳо аз пешобаш парҳез намекард ва дигараш**

Абудовуд, 7, 8, 9, 10. Сунани Тирмизӣ, 8. Сунани Насоӣ, 21, 22. Сунани Ибни Моча, 318).

Албатта, ин дар минтақаҳои мебошад, ки дар сурати ба сӯи шарқ ва ё ғарб нишастан тарафи рост ва ё чапи одам ба сӯи қибла меояд, ба монанди Мадина, Шом ва ... Аммо дар сарзаминҳои мо ҳангоми қазои ҳоҷат бояд ба сӯи шимол ва ё ҷануб бинишинем, то дасти рост ва ё чапамон ба тарафи қибла ояд.

¹ Паёмбар (с) мефармояд:

окид (истода)-е, ки онро дар вузӯаш ба кор мегирад, бавл накунад». (Саҳеҳи Муслим, 655. Сунани Абудовуд, 69, 70. Сунани Тирмизӣ, 68. Сунани Насоӣ, 35, 221, 397. Сунани Ибни Моча, 343, 344, 345).

² Паёмбар (с) мефармояд:

ғулгоҳаш бавл (пешоб) нанамояд. Зеро аксари васвасаҳо аз он ба вучуд меоянд». (Сунани Абудовуд, 27. Сунани Тирмизӣ, 21. Сунани Насоӣ, 36. Сунани Ибни Моча, 304. Мустадраки Ҳоким, 595, ҷ. 1, с. 273. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Шайхайн гуфтааст).

дар миёни мардум суҳанчинӣ мекард».¹

16. Пас аз қазои ҳоҷат ва берун шудан аз ҷои он (ҳоҷатхона ва ...) **«Ғуфронака» (Худоё, аз ту бахшиш меҳоҳам)** бигӯяд.² Ҳамчунин, **«Алҳамду лиллоҳил-лазӣ азҳаба ʔаннӣ ал-азо ва ʔофонӣ» (Худоро барои он, ки нопокӣ ва нохушӣ (ва зиёнҳои онро) аз ман дур сохт ва офиятро ба ман қарин гардонд, сипосгузoram),** бигӯяд.³

Истинҷо

(худро пок ва хушк кардан)

1. Вақте аз хоб бармехезад, то замоне, ки дастҳояшро то банди даст нашустааст, набояд

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 216, 218, 1361, 1378, 6052, 6055. Саҳеҳи Муслим, 675. Сунани Абудовуд, 20, 21. Сунани Тирмизӣ, 70. Сунани Насоӣ, 31, 2067, 2068. Сунани Ибни Моҷа, 347, 348). Дар идомаи ҳадис омадааст:

шохчаи хурмоеро ду тақсим карда, бар сари қабри онҳо шинонд». Пурсида шуд, ки: Эй Расули Худо (с), ин корро чаро кардед? Гуфт: **Шояд аз азоби онҳо, то вақте (ин шохчаҳо) нахушкидаанд, сабук карда шаванд».** Паёмбар (с), умуман, дар бораи худро аз пешоб пок доштан зиёд таъкид намудааст.

Дар ҳадиси дигаре мефармояд:

нигоҳ доред, зеро аксари азоби қабр аз (ҳамин нопокии) аз бавл аст». (Сунани Дорукутнӣ, 7, 9, ҷ. 1, с. 128. Мустадраки Ҳоким, 653, ҷ. 1, с. 293. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Шайхайн гуфтааст. 654, ҷ. 1, с. 293. Мӯъҷамулқабир, 11104, 11120, ҷ. 11, с. 66, 69. Сунани Куброӣ Байҳақӣ, 4242, ҷ. 3, с. 411).

² Оиша (р) мефармояд:

» мегуфт». (Сунани Абудовуд, 30. Сунани Тирмизӣ, 7. Сунани Ибни Моҷа, 300).

³ Сунани Ибни Моҷа, 301. Мусаннафи Ибни Абушайба, 2, 4, 5, 6, 7, ҷ. 1, с. 12.

онҳоро ба зарфи об бизанад.¹ Тариқи шустани дастҳо ин аст: Агар зарфи дигаре (обгир, ба монанди ялоғу ва ғайра) мавҷуд бошад, бо он аз обдон (зарфи бузурги обнигоҳдорӣ) миқдоре об бардошта, аввал дасти рост ва пас аз он дасти чапашро бишӯяд. Агар чунин обгире ёфт нашавад, дасти чапашро бо эҳтиёт ва ҳарчи камтар дохили об намуда, миқдоре об бардорад ва дасти росташро бишӯяд ва сипас бо дасти рост дасти чапашро бишӯяд.

Ин тартиби шустани дастон вақте аст, ки аз наҷосати зоҳирӣ пок бошанд. Вале агар дастҳо ба наҷосати зоҳирӣ олуда бошанд, қатъан, набояд онҳоро ба об бизанад. Зеро тамоми об наҷис мегаардад, балки бо порча ё дастмоли поке об бардошта, бо қатраҳои обе, ки аз он мечакад, аввал дасти рост ва пас аз он дасти чапашро бишӯяд.

Истинҷо амали суннат буда, бо истифодаи кулӯх, санг ва ё ашёи тоҳир (пок) анҷом дода мешавад. Аз истинҷо кардан бо устухон, саргин ва бо дасти рост бояд парҳез кард.²

¹ Тавсияи Расули Худо (с) дар ин бора дар рокид» ва поваракии марбут ба он зикр гардидааст.

² Ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) ба Абухурайра гуфт:

саргини хушк наовар». Вақте ба роҳ баромадем, пурсидам: Устухон ва саргин чӣ ҳолат доранд?, фармуд:

хӯроки чинҳо мебошанд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 155, 3860). Дар ривояти дигар омадааст: **ебошад».** (Саҳеҳи Бухорӣ, 156).

Дар ҳадиси дигаре Паёмбар (с) аз: худро бо дасти рост хушк кардан, бо дасти рост истинҷо намудан ва дар об нафас кашидан наҳй кардааст, он ҷо, ки мефармояд:

се аз шумо пешоб кард, худро бо дасти рост хушк накунад, (ҳамчунин,) бо дасти рост истинҷо нанамонад».

Пас аз истинчо шустани мавзеъи он бо об мустаҳаб мебошад, вале ҳар гоҳ наҷосат миқдори бештар аз як дирҳамро олуда карда бошад, дар ин сурат шустани мавзеъи истинчо воҷиб мегардад.

Дар аснои истинчо рӯ ба сӯи қибла нишастан ва ё пушт ба тарафи қибла намудан макрӯҳ аст.

2. Истинчо бо чизҳои номбурда дар ҳолати маҳдуд будани наҷосат ҷоиш аст, вале дар сурати мавҷуд будани об, ҳамагон гуна, ки зикр шуд, боз бо об шустани ҷои он беҳтар аст, зеро бо он чизҳо басанда кардан то андозае хилофи покӣ ва сафои мизоч (табъ) мебошад. Аммо дар сурати набудани об иктифо бо он чизҳо як ҳолати маҷбурӣ ва изтирорӣ мебошад. Ба ҳар ҳол, агар наҷосат бештар аз ҷои хуруҷи (баромад) худро олуда созад, дигар ба ҷуз об ба чизе пок намегардад.

3. Истинчо бояд дар ҷое анҷом бигирад, ки аз чашми мардум дур бошад. Аввал ҳар ду дастро то банди дастҳо бишӯяд, сипас то замоне, ки ба пок шудани худ итминон ҳосил намояд, он мавзеъро бишӯяд. Агар шахси васвосӣ бошад, се ё ҳафт бор ин амалро такрор намояд.

4. Агар аҳёнан (гоҳе) ҷое дур аз дидаи умум барои истинҷои зан мавҷуд набошад, бидуни истинҷо вузӯ бигирад ва намозашро бихонад.

5. Вузӯ гирифтани ба боқимондаи оби истинҷо ва ё баръакс, ҷоиш аст.

6. Оби, ки дар истинҷо ба кор рафтааст, наҷис

яд ва вақте об нӯшид, дар он нафас накашад». (Саҳеҳи Бухорӣ, 153, 154, 5630. Саҳеҳи Муслим, 612, 613, 614. Сунани Абудовуд, 31. Сунани Тирмизӣ, 15. Сунани Насоӣ, 24, 25, 47, 48. Сунани Ибни Моҷа, 310).

ва нопок аст. Онро набояд бо оби мустаҳмал иштибоҳ кард.

Чи тавре мебинем, Ислом дар миёни покӣ (об) ва намоз пайванде ниҳода ва онро барои ҳузур дар боргоҳи ибодат шарт донистааст ва ба ин тартиб барномаи беҳдоштӣ (гигиенӣ) - ибодатиеро барои мӯъминон пешкаш намудааст. Мӯҳтавои аслии ин барномаи покизагӣ - ибодатӣ аз он иборат аст, ки банди мӯъмин доимо пок ва барои ҳузур дар боргоҳи ибодат омода бошад. Ба ин маъно, ки ҳеҷ намозе бе покӣ раво намегардад ва ҳеҷ рӯзи банди бе панҷ вақт намоз нест.

Намозҳо низ ба тавре барномарезӣ шудаанд, ки вақтҳои гуногуни ҳаёти инсонро дар шабонарӯз, аз субҳу нисфирӯзӣ, шомгоҳон ва то ҳангоми хоб дар партави баракоти худ фаро гирифтаанд. Пас банди мӯъмин бояд бардавом пок, бо таҳорат ва дар беҳтарин ҳолати беҳдоштӣ (гигиенӣ) бошад.

Риёя ва иҷрои ин барномаи беҳдоштӣ - ибодатӣ ба отифаи неки инсонӣ ва хости ихтиёрии ӯ воғузур нагардидааст, балки онро шартӣ ибодат ва вазифаи шаръии ҳар мӯъмине донистааст. Равиш, ангежа ва механизми иҷрои он низ бо ҳамагон диққат ва зебоӣ аз ҷониби шаръ пешбинӣ ва муайян гардидааст.

Агар намоз меъроҷи рӯҳӣ ва барномаи тақомули шахсияти инсон бошад, пас покӣ ва таҳорат заминаи мусоид ва пойгоҳи табиъии ин тулӯи маънавӣ ва раванди худсозии шахс мебошад. Ҳеҷ тақомуле дар шахсият ва ташаққуле дар одамияти ӯро бе покӣ ва таҳорат тасаввур кардан имкон надорад. Камоли инсонӣ дар замини покӣ ба бор менишинад ва офтоби одамияташ аз

мишкоти таҳорат тулӯ менамояд.

Калимаи намозгузор дар айни ҳоле, ки маънои шахсияти тақомулёфта ва ҳамаҷониба рушдёфтаре ифода мекунад, ҳамзамон, маънои одами покиза, шахси озода ва дар беҳтарин ҳолати беҳдоштӣ (санитарӣ) қарордоштаре низ дар худ дарҷ намудааст. Бинобар ин, ин барномаи покизагӣ ва ойини беҳдоштӣ аз тамоми тавсияҳои беҳдоштӣ ва иршодоти гигиение, ки аз ҷониби мутахассисони соҳа ва донишмандони ин фан барои мардум пешниҳод гардидааст, болотар ва пурбортар мебошад.

Бахши дуюм

КИТОБИ НАМОЗ

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ

وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

Намозҳо, ба хусус намози миёнаро, ҳифозат ва пос доред ва барои Худо фармонбарона қиём намоед.

(Сураи Бақара, 238).

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ

Ва намозро барпо дор, зеро намоз, дар воқеъ, аз бадкорӣ ва (аъмоли) зишт боз медорад ва зикри Худо, бешак, (дар ин худсозии шахс аз ҳама) бузургтар аст...

(Сураи Анкабут, 45).

НАМОЗ

Намоз дар назди Худованди ҷаҳон дорои мартаба ва ҷойгоҳи бисёр бузург аст. Намоз аз ҳар ибодати дигар азизтар ва маҳбубтар аст. Намоз ҳамзамон бо он ки меъроҷи маънавӣ ва тулӯъгоҳи рӯҳи бандаи мӯъмин ба шумор меравад ва бо созандагии ҷавҳару маъно барои инсон ва нузҷу (расиш) дурахшиш додани уфукҳои тақомул дар аъмоқи бекарони инсонияти ӯ шинохта шудааст, дар айнаи ҳол фарогирандаи абъоди (ҷанбаҳои) гуногун, созандаи ҳадафҳои тамоми паҳлӯҳои инсонияти фард ва офарандаи нақши таъйинкунанда барои ӯ дар ҷомеа низ мебошад.

Дар замоне, ки намоз рӯҳи инсонро ба сӯи болоҳо ба парафшонӣ меоварад..., дар он лаҳзаҳои, ки ҳадафнок будани мақсуди офаришиш ва ин ҳама назму ҳамоҳангӣ ва мавзунияти коинотро барояш муваҷҷаҳ месозад ва аз варои (он сӯи) пардаҳои он, марғу зиндагӣ ва тамоми масоили марбут ба ин ҷаҳону он ҷаҳон барояш мафҳуме пайдо мекунад, дар ҳуди ҳамин вақт ҷисми ӯро бо анҷоми як силсила ҳаракоту саканоти мавзун парварда месозад.

Дар канори ин ҳама, нерӯи фикру андеша, қувваи ақл ва тамоми ҳавосси ӯ низ дар ба даст овардани зимомии ирода, ҷамъияти хотир ва тамаркуз бахшидани нерӯҳои ботиниаш, ба гунае дар ҳолати созандагӣ қарор мегиранд ва бо ҳамин, ин ҳама истеъдодҳои худодод ва тавоноҳои халлоқ бебаҳра ва беҳуда аз байн намеравад. Ин хусусиятҳои, ки намоз метавонад дар сурати зинда ва дорои рӯҳу маъно баргузор

гардиданаш, онҳоро ба бор оварад, воқеан ҳам, дар пешрафт ва ба даст овардани тамоми омӯзишҳо, ҳадафҳо ва тахассусҳо аз аҳамияти аввалиндараҷа бархӯрдор мебошанд.

Намоз ягона ва боарзиштарин ҳадяест, ки Паёмбари бузурги Ислом (с) шаби меъроҷ аз ҷониби Парвардигори меҳрубон барои умматони худ ба армуғон овардааст. Ҳадяе, ки барояш ивазе ва ба арзишаш қимате пайдо набошад. Худованд панҷ вақт намозро бар бандагонаш фарз гардонида, то аз роҳгузари он дар пешгоҳи кибриёиаш қурб, ҷойгоҳи хосса ва савобу аҷри бисёре ба даст оваранд. Тарки он гуноҳи кабира (бузург) аст.

Дар хабар аст, ки: **«Ҳар касе хуб ва ба таври комил вузӯ гурад ва намозро бо хотири ҷамъ барпой дорад, рӯзи қиёмат гуноҳони сагира (хурд)-и гузаштааш бахшида мешаванд ва дохили бихишт мегардад».**¹

¹ Саҳеҳи Муслим, 548. Сунани Насоӣ, 855. Сунани Куроӣ Насоӣ, 178. Мустадраки Ҳоким, 451, ҷ. 1, с. 222. Муснади Имом Аҳмад, 16995, ҷ. 5, с. 160. Сунани Куброӣ Байҳақӣ, 3611, ҷ. 3, с. 186. Мӯъҷамулқабир, 4165, 5244, ҷ. 4, 5, с. 210, 249.

Ёдовар мешавем, ки дар матн охири ду ҳадис якҷоя зикр шудааст, зеро дар баъзе ривоятҳои мазкур **(хурди) гузаштааш бахшида мешаванд** ва дар баъзе ривоятҳо , омадааст.

Дар ҳадиси қудсие омадааст, ки Паёмбар (с) фармуд: **Ху-
а-
мозро бар умматат фарз гардонидам ва дар назди худ аҳде ниҳодам, ки касе онҳоро дар вақташон мувозабат ва посдорӣ намояд, ӯро ҳатман, дохили бихишт гардонам ва касе бар онҳо мувозабат ва посдорӣ наварзад, ҳеч аҳде дар назди Ман надорад**». (Сунани Абудовуд, 430. Сунани Ибни Моҷа, 1403. Мӯъҷамулавсат, 6807, ҷ. 7, с. 80).

Ҳамчуни омадааст, ки: **«Намоз шоҳсутуни дин аст. Ҳар касе намозро накӯ барпой дорад, динро устувор ва пойдор намуда ва ҳар касе онро тарк намояд, динро барбод додааст»**.¹

Низ ривоят шудааст, ки дар қиёмат пас аз тавҳид ва шинохту эътироф ба ягонагии Парвардигори якто, аввалин пурсиш аз намоз хоҳад буд.² Дар қиёмат аз тамоми вучуди шахси намозгузор нуре, ба монанди офтоб хоҳад дурахшид³ ва бе-

¹ Алвасит фил мазҳаб, ҷ. 2, с. 5. Бадоеъуссаноеъ, ҷ. 1, с. 118. Дар ҳадиси дигаре омадааст, ки:

Худо (с) пурсид: Кадом амал дар назди Худо дӯстдоштатар аст? Он Ҳазрат (с) фармуд: *Гузоридаи намоз дар вақти ҳудаш ва касе намозро тарк кунад, дин надорад. Намоз шоҳсутун (ва асос)-и дин аст*. (Шуъабул-мони Байҳақӣ, 2807, ҷ. 3, с. 39).

² Ишора ба ҳадисе мебошад, ки дар он Паёмбар (с) мефармояд: *амале, ки банда дар рӯзи қиёмат аз он бозхост (ва пурсида) мешавад, намоз аст. Агар намозаш ба таври дуруст (ва солим) ба бор нишаста бошад, муваффақ ва растагор мегардад, вале, агар намозаш табоҳ (ва беҳосил) гашта бошад, бешак, навмед ва зиёндида мегардад...*». (Сунани Тирмизӣ, 413. Сунани Насоӣ, 464, 465, 466. Сунани Куброӣ Насоӣ, 325. Сунани Ибни Моҷа, 1425, 1426. Сунани Доримӣ, 1229, ҷ. 1, с. 333. Мустадраки Ҳоким, 965. Ҳоким исноди онро саҳеҳ гуфтааст. 966, 9667, ҷ. 1, с. 394).

³ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки дар он Паёмбар (с) мефармояд: *оми умматҳо мешиносам. Гуфтанд: Онҳоро чӣ гуна мешиносӣ?* Гуфт: *Онҳоро аз ин мешиносам, ки китобҳо (и аъмолашон) бо дасти росташон ба онҳо дода мешавад ва симояшон аз асари сачда дар чехраҳояшон намоён аст ва нури онҳо аз чапу рост ва аз пеши рӯяшон медурахшад*. (Мустадраки Ҳоким, 3784, ҷ. 2, с. 520. Муснади Имом Аҳмад, 21233, ҷ. 6, с. 258. Шуъабул-мони Байҳақӣ, 2745, ҷ. 3, с. 17).

намоз аз ин неъмат бузург бенасиб мемонад. Шахсе аз рӯи имон ба намоз пойбандӣ нишон диҳад ва ин фаризаи илоҳиро бо пайравӣ ва итоъат аз китоби Худо ва суннати Паёмбари акрам (с) ба ҷой оварад, дар қиёмат, ҳатман, ҳамроҳи паёмбарони бузург, сиддиқон, шуҳадои роҳи Худо ва некон (авлиёи бузург) мебошад.¹

Намоз дар канори худсозӣ ва ташаккули шахсияти фард, шаффофияту пӯёӣ бахшидан ба нерӯи фикру андеша ва рехтани оромиш бар қалби намозгузор, ҳамзамон заминаҳои рушду некбахтӣ ва шукуфоии ҷомеъаро бо тамоми маъно фароҳам меоварад. Зеро фарзонагӣ ва комгории ҳар миллате ба саломатии зеҳну андеша, ҷисму ҷон, пӯёии ақли таҳлилгар ва хулоса, ба вусъати уфуқҳо ва гунҷоиши фарохноии ҷаҳонбинӣ ва нигариши расои фарзандони вай, ки сармояҳои ояндаи он ҳастанд, бастагӣ дорад.

Бо сохта шудани шахсияти халлоқ, ҷомеъаи дорои шахсият шакл мегирад ва бо рехта шудани қолаби мардони барӯманд, пояҳои солим ва зербинои барозандагӣ барои ҷомеъа рехта мегардад.

Намоз, ки фарогири зикри Худо ва дуъову муноҷоти банда мебошад, дар аҳли худ оромиши

Аз Убай ибни Каъб (р) ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) фармуд: *и эшон, ки он (нишона ва) асари сучуди онҳост ва дар чехраҳояшон намоён аст (бахше аз ояти 29-уми сураи Фатҳ), нури онҳо дар рӯзи қиёмат мебошад*. (Муъҷамуссағир, 620, ҷ. 1, с. 265).

¹ Ишора ба ин оят аст, ки мефармояд: *а-ёмбарро итоъат намояд, пас (чунин одамоне дар қиёмат) ҳамроҳи бандагони инъомшудаи Худо мебошад, ки (онҳо) аз паёмбарон, сиддиқон, шаҳидон ва некон иборатанд ва онҳо чӣ ҳамроҳони хубе ҳастанд!*. (Сураи Нисо, 4: 69).

рӯҳӣ ва эътидоли равони ро ба вуҷуд меоварад ва дар фарозу нишеби зиндагӣ барои ҷони афсурдаи одамӣ марҳам мегардад.¹ Намози бо рӯҳ дар гиру дорҳои зиндагӣ барои шахс пойгоҳи нерӯманди маънавие мебошад.²

Намоз дар айнаи ҳоле, ки намозгузоро аз тамоюл ба бевандуборӣ ва тардоманӣ (фаҳшо), ки падидаи фардӣ бо паёмадҳои иҷтимоӣ мебошад, бозмедорад, аз содир намудани ноҳинҷориҳо ва корҳои хориҷ аз меъёрҳои шаръӣ (мункар) низ метавонад ўро боз дорад.

Намоз беҳтарин роҳи иртиботи банд ба Парвардигораш мебошад, ки аз он роҳрав дарҳои лутфу навозиш ва баракоти худовандияш бар вай кушода мегарданд ва ба ҳар мизоне, ки ин иртиботи хешро бо мавлояш таҳким бахшад, ба ҳамаон андоза хостаҳо ва дуоҳои бароварда ва мустақоб мегарданд.

Хондани намоз ба ҷуз девонагон ва кӯдакон дигар бар ҳама лозим ва зарурист. Ҳамин кӯдакон низ вақте ба синни ҳафтсолагӣ бирасанд, тибқи раҳнамудҳои Паёмбари Ислом (с), падару модарро мебояд онҳоро ба намоз хондан одат ва тарбият диҳанд. Агар дар синни даҳсолагӣ ҳанӯз ба баргузори намоз пойбанд нагашта бошанд,

¹ Қуръони карим дар ин бора мефармояд: **зикри Худо дилро ором мегиранд**. (Сураи Раъд, 13: 28).

² Расули Худо (с) пас аз он ҳама саъйу талош, вақте эҳсоси хастагӣ мекард, ба Билол (р) мегуфт:

«Намоз роҳат ва оромии бибарш». Яъне азон бидех, то дар борҳои намоз афсурдагии худро баргараф намоем. (Сунани Абудовуд, 4985, 4986. Муснади Имом Аҳмад, 22578, 22643, ҷ. 6, с. 500, 512).

онҳоро танбеҳ намоянд.¹

Дар бораи намоз то ҷое таъкид шуда, ки агар намозгузор истода қудрати анҷоми онро надошта бошад, нишаста ва агар нишаста натавонист, хобида ва бо ишораи сар намози хешро барпой дорад.

Дар Қуръон борҳо ва борҳо ба некӯ гузоштан ва посдории намозҳо тавсия ва таъкид гардидааст. Худованд мефармояд:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

«Намозҳои (пачвақтаи фарзӣ) ва (ба хусус) намози миёна (аср)-ро, ҳифозат ва посдорӣ намоед ва фармонбарона (ба ибодати) Худо бархезед».²

Ҳамчунин мефармояд:

فَاقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا

«Пас намозро барпой доред. Зеро намоз бар мӯъминон дар вақтҳои муайян навишташуда (ва фарз гардида) аст».³

Паёмбари Ислом (с) намозро рукни дуюм аз панҷ рукни бинои Ислом гуфтааст, он ҷо, ки мефармояд: **«Ислом бар панҷ чиз (рукн) бино ниҳода шудааст: 1. Шаҳодат додан бар ин ки**

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки дар он Паёмбар (с) мефармояд:

дар синни ҳафтсолагӣ ба намоз амр кунед ва вақте ба синни даҳсолагӣ расиданд, онҳоро барои (тарки) намоз бизанед ва онҳоро дар бистарии хоб аз ҳама ҷудо созед. Яъне агар то синни даҳсолагӣ ба намоз шурӯъ накарда бошанд, онҳоро барои тарки намоз танбеҳ намоед. (Сунани Абудовуд, 494, 495. Сунани Тирмизӣ, 407).

² Сураи Бақара, 2: 238.

³ Сураи Нисо, 4: 103.

фармонраво ва фарёдрасе ба гайр аз Худо вучуд надорад ва Муҳаммад фиристодаи Ёст. 2. Барпо доштани намоз. 3. Додани закот. 4. Ҳаҷ намудани хонаи Худо. 5. Доштани рӯзаи моҳи Рамазон».¹

Боз мефармояд: **«(Фосила ва марзе, ки) дар миёни банда ва ширку куфр аст, (яъне ўро ба куфр мерасонад), тарки намоз аст».²**

Низ мефармояд: **«Намозҳои панҷгона ба монанди дарёе ҳастанд, ки дорои оби поку мусаффо ва фаровон буда, аз пеши хонаи ҳар мусалмоне мегузарад ва ў ҳар рӯз панҷ бор худро дар оби он шустушӯ менамояд. Оё фикр мекунед, ки (пас аз ин) чирку нопокие бар бадани ў боқӣ мемонад?. Гуфтанд: Не, чизе боқӣ наместонад. Расули Худо (с) фармуд: Намозҳои панҷгона ҳам гуноҳонро аз байн мебаранд, ҳамон тавре, ки об чирку нопокиро мешӯяд».³**

¹ Муттафақун алайҳ аст: Саҳеҳи Бухорӣ, 8, 4514. Саҳеҳи Муслим, 114. Сунани Тирмизӣ, 2609. Сунани Насоӣ, 107.

² Саҳеҳ: [Саҳеҳи Ҷомеъуссағир, 2848]. Саҳеҳи Муслим 242, 243. Сунани Абудовуд, 4678. Сунани Тирмизӣ, 2619, 2620. Сунани Насоӣ, 463. Сунани Ибни Моҷа, 1078, 1080. Дар баъзе ривоятҳо омадааст:

«намоз аст». (Сунани Тирмизӣ, 2618). Дар ривояти дигар омадааст: **«осозанда)-е, ки дар миёни мо**

ва онҳост, намоз аст». (Сунани Тирмизӣ, 2621. Сунани Насоӣ, 462. Сунани Ибни Моҷа, 1079).

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 528. Саҳеҳи Муслим, 1520. Сунани Тирмизӣ, 2868. Сунани Насоӣ, 461.

Фасли аввал

НАМОЗҲОИ ПАНҶГОНА

Бар ҳар мусалмони мукаллаф¹ адои панҷ вақт намоз дар ҳар як шабонарӯз фарз аст.

Намозҳои панҷгона иборатанд аз:

1. Намози бомдод.
2. Намози пешин.
3. Намози аср.
4. Намози шом.
5. Намози хуфтан.

Вақтҳои намоз

Ҳар яке аз намозҳои панҷгона вақти муайяни худро дорад, ки аз ҷониби шаръ аввал ва охири

¹ **Мукаллаф** - шахсеро мегӯянд, ки барои ў шароити адои амрҳои илоҳӣ, ба монанди синну соли балоғат, ақл, тавоноии ҷисмӣ ва ... фароҳам омада бошад.

он ба таври зерин муқаррар гардидааст.¹

1. Намози бомдод. Вақти намози бомдод аз тулӯи фаҷр (дамидани субҳ), то баромадани офтоб мебошад.

Субҳи содиқ (ростин) рӯшноиест, ки ҳангоми дамидани субҳ аз тарафи машриқ намоён гардида, тамоми уфуқро фаро мегирад.

Қабл аз он низ рӯшноие рӯ ба боло лаҳзаҳое намоён шуда, вале зуд аз миён меравад, ки онро субҳи козиб (дурӯғин) мегӯянд.

2. Намози пешин. Оғози намози пешин баъд аз заволи офтоб буда, охири он вақтест, ки сояи ҳар чиз ба ду баробари ҳудаш (бинобар назари Абуҳанифа (р.х)) ва ё ба як баробари ҳудаш (бинобар ривояте) бирасад. (Ноғуфта намонад, ки сояи ҳар чиз бидуни сояи ҳуди завол ҳисоб ме-

¹ Вақтҳои намозҳо аввал ва охир доранд, ки ҳар намоз дар тамоми он вақт, яъне дар байни аввал ва охири вақти худ ба ҷой оварда мешавад. Паёмбар (с) мефармояд: **қти намоз аввал ва охир дорад. Аввали вақти намози пешин пас аз заволи офтоб ва охири вақташ ҳангоми даромадани вақти намози аср мебошад. Аввали вақти намози аср ҳангоми дохил шудани он (яъне пас аз ба поён расидани вақти намози пешин) ва охири вақташ ҳангоми зард гаштани ранги офтоб аст.**

Аввали вақти намози шом ҳангоми ғуруб (ғуру рафтан)-и офтоб ва охири вақташ ҳангоми ғоиб шудани (шафақ) дар уфуқ(и офтобшин) мебошад. Аввали вақти намози хуфтан аз ғоиб шудани шафақ ва охири вақташ ҳангомest, ки шаб ба нисф мерасад. Аввали вақти намози бомдод бошад, ҳангоми дамидани субҳ ва охири вақташ ҳангоми баромадани офтоб аст». (Сунаи Тирмизӣ, 151).

Дар ин ҳадис барои охири намозҳои аср ва хуфтан вақтҳои хубиашон зикр шудааст ва пас аз он вақти макрӯҳии онҳо медарояд.

шавад).¹

3. Намози аср. Вақти намози аср аз вақти расидани сояи ҳар чиз ба ду баробари ҳудаш (бино ба назари имом Абуҳанифа (р.х)) ва ё ба як баробари ҳудаш (бинобар ривояте), яъне аз вақти поён ёфтани намози пешин, то нишастани офтоб аст.²

4. Намози шом. Вақти намози шом аз нишастани офтоб то ғоиб шудани шафақ аст. Шафақ он сурхӣ аст, ки пас аз нишастани офтоб дар доираи уфуқи офтобшин зоҳир мешавад.

5. Намози хуфтан. Вақти намози хуфтан ваитр аз ғоиб шудани шафақ, то ҳангоми (дамида-ни) субҳи содиқ аст,³ вале намози витр бояд баъд

¹ **Завол** – ба он лаҳзаҳои гузарое гуфта мешавад, ки офтоб дар нимарӯз дар болои сари ҳар чиз қарор мегирад ва ба он нисфирӯзии адл низ мегӯянд.

² То зард шудани ранги офтоб вақти хубии намози аср аст ва пас аз он вақти кароҳияти он дохил мешавад ва он то замони ғуруби офтобро дар бар мегирад. Дар ҳолатҳои зарурӣ намози асрро дар ин вақт низ ба ҷой оварда мешавад. Паёмбар (с) мефармояд:

бомдодро пеш аз тулӯи офтоб дарёбад, дар воқеъ, намози бомдодро дарёфтааст ва касе як ракаъати намози асрро пеш аз ғуруби офтоб дарёбад, воқеъан ҳам, намози асрро дарёфтааст». (Саҳеҳи Бухорӣ, 579. Саҳеҳи Муслим, 1373 (608)-163, 164, 165. Сунани Абудовуд, 412. Сунани Тирмизӣ, 186. Сунани Насоӣ, 516. Сунани Ибни Моҷа, 699).

³ Дар ривоятҳои омадааст, ки Ҷабраил (ъ) ду рӯз дар намозҳои панҷгона барои Паёмбар (с) имоматӣ намуда, аввали вақтҳо ва охири вақтҳои мустаҳаббии намозҳоро барои он Ҳазрат (с) муайян кардааст. Паёмбар (с) мефармояд:

имоматӣ намуд. Дар навбати аввал намози пешинро вақте гузошт, ки соя ба монанди риштае буд. Он гоҳ намози асрро вақте гузошт, ки сояи ҳар чиз баробари ҳудаш гашта

аз намози хуфтан адо шавад ва қабл аз он хонда намешавад.¹

Вақтҳои мустаҳаб барои адои намоз

Мустаҳаб аст, ки намози **бомдодро** ҳангоми рӯшноие, ки пас аз торикӣ зоҳир мешавад, адо намоем.

Дар тобистон мустаҳаб аст, ки намози **пешин** бо таъхир хонда шавад, вале дар зимистон адои

буд. Сипас намози шомро вақте гузошт, ки офтоб ғуру рафта ва рӯзадор ифтор намуда аст. Пас аз он намози хуфтанро вақте гузорид, ки шафақ ғойб гашта буд. Намози бомдодро бошад, вақте гузорид, ки субҳ дамида ва хӯрдан бар рӯзадор ҳаром гаштааст.

Дар навбати дуҷум намози пешинро вақте гузорид, ки сояи ҳар чиз ба як баробари ҳудаш расида ва вақти намози асри дирӯза шудааст. Он гоҳ намози асрро вақте гузорид, ки сояи ҳар чиз ба ду баробари ҳудаш расида буд. Сипас намози шомро дар (ҳамон) вақти аввала (дирӯза)-аш ба ҷой овард.

Пас аз он намози хуфтанро ҳангоме, ки аз се як ҳиссаи шаб гузашта буд, ба ҷой овард. Намози бомдодро бошад, вақте замин рӯшан гашта буд, гузорид. Он гоҳ Ҷабраил ба ман нигоҳ кард ва гуфт: Ин вақти (намозҳои) паёмбарони пеш аз ту аст. Вақт(и намозҳо) дар миёни ҳамин ду вақт мебошад». (Сунани Абудовуд, 393. Сунани Тирмизӣ, 149. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст. Мустандаки Ҳоким, 693, ҷ. 1, с. 306. Ҳоким исноди онро саҳеҳ гуфтааст).

¹ Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: *а-мози хуфтанро чандон ба таъхир андохт, ки шаб (қариб) ба тамом ба поён расида буд ва аҳли масҷид ба хоб рафта буданд. Он гоҳ хорич шуд ва намози хуфтанро гузорид ва фармуд: Ин вақти намози хуфтан аст, агар бар умматам машаққат намешуд». (Саҳеҳи Муслим, 1443 (638)-219. Сунани Насой, 535).*

он дар аввали вақт мустаҳаб мебошад.

Таъхири намози **аср**, чӣ дар зимистон бошад ва чӣ дар тобистон, то вақте мустаҳаб аст, ки офтоб тағйир наёфта бошад.

Тағйир ёфтани офтоб ба ин тариқ аст, ки рӯшноии он ба андозае кам шавад, ки чашмро хира насозад. Вале дар рӯзҳои абри таъҷил ва ҳар чӣ зудтар хондани намози **аср** мустаҳаб аст.

Таъҷили намози **шом**, чӣ дар зимистон ва чӣ дар тобистон, мустаҳаб аст.

Таъхири намози **хуфтан** то сеяки шаб ва намози **витр** то охири шаб мустаҳаб аст, вале дар рӯзҳои абри таъҷили хуфтан мустаҳаб мебошад.

Вақтҳое, ки дар онҳо намоз ҷои нест

Дар се вақт: яъне дар аснои баромадан, қиём ва нишастани офтоб аз хондани намоз манъ шудааст ва ҳамчунин, сачдаи тиловат ва адои намози ҷаноза низ дар ин се вақт ҷои нест.¹

Вале як намозе ҳаст, ки дар вақти ғуруб (нишастани офтоб) хондани он бо кароҳият ҷои мебошад ва он аз барои касест, ки намози асри

¹ Уқба ибни Омири Ҷуҳанӣ (р) мегӯяд:

моро дар се вақт аз гузоридани намоз ва хондани намози ҷаноза наҳй мекард: вақти баромадани офтоб, то он ки баланд шавад, вақти қиёми нисфирӯзӣ, то он ки офтоб бигардад ва вақти ба ғуруб наздик шудани офтоб, то он ки ғуру нишинад». (Саҳеҳи Муслим, 1926 (831)-293. Сунани Абудовуд, 3192. Сунани Тирмизӣ, 1030. Сунани Насой, 559, 564, 2012. Сунани Ибни Моҷа, 1519. Ғайр аз Бухорӣ дигар сиҳоҳи шашгона онро ривоят кардаанд ва Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст).

ҳамон рӯзашро қабл аз ғуруб нахондааст. Шахси мазкур метавонад ҳангоми ғуруб намози асрашро (бо кароҳият) адо намояд.

Вақтҳои макрӯҳ

Адои намозҳои нафлӣ дар вақтҳои зерин макрӯҳ аст:

1. Баъд аз шурӯи имом ба хутба хондан.
2. Пас аз тулӯи субҳ (ба ҷуз суннати намози субҳ).
3. Баъд аз аср, то адои намози шом.
4. Баъд аз дамидани субҳ ғайр аз ду ракаъат намози суннати бомдод дигар намози нафл ҷои нест, вале гузоридани намози қазой ҷои нест. Баъд аз намози аср низ намози нафл ҷои нест, вале намози қазой то замоне, ки рӯшноии офтоб тағйир ва дар қурси он хирағӣ пайдо нагашта бошад, ҷои мебошад.¹
5. Агар то баромадани офтоб фурсати зиёде намонда бошад, ки суннат ва фарз ҳардуро бигунҷонад, дар сурате, ки агар суннатро бигузо-

¹ Ривоят шудааст, ки:

гуна) намоз(и нафли)-е пас аз дамидани субҳ то баромадани офтоб ва пас аз намози аср то ғуру рафтани офтоб наҳй намудааст». (Саҳеҳи Бухорӣ, 581. Саҳеҳи Муслим, 1918 (825)-285, 1919 (826)-286, Сунани Абудовуд, 1276. Сунани Тирмизӣ, 183. Сунани Насоӣ, 561. Сунани Ибни Моҷа, 1250. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст).

Ба ҳамин маъно ҳадиси дигаре низ омадааст, он ҷо, ки мефармояд:

надорад, то он ки офтоб баланд шавад ва пас аз намози аср низ намозе вучуд надорад, то он ки офтоб ғуру равад». (Саҳеҳи Бухорӣ, 586, 1197, 1864, 1992, 1995. Саҳеҳи Муслим, 1920 (827)-288. Сунани Насоӣ, 566).

рад, фарз ғавт мегардад, суннатро тарк карда, фарзро ба ҷо оварад. Суннат дигар қазой надорад.

6. Шахсе дар намози бомдод ворида масҷид шавад ва бинад, ки ҷамоъат барпо гаштааст, ғавран ба ҷамоъат пайвандад ва суннатро тарк кунад, вале агар ҷои ҷудогонае мавҷуд бошад, ки қироъати имомро дар он ҷо нашунавад ва ба дарёфтани ҷамоъат низ бовар дошта бошад, дар ин сурат суннатро дар он ҷо бигузорад ва пас аз он ба ҷамоъат пайвандад.

7. Пеш аз хондани намози хуфтан бе узре ҳибдан макрӯҳ аст.

Фасли дуюм

АЗОН ВА ИҚОМАТ

Азон яке аз шаъоир (нишонаҳо)-и дин ва шиъори Ислом аст. Эҳтиром гузоштан ва муҳаббат бо азон муқтазои имони ҳар мӯъмин аст. Азонро бозичае пиндоштан, мазҳакае шумурдан ва ба он истеҳзо кардан аломати куфр аст. Дар Қуръони маҷид омадааст:

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ

«Ва чун ба намоз фаро хонед (азон диҳед), онро ба тамасхур ва бозӣ гиранд. Ин ба сабаби он аст, ки онҳо мардуми беақле ҳастанд».¹

Низ омадааст:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ

ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

«Чун барои намози рӯзи ҷумъа нидо (азон) дода шавад, пас ба сӯи ёди Худо (намоз) бишитобед ва хариду фурӯшро (то анҷоми намоз канор) бигузored. Ин барои шумо беҳтар аст, агар (онро) медониста бошед».²

Аз ду ояти боло машруъияти азон низ собит мегардад. Аз Молик ибни Ҳувайрис (р) ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) мефармояд: «**Ҳамон**

тавре ман намоз мегузoram, намозро бигузored. Ҳамин ки вақти намоз фаро расид, як нафаратон барои шумо азон диҳад ва бузургтаратон барои шумо имоматӣ намояд».¹

Бар намозгузор суннат аст, ки қабл аз намозҳои панҷгона ва низ намози ҷумъа аввал **азон** ва баъд аз он **иқома** гуфта, намозашро шуруъ намояд.

Азон гуфтан ба ин тариқ аст:

1. Аллоҳу акбар (4 бор)

2. Ашҳаду алло илоҳа иллаллоҳ (2 бор)

3. Ашҳаду анна Муҳаммадан расулуллоҳ (2 бор)

4. Ҳайя ъалас-салоҳ (2 бор)

5. Ҳайя ъалал фалоҳ (2 бор)

6. Аллоҳу акбар (2 бор)

7. Ло илоҳа иллаллоҳ (1 бор)

Дар намози бомдод баъд аз **Ҳайя ъалал фалоҳ** ду бор **Ассалоту хайрун минан-навм** (Ҳаққо, ки намоз аз хоб беҳтар аст) гуфта мешавад.

Аммо **иқома** ба тарзи зерин гуфта мешавад:

Аллоҳу акбар (4 бор)

Ашҳаду алло илоҳа иллаллоҳ (2 бор)

Ашҳаду анна Муҳаммадан расулуллоҳ (2 бор)

Ҳайя ъалас-салоҳ (2 бор)

Ҳайя ъалал фалоҳ (2 бор)

Қад қоматис-салоту (2 бор)

Аллоҳу акбар (2 бор)

Ло илоҳа иллаллоҳ (1 бор)

Аҳкоми азон ва иқомат

¹ Сураи Моид, 5: 58.

² Сураи Ҷумуъа, 62: 9.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 631.

Азон ва иқомат баъд аз дохил шудани вақти намоз гуфта мешаванд ва агар қабл аз вақт бигӯяд, онро иёода менамояд.¹

Азонро бо оромӣ ва тааннӣ (наrm-наrm) мегӯянд, ба сурате, ки шунаванда пас аз гуфтани ҳар ҷумла ҷавоби онро гуфта тавонад, вале дар иқомат каме суръат ва тезӣ ба кор гирифта мешавад.

Бояд дар аснои азон ва иқомат рӯ ба қибла бошад ва ҳангоми азон ангуштонашро ба гӯшҳо ниҳад.

Дар назди мазҳаби имом Абуҳанифа (р.х) дар азон тарҷиъ вучуд надорад. **Тарҷиъ** он аст, ки овозашро дар аввали азон (гуфтани шаҳодатайн) паст намуда ва пас аз он дубора баланд созад.

Аз **талҳин** низ дар азон манъ шудааст. **Талҳин** он аст, ки калимоти азонро аз ҳолаташон бо афзудани ҳарфе ё ҳаракате ва ё мадде бар онҳо тағйир диҳад.

Муаззин дар вақти азон рӯи худро ҳангоми гуфтани **Ҳайя ғалас-салоҳ** ба тарафи рост ва ҳангоми гуфтани **Ҳайя ғалал фалоҳ** ба тарафи чап мегардонад.

Сухан гуфтан дар аснои азон ва иқомат ҷоиз

¹ Ривоят шудааст, ки:

*азон гуфт. Паёмбар (с) ба ӯ дастур дод, ки баргардад ва нидо диҳад, ки: Банда, дар ҳақиқат, дар хоб мондааст, банда, дар ҳақиқат, дар хоб мондааст». (Яъне нофаҳмида ва хоболуд пеш аз вақт азон гуфтааст). (Сунани Абудовуд, 532, 533). Дар Сунани Куброи Байҳақӣ омадааст, ки: **а-ёмбар (с) ўро пурсид: Чаро пеш аз вақт азон гуфти? Гуфт: Бедор шудам ва хоболуд гумон кардам, ки субҳ дамидааст. Паёмбар (с) ўро дастур дод ...». (Сунани Куброи Байҳақӣ, 1840, ҷ. 2, с. 125).***

нест.

Дар байни азон ва иқомат дар ҳар намозе, ба ҷуз намози шом, миқдоре менишинанд.¹

Ҳамчунин дар байни азон ва иқомат дар ҳар намозе тасвиб шавад. **Тасвиб** иборат аз дубора огоҳ сохтани мардум аст. Дар ҷойҳои мо маъмулан бо гуфтани **қомат- қомат** мардумро огоҳ месозанд.

Барои намозҳои фавтшуда низ гуфтани азон ва иқомат суннат аст. Агар касе чандин намозаш фавт шуда бошад ва бихоҳад дар як вақт онҳоро адо намояд, бояд дар аввалин намози он азон ва иқомат бигӯяд ва дар намозҳои баъдаш ихтиёр дорад ҳар дуру бихонад ва ё бо гуфтани иқомат иктифо намояд.

Гуфтани иқомат бевузӯ кароҳият дошта, гуфтани азон бевузӯ боке надорад. Аз ин рӯ, агар шахсе бевузӯ азон ва иқомат гӯяд, онҳоро иёода наменамояд.

Ҳамчунин гуфтани иқомат ва азон дар ҳоли ҷанобат низ макрӯҳ мебошад, вале, агар касе дар ин ҳол азон ва иқомат гӯяд, бояд азонро иёода намоянд, на иқоматро.

Намозгузoron ҳангоми гуфтани **Ҳайя ғалас-салоҳ** аз ҷои худ бармехезанд ва бо шунидани: **Қад қоматис-салот** ба намоз шурӯъ менамо-

¹ Дар назди Абуҳанифа (р.х) дар байни азон ва иқомати намози шом наменишинанд, балки пас аз азон бевосита иқомат гуфта мешавад. Аммо дар назди Имомайн дар он низ каме менишинанд, то миёни азон ва иқомат фосилае ба вучуд ояд ва ба ҳадисе, ки дар ин маврид ворид шудааст, ама чӣ гуна пайдо шуд» омадааст, ки: **ба ӯ таълим дод». (Сунани Абудовуд, 499, 507).**

янд.

Баъзе масоили азон ва иқомат

1. Азон ва иқомат суннати муаккада мебошанд ва танҳо барои намозҳои фарз гуфта мешаванд. Он фарз, хоҳ бо ҷамоъат баргузор гардад ва хоҳ бо танҳогузорӣ, чи намози вақтӣ бошад, чи қазоӣ ва намозгузор, хоҳ муқим бошад, хоҳ мусофир.

2. Азон ва иқомат барои мардон суннат ва барои занон макрӯҳ аст.

3. Азон понздаҳ ҷумларо дар бар мегирад.

Мафҳуми ҷумлаи аввал, ки ҷаҳор бор такрор мешавад:

1. Аллоҳ аз тамоми васфу баён ва ҳадсу гумон бузургтар аст.

Аллоҳ бузургтар аст.

Мафҳуми ҷумлаи дуюм, ки ду бор такрор мешавад:

2. Шаҳодат медиҳам, ки ҳеҷ маъбуди дигаре ба ҷуз Худои якто вуҷуд надорад ва ҳеҷ чизе ба ҷуз Ё сазовори парастии намебошад.

Мафҳуми ҷумлаи сеюм, ки ду бор такрор мешавад:

3. Шаҳодат медиҳам, ки Муҳаммад (с) фариштада ва паёмовари Худост.

Ҷумлаи дуюм ва сеюмро маъмулан шаҳодатайн мегӯянд.

Мафҳуми ҷумлаи ҷаҳорум:

4. Барои намоз бишито!

Мафҳуми ҷумлаи панҷум:

5. Ба сӯи растагорӣ бишито!

Мафҳуми ҷумлаи шашум:

6. Аллоҳ бузургтар аст.

Мафҳуми ҷумлаи охирин:

7. Ҳеҷ маъбуди дигаре, ба ҷуз Худои якто, вуҷуд надорад ва ҳеҷ чизе, ба ҷуз Ё, сазовори парастии намебошад.

4. Ба забони тоҷикӣ (форсӣ) азон гуфтан ҷои нест, яъне маънои тарҷимагаштаи ҳар ҷумла ва калимаро ба ҷои калимот ва асли арабии онҳо ба кор гирифтани ҷои нест, ҳарчанд азон будани он маълум бошад.

5. Барои муаззин панҷ чиз мустаҳаб аст:

а) Азондиҳанда шахси парҳезгор бошад.

б) Аз аҳком ва дастуроти шариъат огоҳ буда, вақтҳои намозро нағз бишиносад

в) Пой ба вузӯ ва рӯй ба ҷониби қибла азон диҳад.

г) Ҳангоми азон ангуштони дастҳояшро дар гӯшҳояш бимонад.

д) Ҳангоми гуфтани «**Ҳайя ьалас-салоҳ**» рӯйшро ба тарафи рост ва ҳангоми гуфтани «**Ҳайя ьалал фалоҳ**» ба тарафи чапаш бигардонад.

6. Дар байни азон ва иқомат, гузашта аз он, ки вақти истиҳоб ва ҳубии ҳар намоз риъоя гардад, бояд ба қадре фосила монад, то намозгузoron битавонанд ба ҷамоъат ҳозир шаванд.

7. Дар намози шом ба андозаи қироъати се оят фосила гузоштан дар байни азон ва иқомат мустаҳаб аст.

8. Азон ва иқомат гуфтани шахсони зерин: бевузӯ, ҷунуб, кӯдаки ба синни ақл норасида, девона, маст, зан, фосиқ макрӯҳ мебошад ва ҳамчунин, нишаста гуфтани онҳо макрӯҳ аст.

9. Рӯзи ҷумъа дар масҷиди панҷвақтагузорӣ - дар ғайри масҷиди ҷомеъ - барои баргузории на-

мози пешин азон додан макрӯҳ аст.

10. Шунавандаи азон бояд хомӯшона ба он гӯш диҳад ва пас аз шунидани ҳар ҷумлае айна ҳамонро оҳиста такрор намояд, ки ин ҳамон ҷавоби азон аст. Масалан, ҳангоме ки муаззин **Аллоҳу акбар** гуфт ва дар он лаҳзаҳои гузарое, ки барои гуфтани ҷумлаи баъдӣ омода мегардад, шунаванда ҳамон калимаи **«Аллоҳу акбар»**-ро такрор намояд. Вақте муаззин ба **Ҳайя ʔалас-салоҳ** ва **Ҳайя ʔалал фалоҳ** бирасад, шунаванда дар поён айна он калимотро такрор накарда, балки **«Ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳил ʔалийил ʔазим** (Қудрати боз истодан аз гуноҳон ва низ тавоноӣ бар анҷоми тоҷатҳо танҳо бо мадади Худованди баландмартаба ва бузургвор муяссар мегардад), бигӯяд.

11. Баъд аз азон суннат аст, ки ҳам худи азондиҳанда ва ҳам шунавандагон ин дуъоро бихонанд:

Аллоҳумма рабба ҳозиҳид-даъватит-томмаҳ вас-салотил қоимаҳ, оти Муҳаммаданил василата вал фазилаҳ, вабъасху мақоман маҳмуданил-лази ваъаттаху. Иннака ло тухлифул миъод.

Бор Худоё! Парвардигори ин даъват ва нидои расо ва намози барпогашта! Барои Муҳаммад (с) васила ва бузургворӣ ато фармо ва ҷанобашро дар он ҷойгоҳ ва мақоми ситуде, ки барояш ваъда додаӣ, мабъус бигардон. Ростӣ, ки Ту ваъдаҳои хешро хилоф насозӣ.¹

¹ Паёмбар (с) мефармояд: *аз шунидани азон ллоҳумма рабба ҳозиҳи...»-ро бигӯяд, шафоъати ман дар рӯзи қиёмат барояш вочиб мегардад». (Саҳеҳи*

Фасли сеюм

ШАРТҲОИ НАМОЗ

Риъоя намудани шартҳои зерин барои ҳар намозгузор лозим аст ва онҳоро фарзҳои пеш аз намоз мегӯянд:

1. Бояд бадани намозгузор, либоси ӯ ва ҳамчунин, маконе, ки меҳодад дар он намоз бигузарад, аз наҷосатҳо пок бошад. Ба ибораи дигар, бадани пок, ҷои пок ва ҷомаи пок.

2. Авраташро бипӯшонад. (Сатри аврат).

3. Рӯ ба сӯи қибла биистад. (Истиқболи қибла).¹

4. Ният. Намозгузор бояд бо ният дохили на-

Бухорӣ, 614, 4719. Сунани Абудовуд, 529. Сунани Тирмизӣ, 211. Сунани Насоӣ, 679. Сунани Ибни Моҷа, 722.

миёод» дар китобҳои, ки ҳадис аз онҳо таҳриҷ шудааст, наомадааст).

Ҳамчунин мефармояд:

у-

аз

шарика лаҳ ва анна Муҳаммадан ʔабдуҳу ва расулуҳ. Разийту биллоҳи раббан ва бил Исломи динан ва би Муҳаммадин расулан», бигӯяд, Худо гуноҳони ӯро мағфират намояд». (Саҳеҳи Муслим, 849 (385)-12, (386)-13. Сунани Абудовуд, 525. Сунани Тирмизӣ, 210. Сунани Насоӣ, 678. Сунани Ибни Моҷа, 721. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан, саҳеҳ ва ғариб гуфтааст).

¹ Худованд мефармояд:

Масҷидулҳаром бигардон ва дар ҳар кӯҷе бошед, рӯйхоятонро ба ҷониби он бигардонед». (Сураи Бақара, 2: 150).

моз шавад ва ҳамин тавр, аз оғоз то поёни намоз бидонад кадом намозро меҳонад ва онро барои анҷоми фармони Худованди олам ба ҷо меоварад.

5. Шинохтани вақт. Ҳар намозро дар вақти ҳудаш адо намояд.

Агар либоси касе наҷис бошад ва чизе ҳамроҳи худ надошта бошад, ки либосашро бо он пок созад, метавонад бо ҳамон либоси наҷис намоз хонда ва намозашро иъода нанамояд. Намоз бо он либоси наҷис беҳтар аст аз бараҳна гузоштани он.

Шахсе либосе надошта бошад, ки авраташро сатр созад, метавонад ҳамон тавр урён ва луч намозашро бо рукӯъ ва сучуд адо намояд. Вале беҳтар аст нишаста рукӯъу сачдаашро анҷом диҳад.

6. Барои дуруст гардидани намоз нӯҳ чиз шарт аст, ки зикри бахше аз онҳо гузашт:

1. Пок будан аз ҳадаси (бетаҳорати) хурд ва бузург, яъне аз бевузӯғӣ ва аз ҷанобат.¹

2. Бадани пок.

3. Ҷомаи (либос) пок.²

¹ Паёмбар (с) мефармояд:

аги-рад ва покиро дар мавзеъҳои ҳудаш нагузорад, тамом (ва раво) намегардад...». (Сунани Абудовуд, 857. Сунани Ибни Моҷа, 460). Ҳамчунин мефармояд:

адошта бошад, намозе барои ӯ нест...». (Сунани Абудовуд, 101. Сунани Ибни Моҷа, 398, 399, 400. Мустадраки Ҳоким, 518, 519, 520, ҷ. 1, с. 245, 246, 992, 9899, ҷ. 1, 4, с. 402, 66. Муснади Имом Аҳмад, 9137, ҷ. 3, с. 146, 26604, 26605, 26606, ҷ. 7, с. 527). Ояти фарзияти вузӯ ва ғусл низ ҳамин покиро дар назар дорад.

² Худованд мефармояд:

Муддассир, 74: 4)

. (Сураи

4. Ҷои пок.

5. Сатри (пӯшидан) аврат.

7. Ният.

8. Такбири таҳрима, яъне дар аввали намоз «Аллоҳу акбар» гуфтан.

9. Шинохтани вақт.

7. Агар ҳангоми баргузори намоз аз ҷаҳор як ҳиссаи аврати намозгузор бараҳна бошад, намозаш дуруст намегардад.

8. Ҳангоми хондани намоз, агар сари духтари ба балоғат нарасида бараҳна гардад, намозаш ҷоиз аст.

9. Агар тамоми либос наҷис бошад ва ё камтар аз ҷаҳор як ҳиссаи он пок ва боқӣ ҳамааш наҷис бошад, дар ин сурат намозгузор ихтиёр дорад: ё бо он либоси наҷис ва ё бараҳна намозашро бигузорад, вале бо он либос гузоридани намоз беҳтар мебошад. Агар аз ҷаҳор як ҳиссаи либос пок бошад, гузоридани намоз бо либос воҷиб аст.

10. Дар мусофират агар ба андозае об дошта бошад, ки яке аз ду корро ё вузӯ ва ё пок сохтани наҷосатро кифоя кунад, дар ин сурат бо оби доштааш наҷосатро бишӯяд ва барои намоз таяммум бигирад.

11. Шахсе намози пешинашро адо намояд ва баъдтар маълум шавад, ки вақти намози пешин ба охир расида ва ин вақти намози аср мебошад, намози гузоштаи вай комил ва ҷоиз аст, дигар пешинашро қазой намегузорад.

12. Шахсе намозро гузорад ва баъдтар маълум шавад, ки ҳанӯз вақти он намоз надаромадааст, он намозаш дуруст намегардад. Бояд онро бори дигар, пас аз даромадани вақт бигузорад.

13. Бо забон ният кардан ҳатмӣ намебошад, балки намозгузор дар дил ҳамин қадар ирода намояд, ки меҳоҳам фалон намозро бигузoram, кифоя аст. Агар нияташро ба забон ифода намояд ва ҳамин қадар бигӯяд, ки: **Ният кардам бигузoram чаҳор ракаъат фарзи намози пешин ё аср ва ё хуфтан**, кифоя бошад.

14. Агар дар дил нияти пешинро дошта бошад, вале бар забонаш масалан, намози аср қорӣ шавад, боке надорад ва намоз дуруст мешавад.

15. Агар ба фаромӯшӣ ба қои чаҳор ракаъат шаш ракаъат ва ё ба қои ду се ракаъат бигӯяд, қои аз аст ва зараре надорад.

16. Агар касеро чанд вақт намоз қазо шуда бошад ва бихоҳад қазои онҳоро ба қой оварад, бояд вақтро дар нияти худ муайян намояд. Ин гуна ният кунад, масалан: **Ният кардам ба қой оварам қазои ду ракаъат фарзи аввалин бомдодро ё чаҳор ракаъат пешини аввалинро ё қазои ду ракаъат фарзи охирин бомдодро ё чаҳор ракаъат пешини охиринро**. Агар ба таври мутлақ фарз ният кунад, қои аз нест.

17. Агар аз касе намозҳои чанд рӯз пай дар пай ғавт шуда бошанд ва акнун меҳоҳад қазои онҳоро ба қой оварад, бояд чунин ният кунад: **Ният кардам ба қой оварам қазои ду ракаъат фарзи бомдоди рӯзи шанбе ё якшанbero**.

Агар қазои намозҳои чандмоҳа ва ё чандсолашро бихоҳад ба қой оварад, ҳамин ки бигӯяд: **Ният кардам ба қой оварам ё бигузoram қазои ду ракаъат фарзи аввалин бомдод ё чаҳор ракаъат фарзи аввалин пешин ё асрро, ё охирин...**, кофӣ бошад.

18. Дар намозҳои суннат ва нафл ҳамин ки бигӯяд: **Ният кардам бигузoram ду ракаъат намоз барои Худо «Аллоҳу акбар»**, кифоя бошад. Аммо дар намози таровеҳ беҳтар аст бигӯяд: **ду ракаъат суннати намози таровеҳ**.

Миқдори пӯшонидани аврат

Миқдори аврати мардон, ки пӯшонидани он ҳам дар намоз ва ҳам дар хориҷи он фарз ва лозим аст, аз зери ноғ то зери зону мебошад.¹

Он миқдоре, ки барои мард аврат аст, барои зани каниз ба иловаи пушт ва шикамаш аврат буда, бақияи аъзои баданаш аврат ҳисоб намешаванд.

Аммо тамоми бадани зани озод, ба ғайри рӯ, дастҳо ва пойҳояш, аврат мебошад.²

Аҳкоми қибла

Касе аз тарси дарранда ва ё ҳар чизи дигаре қодир набошад дар вақти намоз рӯяшро ба тара-

¹ Паёмбар (с) мефармояд: . (Саҳеҳи Бухорӣ, боби 12-ум. Бухорӣ онро ба ҳайси таълиқ пеш аз ҳадиси 371-ум овардааст. Сунани Абудовуд, 4014. Сунани Тирмизӣ, 2795, 2796, 2797. Тирмизӣ ҳадиси охиrho ҳасан ва ғариб гуфтааст).

² Паёмбар (с) мефармояд: **врат аст. Вақте (аз хонааш) хориҷ шавад, шайтон ўро зери назар гирад**. (Яъне дар пайи аз роҳ задани ў бошад). (Сунани Тирмизӣ, 1173. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан, саҳеҳ ва ғариб гуфтааст). Вале рӯй, дастҳо ва қадамҳои зан аврат нестанд. Худованд мефармояд: **дро ошкор нанамоянд, магар он (мавзеи зинат)-еро, ки намоён бошад**. (Сураи Нур, 24: 31).

фи қибла намояд, ба ҳар тарафе, ки метавонад, рӯй оварда, намозашро адо намояд.

Агар тарафи қибла барояш маълум набошад ва касеро ҳам пайдо накунад, ки аз ӯ қибларо бипурсад, дар ин сурат бояд таҳарро намояд. **Таҳарро** дар ин ҷо он аст, ки барои дарёфти ҷиҳати қибла кӯшишу диққат ба ҳарч диҳад, то гумонаш ба ҷиҳате ғолиб гардад ва дилаш ба тарафе гувоҳӣ диҳад. Пас аз он рӯ ба ҳамон сӯ ниҳода, намозашро адо намояд ва агар баъд аз адои намоз дарёбад, ки ҷиҳати намози гузоридааш ба сӯи қибла набудааст, намозашро иёда нахоҳад кард (яъне намозашро аз сар намехонад).

Касе, ки ҷиҳати қибла барояш маълум нест, агар бе таҳарро намозашро бихонад, намозаш дуруст намешавад. Аз ин рӯ, бояд намозашро иёда намояд, агарчи баъдан маълум гардад, ки намозашро рӯ ба сӯи қибла адо намудааст. Ҳамчунин, агар касе пайдо мешуд, ки тарафи қибларо аз вай бипурсад, вале шарм намуда, аз вай напурсиду намозашро хонд, намозаш ҷоиз нест.

Агар дар аснои намоз барои намозгузор пас аз таҳарро маълум шавад, ки ҷиҳате, ки рӯ ба он намоз мехонад, қибла нест ва ё ба гумони ӯ ғолиб гардад, ки қибла дар ҷиҳати дигар аст, дарҳол бояд ба он тараф баргашта, намозашро идома диҳад ва лозим нест, ки намозашро аз сар хонад. Агар ҳамон тавр барногашта истод, намозаш ҷоиз нест.

Агар касе дар дохили хонаи Каъба намоз хонад, ҳар намозе, ки бигузорад ва ба ҳар тарафе, ки рӯй оварад, ҷоиз аст.

Фасли чаҳорум

ФАРЗҲОИ НАМОЗ

Фарзҳои намоз, ки ба онҳо рукнҳои намоз низ гуфта мешавад, иборатанд аз:

1. Такбири таҳрима. (Дохил шудан ба намоз бо гуфтани «Аллоҳу Акбар»).

2. Қиём (истодан).

3. Қироъат кардан, яъне Қуръон хондан дар ду рақаъати намози фарз ва низ дар тамоми рақаъатҳои витр ва намозҳои нафл. Камтарин миқдоре, ки фарзи қироъат ба ҷой меояд, хондани як ояти дароз ва ё се ояти кӯтоҳ аст.

4. Рукӯъ.

¹ Ояти 3-юми сураи Мудассир фарзияи такбири таҳримаро собит месозад, он ҷо, ки мефармояд: **р-вардигоратро ба бузургӣ ёд кун**. Он такбир барои он такбири таҳрима номида шудааст, ки шахси намозгузор бо гуфтани он тамоми таъаллуқоти дунявӣ ва қору бори зиндагиро дар муддати намоз бар худ ҳаром мегардонад. Пас бояд кӯшиш намояд, то андешаи худро низ дар ёди Худо тамаркуз бахшад.

Паёмбар (с) мефармояд:

таҳрим (ҳаром гардонидани дунё баро)-и он такбир аст ва таҳлил (ҳалол намудани дунё дар охир)-и он бо салом додан аст. (Сунани Абудовуд, 61, 618. Сунани Тирмизӣ, 3. Сунани Ибни Моҷа, 275. Тирмизӣ мегӯяд: Ин ҳадис саххтарин ва беҳтарин чизест, ки дар ин боб ворид шудааст).

² Худованд дар ояти 238-уми сураи Бақара мефармояд: **барои Худо хошеъона (ва фармонбарона) қиём намоед**.

³ Худованд дар бораи қироъат мефармояд: **намозхоятон) аз Қуръон он миқдоре, ки (бароятон) муяс-сар гардад, қироъат намоед**. (Сураи Мудассир, 74: 20).

5. Сучуд.¹

6. Қаъдаи ахир ба миқдори хондани ташаххуд.²

Адои фарзҳои мазкур барои намозгузор ҳатмӣ аст. Бинобар ин, агар яке аз онҳоро, хоҳ қасдан, ё аз рӯи фаромӯшӣ, тарк намояд, намозаш саҳеҳ набуда ва бояд онро аз сар бихонад. Тарк кардани фарз ба воситаи сачдаи сахв ҷуброн ва ислоҳ намешавад.

Вочиботи намоз

Баъзе аъмоли дигар дар намоз вочиб мебошанд.³

¹ Худованд дар бораи рукӯъ ва сучуд мефармояд: а-соне, ки имон овардаед, рукӯъ ва сучуд намоед ва Худоя-тонро бипарастед ва (корҳои) хайрро анҷом диҳед, то растагор гардед». (Сураи Хаҷ, 22: 77).

² Қаъдаи ахир низ дар зимни маъноӣ: ро барпой доред» дохил мебошад. Зеро намоз ба таври комил вақте барпой дошта мешавад, ки то ин қаъда бе нуқсон ба ҷой оварда шавад. Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) мефармояд:

таълим дод ва дар охир гуфт: Вақте инро гуфтӣ ё анҷом додӣ, намозатро ба ҷой овардаӣ. Агар хоҳӣ, пас аз он метавонӣ бихезӣ ва агар хоҳӣ, метавонӣ бинишинӣ». (Сунани Абудовуд, 970).

Аз ин ҳадис бармеояд, ки фарзҳои намоз бо қаъдаи ахир комилан ба ҷой оварда мешаванд. Чи тавре мебинем, рукӯҳ ва ё фарзҳои намоз бо китоби Худо ва ба таври қатъӣ собит шудаанд.

³ Вочиб –ба монанди фарз амали ҳатмӣ ва лозим мебошад, вале қотеъияти далеле, ки вочиб ба он собит шудааст, ба андозаи далелҳои фарзҳо намебошад, яъне дар қатъӣ будани он шубҳае мавҷуд аст. Ба монанди далелҳое, ки ба таври заннӣ (ба ғолиби гумон) собит шудаанд, на ба сурати қатъӣ, ба мисли хабари воҳид. Ё далолати он заннӣ

Вочиботи намоз ба тартиби зеранд:

1. Хондани сураи «**Фотиҳа**» (**Алҳамд**) дар ду ракаъати аввали фарзҳо ва дар тамоми ракаъатҳои витр ва намозҳои суннат ва нафл.

2. Замм (пайваст ва илова) намудани як сура (ва ё се оят) ба сураи «**Фотиҳа**» дар ду ракаъати аввали намозҳои фарз ва дар тамоми ракаъатҳои витр ва намозҳои суннат ва нафл.

3. Тақдим, яъне пеш хондани сураи Фотиҳа аз сурае, ки ба он зам мешавад.

4. Қаъдаи аввал ба миқдори Аттаҳийёт хондан.

5. Хондани **ташаххуд** (Аттаҳийёт) ҳам дар қаъдаи аввал ва ҳам дар қаъдаи ахир.

6. **Бо** лафзи «**салом**» хориҷ шудан аз намоз.

7. Хондани дуъои «**қунут**» дар намози витр.

8. Такбироти зоид дар иди Фитр ва иди Қурбон ва он се такбирӣ дар ҳар ракаъат аст.

9. Таъйини қироъат дар ду ракаъати аввали фарзҳо.

10. Итминон ва оромиш дар аркони намоз.

11. Анҷом додани сачдаи дуюм пас аз сачдаи аввал, бефосила андохтан дар миёни онҳо.

12. Хестан ба сӯи ракаъати сеюм ба сурати фаврӣ ва бетаъхир, пас аз фориг шудан аз хондани Аттаҳийёт дар қаъдаи якум.

13. Ҷаҳр (баланд) хондани имом қироъатро дар намози субҳ, дар ду ракаъати аввали намози шом ва хуфтан, дар намози ҷумъа, идайн, таровиҳ ва дар намози витр дар моҳи рамазон.

14. Хуфя, (пинҳон, паст) хондани қироъат дар

бошад, ба монанди лафзҳои (калимаҳое), ки ду маъно ва ё бештар аз он доранд.

намозҳои пешин, аср, як ракаъати охири намозишом ва ду ракаъати охири намози хуфтан. Шахси танҳогузор ва нафлгузори дар шаб дар баланд ва паст хондани қироъат дар тамоми мавридҳое, ки баланд хонда мешавад, ихтиёр дорад.

Ҳукми воҷиботи мазкур ин аст, ки агар яке аз онҳо қасдан тарк шавад, бояд намоз аз сар гузорида шавад, вале агар аз рӯи саҳву фаромӯши тарк карда шавад, ба воситаи сачдаи саҳв мумкин аст онро ҷуброн намуд.

Бақияи амалҳои намоз, ба ғайри он чи дар боби фарзҳо ва воҷиботи намоз зикр шудааст, баъзе суннат ва баъзе дигар мустаҳаб ҳастанд.

Суннатҳои намоз

Суннатҳои намоз ду навъ ҳастанд: қавлӣ ва феълӣ.

Суннатҳои қавлӣ:

Суннатҳои қавлӣ он зикрҳо, дуъоҳо ва калимаҳое мебошанд, ки намозгузор онҳоро дар мавқеъҳои гуногуни намоз мегӯяд.

1. Дуъои **истифтоҳ** ва он дуъоест, ки дар аввали намоз хонда мешавад ва ба он **сано** низ мегӯянд. (**Субҳонакаллоҳумма ва ...**).¹

2. Истиъоза: **«Аъзузу биллоҳи минашшайтонир-раҷим»** ва **«Бисмиллоҳир-**

¹ Худованд мефармояд:
горат, вақте қиём менамояӣ, тасбеҳ бигӯ. (Сураи Тур, 52: 48). Ривоят шудааст, ки:
иф

бихамдика ва таборакасмука ва таъоло ҷаддука ва ло илоҳа ғайрук», мегуфт». (Сунани Абудовуд, 775, 776. Сунани Тирмизӣ, 242, 243. Сунани Насоӣ, 898, 899. Сунани Ибни Моҷа, 804, 806).

раҳмонир- раҳим» гуфтан.

3. Гуфтани **омин**: Дар поёни сураи **«Фотиҳа»** шахси танҳогузор пас аз **«валаззоллийн»** омин мегӯяд ва дар намози ҷамоъат пас аз **«валаззоллийн»** гуфтани имом дар намозҳои ҷаҳрӣ (баланд) ҳам худ имом ва ҳам намозгузори ҷамроҳи ӯ омин мегӯянд.¹ Паст гуфтани он (омин)

1

ривоят шудааст. Паёмбар (с) мефармояд:

ин

гӯнд ва ин ду омин бо ҳам мувофиқ оянд, гуноҳони гузаштаи вай бахшида шаванд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 781. Сунани Насоӣ, 929).

Ҳамчунин он Ҳазрат (с) мефармояд:

мағзуби Ӯалайҳим валаззоллин» (ва дар ривояте омин) гуфт, шумо низ омин бигӯед. Зеро омин гуфтани касе бо омин гуфтани ғариштагон мувофиқ ояд, гуноҳони гузаштаи ӯ бахшида шаванд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 780, 782, 4475, 6402. Саҳеҳи Муслим, 914 (410)-72, 75. Сунани Абудовуд, 935, 936. Сунани Тирмизӣ, 250. Сунани Насоӣ, 927. Сунани Ибни Моҷа, 851, 852).

Аммо ривоятҳое, ки дар бораи баланд ва ё паст гуфтани омин ворид шудаанд, дар қувват ва сихҳат ба дараҷаи ривоятҳои собитсозандаи асли он намебошанд. Бинобар ин, муҳаддисон ва фақеҳони киром пас аз таҳқиқ ва баррасии тамоми ин ривоятҳо яке аз онҳоро бар дигаре тарҷеҳ додаанд. Машоих ва бузургони мазҳаби ҳанафӣ ривояти паст гуфтани оминро бар ривояти баланд гуфтани он тарҷеҳ додаанд.

Аз Воил ибни Ҷухр ду ривоят дар ин бора омадааст. Яке аз тариқи Суфён ва дигаре аз тариқи Шӯъба. Дар ривояти Суфён аз Воил ибни Ҷухр омадааст, ки:

-ро

шу

ро хонд, омин гуфт ва садояшро бо он баланд кард».

Дар ривояти Шӯъба аз Воил ибни Ҷухр омадааст, ки:

-ро

Ӯалайҳим валаззоллин»-ро хонд, оминро бо садои паст

низ суннат мебошад.

4. Такбироти интиқолот: такбири ба рукӯъ рафтан, ба сучуд рафтан, аз сучуд хестан ва

5. Дар рукӯъ ва сучуд ҳадди ақал се бор «**Субҳона раббиял аъло**» ва «**Субҳона раббиял ъазим**» гуфтан.¹

6. «Самиъаллоҳу лиман ҳамидаҳ» гуфтани имом вақте аз рукӯъ бармехезад ва оҳиста «**Раббано лакал ҳамд**» гуфтани муқтадӣ.² Шахси

гуфт». (Тирмизӣ ҳарду ривоятро дар Сунани худ бо рақами 248 овардааст). Ҳарчанд Тирмизӣ ривояти Суфёнро аз ривояти Шӯъба саҳеҳтар гуфтааст, вале машоихи мазҳаби ҳанафӣ ривояти Шӯъбаро аз ривояти Суфён саҳеҳтар медонанд ва Шӯъбаро аз Суфён дар ҳифз қавитар мегӯянд.

Аз Иброҳими Наҳаъӣ ривоят шудааст, ки:

имом паст мегӯяд: Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим, истиъоза, омин ва раббано лакал ҳамд-ро». (Мусаннафи Абдурраззоқ, 2596, ҷ. 2, с. 87).

Дар ривояти дигаре аз Иброҳим омадааст, ки:

панҷ чизро паст мегӯяд: Субҳонакаллоҳумма, истиъоза, бисмиллоҳ, омин ва раббано лакал ҳамд-ро». (Мусаннафи Абдурраззоқ, 2597, ҷ. 2, с. 87).

¹ Ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) фармуд:

шумо рукӯъ кунад ва

бигӯяд, дар ҳақиқат, рукӯъаш пурра гардидааст ва ин камтарин миқдори тасбеҳ аст ва вақте сачда кард ва се

гардидааст ва ин камтарин миқдори тасбеҳ мебошад». (Сунани Абудовуд, 886. Сунани Тирмизӣ, 261. Сунани Ибни Моҷа, 890. Абудовуд ва Тирмизӣ ҳадисро мурсал гуфтаанд ва Тирмизӣ афзудааст: Ва аҳли илм ба ҳамин амал меку-
нанд).

² Имом танҳо мегӯяд ва муктадӣ низ танҳо мегӯяд ва ҳамин онҳоро кифоя аст. Дигар зарурате вучуд надорад, ки онҳо ҳарду зикрро якҷоя бигӯянд. Ин назари Имом Абӯҳанифа

танҳогузор ҳардуро якҷоя мегӯяд.

7. Хондани сураи «**Фотиҳа**» дар ду рақаъати охири намозҳои пешин, аср, хуфтан ва дар рақаъати сеюми намози шом.

8. Хондани салавотҳо (дурудҳо) бар Расули Худо (с) пас аз ташаҳҳуди қаъдаи ахир.

9. Дуъо кардан барои худ, пас аз хондани салавотҳо бо дуъоҳои маъсура (ривоятшуда).

Суннатҳои феълӣ:

Суннатҳои феълӣ он афъол, аъмол ва ҳолатҳои маснуне мебошанд, ки намозгузор онҳоро дар намоз анҷом медиҳад.

1. Бардоштани дастҳо то баробари гӯшҳо ҳангоми такбири таҳрима.¹

2. Ба сӯи қибла гардонидани кафи ҳарду даст ва кафи ангуштонаш дар вақти такбири таҳрима.

3. Гузоштани дасти рост бар болои дасти чап ва ниҳодани онҳо дар зери ноф дар вақти қиём.²

(р.х) мебошад. Паёмбар (с) низ мефармояд:

лакал ҳамд бигӯед...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 722, 733, 734. Саҳеҳи Муслим, 921 (411)-77, 930 (414)-86. Сунани Тирмизӣ, 361). Аммо назари Имомайн он аст, ки имом ҳарду зикрро ҳамчун менамояд.

¹ Анас (р) мефармояд: *-ро дидам, ки такбир гуфт ва ангуштони бузургашро то баробари гӯшояш бардошт. Он гоҳ ба рукӯъ рафт, то он ки тамоми пайвандҳояш қарор гирифт. Сипас такбир гуфта, ба поён рафт, то он ки дастҳояш аз зонуҳояш пеш гузашт*». (Сунани Дорукутнӣ, 12, ҷ. 1, с. 300, 7, ҷ. 1, с. 345. Мустадраки Ҳоким, 822, ҷ. 1, с. 349. Ҳоким исноди онро саҳеҳ ва бар шартӣ Шайхайн гуфтааст).

² Дар бораи асли гузоштани дасти рост бар дасти чап дар қиём ривоятҳои саҳеҳе ворид шудааст. Аз Саҳл ибни Саъд ривоят шудааст, ки:

4. Кушода гузоштани миёни ҳарду пой худ дар вақти қиём. Бояд фосилаи миёни қадамҳояш дар ҳолати қиём ба андозае бошад, ки тавозуни худро ҳифз намояд. Барои ҳамин фақеҳони киром фосилаи қадамҳоро дар ҳолати қиём барои шахси оддӣ ва миёна ба миқдори чаҳор ангушти даст ихтиёр намудаанд ва барои одамони бузургҷусса ва фарбеҳ ба ҳар андоза, ки ба тавозуни онҳо муносиб бошад, ҷоиш аст.¹

амр мешуданд, ки шахси намозгузор дасти рости худро дар намоз бар дасти чапаш гузорад». (Саҳеҳи Бухорӣ, 740). Аз Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ривоят шудааст, ки:

амоз) дасти чапамро бар болои дасти ростам гузошта будам, ки Паёмбар (с) маро дид ва дасти ростамро гирифта, бар рӯи дасти чапам гузошт». (Сунани Абудовуд, 755. Сунани Насоӣ, 887. Сунани Ибни Моҷа, 811).

Аммо пас аз он дар бораи ниҳодани дастҳо дар зерини ноғ ё дар болои ноғ ва ё бар сари сина ривоятҳои гуногун ворид шудааст, ки ҳеҷ кадоми онҳо дар қувват ба андозаи ривоятҳои аввал намебошанд. Бинобар ин, муҳаддисон ва фақеҳони киром пас аз таҳқиқи баррасии дараҷаи қувват ва заъфи онҳо якеро бар дигаре тарҷеҳ додаанд. Машоихи кироми мазҳаби ҳанафӣ ва қисми зиёде аз муҳаддисон санади ривоятҳои ниҳодани дастҳо дар зерини ноғро саҳеҳтар ва қавитар дониста, онҳоро бар ривоятҳои дигар тарҷеҳ додаанд.

Аз Воил ибни Ҷуҳр (р) ривоят шудааст: **-ро дидам, ки дар намоз дасти росташро бар дасти чапаш дар зерини ноғ мегузошт».** (Мусаннафи Ибни Абушайба, 6, ҷ. 1, с. 427). Дар Осорусунан исноди онро саҳеҳ гуфтааст. (Осорусунан, с. 77). Ҳамин тавр, дар Мусаннафи Ибни Абушайба ду ривояти дигар низ омадааст, ки Паёмбар (с) дастҳояшро дар намоз дар зерини ноғ мегузошт. (7, 10, ҷ. 1, с. 427). Дар Осорусунан исноди ҳадиси аввалро ҳасан ва исноди ҳадиси дуюмро саҳеҳ гуфтааст. (Осорусунан, с. 78).

¹ к-тарин вазъи намозгузор ба ҳолати хушӯ ин аст, ки фоси-

5. Доштани ҳарду зонуи худ ба ҳарду даст дар вақти рукӯъ ва кушода гузоштани ангуштони даст дар он ҳолат.

6. Ҳамвор намудани пушт ва сарро бо он баробар сохтан дар вақти рукӯъ.

7. Дур доштани дастҳо аз паҳлуҳо дар ҳолати рукӯъ.

8. Ҳангоми ба сачда рафтан аввал ҳарду зону, сипас ҳарду даст ва баъд аз он пешонии худро ба замин бигузорад ва вақти аз сачда хестан аввал пешонӣ, сипас ҳарду даст ва дар охир ҳарду зонуи худро аз замин бардорад.

9. Дар вақти сачда рӯи худро дар миёни кафҳои ҳарду дасташ бигузорад. Ҳарду оринҷашро (бозуяшро) аз паҳлуҳояш ва ҳарду соъидашро (банди дастҳояшро) аз замин дур бидорад.

10. Дар вақти сачда ангуштони дастҳояшро бо ҳам часпида бидорад. Ва ангуштони ҳарду пояшро ба сӯи қибла гардонад.

11. Дар миёни ҳарду сачда вақте ором мегирад, дастҳои худро бар рӯи ронҳояш бигузо-

лаи миёни қадамҳояш дар рукӯъ ба андозаи чаҳор ангушти даст бошад».(Абусуъуд аз Ҳимаӣ). Меғъям: Ин миқдор дар одами фарбеҳ ва соҳибудра (грижадор) хуб зоҳир намешавад. Балки, беҳтар он аст, ки миқдори он ба таври мутлақ ва ба одати мардум вогузор гардад. Агар миқдори он маҳдуд дониста шавад, пас бояд гуфта шавад, ки ҳолати зарурат истисно мебошад. (1/202).

Дар Саҳеҳ

ва по ба по дар саф» аз Анас (р) пас аз зикри рост намуда-

китф ва пояшро ба пой бародараш (дар саф) мечаспонд».(Саҳеҳи Бухорӣ, 725).

рад.

12. Дар ҳолати нишастан дар қаъдаи ҳам аввал ва ҳам ахир пои чапашро фарш (пахн) намуда, пои росташро истода гузорад.

13. Бо ангушти мусаббиҳа (ишора) дар ташаҳхуд ишора намояд. Ҳангоми гуфтани «**ло илоҳа**» онро бардорад ва дар «**иллаллоҳ**» поён фарорад.

14. Салом доданро аз тарафи рост оғоз намояд ва овози худро дар саломи тарафи чап каме пасттар намояд.

15. Саломи муқтадӣ бо саломи имомаш пайваста бошад.

16. Масбуқ, пас аз салом додани имом ба ҳарду тараф, барои хондани ракаъатҳои боқимондааш бархезад.

Одобӣ намоз

Бархе одобӣ намоз иборатанд аз:

1. Берун кардани дастҳо аз остинҳо дар аснои гуфтани такбир (барои мардон).

2. Нигоҳи намозгӯзор бояд ҳангоми қиём ба сачдагоҳаш ва дар аснои рукӯъ ба пушти пойҳояш ва вақти суҷуд ба нармии биниаш ва дар вақти нишастан ба синааш ва ҳамчунин вақти салом додан ба шонаҳояш бошад.

3. Дар сурати имкон сурфа (сулфа)-ашро дафъ намояд.

Тафовутҳои намози зан аз намози мард

Намози зану мард дар тамоми сифатҳо ва тариқайи гузоридаи як хел аст ва танҳо дар баъзе

мавридҳои ҷузъӣ, ки ба занон хос мебошанд, аз ҳам фарқ мекунанд.

Инак, баёни онҳо:

1. Зан дастҳои худро дар вақти қиём бар сини худ мегузорад.

2. Дар вақти такбири таҳрима дастҳояшро аз остинҳояш берун намекунад.

3. Дар такбири таҳрима дастҳояшро то баробари китфҳояш мебардорад.

4. Дар вақти рукӯъ танҳо дастҳояшро бар зонӯҳояш мегузорад ва ангуштонашро кушода намесозад.

5. Дар рукӯъ худро андаке ҳам менамояд, то ба ҳадди рукӯъ бирасад. Вале ҳамвор намудани пушт ва баробар сохтани сар бо пушт барои ӯ (зан) зарурат надорад.

6. Дар рукӯъ бозуҳояшро ба ронҳояш мечаспонад.

7. Дар сачда шикамашро ба ронҳояш мечаспонад.

8. Дар ҳарду қаъда бар рони (дунбаи) чапаш менишинад, яъне ҳарду пояшро ба тарафи росташ берун бароварда, соқи пои росташро бар болои пои чапаш мегузорад ва бар замин менишинад.

9. Дар сачда соъидҳояш (банди дастҳояш)-ро бар замин мегузорад.

10. Дар намозҳои ҷаҳрӣ (баланд) Қуръонро баланд намехонад.

Фасли панҷум

ТАРЗИ ГУЗОРИДАНИ НАМОЗ

1. Намозгузор, вақте меҳаҳад намоз хонад, ангуштони бузурги худро баробари гӯшҳояш бардошта ва дар ҳоле, ки дохили кафҳояш ба сӯи қибла ҳастанд, такбири таҳрима: **Аллоҳу Акбар** (الله أكبر) бигӯяд. Дар такбири таҳрима набояд дар ҳамза-и **Аллоҳ** (الله) ва низ бо-и **Акбар** (أكبر) мад кашад.

Зан ҳангоми такбири таҳрима дастҳояшро то баробари шонаҳояш (китфҳо) баланд мекунад.

2. Дасти росташро ба болои дасти чап қарор дода, ба зери ноф мениҳад ва сано меҳонад.

Сано ба тарзи зерин мебошад:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ
وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ

**Субҳонакаллоҳумма ва биҳамдика ва та-
боракасмука ва таъоло ҷаддука ва ло илоҳа
ғайрука.**

***(Парвардигоро, Туро ба покӣ ва ситоиш
ёд мекунам ва пок аст номи Ту ва бисёр олӣ
аст бузургии Ту ва нест Худое ғайр аз Ту).***

Зан кафи дасти росташро болои кафи дасти чап қарор дода, бар синаи худ мениҳад. Ҳар қиёме, ки дар он зикри маснун (дуъо ва қироъате, ки аз ҷониби шаръ муқаррар гардидааст) вучуд дошта бошад, гузоштани дасти рост болои дасти

чап дар он суннат аст.

3. Баъд аз сано бефосила: **Аъзу биллоҳи минаш-шайтонир-раҷим** ва пас аз он: **Бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳим** - ро барои қироъат бихонад.

Муқтадӣ **Аъзу биллоҳ**-ро намехонад.

Сано, Аъзу биллоҳ ва бисмиллоҳ хуфя ва паст хонда мешаванд.

Бисмиллоҳ дар байни сураи «**Фотиҳа**» ва сураи замгардида хонда намешавад, балки ҳамон **Бисмиллоҳ** - и аввали сураи «**Фотиҳа**» ўро кифоя мекунад.¹

4. Баъд аз он дарҳол сураи «**Фотиҳа**»-ро қироъат намуда, дар поёни он оминро хуфя ва паст гӯяд. Пас аз он як сура ё се оят қироъат намояд.

5. Баъд аз қироъат такбир «**Аллоҳу Акбар**» гӯён ба рукӯъ равад² ва дар ҳоли рукӯъ, ки

¹ Вале зоҳир ин аст, ки гуфтани он пас аз **Фотиҳа**, яъне дар ибтидои сураи баъдӣ низ беҳтар мебошад, зеро **Бисмиллоҳ** аслан барои муайян намудани фосила ва чудоии байни сураҳо мебошад.

² Дар ҳолати ба рукӯъ рафтан дигар дастҳояшро баробари гӯшҳо ва ё китфҳояш намебардорад. Ин амал, яъне бардоштани дастҳо дар вақти ба рукӯъ рафтан ва аз он барҳе-стан-ро дар истилоҳи фақеҳон ва муҳаддисон «**ядайн**» мегӯянд.

Дар ривоятҳо ҳам бардоштани дастҳо дар ин ҳолатҳо ва ҳам набардоштани онҳо ҳарду ба таври саҳеҳ ворид шу-даанд. Аз ҷумла, Абдуллоҳ ибни Умар (р) мефармояд:

ули Худо (с)-ро дидам, ки вақте ба намоз меҳест, дастҳояшро то баробари китфҳояш мебардошт ва ин (рафъи ядайн)-ро вақте барои рукӯъ такбир мегуфт ва вақте аз рукӯъ бармеҳест, низ анҷом меод ..., вале онро дар сачда намекард. (Саҳеҳи Бухорӣ, 735, 736, 738, 739.

дастҳояшро бар зонуҳояш мегузорад, ангушто-нашро кушода ва соқҳои пояшро рост намуда ва пушту камар ва сарашро бо якдигар баробар созад ва се маротиба тасбеҳ, яъне: **سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ** «**Субҳона раббиял ъазим**» (Ба покӣ ёд мекунам Парвардигори бузургам)-ро бигӯяд.

Зан дар рукӯъ ангуштони дасташро намекушояд ва лозим нест пушту камар ва сарашро бо якдигар баробар созад, балки андаке хам шавад, кифоят мекунад ва ҳамчунин, оринҷояшро ба бағали худ бичаспонад.

6. Пас аз он: **سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ** «**Самиъаллоҳу лиман ҳамидаҳ**» (*Худованд ситоиши ситоишкунандаро мешунавад*) гӯён сарашро аз рукӯъ бардошта, рост биистад ва дар сурате, ки мунфарид (танҳогузур) бошад, **رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ** «**Рабба-но лакал ҳамд**» (Парвардигоро, шукр танҳо барои Туст) бигӯяд.

Сунани Абудовуд, 741. Сунани Насой, 875, 876, 877). Ривоятҳои дигаре низ дар ин бора ворид шудааст.

Ҳамин тавр, дар бораи набардоштани дастҳо низ ривоятҳои сахҳе аз Паёмбар (с) ворид шудааст. Аз ҷумла, Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) мефармояд:

Худо (с)-ро бароятон бигузoram? Пас намоз гузошт ва дастҳояшро, ба ҷуз дар навбати аввал, (яъне дар вақти такбири таҳрима), дигар набардошт. (Сунани Абудовуд, 748. Сунани Тирмизӣ, 257. Сунани Насой, 1025. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан гуфтааст).

Аз Баро ибни Озиб (р) низ ривоят шудааст:

(с) дастҳояшро танҳо дар ибтидои намоз мебардошт ва онҳоро (дигар то охир) намебардошт. (Сунани Абудовуд, 749, 750, 751). Машоихи киром ва пешвоёни мазҳаби ҳанафӣ набардоштани дастҳоро дар ғайри такбири таҳрима тарҷеҳ додаанд.

Вале дар намози ҷамоъат имом ба гуфтани «**Самиъаллоҳу лиман ҳамидаҳ**» ва муқтадӣ ба «**Раббано лакал ҳамд**» иктифо менамоянд.

7. Сипас такбир гӯён ба сачда биравад, ба ин тариқ, ки аввал зонуҳо, баъд дастҳо ва сипас рӯи хешро ба замин ниҳода, бо пешонӣ ва бинӣ сачда намояд.

Дар сачда ангуштони дастҳои худро ба ҳам ҷамъ намояд, шикамашро аз зонуҳояш дур нигоҳ дорад ва ангуштони пойҳояшро ба тарафи қибла гардонида, се бор: **سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى** «**Субҳона раббиял аъло**» (Ба покӣ ёд мекунам Парвардигори бартари худро), гӯяд.

Зан дар аснои сачда шикамашро ба ронҳои худ часпонида, оринҷҳои худро ба замин бигузорад.

Сачда бар чизҳое дуруст аст, ки пешонӣ дар онҳо қарор гирифта, дар сурати фишор додан поён нараванд.

Намозгузор ҳангоми издиҳом метавонад бар пушти намозгузори дигаре, ки пеш аз ӯ қарор дорад, сачда намояд, ба шарте, ки ҳар ду дар ҳолати хондани як намоз бошанд.

8. Сипас такбиргӯён сарашро аз замин бардорад ва дастҳои худро болои ронҳояш гузошта, ором бинишинад. Баъд аз он такбиргӯён дубора ба сачда рафта, ором бигирад ва се маротиба: «**Субҳона раббиял аъло**» бигӯяд.

Фасли шашум

ТАРЗИ ХОНДАНИ НАМОЗ

9. Сипас такбиргӯён сарашро аз сачда бардошта, бидуни нишастан ва ниҳодани дастҳо бар замин, бо таъя бар пойҳояш барои рақаъати дуюм бархезад. Ҳангоми бархостан аввал сар, баъд дастҳо ва сипас зонуҳояшро баланд намояд.

10. Рақаъати дуюм ҳам монанди рақаъати аввал мебошад. Танҳо ин ки дар рақаъати дуюм дастҳояшро баланд намекунад ва **сано** (дуъо) ва **Аъзу биллоҳ** низ дар он вучуд надорад.

11. Ҳар гоҳ аз сачдаи дуюми рақаъати дуюм фориғ гардад, барои **қаъда** бинишинад. Дар **қаъда** пой чапашро бар замин ҳамвор намуда, ба болои он менишинад ва пой росташро дар ҳоле, ки ангуштони он ба сӯи қибла қарор дода шудаанд, рост менамояд ва дастонашро дар ҳоле, ки ангуштони дастҳояш кушода ва ба тарафи қибла ҳастанд, бар болои ронҳояш мениҳад ва сипас **ташаҳҳуд** (**Аттаҳийёт**)-ро меҳонад. Матни **ташаҳҳуди** Ибни Масъуд ба ин тартиб аст:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى النَّبِيِّ وَرَحْمَةً اللّٰهِ
وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَىٰ عِبَادِ اللّٰهِ الصّٰلِحِيْنَ، اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ
اَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُوْلُهُ.

Аттаҳийёту лиллоҳи вассалавоту ваттаййибот. Ассалому ъалайка айюҳаннабийю ва раҳматуллоҳи ва баракотух. Ассалому ъалайно ва ъало ъибодиллоҳис-солиҳина. Ашҳаду ан-ло илоҳа иллаллоҳу ва ашҳаду ан-

на Муҳаммадан ъабдуҳу ва расулуҳ.¹

Дуруд *саломҳо, дуъову таҳсинҳои бепоён ва тамоми покиҳо барои Худо бод. Дуъову дуруд ва раҳмату баракоти Худо нисори ту бод, эй Паёмбар! Дуъову дуруд бар мо ва бар бандагони некӯкори Худо. Гувоҳӣ медиҳам, ки ҳеҷ худое, гайри Аллоҳ вучуд надорад ва гувоҳӣ медиҳам, ки Муҳаммад бандаи Худо ва Расули (фиристодаи) Ёст.*²

Зан дар қаъда болои дунбаи чапи худ пойҳояшро ба ҷониби рост берун кашида, менишинад.

Вақте ба калимаи шаҳодат расид, сари ангушти миёнаи дасти росташро болои ангушти бузургаш (ибҳом) гузошта, онҳоро ҳалқа бидорад, сипас ангушти саббоҳашро ҳангоми гуфтани **ло илоҳа** бардорад ва ҳамин ки ба **иллаллоҳ** расид, онро бифарорад. Ин ишораи **саббоҳа** (тасбеҳ ва зикр) гуфта мешавад, ки бо чашмпӯшӣ аз маъно-

¹ Аз Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ривоят шудааст, ки:

ташаҳҳуд): Салом бар Худо аз ҷониби бандагонаш, салом бар Ҷабраил ва Микоил ва салом бар фалон ва фалон ме-гуфтем. Паёмбар (с) ба мо гуфт: Нагӯед: Салом бар Худо, зеро Худо худ (сарчашмаи) салом аст, валокин бигӯед: Аттаҳийёту лиллоҳи... Он гоҳ беҳтарин дуъоро интиҳоб ва бо он барои худ дуъо намоед». (Саҳеҳи Бухорӣ, 831, 835, 1202, 6230, 6265, 6328, 7381. Саҳеҳи Муслим, 898 (402)-55. Сунани Абудовуд, 968. Сунани Тирмизӣ, 289. Сунани Насоӣ, 1164, 1168, 1169, 1276, 1278, 1297. Сунани Ибни Моҷа, 899). Дар баъзе аз ин ривоятҳо Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) мефармояд:

Қуръон ба мо таълим меод».

² Ташаҳҳуд - ба маънои шаҳодат ва гувоҳӣ додан аст. Чун ааст,

онро ташаҳҳуд мегӯянд.

яш ба он **саббоба** гӯянд.¹ Ишораи **саббоҳа** суннати муаккада аст.²

¹ Саббоба - ба маънои бисёр дашномдиханда мебошад. Мардум одатан вақте ба касе дашном медоданд, бо ангушти худ ба сӯяш ишора мекарданд. Бинобар ин, он ан-

(дашномдихӣ) машхур гардидааст.

Аммо дар урфи шаръӣ ва дар аксари матнҳои динӣ онро ангушти шаҳодат, ишорат ва саббоҳа мегӯянд, зеро бо ишора ба он ангушт ба ягонагӣ ва тавҳиди Худованд шаҳодат медиҳанд ва бо он зикри Худоро менамоянд.

² Дар бораи ишораи саббоҳа ривоятҳои зиёде аз Паёмбар (с) ворид гар

тарзи гузоштани дастҳо бар ронҳо» омадааст ва дар он шаш ҳадис дар бораи ишораи саббоҳа зикр гардидааст: 1307 (579)-112, 1308 (579)-113, 1309 (580)-114, 1310 (580)-115, 1311 (580)-116, 1312 (580). Д

низ

дааст ва дар он илова бар ҳадиси 957-ум панҷ ҳадиси дигар зикр гардидааст: 987, 988, 989, 990, 991. Д

унани

, 293, 294, дар

ани Насоӣ, 1159, 1160, 1266-1269, 1271, 1274, дар Суннаи Ибни Моча, 911, 912, 9 нади Имом Аҳмад», 15439 ни Куброи Байҳақӣ», 313, дар

, 731 дар бораи ишораи саббоҳа ҳадисҳои мазкур омадаанд. Тамоми ин ривоятҳо ба таври қатъӣ ба исбот мерасонанд, ки Паёмбар (с) дар ташаххуҷ бо ангушти ишорааш ба тавҳиди Худо ишора мекард.

Дар суннат будани ишораи тавҳид (ишораи саббоҳа) тамоми бузургони садри Ислом, пешвоёни мазоҳиб, аз ҷумла, бунёдгузорони мазҳаби ҳанафӣ – ҳазрати Имом Абӯҳанифа (р.х) ва имомайн Абӯюсуф ва Муҳаммад (р.р) ва аксари фақеҳони гузашта ва мучтаҳидони мутааххир, аҳли ҳадис ва фикҳ ва ..., иттифоқи назар доранд.

Ин мавзӯ дар китобҳои фикҳ, фатво ва ҳадис ба тафсил омадааст: Аз ҷумла аз саҳифаи 104 то 110, баҳши аввал,

аз саҳифаи 112 то 124 ҷилди

шумораи 1389, 1390, саҳифаи 269 ва 270-уми ароқилфалоҳ ва ҳошияи Таҳтовӣ» ва ҳошияи

аҷмӯъатул фа-

рафтааст.

н-

а-

маъот» ва ..., суннат будани ишораи тавҳидро зикр наму- да ва хилофи онро рад кардаанд.

Соҳиби Дуррулмухтор пас аз зикри суҳанони тарафи муқобил (ҷонибдорони тарки ишора) мефармояд: Он ҷӣ, ки шорехон, ба хусус шорехони мутааххир, ба монанди Камол, Ҳалабӣ, Баҳансӣ, Боқонӣ, Шайхулисломи Ҷад ва дигарон саҳеҳ донистаанд, мавриди эътимод мебошад. Яъне намозгузор бояд дар ташаххуҷ ишора намояд, зеро ин аз феъли Паёмбар (с) собит шудааст. Ва ин нуқтаи назарро ба Имом Муҳаммад (р.х) ва Имоми Аъзам (р.х) мансуб донистаанд.

Аллома Шомӣ дар Раддулмухт

Муҳит омадааст, ки ишора (и шаҳодат) суннат аст. Ҳангоми нафӣ (ло илоҳа) онро мебардорад ва вақти исбот (иллаллоҳу) мефарорад. Ва ин қавли Абӯҳанифа (р.х) ва Муҳаммад (р.х) аст. Осору ахбор дар ин бора зиёд омадаанд. Пас амал ба он беҳтар мебошад Ин бо сароҳат мавриди фатво қарор гирифтани ишораи шаҳодатро мефаҳмонад.

гуфтааст: Аз Имом Муҳаммад дар бораи тарзи ишора ва

а-

аст, ки ангуштон ҳангоми ишора ҷамъ карда шаванд».

Вале, аз он ҷо, ки дар зоҳири ривоят ва китобҳои мӯътабари ҳанафӣ зикри ишораи шаҳодат на ба сурати нафӣи он ва на ба сурати исботи он наомадааст, баъзе аз фақеҳони мутааххир ишораро ғайри суннат донистаанд,

Воил ибни Хучр (р) мефармояд: **«Расули Худо (с)-ро дидам, ки ангушти бузург (ибҳом) ва миёнашро бо ҳам ҳалқа намуда, ангуштеро, ки пеш аз миёна аст (ангушти шаҳодат), дар ҳоле, ки бо он дар Аттаҳиёт ишора мекард, бардошт».**¹

Молик ибни Нумайри Хузоъӣ аз падараш ри-

ба монанди

3

ишораро макрӯҳ ва соҳиби фикҳи Кайдонӣ онро бидъат ва ҳаром ҳам донистаанд. Онҳо ривоятҳои бешумореро, ки ишора бо онҳо собит гардидааст, ба эътибор нагирифтаанд.

Дар ин давра замон кор аз ин ҳам гузаштааст. Баъзеҳо огоҳона ва амдан ва поре нохудоғоҳ аз паст будани сатҳи маърифати динӣ-эътиқодии мардум суиистифода намуда, ба хотири ҳифзи манфиъатҳои шахсии худ бар зидди суннатҳои Расули Худо (с) мубориза мебаранд ва намегузоранд мардум аз тариқи омӯзиши арзишҳо ва фарҳанги динӣ дар он хусус биандешанд. Сухан аз Расули Худо (с) ва пешвоёну сарварони мазҳаби ҳанафӣ меравад, вале боз ҳам гӯяндаи онро ба тоифаҳо ва фирқаҳои дигар нисбат дода, бо ҳамин мардумро аз пойбандӣ ба суннати Расули Худо (с) ва суханони аиммаи дин боз медоранд.

Ин ҳама ба ҷои он аст, ки пойбандии мазҳаби ҳанафӣ ва пешвоёни онро ба ҳадиси шариф ва суннати Расули Худо (с) исбот намоянд. Ин ба ҷои он аст, ки пайравии кӯр-кӯрона ва пур аз таъассубро канор бигузоранд ва бо биноию басират, бо омӯзиши илмӣ ва аз роҳи бурҳону санад, мазҳаби поки ҳанафиро ҳимоят намоянд.

Имом Муҳаммад пас аз ривояти ҳадиси ишораи шаҳодат мефармояд:

қавлу Аби а ва феъли Расули Худо (с)-ро мегирем ва ин сухани имом Абуҳанифа (р.х) аст». Имом Муҳаммад ибни Ҳасан онро дар Муваттаъ с. 106 ривоят кардааст. (Эълоуссуан, 837, ҷ. 2, баҳши аввад, с. 104).

¹ Ибни Моча, 912.

воят мекунад: **«Расули Худо (с)-ро дидам, ки дар намоз дастии ростии худро бар рони ростии ниҳода ва бо ангушташ ишора мекард».**¹

Ташаҳҳуд: иқрори забонӣ ба ягонагии Худо-ванд аст ва ишора кардан ба ангушти шаҳодат, иқрори амалӣ мебошад. Он Ҳазрат (с) дар ин бора иршод мефармояд:

لَهُ أَشَدَّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ، يَعْنِي السَّبَابَةَ (رواه احمد)

«Он (ишора ба ангушти шаҳодат дар намоз) аз ҳар тезинае сахттар бар шайтон кор мекунад».²

12. Агар намоз ду ракаъатӣ бошад, пас аз ташаҳҳуд бар Расули Худо (с) дуруд салавот мефиристад ва сипас барои худ дуъо намуда³ ва баъд аз он ба ҳарду тараф салом дода, аз намоз берун мешавад.

Тарзи гуфтани салавот ба ин тартиб аст:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَ عَلَى آلِ

¹ Сунани Абуловуд, 991. Сунани Насой, 1270. Сунани Ибни Моча, 911.

² Муснади Имом Аҳмад, 5964, ҷ. 2, с. 268. Мишкот, (1/85).

³ Ривоят шудааст:

намозаш дуъо мекард, вале дар он на Худоро ба бузургӣ ёд кард ва на бар Паёмбар дуруд фиристод. Расули Худо (с) фармуд: **Ин мард ба шитоб роҳ дод. Он гоҳ ўро фаро хонд ва ба ў ва ба дигарон гуфт: Вақте касе аз шумо намоз хонд, (дар дуъояш) аввал ба бузургдошт ва санои Парвардигораш шуруъ намояд, сипас бар Паёмбар (с) дуруд фиристад ва пас аз он ҳар чӣ меҳаҳад, дуъо намояд».** (Сунани Абуловуд, 1481. Сунани Тирмизӣ 3476, 3477. Сунани Насой, 1283).

إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ.

Аллоҳумма, салли ъало Муҳаммадин ва ъало Оли Муҳаммадин, камо саллайта ъало Иброҳима ва ъало оли Иброҳима. Иннака ҳамидун маҷид.

Аллоҳумма, борик ъало Муҳаммадин ва ъало оли Муҳаммадин, камо борақта ъало Иброҳима ва ъало оли Иброҳима. Иннака ҳамидун маҷид.¹

Парвардигоро! Бар Муҳаммад ва хонадони ӯ дуруду раҳмат фирист, ҳамчуноне, ки бар Иброҳим ва аҳли байти Иброҳим раҳмат фиристодай. Ростӣ, Ту ситудаи бузургворӣ.

Худовандо! Бар Муҳаммад ва хонадони ӯ баракат бинех, ҳамчуноне, ки бар Иброҳим ва хонадони Иброҳим баракат ниҳодӣ. Ба дурустӣ, ки Ту ситуда ва боазаматӣ.

Дуъое, ки баъд аз салавот гуфта мешавад, бояд айнан ба он дуъоҳое, ки дар Қуръон ва суннат ворид шудааст, бошад ва бо каломи мардум монандӣ нашошта бошад.

Ба таври мисол:

Аллоҳумма раббано, отино фид-дунё ҳасанатан ва фил охирати ҳасанатан ва қино азобан-нор.

Худоё! Парвардигоро! Моро дар дунё ва

¹ Аз Каъб ибни Учра (р) ривоят шудааст, ки аз Расули Худо (с) пурсидем:

Чӣ гуна салавот фиристем? Фармуд: Бигӯед: Аллоҳумма, салли ъало Муҳаммадин ва...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 3370, 4797, 6357. Саҳеҳи Муслим, 907 (406)-66, 908 (...)-67, 909 (...)-68. Сунани Абудовуд, 976, 977, 978. Сунани Тирмизӣ, 483. Сунани Насоӣ, 1286, 1287, 1288. Сунани Ибни Моча, 904).

дар охират хубӣ бидеҳ ва моро аз азоби дӯзах нигоҳ дор.

Ин дуъоро низ бихонад, хуб аст:

اللّٰهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذَّنْبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاعْفِرْ لِي

مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

Худоё! Ман бар нафси худ бисёр зулм кардаам ва ин танҳо Туӣ, ки гуноҳонро мебахшӣ. Пас бо мағфирате аз ҷониби худ маро мавриди омурзиш қарор деҳ ва бар ман раҳм намо. Ростӣ, Туӣ бахшандаи меҳрубон.¹

Дар Мовароуннаҳр аслан Аллоҳуммағфир лӣ- ро меҳонанд.

Дар салом **السالام عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللهِ** Ассалому ъалайкум ва раҳматуллоҳ - гӯён, рӯяшро аввал ба тарафи рост ва сипас ба тарафи чап бо он ният, ки барои имому намозгузoron ва малоика салом мегӯяд, баргардонад.

¹ Абубакр (р) ба Паёмбар (с) гуфт: Дуъое ба ман биомӯз, ки дар намозҳоям бо он дуъо намоям. Паёмбар (с) фармуд:

, иннӣ заламту нафсӣ зулман касиран ва...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 834, 6326, 7388. Саҳеҳи Муслим, 6809 (2705)-48. Сунани Тирмизӣ, 3531. Сунани Насоӣ, 1301, Сунани Ибни Моча, 3835).

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) дар намозаш дуъо мекард:

, иннӣ аъзузу бика мин азобил қабри ва аъзузу бика мин фитнатил масиҳид-даҷҷоли ва аъзузу бика мин фитнатил маҳё ва фитнатил мамоти. Аллоҳумма, иннӣ аъзузу бика минал маъсами вал мағрами». Шаҳсе пурсид: Чӣ бисёр аз қарз паноҳ меҳоҳӣ? Гуфт:

у-ханаш дурӯғ мегӯяд ва дар ваъдааш хилоф менамояд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 832, 833, 2397, 6368, 6375, 6376, 6377, 7129. Саҳеҳи Муслим, 1325 (589)-129. Сунани Абудовуд, 880. Сунани Насоӣ, 1308).

13. Ва агар намоз чор ракаъатӣ бошад, баъд аз **ташаҳҳуд** барои гузоштани ракаъати сеюм аз ҷой бархезад ва ракаъатҳои сеюм ва чорумро ба ҳамон сурате, ки ракаъатҳои аввал ва дуюмро ба ҷо овардааст, бихонад.

Танҳо ин, ки дар ракаъатҳои сеюм ва чорум **сано** ва **Аъзу биллоҳ** вучуд надорад ва низ (агар намоз фарз бошад) фақат ба хондани сураи «**Фотиҳа**» дар онҳо бидуни замми (хондани) сураи дигар кифоя мекунад ва агар ба ҷои сураи «**Фотиҳа**» тасбеҳ гуяд ва ҳатто хомӯш ҳам бошад, мушките надорад.¹ Ва баъд аз сачдаи дуюмӣ аз ракаъати чаҳорум барои қаъдаи ахир бинишинад ва бо хондани **ташаҳҳуд**, **салавот**, **дуъо** ва **са-**

¹ Албатта, хондани сураи Фотиҳа дар ҷуфти дуюми намоз, яъне дар ракаъати сеюм ва чорум беҳтар мебошад, зеро ривоят шудааст, ки:

ввали намози пешин сураи Фотиҳа ва ду сураи дигарро меҳонд ва дар ду ракаъати охири он танҳо сураи Фотиҳаро меҳонд ва (гоҳе садои) оятро ба мо мешунавонд. Дар ракаъати якум каме дарозтар меҳонд, ба тавре, ки дар ракаъати дуюм (қироъатро) ба он андоза дароз намекард. Дар намози аср ва намози бомдод низ (қироъатро дар ракаъати аввал нисбат ба ракаъати дуюм) ҷунин (дарозтар) мекард». (Саҳеҳи Бухорӣ, 776. Сунани Абудовуд, 799).

Аз он ҷо, ки қироъат дар ҷуфти дуюми намозҳои фарз воҷиб намебошад, пешвоёни мазҳаб тасбеҳ гуфтан ва ё сукут карданро низ ба ҷои он ҷоиз донистаанд, вале чи тавре мебинем, хондани сураи Фотиҳа дар он суннат ва беҳтар аз тасбеҳ ва ё сукути мутлақ мебошад. Ҷоиз будани тасбеҳ низ бинобар ривояте мебошад, ки аз Алӣ (р) ва Ибни Масъуд (р) омадааст. Онҳо мефармоянд:

а-ти аввал қироъат кун ва дар ду ракаъати охир тасбеҳ бигӯ». (Мусаннафи Ибни Абушайба, 1, 2, ҷ. 1, с. 408).

Маълум аст, ки онҳо дар бораи дин бо раъйашон сухан намегуянд, балки онро аз Паёмбар (с) дидаанд ва ё шунидаанд.

лом аз намоз берун ояд.

14. Дар намози серакаъата, баъд аз сачдаи дуюми ракаъати сеюм, барои қаъдаи ахир бинишинад.

Тафсили поре аз масоили намоз

1. Агар намозгузоре сураи «**Фотиҳа**»-ро нахонад, балки ба ҷои он сураи дигаре ё чанд ояте қироъат кунад, ё сураи «**Фотиҳа**»-ро бихонад, вале онро ба охир нарасонад, ё дар поёни ду ракаъат дар намозҳои бештар аз ду ракаъатӣ ба қаъда нанишинад, ё ба қаъда бинишинад, вале **Аттаҳийёт**-ро нахонад..., дар тамоми ин суратҳо агар амалҳои ёдшударо қасдан содир намуда бошад, фарзаш адо меёбад, вале намоз бо нуқсон гашта, баргузори дубораи он воҷиб мебошад. Аммо, агар амалҳои мазкур саҳван ва бо фаромӯшӣ аз вай содир шуда бошанд, намоз бо сачдаи саҳв дуруст ва комил (ҷуброн) мегардад.

2. Агар вақти салом додан бо лафзи: **Ассалому ғалайкум ва раҳматуллоҳ** аз намоз хориҷ нагардад, яъне калимаҳои **Ассалому ғалайкум ва раҳматуллоҳ**-ро ногуфта, бо касе ба сӯҳбат дарояд ё бархоста равад ва ё ба кори дигаре машғул гардад ва ҳамин тавр аз намоз хориҷ гардад, намозаш низ бо нуқсон анҷом ёфтааст, зеро хориҷ гаштан аз намоз ва намозро бо лафзи: **Ассалому ғалайкум ва раҳматуллоҳ** ба поён расонидан воҷиб аст.

3. Баъд аз сураи «**Фотиҳа**» дасти кам бояд се оят хонда шавад. Агар намозгузоре пас аз сураи Фотиҳа ду оят ва ё як оят хонад, ба шарте, ки ин як ё ду оят ба андозаи се ояти кӯтоҳ бошанд, намозаш ҷоиз ва агар камтар аз ин бошанд, на-

мозаш ноқис ва ҳукми ду сурати гузаштaro дорад.

4. Агар касе аз рукӯъ бархоста, «**Самиъалллоҳ**»-ро нагӯяд, ё дар рукӯъ ва сачда «**Субҳона раббиял ъазим**» ва «**Субҳона раббиял аъло**»-ро нагӯяд, ё дар қаъдаи ахир баъд аз **Аттаҳийёт** салавот (дуруди шариф)-ро нахонад ва ё дуъо накунад, дар тамоми ин суратҳо намозаш ҷоиз ва комил аст, вале тарки суннат намудааст, ки он нуқсоне дар савоб мебошад.

5. Агар дар вақти «**такбири таҳрима**» дастҳояшро набардорад, намозаш ҷоиз мешавад, вале тарки суннат намудааст.

6. Дар ҳар ракаъат пеш аз сураи «**Фотиҳа**» **Бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳим** гуфтан низ суннат аст.

7. Ҳангоми сачда пешонӣ ва бинӣ ҳарду ба замин гузошта мешаванд. Агар пешонӣ ба замин расад ва бинӣ нарасад, намоз дуруст мешавад, вале баръакси он дуруст намегардад, магар дар сурати узр.

8. Агар дар бархостан аз рукӯъ хуб рост нашавад, балки нимарост шуда ба сачда равад, дар сурате, ки ин кори ӯ аз рӯи қасд бошад, намозашро бояд аз сар бихонад, вале агар ба саҳв сурат гирифта бошад, сачдаи саҳв намояд, зеро пас аз бархостан аз рукӯъ, таваққуфи кӯтоҳе ва оромиши нисбие, ки ба он **қавма** гуфта мешавад, аз воҷиботи намоз аст.

9. Агар аз сачдаи аввал сари худро миқдоре бардошта, ба сачдаи дуюм равад, сачдаи дуюмаш ба ҷой наомадааст ва намозаш комилан дуруст нест, вале агар он қадар баланд шавад, ки ба нишастан наздик гашта бошад, фарз бо нуқсон ба ҷой меояд. Дар сурате, ки ин корро қасдан анҷом дода бошад, намозашро бояд аз сар бихо-

над, вале агар аз рӯи саҳв ба вуқӯъ омада бошад, сачдаи саҳв намояд, зеро таваққуфи кӯтоҳе ва нишастии нисбие дар миёни ду сачда, ки ба он **чалса** гӯянд, аз воҷиботи намоз аст.

10. Агар бар бурё ё фарше, ки аз замин меҷунбад ва ба сӯи болову поён пасто - баланд мешавад, намоз бигузорад, ҳангоми сачда сари худро хуб фишор диҳад, то бурё ва фарш ба замин бихобад. Агар сари худро оҳиста ба рӯи онҳо гузорад, сачдааш дуруст намешавад.

11. Агар дар ду ракаъати охири фарз баъд аз сураи «**Фотиҳа**» сураи дигаре хонад, намозаш комилан ҷоиз аст ва ҳеҷ боке надорад.

12. Агар дар ду ракаъати охири фарз сураи Фотиҳарo нахонад, балки се бор «**Субҳоналлоҳ**» гӯяд, ё ба андозаи он хомӯш истад, намозаш ҷоиз аст, вале хондани сураи «**Фотиҳа**» беҳтар аст.

13. Дар ду ракаъати аввали фарз хондани сураи «**Фотиҳа**» воҷиб аст. Агар намозгузоре танҳо бо хондани сураи «**Фотиҳа**» иктифо намояд ва сураи дигаре ба он зам накунад, ё сураи «**Фотиҳа**»-ро ҳам нахонад, балки танҳо «**Субҳоналлоҳ**» гӯяд, бояд дар ду ракаъати охир сураи «**Фотиҳа**»-ро бо сураи дигаре бихонад. Агар ин кори вай қасдан сурат гирифта бошад, иъодаи (аз сар хондан) намоз воҷиб аст, вале агар саҳван бошад, сачдаи саҳв намояд.

14. Дар намозҳои хуфя (паст) бояд хондан ба андозае бошад, ки шахси намозгузор худ овози хонданашро бишнавад. Агар шахси намозгузор овози худашро нашнавад, ки поёнтарин ҳадди қироъат мебошад, намозаш ҷоиз нест. Зеро он дигар на паст хондан, балки ба дил гузаронидан мебошад, ки намоз бо он ҷоиз намешавад.

15. Ракаъати дуюм набояд аз ракаъати аввал дарозтар бошад, балки баръакс, ракаъати якум, агар каме аз ракаъати дуюм дарозтар бошад, беҳтар аст.

16. Агар дар мобайни намоз вузӯаш бишиканад, вузӯи тоза гирифта, намозашро аз сар бихонад ва агар аз ҳамон ҷое, ки вузӯаш шикастааст, намозашро давом диҳад, низ ҷоиш аст.

17. Аз ҳамёза ва даҳонвоза то ҳадди имкон худдорӣ намояд ва дар сурати ғалабаи даҳонвоза пушти дасташро ба даҳон бигузорад.

Масъалаҳое дар мавзӯи қироъат (хондан)

Имом қироъатро дар намозҳои бомдод, ду ракаъати аввали намози шом ва хуфтан, дар намози ҷумъа, идайн (иди Қурбон ва Рамазон), таровиҳ ва витр дар моҳи Рамазон, чӣ дар адо (дар вақт) ва чӣ дар қазо, бо овози баланд бихонад, ки қавм қироъати ўро бишнавад. Албатта, намозҳои ҷумъа ва ид қазо надоранд. Вале шахси танҳогузор (мунфарид) дар паст ва баланд хондани қироъат дар мавридҳои зикршуда ихтиёр дорад, яъне ҳарду сурат барои ў дуруст мебошад.

Дар тамоми ракаъатҳои намози пешин, аср ва дар ракаъати сеюми намози шом ва дар ду ракаъати охири намози хуфтан ҳам имом ва ҳам танҳогузор қироъатро паст бихонанд.

Сураҳое, ки Паёмбар (с) дар баъзе мавридҳо бештар онҳоро меҳонд

Таъйин намудани як сураи муайян барои

қироъат дар намози хоссе ва ҳеҷ гоҳ ғайри онро нахондан макруҳ мебошад.

Дар китобҳои ҳадис ривоятҳое омадааст, ки Паёмбар (с) гоҳе дар намозҳои муайян сураҳои махсусро бештар қироъат мекард.

Намози бомдод: Расули Худо (с) дар баъзе мавридҳо дар намози бомдод сураҳои **«Қоф вал Қуръонил маҷид»**, **«Валлайли изо ъасъас»** ва сураи **«Муъминун»**-ро ва гоҳе ин бахши сураи **«Бақара»** **«Қулу оманно биллоҳи ва мо унзила илайно»** ва ин бахши сураи Оли Имрон: **«Ё аҳлал китоби, таъолав ило калиматин савоин байнано ва байнакум»**-ро меҳонд¹ ва баъзе вақтҳо сураи **«Тур»** ва гоҳе сураи **«Таквир»**: **«Изаашшамсу куввират»**-ро қироъат мекард.² Дар рӯзи ҷумъа дар намози бомдод сураи **«Алиф, лом, мими танзил»**-ро дар ракаъати якум ва сураи **«Даҳр: Ҳал ато алал инсон»**-ро дар ракаъати дуюм меҳонд.³

Намози пешин: Дар намози пешин бошад, Расули Худо (с) дар баъзе мавридҳо сураҳои **«Валлайли изо яғшо»** ва **«Саббиҳисма раббикал аъло»** ва ё **«Вал ъаср»**-ро меҳонд⁴ ва гоҳе дар ду ракаъати намози пешин чандон дер мекард, ки гӯё **«Алиф, лом, мим, танзили сачда»**-

¹ Саҳеҳи Муслим, (456)-164. Сунани Ибни Моҷа, 816.

² Саҳеҳи Муслим, (456)-164. Сунани Абудовуд, 817. Сунани Насоӣ, 951. Сунани Ибни Моҷа, 817.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 891, 1068. Саҳеҳи Муслим, 2031 (459)-170, 2032 (...) -171. Сунани Насоӣ, 954. Сунани Ибни Моҷа, 821, 822, 823, 824.

⁴ Сунани Абудовуд, 806. Саҳеҳи Муслим, (459)-170. Сунани Насоӣ, 979. Мишкот, 79.

ро тиловат мекард.¹

Намози аср: Дар намози аср он Ҳазрат (с) гоҳе сураҳои «Валлайл» ва «Аъло»-ро ва гоҳе сураҳои «Вассамои зотил буруҷ» ва «Вассамои ватториқ»-ро меҳонд.²

Абусаъиди Худрӣ (р) мефармояд: **«Муддати қиёми Расули Худо (с) дар ду ракаъати намози аср ба андозаи нисфи қиёмаш дар ду ракаъати пешин буд».**³ Дар ривояти дигар аз Абусаъид (р) омадааст, ки: **«Қиёми вай дар ду ракаъати аввали намози аср ба андозаи қиёмаш дар ду ракаъати охири намози пешин буд».**

Намози шом: Расули Худо (с) дар намози шом гоҳе сураи «Тур» ва сураи «Мурсалот» ва гоҳе сураи «Аъроф»-ро дар ду ракаъат ва аҳёнан сураи «Ҳо, мими Духон»-ро қироъат мекард ва баъзан сураи «Кофирун» ва «Ихлос»-ро меҳонд.⁴

Намози хуфтан: Дар намози хуфтан Расули Худо (с) баъзе вақтҳо сураи «Ваттин»⁵ ва гоҳе

¹ Саҳеҳи Муслим, (452)-156. Сунани Абудовуд, 807. Сунани Тирмизӣ, 307. Сунани Насоӣ, 141.

² Сунани Абудовуд, 805. Сунани Тирмизӣ, 307. Сунани Насоӣ, 978. Мишкот, 79.

³ Саҳеҳи Муслим, (452)-156. Сунани Абудовуд, 804. Сунани Насоӣ, 474.

⁴ Саҳеҳи Бухорӣ, 763, 764, 765, 3050, 4023, 4429, 4854. Саҳеҳи Муслим, (462)-173, 1033, 1035. Сунани Абудовуд, 810, 811, 812. Сунани Тирмизӣ, 308. Сунани Насоӣ, 985-987. Сунани Ибни Моҷа, 831-833.

⁵ Саҳеҳи Бухорӣ, 767, 769, 4952, 7546. Саҳеҳи Муслим, 1036 (464)-175, 1037 (...) -176, 1038 (...) -177. Сунани Абудовуд, 1221. Сунани Тирмизӣ, 310. Сунани Насоӣ, 999, 1000. Сунани Ибни Моҷа, 834, 835.

сураи «Иншиқоқ»-ро қироъат намуда¹ ва гоҳе ҳам ба тиловати сураҳои «Аъло», «Вашшамс» ва «Валлайл» тавсия мекард.²

Намози витр: Расули Худо (с) гоҳе дар ракаъати аввали витр сураи «Аъло», дар ракаъати дуюм сураи «Кофирун» ва дар ракаъати сеюм сураи «Ихлос»-ро меҳонд.³

Баъзе вақтҳо дар се ракаъати витр нӯҳ сурадар ҳар ракаъате се сураи меҳонд ва сураи охирина, ки дар ракаъати сеюм меҳонд, сураи «Ихлос» буд.⁴

Намози ҷумъа: Дар ракаъати аввали намози ҷумъа Расули Худо (с) баъзан сураи «Ҷумуъа» ва дар ракаъати дуюми он сураи «Мунофиқун»-ро тиловат мекард⁵ ва аҳёнан сураи «Аъло» ва «Ғошия»-ро меҳонд.⁶

Намози идайн: Дар намози идайн - иди Рамазон ва Қурбон - низ Расули Худо (с) сураи «Аъло» ва «Ғошия»-ро меҳонд, ҳатто агар ид дар рӯзи ҷумъа меомад, ҳам дар намози ид ва

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 766, 768, 1074, 1078. Саҳеҳи Муслим, (578) 106, 107, 108, 1304, 1305. Сунани Абудовуд, 1408. Сунани Насоӣ, 967.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 701, 705, 6106. Саҳеҳи Муслим, (465)-178. Сунани Абудовуд, 790. Сунани Насоӣ, 893, 996.

³ Сунани Абудовуд, 1423. Сунани Тирмизӣ, 462, 463. Сунани Насоӣ, 1730. Сунани Ибни Моҷа, 1171-1173.

⁴ Саҳеҳи Муслим, 1717 (465)-178, 179. Сунани Тирмизӣ, 459.

⁵ Саҳеҳи Муслим, 2023, 2024 (877)-61. Сунани Абудовуд, 1124. Сунани Тирмизӣ, 519. Сунани Ибни Моҷа, 1118.

⁶ Саҳеҳи Муслим, 2025 (877)-61. Сунани Абудовуд, 1122. Сунани Тирмизӣ, 519, 533. Сунани Насоӣ, 1423, 1567. Сунани Ибни Моҷа, 1281-1282.

ҳам дар намози ҷумъа ҳамин ду сураро меҳонд.¹ Аммо гоҳе дар намозҳои ҳарду ид сураи «Қоф» ва «Вақтарабатис-соъату»-ро қироъат мекард.²

Аз маҷмӯаи ривоятҳои саҳобагони киром (р), ки дар бораи қироъати Паёмбари акрам (с) дар намозҳои гуногун ривоят мекунамд, чунин бармеояд, ки дар намозҳои бомдод ва пешин қироъат аз сураҳои тиволи муфассал ва дар намозҳои аср ва хуфтан аз авсоти муфассал ва дар намози шом аз қисори муфассал мустаҳаб мебошад.

Аз сураи «Ҳучурот» то сураи «Буруҷ» тиволи муфассал ва аз сураи «Ториқ» то сураи «Баййина» авсоти муфассал ва аз сураи «Зилзол» то охири Қуръон қисори муфассал гуфта мешаванд.

Албатта, чунин тартиби хондани сураҳо барои шахсе мустаҳаб ва хуб доништа шудааст, ки барои хондани намоз фурсати кофӣ дошта бошад, ба мисли шахси муқим. Аммо шахси мусофир ва ё шахсе, ки вақт барояш танг аст ва ё мушкил ва ҳоҷати фаврии дигаре дошта бошад, метавонад ба ҷои сураҳои дароз аз сураҳои кӯтоҳтар қироъат намояд. Ҳамчунин шахсе, ки фурсати бештаре дар ихтиёр дорад ва низ Қуръонро хуб медонад, метавонад қисматҳое аз сураҳои дарозро Қуръонро дар намозҳояш тиловат намояд.

Ин равиш аз амали Расули Худо (с) дар намозҳояш собит гардидааст. Барои мисол, боре

¹ Саҳеҳи Муслим, 2027 (878)-62. Сунани Абудовуд, 1122. Сунани Тирмизӣ, 533. Сунани Насоӣ, 1423, 1589. Сунани Ибни Моҷа, 1281, 1283.

² Саҳеҳи Муслим, 2056 (891)-14, 2057 (...) -15. Сунани Абудовуд, 1154. Сунани Тирмизӣ, 533, 534. Сунани Насоӣ, 1566. Сунани Ибни Моҷа, 1282.

он Ҳазрат (с) дар ракаъати якуми намози бомдод сураи «Кофирун» ва дар ракаъати дуюми он сураи «Ихлос»-ро хонд. Гоҳе дар ҳарду ракаъат сураи «Изо зулзилат»-ро меҳонд.¹ Як бор дар сафар дар ракаъати якуми намози бомдод сураи «Фалақ» ва дар ракаъати дуюм сураи «Нос»-ро хонд.²

Тиловати Қуръон

1. Хондани Қуръони карим ба таври саҳеҳу дуруст ва бо омӯзиш ва риъояи таҷвид (илми омӯзиши талаффузи Қуръон) то ҳар ҳарфери аз махраҷи (талаффузгоҳ) худ адо намояд, воҷиб аст. Фарқ ва дигаргуниро, ки дар талаффузи ҳарфҳои гуногун вучуд дорад, ҳатман, ба ҷой оварад.

2. Агар шахсе ҳарфери дуруст талаффуз карда натавонад, масалан: ба ҷои (ح) ҳ - и ҳуттӣ, ҳ (ه) - и ҳаваз ё ба ҷои син (س), (ث) се ва ё ба ҷои сод (ص), син (س) гӯяд, зарур аст тамрин ва машқи қироъат намояд. Агар дар роҳи аз худ намудани талаффузи саҳеҳи ҳарфҳо ва хондани дурусти Қуръон ҳеҷ гуна кӯшише ба ҳарҷ надихад, гунаҳкор мегардад ва намозаш ҷоиз нест. Аммо пас аз ҳама гуна машқу кӯшиш боз ҳам натавонад ҳарфери дуруст талаффуз намояд, дар ин сурат маъзур аст ва аз ҳараҷ хориҷ гаштааст.

3. Тиловаткунандаи Қуръон, агар аз сабаби бепарвой фарқи миёни ҳарфҳоро риъоя накунад, гунаҳкор гашта, намозаш ҷоиз нест.

4. Агар сураеро, ки дар ракаъати якум хонда,

¹ Сунани Абудовуд, 816.

² Сунани Насоӣ, 951.

дар ракаъати дуҷум низ бихонад, боке надорад, вале безарурат беҳтар аст чунин накунад.

5. Ба ҳамон тартибе, ки сураҳо дар Қуръон ҷойгир гаштаанд, дар намоз аз боло ба поён хонда мешаванд. Баръакс, яъне аз поён ба боло хондани Қуръон қасдан макрӯҳ аст, на саҳван.

6. Агар дар намоз сураеро шурӯъ кунад, вале бе кадом узре онро тарк намуда, ба сураи дигар гузарад, чунин гузаштан аз сура ба сурае макрӯҳ аст.

7. Шахсе Қуръонро тамоман надонад ё тоза ислом оварда бошад, агар дар тамоми ҳолатҳо **Субҳоналлоҳ** бигӯяд, фарз адо меёбад, вале барои омӯхтани Қуръон ва намоз бояд хуб кӯшиш намояд. Агар барои омӯзиш ва аз худ кардани онҳо кӯшиш накунад, гунаҳкор мегардад.

8. Агар намозгузоре бо вучуди доштани қудрат ва истеъдоди дуруст талаффуз намудани ҳарфҳои фарқнок, фарқи миёни онҳоро дар талаффуз риъоя накунад, намозаш фосид мешавад. Вале агар риъоя нашудани фарқи миёни ҳарфҳо ва берун наёвардани ҳар ҳарфе аз махраҷи худ, ба сабаби нотаъонию бар талаффузи дуруст бошад, ҳамон гуна, ки ҳоли оммаи мардум аст, намозаш ҷоиз мебошад.

Бинобар ин, намози авом, ки қудрати фарқ намудан ва талаффузи дурусти баъзе ҳарфҳоро надоранд, ҷоиз аст, ҳарчанд онҳо низ ба сабаби тарки кӯшиш ва ҷиддият дар кори омӯзиш гунаҳкор мегарданд.

Фасли ҳафтум

НАМОЗИ ҶАМОЪАТ

Намози ҷамоъат суннати муаккада (таъкид кардашуда) мебошад. Дар намози ҷамоъат яке аз намозгузорон (имом) пешопеши ҷамъият меистад ва дигарон дар сафҳои муназзам аз пушти ӯ бо якҷоягӣ намоз мекунанд.

Касе, ки дар намози дастаҷамъӣ (ҷамоъат) пешопеши мардум меистад, **ИМОМИ ҶАМОЪАТ** аст ва касе, ки аз пушти ӯ намоз мекунад, **МУҚТАДӢ** мебошад.

1. Сазовортарини мардум барои имомати ҷамоъат донишмандтарини онҳо ба суннат аст, яъне касе, ки бештар аз дигарон ба корҳои шаръӣ ва ба хусус масъалаҳои намоз, огоҳ аст. Агар билфарз, дар миёни ҷамоъат каси дигаре ҳам вучуд дошта бошад, ки аз нигоҳи илми суннат бо ӯ баробар бошад, дар он сурат касе, ки қироъати беҳтар дорад, шоистатар мебошад ва агар аз ин назар ҳам баробар бошанд, касе ки тақвои (худотарсӣ) бештаре дорад, имом хоҳад шуд ва агар ба фарзи мисол аз ҷиҳати худотарсӣ низ бо ҳам баробар бошанд, он гоҳ калонсолтарашон сазовори имомат хоҳад буд.¹

¹ Паёмбар (с) мефармояд:

сена-мояд, ки китоби Худоро аз ҳама бештар хонда тавонад. Агар дар қироъат ҳама бо ҳам баробар бошанд, он гоҳ аз ҳама олимтарашон ба суннат онҳоро имоматӣ менамояд. Агар дар илми ба суннат низ бо ҳам баробар бошанд, пас аз ҳама муқаддамашон дар ҳиҷрат онҳоро имоматӣ менамояд ва агар дар ҳиҷрат низ бо ҳам баробар бошанд, дар

Агар дар синну сол ҳам баробар бошанд, пас хушахлоқтари онҳо ба имоматӣ шоистатар мебошад. Сипас шахсоне, ки қиёфа ва шаклашон беҳтаранд, бар дигарон муқаддам ҳастанд. Баъд касоне, ки аз лиҳози аслу насаб бошарофат мебошанд, муқаддам ҳастанд. Он гоҳ касоне, ки овози хубу беҳтаре доранд, пас аз он касоне, ки аз лиҳози вазъи либос покизапӯш ва пойбандтаранд, барои имоматӣ муқаддам бар дигарон мебошанд.

Агар дар тамоми ин сифатҳо ҳама бо якдигар

он сурат аз ҳама калонсоларон барои онҳо имоматӣ менамояд.

Мардро дар (ҳавзаи нуфуз ва) сутонаш имоматӣ карда намешавад ва дар хонааш бар нишастгоҳ (и хоссаи) нишаста намешавад, магар ба иҷозати вай». (Саҳеҳи Муслим, 1530 (673)-290, 1531 (...)-291, 1532 (...)-292. Сунани Абудовуд, 582, 584. Сунани Тирмизӣ, 235. Сунани Насоӣ, 779, 782. Сунани Ибни Моча, 980).

Дар замони Расули Худо (с) онҳое, ки китоби Худоро аз ҳама бештар медонистанд, ба масоили шаръӣ низ аз ҳама бештар огоҳӣ доштанд. Аммо одамоне, ки танҳо дар бораи суннатҳои намоз ва ё умуман, суннати Расули Худо (с) маълумоти кофӣ доштанд, вале дар ҳифзи Қуръон сустар буданд, дар ҷои дуҷум меистоданд. Бинобар ин, дар ҳадис низ ҳамин тартибро мебинем. Ба ин маъно, ки онҳое, ки аз ҳама бештар китоби Худоро ҳифз карда буданд, ду хусусият доштанд. Онҳо ҳам қории Қуръон ва ҳам донишманди улуми шаръ ба шумор мерафтанд. Аммо одамоне, ки танҳо дар бораи суннат илми кофӣ доштанд, яке аз он ду хусусиятро доро буданд.

Ин амр дар давраҳои баъдӣ бар ҳилофи он дар аҳди рисолат сурат мегирад. Ҳофизони Қуръон аксаран танҳо як хусусият, ҳамагон ҳифзи каломи Худоро доро мебошанд. Пас шахси донишманде, ки микдоре аз китоби Худоро низ ҳифз намудааст, барои имомати намоз аз ҳама муқаддам мебошад.

баробар бошанд, пас ихтиёр дар дасти ҳуди намозгуздорон аст. Ҳар касеро, ки аксарияти онҳо таъйин намоянд, имоми ҷамоат ҳамагон кас хоҳад шуд.

2. Агар қисме аз мардум бинобар ғаразҳои шахсии худ, ғайр аз шахсоне, ки шарият баён фармудааст, каси дигареро барои худ имом намоянд, ҳама гунаҳкор мешаванд. Масалан, хеле иттифоқ меафтад, ки дастае аз мардум яке аз ҳешовандони худро барои имомати масҷиди деҳе ё масҷиди ҷомеае бо дарназардошти ғаразҳои шахсии худ пешбарӣ менамоянд. Дар сурате, ки дар миёни ҷамоат шахсони огоҳтар ба масоили дин, дуруст қироаттар ва ё парҳезгортар аз шахси пешбаришуда вучуд доранд. Намоз, ки ҷойгоҳи аҷру савоб аст, банди ноогоҳ бо паймудани роҳи худкомагӣ ва содир намудани аъмоли нобачо барои худ гуноҳ ба бор меоварад.

Аҳамияти намози ҷамоат

Аҳамият ва фазли намози ҷамоат дар иршодот ва тавсияҳои Паёмбар (с) бисёр мавриди таъкид қарор гирифтааст. Он Ҳазрат (с) мефармояд: **«Намози ҷамоат бисту ҳафт маротиба бештар аз намози танҳогузор фазлу савоб дорад»**.¹ Дар робита ба аҳамияти ҳузур дар намози ҷамоат ва зиёнҳои иҷтимоӣ - маънавии таҳаллуф аз он мефармояд: **«Боре**

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 645, 649. Саҳеҳи Муслим, 1475 (649)-245, 246, 247. Сунани Тирмизӣ, 215. Сунани Насоӣ, 836. Сунани Ибни Моча, 789. Дар ривоятҳои зиёде бисту панҷ баробар низ зикр гардидааст.

қасд намудам, ки мардумро бифармам ҳезум чамъ намоянд. Пас аз он барои намоз азон дода шавад ва шахсеро ба баргузорию намози онҳо маъмур созам ва худам ба назди онҳое биравам, ки ба намози ҷамоъат ҳозир намешаванд ва онҳоро бо хонаҳояшон оташ занам».¹

Боре як саҳобаи нобино аз Расули Худо (с) пурсид: **«Эй Расули Худо (с), касе нест, ки маро ба масҷид биоварад. Оё метавонам дар хонаам намоз бихонам? Он Ҳазрат (с) ба вай иҷозат дод. Ҳамин ки ба роҳ афтод, дубора ўро садо дод ва фармуд: Оё садои азонро мешунавӣ?, оре, мешунавам - гуфт он саҳоба. Расули Худо (с) фармуд: Пас ҳатман, даъвати онро иҷобат (ва дар ҷамоъат ширкат намо)».**²

Камтарин ададе, ки намозро мешавад бо он ба ҷамоъат баргузор намуд, ду нафар аст.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Ду нафар ва бештар аз он ҷамоъат ба шумор мераванд».**³

Дар сурате, ки намозгузoron ду нафар бошанд, яке аз онҳо имом ва дигаре муқтадӣ мешавад. Муқтадӣ дар самти рост ва каме ақибтар аз имом қарор мегирад. Вале агар дар ҳамин вақт муқтадӣ дигаре омад, вай дар тарафи чапи имом қарор мегирад ва имом кам-кам ба пеш меравад то ҳарду муқтадӣ аз пушти ў ба ҳам наздик

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 644, 657, 2420, 7224. Саҳеҳи Муслим, 1482 (651)-251, 252. Сунани Абудовуд, 548, 549. Сунани Тирмизӣ, 217. Сунани Насоӣ, 847. Сунани Ибни Моҷа, 791.

² Саҳеҳи Муслим, (653)-255. Сунани Абудовуд, 552. Сунани Ибни Моҷа, 792.

³ Ибни Моҷа, 972. Ин ҳадисро Муғлатой ва Қасталонӣ заъиф гуфтаанд.

гардида, сафферо ташкил диҳанд.¹ Ин дар сурате аст, ки имом имконияти пеш рафтанро дошта бошад. Дар ғайри он муқтадӣ дуҷум бояд дар пушти имом қарор гирад ва муқтадӣ аввал кам-кам ба ақиб равад, то дар паҳлӯи муқтадӣ дуҷум дар саф ҷой гирад.

Рост намудани сафҳо низ аз аҳамияти болое бархӯрдор аст. Расули Худо (с) мефармояд: **«Сафҳоятронро рост намоед, зеро рост намудани сафҳо аз барпоии намоз- ва дар ривояте- аз камол ва тамомияти (пуррагии) намоз ба шумор меравад».**²

Ноҳамоҳангӣ ва нобаробарии сафҳо метавонад ба ноҳамоҳангии дилҳо бианҷомад. Абумасъуди Ансорӣ мефармояд: Расули Худо (с) дар намоз (ҳангоми саф бастан барои намоз) китфҳои моро бо дасташ рост мекард ва мефармуд:

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки аз Ибни Аббос (р) ривоят шудааст. Вай мегӯяд:

уна, ҳамсари Паёмбар (с) хобидам. Паёмбар (с) низ он шаб дар назди ў буд. Он Ҳазрат (с) фарзи намози хуфтанро (дар масҷид) ба ҷой оварда, ба хонааш омад. Дар он ҷо чор рақъат намози дигар гузорид ва пас аз он хоб рафт.

Пас аз чанде бархост ва аз машики овезоне вузӯ гирифт ва ба намоз пардохт. Ман низ бархоста, ба монанди ў вузӯ гирифтам ва омада аз тарафи чапи он Ҳазрат (с) истодам. Маро бо дасташ ба тарафи росташ гузаронид. Он гоҳ панҷ рақъат намоз гузорид ва пас аз он боз ду рақъати дигар гузорида, боз ба хоб рафт, то он ки садои хоб кашидани ўро шунидам. Дар ин вақт ўро барои намози бомдод хабар карданд. Бархоста ба намоз рафт». (Саҳеҳи Бухорӣ, 117, 138, 183, 697, 698, 699, ва.... Саҳеҳи Муслим, (763)-181. Сунани Абудовуд, 1357. Сунани Насоӣ, 1619).

² Саҳеҳи Бухорӣ, 722, 723. Саҳеҳи Муслим, 974 (433)-124. Сунани Абудовуд, 668. Сунани Насоӣ, 814, 815, 845. Сунани Ибни Моҷа, 993.

«Рост биистед ва ба ноҳамоҳангӣ дар сафҳоятон роҳ надихед, зеро он ба ноҳамоҳангии дар дилҳоятон меанҷомад».¹

Намозгузoron бояд нахуст саффи аввалро пур намоянд ва пас аз он ба саффи дуюм гузаранд. Дар пушти сари имом бояд соҳибони ақлу хирад ва донишмандон қарор гиранд.

Вазифаи имом

Имом бояд ҳоли намозгузoronи ҳамроҳи худро риёоя намояд ва қироъатро аз андозаи маснуни (суннати) он дароз нанамояд, ҳамчунин рукӯъу сучудро бо афзудани зикрҳои иловагӣ ва ё зиёд намудани адади онҳо аз андозаи суннат дарозтар насозад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Ҳар касе аз шумо вақте бо мардум намоз меҳонад (ва барои онҳо имоматӣ менамояд), намозро сабук бигирад, зеро дар миёни онҳо одамони заъифу нотавон, бемор ва пирамардони солхӯрда вучуд доранд. Вале, вақте барои худ танҳо намоз мегузорад, ҳар қадаре бихоҳад, онро дароз намояд».**²

Шартҳои дуруст шудани имомат шаш чиз аст:

- а) Ислom.
- б) Балоғат.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 717. Саҳеҳи Муслим, 978 (436)-127, 128. Сунани Абудовуд, 662, 663. Сунани Тирмизӣ, 227. Сунани Насoй, 809, 810. Сунани Ибни Моча, 994.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 90, 702, 703, 704, 7159. Саҳеҳи Муслим, (467)-183. Сунани Абудовуд, 794, 795. Сунани Насoй, 822. Сунани Ибни Моча, 984.

в) Ақл.

г) Мард будан.

д) Қудрати хондани Қуръон доштан.

ж) Солим будан аз узрҳо. Масалан, имом на-бояд хунравии ҳамешагӣ аз бинӣ ё дигар узрҳое, ки дар боби **«маъзур»** баён гардидаанд, дошта бошад ва ё нимагунг ва лакнати забон дошта бошад.

Аҳкоми намози ҷамоъат

Имоми ҷамоъат шудани аъробӣ (шахси саҳронишине, ки аз илм баҳрае надорад), фосиқ, нобино, бидъатгузор (навоар), валадизинои бе-савод ва касе, ки намозро бисёр дароз мекунад, макрӯҳ аст.

Имоми ҷамоъат намозро, ба ғайр аз намози бомдод, дароз накунад.

Агар муқтадӣ (намозгузор) танҳо бошад, бояд дар тарафи ростии имом биистад ва агар аз як нафар зиёд бошанд, дар пушти имом меистанд.

Сафҳои ҷамоъат ба ин тартиб ташкил мешаванд:

Аввал мардҳо, баъд кӯдакон, сипас хунасo¹ ва дар саффи охир занҳо қарор хоҳанд гирифт.

Агар зан дар намози ҷамоъат дар хатти барo-бар бо имом, яъне дар паҳлуи вай қарор гирад, ба шарте ҳар ду як намоз бигузоранд ва имом имоматиро барои он зан ният карда бошад, на-мози имом ботил (нодуруст) мегардад. Вале агар

¹ Хунасo ба одамоне гуфта мешавад, ки бо ду узви тано-сулии мардона ва занона таваллуд шудаанд, яъне узвҳои таносулии наринагӣ ва модинагӣ ҳарду дар онҳо мавҷуд мебошанд.

имоматиро барои он зан ният накарда бошад, танҳо намози зан ботил шуда ва намози имом дуруст боқӣ мемонад.

Агар зане дар баробар, яъне дар паҳлуи яке аз намозгузoron истад ва имом низ имоматиро барои ӯ ният карда бошад, намози он мард ва зан ҳарду ботил мегардад.¹

Вазифаи муқтадӣ

Бар муқтадӣ воҷиб аст, ки дар тамоми ҳолатҳо ба таври комил аз имом пайравӣ намояд.

¹ Дар саффи алоҳида ва аз қафои мардон истодани занон фарз дониста шудааст. Агар ин тартиб дар намоз риёъа нагардад ва зане дар паҳлуи имом ва ё дар саффи мардон дар паҳлуи марде қарор гирад, намози онҳоро фосид мегардонад. Вақте намози марди дар паҳлуяшро фосид гардонад, намози марди дар пушт бударо ба тариқи авло фосид мегардонад.

Ин масъала дар сурате пеш меояд, ки имом имоматиро барои он зан низ ният карда бошад ва онҳо бе ҳеҷ фосила ва ҳоиле паҳлӯ ба паҳлӯ саф гиранд. Агар шартӣ аввал мавҷуд набошад, яъне имом имоматиро барои он зан дар назар нагирифта бошад, дар он сурат намозҳои онҳо аз ҳам ҷудо буда, дар намози якдигар таъсире надоранд.

Агар имом имоматиро барои он зан дар назар гирифта бошад, вале вақте онҳо дар баробари ҳам қарор мегиранд, дар миёни онҳо ҳоил ва ё ба андозаи як намозгузор фосила воқеъ шуда бошад, дар ин сурат низ намози якдигарро фосид намесозанд.

Ёдовар мешавем, ки зоҳири ривояти мазҳаб он аст, ки агар марде ба имом иқтидо намояд, бе ҳеҷ гуна шарте вориди намози ҷамоъат ва тобеъи имом мегардад, вале агар зане бихоҳад ба намози ҷамоъат бипайвандад, нияти имом имоматиро барои ӯ шарт дониста шудааст. То имом имоматиро барои он зан ният накунад, вай ҳамроҳи ҷамоъат ба шумор намеравад.

Ҳамроҳи имом ният намояд ва ҳамроҳи ӯ рукӯъ, сачда, қаъда ва тамоми рукнҳои дигари намозро ба ҷой оварад ва якҷоя бо ӯ салом диҳад. Албатта, кӯшиш намояд, ки ин амалҳоро пеш аз имом анҷом диҳад, балки лаҳза ба лаҳза пас аз вай анҷом диҳад. Яъне пеш аз имом ният намудан ва пеш аз вай ба рукӯъу сучуд рафтан ва ё салом додан ҷои нест.

Ҳамчунин, бояд муқтадӣ ба он андоза таъхир накунад, ки имом ба рукни дигаре гузарад ва муқтадӣ дар рукни дигаре машғул бимонад. Агар ба ин андоза таъхир намояд ва миёни ӯ ва имом маш фосила афтад, намозаш дуруст намешавад.

Аз Анас (р) ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) рӯзе бо мо намоз хонд ва чун аз намоз фориғ гашт, рӯяшро ба сӯи мо гардонд ва фармуд: **«Эй мардум! Ҳангоми рукӯъ ва сучуд аз ман пешӣ нагиред...»**.¹

Аз Абуҳурайра (р) ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) фармуд: **«Он шахс (и намозгузор)-е аз шумо, ки сарашро пеш аз имом мебардорад, оё наметарсад, ки Худованд сарашро ба мисли сари хар ва ё сураташро ба сурати хар бигардонад?»**.²

Муқтадӣ тамоми рукнҳои намозро ба монанди имом ба ҷой меоварад ва танҳо ҳангоми

¹ Сунани Абудовуд, 619. Сунани Ибни Моча, 962, 963. Дар Саҳеҳи Бухорӣ, 690, 747, 811, Саҳеҳи Муслим, 961 (426)-112. Сунани Тирмизӣ, 281 ва Сунани Насоӣ, 828, низ дар бораи пешдастӣ накардан бар имом дар рукӯъ ва сучуд ҳадисе ворид шудааст.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 691. Саҳеҳи Муслим, 962 (427)-114, 964 (...)-115. Сунани Абудовуд, 623. Сунани Тирмизӣ, 582. Сунани Насоӣ, 827. Сунани Ибни Моча, 961.

қироъати имом ҳамроҳи ӯ қироъат намекунад, балки хомӯшона қироъати имомро гӯш менамояд.

Муқтадӣ дар ҳар ҳолате имомро дарёбад, бо-яд ба ҷамоъат ҳамроҳ гардад. Агар имомро дар қиём ё дар рукӯъ дарёбад, он рақаъатро комилан дарёфтааст. Агар имомро дар сачда ва ё қаъдаи охир ҳам, ки дарёбад, намозро бо ҷамоъат дарёфтааст, ҳарчанд ҳеҷ рақаъате барои ӯ ба шумор намеояд.

То ин ҷо маълум гардид, ки бинобар тафовути имкониятҳои ҷисмӣ, шароити шахси намозгузор ва гуногун будани заминаҳои поксозӣ ва баргузори намоз барои намозгузoron суратҳо ва навъҳои гуногуне пеш меоянд ва тафовуте дар тариқа ва сатҳи вузӯ ва намози онҳо ба чашм меҳӯрад.

Шахсе бинобар фароҳам будани об ва сатҳи хуби тандурустиаш ба таври пурра вузӯ мегирад ва шахси дигаре бо наёфтани об ва ё имкониятҳои дигараш даст ба таяммум мезанад. Шахсе пояшро дар вузӯ мешӯяд ва ин фарзи вузӯро хуб ба ҷой меоварад ва дигаре бо пӯшидани масҳӣ ба масҳи он кифоя мекунад. Шахсе бо як вузӯ чанд вақт намозро ба ҷой меоварад ва шахсе бинобар маъзурияташ барои ҳар намозе вузӯи нав мегирад.

Яке тамоми рукнҳои намозро ба таври пурра ба ҷой меоварад ва дигаре аз анҷоми онҳо оқиз мемонад ва намозашро бо ишора меҳонад ва ё баъзе аз рукнҳои онро наметавонад ба ҷой оварад. Яке аврати худро пӯшидааст ва дигаре бинобар шароити хоссе бараҳна мондааст. Яке фарз ва дигаре нафл мегузорад.

Албатта, дар ҳолати баробар будани суратҳо

ва сатҳи якхелаи ҳамаи намозгузoron ҳар яке аз онҳо метавонад ба дигаре иқтидо намояд. Ҳамчунин дар сурати болотар будани сатҳи имом муқтадӣ бе чуну - чаро ба вай иқтидо менамояд. Аммо дар суратҳои дигар, ки сатҳҳои гуногун доранд, ҳукми онҳо дар сафҳаҳои оянда баён ме-гардад. Чӣ касе бо чӣ касе метавонад иқтидо на-мояд ва чӣ касе бо чӣ касе наметавонад иқтидо намояд.

Аҳкоми иқтидо кардан

Иқтидо ба шахсони зерин дуруст аст:

1. Касе таҳорат дорад, метавонад ба касе, ки таяммум намудааст, иқтидо намояд.
2. Он ки пойҳои худро шустааст, ба шахсе, ки ба маҳсиҳояш масҳ кашидааст.
3. Шахси истода ба касе, ки нишаста намоз мегузорад.
4. Касе, ки бо ишора намоз мегузорад, ба касе, ки ӯ низ бо ишора намоз меҳонад.
5. Касе, ки нафл меҳонад, ба шахсе, ки намо-зи фарз мегузорад.

Аммо иқтидо кардан ба шахсони зерин ду-руст нест:

Иқтидо кардани:

1. Мард ба зан.
2. Мард ба кӯдак (и ноболиғ)
3. Ғайри маъзур ба маъзур, яъне узрдошта. Масалан, шахси солим ва тандуруст наметавонад ба касе, ки пешобаш ҳамеша ҷараён дорад, иқтидо намояд.
4. Касе, ки матавонад қироъат кунад, ба шах-си бесавод.

5. Шахси либос дошта ва мастур ба шахси луч (урён).

6. Он, ки бидуни ишора намоз меҳонад, ба касе, ки бо ишора намоз меҳонад.

7. Касе, ки фарз меҳонад, ба шахсе, ки намози нафл мегузорад.

8. Шахсе, ки фарз меҳонад, ба касе, ки фарзи дигаре меҳонад. Масалан, шахсе, ки меҳонад фарзи намози пешинро бигузорад, наметавонад ба касе, ки фарзи намози аср меҳонад, иқтидо намояд.

Барои дуруст шудани иқтидои намозгузoron ба имом сездаҳ чиз шарт аст:

1. Ният намудани иқтидокунанда пайравии имомро ва ин ният бояд бо такбири таҳрима пайваста бошад.

2. Ният намудани имом имоматиро барои заноне, ки ба ӯ иқтидо менамоянд. Агар имом барои заноне, ки ба вай иқтидо кардаанд, имоматиро ният надошта бошад, намози он занҳо бо ҷамоъат дуруст намегардад. Вале барои мардон нияти имоматӣ намудани имом шарт нест. Бе он ҳам имоматиаш барои онҳо дуруст мегардад.

3. Пештар истодани имом аз намозгузoron.

4. Ҳоли имом аз ҳоли муқтадӣ болотар ва ё бо он баробар бошад, на пасттар. Масалан, агар имом намози нафл бихонад ва иқтидокунанда намози фарз, ин иқтидо дуруст намегардад, зеро дар ин сурат пайравии мартабаи болотар аз мартабаи пасттар мебошад.

5. Агар имом муқим бошад ва иқтидокунанда мусофир дар сурате, ки вақтгузор бошад,

иқтидоаш ба он имом дуруст аст, вале агар қазоиғузори намозҳои чаҳор ракаъатии дар сафар фавткардааш бошад, иқтидоаш бо имоми муқим дуруст намегардад ва ҳамчунин барои шахси мусофир шахсе имом набошад, ки дар аввали намоз набудааст.

6. Дар миёни имом ва иқтидокунандагон саффи занҳо набошад.

7. Дар миёни имом ва иқтидокунандагон наҳри обе, ки метавонад дар он заврақ ҳаракат намояд, фосила набошад.

8. Дар миёни имом ва иқтидокунандагон ҷодае (роҳе) фосила набошад.

9. Дар байни имом ва намозгузoron деворе, ки метавонад ҳолати имомро бар иқтидокунандагон пӯшида дорад, фосила набошад.¹

10. Имом савора ва иқтидокунандагон пиёда ё баръакс набошанд.

11. Агар ҳарду савора бошанд, набояд муқтадӣ савораи маркабе (воситаи нақлиёте) ғайр аз маркаби имоми худ бошад.

12. Агар имом дар киштие ва иқтидокунандагон дар киштии дигаре бошанд, бояд ҳарду киштӣ ба ҳам пайваस्त бошанд. Агар аз ҳам ҷудо бошанд, иқтидо дуруст нест.

¹ Дар суратҳои зикргардида, вақте иқтидои намозгузoron ба он имом дуруст намегардад, ки имом ба танҳои аз намозгузoron дар фосилаҳои номбурда қарор гирад ва он ҳолатҳо ҷамоъатро аз вай ҷудо созанд. Аммо агар шуморе аз намозгузoron, яъне як ё чанд сафе ҳамроҳи ӯ ва дигарон дар он тарафи фосила қарор гирифта бошанд, ба монанди ҳолатҳои, ки бахше аз мардум дар хориҷи масҷидҳо ва имом бо қисме аз онҳо дар дохил намоз мегузоранд, ҳеҷ боке надорад.

13. То замоне, ки иқтидокунанда аз имоми худ чизе аз муфсидоти намозро набинад. Вале, агар донист, ки имомаш коре анҷом додааст, ки мутобиқи мазҳаби иқтидокунанда вузӯ ва ё намозаш фосид гаштааст, дар ин сурат иқтидоаш ба он имом дуруст нест.

Агар имом пас аз анҷоми намоз дид, ки намозаш ба сабаби бевузӯ буданаш ё олуда шудани либосаш ба наҷосате дуруст нагардидааст, зарур аст то ҳадди имкон намозгузоронро огоҳ созад, то намози худро аз сар хонанд ва худӣ ӯ низ намозашро аз сар хонад.

Фасли ҳаштум

МАСЪАЛАҲОИ ПАЙВАСТАН БА ҶАМОЪАТ

Ҳар гоҳ намозгузор танҳо машғули хондани намози фарз бошад ва баъдтар намози ҷамоъате барпо гардад, дар баъзе мавридҳо метавонад ба он бипайвандад ва аз савоби намози ҷамоъат бебаҳра намонад.

Тарз ва чигунагии пайваستاني ӯ ба ҷамоъат чанд ҳолат дорад, ки тафсилаш ба шарҳи зер аст:

1. Агар дар ракаъати аввали намоз қарор дошта, ҳанӯз ба сачда нарафта бошад, намозашро қатъ намуда, ба ҷамоъат бипайвандад.

2. Агар баъд аз ракаъати аввал ба сачда рафта бошад, он гоҳ ду ҳолат вучуд дорад:

а) Он намозе, ки меҳонад, агар дуракаъатӣ ва ё серакаъатӣ бошад, дар он сурат бояд намозашро қатъ намуда, ба ҷамоъат бипайвандад.

б) Он намозе, ки меҳонад, агар чаҳорракаъатӣ бошад, дар ин ҳолат ракаъати дуюмро низ пурра намуда, баъд аз он ба ҷамоъат бипайвандад.

3. Дар намози чаҳорракаъатӣ, агар дар ракаъати сеюм қарор дошта ва ҳанӯз ба сачда нарафта бошад, намозашро қатъ намуда, ба ҷамоъат бипайвандад.

4. Агар баъд аз ракаъати сеюм ба сачда рафта бошад, бояд чаҳор ракаъатро пурра сохта, сипас ба нияти хондани намози нафл ба ҷамоъат бипайвандад, ба ҷуз аз намози аср, ки баъд аз он хондани нафл макрӯҳ аст.

Қатъ намудани намоз чунин аст, ки ба қаъда баргашта, ба як тараф салом диҳад ва пас аз он ба ҷамоъат бипайвандад ва ё ин ки метавонад дар ҳоли истода такбир гуфта, бо ният ба ҷамоъат ҳамроҳ шавад.

Ҳар гоҳ намозгузор суннатро нахонда ба ҷамоъати бомдод бирасад, дар сурате метавонад суннатро ба ҷо оварад, ки пас аз гузоридани он ақаллан як ракаъати намози ҷамоъатро дарёбад, вале агар ба сабаби хондани суннат ҷамоъатро дарнаёбад, бояд суннатро тарк кунад.

Ҳар касе бихоҳад қазои намози бомдодашро қабл аз заволи ҳамон рӯз ба ҷой оварад, бояд суннати бомдодро низ ҳамроҳи фарз қазо бихонад. Вале баъд аз завол танҳо фарзро қазо медорад.

Ҳар гоҳ намозгузор ба хотири пайвастан ба ҷамоъат ва ё ба сабаби тангии вақт суннати намози бомдодро тарк карда, танҳо фарзи онро хонда бошад, қазои онро на қабл аз завол ва на баъд аз он ба ҷо намеоварад.

Дар намози пешин, ҳар гоҳ суннатро нахонда, ба ҷамоъат бирасад, бояд ба он бипайвандад, гарчанде бо вучуди хондани суннат, имкони дарёфти миқдоре аз ракаъатҳои ҷамоъат барои ӯ муяссар бошад ва ё набошад ва қазои онро баъд аз хондани фарз ба ҷой оварад.

Қазои суннатҳои дигар ба ғайр аз ду намози зикршуда (яъне суннати намози бомдод ва суннати пеш аз фарзи пешин) ба ҷо оварда намешаванд.

Ҳолатҳое, ки ҳузури дар ҷамоъатро аз намозгузор соқит месозанд

Ҳозир гаштан ба намози ҷамоъат бо яке аз сабабҳои зерин аз намозгузор соқит мегардад:

1. Борони сахте, ки роҳи масҷидро душворгузар намояд.
2. Сардӣ ва сармои сахт.
3. Тарс бар ҷон, аҳлу аёл ва ё бар моли худ, агар ба ҷамоъат ҳозир шавад.
4. Торикии сахт.
5. Зиндонӣ будан.
6. Нобиноӣ.
7. Фалаҷ будан.
8. Қатъ будани дасту пой.
9. Ранҷурӣ.
10. Гирифторӣ ба дарди музмин (касалии барҷомонда).
11. Лойу чал будани роҳҳо ва кӯчаҳо.
12. Пирамардӣ ва солхӯрдагӣ.
13. Ҳозир шудани таъом дар ҳолати гуруснагии сахт.
14. Қасди сафар ва омодабош барои он.
15. Парасторӣ аз бемор.
16. Боду тӯфони сахт дар шаб.

Баъзе масоиле, ки баъд аз фориғ гаштани имом аз намоз муқтадӣ бояд анҷом диҳад ё надихад

1. Агар имом пеш аз он, ки муқтадӣ «Аттаҳийёт»-ро тамои намояд, салом диҳад, муқтадӣ «Аттаҳийёт»-ро тамои намуда, пас аз он салом диҳад, зеро пурра тамои кардани «Аттаҳийёт» аз воҷиботи намоз аст.
2. Агар дар рукӯъ ва ё дар сачда пеш аз се

бор тасбеҳ гуфтани муқтадӣ имом сари худро бардорад, лозим нест, ки муқтадӣ се бор тасбеҳро такмил намояд, балки аз имом мутобиъат (пайравӣ) намуда, сарашро бардорад.

3. Агар имом дар намоз як сачдае зиёд намояд, ё баъд аз қаъдаи ахир ба фаромӯшӣ ба сӯи хестан ҳаракат намояд, дар ин сурат муқтадӣ набояд имомро мутобиъат намояд, балки ўро фатҳа (луқма) диҳад, то ба хотир оварда, баргардад. Вале агар имом ба қиёми (хезиш) худ идома дод то ин ки ракаъати панҷумро бо сачда мукаммал сохт, муқтадӣ танҳо салом диҳад.

4. Агар имом пеш аз қаъдаи ахир ба фаромӯшӣ ба сӯи қиём ҳаракат намояд, муқтадӣ ҳаракат нанамояд, балки имомро фатҳа диҳад, то баргардад. Агар имом бо вучуди фатҳаи муқтадӣ барнагардад, дар ин сурат агар муқтадӣ пеш аз он ки имом ракаъати панҷумро бо сачда мукаммал намояд, салом диҳад, намозаш фосид мегардад.

5. Дар сурате, ки имом «Аттаҳийёт»-ро хонда бошад, салом додани муқтадӣ пеш аз салом додани имом макрӯҳ аст.

Масъалаҳои берун шудан аз масҷид

Берун шудан аз масҷид ҳангоме, ки садои азон шунида мешавад, бидуни хондани намоз макрӯҳ аст, магар барои имом ё муаззин ва ё ҳар он касе, ки танзим ва баргузори намоз дар масҷиди дигаре ба ў вобаста бошад. Берун омадани онҳо пеш аз хондани намоз макрӯҳ нест.

Ҳамин тавр, барои касе, ки намозашро хондааст, хориҷ шудан аз масҷид баъд аз азон ҳам

макрӯҳ нест. Танҳо ин ки дар намози пешин ва хуфтан, агар баъд аз азон иқоматро ҳам гуфта бошанд, дар он сурат берун омадан ҳатто барои он касе, ки намозашро хондааст, низ макрӯҳ мебошад. Зеро пас аз ин ду намоз, агар фарзашро қаблан хонда бошад, боз метавонад ба ҷамоъат бипайвандад ва намозашро бори дигар ҳамчун нафл ба ҷой оварад.

Вале дар дигар намозҳо ҳатто баъд аз иқомат ҳам берун шудан мушките надорад.

Зикрҳои маснун ва мустаҳаб дар қавма ва ҷалса

Зикр ва тасбеҳе, ки дар қавма гуфта мешавад, дар ҳадисҳои Паёмбар (с) бо ҷаҳор сурат ривоят гардидааст.

I. Аллоҳумма раббано ва лакал ҳамд: **اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ**

II. Аллоҳумма раббано лакал ҳамд: **اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ**

III. Раббано ва лакал ҳамд: **رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ**

IV. Раббано лакал ҳамд: **رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ**

Фақеҳони киром бо истинод ба суҳанони Паёмбар (с) доираи ин зикрро барои намозгузор ва сеъ доништаанд ва фармудаанд: Ҳар ривояте, ки дар он калима ва ҳарфе зоидаст, гуфтани он авлотар мебошад. Дар «Дуррулмухтор» омадааст: Афзалтарини ин ҷаҳор тариқа «Аллоҳумма

раббано, ва лакал ҳамд» (яъне бо калимаи «Аллоҳумма» ва ҳарфи «ва») мебошад. Он гоҳ бо ҳазфи «ва» ва субути «Аллоҳумма», яъне «Аллоҳумма раббано, лакал ҳамд», сипас бо ҳазфи «Аллоҳумма» ва субути «ва», яъне «Раббано, ва лакал ҳамд» ва охир «Раббано лакал ҳамд» ба ҳамин тартиб мебошад.

Дар ҷалса низ дар ривоятҳое аз Паёмбар (с) ин дуъо омадааст:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ وَارْحَمْنِيْ وَعَافِنِيْ وَاهْدِنِيْ وَارْزُقْنِيْ.

«Аллоҳуммағфир лӣ, варҳамнӣ, ва ӯофинӣ ваҳдинӣ, варзуқнӣ».

Дуъо ва зикрҳои дигаре низ дар қавма ва ҷалса аз Паёмбар (с) ривоят шудаанд. Машоихи киром, аз ҷумла соҳиби «Рад» дуъои мағфиратро дар миёни ду сачда мустаҳаб медонад, вале ба хотири дароз нагаштани намози ҷамоъат нагуфтани онро беҳтар донистаанд. Зеро дар намози ҷамоъат риъояи ҳоли намозгузoron зарурӣ мебошад ва набояд бо хондани дуъоҳои мустаҳаб заминаи нороҳатии намозгузoron ва парешонии ҳоли пирамардону беморон фароҳам гардад.

Аммо вақте шахс танҳо намоз мегузорад, чӣ фарз бигузорад, чӣ нафл, ҳар қадаре хоҳад, метавонад онро дароз намояд ва тамоми зикрҳои мустаҳаб ва маснунро ба ҷой оварад. Гузашта аз ин, ин дуъоҳо ва зикрҳо бештар дар намозҳои нафл ва шаб аз он Ҳазрат (с) ривоят гардидаанд.

Ба ҳар ҳол, имом бояд фароиз, воҷибот, суннатҳо ва мустаҳабботи намозро ҳатман мавриди таваҷҷӯҳ қарор диҳад, вале ба он андоза ба баъзе мустаҳаббот начаспад, ки намозгузoronро аз ҷамоъат гурезон созад.

Зикрҳои маснун ва мустаҳаб баъд аз фарзҳои намоз

Баъд аз салом додан аз фарзҳои намоз дуъоҳо ва зикрҳои гуногуне аз Паёмбар (с) ривоят гардидааст. Ривоятҳои зиёде дар китобҳои ҳадис дар ин бора омадааст, ки собит месозанд: Расули Худо (с) пас аз фарзи ҳар намозе ба зикру дуъо машғул мегашт, зеро баъд аз фарзҳо истиҷобати дуъо бештар аст.

Аз Абуумомаи Боҳилӣ (р) ривоят шудааст, ки боре Расули Худо (с) пурсида шуд: «Эй Расули Худо! Кадом дуъо ба иҷобат наздиктар аст? Фармуд: **«Дуъое, ки дар охири шаб ва баъд аз намозҳои фарз бошад».**¹

Аз Савбон (р) ривоят шудааст, ки: «Расули Худо (с) вақте салом медод (аз намоз фориғ мешуд), се бор: **«Астағфируллоҳ»** ва баъд аз он **«Аллоҳумма, антас-салому ва минкас-салом, таборакта ё залҷалоли вал икром»** мегуфт.² Гоҳе фақат **«Аллоҳумма, антас-салому ва минкас-салом, таборакта ё залҷалоли вал икром»** мегуфт.³

1. Дуъоҳо ва зикрҳои кӯтоҳ, миёна ва дароз ҳар кадомро намозгузор бихонад, ҷоиш аст. Расули Худо (с) бар ҳасаби аҳвол ва гунҷоиши фурсатҳо гоҳе кӯтоҳ, гоҳе миёна ва гоҳе ҳам зик-

¹

² Саҳеҳи Муслим, 1333. Сунани Абудовуд, 1513. Сунани Тирмизӣ, 300. Сунани Насой, 1336. Сунани Ибни Моҷа, 928.

³ Саҳеҳи Муслим, 1334 (592)-136, 1335, 1336. Сунани Абудовуд, 1512. Сунани Тирмизӣ, 298, 299. Сунани Насой, 1337. Сунани Ибни Моҷа, 924.

ру дуъоҳои дароз менамуд. Аз ҳадиси Оиша (р) дуъои кӯтоҳ, аз ҳадиси Муғира ибни Шўъба (р) дуъои миёна ва аз ҳадиси Абдуллоҳ ибни Зубайр (р) дуъо ва зикри дароз собит гардидааст.

Аз ҳазрати Оиша (р) ривоят шудааст, ки «Расули Худо (с) вақте намози худро тамом мекард, танҳо ба миқдори гуфтани **«Аллоҳумма, антас-салому ва минкас-салом, таборакта ё залҷалоли вал икром»** менишаст. Яъне биайниҳи ва ҳамеша ин зикрро намекард, балки он лаҳзаҳое, ки менишаст, гунҷоиши ҳамин қадар зикрро доштанд. Ин муайян намудани миқдори нишасти Паёмбар (с) ба таври тақрибист ва бо ривояти Муғира ва Абдуллоҳ муҳолифате надорад, зеро ривояти онҳо таҳқиқӣ ва айнаи зикр аст, ки аз назари замонӣ бо ҳам фарқи чандоне намекунанд.

Дар Саҳеҳайн аз Муғира ибни Шўъба (р) омадааст, ки Паёмбар (с) пас аз фарзи ҳар намозе ин дуъоро мекард:

«Ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамд ва ҳува ўало кулли шайин қадир. Аллоҳумма ло мониъа лимо аътайта ва ло муътия лимо манаъта ва ло янфаъу залҷадди минкал ҷадду».¹

Дар Саҳеҳи Муслим аз Абдуллоҳ ибни Зубайр (р) омадааст, ки вақте Расули Худо (с) аз намозе салом меод, бо садои баланд мегуфт:

«Ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамд, ва ҳува ўало кулли шайин қадир ва ло ҳавла ва ло қуввата

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 844, 6330, 6473, 6615, 7292. Саҳеҳи Муслим, 1337 (593)-137, 1338 (...) -138, 1339, 1340. Сунани Абудовуд, 1505. Сунани Насоӣ, 1340, 1341.

илло биллоҳ ва ло наъбуду илло ийёҳу, лаҳун-ниъмату ва лаҳул фазлу ва лаҳус-саноул ҳасану. Ло илоҳа иллаллоҳу муҳлиси-на лаҳуд-дин ва лав карихал кофирун.¹

Ҳазрати Саъд (р) ба писаронаш калимаҳои зеринро ёд меод ва мегуфт: Расули Худо (с) онҳоро баъд аз намоз мехонд:

«Аллоҳумма, иннӣ аъзуз бика минал ҷубни ва аъзуз бика минал бухли ва аъзуз бика мин арзалил ҷумури ва аъзуз бика мин фитнати-дунё ва ўазобил қабри».²

Дар ривояти Каъб ибни Уҷра (р) омадааст, ки Расули Худо (с) фармуд: **«Муъаққибот (зикрҳо ва калимаҳо)-е вуҷуд дорад, ки гӯяндаи он ҳеҷ вақт (дар назди Худо) ноком намегардад. Баъд аз ҳар намозе сиву се (33) бор «Субҳоналлоҳ», сиву се (33) бор «Алҳамду лиллоҳ» ва сиву чор (34) бор «Аллоҳу акбар» бигӯяд».**³

Ин зикрро тасбеҳи фотимӣ низ мегӯянд, зеро Расули Худо (с) ин калимаҳоро ба ҳазрати Фоти-ма (р) низ ёд дода буд.⁴ Ва ғайри инҳо дигар зикрҳои, ки аз он Ҳазрат (с) собит шудаанд. Аз

¹ Саҳеҳи Муслим, 1338 (594)-139. Сунани Абудовуд, 1506. Сунани Насоӣ, 1338.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 2822, 6365, 6370, 6374, 6390. Сунани Тирмизӣ, 3567. Сунани Насоӣ, 5462, 5494. Мишкот, 1/88.

³ Саҳеҳи Муслим, 1348 (596)-144, 1349 (...) -145, 1350. Сунани Тирмизӣ, 3412. Сунани Насоӣ, 1348.

⁴ Ривоят шудааст, ки Фотима (р) аз Паёмбар (с) хидматго-ре хост. Он Ҳазрат (с) ба онҳо (Фотима ва Алӣ) гуфт:

шуморо ба коре роҳнамоӣ кунам, ки бароятон аз ходим беҳтар аст? Вақте ба бистари хоб рафтед, сиву се бор Алҳамду лиллоҳ, сиву се бор Субҳоналлоҳ ва сиву чор бор Аллоҳу акбар мегӯед. (Сунани Тирмизӣ, 3408, 3409).

ҷумла, хондани сураи «Ихлос», «Муъаввизатин», «Оятал курсӣ» ва..., баъд аз баъзе намозҳо аз он Ҳазрат (с) собит шудаанд.

2. Вале дар намозҳое, ки баъд аз фарзҳо суннат вучуд дорад, ба мисли намозҳои пешин, шом ва хуфтан, беҳтар он аст, ки фосилаи зиёде миёни фарз ва суннат андохта нашавад. Тарикҳои маснун ва собитшуда аз Расули Худо (с) он аст, ки миёни фарз ва суннат як миқдоре фосила ва ҷудой оварда шавад, вале начандон тӯлонӣ ва дарозе, ки суннат комилан ба таъхир афтад.

Он миқдор фосилае, ки маснун аст, ҳамон гуна, ки дар ривоятҳо дидем, бинобар аҳвол ва фурсатҳои ҳар намозгузоре гуногун мебошад. Ҳеҷ кас ҳам ба риёояи як миқдори муайян маҷбур нест. Фақеҳони киром ва машоихи мазҳаб аз маҷмӯи ривоятҳо чунин истинбот намудаанд, ки баъзе аз он зикрҳо ба мобаъди суннатҳо мавкул намудан ҷоиз мебошад.

Ба таври хулоса, он чӣ аз маҷмӯи ривоятҳои гуногун ва гуфтаҳои машоихи мазҳаб бармеояд, пас аз фарзи ҳар намозе даст бардошта, дуъо ва зикр намудан ва дар охир дастҳо ба рӯи молидан мустаҳаб ва маснун аст. Дар намозҳое, ки баъд аз фарзҳо суннат вучуд дорад, зикри миёнае намудан ва боқии дуъоҳо ба мобаъди суннат мавкул намудан ҷоиз мебошад. Баъд аз фарзҳо даст бардошта, ҳамроҳи имом ба сурати ҷамоъат дуъо намудан ҷоиз аст ва танҳо дуъо намудан низ боке надорад.

Вале дар зикрҳо ва дуъоҳое, ки ба мобаъди суннатҳо мавкул гадидаанд, мунтазири имом нишастан ва ба сурати ҷамоъӣ даст бардоштан ва дуъо кардан ҳаргиз аз Паёмбар (с) собит насту-

дааст. Аз ҷониби фақеҳони киром ва машоихи мазҳаб низ ҳеҷ гуна ривояте доир ба машрӯъияти он ворид нагардидааст.¹

Аммо набояд барои ислоҳи чунин чизҳое дар миёни мардум ба ихтилофоти кулӣ ва кашу баркашҳои бемаъно даст зад, зеро ҳифзи иттиҳоду якпорчагии миллат ва ваҳдати мусалмонҳо аз муҳимтарин фароизи иҷтимоӣ Ислом мебошад. Ислоҳи корҳои динӣ набояд аз роҳи барангехтани фитнаву ошӯб ва додани дастовезе ба дасти ғаразҷӯён сурат бигирад.

3. Имом пас аз салом додан ба ҷониби рост ё чапи худ баргашта ва ё рӯи ба ҷониби намозгузрон намуда, барои зикр менишинад. Агар намозҳое бошад, ки пас аз фарз дигар суннате вучуд надошта бошад, ба мисли намози бомдод ва аср, ин кор барои имом муҳим ва зарурӣ мебошад, зеро пас аз онҳо зикрҳои зиёде мекунанд. Вале он кор воҷиб намебошад. Дар ғайри он ду намоз ин кор мустаҳаб мебошад ва тарки он на дар ҳолати аввал ва на дар ин ҳолат ҳеҷ гуна гуноҳ ва сарзанише на барои имом ва на барои намозгузрони дигар ба бор намеоварад.

4. Дар намозҳое, ки баъд аз фарзҳо суннате вучуд дорад, агар намозҳои суннатро дар масҷид бигузоранд, пас беҳтар аст, ки ҷои худро иваз намоянд ва каме аз ҷои фарз дуртар биистанд. Вале намозҳои суннат ва нафлро беҳтар он аст, ки дар хона ва ё ҳар ҷое, ки аз чашми мардум дуртар аст, бигузоранд.

¹ Барои огоҳии бештар ба китобҳои зерин муроҷиат ша-
унан», ҷ.

Фасли нӯҳум

БЕТАҲОРАТӢ ДАР НАМОЗ

(шикастани таҳорат дар намоз)

Ҳар гоҳ таҳорати намозгузор дар аснои намоз бишиканад, аз намозаш бархоста, таҳорат кунад ва баъд аз он метавонад намозашро аз ҳамаи ҷое, ки тарк карда буд, идома диҳад.¹ Вале агар намозашро аз сар гирад, беҳтар аст.

Ин дар ҳолатест, ки намозгузор имоми ҷамоат набошад. Зеро агар имом бошад, бояд аввал яке аз намозгузoronро ба ҷои худ бигузорад, то ӯ боқимондаи намозро барои дигарон хонда бидиҳад ва ҳудаш баъд аз он таҳорат карда, идомаи намозашро ба ҷой меоварад.

Ҳатто намозгузоре, ки ҳангоми шикастани таҳораташ дар қаъдаи ахир буда ва ташаххудро хонда бошад, дар он сурат ҳам баъд аз таҳорат метавонад салом дода, намозашро тамоми намояд.

Ин ҳама дар сурате мебошанд, ки таҳораташро қасдан нашикаста бошад, яъне он ҳолат ба таври табиӣ ва бе қасди ӯ барояш пешомада бошад. Вале агар таҳораташро қасдан ва бо амали худ шикаста бошад, дар ин сурат намо-

¹ Паёмбар (с) мефармояд: *нрезии аз бинӣ, беруншавии ғизои сари меъда дар натиҷаи дилбеҳузурӣ ва мазӣ (оби тунуке аз роҳи пешоб) бирасад, баргашта (аз нав) вузӯ гирад (ва) пас аз он бар ҳамаи намозаш бино намояд. Ин амр то замоне ҷоиз мебошад, ки сухан нагуфта бошад*. (Сунани Ибни Моҷа, 1222).

заш низ фосид мегардад ва ҷуз аз сар хондани он дигар роҳе надорад.

Агар пас аз шикастани таҳораташ сухан гӯяд ва ё яке аз корҳоро, ки фосидкунандаи намоз ҳастанд, анҷом диҳад, намозаш фосид мегардад. Дигар наметавонад бо ҳамаи ният ва бинои қаблӣ онро аз ҷои баскардааш давом диҳад, балки бояд намозашро аз сар бихонад.

Агар дар намоз эҳтилом ва ҷунуб шавад ё ўро ҳолати девонагӣ ва ё беҳушӣ фаро гирад ва ё ҳандаи қаҳқаҳа намояд, дар ин суратҳо ҳам таҳораташ мешиканад ва ҳам намозаш ботил мегардад. Дар сурати яқин бояд ғусл намояд ва дар суратҳои баъдӣ вузӯ бигирад ва дар тамоми ин ҳолатҳо намозашро аз сар бихонад.

Муфсидоти намоз (фосидкунандаҳои намоз)

Вақте намозгузор такбири таҳрима гуфта, намозашро шурӯъ мекунад, бояд то поёни намоз аз корҳои хилофи ибодат худдорӣ намояд ва одоб ва муқаррароти намозро риъоя кунад. Анҷом додани корҳое, ки бар хилофи моҳият ва берун аз доираи муқаррароти намоз мебошанд, намозашро фосид мегардонанд ва онҳоро **муфсидоти намоз** гӯянд.

Муфсидоти намоз иборатанд аз:

1. Сухан гуфтан, ҳарчанд як калима ҳам бошад, чӣ аз рӯи қасд ва чӣ аз рӯи фаромӯшӣ ва ҳатто бошад.
2. Қасдан ба касе салом додан.
3. Ҷавоби саломро додан, чӣ аз рӯи қасд ва

чӣ аз рӯи фаромӯшӣ ва хато.

4. Оҳу нола кашидан.

5. Барои кори дунё бо садо гиря кардан. Гиряи беовоз ва гиряи аз тарси Худо ва ё барои охират ҳарчанд босадо ҳам бошад, намозро фосид намегардонад.

6. Уф кашидан ва афсӯс хӯрдан.

7. Ҷавоби атсаро додан, яъне барои касе, ки атса мезанад, **Ярҳамукаллоҳу** гуфтан.

8. Ҷавоби сухани касеро додан, ҳарчанд ҷавобаш бо зикр ҳам бошад. Масалан, касе хаба-ри хуше бидиҳад ва ӯ дар ҷавобаш **«Алҳамду лиллоҳ»** бигӯяд, намозаш фосид мегардад.

9. Фатҳа додан ҷуз барои имоми худ. Фатҳа додан он аст, ки агар касе машғули қироъати Қуръон бошад ва дар ҷое ба сабаби фаромӯшӣ таваққуф кунад, намозгузор барои ӯ он ҷоро ёд-рас намояд ва онро «луқма» додан ҳам мегӯянд.

10. Қироъати оятҳои Қуръон аз рӯи мусҳаф (Қуръони)-и шариф.

11. Дуъо кардани намозгузор ба дуъоҳое, ки монанди сухани мардум бошанд, ба мисли ин ки бигӯяд: Худоё! Фалон занро ба никоҳи ман даро-вар ва ё ба ман себу анор рӯзӣ деҳ.

12. Сачда бар чизи наҷис.

13. Хӯрдан ва ошомидан.

14. Амали зиёд. Ҳар амале, ки ба ҳаракат до-дани дастҳо (ҳарду даст) ниёз дошта бошад, ё намозгузор онро зиёд такрор кунад, ҳарчанд бо як даст ҳам бошад ва ҳамчунин, агар касе аз берун онро мушоҳида намояд, чунин пиндорад, ки анҷомдиҳандаи он дар намоз нест, амали зиёд ба шумор меравад.

15. Дар вақти намоз худро қасдан бетаҳорат

сохтан. Яъне таҳорати худро қасдан шикастан.

16. Баргардонидани сина аз сӯи қибла.

17. Беҳушӣ.

18. Девонагӣ.

19. Ҷанобат.

20. Хандаи боқаҳқаҳа.

21. Яке аз аркони намозро дар ҳоли бараҳнагии аврат адо намудан.

22. Вучуд доштани наҷосате, ки монеъи намоз гардад.

23. Тарк намудани шарте аз шартҳои пеш аз намоз, ки фарзҳои пеш аз намоз низ гуфта меша-ванд ва ё тарк намудани рукне (фарзе) аз рукнҳои дохилии намоз.

Тафсили поре аз муфсидоти намоз

1. Агар касе бе узре хуффа (сулфа) занад ё гулӯи худро соф намояд ба гунае, ки аз садои он ҳарфе ё нисфи ҳарфе пайдо шавад, намозаш фосид мешавад. Аммо дар сурати узр маъзур аст ва намозаш ҷоиз мешавад.

2. Агар дар байни намоз худаш атса занад ва **Алҳамду лиллоҳ** гӯяд, намозаш фосид намеша-вад, вале беҳтар он аст, ки нагӯяд. Аммо, агар ҷавоби атсаи дигареро бидиҳад, ҳамон гуна, ки баён шуд, намозаш фосид мегардад.

3. Агар дар байни намоз тугмаҳои гиребон ё пероҳани худро ба ҳарду дасташ бандад, он ама-ли зиёд ба шумор рафта, намозаш фосид мегар-дад.

4. Агар чизе хурдтар аз ҳаҷми нахӯд дар миё-ни дандонҳояш бошад, бо фуру бурдани он намо-заш фосид намегардад, вале агар ба андозаи нахӯд ё бештар аз он бошад, бо фуру бурдани он

намозаш фосид мешавад. Ё аз нахӯд хурдтар бошад, вале онро аз даҳонаш бароварда, он гоҳ аз нав фурӯ барад, низ намозаш фосид мешавад.

5. Агар касе шириние хӯрад, ки ҳанӯз маззаи он аз даҳонаш нарафтааст, чун дар байни намоз маззаи онро бо оби даҳон фурӯ барад, намозаш ҷоиз аст.

6. Агар дар аснои намоз кӯдаке ба замин афтад ва намозгузор «**Бисмиллоҳ**» гӯяд, намозаш фосид мешавад.

7. Дар аснои намоз тифле ба канори модар омад ва аз пистони вай, ки намоз меҳонд, шир нӯшид (макид), агар аз пистонаш шир берун ояд, намозаш фосид мегардад, вале агар шире берун наояд, намозаш ҳам дуруст мебошад.

8. Агар намозгузоре алифи «Аллоҳ» (الله) - ро ё ҳамзаи «Акбар», (اکبر) ё бои онро мад кашад, намозаш фосид мегардад.

9. Агар чашми намозгузор дар аснои намоз ба китобе ё тоблӯе ё навишта ва лавҳакорие афтад ва онро ба забон нахонад, вале мафҳуми онро бо дил дарк намояд, намозаш ҷоиз аст, вале агар ба забонаш онро хонад, намозаш фосид мешавад.

10. Агар аз пеши намозгузор шахсе ё ҳайвоне убур (гузар) кунад, намозаш дуруст мешавад, вале ин кори шахси убуркунанда агар бо қасд бошад, гунаҳкор мегардад. Намозгузор дар ҳудуди имкон бояд намози худро дар ҷое бихонад, ки маҳалли рафту омади мардум набошад. Дар сурати набудани чунин ҷое чӯберо ба андозаи ним метр дар пеши рӯи худ дар он сӯи сачдагоҳаш ба шакли амудӣ ба замин халонад, то миёни ӯ ва роҳгузарон ҳоиле бошад.

Чӯб ба андозаи як ангушт ё камтар аз он ғафс

бошад. Агар онро ба сурати уфуқӣ ба замин гузорад, низ ҷоиз аст. Ин чизро сутра мегӯянд.

11. Агар дар намоз бо узре як қадам ё ду қадам пеш ё ақиб равад, ба шарте синааш аз қибла барнагардад, намозаш ҷоиз аст. Аммо агар синааш аз қибла баргардад ё аз сачдагоҳ пештар равад, намозаш фосид мегардад.

12. Агар намози имом бо сабабе фосид гардад, намози намозгузори ҷамроҳи ӯ низ фосид мегардад.

Амалҳое, ки дар намоз макрӯҳ мебошанд

Қорҳое, ки дар намоз макрӯҳ мебошанд, иборатанд аз:

1. Ҳар коре, ки фурӯтанӣ ва шикастагӣ (хузӯъ ва хушӯъ)-ро аз байн бибарад.

2. Дур кардани сангрёза аз ҷои сачда. Агар бе дур кардани сангрёза натавонад сачдаи том (пурра) анҷом диҳад, дар он вақт фақат як бор сангрёзаро аз сачдагоҳи худ дур созад, макрӯҳ нест. Вале бештар аз як бор макрӯҳ хоҳад буд.

3. Пешонӣ ва рӯи худро аз хок пок кардан.

4. Сачда кардан ба печи дастор (имом).

5. Оринҷхоро дар сачда ба замин ҳамвор кардан.

6. Мӯйҳои худро боз кардан.

7. Либоси худро боло ва поён намудан.

8. Бозӣ кардан бо ангуштон ва дастҳо.

9. Истодан дар ақби саффе, ки дар миёни он холигӣ вучуд дошта бошад.

10. Намоз гузоридан дар ҷое, ки акс ва ҳайкал дар он вучуд дошта бошад.

11. Бо сари бараҳна намоз хондан, вале дар

сурате, ки аз ҷиҳати фурутанӣ ва изҳори хушӯ сарбараҳна намоз бигузорад, мушкилие надорад. Зеро сар аз ҷумлаи аврати мард ба шумор наме-
равад ва пӯшонидани он дар баъзе мавридҳо фа-
зилат ва хуб мебошад, на воҷиб.¹

12. Бо даст шуморидани оятҳо ва ё тасбеҳоте, ки дар намоз меҳонад.

13. Тарки суннате аз суннатҳои намоз.

14. Намоз хондан дар замини шахси дигар бе ризояти соҳиби он.

15. Намоз хондан дар рӯ ба рӯи оташ, гулхан ва оташдоне, ки дар он оташ бошад.

16. Намоз хондан дар ҷойҳои ҳақир ва олуда, ба монанди ҳаммом, гирду атрофи ҳоҷатхона ва

¹

намудааст. Вай дар бораи сарбараҳна хондани намоз аз ҷиҳати тазаллул (хушӯ ва фурутанӣ) овардааст: Қавли ҳнағӣ аз ҷиҳати тазаллул боке надорад»

аст, ки агар хушӯу тазаллулро бо қалбаш анҷом диҳад ва сарашро бараҳна насозад беҳтар аст. Зеро онҳо (хушӯу фурутанӣ) аз ҳолатҳои қалб мебошанд.

пайғирӣ менамояд: Бараҳна намудани сар барои намозгу-
зор мустаҳаб мебошад, зеро хушӯ асоси намоз аст.

(тазаллул) ба монанди хавф аз афъоли қалб бошад, ё ба монанди оромӣ аз афъоли аъзо ва ҷаворих бошад ва ё аз маҷмӯи онҳо ҳосил мешавад, назарҳои гуногун вучуд до-

аввал, зоҳир шудани ҳолатҳои аз қабилӣ фурутанӣ, ҷашмпӯшӣ, пастовозӣ ва оромиши аъзоро аз лавозими хушӯ меҳонад. Бинобар ин, барои ба вучуд овардан ва таҳкими ҳолати хушӯ дар дил бараҳна намудани сар дар намоз хуб аст. (Дур, ҷ. 2, с. 491, ҷопи Дорулмаърифат: Бейрут).

роҳравҳои олудаву нопок.

17. Намоз хондан дар миёни роҳ.

18. Намоз хондан дар ғуристон.

Тафсили поре аз макрӯҳоти намоз

Макрӯҳ чизе аст, ки намоз ба сабаби он фо-
сид намегардад, вале аз савобаш коста мешавад.

1. Ангуштони дасту пойро дар намоз шикастан (ба садо водоштан), дастро дар тилиғоҳ (камар) ниҳодан,¹ гарданро ба тарафи ҷапу рост гардо-
нидан ва ба ҷапу рост нигоҳ кардан макрӯҳ аст.² Вале ба ғушаи ҷашм нигаристан ҷоиз аст ва без-
арурат анҷом надодани он беҳтар аст.

2. Дар намоз бе узр сағнишин кардан (дастони худро аз пеш ба замин ниҳода, нишастан) ва ё ҳар ду пойро рост гирифтан (дар қаъда) макрӯҳ аст.

3. Ҷавоби саломро бо даст додан макрӯҳ аст.

4. Агар шахсе нишаста, машғули сӯҳбат ва

¹ Ривоят шудааст, ки:

*камар дар вақти намоз наҳй намудааст». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1219, 1220. Саҳеҳи Муслим, 1218 (545)-46. Сунани Абудо-
вуд, 947. Сунани Тирмизӣ, 383).*

² Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки Расули Худо (с)-ро дар бораи илтифот кардан ва нигаристан дар намоз пурсидам. Фармуд:

айтон

онро бо суръат аз намози банда медуздад». (Саҳеҳи Бухорӣ, 751, 3291. Сунани Абудовуд, 910, 911. Сунани Тирмизӣ, 590. Сунани Насой, 1195, 1196, 1197, 1198).

Он Ҳазрат (с) дар ривояти дигаре мефармояд:

ва ҷал дар намоз пайваста ба банда илтифот ва тавачҷӯх дорад, то замоне, ки банда (таваҷҷӯх ва) нигоҳи худро ба дигар тараф равона накарда бошад. Вақте нигоҳ (ва тавачҷӯх)-и худро ба тарафе равона сохт, Худо аз вай бармегардад». (Сунани Абудовуд, 909. Сунани Насой, 1194).

коре бошад ва шахси дигаре дар пушти он намоз бихонад, боке надорад, вале намоз нахондан дар чунин ҳолат беҳтар аст.

5. Бар фарше , ки акс (сурат) дорад, намоз хондан ба шарте, ки дар болои сурат набошад, ҷоиз аст.

6. Ҷойнамози аксдор ва нигоҳ доштани суратҳо дар хона гуноҳ аст.

7. Агар акси ҷондор дар тарафи боло ва ё чапу рости намозгузор бошад, намоз макрӯҳ аст. Агар дар зери по бошад ё ба андозае хурд бошад, ки агар ба замин гузошта шавад, ба чашм нахӯрад, ё сарбурида бошад, макрӯҳ нест.

8. Сурату акси дарахтҳо ва манзараҳои гуногуни табиъат кароҳият надоранд.

9. Ба андозаи се оят зиёд кардани қироъат дар ракаъати дуюм нисбат ба ракаъати якум макрӯҳ аст.

10. Бар китф андохтани қабо ва болопӯш ва аз остин берун кашидани дастҳо дар намоз макрӯҳ аст.

11. Бе узр либоси чиркину нопокиза пӯшида, намоз хондан, макрӯҳ аст.

12. Ба даҳон чизе гирифтани, ҳарчанд ба рафти қироъат ҳалале нарасонад, макрӯҳ аст, вале агар монеъи қироъат шавад, намоз фосид мегардад.

13. Дар ҳолати танг омадани вузӯ хондани намоз кароҳият дорад.

14. Дар ҳолати гуруснагии сахт ба шарте ғизо (таъом) омода бошад ва вақт ҳам танг наёмада, пеш аз хӯрок намоз хондан макрӯҳ аст.

15. Пӯшидани чашмҳо дар намоз макрӯҳ аст.

16. Бе зарурат афкандани оби даҳону бинӣ

макрӯҳ аст.

17. Агар дар намоз шапуш ё кайкери гирифта кушт ва ё берун андохт, боке надорад.

18. Дар намозҳои фарз бе узр таъя намудан макрӯҳ аст.

19. Пеш аз тамоми шудани сура ё оят ба рукӯ рафта, онро дар ҳолати рукӯ тамоми намудан кароҳият дорад.

20. Агар сачдаҳо аз ҷои қадамҳо ба андозаи як ваҷаб ё беш аз он баландтар бошад, намоз ҷоиз нест. Агар аз ин камтар бошад, ҷоиз аст.

Баёни ҳолатҳои, ки метавон намозро барои онҳо бурид

1. Мошин ё қатор (поезд) ба роҳ афтад, дар ҳоле, ки васоили сафар ва ё зану фарзандони намозгузор дохили он бошанд, дар ин сурат метавонад намози худро қатъ намуда, ба онҳо бирасад.

2. Аз пешорӯи намозгузор мор ё газандаи дигаре биояд ва эҳтимоли газиданаш вуҷуд дошта бошад, намозашро раҳо кардан ҷоиз аст.

3. Ҳангоми намоз гург, ё даррандаи дигаре ба чашм хӯрад, дарҳол намозро тарк карда, аз ғусфандон ва дигар дорони худ ҳифозат кардан ҷоиз аст.

4. Дар байни намоз агар кафшаш (пояфзор)-ро касе бардошт ва дар сурати идомаи намоз бурдани он аз эҳтимол дур нест, метавонад барои бозпас гирифтани кафшаш намозро тарк кунад. Дигар васоил ва сомоне, ки қимати чанд дирҳамро дошта бошанд, низ ҳамин ҳукмро доранд.

5. Дар аснои намоз дег ба чӯш ояд, ё самовар ва ғайра оташ бигирад ва эҳтимоли аз байн рафтани хӯрок ё дигар васоил вучуд дошта бошад, метавонад барои ҳифозат ва дуруст намудани он намозашро раҳо кунад.

6. Дар байни намоз қазои ҳоҷат ғалаба кунад, намозро қатъ намуда, ҳоҷати худро анҷом диҳад. Дар ҳолати танг омадани пешоб ва ҳоҷат идома додани намоз кароҳият дорад.

7. Нобиное рӯ ба сӯи чоҳе, ё чуқурие дар ҳаракат бошад ва бими афтоданаши дар он чоҳ ё чуқурӣ ҷой дошта бошад, барои наҷот додани вай тарки намоз воҷиб аст. Агар намозашро қатъ накунад ва нобино талаф ёбад, гунаҳкор мегардад.

8. Падару модар ё падарбузург ва модарбузург ба сабаби пешомаде (ҳодисае) намозгузорро садо диҳанд, намози фарзро тарк намудан ва додани ҷавоби онҳо воҷиб аст.

9. Агар бе ҳеҷ ҳодиса ва пешомаде падару модар ё падарбузург (бобо) ва модарбузург (бибӣ) ўро дар аснои намоз садо намоянд, агар намози фарз бошад, раҳо кардани он ҷои нест, вале агар намози нафл бошад, тарки он воҷиб аст.

Фасли даҳум

НАМОЗИ ВИТР

Намози витр ҳам, ба монанди намози шом се рақаъат буда, хондани он дар назди имом Абуҳанифа (р.х) воҷиб мебошад ва баъд аз намози хуфтан хонда мешавад.¹

¹ Дар бораи се рақаъат ва ҳамчунин як рақаъат будани намози витр ривоятҳои сахеҳе аз Паёмбар (с) ворид шудааст.

Рамазон пурсида шуд, гуфт: Расули Худо (с) на дар моҳи Рамазон ва на дар ғайри он (шабона) аз ёздаҳ рақаъат зиёд намехонд. Аввал чаҳор рақаъат мехонд, ки аз зебой ва дарозии онҳо напурс. Пас аз он чаҳор рақаъати дигар мехонд, ки аз зебой ва дарозии онҳо напурс. Дар охир се рақаъат мехонд ...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1147, 2013, 3569).

Қосим пас аз зикри ҳадиси Паёмбар (с) дар бораи як рақаъат будани витр мегӯяд:

одамонero дидем, ки намози витрро се рақаъат мехонданд. Ва (доираи амал) дар ин кор васеъ мебошад. Умеддорам, ки дар ҳеҷ кадоми онҳо боке нест». (Саҳеҳи Бухорӣ, 993. Сунани Насоӣ, 1691).

Дар ривояти дигар омадааст, ки:

витрро се рақаъат мехонд. Дар он (дар маҷмӯъ) нӯҳ сура, яъне дар ҳар рақаъати он се сураӣ мехонд, ки охириин сураи он Қул хуваллоҳу аҳад буд». (Саҳеҳи Муслим, 1717. Сунани Тирмизӣ, 459). Ҳамчунин, ривоят шудааст, ки:

б

-ро мехонд». (Сунани Абудовуд, 1423, 1424. Сунани Тирмизӣ, 462, 463. Сунани Ибни Моча, 1172, 1173). Дар ин ривоятҳо се рақаъат будани намози витр ба таври равшане муайян шудааст.

Тарзи хондани намози витр ҳам монанди намози шом мебошад, танҳо ин ки дар ракаъати сеюми намози витр, баъд аз хондани сураи «**Фотиҳа**» як сураи дигареро меҳонад ва пас аз фориғ шудан аз қироъат, такбир «**Аллоҳу акбар**» гӯён, дастҳои худро баробари гӯшҳояш баланд намуда, сипас онҳоро дар зерини ноф болои ҳам гузошта, «**дуъои қунут**»-ро меҳонад ва баъд бо гуфтани такбир монанди дигар намозҳо рукӯъ, ду сажда, ташаҳҳуд, салавот, дуъо ва саломро анҷом дода, аз намоз берун меояд.

Дар «**Қунут**» метавонад дуъои зеринро бихонад:

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ، وَنُؤْمِنُ بِكَ، وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ، وَنُثْنِي عَلَيْكَ
الْخَيْرَ، نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ، وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ.
اللَّهُمَّ إِنَّا نَعْبُدُكَ، وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإِلَيْكَ نُسْعِي، وَنَحْفِدُ وَنَرْجُو رَحْمَتَكَ
وَنَخْشَى عَذَابَكَ إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكَفَّارِ مُلْحِقٌ.

(Аллоҳумма, инно настаъинука ва

Аз Ибни Умар (р) ривоят шудааст, ки марде Расули Худо (с)-ро дар бораи намози шаб пурсид. Фармуд:

шаб ду ракаъатӣ – ду ракаъатӣ мебошад. Вақте касе аз шумо хавфи дамидани субҳро дошта бошад, бо як ракаъат намозҳои гузоштаашро витр созад. (Саҳеҳи Бухорӣ, 472, 473, 990, 993, 995. Саҳеҳи Муслим, 1745 (749)-145, 146, 147 то 159. Сунани Абудовуд, 1326. Сунани Насоӣ, 1693).

Дар ин ривоят намози витр як ракаъат зикр шудааст. Баъзе доираҳои илмӣ бо истинод ба ин ривоятҳои намози витрро се ракаъат бо ду салом медонанд.

Машоихи киром ва пешвоёни мазҳаби ҳанафӣ, ба монанди аксари доираҳои илмӣ, ривоятҳоеро, ки се ракаъат будани намози витрро бо як салом собит месозанд, дар умум, бар ривоятҳои дигар тарҷеҳ додаанд, вале онро низ дар ҳолатҳои зарурӣ ҷои доништаанд.

настағфирука ва нуъмину бика ва натаваккалу ъалайка ва нусни ъалайкал хайра, нашкурука ва ло накфурука ва нахлаъу ва натруку май яфчурук.

Аллоҳумма, ийёка наъбуду ва лака нусалӣ ва насҷуду ва илайка насъо ва наҳфиду ва нарҷу раҳматака ва нахшо азобака. Инна азобака билкуффори мулҳиқ).¹

«Худоё, мо аз Ту мадад металабем ва мағфират меҷӯем ва ба Ту имон меоварем ва бар Ту таваккал менамоем ва барои Ту санои хайр мегӯем ва шукр мегӯем ва Туро носипосӣ намекунем ва раҳо месозем касеро, ки аз фармонҳоят саркашӣ намояд.

Худоё, танҳо Туро мепарастем ва холисона бароят намоз мегузorem ва Туро сажда мекунем ва ба сӯи Ту саъй ва ба сӯи тоъатат шитоб менамоем ва аз раҳматат умедворем ва аз азобат бим дorem. Ногузир, азоби Ту бар кофирон хоҳад расид».²

Суннат аст намози витр дар моҳи мубораки Рамазон, баъд аз намози таровеҳ бо ҷамоъат

¹ Ривоят шудааст, ки Ҷабраил ин дуъоро ба Паёмбар (с) таълим дод. (Сунани Куброи Байҳақӣ, 3226, ҷ. 3, с. 53. Мусаннафи Ибни Абушайба, 5, ҷ. 2, с. 200).

² Дуъои дигаре дар қунут бо ривояти саҳеҳ собит шудааст.

ба ман ёд дод, ки онҳоро дар (қунути) намози витр меҳонам: **Аллоҳуммаҳдинӣ фиман ҳадайти, ва ьофинӣ фиман ьофайта, ва тавалланӣ фиман таваллайта, ва борик лӣ фимо аътайта, ва қинӣ шарра мо қазайта. Иннака тақзӣ ва ло юқзо ъалайка, ва иннаҳу ло язиллу ман волайта ва ло яъиззу ман ьодайти, таборақта раббано ва таъолайта.** (Сунани Абудовуд, 1425. Сунани Тирмизӣ, 464. Сунани Насоӣ, 1744, 1745. Сунани Ибни Моҷа, 1178).

хонда шавад, ба ин тартиб, ки имом дар тамоми ракаъатҳои он қироъатро баланд бихонад.

Дуъои «қунут» дар ғайри намози витр хонда намешавад, магар ҳангоми вуқӯи ҳодисаҳои ногувор, монанди: тоъун (беморӣ ва вабо), ҳуҷуми куффор, қаҳтии саҳт ва ғайра. Ин навъ қунутро қунути нозила (мусибат) мегӯянд. Қунути нозила дар ракаъати охири намозҳои фарз пас аз рукӯъ хонда мешавад.

Агар намозгузор дар намози витр ба касе иқтидо намояд, ки ӯ «қунут»-ро баъд аз рукӯъ меҳонад, бояд ӯ ҳам «қунут»-ро бо пайравӣ аз имомаш бихонад.

Вале агар дар намози бомдод ба касе иқтидо намояд, ки ӯ дар он «қунут» меҳонад, дар он сурат дастҳои худро ба паҳлӯяшон раҳо карда, ҳамроҳи ӯ биистад, сукут намояд ва «қунут» нахонад.

Агар дар ракаъати сеюм хондани дуъои қунутро фаромӯш карда, ба рукӯъ равад, он гоҳ ба ёдаш ояд, дигар барои хондани қунут барнагардад, балки дар охири намоз сачдаи саҳв намояд. Агар баргашт, боз ҳам бояд сачдаи саҳв намояд.

Агар ба фаромӯшӣ дар ракаъати якум ё дуюм дуъои қунут хонад, онро эътиборе нест. Бояд дар ракаъати сеюм дуъои қунутро бихонад ва дар охир сачдаи саҳв намояд.

Агар дуъои қунутро аз ёд надонад, ин дуъоро бихонад:

Раббано отино фид-дунё ҳасанатан ва фил охирати ҳасанатан ва қино ғазобан-нор.

Ё се бор **Аллоҳуммағфир лӣ**, ё се бор **Ё рабб** бигӯяд, намозаш ҷои мегардад, вале лозим аст барои ёд гирифтани дуъои қунут кӯшиш на-

мояд.

Суннатҳои ҳаррӯза

Суннатҳои ҳаррӯзае, ки барои хондани онҳо таъкид карда шуда ва онҳоро «суннатҳои муаккада» мегӯянд, иборатанд аз:

1. Ду ракаъат пеш аз фарзи намози бомдод.
2. Чор ракаъат пеш аз фарзи намози пешин.
3. Ду ракаъат баъд аз фарзи намози пешин.
4. Ду ракаъат баъд аз фарзи намози шом.
5. Ду ракаъат баъд аз фарзи намози ҳуфтан
6. Чор ракаъат пеш аз намози ҷумъа.¹
7. Чор ракаъат баъд аз намози ҷумъа.

Аз миёни суннатҳои зикршуда барои хондани ду ракаъати пеш аз фарзи намози бомдод ва низ чор ракаъати пеш аз фарзи намози пешин таъки-

¹ Чор ракаъат суннати пеш аз фарзи намози ҷумъа низ бо ривоятҳои аз суннати Паёмбар (с) собит шудааст, вале субути он ба дараҷаи чор ракаъат суннати баъд аз фарзи он қавӣ нест. Аз Абдуллоҳ ибни Аббос (р) ривоят шудааст, ки:

ақаъат
намоз меғузорида (ва) онҳоро аз ҳам ҷудо намасохт». (Сунани Ибни Моҷа, 1129).

Ҳамчунин, бо санади саҳеҳ ривоят шудааст, ки:

пеш аз фарзи намози ҷумъа ва чор ракаъат баъд аз он биғузоре». (Мусаннафи Абдурраззоқ, 5525, ҷ. 3, с. 427).

аз (фарзи) намози ҷумъа ва пеш аз он» овардааст. Вай ҳарчанд барои субути намози пеш аз фарз ҳадисе зикр накардааст, вале ин мавзӯбандии ӯ бо сароҳат ба субути суннати пеш аз фарзи намози ҷумъа далолат менамояд. Ин назари Бухориро тамоми қоршиносони соҳаи ҳадис эътироф менамоянд.

ди бештаре шудааст.¹

Хондани чор ракаъат пеш аз фарзи намози аср ва чор ракаъат қабл аз фарзи намози хуфтан ва низ чор ракаъат баъд аз фарзи хуфтан мустаҳаб аст.

¹ Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки:

аз намозҳои нафлӣ ба андозаи ду ракаъати (пеш аз) намози бомдод саҳт таъохуд ва пойбандӣ надошт. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1169. Саҳеҳи Муслим, 1683 (724)-94, 1684 (...)-95. Сунани Абудовуд, 1254).

Фасли ёздаҳум

НАМОЗҲОИ НОФИЛА

Ба ғайр аз намозҳои ҳаррӯзае, ки зикр шуд, намозҳои нафлии дигаре низ вуҷуд доранд, ки ба хондани онҳо дар тамоми вақтҳои шабу рӯз дар шаръи муқаддас (ба ҷуз аз вақтҳои, ки хондани намоз дар онҳо манъ шудааст ва қаблан ба онҳо ишора рафт) тарғибу ташвиқ шудааст. Бархе аз навофил ҳамроҳ бо вақтҳои, ки аз аҳамияти бештаре бархӯрдор ҳастанд, инҳоянд:

1. Намози шаб (таҳаҷҷуд): Камтарин миқдори намози таҳаҷҷуд ду ракаъат, миёнаи он чор ракаъат ва бештари наҳашт ракаъат мебошад. Вақти намози таҳаҷҷуд аз нисфи шаб то ҳангоми азони субҳ аст.

Расули Худо (с) намози шабро гоҳе чаҳор, гоҳе шаш, гоҳе ҳашт ва баъзе вақтҳо даҳ ракаъат меҳонд.¹ Беҳтарин вақт барои намози таҳаҷҷуд нимаи охири шаб аст. Тарикҳои суннат он аст, ки пас аз намози хуфтан бихобад ва дар охири шаб бархоста, намози шабро ба ҷо оварад.

2. Намози чошт (зуҳо): ду, чор, ҳашт ва дувоздаҳ ракаъат ривоят гардидааст. Ин намоз ҳангоми чошт баъд аз ду ё дуюним соъати баромадани офтоб то пеш аз завол хонда мешавад.

3. Намоз гузоридаи дар шабҳои моҳи мубораки Рамазон ва ба хусус шаби қадри он.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1147, 2013, 3569. Саҳеҳи Муслим, (738)-125, 126. Сунани Абудовуд, 1362. Саҳеҳи Ибни Ҳузайма, ҷ. 2, с. 192.

4. Намози шукронаи таҳорат (вузӯ), ки ду ракаъат буда, баъд аз таҳорат ва ё ғусл хонда мешавад.

5. Намози таҳийи масҷид: ду ракаъат буда, баъд аз дохил шудан ба масҷид ва пеш аз нишастан гузорида мешавад. Агар пас аз даромадан ба масҷид намози фарз ва ё намози дигаре хонд, ҳамон намоз ба ҷои таҳийи масҷид ҳам кифоя мекунад.

6. Намози ҳоҷат ва арзи ниёз: Шахсе, ки бо ягон мушкилоти зиндагӣ, сахтиҳои рӯзгор ва ниёзҳои динӣ ва дунявӣ рӯ ба рӯ гардад ва ё дар ҳолати ногуворе қарор гирад, ду ракаъат намоз ба нияти рафъи ҳоҷат ва ҳалли мушкилоти худ бигузорад ва пас аз намоз ба даргоҳи Худованд дуъо намояд. Аз ҷумла ин дуъоро бихонад:

Ло илоҳа иллаллоҳул ҳалимул карим, субҳоналлоҳи раббил ъаршил ъазим, вал ҳамду лиллоҳи раббил ъоламин. Ас-алука муҷиботи раҳматика ва ъазоима мағфиратика вал ғанимата мин кулли биррин вассаломата мин кулли исмин. Ло тадаъ лӣ занбан илло ғафартаху ва ло ҳаман илло фаррачтаху ва ло ҳоҷатан ҳия лака ризан илло қазайтаху. Ё арҳамарроҳимин.

«Ҳеҷ маъбуде ба ҷуз Худованди ҳалиму карим вуҷуд надорад, пок аст Худованд, ки соҳиби Арши бузург аст ва ҳамду ситоиш ҳама барои Худо, Парвардигори ҷаҳониён аст. Худоё! Муҷиботи раҳмат, ҳатмиёти мағфират, баҳрамандӣ аз ҳар некӣ ва саломатӣ аз ҳар гуноҳро аз Ту хоҳонам.

Ҳеҷ гуноҳро аз ман нагузор, магар ин ки мавриди мағфирати хеш қарор деҳ ва ҳеҷ саҳтӣ ва андӯҳро фуру нагузор, магар онро

бартараф гардон ва ҳеҷ ниёз ва ҳоҷатеро, ки ризои Ту дар он бошад, боқӣ нагузор, магар онро бароварда соз, эй аз ҳама раҳмкунандатарин!».¹

7. Намози истихора: Вақте бандаи мусалмон иродаи коре намояд, аз Худованди мутаъол хайри онро талаб намояд ва барои равшан шудани ҷанбаҳои мусбат ва уфуқҳои оғоз кардани он дар дилаш ба даргоҳи Парвардигори маннон дуъо намояд. Ҳамин чашмдӯзии банда ба хайри кори қасднамудааш ва ба ҳамин оҳанг дуъо намудани ўро истихора меғӯянд. Дар суҳанони Паёмбари бузурги Ислом (с) ба ин амр тавсияи зиёде шудааст.

Тарзи гузоридани намози истихора ин аст, ки аввал ду ракаъат намози нафл бихонад, он гоҳ рӯи дили худро ба сӯи Парвардигор намуда, ин дуъоро бихонад:

«Аллоҳумма, иннӣ астахирука биъилмика ва астақдирука биқудратика ва асъалука мин фазликал ъазим. Фаиннака тақдиру ва ло ақдир ва таъламу ва ло аълам ва анта ъалломул ғуйуб.

Аллоҳумма, ин кунта таъламу анна ҳозал амра хайрун лӣ фӣ динӣ ва маъошӣ ва ӯқибати амрӣ, фақдурху лӣ ва яссирху лӣ, сумма борик лӣ фиҳӣ ва ин кунта таъламу анна ҳозал амра шаррун лӣ фӣ динӣ ва маъошӣ ва ӯқибати амрӣ, фасрифху ъаннӣ васрифнӣ ъанху вақдур лиял хайра ҳайсу кона, сумма арзинӣ биҳӣ».

Қобир писари Абдуллоҳ (р) меғӯяд, ки Расули Худо (с) истихора кардан дар ҳар корро, ба мо-

¹ Сунани Тирмизӣ, 479. Сунани Ибни Моҷа, 1384.

нанди сурае аз Қуръон, ба мо меомӯхт ва мефармуд:

(Худоё! Ман ба илми Ту аз Ту талаби хайр мекунам ва ба қудрати Ту аз Ту талаби қудрат ва тавоноӣ мекунам ва аз Ту эҳсони бузургтарро мехоҳам. Албатта, Ту тавоноӣ ва ман нотавон ва Ту медонӣ ва ман намедонам ва Ту ба яқин, донандаи ғайбҳо ҳастӣ.

Худоё! Агар медонӣ, ки ин кор (ва кори иродакардаашро номбар мекунад) барои ман дар дину дунё ва саранҷоми қорам хайру нек аст, пас қудрати анҷоми онро бароям фароҳам овар ва онро бароям осон бигардон, сипас дар он кор бароям баракат бидеҳ ва агар медонӣ, ки ин кор барои ман дар дину дунё ва саранҷоми қорам бад ва ногувор аст, пас он корро аз ман ва маро аз он кор бозгардон ва хайру некиро бароям дар ҳар қучо ва ба ҳар сурате, ки бошад, фароҳам овар. Он гоҳ маро аз дастёбӣ ба он амр оромӣ хушнуд бигардон).¹

Баъд аз он болои рахти хоби покизае рӯ ба қибла бихобад ва вақте аз хоб бархост, ҳар чизе, ки дар дилаш мушаххас гардад ва қалбаш ба он бештар моил ва кушода бошад (кардан ё накардан), анҷом додани ҳамон беҳтар аст.

Агар дар навбати аввал дилаш ба чизе гувоҳӣ надод, бори дуюм, сеюм ва то ҳафт навбат ин корро такрор намояд.

8. Намози тавба: Агар банда амали хилофе

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1162, 6382, 7390. Сунани Абудовуд, 1538. Сунани Тирмизӣ, 480. Сунани Насой, 3253. Сунани Ибни Моҷа, 1383.

ва маъсияте содир намояд, ду ракаъат намоз бигузорад. Дар пешгоҳи Парвардигор ба сачда афтада, аз кардаи худ пушаймон шавад. Он гоҳ бо талаби истиғфор ва омурзиши гуноҳонаш аз Худованд иродаи муҳкам намояд, ки дар оянда ин корро ҳаргиз анҷом надихад. Умед ба фазлу раҳмати Парвардигораш бандад, ки гуноҳаш бахшида мегардад.

9. Намози сафар: Ҳангоми ба сафар баромадан ва ё баргаштан аз он ду ракаъат намоз бигузорад.

Ин намозҳо ва ғайри инҳо, ки дар ҷои худ зикр мегарданд, мустаҳаб мебошанд.

Аҳкоми намозҳои нофила

Намозҳои нофила рӯзона ё ба сурати дурақаъатӣ ва ё ин ки ба сурати чоррақаъатӣ ба як салом хонда мешаванд ва бештар аз он ба як салом макрӯҳ аст. Вале ҳашт ракаъат нофилаи шабро метавон ба як салом адо намуд ва кароҳияти он дар бештар аз ҳаштрақаъатӣ аст. Аммо беҳтар аст нафлҳо ба таври умум, чӣ дар рӯз ва чӣ дар шаб, ба сурати чор ракаъатӣ ба як салом хонда шаванд.

Адои намозҳои нафлӣ ҳарчанд воҷиб нест, вале бо шурӯъ карданааш воҷиб мегардад. Аз ин рӯ, дар сурате, ки намози нафлро оғоз намуда ва сипас онро фосид гардонад, бояд намозашро аз он ҷое, ки фосид намудааст, қазо намояд.

Ҳар гоҳ намозгузор чор ракаъат намози нафл ният карда, дар қаъдаи аввал бинишинад ва сипас ду ракаъати баъди ро фосид кунад, кифоя аст танҳо ҳамон ду ракаъати охирро қазо бидорад.

Қироъати сура (ва ё ҳадди ақал се оят) баъд аз «Фотиҳа» дар тамоми ракаъатҳои суннатҳои ҳаррӯза ва намозҳои нафл лозим аст.

Хондани намозҳои нафл дар болои маркаб (хар, асп ва дигар васоили нақлия) бо ишора ва рӯй ба ҳар тарафе, ки дорад, кароҳият надорад, вале бояд ин кор дар беруни шаҳр бошад.

Нишаста хондани намозҳои нафл бо вучуди он ки қудрати рост истодан дошта бошад, ҳараҷ (ишкол ва нигарони)-е надорад, танҳо ин ки нисфи савоб насибаш мешавад.

Хуб аст бидонем, ки ҳар ду ракаъати намози нафл намози пурра ва ҷудогона ба шумор меояд, ҳарчанд гоҳе бо як ният ва дар як салом ҷаҳор ракаъат, шаш ракаъат ва ё бештар аз он ирода ва гузорида мешавад.

Бар ҳамин асос нафлгузоре, ки ҷаҳор ракаъат ва ё бештар аз онро бо як салом ният намудааст, метавонад пас аз гузоридани ду ракаъат, **Аттаҳийёт, дуруд ва дуъо** хонда, салом диҳад, сипас барои ракаъати сеюм бархоста, аз нав **Субҳонакаллоҳумма, Аъзуз биллоҳ ва Бисмиллоҳ** хонда, ба бахши дуюми намози нафл шурӯъ намояд. Аммо, агар бихоҳад, танҳо «Аттаҳийёт» хонда, бархезад ва **Бисмиллоҳ** гуфта, ба хондани **Алҳамд** шурӯъ намояд. Ҳамчунин, дар шашракаъатӣ ва ҳаштракаъатии намози нафл дар шаб.

Аз ин рӯ, хондани сураи дигаре ба иловаи «Алҳамд» дар ҳар ракаъати намози нафл воҷиб аст.

Вақте шахсе ба намози нафл шурӯъ намояд, гузоридани он бар вай воҷиб мегардад ва бо таркаш гунаҳкор мешавад. Ҳар намозеро, ки бишка-

над (вайрон намояд) қазояш ба таври комил бар вай воҷиб мебошад, вале нафл аз он ҷо, ки ҳар ду ракаъати он намози ҷудогона ба шумор меравад, агар ҷаҳор ё шаш ракаъат ният кунад ва онро бишиканад, танҳо ду ракаъат қазо ба ҷой меоварад. Агар ҷаҳор ракаъат ният кунад ва ду ракаъати бахши аввалро хонда, салом диҳад, гунаҳгор намегардад ва қазое бар ӯ воҷиб намебошад, зеро ҳанӯз ба ду ракаъати бахши дуюм шурӯъ нанамудааст.

Агар ҷаҳор ракаъат намози нафл ният кунад ва дар ракаъати сеюм ё ҷаҳорум намозро бишиканад, дар сурате, ки баъд аз ракаъати дуюм нишаста ва «Аттаҳийёт»-ро хонда бошад, танҳо ду ракаъати охириро қазо биёварад. Вале агар, хоҳ аз рӯи саҳв ва хоҳ аз рӯи қасд, нанишаста бошад, ҷаҳор ракаъатро бояд қазо биёварад.

Намози нафлро бе узр низ метавонад нишаста бихонад. Ҳатто, агар онро истода шурӯъ карда бошад, метавонад нишаста ва ё баръакс, тамом намояд. Ҳамчунин нафлро бо таъя бар девор ё бар ҳар чизи дигаре ҳарчанд беузр бошад ҳам, метавонад ба ҷой оварад.

Намози таровеҳ

Яке аз суннатҳои муаккада намози таровеҳ аст ва вақти он пеш аз намози витр ва ё баъд аз он аст. Ин намоз аз бист ракаъат иборат буда, ҳар ду ракаъати он бо як салом адо мешавад ва мустаҳаб аст баъд аз адои ҳар ҷаҳор ракаъат миқдоре бинишинад.

Намозгузорон дар моҳи мубораки Рамазон баъд аз намози хуфтан гирди ҳам ҷамъ шуда,

намози таровехро ба сурати ҷамоъат меҳонанд ва намози витрро низ дар ин рӯзҳо ба сурати ҷамоъат адо менамоянд. Бояд гуфт, ки ба ғайр аз моҳи Рамазон намози витр дар вақтҳои дигар бо ҷамоъат хонда намешавад.

Як хатми пурраи Қуръони карим дар намозҳои таровеҳи моҳи мубораки Рамазон суннат аст.

Қазои намозҳои фавтшуда

Инсон бояд намозҳои фарзро дар вақти худ бихонад ва ҳар гоҳ бе узр намозро қазо намояд, гунаҳкор мегардад ва бояд тавба карда, қазои онро ҳар вақте, ки ба ёдаш омад, бихонад.

Касе, ки намозҳои қазокардааш камтар аз шаш вақт намоз бошанд, бояд онҳоро ба тартиб ва пеш аз намозҳои панҷвақта бихонад. Ба ин тариқ, ки масалан, агар аз ӯ як намози бомдод ва ё як намози пешин қазо шуда бошад, аввал бояд қазои намози бомдодро хонад ва пас аз он қазои пешинашро ва ё ин ки масалан, агар ҳангоми намози пешин ба ёдаш ояд, ки аз ӯ як намози бомдод қазо шудааст, аввал бояд қазои бомдодро ба ҷо оварад ва баъд аз он намози пешини онрӯзаашро бихонад.

Яъне риъояи тартиб ҳам дар миёни намозҳои фавтшуда, агар аз шаш вақт камтар бошанд, ва ҳам дар миёни онҳо ва намозҳои вақтӣ барои шахси соҳибтартиб воҷиб мебошад.

Дар мавридҳои зерин метавонад бе риъояи тартиб намозҳои қазокардаашро бихонад:

1. Ҳар гоҳ намозҳои қазошудааш бештар аз шаш вақт намоз бошанд.

2. Ҳангоми тангии вақт лозим аст аввал намо-

зи вақташро бихонад. Зеро дар ин ҳолат бо гузоридаи намози қазо намози ин вақташ ҳам қазо мегардад.

3. Ин ки намозҳои қазошуда аз ёдаш фаромӯш шуда бошанд.

Тафсили ҳолатҳои дар боби қазои на- моз

1. Барои ба ҷой овардани қазои намозҳои фавтшуда вақти хоссе муайян нашудааст, балки ба ҷуз вақтҳои мамнуъа - вақти баромадани офтоб, нисфирӯзии адл ва вақти нишастани офтоб - дигар ҳама вақт ҷоиз аст.

2. Агар намози қазоашта ба ёдаш омад, вале имрӯзу фардо карда, қазои онро ба ҷой наоварад ва ҳанон тавр бимурад, бар вай ду гуноҳ бошад: яке гуноҳи қазо сохтани намоз, дигар гуноҳи ба таъхир партофтани анҷоми қазои он.

3. Агар аз шахсе дар тамоми умр ҳеҷ намозе қазо нагашта ва ё агар буда, қазои онро ба ҷой оварда бошад, ба ин шахс дар истилоҳи илми фикҳ **соҳиби тартиб** мегӯянд. Шахси соҳиби тартибро, агар намози фавтгаштае ба ёдаш ояд ва дар вақт низ гунҷоиш буда бошад, набояд аввал намози вақтиро бихонад, балки нахуст бояд намози қазоашро ба ҷой оварад, он гоҳ намози вақтиро адо намояд.

4. Агар аз касе шаш вақт намоз ё бештар аз он фавт шавад, дигар аз соҳибтартибӣ хориҷ мегардад ва дар пешу ақиб гузоридаи қазоӣ аз вақтӣ ва ё вақтӣ аз қазоӣ, ҷуз дар чанд ҳолати хос, риъояи тартиб зарурат надорад.

5. Агар намози витраш фавт гардад ва бар

гарданаш қазои дигаре вучуд надошта бошад, пеш аз ба ҷой овардани қазои витр намози бомдод ҷоиз нест. Яъне риъояи тартиб дар байни намози қазои витр ва намози бомдоди вақтӣ низ воҷиб мебошад.

6. Шахси соҳибтартиб фарзи хуфтанро хонда бихобад ва замоне, ки барои намози шаб (таҳҷуд) бархост, витрро ба ҷой оварад, вале рӯзона ба ёдаш расад, ки намози хуфтанро бе вузӯ хондааст, дар ин сурат танҳо қазои фарзи хуфтанро ба ҷой меоварад.

7. Намозҳои фарз ва витр қазо оварда мешаванд, на суннатҳо ва нафлҳо. Албатта, агар намози бомдоди касе қазо шавад ва пеш аз заволи ҳамон рӯз қазои онро ба ҷой оварад, фарз ва суннат ҳардуро қазо меоварад ва баъд аз завол (нисфирӯзӣ) дигар танҳо фарзро қазо мегузорад.

8. Агар касе аз бенамозӣ тавба намояд ва тасмим гирад, ки дар оянда дигар аз ӯ намозе қазо нахоҳад шуд, бояд қазои намозҳои гузаштаро ба ҷой оварад.

9. Агар аз касе намозе қазо гардад ва фурсати адои онро наёбад, бар вай воҷиб аст, ки пеш аз марг ворисонашро ба фидя додан васият намояд. Агар васият накунад, гунаҳкор мегардад.

10. Қазо доштани намозҳои фавтшудаи фарз - фарз ва намозҳои воҷиб, ба монанди витр - воҷиб мебошад. Намози нафл бо шурӯъ намудан воҷиб мегардад. Агар намози нафлашро пас аз шурӯъ намудан фосид гардонад, қазои он бар вай воҷиб мебошад.

11. Агар намозҳои қазогаштаи шахсе бисёр шуданд, ҳангоми ба ҷой овардани қазои онҳо бояд ҳар намозро муайян созад.

Вале, агар барои вай муайян намудани ҳар намозе душвор ва номумкин бошад, пас ният кунад, ки ӯ масалан, аввалин намози пешини қазокардашро ва ё охирин намози пешини қазокардашро ба ҷой меоварад.

Фасли дувоздаҳум

САЧДАИ САҲВ

(хато)

Гоҳе мумкин аст намозгузор воҷибе аз воҷибот ё ҳамаи воҷиботи намозро саҳван тарк намояд, ба ин тариқа, ки рукнеро¹ аз рукни дигар пештар адо кунад (масалан, рукӯро бар қироъат муқаддам созад) ва ё рукнеро ду бор такрор намояд (масалан, рукӯро ду бор такрор намояд) ва ё ин ки воҷиборо тағйир диҳад (масалан, он ҷо, ки ҷаҳр (баланд) хонда мешавад, хуфя (паст) бихонад ва ё воҷиборо тарк намояд (масалан, қаъдаи аввалро тарк намояд).

Дар ин мавридҳо ва ҳамчуни дар дигар ҳолатҳое, ки дар он намозгузор саҳв (хато) мекунад, бо анҷоми «сачдаи саҳв» намозашро ҷуброн менамояд. Ба ин тариқ, ки намозгузор дар поёни ташахҳуди ахир, баъд аз салом ба тарафи рост,²

¹ Рукни намоз ҷузъи асосӣ ва ҷудоинопазири он ба шумор меравад ва ба он фарз ҳам мегӯянд. Рукнҳои намоз иборатанд, аз: киём, қироъат, рукӯ, сучуд ва қаъдаи ахир.

² **Эзоҳ:** Дар назди ҷумхури донишмандони мазҳаб ба тарафи рост як салом медиҳад ва сачдаи саҳвро ба ҷой мео-

низ савоб донистаанд. Зеро ҳамон як салом барои фосила дар миёни асли намоз ва сачдаи саҳв кифоя мебошад. Аммо ба ақидаи баъзе донишмандон, ҳамон тавре, ки дар

ба ду ҷониб салом медиҳад. Зеро калимаи салом ҳам дар
-и Имом Муҳаммад
мутлақ омадааст ва он ба саломи комил, яъне ба ду тараф

ду сачда ба ҷо оварда, сипас дубора ташахҳуд, салавот ва дуъо хонда, салом медиҳад.¹

Қобили таваҷҷӯҳ аст, ки агар воҷиборо қасдан тарк намояд, гунаҳкор мегардад ва бояд намо-зашро аз сар хонад. Ин маврид мавриди сачдаи саҳв нест ва бо он ҷубронаш натавон кард.

Аҳкоми сачдаи саҳв

Ҳар гоҳ имом дар намоз саҳв намояд, сачдаи саҳв ҳам барои имом ва ҳам барои намозгузор (муқтадӣ) воҷиб аст, вале агар имом сачдаи саҳвро анҷом надод, муқтадӣ низ бояд имомро пайравӣ кунад.

Ҳар гоҳ муқтадӣ дар намоз саҳв намояд,

бармегардад. (Эълоуссунав, ҷ. 3, бахши 7, с. 164. Мухит, ҷ. 2, с. 306, шумораи 1843. Дур, ҷ. 2, с. 652).

¹ Ҳамагон тавре, ки мебинем, сачдаи саҳв барои ба ислоҳ овардан ва ҷуброн намудани норасоие мебошад, ки дар аснои намоз барои намозгузор пеш меояд. Албатта, ин такмили ислоҳӣ дар мавқеъиятҳое ба қор меояд, ки намозгузор саҳван ва аз рӯи фаромӯшӣ воҷибе аз воҷибот ва ё чандин воҷиборо аз воҷиботи намоз тарк намуда бошад. Воҷиботи намоз дар фаслҳои гузашта баён гардидаанд.

Танҳо ин нукта мондааст, ки риёояи тартиби ҷо ба ҷой ва замони рукнҳои намоз ва ҳифзи сурати ҷойгиршавии маконӣ ва замони онҳо низ яке аз воҷиботи намоз мебошад. Бинобар ин, дар сурати такрори рукне ва ё пешо-ақиб намудани рукне бар рукни дигар ҳамин тартиби маконӣ ва замони рукнҳо ҳалалдор мегардад ва он бо тарк гардидани воҷиб ба вучуд меояд.

Аз ин ҷост, ки дар натиҷаи такрори рукне, тақдим ва таъхири рукне бар рукни дигаре ва ё тарки воҷибе сачдаи саҳв воҷиб мегардад. Паёмбар (с) мефармояд:

«саҳве ду сачда аст пас аз салом додан». (Сунани Абудовуд, 1038. Сунани Ибни Моҷа, 1219).

сачдаи саҳв на барои худи ӯ ва на барои имом воҷиб намегардад.

Касе, ки аз рӯи саҳв дар қаъдаи аввал (дар намозҳои чаҳор ва ё серакаъатӣ) нанишаст, агар қабл аз қиём ба ёдаш омад, дар сурате, ки ба нишастан наздиктар бошад, ба қаъда баргардад ва намозашро идома диҳад ва барои ӯ сачдаи саҳв лозим нест. Вале агар баъд аз қиём ё дар ҳолате, ки ба қиём наздиктар аст, ба ёдаш омад, дар ин сурат ба қаъда барнагашта, ба намозаш идома диҳад ва сипас дар охир адои сачдаи саҳв бар вай воҷиб аст.

Ҳар гоҳ дар қаъдаи ахири намозҳои дуракаъатӣ ё серакаъатӣ ва ё чаҳорракаъатӣ саҳван нанишаст ва бархост, дар ин ҳолат то вақте, ки ба сачда нарафтааст, ба қаъда баргардад ва бояд сачдаи саҳв намояд. Вале агар ба сачда рафта бошад, намози фарзаш ботил мегардад ва бояд бо зиёд кардани ракаъати шашум, агар намозаш чаҳор ракаъатӣ бошад, намозашро ба нафл табдил намояд ва намози фарзи худро бояд аз сар бихонад. Намози серакаъата, ки он танҳо намози шом аст, бо он ракаъат ба чаҳор ракаъат мерасад ва ҳар чаҳораш ба нафл табдил меёбанд.

Илова кардани ракаъати дигаре зарурат надорад, вале барои он ки намозашро лоақал ба нафл табдил диҳад, хуб аст. Намози дуракаъата, ки намози бомдод мебошад, дар ин сурат ботил мегардад, зеро дар он вақт нафл низ ҷоиз намебошад.

Агар дар қаъдаи ахир (дар намозҳои серакаъатӣ ва ё чаҳорракаъатӣ) нишаст ва ташахҳуд хонд ва сипас ба гумони ин, ки ракаъа-

ти дуюм аст, бархост ва баъд ба ёдаш омад, дар он сурат то вақте, ки ба сачда нарафтааст, ба қаъдааш баргардад ва сачдаи саҳв намояд ва намозаш дуруст аст ва агар ба сачда рафта бошад, дар ин ҳолат низ намози фарзаш саҳеҳ (дуруст) ва тамом аст, танҳо ин ки бояд ракаъати шашумро (агар намозаш чаҳорракаъатӣ бошад) ва панҷумро (агар намозаш серакаъатӣ бошад) ба он афзуда, сачдаи саҳв намояд ва ду ракаъати изофии он нафл хоҳад буд.

Касе дар намозаш шак кунад ва надонад, ки чанд ракаъат хондааст, агар ин амр аввалин бор бошад, намозашро қатъ намуда, аз сари нав бихонад.

Вале агар то кунун ин ҳолат (шак кардан) барояш бисёр пеш омада бошад, бояд ба ғолиби гумони худ амал намояд. Масалан, дар намози пешин (зӯҳр) шак кунад ва надонад, ки се ракаъат хондааст ё чаҳор ракаъат, дар ин ҷо бибинад, ки ғолиби гумонаш бар чист. Агар ғолиби гумонаш бар ин бошад, ки чаҳор ракаъат хондааст, бояд ба қаъда бинишинад ва сачдаи саҳв лозим намегардад. Вале агар ғолиби гумонаш бар ин бошад, ки дар ракаъати сеюм аст, бояд ракаъати чаҳорумро бихонад ва сачдаи саҳве лозим наояд.

Дар масъалаи шак намудани намозгузор, ки чанд ракаъат гузоридааст ва ғолиб омадани гумонаш бар яке аз ҷонибҳои мавриди шак, фуқаҳо (донишмандони илми фикҳ) се нуқтаи назари фикҳӣ доранд. Яке ҳамон, ки баён гардид, яъне, сачдаи саҳв воҷиб нест. Дуюм он ки сачдаи саҳв воҷиб мебошад¹ ва сеюм он ки, агар то ғолиб

¹ Шорехи Кудурӣ назари дуюми фақеҳонро дар мавриди шак намудани намозгузор дар адади ракаъатҳои гузошта-

омадани гумонаш бар чонибе муддате ба фикр
фурӯ равад, сачдаи сахв вочиби мегардад ва

аш ва қарор гирифтани ғолиби гумонаш бар чизе тарҷеҳ
медихад. Вай бо истинод ба ҳадиси сахҳ ва муттафакун
алайҳе, ки Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ба таври марфӯъ
-ро дар ин
ааст,

дуруст аст, зеро ҳадиси сахҳ ва муттафакун алайҳ онро
таъйид мекунад.

Аз Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) марфӯъан омадааст: *у-
ли Худо (боре) намози пешинро панҷ ракаъат гузорид.
Гуфтанд: Эй Расули Худо (с), оё дар намоз чӣ дигаргуние
пеш омадааст? Пурсид: Чӣ дигаргунӣ? Гуфтанд: Намозро
чунин гузоштӣ! Расули Худо (с) пойҳояшро гардонид, ба
сӯи қибла баргашт ва ду сачда намуда, пас аз он салом
дод.*

*Вақте ба мо рӯй овард, фармуд: Агар дар намоз чӣ дигар-
гуние рӯй диҳад, ман ҳатман, шуморо аз он хабар мена-
моям, вале ман ҳам ба мисли шумо одам мебошам (ва) ба
монанди шумо фаромӯш мекунам. Вақте чизеро фаромӯш
кардам, онро ба ёдам оваред. Ҳар гоҳ касе аз шумо дар
намозаш шак кард, бояд дар мавриди ёфтани (ҷониби) са-
воб, диққат ба ҳарч дода (тахарро намояд) ва намозашро
мутобиқи он ба поён расонад. Пас аз он салом дода, ду
сачда кунад».* (Саҳеҳи Бухорӣ, боби: Рӯй овардан ба
ҷониби қибла дар ҳар ҷо ки бошад, 401, 404, 1226, 6671,
7249. Саҳеҳи Муслим, 1274 (572)—89, 90, 1275, 1276, 1277,
1278, 1279, 1280. Сунани Абудовуд, 1020. Сунани Насой,
1240, 1241, 1242, 1243. Сунани Ибни Моҷа, 1211, 1212).

Дар мавриди қайди тўлонӣ шудани тафаккур ва тааммули
намозгузор дар вочиби гардидани сачдаи сахв дар чунин
ҷое нас (далеле аз суннат) вучуд надорад. Яъне дар мав-
риди боло бар асоси ҳадиси мазкур, хоҳ то ғолиб омадани
гумонаш бар чизе муддати тааммулаш тўлонӣ гардад ва ё
не, дар ҳарду сурат сачдаи сахв вочиби мегардад.

Дар мавриди тўлонӣ шудани тааммулаш, ки боъиси ба
таъхир афтодани рукне гардад, дар дигар мавқеъҳо низ,
ки баён гардидаанд, сачдаи сахв вочиби мегардад.

ҳангоме, ки чунин ҳолате пеш наояд, коре, ки
муҷиби сачдаи сахв аст, содир нашудааст то
сачдаи сахв лозим ояд.

Ва аммо агар гумонаш бар чизе ғолиб наояд,
он гоҳ биноро бар камтарин миқдор бигузорад.
Масалан, дар намози пешин агар шак кунад ва
надонад, ки ду ракаъат хондааст ё се ракаъат ва
ё чаҳор ракаъат, бояд биноро бар ду ракаъат бигу-
зорад ва ба намози худ идома диҳад ва дар охир
сачдаи сахв намояд.

Вале бояд ба ин нуқта таваҷҷӯҳ дошта бошад,
ки он ҷо, ки биноро бар камтарин миқдор мегузо-
рад, бояд дар ҳар ҷое эҳтимол дорад мавзеи
қаъда бошад, бинишинад. Масалан, дар намози
пешин агар байни ракаъати аввал ва дуюм шак
кунад ва надонад, ки дар ракаъати аввал қарор
дорад ё дар дуюм, биноро бар ракаъати аввал, ки
камтарин миқдор аст, қарор диҳад ва пас аз он ба
қаъда бинишинад, зеро мумкин аст, ракаъати ду-
юм бошад, ки қаъда дар он вочиби аст ва баъд
бархоста ракаъате бихонад, пас аз он боз ба
қаъда бинишинад, зеро ки бар асоси бинои мо
ракаъати дуюм аст, ки қаъда дар он вочиби мебо-
шад.

Сипас бархоста ракаъати дигаре бихонад ва
пас аз он боз ба қаъда бинишинад, зеро эҳтимол
дорад, ки ракаъати чаҳорум бошад ва пас аз он
бар асоси бино, боз ракаъати охирро хонда ва ба
қаъдаи ахир бинишинад. Намозҳои серакаъатӣ
низ ба ҳамин қиёс аст.

Тафсили масоиле аз сачдаи сахв

1. Агар ба фаромӯшӣ фарзе аз фароизи на-

мозро тарк намояд, намозаш дуруст намегардад, бояд намозашро аз сар бигузорад. Тарки фарз бо ҳеҷ чиз ҷуброн намегардад. Ин воҷиботи намоз ҳастанд, ки тарки онҳо аз рӯи саҳву фаромӯшӣ бо сачдаи саҳв ҷуброн мегарданд.

2. Агар бо фаромӯшӣ пеш аз салом додан сачдаи саҳвро ба ҷой оварад ва «Аттаҳийёт», дурудҳо ва дуъохоро хонда, салом диҳад, намозаш тамом мегардад ва ҳеҷ боке надорад.

3. Агар хондани «Алҳамд»-ро фаромӯш кунад ё сураи дигареро пеш аз **«Алҳамд»** хонад, сачдаи саҳв воҷиб мегардад.

4. Агар дар ду ракаъати аввал замми сура накунад, дар ду ракаъати охир замми сура кунад. Агар дар як ракаъат замми сура накунад, дар ду ракаъати охир зам кунад. Агар дар ҳар чаҳор ракаъат замми сура накард, бояд сачдаи саҳв намояд. Дар ду сурати гузашта низ сачдаи саҳв намояд.

5. Дар тамоми ракаъатҳои намозҳои суннат, нафл ва воҷиб, зам намудани сурае бар «Алҳамд» воҷиб аст. Агар дар як ракаъате аз ин се навъ намоз замми сура накунад, сачдаи саҳв бар вай воҷиб мегардад.

6. «Алҳамд»-ро хонда ва пас аз он дар фикр афтад, ки кадом сураро бихонад, агар ҳолати тафаккури вай чандон тӯлонӣ гардад, ки гунҷоиши се бор «Субҳоналлоҳ» гуфтанро дошта бошад, сачдаи саҳв бар вай воҷиб мегардад.

7. Агар дар ракаъати охир пас аз хондани «Аттаҳийёт» ба шак афтад, ки се ракаъат гузорида бошад ё чаҳор ракаъат ва дар ҳамин фикр ба андозаи се бор «Субҳоналлоҳ» гуфтан хомӯш нишинад, он гоҳ ба ёдаш ояд, ки чаҳор ракаъат

хондааст, дар ин сурат низ сачдаи саҳв бар вай лозим мегардад.

8. Агар намозгузор пас аз хондани «Алҳамд» ва замми сура ба фикр фуру равад ва ба фикр фуруравии ӯ ба андозаи се тасбеҳ тӯл кашад, сачдаи саҳв бар вай воҷиб мегардад. Ҳамчунин, ҳангоми қироъат ё дар қаъдаи ахир ё дар миёнаи ду сачда ба фикр фуру равад, дар тамоми ин мавридҳо сачдаи саҳв бар вай лозим мегардад.

9. Дар намозҳои се ракаъатӣ ва ё чаҳор ракаъатӣ, агар дар қаъдаи аввал «Аттаҳийёт»-ро ду бор ё дурудро то «ъало Муҳаммадин» ба фаромӯшӣ хонад, он гоҳ ба ёдаш ояд, ки бояд бархезад, бархоста намозашро пурра созад ва дар охир сачдаи саҳв намояд.

10. Дар намозҳои нафл ё суннат, агар дар қаъдаи аввал пас аз «Аттаҳийёт» дурудҳоро низ хонад, сачдаи саҳв лозим намегардад, вале агар «Аттаҳийёт»-ро такроран хонад, сачдаи саҳв бар вай воҷиб мегардад.

11. Агар дар қаъда аз рӯи фаромӯшӣ ба ҷои «Аттаҳийёт» дуъои дигаре ё сураи **«Алҳамд»**-ро хонад, сачдаи саҳв барояш лозим мегардад.

12. Агар ба ҷои «Субҳоналлоҳумма» дар оғози намоз дуъои қунутро хонад ё дар ду ракаъати охир ба ҷои «Алҳамд» дуъои қунутро хонад, сачдаи саҳв барояш лозим мегардад.

13. Дар намози нафл, агар қаъдаи аввалро фаромӯш карда ва бархост, то вақте барои ракаъати сеюм сачда накарда бошад, баргардад ва агар барои ракаъати сеюм сачда кард, ракаъати чаҳорумро низ бихонад ва дар ҳарду сурат сачдаи саҳв бар ӯ воҷиб мешавад.

14. Агар дар намоз рӯи ҳам чанд саҳв кунад,

ки ҳар як ба танҳой сачдаи саҳвро муҷиб мегардад, барои ҳамаи онҳо як сачдаи саҳв кифоя мекунад.

15. Агар пас аз сачдаи саҳв амале кунад, ки боз муҷиби сачдаи саҳви дигар гардад, масалан, пас аз сачдаи саҳв ба ҷои «Аттаҳийёт» «Алҳамд»-ро хонад, ҳамон сачдаи саҳви аввалӣ кифоя бошад.

16. Агар сачдаи саҳвро фаромӯш кунад ва ба ҳарду тараф салом диҳад ва намозро тамом кунад, локин ҳанӯз дар ҷои худ нишаста ва рӯяшро аз қибла нагардонида бошад ва бо касе ҳам ба сӯҳбат надаромада бошад, ҳоло ҳам сачдаи саҳвро ба ҷой оварад, агарчи зикр ё дуруд хонда бошад.

17. Бар шахсе сачдаи саҳв воҷиб гашта бошад, вале қасдан ба ҳарду тараф салом дода ва ният кунад, ки сачдаи саҳвро ба ҷой намеоварад, бо вучуди ин ҳама, то вақте, ки амали хилофи намоз анҷом намода бошад, метавонад сачдаи саҳвро ба ҷой оварад.

18. Агар касе дар намози серакаъатӣ ё ҷаҳорракаъатӣ аз рӯи фаромӯшӣ дар қаъдаи аввал салом дод, он гоҳ ба ёдаш омад, ки ҳанӯз қаъдаи якум аст, то вақте аз вай амали хилофи намоз - ҳамчун сӯҳбат кардан ё чизе хӯрдан - сар назада бошад, бархеста намозашро тамом созад ва дар охир сачдаи саҳвро ба ҷой оварад.

19. Шахсе дар намози витр ба шак афтод, ки дар ракаъати дуюм аст ё сеюм ва ҳар ду тарафи гумонаш баробар бошад, биноро бар камтарин миқдор ниҳода, дар ҳамон ракаъат дуъои қунутро бихонад, пас аз он нишаста, «Аттаҳийёт»-ро бихонад, он гоҳ бархоста, як ракаъати дигар бигузо-

рад ва дар он ҳам дуъои қунутро бихонад ва дар охир сачдаи саҳвро ба ҷой оварад.

20. Агар касе дар ракаъати якум ё дуюми витр ба фаромӯшӣ дуъои қунут хонад, онро эътиборе нест, дар ракаъати сеюм дуъои қунутро аз сар бихонад ва дар охир сачдаи саҳв намояд.

21. Агар дар намози витр ба ҷои дуъои қунут «Субҳонакаллоҳумма»-ро хонад, он гоҳ ба ёдаш ояд, дуъои қунутро бихонад ва сачдаи саҳв бар вай воҷиб намешавад. Ҳамин тавр, агар баъд аз хондани «Субҳонакаллоҳумма» дуъои қунут ба ёдаш наояд ва ба рукӯъ равад, дар ин ҳолат низ сачдаи саҳв бар вай лозим намешавад.

22. Агар дар ду ракаъати охири фарз баъд аз «Алҳамд» сураи дигаре ҳам хонад, боз ҳам сачдаи саҳв бар вай лозим намешавад.

23. Бо тарки суннатҳои намоз, монанди хондани «Субҳонакаллоҳумма» ё тасбеҳоти рукӯъу суҷуд ва...., ё аз рӯи фаромӯшӣ бошад ва ё ба қасд, сачдаи саҳв лозим намешавад.

Фасли сездҳум

САЧДАИ ТИЛОВАТ

Дар чаҳордаҳ (14) сураи Қуръон ояти сачда аст. Ҳар гоҳ шахсе яке аз он оятҳоро бихонад ва ё онро аз дигаре бишунавад, чӣ қасди шунидани онро дошта бошад, ё не, баъд аз тамом шудани он оят, бояд фавран сачда кунад.

Сураҳое, ки ояти сачда доранд, инҳо мебошанд:

1. Сураи «**Аъроф**».
2. Сураи «**Раъд**».
3. Сураи «**Наҳл**».
4. Сураи «**Исро**».
5. Сураи «**Марям**».
6. Сураи «**Ҳач**».
7. Сураи «**Фурқон**».
8. Сураи «**Намл**».
9. Сураи «**Алиф Лом Мими Сачда**».
10. Сураи «**Сод**».
11. Сураи «**Ҳо Мими сачда**».
12. Сураи «**Наҷм**».
13. Сураи «**Иншиқоқ**».
14. Сураи «**Алақ**».

Дар мусҳафҳо (китобҳои Қуръон) оятҳои сачда аломат ва нишонагузорӣ шудаанд.

Тарзи сачдаи тиловат ба ин тариқ аст, ки дастҳоро баланд накарда, такбир «Аллоҳу Акбар» гӯён, ба сачда меравад ва як сачда ба ҷой меоварад. Сипас боз такбиргӯён сарашро аз сачда мебардорад. Сачдаи тиловат ташаххӯд ва салом надорад.

Шартҳое, ки барои фарз гардидани намоз бар намозгузор вуҷуд доранд, барои касе, ки сачдаи тиловат ба ҷо меоварад, низ собит мебошанд, ба монанди: мусалмон будан, булуғ (балогат), ҳушёр будан, аз ҳайзу нифос пок будан. Бинобар ин, сачдаи тиловат бар кофир, ноболиғ, девона, ҳоиз ва нуфасо воҷиб намебошад. Ҳар чизе, ки барои дуруст гардидани адои намоз шарт аст, ба монанди вузӯ доштан, аз ҷанобат пок будан, ҷои пок, ҷомаи пок ва рӯй ба қибла, барои сачдаи тиловат низ шарт мебошанд.

Аҳкоми сачдаи тиловат

Одам, чӣ дар даруни намоз бошад, чӣ дар берун, бо хондан ё шунидани ояти сачда, сачдаи тиловат бар вай воҷиб мегардад.

Ҳар гоҳ имом ояти сачдаро, чи ба таври ҷаҳрия (баланд) ва чи хуфя (паст), тиловат карда, барои он сачда намояд, муқтадӣ низ ҳамроҳи ӯ он сачдаро ба ҷо меоварад.

Агар муқтадӣ (иқтидокунандаи ба имом) ояти сачдаро хонад, сачда на бар ҳуди ӯ ва на бар имом воҷиб намешавад.

Он касе, ки ба имом дертар иқтидо кардааст, вақте аз имом ояти сачдаро бишнавад, агар пеш аз хондани сачдаи тиловат ба имом иқтидо карда бошад, бо ҳамроҳии имом сачда намояд ва агар баъд аз адои сачдаи тиловат дар ҳамон ракаъате, ки дар он ояти сачдаро хондааст, бо ӯ иқтидо карда бошад, сачда бар ӯ лозим нест. Вале агар дар ракаъати баъдӣ ба ӯ иқтидо кунад, бояд баъд аз намоз сачда намояд.

Ҳар гоҳ намозгузор ояти сачдаро аз касе, ки дар намоз бо ӯ нест, бишнавад, бояд баъд аз

хондани намоз сачдаи тиловатро ба ҷо оварад. Агар дар намоз барои он сачда намояд, барояш кифоя намекунад. Пас аз намоз онро ба ҷой оварад. Аммо он сачдаи зиёдатӣ намозашро фосид намегардонад.

Сачдаи тиловат бар он кас, ки дар намоз набуда, вале ояти сачдаро аз намозгузoron бишунавад, воҷиб мегардад.

Ҳар гоҳ намозгузор дар намоз ояти сачдаро бихонад, бояд фавран барои он сачда кунад ва агар фавран сачда накард, бояд то вақте ки дар намоз аст, **қазои онро ба ҷо оварад ва баъд аз намоз қазои он анҷом** дода намешавад. Микдори фаврият, ки дар он сачдаи тиловатро дар намоз бояд ба ҷой оварад, ба андозаи хондани се оят аст.

Аммо дар беруни намоз ба ҷой овардани сачдаи тиловат ба сурати фаврӣ воҷиб нест. Ҳар вақте имкон дошта бошад, онро ба ҷой меоварад, вале бесабаб ба таъхир андохтани он макруҳи танзеҳӣ мебошад.

Агар дар намоз сураеро бихонад, ки ояти сачда дар охири он аст, метавонад ба рукӯъ ва сипас ба сачда биравад ва сачдаи намоз ба ҷои сачдаи тиловат кифоя хоҳад кард ва агар бидуни рукӯъ мустақиман ба сачда рафта, сачдаи тиловатро ба ҷо оварад, бояд бархезад ва чанд ояте аз сураи баъдӣ қироъат намуда, баъд ба намозаш идома диҳад.

Агар як ояти сачдаро дар як маҷлис (нишаст) чанд бор такрор намояд, анҷоми як сачдаи тиловат барои ҳамаи он кифоят менамояд, хоҳ дар охир сачда кунад, ё ин ки барои навбати аввал сачда намояд ва баъд аз он чанд бор он ояти

сачдаро тиловат кунад. Дар ҳарду сурат ҳамон як сачда барои ҳамааш кифоят бошад.

Агар дар як нишаст чанд ояти сачда аз сураҳои гуногун хонда шавад, барои ҳар оят сачдаи ҷудогона лозим мегардад. Вале агар нишастҳои гуногун ва ҷудогона бошанд ва дар тамоми онҳо як ояти сачдаро ҳам, ки тиловат намояд, бояд барои ҳар як нишаст сачдаи алоҳида ба ҷо оварад.

Сачдаи тиловат бар кӯдак, девона ва шахси хобида воҷиб намегардад.

Сачдаи тиловат бо шунидани ояти сачда аз радио, телевизион ва дигар асбобҳои забти савт воҷиб намегардад. Фақеҳони киром онро ба монанди садои паррандагони таълимпазир ва акси садои кӯҳу водӣ зикр кардаанд, зеро дар сурати шунидани ояти сачда аз онҳо сачда воҷиб намегардад. Вале агар гузориш ва паҳши мустақими радиой ва ё телевизионӣ бошад, дар он ҳолат бо шунидани ояти сачда сачдаи тиловат воҷиб мегардад.

Баъзе масоили сачдаи тиловат

1. Ҳамон гуна, ки гуфта шуд, сачдаи тиловат ҳам бар хонанда ва ҳам бар шунаванда воҷиб мешавад, хоҳ қасди шунидани онро дошта бошад, ё не. Бинобар ин, дар ҷое, ки имкон дорад шунавандагон сачдаи тиловатро ба ҷой нахоҳанд овард, беҳтар аст ояти сачдаро оҳиста бихонад, то бар дигарон воҷиб нашавад.

2. Агар бар зиммаи касе сачдаи тиловати зиёде воҷиб гардида бошад, бояд онҳоро бо мурури вақт ва кам-кам ба ҷой оварад. Агар чунин накунад, гунаҳкор мегардад.

3. Агар ояти сачдаро дар ҳолати ҷанобат ҳам шунавад, бар вай сачдаи тиловат воҷиб мешавад. Баъд аз ғусл гирифтани бояд сачдаи тиловатро ба ҷой оварад.

4. Агар дар вақти ранҷури ояти сачдаро шунавад ва тавони сачда карданро надошта бошад, бо ишора сачда намояд.

5. Пас аз хондани ояти сачда дар намоз, агар ғавран ба рукӯъ равад ва дар рукӯъ ният кунад, ки ба ҷои сачдаи тиловат рукӯъ мекунам, сачда адо меёбад, вале агар дар рукӯъ ин ниятро накунад ва ба сачда равад, сачдаи тиловат низ бо ҳамон сачдаи намоз адо меёбад, хоҳ нияти онро карда бошад, ё не.

6. Агар касе нишаста ояти сачдаро тиловат кунад, сипас аз ҷой бархоста, боз он оятро такрор намояд, як сачда воҷиб мешавад, вале агар чанд қадам роҳ равад ва пас аз он ояти сачдаро хонад, ду сачда воҷиб мешавад.

7. Агар касе нишаста ояти сачдаро хонад, сипас бархоста, ба думболи коре шавад ва пас аз муддате дубора баргашта, дар ҳамон ҷои аввал боз ҳамон ояти сачдаро хонад, ду сачдаи тиловат бар вай воҷиб мешавад.

8. Агар касе ояти сачдаро тиловат кунад, пас аз он дар ҳамон ҷо машғули коре шавад, ба монанди: хӯрдан, ошомидан, либос пӯшидан ва..., он гоҳ бори дигар ояти сачдаро хонад, ду сачдаи тиловат бар вай воҷиб мешавад, зеро машғул шудан ба коре ҳукми тағйири маконро дорад.

9. Агар дар як ғӯшаи хона ояти сачдаро хонад ва баъд аз он ба ғӯшаи дигари хона рафта, он оятро такрор намояд ё бар як шохи дарахт ояти сачдаро хонад ва баъд аз он ба шохи дигаре гузашта он оятро дубора такрор кунад, як сачдаи тиловат

бар вай воҷиб мешавад. Вале агар дар ҷои кушодае, ба монанди саҳни хона бошад, чун аз ин ғӯша ба он ғӯша дар ҳаракат бошад ва дар ҳар ғӯшае ояти сачдаро ба такрор хонад, ҳар ғӯша ҳукми ҷои ҷудогонро дорад. Бинобар ин, чанд боре, ки дар ҳар ғӯшаи саҳн ояти сачдаро тиловат намояд, ба ҳамон андоза сачдаи тиловат бар вай воҷиб мешавад.

Дар ин ҷо назари дигаре низ вуҷуд дорад, ки гузаштан аз як шохи дарахт ба шохи дигарашро тағйир хӯрдани макон медонад. Бинобар ин, бар хондан ё шунидани ояти сачда дар ҳар шохе сачдаи ҷудогона лозим меояд. Ҳамон гуна, ки рафтани карбосбоф ва дигар кормандони сари дастгоҳҳо аз як тарафи дастгоҳи бофандагӣ ба тарафи дигараш тағйири макон ба шумор меравад.

10. Дохили масҷид дар ҳукми як ҷой аст, яъне дар ҳар ҷое аз ғӯшаҳои масҷид ояти сачдаро биҳонад, як сачда воҷиб мешавад, чи тавре ғӯшаҳои хона дар ҳукми як макон мебошанд.

11. Агар шахсе ояти сачдаро тиловат кунад ва ҳанӯз сачда накарда дар ҳамон ҷой нияти намоз намояд ва ҳамон оятро дар намоз боз тиловат кунад, вақте дар намоз сачдаро ба ҷой оварад, барои ҳарду кифоя бошад. Вале, агар ҷояшро иваз намояд ё баъд аз тиловат дар беруни намоз сачда кунад, он гоҳ ба намоз шурӯъ намояд ва ҳамон оятро дар намоз хонад, бори дигар сачдаи тиловат бар вай воҷиб мешавад.

12. Агар хонанда дар маконе собит бошад ва шунаванда ҷои худро тағйир диҳад, бар хонанда як сачда ва бар шунаванда чанд сачдаи тиловат воҷиб мешавад. Агар хонанда тағйири макон диҳад ва шунаванда дар ҷое собит бошад, бар

хонанда чанд сачдаи тиловат ва бар шунаванда як сачда воқиб мешавад.

13. Хондани тамоми сура ва тарки ояти сачда макрӯҳ аст ва баръакс, яъне тарки тамоми сура ва хондани ояти сачда ишколе надорад, вале агар ин корро дар намоз анҷом диҳад, бояд ояти сачда ба андозаи се ояти кӯтоҳ дароз бошад.

Фасли чордахум

НАМОЗИ БЕМОР

Касе, ки ба сабаби беморӣ ва ё тарси зиёд шудани беморӣ натавонад намозашро истода (бо қиём) бихонад, бояд нишаста бо рукӯъ ва суҷуд намоз бихонад, агарчи беморӣ дар вақти намоз барои намозгузор пайдо шуда бошад. Ва агар ба рукӯъ ва сачда ҳам қодир набошад, нишаста рукӯъ ва суҷудашро бо ишораи сар анҷом диҳад. Танҳо ин, ки дар суҷуд сарашро андаке бештар аз рукӯъ поин намояд ва ҳамчунин лозим нест чизе-ро аз замин баланд карда ва ба он сачда намояд.

Касе, ки қодир ба рукӯъ ва сачда набошад, вале битавонад намозро истода бо ишора ба ҷо оварад, беҳтар он аст, ки нишаста ва рукӯъу суҷудашро ҳам бо ишора анҷом диҳад ва ҳар гоҳ ба нишаста намоз хондан қодир набошад, метавонад бар паҳлӯ рӯ ба қибла хобида бо ишора намоз бигузорад ва ё ин, ки пойҳояшро ба сӯи қибла қарор дода, бар пушт бихобад ва бо ишора намозашро адо намояд ва ин дуюмӣ беҳтар аст. То ин марҳала набояд намозро дар ҳеҷ ҳолате тарк намояд.

Вале агар бар ишора кардани бо сар низ қодир набошад, ҷоиз нест, ки бо ишораи чашм ё абрӯ ва ё бо қалби (дил) худ намоз бигузорад, балки бояд намозашро ба таъхир (дертар) андозад.

Агар қисмате аз намозашро бо ишора адо намояд ва сипас дар вақти намоз аз беморӣ сиҳат ёфта, ба рукӯъу суҷуд қодир гардад ё бита-

вонад нишаста рукӯъу сучуд намояд, намозашро аз сар хонад, зеро намозаш ботил мегардад.

Касе, ки ба сабаби беморӣ нишаста бо рукӯъ ва сучуд намоз мегузорад, агар дар вақти намоз аз беморӣ хуб шавад, намозашро аз сар нахонад, балки бақияи намозашро дар ҳолати истода адо намояд.¹

Дар болои киштие, ки дар ҳаракат аст, бидуни узр нишаста намоз гузорида боке надорад.

Касе, ки девона ва ё беҳуш гардида, панҷ вақт намоз ва ё камтар аз он аз вай қазо гардад, баъд аз он, ки ба ҳуш ояд, қазои намозҳои фавтшударо бихонад. Вале агар бештар аз панҷ вақт намозаш қазо гардад, лозим нест чизеро қазо биёварад. Намозҳои фавтшуда аз вай соқит мегарданд.

Агар ҳолати бемор ба марҳалае расида бошад, ки аз ишораи сар бозмонда ва ин вазъ як шабонарӯз тӯл кашад, намоз аз ӯ соқит мегардад, яъне баъд аз беҳбуд ёфтани қазои намозе бар гарданиш воҷиб намебошад, вале агар он вазъ аз муддати як шабонарӯз камтар идома ёбад, сипас қудрати бо ишора анҷом додани намозро пайдо кунад, намозашро бо ишора бигузорад ва он чиро, ки дар ин муддат аз вай фавт шудааст, қазо биёварад. Корро ба имрӯзу фардо нагузорад, ки шояд хуб шавам, зеро шояд ҳам, ки бимирад ва дар ин сурат ҳам гунаҳкор мемирад.

Шахси мубталогашта ба фалаҷ ё бемории дигаре, ки истеъмоли об барояш зиёновар аст, бо порча ва кулӯх истинҷо гирифта, таяммум намояд

¹ Сурати қаблӣ барои касест, ки бо ишора намоз мегузорад ва сурати дуюм барои шахсест, ки бо рукӯъу сучуд намоз мегузорад.

ва намозашро ба ҷой оварад. Агар худ қудрати таяммум гирифтани надоста бошад, шахси дигаре ӯро таяммум диҳад ва агар худ қудрати истинҷо намудан ба кулӯх порчаро надоста бошад, аёлаш ӯро истинҷо диҳад ва намозро дар ҳеҷ сурат тарк насозад.

Агар шахсе дар ҳоли тандурустиаш намозро тарк намуда бошад, вақти беморӣ ба ҳар гунае метавонад, қазои онро ба ҷой оварад.

Агар бистар, рахти хоб ва фарши бемор нопок ва наҷис (бенамоз) гашта бошад ва дар табдили он барояш нороҳатӣ ба вуҷуд ояд, ҳамин тавр болои он намозаш ҷоиз аст.

Агар табиб беморро аз нишасту бархост манъ намояд, дароз кашида, бо ишора намозашро ба ҷой оварад.

Фасли понздаҳум

НИЯТ ВА НАВЪҶОИ САФАР

Сафар одатан ду навъ мешавад: 1) сафари хос барои дин, 2) сафари хос барои дунё.

Намунаи навъи якум сафари ҳаҷ, ҷиҳод, талаби илм, зиёрати донишмандон, некон, бародарони динӣ, хешовандон ва дӯстон. Ин сафар тибқи ҷиҳати қасдшуда ва самти ҳадаф ё фарз аст, ё воҷиб ва ё мустаҳаб. Ба ҳар ҳол, дар сари ҳар қадам савоб ҳосил мешавад.

Мисоли дуюм сафари барои тиҷорат ва касби маош ё барои фароғату хушҳолӣ. Локин барои шахси оқил муносибтар он аст, ки дар ин сафар низ нияти дин дошта бошад, зеро тамоми кору бори дунё вақте иродаи динӣ ва нияти нек ба он сояфкан гардад, ибодат ба шумор меоянд. Масалан, барои тиҷорат бо ин ирода берун шавад, то нону нафақаи шахсонро, ки шарият сарпарастии зиндагии онҳоро бар гарданаи гузошта аст, ба даст оварад ва мазодро (бештар аз эҳтиёҷ) дар корҳои хайр ба масраф расонад.

Вақтҳои беҳтарин ва одобу дуъоҳои сафар

1. Сафар дар тамоми рӯзҳои Худо ҷоиз аст ва ҳеҷ зиёне надорад, вале рӯзи ҷумъа ё шанбе барои мусофират беҳтар ва бо баракаттаранд. Паёмбари Худо (с) бештар дар ин рӯзҳо сафар ме-

карданд.¹

2. Рӯзи ҷумъа пеш аз намози ҷумъа ба сафар баромадан ҷоиз аст, вале пеш аз намоз нарафтани авлоқ. Вақте азони ҷумъа гуфта шуд, пеш аз хондани намоз сафар ҳаром аст.

3. Субҳ барвақт ба сафар баромадан баракат дорад. Расули Худо (с) дар саҳархезии уммат ва корхое, ки аз ҷониби онҳо саҳар барвақт анҷом дода мешаванд, дуъои баракат намудааст.²

4. Дар мусофират, ба хусус сафарҳои тӯлонӣ беҳтар аст ҳамроҳ дошта бошад, ки он аз фавоиди диниву дунявӣ ҳолӣ намебошад. Як ҳамроҳ кифоя аст ва агар ҳамроҳон зиёдтар бошанд, беҳтар мебошад.³ Сафар кардан ба танҳои ҷоиз аст, вале чандон хуб нест.⁴

5. Агар ҷамоат ва ё дастае аз мардум якҷоя ба сафар бароянд, муносиб он аст, ки якеро аз миёни худ раис баргузинанд ва дар сурати ихтилофи назарҳо дар мавзӯе дастур ва сухани ўро

¹ Паёмбар (с) илова бар он рӯзҳо дар рӯзи панҷшанбе низ ба сафар мебаромад. Каъб ибни Молик мефармояд: *«асули Худо (с) дар аксари сафарҳои рӯзи панҷшанбе хориҷ мешуд»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 2949. Сунани Абудовуд, 2605).

² Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Расули Худо (с) дар он фармудааст: *«а-кат бинех»*. (Сунани Абудовуд, 2606. Сунани Тирмизӣ, 1212. Сунани Ибни Моҷа, 2236).

³ Дар ҳадиси мурсале омадааст, ки: *«ҳамроҳон (дар сафар) чор нафар мебошад...»*. (Сунани Абудовуд, 2611. Сунани Тирмизӣ, 1555. Сунани Ибни Моҷа, 2827).

⁴ Паёмбар (с) мефармояд: *«анҳо сафар кардан медонам, мардум низ медонистанд, ҳеҷ саворае шабона (танҳо) ҳаракат намекард»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 2998. Сунани Тирмизӣ, 1673. Сунани Ибни Моҷа, 3768).

ба кор гиранд, ҳарчанд ба нуқтаи назари онҳо мувофиқ набошад.¹

6. Пеш аз баромадан асбобу омодагии сафарро бигирад, то боъиси таклифу озори ҳамроҳони худ нагардад. Дар мусофират доштани сурма, ойина, шона, мисвок, микроз (қайчӣ) ва дигар заруриёт, суннат аст.

7. Пеш аз мусофират истихора намудан, чи тавре дар фасли намози истихора баён шуд, мустаҳаб мебошад.

8. Одати мардуми баъзе минтақаҳо ин аст, ки вақте иродаи сафар намоянд, аз ситорагон, ҳайвонот ва ё чизҳои дигар фол мегиранд, ё як гуна эътиқодот ва тасаввуроте доранд, ки хилофи раҳнамоиҳои Паёмбар (с) ва баръакси равиши шарияти Ислом мебошанд. Ва танҳо чизе, ки роҳкушо ва писандида аст ва Ислом эътиқод ба онро ҷоиз донистааст, ҳамон истихора мебошад.

9. Ҳангоми ба сафар баромадан бо дӯстон ва ҳешовандон хайру хуш намояд ва ҳамин ки аз эшон ҷудо гашт ва фосила гирифт, ин дуъоро бихонад: **«Аставдиъуллоҳа динӣ ва амонатӣ ва хавотима ъамалӣ» (Дину амонат ва саранҷоми корҳоямро ба Худо амонат месупорам)**. Барои онҳо низ чунин дуъо намояд: **«Аставдиъукумуллоҳал-лазӣ ло тазӣъу валоиъуху» (Шуморо ба он Худое амонат месупорам, ки ҳеҷ супурдае аз назди Вай зоеъ**

¹ Паёмбар (с) мефармояд: **ба микдори) се нафар ба сафар бароянд, ҳатман, бояд якеашонро амир (ва роҳбари сафар)-и худ гардонанд**. (Сунани Абудовуд, 2608, 2609).

намегардад).¹

Бозмондагон ин дуъоро бихонанд: **«Фӣ ҳифзиллоҳи ва фӣ канафиҳи. Заввадакаллоҳут – тақво ва ғафара занбака ва вачҷаҳака лилхайри ҳайсу кунта»**. (**Дар зери сояи ҳимоя ва парастории Худо бошӣ. Аллоҳи пок тӯшаи тақворо бароят рӯзӣ бинад ва гуноҳат биёмурзад ва ҳар кучо, ки бошӣ, ба сӯи хайру некӣ раҳнамоят бошад**).²

Дар хабар аст, ки беҳтарин нигоҳбон ва ҷойгузин барои бозмондагон, арзиши ҷаҳор рақаъат намозест, ки пас аз пӯшидани либоси сафар ба шукронаи Парвардигораш мегузорад. Дар ҳар ҷаҳор рақаъати ин намоз пас аз «Алҳамд» сураи муборакаи **«Қул ҳуваллоҳ»**-ро меҳонад. Пас аз хатми намоз ин дуъоро меҳонад: **«Бор Худоё! Ман аз баракати ин намоз қурбу наздикӣ бо Туро меҳоҳам ва ҳифозати молу аёли худро ба Ту вомегузорам»**.

Паёмбар (с) вақте барои мусофират хориҷ мегаштанд, ин дуъоро меҳонданд: **«Парвардигоро! Ба кӯмаки Ту бармехезам ва ба сӯи Ту рӯй меоварам. Аз Ту қуввату тавоноӣ меҳоҳам ва хос бар Ту эътимод меварзам. Худоё! Ту ҷойгоҳи эътимоду умеди манӣ. Худоё! Дар ин коре, ки талош меварзам, кафили паноҳи ман бош»**.

¹ Ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) вақте бо ҳамроҳонаш хайру хуш мекард, **а-қум ва хавотима аъмоликум» (Дин, амонат ва хотимаи корҳоятнро ба Худо амонат месупорам), мегуфт**. (Сунани Абудовуд, 2601)

² Ин ҳадисро Тирмизӣ низ дар Сунани худ ривоят карда-хайра» гуфтааст. (Сунани Тирмизӣ, 3444).

Вақте аз хона берун шавад, ин дуъоро бихонад: «Бисмиллоҳи, таваккалту њалаллоҳи ва ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳи» (*Ба номи Худо, таваккал (эътимод) намудам бар Худо ва нест тавоноӣ (барои парҳезгорӣ ва худдорӣ аз маъсият) ва нест қудрате (барои тоъат), магар бо кӯмаку ёрии Худованд*).¹

«Аллоҳумма, иннӣ аъзуз бика ан азилла ав узалла, ав азилла ав узалла, ав азлима ав узлама, ав аҷҳала ав юҷҳала њалайя». (*Бор Худоё! Ба Ту паноҳ мебарам аз ин ки худ гумроҳ шавам, ё ба гумроҳӣ кашида шавам, ё билағжам ё лағжонда шавам (ҳам лағжиши қадам ва ҳам лағжиши маънавӣ ва имониро дар бар мегирад), ё худ ҷафо (зулм) намоям ё бар ман ҷафо шавад, ё худ бадхулқиву тундӣ кунам ва ё бар ман бадхулқӣ ва тундӣ раво дида шавад*).²

Вақте ба маркаб савор шавад, се бор «Аллоҳу акбар» гуфта, сипас ин дуъоро бихонад: «Бисмиллоҳи, алҳамду лиллоҳ (Субҳоналлазӣ сахҳара лано ҳозо ва мо кунно лаҳу муқринин ва инно ило раббино ламунқалибун). Алҳамду лиллоҳ, алҳамду лиллоҳ, алҳамду лиллоҳ, аллоҳу акбар,

¹ Паёмбар (с) мефармояд: мешавад, Бисмиллоҳи... (дуъои мазкур)-ро бигӯяд, барояш гуфта мешавад: Ҳидоят ёбӣ, кифоят ва ниғаҳ дошта шавӣ ва шайтон аз вай дур шавад». (Сунани Абудовуд, 5095. Сунани Тирмизӣ, 3426).

² Уммисалама (р) мефармояд, ки: *оре аз хонаам хорич мешуд, ба сӯи осмон нигариста, Аллоҳумма иннӣ аъзуз бика... (дуъои мазкур)-ро мехонд*. (Сунани Абудовуд, 5094. Сунани Тирмизӣ, 3427. Сунани Насоӣ, 5501, 5554. Сунани Ибни Моча, 3884).

аллоҳу акбар, аллоҳу акбар, субҳонакаллоҳумма, иннӣ заламту нафсӣ, фағфир лӣ фаиннаҳу ло яғфируз-зунуба илло анта.¹

(*Ба номи Худо, ситоиш аз онӣ Худост. (Пок аст он зоте, ки барои мо ин маркаб (васила)-ро мусаххару сар ба фармон гардонд, ки мо ҳаргиз қудрати тасхир ва сар ба фармон намудани онро надоштем ва ба дурустӣ, мо ба сӯи Парвардигори хеш бозгашткунанда бошем*).

Ситоишу ҳамд аз онӣ Худост (се бор). Худо бузугвортар аст (се бор). Бор илоҳо! Ту пок ҳастӣ, ҳаққо, ки ман бар худ ҷафо (зулм) кардам, пас маро биёмурз. Ба ростӣ, ин танҳо Ту ҳастӣ, ки гуноҳонро меомурзӣ»).

Дар охир ин дуъоро бихонад: «Аллоҳумма, инно насъалука фӣ сафарино ҳозо албирра ваттақво, ва минал њамали мо тарзо. Аллоҳумма ҳаввин њалайно сафарано ҳозо ватви њанно буъдаху. Аллоҳумма, антассоҳибу фиссафари, вал халифату фил аҳли. Аллоҳумма, иннӣ аъзуз бика мин ваъсоиссафари ва каобатил манзари ва суил мунқалаби фил аҳли вал моли».²

¹ Аз Алӣ (р) ривоят шудааст: *-ро дидам, вақте пой ба рикоб (эзангу) ниҳод, ин дуъоро хонд ва хандид. Пурсидам: Эй Расули Худо, аз чӣ хандидӣ? Фармуд: Парвардигоратро аз банда аҷабаш ҳамеояд, вақте мегӯяд: Парвардигоро, гуноҳони маро биомурз. Ҳаққо, ки ғайр аз Ту касе гуноҳонро намеомурзад*. (Сунани Абудовуд, 2602. Сунани Тирмизӣ, 3446).

² Саҳеҳи Муслим, 3262 (1342)-425. Сунани Абудовуд, 2599. Су -и Насоӣ, 548, с. 382.

(Бор илоҳо! Албатта, мо дар ин сафарамон аз Ту некӯӣ ва парҳезгорино ва аз кирдору аъмол он чи моёи хушнудии Туст, хоҳонем. Худоё! Бар мо ин сафарамонро осон бигардон ва дурияшро бар мо кӯтоҳ соз (ва онро аз мо дарнавард).

Худоё! Туӣ ҳамроҳ дар сафар ва ҷойнишин дар хонавода. Худоё! Ман аз сахтии сафар ва андӯхбории манзар (чеҳра) ва бозгашти баду ногувор ба сӯи хонавода ва дорой ба Ту паноҳ мебарам).

Вақте дар роҳ рӯй ба баландӣ биравад ё аз канори талу теппае бигзарад, **«Аллоҳу Акбар»** (Худо бузургвор аст) гуфта, ин дуъоро бихонад: **«Аллоҳумма, лакаш–шарафу ғало кулли шараф ва лакал ҳамду ғало кулли ҳол» (Парвардигоро! Турост бузургворию баландӣ бар ҳар баландие ва барои Туст ситоиш бар ҳар ҳоле).**¹

Чун ба нишебие поин шавад, **«Субҳоналлоҳ»** бигӯяд.²

10. Бо ҳамроҳони худ дар ниҳояти лутфу

¹ Ривоят шудааст, ки:

умра ва ё ғазое бармегашт ва ҳамин ки ба баландӣ ва ё теппае мерасид, се бор: Аллоҳу акбар мегуфт ва пас аз он ин дуъоро меҳонд: Ло илоҳа иллоллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува ғало кулли шайъин қадир. Ойибуна тоибун, ғобидуна соҷидун, лираб-бино ҳомидун. Садақаллоҳу ваъдаҳ ва насара ғабдаҳ ва ҳазамал аҳзоба ваҳдаҳ». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1797, 2995, 3084, 4116, 6385).

² Дар ривояте аз Ҷобир (р) омадааст:

ба баландие мебаромадем, такбир мегуфтем ва вақте рӯ ба нишебӣ мениҳодем, тасбеҳ мегуфтем». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2993, 2994).

хушахлоқӣ рафтор намояд. Агар аҳёнан аз ҳамроҳонаш озоре бинад, сабр намояд. Агар аз ҳудуди эҳтиёҷоташ васоили бештаре дошта бошад, ба ҳамроҳонаш кӯмак намояд.

11. Дар мусофират сағ ба ҳамроҳ набарад. Дар хабар аст, ки ғариштаи некӣ аз ҷамоъате, ки сағ ба ҳамроҳ доранд, ҷудо мегардад.

12. Агар маркаби савориаш ҳайвоне аст, аз қудраташ бештар бар вай бор накунад ва бар сару рӯяш задан ҳаром бошад.

13. Гоҳе пиёда биравад ва ба ҳайвон навбати истироҳат диҳад.

14. Дар хабар аст, ки вақте савора (мусофир) машғули ёди Худо бошад, ғаришта ҳамроҳи ўст ва чун аз ёди Худояш ба чизи дигаре машғул гардид, шайтон рафиқи ў бошад.

15. Вақте мусофир ба ҷое фуруд омад, мустаҳаб аст, ду ракаъат намоз бигузорад, он гоҳ

¹ Ривоят шудааст, ки:

(с) ваъдаи мулоқот намуд, вале аз он вақт дер кард. Ин таъхири ў ба он Ҳазрат (с) вазнин омад. Паёмбар (с) берун баромад ва Ҷабраилро дид, ки дар пеши дар истодааст. Гуфт: Чаро дер кардӣ ва ба хона намедарой? Гуфт: Дар хонаат сағе аст ва мо ба хонае, ки дар он сағ ва ё сурате бошад, намедароем». (Саҳеҳи Бухорӣ, 3227, 5960. Саҳеҳи Муслим, (2104)-81. Сунани Ибни Моча, 3651).

Ин ҳадис дар ривоятҳои дигар бо тафсили бештаре омадааст.

а аз Ҳасан ва ё Ҳусайн буда, ба зери либосовези онҳо дар хонаи он Ҳазрат (с) даромадааст. Пас аз он амр кард ва онро берун карданд». (Сунани Абудовуд, 4158. Сунани Тирмизӣ, 2806. Сунани Насоӣ, 5380).

Илова бар ин, дар ривояти саҳеҳе омадааст, ки: **ш-тагон ба хонае, ки дар он сағ ва ё сурат бошад, намедароянд». Саҳеҳи Бухорӣ, 3225, 3322, 4002, 5949. Саҳеҳи Муслим, 5481 (2106)-83, 5482 (...)-84. Сунани Тирмизӣ, 2804. Сунани Насоӣ, 4293, 5362, 5363. Сунани Ибни Моча, 3649, 3650).**

ин дуъоро бихонад: **«Аъзу бикалимотиллоҳит-томмоти мин шарри мо халақ» (Ба калимоти комили Худо аз шарру бади ҳар он чи офаридааст, паноҳ мебарам).**¹

16. Вақте шаб даромад, ин дуъоро бихонад: **«Ё арзу, раббӣ ва раббукиллоҳ, Аъзу биллоҳи мин шаррики ва шарри мо хулиқа фик ва шарри мо дабба ғалайки, Аъзу биллоҳи мин шарри сокинил балад ва мин шарри волидин ва мо валад»**

(Эй сарзамин! Парвардигори ҳардуямон Аллоҳ аст. Ба Худо паноҳ мебарам аз бади ту ва ҳар он чи дар ту офарида шуда ва ҳарчи дар болои ту дар ҳоли ҷунбиш аст (ҳар ҷунбандае, ки дар болои ту дар ҳаракат аст). Ба Худо паноҳ мебарам аз шарри бошандаи ин сарзамин ва аз шарри ҳар зоянда ва ҳарчи бизод).²

17. Ҳангоме ба субҳ расид, ин дуъоро бихонад: **«Самиъа сомӣун биҳамдиллоҳи ва ниъматихи ва ҳусни балоиҳи ғалайно. Рабба-но соҳибно ва афзил ғалайно ғоизан биллоҳи минан-нор».**

(Бошад, ки шунавандае бишнавад ва шоҳиде гувоҳӣ диҳад ба сипосгузори Аллоҳ ва ба неъмату озмоиши некаш бар мо. Парвардигоро! Бо мо ҳамроҳ бош ва фазли хешро бар мо бинех, дар ҳоле, ки ба Худо

¹ Паёмбар (с) мефармояд: *асе дар манзиле фуруд ояд ва: Аъзу бикалимотиллоҳи... (дуъои мазкур)-ро бигӯяд, то вақте дар он манзил аст, чизе ба вай зарар намерасонад.* (Саҳеҳи Муслим, 6817 (2708)-54, 6818 (2708)-55. Сунани Тирмизӣ, 3437. Сунани Ибни Моҷа, 3547).

² Сунани Абудовуд, 2603

паноҳбарандаем аз оташ).¹

18. Вақте аз дур он шаҳру диёро, ки озими он ҷо буд, мушоҳида намояд, ин дуъоро бихонад: **«Аллоҳумма, раббас–самовотис–сабъи ва мо азлална, ва раббал аразинас–сабъи ва мо ақлална, ва раббаш–шайотини ва мо азлална ва раббар-риёҳи ва мо зарайна, асалука хайра ҳозиҳил қаряти, ва хайра аҳлиҳи ва хайра мо фиҳи, ва аъзу бика мин шарриҳи ва шарри аҳлиҳи ва шарри мо фиҳи».**

(Илоҳо! Эй Парвардигори осмонҳои ҷафтона ва он чи бар вай соя афкандаанд ва эй Парвардигори заминҳои ҷафтона ва он чи бар худ бардоштаанд ва эй Парвардигори шайтонҳо ва он чи бироҳ намудаанд ва эй Парвардигори бодҳо ва он чи парокандаанд, аз Ту хайри ин ободӣ, хайри бошандагонаш ва хайри он чиро ки дар он аст, меҳрам ва ба Ту аз шарри ин ободӣ, шарри бошандагонаш ва шарру бади ҳар он чи дар он аст, паноҳ мебарам).²

19. Вақте меҳрам ворида он диёр ва ободӣ шавад, ба андозаи тобу тавони худ, либосҳои хубро покиза пӯшад. Ҳангоми аз сафар баргаштанаш барои аҳли аёл ва дӯстонаш тӯҳфаву ҳадяҳо овардан мустаҳаб аст.

20. Вақти бозгашт низ ҳамин, ки аз канори нишебу фарозҳо бигарад, дуъоҳои номбурдаро бихонад. Ин дуъоро низ бихонад: **«Ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамд, юҳӣи ва юмиту ва ҳува ҳайюн ло ямут. Биядиҳил хайр ва ҳува ғало**

¹ Саҳеҳи Муслим, (2718)-63. Сунани Абудовуд, 5086.

² Амалул явми валлайла-и Насой, 543, 544, с. 379, 380.

кулли шайин қадир».

(Нест маъбуде бар ҳақ, магар Аллоҳи ягона ва бешарик. Аз Ўст мулки ҳастӣ ва барои Ўст ситоиш; Зинда мегардонад (ҳаёт мебахшад) ва мемиронад ва Ў худ ҳамеша зинда аст ва ҳаргиз намирад. Некӯӣ ба дастӣ Ўст ва Ў бар ҳама чизе тавоност).

«Ойибуна, тоибуна, ъобидуна, лираббино ҳомидуна. Садақаллоҳу ваъдаҳу ва насара ъабдаҳу ва ҳазамал аҳзоба ваҳдаҳу». *(Яъне, мо ручӯъкунон, тавбакунон, ибодаткунон ва барои парвардигорамон ситоишкунон бозмегардем. Худо ба ваъдааш вафо кард ва бандашро нусрат дод ва Ў худ аҳзоб (ҷамъҳои душман)-ро дар ҳам шикаст).*¹

21. Вақте чашмаш ба шаҳри худаш афтод, ин дуъоро бихонад: **«Аллоҳуммаҷъал лано биҳо қароран ва ризқан ҳасанан».** *(Парвардигоро! Оромиш ва рӯзии неки моро дар он фароҳам овар).*

22. Аз ногаҳон дохил шудан ба хона ва ба назди аҳлу аёли худ пас аз сафарҳои тӯлонӣ манъ гардидааст. Вале агар пеш аз омадан хабар дода бошад ё сафар тӯлонӣ набошад, монеге надорад.

23. Вақте мусофир ворида шаҳр ё деҳаи ҷои зиндагонии худ мегардад, бояд аввал ба масҷид биравад ва ду ракаъат намоз бигузорад.

24. Бо истиқболкунандагон даст ба даст ва оғӯш ба оғӯш салом кардан мустаҳаб аст.

Сафари шаръӣ ё сафаре,

¹ Дар поварақии қабл аз охири банди 9-беҳтарин ва одобу дуъоҳои сафар» ба он ишора шуд.

ки намоз дар он қаср хонда мешавад

Ин сафар бар се шарт бино ёфтааст:

1. Дурии он ба андозае бошад, ки пиёдагард дар зарфи се рӯз (аз рӯзҳои кӯтоҳи замистон) он роҳро ба осонӣ тай намояд, гарчи ба воситаи васоили имрӯзӣ дар муддатзамони кӯтоҳе паймуда шавад. Масофаи он ба ҳисоби километр тақрибан ҳафоду ҳашт (78) километр мебошад.

2. Аз ҳамон ибтидои мусофират қасди паймудани ин миқдор масофаро дошта бошад. Агар қасди сафараш аз ин миқдор камтар бошад, дар шумори ин қисм сафар (шаръӣ) дохил намешавад.

3. Вақте нияти сафар намуд, аз ҷои истиқоматаш берун шавад. Ба маҳзи ният, агар аз ҷои сукунаташ хориҷ нагардад, ҳанӯз ўро мусофири шаръӣ гуфта намешавад. Ҳамин, ки аз ҷои зисти худ хориҷ гашт, дигар хоҳ дар боғистонҳои атроф бошад ё дар истгоҳи роҳи оҳан ва ё дар фурудгоҳи ҳавоӣ, аҳкоми сафар бар вай ҷорӣ мегарданд.

Намози мусофир

Намозгузор бояд дар сафар фарзҳои чаҳорракаъати ро ду ракаъат, (яъне кӯтоҳ) ба ҷо оварад, ба шарт он, ки аз шаҳр ё деҳаи худ берун омада ва қасд кунад, ки фосилаи роҳи серӯзаро мепаёмояд. Дар паймудани роҳи серӯза ҳаракати миёнаҳолу оддӣ, на шитобу тезӣ ва сусту оҳистагӣ дар назар гирифта шудааст. Дар хушкӣ сайри пиёдарав ё шутур миёнаҳол ба шумор меравад. Дар кӯҳҳо миқдоре, ки муносиб ба

роҳ рафтан дар он аст ва дар дарё ҳаракати киштӣ дар ҳоли мӯътадил будани бод эътибор карда мешавад.

Масофае, ки бо сайр (паймоиш)-и шахси миёнаҳол дар муддати се рӯз паймуда мешавад, агар онро ба василаи асп ва ё мошин ва қатора (поезд) ва ё ҳавопаймо дар муддати андаке бипаймояд ҳам, намозашро қаср (шикаста) меҳонад.

Меъёр дар паймудани роҳи серӯза он аст, ки фақат рӯзона роҳ биравад, ҳарчанд то заволи офтоб бошад ва шарт нест ҳар се рӯз то шаб роҳ бипаймояд.

Мусофир то вақте намозашро қаср меҳонад, ки боз ба шахри худ дохил шавад ва ё ин, ки муддати понздаҳ рӯз дар як шахр ва ё деҳае нияти иқомат намояд.¹ Пас агар нияти иқоматро дар муддати понздаҳ рӯз дар ду шахри гуногун кунад, намозашро қаср меҳонад.

¹ Дар бораи камтарин муддате, ки нияти иқомат дар он дуруст мегардад, дар миёни мактабҳои фикҳӣ назарҳои гуногуне вучуд дорад. Исҳоқ бо истинод ба ҳадиси Ибни Аббос (р) камтарин муддати нияти иқоматро дар сафар нуздаҳ рӯз ва Авзоъӣ дувоздаҳ рӯз медонад. Имом Молик, Имом Шофиъӣ ва Имом Аҳмад камтарин муддати нияти иқоматро чор рӯз гуфтаанд. Суфёни Саврӣ ва бузургони аҳноф онро понздаҳ рӯз эътибор кардаанд.

Аз Ибни Умар (р) ривоят шудааст, ки: **здаҳ рӯз нияти иқомат намояд, намозҳояшро пурра бихонад**. (Сунани Тирмизӣ, 548). Аз Ибни Аббос (р) низ ривояте ба ҳамин маъно дар Ҷомеъулмасониди Абӯҳанифа (404: 1) омадааст. Ин ривояти Ибни Умар ва Ибни Аббосро Зайлаъӣ дар «Насбурроя», Ибни Ҳачар дар «Дироя», (с. 129), Айний дар «Умда», (ҷ. 3, с. 530), Шавконӣ дар «Найл», (ҷ. 3, с. 85) ва Зарқонӣ дар шарҳи «Муваттаъ» таъйид намудаанд. (Эълоуссуна, ҷ. 3, бахши 3, с. 299).

Хайманишинон метавонанд дар саҳро ва биёбон нияти иқомат намоянд. Коргарон ва ҳайати идории (экипажи) киштиҳое, ки ҳамеша дар ҳоли мусофиркашонӣ ва ё боркашонӣ мусофират ҳастанд ва бо аҳлу аёли худ дар утоқе аз он ба сар мебаранд, он киштӣ ба манзалаи хонаи онҳост. Намозро доим пурра мегузоранд. Ба монанди саҳронишинони кӯчманчӣ. Вале агар дар берун хона дошта бошанд ва гоҳ-гоҳе ба он баргарданд, дар ин сурат дар тамоми муддате, ки дар сафар ҳастанд, намозҳояшонро қаср меҳонанд.

Ҳар гоҳ лашкари Ислом дохили сарзамини душман гардад ва ё дар мавзеъе боғиёро (саркашоне, ки бар имоми мусалмонон зид баромадаанд) муҳосира намояд, намозашонро қаср меҳонанд, ҳарчанд нияти иқомат ва мондан дар он ҷоро дар муддати понздаҳ рӯз ва ё бештар аз он карда бошанд.¹

¹ Аз Расули Худо (с) ва саҳобагони киром дар ин бора ривоятҳои зиёде ворид шудааст. Аз ҷумла, аз Ҷобир (р) ривоят шудааст, ки:

боқӣ монд, дар ҳоле, ки намозро (дар ин муддат) қаср меҳонд. (Сунани Абудовуд, 1235. Сунани Куброи Байҳақӣ, 5574, ҷ. 4, с. 355. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 2749, 2752, ҷ. 6, с. 456, 459. Муснади Имом Аҳмад, 13726, ҷ. 4, с. 220. Мусаннафи Абдурраззоқ, 4335, ҷ. 2, с. 532).

Наср ибни Имрон мефармояд, ки ба Ибни Аббос гуфтам:

пас (дар бораи намоз дар ин муддат) чӣ мефармой? Гуфт: (Намозатро) ду ракаъатӣ (яъне қаср) бигузор, агар даҳ сол ҳам боқӣ монӣ. (Мусаннафи Ибни Абушайба, 8, ҷ. 2, с. 341).

Аз Ибни Умар (р) низ ривоят шудааст, ки:

дар Озарбойҷон будем, ки муддати шаш моҳ барфбандон шуд. Намозро (дар ин муддат) ду ракаъатӣ (қаср) меҳон.

Мусофире, ки нияти иқомат ва боқӣ мондан дар як ҷоро ба муддати понздаҳ рӯз надошта бошад, намозашро қаср меҳонад, ҳарчанд солҳо дар ҳоли мусофират ба сар барад.¹

Барои мусофир қаср хондани фарзҳои чаҳорракаъатӣ (пешин, аср ва ҳуфтан) воҷиб аст ва набояд онро пурра бихонад.² Агар онро пурра

дем». (Сунани Куброи Байҳақӣ, 5577, ҷ. 4, с. 356). Нававӣ дар «Хулоса» исноди онро бар шартӣ Шайхайн гуфтааст. Ибни Ҳачар низ дар «Дироя» исноди онро сахех гуфтааст. (Эълоуссунан, ҷ. 3, бахши 3-ум, с. 307).

Аз ин ривоятҳо бармеояд, ки лашкари Ислоҳ дар сарзамини душман, чанд муддате боқӣ монад, намозро қаср мегузорад, ҳарчанд барояшон маълум бошад, ки муддати зиёде дар он ҷо боқӣ мемонанд. Сарзамини душманро дар ин ҳолат дорулҳарб меғӯянд, ки он ба вазъи ҷанг ва ё сулҳу ҷанг вобастагӣ дорад. Зеро бақои доимӣ ва пешбинии вазъи оянда дар он номумкин аст.

Вале набояд инро бо сарзаминҳои дигаре, ки мусалмонон дар он ҷойҳо ба сурати ақаллиятҳои динӣ зиндагӣ мекунанд ва дар вазъи ҷанг бо кофирон қарор надоранд, як донист ва дар он ҷойҳо низ нияти иқоматро нодуруст гуфт. Ба монанди аксари кишварҳои куфр, ки дар онҳо аз қадим ақаллиятҳои калони мусалмон зиндагӣ мекунанд.

¹ Тирмизӣ мефармояд:

назар доранд, ки мусофир то вақте нияти иқомат накунад, намозашро қаср меҳонад, ҳарчанд бар вай солҳо бигзаранд». (Сунани Тирмизӣ, шарҳи ҳадиси 548).

² Дар бораи воҷиб ва ё рухсат (ҷоиз) будани қасри намозҳои чорракаъата дар сафар дар миёни мактабҳои фикҳӣ назарҳои гунгуне вучуд дорад. Аз ҷумла, Имом Шофиъӣ ва баъзе аҳли илм бо таъя ба зоҳири ояти қаср ва баъзе ривоятҳои онро ҷоиз донистаанд. Зеро дар оят мефармояд:

замин ба сафар баромад, бар шумо гуноҳ нест, ки намозро қаср намоед, агар аз фитнаи қасоне, ки кофир шудаанд, бим дошта бошед». (Сураи Нисо, 101).

Чи тавре мебинем, оят қасрро воҷиб нагуфтааст, балки мефармояд, ки он барои шумо ҷоиз мебошад ва он бар

шумо гуноҳе надорад. Он ҳам ба шарте ҷоиз аст, ки аз кофирон хавфи фитна дошта бошед.

Вале назари бузургони ҳанафӣ ва аксари аҳли салаф бар он аст, ки қасри намозҳои чорракаъата дар сафарҳо воҷиб мебошад ва ин аз мувозабати Расули Худо (с) ва аксари саҳобагони киrom бар қасри он собит мешавад. Ибни Умар (р) мефармояд:

Расули Худо (с) будам. Он Ҳазрат (с) дар ҳеҷ сафаре аз ду ракаъат зиёд намеҳонд. Бо Абубакар, Умар ва Усмон (низ дар сафарҳо) ҳамроҳӣ доштам. (Онҳо низ ҷунин мекарданд)». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1102).

Дар ривояти дигар аз Ҳафс ибни Осим омадааст, ки дар сафаре ҳамроҳи Ибни Умар будем. (Дар роҳ) бо мо намоз гузорид ва вақте ба сӯи қавм баргашт, дид, ки мардуме (хеста) намоз мегузоранд. Пурсид: Онҳо ҷӣ кор мекунанд? Гуфтам: Намоз мегузоранд. Гуфт: Агар намозе мегузоштам, ҳамон ҷор ракаъат (фарз)-ро пурра мекардам!

Он гоҳ фармуд:

Расули Худо (с)-ро дар сафар ҳамроҳӣ кардам. Он Ҳазрат (с) (дар сафар) аз ду ракаъат зиёд намегузошт, то он, ки Худои азза ва ҷал(л) ўро қабз намуд. Бо Абубакар ҳамроҳӣ доштам. Вай аз ду ракаъат зиёд намегузошт, то он, ки Худованди азза ва ҷал(л) ўро қабз кард.

Бо Умар ҳамроҳӣ доштам. Вай низ (он намозхоро) аз ду ракаъат зиёд намегузорид, то он, ки Худои азза ва ҷал(л) ўро низ қабз кард ва бо Усмон низ ҳамроҳӣ доштам. Вай ҳам (намозҳои чорракаъатаро) аз ду ракаъат зиёд намегузорид, то он, ки Худои азза ва ҷал(л) ўро ҳам қабз кард.

(ҳаёти) Расули Худо намунаи неке вучуд дорад». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1101. Саҳеҳи Муслим, 1577 (689)-8, 1578 (...) -9. Сунани Абудовуд, 1223. Сунани Насоӣ, 1457. Сунани Ибни Моҷа, 1071).

Пайваста қаср хондани Расули Худо (с) ва саҳобагони киrom намозҳои чорракаъатаро дар сафарҳо далели вучуби қаср ба шумор меравад. Дар ривояти дигар омадааст, ки: Яъло ибни Умайя аз Умар (р) пурсид: Худованд қасрро дар оят ба ҳолати хавф аз фитнаи кофирон вобаста ва

хонад, яъне ҳар чаҳор ракаъати онро хонад, на-
мозаш ба шарти он, ки дар қаъдаи аввал нишаста
бошад, дуруст аст. Танҳо ин, ки чун тарки воҷиб
намудааст, гунаҳкор шуда, намозаш макрӯҳ хоҳад
буд ва ду ракаъати он нафл ҳисоб мешавад. Ва-
ле агар дар қаъдаи аввал нанишаста бошад, на-
мози фарзаш ботил мегардад ва бояд онро аз
сар хонад.

Ҳар гоҳ мусофир дар намози вақтӣ ба муқим
иқтидо кунад, намозашро бо пайравӣ аз имоми
муқим пурра меҳонад. Вале дар ғайри намози
вақтӣ, яъне дар намозҳои қазоӣ, иқтидо кардани
мусофир ба муқим ҷои нест.

Иқтидои муқим ба мусофир, чӣ дар намозҳои
вақтӣ ва чӣ дар ғайри он, саҳеҳ аст. Аммо мусо-
фир, вақте имом мешавад, бояд ба муқтадии
муқим хабар диҳад, ки «Ман мусофир ҳастам,
шумо намозатонро пурра намоед» ва баъди он,
ки имоми мусофир дар ракаъати дуюм салом
медихад, муқим бархоста, намозашро пурра на-
мояд.

машрут доништааст. Холо, ки мардум эмин гаштаанд, ди-
гар чаро қаср меҳонанд?

Гуфт: Ман низ аз ин оят ба монанди ту таъачҷуб намудам
ва Расули Худо (с)-ро дар бораи он пурсидам. Фармуд:
*(Он) садақаест, ки Худо онро ба шумо додааст. Пас
садақаи Ёро бипазиред*. (Саҳеҳи Муслим, 1574 (686)-4).
Яъне соқит намудани ду ракаъати охири намозҳои ҷорра-
каъата дар сафарҳо садақаест, ки Худо ба мусалмонон ато
намудааст. Онҳо набояд онро рад намоянд.

Баъзе масоили сафар ва мусофир

1. Агар дар ибтидои вақт муқим бошад ва пеш
аз хондани намоз ба сафар барояд, ин намозаш-
ро мусофирона бихонад. Ҳамчунин, агар дар ав-
вали вақт мусофир бошад ва пеш аз хондани на-
моз муқим гардад, намозашро муқимона бихонад.

2. Агар истгоҳи роҳи оҳан ва ё фурудгоҳи
ҳавоӣ аз шаҳр берун ҷой гирифта бошанд, мусо-
фир дар рафту баргашт дар он ҷойҳо намозашро
мусофирона мегузорад.

3. Мусофир агар дар ҷои мутмаин бошад,
суннатҳои муаккадаро бигузорад, вале агар ши-
тоб дошта бошад, ки аз қитор, мошин ва ё
ҳамроҳонаш дер намонад, дар ин сурат метаво-
над суннатҳоро тарк намояд.

4. Мусофир бо чаҳор чиз муқим мегардад: 1.
Ин ки дар ҷое, ки қобили сукунат ва дорои шарои-
ти буду бош аст, нияти понздаҳрӯза иқомат намо-
яд. 2. Ё ин ки нияти иқоматро ба тариқи тобеъият
пайдо кунад. Ба воситаи нияти иқомати шавҳар,
хӯҷаин ва фармондеҳи лашкар, зан, ғулом ва
сарбозон муқим мегарданд, ҳарчанд ҳуди онҳо
нияти иқомат накарда бошанд. 3. Дохил шудан ба
ватани асли. 4. Қасди баргашт аз ҷое, ки ҳанӯз ба
масофаи сафар нарасидааст. Масалан, қасди
маконеро дошт, ки аз ватанаш то он ҷо шонздаҳ
фарсанг роҳ буд, вале ба он ҷо нарасида, аз ҳашт
фарсангӣ баргашт.

5. Иқомат аз чаҳор бахш ба вуҷуд меояд:

1) Ният. Бе ният ҳеҷ мусофире муқим наме-
гардад, агарчи тамоми муддат дар як ҷой бимо-
над. Масалан, агар шахсе воридаи шаҳре гардад
ва ҳар рӯз аз он шаҳр қасди рафтани дошта бо-
шад, вале бар асари пешомаде (ҳодиса ва амре)

натавонад берун равад ва ба ҳамин ҳол чандин моҳ ё сол дар он шаҳр боқӣ монад, вай дар тамоми ин муддат шаръан мусофир аст ва ҳеҷ гоҳ муқим намегардад. Зеро нияти онро накардааст.

2) Муддати иқомат, ки камтарин ҳадди он понздаҳ рӯз аст. Агар аз ин муддат камтар нияти иқомат намояд, муқим намегардад.

3) Дар як қой мондани понздаҳ рӯзро қасд намояд. Агар нияти таваққуфи поздахрӯзаро дар деҳоти гуногун дошта бошад, муқим намегардад. Вале ноҳияҳои гуногуни як шаҳр ҳукми як қойро доранд.

4) Нияти иқомат дар қое намояд, ки одатан ва урфан қобили сукунат бошад. Бинобар ин, нияти иқомат дар биёбон, ҷангал, киштӣ ва ҳавопаймо қоиш нест ва бо ин гуна ният мусофир муқим намегардад.

6. Хонабадӯшон ва саҳронишинони кӯчманҷӣ ҳамон хаймаҳо ва хонаҳои нимкорае, ки доранд, барояшон қои иқомат ба шумор мераванд ва бо-яд ҳамеша намозро пурра бихонанд, зеро бо нияти мусофират сафар намекунанд, балки танҳо аз як чашмаи об ба чашмаи дигар, аз як дара ба дараи дигар ва аз як деҳу чарогоҳ ба қои дигар мераванд. Вале агар онҳо низ бо нияти мусофират озими сафар шаванд, мусофир доништа мешаванд ва аҳкоми сафар бар онҳо татбиқ меёбанд.

7. Шахсоне, ки ба воситаи тобеъият муқим мегарданд, ба монанди сарбозон ва аёл, вақте муқим мегарданд, ки аз нияти фаромндеҳ ва шавҳари худ огоҳ шаванд. Пеш аз огоҳӣ мусофир ба шумор мераванд.

8. Яке аз шартҳои ин навъ сафар, доштани салоҳияти мустақилона сафар намудан аст. Шах-

соне, ки аз чунин салоҳият маҳрум мебошанд, ба монанди зан, хидматгор, сарбоз ва..., ҳеҷ гоҳ нияти сафари онҳо эътибор намешавад. Онҳо дар сафару иқомат тобеъи нияти шавҳар, мавло ва фармондеҳи худ мебошанд.

Ватан кучост?

1. Ватани аслии қоест, ки инсон барои истиқомат ва зиндагии худ ва аҳлу аёлаш ихтиёр мекунад, хоҳ дар он қо ба дунё омада бошад, ё не, зодгоҳаш набошад, балки дар он қо зан гирифта ва ё коре пайдо намуда, қасди истиқомат намояд.

2. Шахсе дар ватани аслиаш, ки дар он ба дунё омадааст, муддате ба сар бурда ва баъд ҳамроҳ бо аҳлу аёлаш ба қои дигаре бикӯчад ва он қоро барои истиқомат ва зиндагӣ баргузинад, он қо ҳам ватани аслии ӯ хоҳад буд. Дигар ватани аслиаш аз ватани қаблӣ ба қои зисти наваш табдил меёбад.

Агар инсон бидуни қасди истиқомат дар қое муддате ҳар чанд дароз бимонад, он қо ватани иқомат ҳисоб мешавад, на ватани аслии, монанди донишҷӯе, ки муддате барои таҳсил дар шаҳре мемонад.

Ватани аслии танҳо ба ватани аслии ботил (бе-кор) мешавад. Масалан, шахсе аз зодгоҳаш ба шаҳри дигаре кӯчида, он қоро барои худ ватан ихтиёр мекунад. Пас ҳар гоҳ ба ватани аввалини худ биравад, мусофир аст.

Ватани аслии ба ватани иқомат ботил намешавад. Масалан, донишҷӯе, ки барои таҳсил дар шаҳре муддате боқӣ мондааст, ҳар гоҳ ба ватани аслии худ, ҳарчанд барои муддати кӯтоҳе ҳам,

биёяд, мусофир нест ва бояд намозашро пурра бихонад.

Ватани иқомат ба ватани иқомати дигар ва низ бо сафар намудан ботил мешавад ва ҳамчунин ватани иқомат ба ватани асли ҳам ботил хоҳад шуд.

Ватан аз лиҳози шаръӣ се қисм аст:

а) Ватани асли, ки баёни он гузашт.

б) Ватани иқоматӣ.

в) Ватани сукувати гузаро.

1) Ин нуктаро низ дар бораи ватани асли меафзоём, ки он ҳамон гуна, ки дидем, метавонад як ҷой бошад ва ба макони нав табдил ёбад. Ҳамчунин метавонад чанд ҷой бошад. Масалан, шахсе дар шаҳрҳои гуногун чанд зан дорад, ки дар он шаҳрҳо зиндагӣ мекунанд ва муқими ҳамон ҷойҳоянд. Ҳамаи ин шаҳрҳо барои шавҳар ватани асли ба шумор меоянд ва ба маҳзи дохил шудан ба яке аз онҳо муқим мегардад.

Агар падару модар ва хешовандони шахс дар шаҳре зиндагонӣ кунанд ва аҳлу аёлаш дар шаҳри дигаре, ватани аслии он шахс ҳамон шаҳрест, ки аҳлу аёлаш дар он ҷо зиндагонӣ мекунанд.

2) Ватани иқоматӣ иборат аз ҷоест, ки мусофир дар он ҷо нияти понздаҳрӯза иқомат ва ё бештар аз онро намояд.

3) Ватани сукувати гузаро ҷоест, ки мусофир қасди иқомати камтар аз понздаҳ рӯзро дар он бинамояд.

- Ҳар ду навъи ватани асли ва ватани иқоматӣ бо фароҳам омадани шароити хосси худ ва ният ҳукми (статус) худро пайдо мекунанд. Дар ватани асли нияти зиндагонии ҳамешагӣ шарт аст ва дар

ватани иқоматӣ нияти зисти муваққат ва сипас баргашт шарт аст. Камтарин муддати зисти муваққатӣ понздаҳ рӯз мебошад. Агар шахсе солиёни дароз ҳамроҳ бо аҳлу аёлаш дар ҷое ба сар барад, чун нияти оқибат баргаштанро аз он ҷой дошта ва зиндагии яқумраро қасд надошта бошад, боз ҳам он ҷо ватани аслиаш намегардад.

- Ҳукми ватани асли он аст, ки ҳамеша намозашро дар он комил (пурра) ба ҷой меоварад.

- Ҳукми ватани иқоматӣ низ он аст, ки то замоне, ки дар он ҷо муқим аст, намозашро пурра мегузорад. Ҳамин, ки барои тай кардани масофаи сафари шаръӣ аз он ҷо берун шуд, мусофир мегардад. Нияти иқоматаш бекор (ботил) гашта, намозашро мусофирона ба ҷой меоварад. Агар дубора ба ватани иқоматаш баргардад, нияти иқомати нав лозим меояд, яъне сафари шаръӣ нияти иқомат ва ватани иқомати бекор месозад.

- Ҳукми ватани сукувати гузаро он аст, ки бо вучуди будубошаш барои чанд муддате дар он ҷо, ҳамчунон мусофир боқӣ мемонад ва намозашро мусофирона ба ҷой меоварад.

Аҳкоми гуногуни намози мусофир

Ҳар гоҳ мусофире муқим гардад ва бихоҳад намозҳои дар сафар қазошударо адо намояд, бояд фарзҳои пешину аср ва хуфтанро қаср бихонад ва ҳамин тавр, агар дар сафар бихоҳад намозҳои, ки дар ҳоли иқомат қазо шудааст, ба ҷо оварад, бояд намозҳои зикршударо пурра бихонад:

Қаср хондани фарзҳои ҷаҳоррақатӣ барои ҳар мусофире, агарчи барои қорҳои номашрӯъ ва

гуноҳ, ба монанди дуздӣ ва роҳзанӣ сафар карда бошад ҳам, лозим аст.

Тафсили поре аз масоил ва аҳкоми таяммуми мусофир

1. Агар шахсе аз сабаби набудани об тибқи меъёрҳо ва дастуроти муайянгардида, таяммум гирад ва савори мошин ё қитор (поезд) гардад, дар тӯли роҳ агар борҳо чашмаш ба ҷӯй ё нуқтаҳои об афтад ҳам, таяммумаш бо ин гуна дидани об намешиканад, зеро ба истеъмоли он қодир нест.

2. Агар дар истгоҳ қитор бозистод ва об ҳам мавҷуд буд, таяммумаш мешиканад, зеро об дар дастрасаш қарор гирифта ва ба истеъмоли он қодир гардидааст. Агар дар истгоҳ вузӯ нагирифт ва қитор ба роҳ баромад, дубора таяммум бигирад.

3. Агар зарфи обе барои вузӯ омода намуд ва зери миз гузошт, сипас обро фаромӯш намуда, таяммум гирифт ва намозашро бо таяммум ба ҷой овард, вале баъдтар об ба ёдаш омад, иъодаи намоз воҷиб нест, агарчи вақт барои он боқӣ бошад. Агар зарфи обро болои миз дар рӯ ба рӯяш гузошта бошад ва онро фаромӯш кунад, он гоҳ бо таяммум намоз хонад, дар ин сурат, вақте об ба ёдаш мерасад, бояд вузӯ гирифта, намозашро иъода намояд.

4. Агар дар зарфе ба андозаи вузӯ об мавҷуд бошад, вале ба гумони ин, ки дар зарф обе нест, таяммум гирад ва намоз хонад, пас аз он маълум гардад, ки дар зарф об будааст, дар ин сурат воҷиб аст вузӯ гирифта намозашро аз сар бихонад, хоҳ вақт боқӣ бошад, ё не.

5. Агар дар қитор ғолиби гумони мусофир ин бошад, ки дар истгоҳ об ба даст меояд ва вақт ҳам гунҷоиш дорад, аммо бо вучуди ин таяммум намуда, намоз хонад, ҷоиз мебошад, вале беҳтар аст, ки он истгоҳро мунтазир гардад ва ба об бирасад.

6. Агар дар қитор таяммум гирад ва ба намоз шуруъ кунад, аммо пеш аз хатми намоз қитор ба истгоҳ расад, агар дар он ҷо наистад ё истад, аммо об ёфт нашавад, намозаш ҷоиз аст. Вале агар об ёфт шавад ва бар истеъмоли он низ қудрат дошта бошад, намозаш ҷоиз намегардад. Бояд вузӯ гирифта, намозро аз сар бихонад.

7. Дар мусофират агар шахс бими онро дошта бошад, ки чун ба дунболи таҳияи оби вузӯ шавад, мумкин аст бору бизоъаташ талаф ёбад ва касе ҳам пайдо намешавад, ки бо музд барояш об биёварад, дар ин сурат таяммум ҷоиз аст.

8. Бар гарду ғуборе, ки бар сандалиҳои (нишастгоҳ) қитор нишастааст, таяммум гирифтани ҷоиз аст.

9. Вақте қитор дар ҳаракат бошад ҳам, хондани намоз ҷоиз аст. Вале дар ҳудуди имкон ва таваккул беҳтар аст кӯшиш шавад ҳамин ки қитор дар истгоҳ таваққуф кард, фуруд ояд ва намозашро бо оромӣ ба ҷой оварад.

10. Дар ҳоли ҳаракати қитор беузр нишаста хондани намоз ҷоиз нест.

11. Рӯй овардан ба қибла дар мобайни қитор, ҷӣ дар ҳолати ҳаракат бошад, ҷи истода, лозим аст.

12. Ин ҳама дар сурати имкон аст. Агар имкони рӯй овардан ба қибла ва ё истода хондани намоз набошад, нишаста ва ба ҳар тараф, ки қодир

бошад ва қитор ўро бигардонад, намозашро бигузорад. Аммо дар оғози намоз кӯшиш намояд, то рӯяшро ба сӯи қибла намояд.

Аҳкоми сафари дарёӣ

Аҳкоми мусофирати дарёӣ, ки бо киштӣ сурат мегирад, ҳамон аҳкоми сафари хушкӣ аст ва танҳо дар чанд маврид фарқ мекунад, ки баёнаш чунин аст:

1. Дар сафари заминӣ се рӯз мусофират, ба масофаи шонздаҳ фарсанг (78 километр) роҳ муайян ва андозагирӣ шудааст. Вале дар сафари дарё ва кӯҳ ин қадар масофат дар назар гирифта нашудааст, балки бояд мулоҳиза шавад, ки кишти миёнарав ҳангоми вазидани бодҳои мӯътадил дар зарфи се шабонарӯз чи қадар масофаро тай мекунад, ҳамон миқдор масофаи қаср аст.

Ҳамчунин, дар сафари кӯҳ одами миёнаҳол ва миёнақувват дар зарфи се шабонарӯз чи андоза масофаро тай мекунад, дар ин ҷо низ ба ҳамин миқдор масофа ҳукми қаср дода мешавад.

2. Дар киштӣ намозро бе узр нишаста хондан, ҷоиз нест. Вале дар сурати узр метавонад намозашро нишаста бигузорад ва дар ҳар ҳол, рӯй овардан ба қибла лозим аст.

Аҳкоми сафари ҳавоӣ

Аҳкоми сафари ҳавоӣ ҳамон аҳкоми сафари заминӣ мебошад. Гузоридани намоз дар ҳавопаймо то вақте дар саҳни фурудгоҳ қарор дошта бошад, ба монанди қитор (поезд) аст. Бо иттифоқ намоз дар он ҷоиз аст. Ва вақте ба пар-

воз даромад, бинобар асаҳҳи (мақбултарин) ақвол (гуфтаҳо) намоз дар ин ҳолат низ ҷоиз аст.

Агар дар ҳавопаймо намозро битавонад истода бигузорад, беҳтар аст ва дар ғайри он намозро нишаста ба ҷой оварад.

Агар дар ҳавопаймо об бошад, вузӯ бигирад ва агар набошад, таяммум, ба шартӣ хавфи ғавт гардидани вақти намоз пеш аз расидан ба мақсадгоҳ, ҷоиз аст.

Ҳамон гуна, ки дар қитору киштӣ рӯй овардан ба қибла лозим мебошад, дар ҳавопаймо низ лозим аст. Агар ҷиҳати қибла барои вай ва дигар мусофирони ҳамроҳ маълум набошад, таҳарро¹ намояд.

Миқдори масофаи сафар

Албатта, масофаи сафаре, ки ба он сафари шаръӣ гуфта мешавад, дар осор ва суҳанони Паёмбар (с) бо се шабонарӯз муайян гардидааст ва ин ҳадди камтарин масофаест, ки андозаи замони он муайян шудааст ва дар он сайр ва ҳаракати миёнаи одами миёнаҳолу миёнарав дар рӯзҳои кӯтоҳи сол дар назар гирифта шудааст. Ин ҳаракат ва сайри шахси миёнарав аз кӯҳҳо то ҳамвориҳо фарқ мекунад. Бинобар ин, масофаи тайнамудаи ӯ дар кӯҳҳо ва роҳҳои душворгузар ҳатман, камтар аз масофаест, ки дар ҳамвориҳо мепаймояд.

Ҳазрати имом Абуҳанифа (р.х) дар муайян

¹ Таҳарро ва ё таҳаррӣ – ба маънои пас аз диққату баррасӣ ва ба ҳарч додани кӯшиш дар ёфтани ҳақиқат ва ё вачҳи беҳтари коре, қасди он кор намудан аст. Чустуҷу кардани ҳақиқати коре.

намудани масофаи сафари шаръӣ воҳиди ченаки масофаи маъруфи сафарҳои он рӯзгорро асл доништа ва онро бо марҳала ва манзил андозагирӣ намудааст ва ҳар рӯзеро як марҳала роҳ эътибор кардааст.

Фақеҳон ва коршиносони мутааххири фикҳи исломӣ фарсанг ва милро дар муайян намудани масофаи сафар ба кор бурдаанд. Вале аз он ҷо, ки ин воҳидҳои ченаки масофа бинобар эътиборҳои махсус ва аз давра то даврае каму беш фарқ мекунанд, дар баргардон ва бароварди онҳо ба миқёси маъмулии имрӯза - километр - тафовутҳое дида мешавад.

Инак, таҳқиқи мавзӯро ба таври хулоса аз «Маҳмудулфатово» барои шумо нақл менамоем:

Масофаи сафари шаръӣ дар назди ҷумҳури имомони ҷаҳоргона 48 мили шаръист. 48 мил дар назди ҷумҳури ғайри ҳанафиён бо ҳаштоду ҳафт километру ҳафтсаду чор (87/704) метр (тақрибан 88 км) баробар мебошад ва дар назди ҳанафиён ба 77/248 метр баробар аст, ки қавли мӯътамад дар назди онҳо ҳамин аст.

Ҳазрати муфти Рашид Аҳмад дар рисолае бо номи «Замимаи қавли азҳар дар таҳқиқи масофаи сафар» ин масъаларо мавриди баҳсу таҳқиқ қарор дода, қавле, ки дар таъйини масофаи сафар бар он фатвост, (77/248) ҳафтоду ҳафт километру дусаду чилу ҳашт метр таҳрир намудааст.

Барои огоҳии бештар аз миқдори масофаи қаблии сафар дар назди донишмандон адади онҳоро ба тартиби зер меоварем:

Масофаи қаср:

1. Дар Фикҳи исломӣ: дар назди ҳанафиён: 96

км.

2. Дар Аҳсанулфатово, қавли аввал: 98 км. 752 м.

Дар Аҳсанулфатово, қавли дуюм: 98 км. 784 м.

Дар Аҳсанулфатово, қавли сеюм: 82 км. 296 м.

3. Қавли охир ва мӯътамад: 77 км. 248 м.¹

Сафаре, ки камтарин муддати он се шабонарӯз ва ё масофаи 78 км-ро дар бар мегирад, барои он сафари шаръӣ номида мешавад, ки аҳком ва сабукиҳои хоссе аз ҷониби шарият ба он тааллуқ мегиранд. Аз қабил қасри намозҳои ҷаҳоррақатӣ, фурсати масҳи сешабонарӯза бар масҳиҳо, хориҷ шудани зан ҳамоҳи маҳрам, соқит шудани рӯзаи моҳи Рамазон ва қурбонӣ ва....

Ин аҳком ва сабукиҳо ба сафаре, ки камтар аз ин миқдор бошад, таъаллуқ намегиранд ва ба он дар истилоҳоти фикҳӣ сафари шаръӣ гуфта намешавад. Зеро он сафар ҳанӯз аз доираи сафарҳое, ки боъиси ранҷу саҳтиҳо мегарданд, поинтар мебошад. Аммо аз назари моҳият метавонад дар ҷорҷубаи муқаррароти шарият сурат бигирад.²

Намозҳои суннат дар сафар

Дар бораи суннатҳои муаккада, яъне

¹ мудулфатово», ҷ. 1, с. 216-220.

² Паёмбар (с) мефармояд:

аз шумо (мусофир)-ро аз хӯрдану нӯшидан ва хобаш боз медорад. Пас вақте ҳавас (ва кор)-ашро анҷом дод, ҳарчӣ зудтар ба сӯи аҳлаш баргардад». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1804, 3001, 5429).

суннатҳое, ки ҳамроҳи (пеш ё баъд аз) фарзҳо хонда мешаванд ва ба онҳо суннатҳои равоиби низ мегӯянд, дар сафар осор ва ривоятҳои зиёде омадааст. Донишмандон онҳоро чунин бо ҳам татбиқ додаанд, ки суннатҳои муаккада дар он таъкиде, ки дар бораи онҳо гардидааст, таҳфиф ба вуҷуд меояд ва бо ҳоли мусофир бештар бастагӣ доранд. Агар мусофире вақти кофӣ дошта бошад ва бе эҷоди ҳеҷ гуна мушкили ва машаққате барои худ ва ҳамроҳонаш битавонад суннатҳоро ба ҷо оварад, суннатҳоро беҳтар аст бихонад.

Вале агар вақти кофӣ надошта бошад ва ё ҳамроҳонаш шитоб дошта бошанд, суннатҳоро тарк намояд ва аз миёни намозҳои суннат танҳо суннати бомдодро ба ҷо оварад, зеро таъкиди он ҳамчунон бар ҳоли худ боқӣ аст.¹

Ҷамъи байни ду намоз

Худованд мефармояд:

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

«Албатта, намоз барои мӯъминон фарзест, бо вақтҳои муқарраргардида».²

Ҷамъ намудани ду намоз дар як вақт ба ду сурат аст: ҷамъи феълӣ ва вақтӣ.

Ҷамъи феълӣ: он аст, ки намозгузор намози пешинро ба таъхир андохта, онро дар охири

¹

² Сураи Нисо, 4: 103.

вақташ бигузорад ва намози асрро таъҷил наму-да, дар аввали вақташ бигузорад. Ҷамчунин на-мози шомро дар охири вақти он ва намози хуф-танро дар аввали вақташ ба ҷо оварад. Чунин ҷамъро ҷамъи феълӣ мегӯянд, ки дар истилоҳи фақеҳон ба «**ҷамъи сурӣ ё суварӣ**», яъне ба зоҳир ва дар сурат маъруф мебошад.

Албатта, чунин ҷамъ намудани байни ду на-моз дар шароит ҳеҷ мамнӯъияте надорад, зеро ҳар намоз дар вақти худ ба ҷо оварда мешавад ва танҳо дар зоҳир бо ҳам ҷамъ гардидаанд. Ва-ле агар зарурате вуҷуд надошта бошад ва намоз-гузор фурсати кофӣ дар ихтиёр дошта бошад, ҳар намозро дар вақти мустаҳаббии он ба ҷо овар-дан беҳтар аст. Зеро дар сурати ҷамъи феълӣ намозҳо баъзан аз вақтҳои мустаҳаббии худ бе-рун мешаванд. Дар сафар, машғулияти саҳт, сар-дии ҳаво ва дигар заруратҳо ҷамъи сурӣ бе ҳеҷ гуна ҳараҷе ҷоиш мебошад.

Ҷамъи вақтӣ: он аст, ки намози як вақт ба вақти намози дигар оварда шавад ва ҳарду намоз якҷоя дар як вақт гузорида шаванд. Намози асрро ба вақти намози пешин ва намози хуфтанро ба вақти намози шом оварда шавад, ки ба он **ҷамъи тақдим** гуфта мешавад. Ё намози пешинро ба вақти намози аср ва намози шомро ба вақти на-мози хуфтан бурда шавад, ки ин суратро **ҷамъи таъхир** мегӯянд. Чунин ҷамъро дар истилоҳи фақеҳон **ҷамъи ҳақиқӣ** мегӯянд.

Берун намудани як намоз аз вақти хуш ва ба ҷо овардани он дар вақти намози дигар бо ҳамроҳии он, ки ба он ҷамъи байни салотайн гуф-та мешавад, дар назди ҳанафиён на дар сафар (ба ҷуз ҳаҷ) ва на дар ҳазар ҷоиш нест.

Ҷамъи ҳақиқӣ танҳо дар мавсими ҳаҷ барои ҳоҷиён суннат мебошад. Онҳо дар рӯзи Арафа намози асрро дар вақти намози пешин дар Арафот ҷамъи тақдим ва намози шомро дар вақти намози хуфтан дар Муздалифа ҷамъи таъхир менамоянд ва онҳоро ба сурати намози қаср ба ҷо меоваранд.

Дар назди дигар мазҳабҳои исломӣ ҷамъи ҳақиқӣ, ҷӣ дар ҳаҷ бошад, ҷӣ дар сафарҳои дигар, ҷоиз аст.¹ Лозим ба ёдоварист, ки дар ҷамъи ҳақиқӣ низ риёяи тартиби намозҳо, яъне аввал пешин баъд аср ва аввал шом баъд хуфтан зарурӣ аст.

¹ Дар бораи ҷамъи ду намоз дар як вақт дар сафар ривоятҳои зиёде ворид шудааст, ки машоихи аҳноф онҳоро ба ҷамъи сурӣ ва зоҳирӣ ҳамл кардаанд. Аммо ҳамон тавре зикр шуд, ҳар кас метавонад намозҳои пешину аср ва шому хуфтанро ҳам дар сафар ва ҳам дар ҳазар дар зарурат ҷамъи зоҳирӣ намояд. Аз ҷониби шаръ дар ин кор ҳеҷ гуна монеъе вучуд надорад, вале ҷамъи ҳақиқиро танҳо дар сафари ҳаҷ суннат донистаанд.

Фасли шонздаҳум

НАМОЗИ ҶУМЪА

Яке аз иҷтимоъоти ҳафтагии мусалмонон «намози ҷумъа» мебошад ва намозгузoron дар рӯзи ҷумъа ба ҷои намози пешин намози ҷумъа меҳонанд. Ин намози бошукӯҳ бар асоси китоби Худо фарз гардидааст, он ҷо, ки мефармояд:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ

ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

«Эй касоне, ки имон овардаед, вақте дар рӯзи ҷумъа барои намоз нидо (азон) дода шуд, ба сӯи зикри Худо бишитобед ва хариду фурӯшро (дар он лаҳзаҳо) канор бигузored. Ин бароятон беҳтар аст, агар медониста бошед».¹

Намози ҷумъа бар ҳар касе, ки дорои шароити зерин бошад, фарзи айн аст:

1. Болиғ бошад.
2. Мард бошад.
3. Озод бошад.
4. Тандуруст бошад.
5. Бино бошад.
6. Муқим бошад.

Инҳо шартҳои фарз гардидани намози ҷумъа мебошанд.

Бинобар ин, намози ҷумъа барои но болиғ, зан, ғулом, бемор, нобино ва мусофир фарз

¹ Сураи Ҷумуъа, 62: 9.

нест.¹

Агар шахсони зикршуда ҳозир шаванд ва як ҷо бо мардум намози ҷумъаро бихонанд, ин намозашон ба ҷои фарзи пешин ҳисоб хоҳад шуд.

Шароити баргузории намози ҷумъа

Иқома ва баргузории намози ҷумъа ба мавҷудияти шартҳои зерин вобаста аст, ки шартҳои дуруст гардидани баргузории намоз мебошанд:

Шарти аввал: Шаҳри калон.

Намози ҷумъа бояд дар намозгоҳи шаҳри калон ё марказҳои маъмурӣ ва ҷамоъати деҳот барпо гардад, бинобар ин, хондани он дар деҳот ва рустоҳои хурд ҷоиз нест.

Шаҳри бузург ба шаҳре гуфта мешавад, ки масҷиди марказӣ ва калонтарини он ғунҷоиши ҳамаи намозгузорони он шаҳрро надошта бошад.

Дар финои шаҳри бузург ҳам барпо намудани намози ҷумъа дуруст аст ва финои шаҳр маконе аст, ки барои корҳои иҷтимоии мардуми он шаҳр омода карда шудааст, ба монанди маҳалли аспдавонӣ, майдонҳои варзишӣ, поёнаи мусофирбарӣ ва ғайра.

Шарти дуюм: Султон.

Намози ҷумъа тавассути ҳоким ва ё касе, ки ҳоким ўро маъмур ба адои он кардааст, барпо мегардад.

¹ Паёмбар (с) мефармояд:

ҳар шахси мусалмон аст дар ҷамоъат, ба истиснои чор нафар: банди ғулом, зан, кӯдак ва бемор». (Сунани Абу-довуд, 1067).

Шарти сеюм: Вақт.

Намози ҷумъа дар вақти пешин баргузор мегардад. Пеш аз пешин ва ё баъд аз он дуруст нест.

Шарти чорум: Хутба.

Хутба пеш аз намоз ва баъд аз дохил шудани вақти пешин хонда мешавад ва фарзи хутба ба гуфтани як таҳмид (**Алҳамду лиллоҳӣ**) ва ё (**Субҳоналлоҳи**) ва ё (**Ло илоҳа иллаллоҳ**) адо меёбад.

Тарзи хондани хутба ба ин тариқ аст, ки имом истода ва пои ба таҳорат ду хутба меҳонад ва дар миёни ду хутба бояд андаке бинишинад.

Шарти панҷум: Ҷамоъат.

Намози ҷумъа бояд бо ҷамоъат баргузор гардад ва ҳадди ақалли шумораи афроди ҷамоъат се нафар ба ғайри имом аст.

Агар ҷамоъате ба имом иқтидо карда, дар вақти намоз баъд аз сачда онро тарк намоянд, имом ҷумъаро такмил намояд. Вале агар пеш аз сачда онро тарк кунанд, намози ҷумъа ботил хоҳад шуд ва имом бояд намози пешинро бихонад.

Шарти шашум: Иҷозати умумӣ.

Иҷозаи умумӣ ва ҳамагонӣ ба ин тариқ сурат мегирад, ки дарвозаи масҷиди ҷомеъ ба рӯи мардуме, ки ба намози ҷумъа меоянд, кушода шавад ва барои дохил шудани онҳо монеъае набошад. Бинобар ин, дар ҷое, ки барои оммаи мардум иҷозати вуруд набошад ва ё дар ҷое ба сурати пинҳонӣ гузоридани намози ҷумъа ҷоиз нест.

Ёдовар мешавем, ки шарти якум ва дуюм аз

ҷумлаи шартҳои афзалияти баргузори намози ҷумъа мебошанд. Зеро бо мавҷудияти он ду шарт таассуроти маънавӣ ва ҳикматҳои иҷтимоӣи намози ҷумъа бештар зоҳир мешаванд. Агар ин ду шарт вуҷуд надошта бошанд ҳам, ба ҷой овардани намози ҷумъа фарз мебошад, вале бе мавҷудияти шартҳои дигар намоз дуруст намегардад.

Тарзи хондани намози ҷумъа

Рӯзи ҷумъа ду бор азон гуфта мешавад. Бо азони аввал мардум хариду фурӯш ва дигар корҳои дунявии хешро тарк карда, ба сӯи масҷид мешитобанд.

Канор гузоштани хариду фурӯш ва дигар корҳои зиндагӣ дар соъати баргузори намози ҷумъа ва шитофтан ба сӯи намоз бар одамони дорои шароити баргузори он фарз мебошад. Касе бар хилофи ин амри илоҳӣ амал намояд, тарки фарз кардааст ва ба азоби Худо гирифта мегардад.

Сипас, имом ба минбар баромада, рӯ ба ҷамоат қарор мегирад ва он гоҳ азони дуюм гуфта мешавад. Баъд аз он имом шурӯъ ба хутба карда, ду хутба эрод менамояд ва дар миёни он ду андаке менишинад. Ҳар гоҳ хутбаи дуюмро ба поён расонид, ду рақаъати намози ҷумъаро бо ҷамоат ба ҷо меоварад.

Аҳкоми намози ҷумъа

Макрӯҳ аст, ки рӯзи ҷумъа шахсони маъзур (ғуломон, беморон, нобиноҳо ва мусофирон) ва

зиндонӣ намози пешинро дар шаҳри бузург бо ҷамоат адо намоянд. Ҳамчунин макрӯҳ аст, ки дар ин рӯз одами ғайри маъзур, яъне дорои шароити баргузори намози ҷумъа, намози пешинро дар хонааш пеш аз ҷумъа бихонад. Агар баъд аз адои он (бо кароҳият) дар хонааш ба сӯи намози ҷумъа бишитобад, дар ҳоле, ки имом ҳанӯз машғули хондани намози ҷумъа бошад, намози пешини ӯ ба муҷарради берун шудан аз хонааш, ботил мегардад, ҳарчанд ба намози ҷумъа нарасад.

Ҳар гоҳ намозгузор ба ҷамоати намози ҷумъа ҳангоми ташахҳуд ва ё сачдаи саҳв ҳам, ки расад, бояд намози ҷумъаро ният карда, намозашро такмил намояд.

Ҳар гоҳ имом ба минбар баромада, машғули хондани хутба шавад, намозгузoron бояд рӯ ба рӯи имом бинишинанд ва воҷиб аст ба хутбаҳо гӯш диҳанд. Шунавандагон ҳангоми хондани хутбаҳо аз сухан гуфтан ва намоз хондан то охири хутбаҳо бипарҳезанд, зеро сухан гуфтан ва намоз хондан дар он вақт ҳаром аст.

Суннат аст, ки имом дар хутбаҳо нукоти зеринро барои мардум зикр намояд:

1. Ҳамд ва санои илоҳиро ба ҷо оварад.
2. Бар Паёмбари Ислom (с) дуруду салом бифристад.
3. Мардумро ба тарси Худо ва парҳез аз гуноҳон тавсия намояд.

Ҳамчунин, сазовор аст дар хутбаҳо ин матолибро ҳам бигӯяд:

1. Он чи мусалмонон дар зиндагӣ ва охират ба он ниёз доранд.
2. Мардумро ба он чи дар ҷаҳон мегузарад ва

ба суду зиёни мусалмонон аст, огоҳ кунад.

3. Аз масоили сиёсӣ ва иқтисодӣ, он чӣ ба истиқлол ва озодии онҳо дахл дорад ва аз чигунагии муносибатҳои онҳо бо дигар миллатҳо суҳан гӯяд.

4. Мусалмононро аз даҳолати давлатҳои ситамгару истеъморгар дар умури сиёсӣ ва иқтисодӣ, ки ба баҳракашии (истисмор) онон ҳотима меёбад, огоҳ кунад.

Порае аз фазоиلى рӯзи ҷумъа

Паёмбари акрам (с) ғамудаанд, ки: **«Беҳтарин рӯзе, ки офтоб дар он тулӯъ намудааст, рӯзи ҷумъа мебошад. Дар ҳамин рӯз Одам офарида шуда, дар ҳамин рӯз дохили биҳишт гардонида шудааст ва дар ҳамин рӯз аз биҳишт берун оварда шуд. Рӯзи қиёмат низ дар ҳамин рӯз воқеъ мешавад».**¹

Имом Аҳмади Ҳанбал мефармояд: «Мартаба ва дараҷаи шаби ҷумъа аз баъзе ҷанбаҳо аз шаби қадр беҳтар аст, зеро дар ҳамин шаб сарвари ду олам - паёмовари бар ҳаққи илоҳӣ - ҳазрати Муҳаммад (с) дар батни модар ҷилваафрӯз шуданд ва ин инояти ҳақ боъиси ин ҳама хайру баракат гардидааст, ки онҳоро ҳадду ҳисобе нест».

Паёмбари акрам фармудаанд, ки: **«Дар рӯзи**

¹ Саҳеҳи Муслим, 1974 (854)-18. Сунани Абудовуд, 1046. Сунани Тирмизӣ, 488, 491. Дар охири яке аз ин ривоятҳо омадааст:

ва хостаи бандаи мӯъмин аз Худо ба он мувофиқ ояд, ҳатман, онро барояш ато мекунад». Ин бахши ҳадис дар Саҳеҳи Бухорӣ низ бо шумораи 935 ва дар Саҳеҳи Муслим бо шумораи 1966, (852)-13, 14, 15 зикр шудааст.

ҷумъа соҳате ва лаҳзаҳое мавҷуд аст, ки ҳар дуҳо ва хоҳиши бандаи мӯъмин аз даргоҳи Ҳақ дар он иҷобат ва бароварда мегардад».¹

Аммо ин соҳат ва лаҳзаҳои гуворо муайян нагардида, то шахси мусалмон ва бандаи мӯъмин тамоми лаҳзаҳо ва соҳатҳои ин рӯзро дар ҳолати таваҷҷӯҳи ба Худо ба сар бибарад.

Одоби рӯзи ҷумъа

Аз он ҷо, ки рӯзи ҷумъа рӯзи озодӣ ва истироҳати ҳафтагии мусалмонон аст, дар он рӯз беҳтар аст бандаи мӯъмин ба фикри корҳое бошад, ки ба покизагию истироҳати баданӣ ва зебоиву латофати рӯҳӣ мусоидат мекунад. Аз ҷумла: 1. Ғусл намудан ва мӯи сар ва ғайраро тарошидан. 2. Беҳтарин либосҳои худро пӯшидан. 3. Атру хушбӯӣ задан. 4. Нохун гирифтани. 5. Ба зиёрати ҳешону дӯстон рафтан. 6. Дар аввали вақти намоз ба масҷиди ҷомеъ рафтан.....

Фазоиلى намози ҷумъа

1. Намози ҷумъа фарзи айн (қатъӣ) аст, ки дар Қуръони маҷид, ҳадисҳои мутаваҷҷиҳ ва иттифоқи назари тамоми уммати Ислом собит шудааст. Он яке аз бузургтарин маросими исломӣ ба шумор меравад. Мункири (инкоркунанда) он кофир ва беузр тарккунандаи он фосиқ мебошад. Худованд мефармояд:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ

ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

¹ Сунани Тирмизӣ, 490. Сунани Ибни Моҷа, 1137, 1138.

«Эй касоне, ки имон овардаед (мӯъминон), чун дар рӯзи ҷумъа барои намоз азон дода шавад, ба сӯи зикри Худо бишитобед ва хари-ду фурӯшро раҳо созед. Ин барои шумо беҳтар аст, агар бидонед».¹

2. Паёмбари акрам (с) фармудаанд: *«Ҳар кас рӯзи ҷумъа гусл намуда, пас аз истеъмоли хушбӯию атр ба сӯи масҷиди ҷомеъ биравад ва бе ин, ки қадам бар сари касе ниҳад (ва касеро озор диҳад), вориди масҷид гашта, ба андозаи ҳоли худ намози нафл бигузорад ва вақте имом барои хондани хутба болои минбар рафт, бо риъояи хомӯшӣ ба хутбаҳо гӯши ҷон бисупорад, аз ҷумъаи гузашта то ҷумъаи ҳозир тамоми гуноҳонаш бахшуда гарданд»*.²

3. Паёмбари акрам (с) дар бораи шахсоне, ки намози ҷумъаро тарк мекунад, мефармояд: *«Мардумоне, ки намози ҷумъаро тарк меку-нанд, бояд аз ин корашон даст кашанд, ва-гарна Худованд бар дилҳои онҳо мӯҳри (гафлат) мезанад ва бо ҳамин дар ҷумлаи гофилон қарор мегиранд»*.³

Низ мефармояд: *«Касе се ҷумъаро аз рӯи бетаваҷҷӯӣ ва саҳлангорӣ тарк намояд, Ху-дованд бар дилаш мӯҳр мезанад»*.⁴

Хутба хондан

¹ Сураи Ҷумуъа, 62: 9.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 883, 910. Муснади Имом Аҳмад, 21029. Сунани Ибни Моҷа, 1097.

³ Саҳеҳи Муслим, (865)-40. Сунани Насоӣ, 1369.

⁴ Сунани Абудовуд, 1052. Сунани Тирмизӣ, 500. Сунани Насоӣ, 1367, 1368. Сунани Ибни Моҷа, 1125.

а) Вақте мардум барои намоз гирди ҳам ома-данд, имом бар минбар бинишинад ва муаззин рӯ ба рӯи имом истода, азон диҳад. Баъд аз азон имом бархоста, ба хутба шурӯъ намояд.

б) Дар хутба ин чизҳо суннат аст: 1) истода хондани хутба, 2) ду хутба хондан, 3) дар миёни ду хутба ба андозаи се бор тасбеҳ гуфтан ниша-стан, 4) дар вақти хондани хутба ба мардум рӯй овардани имом, 5) пеш аз шурӯъи хутба оҳиста «Аъзубиллоҳ» гуфтан, 6) хондани хутба ба тав-ре, ки мардум садои имомро бишнавад, 7) дар хутба мафохими зеринро баён кардан:

а) ҳамди Худо, б) додани шинохтҳое дар бо-раи Худованд ва баёни ягонагии Ӯ, в) дуруд фи-ристондан ба пайомовари илоҳӣ ва баёни воқеъияти рисолати (маъмурият) ҳазрати Муҳаммад - фиристодаи Худо, г) панду андарзҳои лозим, д) тиловати оятҳое аз Қуръони азимуш-шаън, ж) дар хутбаи дуюм барои мусалмонон дуъо намудан.

8) дароз накардани хутба, 9) бар минбар хон-дани хутба ва агар минбар набошад, бар чизи ди-гаре така зада хондани он, 10) ҳарду хутбаро то ҷои дуруд фиристодан ба арабӣ хондан ва бақияро ба забони мардуми намозгузор баён кардан, 11) рӯй ба қибла нишастани намозгузо-рон.

в) Вақте имом барои хондани хутба бархест, дигар намоз хондан ва ё бо ҳам сӯҳбат кардан макрӯҳ аст ва чун ба хутба шурӯъ намуд, ба хутбаҳо гӯш супоридани намозгузoron воҷиб ме-бошад ва ҳар гуна машғулияти дигаре ноҷоиз

аст.¹

г) Вақте хутба шурӯъ шуд ва касе суннат ме-хонад, агар суннати муаккада бошад, онро тамом намояд ва агар муаккада набошад, ду ракаъат хонда, салом диҳад.

д) Хутбаро аз рӯи навишта хондан ҷоиз аст.

ж) Дар вақти ёди номи Паёмбар (с) намозгу-зорон бо дили худ дуруд бифиристанд, ҷоиз аст.

Порае аз масоили намози ҷумъа

1. Ҳар касе, ки хутбаро хонд, беҳтар аст ҳамон кас намозро бо мардум бигузорад. Агар шахси дигаре намозро баргузор намояд, ҷоиз аст.

2. Пас аз тамом шудани хутба фавран бояд намозро шурӯъ намоянд. Дар миёни хутба ва на-моз анҷом додани корҳои дунявӣ макрӯҳ аст. Ам-мо, агар кори диние бошад, боке надорад.

3. Беҳтар аст, ки намози ҷумъа дар як шаҳр як ҷо хонда шавад, ҳарчанд баргузори он дар чан-дин ҷои шаҳр боке надорад.

4. Агар касе дар қатъаи ахир ё баъд аз сачдаи саҳв ба намози ҷумъа бипайвандад, ҷамоъатро дарёфтааст, намозашро пас аз салом додани имом тамом намояд.

¹ Расули Худо (с) мефармояд:

асное, ки имом хутба мехонад, ба ҳамроҳат бигӯй хомӯш бош ва гӯш кун, дар ҳақиқат, беҳуда гуфтай». (Саҳеҳи Бу-хорӣ, 934. Саҳеҳи Муслим, 1962 (851)-11, 1963. Сунани Тирмизӣ, 1512. Сунани Насоӣ, 1400, 1401).

Яъне дар он лаҳзаҳои гуворо ва фазои маънавӣ бояд шах-си мусалмон болотарин тамаркузи фикрӣ ва таваҷҷӯҳи ботинии худро ба шунидани суханони имом равона созад. Зеро ҳатто ба ҳамроҳи худ чунин мурочиъат намудан беҳудагӣ ва лағв ба шумор меравад.

5. Пас аз намози ҷумъа баъзе одамон фарзи пешини эҳтиётӣ мехонанд. Ин кор мутлақо дуруст нест.

Фасли ҳабдаҳум

НАМОЗИ ИДАЙН (Қурбон ва Рамазон)

Дар ду иди Фитр (Рамазон) ва Қурбон хондани намози махсуси ид бар онҳое, ки намози ҷумъа барояшон воҷиб аст, воҷиб мебошад.

Таърихи аввали моҳи шавволро иди Фитр ва таърихи даҳуми моҳи зулҳиҷҷаро иди Азҳо (Қурбон) меноманд. Ин ду рӯз дар Ислом рӯзи иду хушӣ аст ва ба унвони шукрона ду ракаъат намоз дар ин ду рӯз воҷиб мебошад.

Тамоми он шарту шароите, ки барои сиҳат (дурустӣ) ва вучуби намози ҷумъа баён гардид, барои намози идайн низ зарурӣ мебошанд. Ғайр аз хутба, ки дар намози ҷумъа хондани он фарз ва шарт аст ва пеш аз намоз хонда мешавад, вале дар намози идайн хутба шарт нест, балки суннат аст ва баъд аз намоз хонда мешавад. Аммо гӯш кардани ин хутба мисли хутбаи ҷумъа воҷиб аст ва корҳои хилофи он ҷоиз нест.

Вақти намози идайн

Вақти намози идайн аз баланд шудани офтоб аст, яъне он ҳангоме, ки хондани намоз ҷоиз мешавад, то заволи офтоб.

Суннатҳо ва мустаҳабботи идайн

Дар рӯзҳои ид мисвок ва ғусл кардан, хушбӯӣ истеъмол намудан ва беҳтарин либосҳоро

пӯшидан суннат аст.

Дар иди Фитр пеш аз рафтани ба намозгоҳ бо чизе даҳон ширин намудан¹ ва закоти фитр (садакаи фитр)-ро ҳам пардохтан мустаҳаб аст.² Вале дар иди Қурбон хӯрданро то адои намоз ба таъхир гузоштан лозим аст ва агар қурбонӣ дошта бошанд, аз он бихӯранд.³

Тарзи адои намози идайн

Тамоми шароите, ки барпо намудани намози ҷумъа ба онҳо бастагӣ дошт, барои баргузори намози идайн ҳам лозим мебошанд, ба ғайр аз хутба, ки он дар намози идайн суннат буда ва баъд аз адои ду ракаъат намоз хонда мешавад.

Намози иди Фитр ва Қурбон ду ракаъат аст ва тарзи адои он ба ин тариқ аст, ки аввал имом тақбири таҳрима («Аллоҳу акбар») гуфта, ба намоз сар мекунад. Аввал чун дигар намозҳо сано мекунад ва баъд аз он се бор бо садои баланд

¹ Аз Анас (р) ривоят шудааст, ки:

рӯзи иди Фитр, то чанд хурмое намехӯрд, (ба намоз) хорич намешуд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 953. Сунани Ибни Моҷа, 1754).

² Ибни Аббос (р) мефармояд:

а-дақа)-и фитрро барои покии шахси рӯзадор аз беҳудагӣ ва дигар плефтагӣҳо ва барои ғизои бенавоён фарз гардондааст. Касе онро пеш аз намоз (и ид) адо намояд, он закоти пазируфташуда аст ва касе онро баъд аз намоз адо намояд, он садакае аз садақот мебошад». (Сунани Абудовуд, 1609. Сунани Ибни Моҷа, 1827).

³ Дар ривояти дигар омадааст:

иди Фитр, то намехӯрд, (ба намоз) хорич намешуд ва дар рӯзи иди Наҳр (Қурбон), то (аз намоз) барнамегашт, намехӯрд». (Сунани Тирмизӣ, 542. Сунани Ибни Моҷа, 1756).

такбир («Аллоҳу акбар») гуфта, дар ҳар такбир дастҳояшро мебардорад. Пас аз он «Аъзу биллоҳ» ва «Бисмиллоҳ»-ро паст ва баъд сураи «**Фотиҳа**»-ро ҳамроҳ бо сураи дигаре баланд меҳонад. Сипас ба рукӯъ ва сучуд рафта, ракаъати аввали намозро ба ҷо меоварад.

Он гоҳ барои ракаъати дуюм бармехезад ва бо садои паст «**Бисмиллоҳ**» гуфта, сураи «**Фотиҳа**» ва сураи дигареро бо садои баланд меҳонад. Пас аз он се бор бо садои баланд такбир мегӯяд ва дар ҳар такбир дастҳои худро баланд мекунад. Ҳоло дигар такбиргӯён ба рукӯъ ва пас аз он ба сучуд рафта, монанди дигар намозгӯ рақаъати дуюмашро ҳам анҷом медиҳад.

Хондани ду хутба барои намозгузoron баъд аз анҷоми намоз суннат аст ва имом дар он бояд аҳкоми идайнро барои мардум баён созад. Масалан, дар иди Фитр масоили садакаи фитрро ва дар иди Қурбон масоили қурбонӣ ва такбироти ташриқро баён намояд.

Ва ҳамчунин сазовор аст матолиберо, ки дар хутбаи ҷумъа барои мардум мегӯяд, дар хутбаҳои намози идайн низ бигӯяд.

Аҳкоми намози идайн

Ҳар гоҳ узре пеш ояд ва натавонанд дар рӯзи ид намози иди Фитрро ба ҷо оваранд, фардои он рӯз онро адо менамоянд ва агар дар рӯзи дуюм ҳам узре ба миён омада, монев аз баргузории намози ид гардад, дигар наметавонанд онро дар рӯзи сеюм адо намоянд.

Аммо намози иди Қурбонро метавонанд то рӯзи сеюм адо намоянд, хоҳ узре пеш омада бошад, хоҳ не. Аммо таъхири он бе узр карохият

дорад.

Ҳар гоҳ намози идайн қазо шавад, дигар қазои он хонда намешавад, зеро идайн қазо надорад.

Намози идайн азону қомат надорад, балки мустаҳаб аст онро ба ин тариқ эълон намоянд: «Ассалоту ҷомиъатун»

Ҳангоми рафтан ба намозгоҳ мустаҳаб аст дар роҳ бо садои баланд такбири ташриқ гӯянд.

Одобу суннатҳои ид

Рӯзҳои ид рӯзҳои покизагиву озодагӣ, шодмониву фароғат ва анҷоми амалҳои башардӯстона мебошанд. Бинобар ин, шахси мусалмон дар он рӯз бояд баландтарин одоби мушоират ва меъёрҳои ахлоқи шаръиро риёя намояд.

1. Дар рӯзи ид корҳои зерин суннат мебошанд: 1. Ғусл намудан, 2. мисвок кардан, 3. беҳтарин либосҳои худро пӯшидан, 4. атру хушбӯй задан, 5. субҳ барвақт аз хоб бархестан, 6. ба идгоҳ зуд рафтан, 7. пеш аз рафтани ба идгоҳ садакаи фитрро пардохтан, 8. пеш аз рафтан ба идгоҳ дар иди Фитр чизе хӯрдан, 9. дар иди Қурбон то баргузории намоз чизе нахӯрдан, 10. намози идро дар идгоҳ хондан, 11. аз роҳе ба намозгоҳ рафта ва аз роҳи дигаре баргаштан,¹ 12. пиёда ба намозгоҳ рафтан, 13. дар роҳ рӯзи иди Фитр такбирро оҳиста гуфтан, 14. дар рӯзи иди Қубон такбирро баланд гуфтан.

¹ Аз Ҷобир (р) ривоят шудааст, ки:

ид роҳи (рафту) баргашташро (аз намоз) иваз мекард». (Саҳеҳи Бухорӣ, 986. Сунани Тирмизӣ, 541).

2. Дар идгоҳ гузоридани намози дигаре пеш ё баъд аз намози ид макрӯҳ аст.

3. Барои касоне, ки намози ид бар онҳо воҷиб нест, низ пеш аз баргузор шудани намози ид хондани намози нафл макрӯҳ аст.

4. Намози идро дар чандин масҷиди шаҳр баргузор намудан ҷоииз аст.

5. Касе, ки ба ҷамоъат нарасад, наметавонад намози идро танҳо бигузорад. Ҳамчунин, агар намози намозгузоре аз аҳли ҷамоъат фосид гардад, наметавонад онро қазо ба ҷой оварад, зеро намози ид қазо надорад. Аммо, агар чанд нафари дигаре пайдо шаванд, метавонанд бо ҳам ҷамоъати дигаре барпо намоянд ва намози идро бо ҳам бигузоранд.

6. Шахсе пас аз фориғ шудани имом аз такбироти рақъати якум ба ҷамоъат пайваст, агар имом дар ҳоли қиём аст, баъд аз ният кардан ғавран такбиротро бигӯяд, агарчи имом машғули қироъат бошад. Агар имомро дар рукӯъ дарёбад, дар сурате, ки гумони ғолибаш ин бошад, ки баъд аз гуфтани такбирот метавонад дар рукӯъ ба имом бирасад, такбиротро ғавран баъд аз ният бигӯяд ва ба рукӯъ равад.

Вале агар ғолиби гумонаш ин бошад, ки дар сурати гуфтани такбирот наметавонад дар рукӯъ ба имом бирасад, ният карда, ба рукӯъ равад ва дар рукӯъ ба ҷои тасбеҳоти рукӯъ, такбиротро бигӯяд. Агар пеш аз тамои кардани такбирот имом аз рукӯъ баланд шавад, ӯ низ ҳамроҳи имом баланд шавад ва бақияи такбирот аз вай муъоф (соқит) аст.

7. Агар касе пас аз хондани як рақъат ба ҷамоъат пайваст, дар вақти ба ҷой овардани ин

рақъат аввал қироъат намояд ва баъд такбиротро бигӯяд.

8. Агар имом гуфтани такбиротро фаромӯш кунад ва ба рукӯъ равад, дар рукӯъ такбиротро бигӯяд ва ба қиём барнагардад. Агар баргашт ва такбиротро гуфт, низ намоз ҷоииз мешавад ва дар ҳарду сурат, аз сабаби издиҳом саҷдаи саҳв воҷиб намешавад.

Такбироти ташриқ

Такбири ташриқ пас аз намози фарзи бомдоди рӯзи нӯҳуми Зулҳиҷа-рӯзи Арафа-шурӯъ мешавад ва баъд аз намози асри рӯзи сиздахум ба поён мерасад. Як бор гуфтани такбири ташриқ бар ҳар намозгузор пас аз ҳар намози фарзӣ ғавран воҷиб аст. Зан бошад, ё мард, бо ҷамоъат намоз бихонад, ё танҳо.

Пас аз намози фарз ғавран такбир гуфта мешавад. Занҳо такбирро оҳиста мегӯянд. Пас аз намози ид низ гуфтани такбир воҷиб аст. Такбири ташриқ муддати панҷ рӯз ё пас аз бисту се вақт намоз гуфта мешавад.

الله أكبر، الله أكبر، لا إله إلا الله و الله أكبر، الله أكبر و الله الحمد.

Аллоҳу акбар, аллоҳу акбар, ло илоҳа иллоҳу валлоҳу акбар, аллоҳу акбар ва лиллоҳил ҳамд.

Ҳар гоҳ имом такбироти ташриқро фаромӯш кунад, муқтадӣ бояд такбир гӯяд.

Фасли ҳаждаҳум

НАМОЗИ КУСУФ (гирифтани офтоб)

Ҳангоми гирифта шудани офтоб ва моҳтоб гузоридани ду ракаъат намоз суннат аст. Расули Худо (с) дар ин бора мефармояд: **«Офтоб ва моҳ ду нишонае аз нишонаҳои (илм ва қудрати) Худованд ҳастанд ва ҳаргиз онҳо барои марг ва зиндагии касе гирифта наменашаванд. Пас ҳар гоҳ онро дидед, намоз бихонед».** Дар ривояти дигар омадааст: **«Пас вақте онро дидед, дуъо намоед, такбир бигӯед, намоз бигузored ва садақа намоед».**¹

Ҳангоми гирифтани офтоб имоми ҷумъа бо мардум ба сурати дастаҷамъӣ ду ракаъат намоз мехонанд, ки онро намози кусуф гӯянд.

Намози кусуф монанди намози нафл аст ва хуфя (паст) хонда мешавад. Азон ва иқомат ҳам надорад ва дар ҳарду ракаъати он сураҳои дароз қироъат мешавад.

Баъд аз намоз то рӯшан гардидани офтоб дуъо мекунанд.

Агар имоми ҷумъа дар намози кусуф ҳозир нашавад, то рӯшан шудани офтоб мардум танҳо намоз мехонанд.

Намози хусуф (ҳангоми гирифта шудани моҳтоб) низ монанди намози кусуф аст, танҳо ин, ки намози хусуф бо ҷамоъат адо намешавад,

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1042, 1043, 1044, 1046, 1047, 1058, 1212, 3203. Саҳеҳи Муслим, 2086 (901)-1. Сунани Насоӣ, 1473.

балки ба сурати танҳой хонда мешавад. Зеро дар ин мавридҳо муҳим он аст, ки мусалмонон бо зикру намоз ва дуъо ба ин нишона ва падидаи Худованд таваҷҷӯҳ кунанд.

Дар намози кусуф ва хусуф хутба вучуд надорад. Аммо имом метавонад мардумро ба тақво, покӣ ва парҳезгорӣ тавсия намояд.

Расули Худо (с), ҳамон тавре дар ҳадис дидем, дар ҳолати кусуф ва хусуф ба додани садақа низ тавсия намудааст.

Намози истисқо (талаби борон ва серобӣ)

«Истисқо» ба маънои талаби борон аст. Ҳангоми омадани хушксолӣ ва ё ниёзмандӣ ба об, шодобӣ ва сарсабзии табиъатро аз боргоҳи Худованд хоستان аст.

Намози талаби борон маснун аст, вале на ба таври муаккад. Яъне Паёмбар (с) агар гоҳе пас аз баргузории ду ракаъат намоз борон, шодобии сарзаминҳо ва эҳёи табиъати зиндари аз Худо талаб мекард, гоҳе ҳам ба дуъо аз болои минбари худ, ба хусус дар рӯзҳои ҷумъа, иктифо менамуд.

Истисқо ба ин тариқ аст, ки ҳар гоҳ мусалмонон ба борон ва серобӣ ниёз пайдо кунанд, рӯ ба қибла истода, ба даргоҳи Илоҳӣ дуъо ва истиғфор (талаби омурзиши гуноҳон) карда, фурутанона аз ӯ резиши борон ва серобиро дархост менамоянд.

Метавонанд ба ҷои дуъо ва истиғфор ду ракаъат намоз ба ҷо оваранд ва тарзи адои намози истисқо ба ин шакл аст, ки имом ҳамроҳ бо мардум хоксорона ва сарафканда пиёда ба саҳро ё

замини ҳамвор баромада, ду ракаъат намоз, монанди ду ракаъати намози идайн мехонанд. Аммо дар намози истисқо такбироти зиёде вучуд надорад ва баъд аз намоз имом рӯ ба мардум гардонид, ду хутба мехонад. Сипас ҳама рӯ ба сӯи қибла оварда, ба дуъо ва истиғфор мепардозанд.

Мустаҳаб аст, ки хабари баргузори намози талаби борон чанд рӯз пештар ба василаи имом ва раиси қавм дар миёни мардум эълон шавад. Имом дар хутбае, ки пас аз ду ракаъат намози талаби борон эрод менамояд, мардумро ба тавба, талаби омурзиш аз Худованд, баргардонидани мазолими мардум, рӯза, садақа ва дигар аъмоли нек фаро хонад.

Анҷом додани ин корҳо пеш аз намози талаби борон хуб аст. Зеро фазои иҷтимоии гуноҳолуд, зулму ситам, тарки бандагии Худо ва..., заминасози пешомадҳои нохуш, хушксолӣ, обхезию тӯфон, заволи неъмат ва паридани баракат аз зиндагӣ ва..., мегарданд. Сазои аъмоли бади одамон, вақте муқаррароти дини Ёро зери по мениҳанд, ба сурати пешомадҳои нохуше дар табиъат зоҳир мешавад.¹

¹ Расули Худо (с) мефармояд:

а-рдуме амали рибо ва зино ривоч пайдо кунад, онҳо азоби Худоро ба сари худ фуруд овардаанд». (Саҳеҳи Ибни Хиббон, 4410, ҷ. 10, с. 258. Муснади Имом Аҳмад, 3799, ҷ. 1, с. 663. Муснади Абуяъло, 4981, ҷ. 8, с. 396. Мустадраки Ҳоким, 2261, ҷ. 2, с. 43. Шуъабулмон, 5531, ҷ. 4, с. 397).

Оё аз азоби иқтисодие, ки имрӯз дар натиҷаи муъомилоти рибавии бонкҳо ва қарзҳои бо протсент ба сари мардуми бенаво ва камбизолати дунё омадааст, чизи саҳтгаре ҳаст? Оё аз бемории СПИД ва вируси норасоии масунияти бадан, ки дар натиҷаи ривоч пайдо кардани зинокорӣ ва бевандубориҳои ҷинсӣ дар ҷомеаҳо ба ҷони миллионҳо

Аммо он чизе, ки имрӯз баъзе мардум дар ҷунин ҳолат бо номи «оши пеши мазор» ва..., анҷом медиҳанд, аз назари шарият ҷои нест ва бар хилофи суннати Расули акрам (с) мебошад.

Шарт нест имом дар вақти хутба ҷелак ва ридои худро чаппа бикунанд (бипӯшад).

Мардум метавонанд намози истисқоро ба сурати танҳо низ бихонанд.

Намози хавф

Бояд донист, ки намоз ҳеҷ гоҳ ва дар ҳеҷ ҳоле аз бандаи мӯъмин соқит намешавад. Ҳатто агар мусалмонон дар майдони ҷанг ва дар ҳолати рӯё-рӯӣ ва задухӯрд бо душманон қарор дошта бошанд ҳам, бояд намозро ба ҳар сурате, ки имкон дорад, баргузор намоянд. Бинобар ҳамин аҳамияти намоз аст, ки намози хавф ё намози ҳолати ҷанг аз ҷониби Худованд амр гардидааст.

Ҳангоми набард ҳар гоҳ тарс аз ҳуҷуми душман шиддат гирад, мусалмонон намозашонро ба ин сурат адо мекунанд: Имом мардумро ба ду даста тақсим мекунад. Дастаеро дар муқобили

одам таҳдид мекунад, имрӯз чизе хатарноктар мушоҳида мешавад?

Расули Худо (с) дар ҳадиси дигаре мефармояд: *ё-ни ҳар қавм ва миллате амали рибохорӣ интишор ёбад, онҳо ба хушксолӣ ва қатъи гирифтӣ мегарданд ва дар миёни ҳар қавме ришвахорӣ ривоч ёбад, онҳо ба тарсу ваҳшат гирифтӣ мегарданд». (Муснади Имом Аҳмад, 17367, ҷ. 5, с. 233).*

Бибинед, имрӯз тамоми кормандони мақомоти идорӣ ва коргузори соҳаҳои гуногун, дар натиҷаи интишори беварияи ришвахорӣ дар тору пуди ҷомеа, дар ҳолати тарсу ваҳшат аз якдигар ба сар мебаранд.

душман қарор медиҳад ва бо дастаи дуюм ракаъати аввали намозро адо менамояд ва ҳамин ки сарашро аз сачдаи дуюм баланд кард, ин дастаи намозгузoron мераванд ва дар муқобили душман қарор мегиранд ва дастаи аввал омада, ба имом иқтидо мекунанд ва имом ракаъати дуюмро бо онҳо хонда, салом медиҳад. Аммо иқтидокунандагон салом намедиҳанд, балки рафта, дар баробари душман меистанд.

Сипас он даста, ки дар муқобили душман қарор гирифта буданд, меоянд ва ракаъати дуюмашонро бе қироъат пурра намуда, салом медиҳанд. Баъд аз он онҳо рафта, дар баробари душман қарор мегиранд. Сипас дастаи дуюм бар мегарданд ва бақияи ракаъаташонро бо қироъат ба итмом расонида, салом медиҳанд.

Ин буд тафсили чигунагии баргузории ду ракаъат фарзи намози фаҷр (бомдод) ва ё ин ки намози қаср, агар имом мусофир бошад. Ва агар имом муқим бошад, дар фарзи намозҳои чаҳорракаъатӣ бо ҳар дастае ду ракаъат намоз мегузорид.

Дар намози мағриб (шом) имом бо дастаи аввал ду ракаъат ва бо дастаи дуюм як ракаъати намозро меҳонад.

Дар аснои намози хавф мусалмонон силоҳи худро ба замин намегузоранд.

Агар шиддати хавф ба ҳадде бошад, ки натавонанд намозашонро бо ҷамоъат барпо намоянд, метавонанд бар болои маркабҳояшон (аспҳо, харҳо ва дигар техникаи ҷангӣ) ва бо ишораи сар ва рӯ ба ҳар тарафе, ки доранд, намозашонро ба сурати инфиродӣ (танҳо-танҳо) хонанд.

Агар дар вақти баргузории намоз душман ба онҳо ҳамла намояд ва онҳо маҷбур ба ҷанг ша-

ванд ё роҳ раванд ва ё ин ки ба сӯи маркабҳояшон ҳаракат кунанд, намозашон ботил мегардид.

Намоз дар Каъба

Хондани намози фарз ва нафл дар дохили Каъбаи муъаззама саҳеҳ аст, вале дар болои он макрӯҳ мебошад.

Намоз дар Каъба, чи ба сурати инфиродӣ (танҳо) ва чи бо ҷамоъат дуруст аст, ҳарчанд рӯи намозгузoron ба як тараф набошад, магар дар сурате, ки пушти муқтадӣ ба сӯи рӯи имом бошад. Дар ин сурат намози муқтадӣ дуруст нахоҳад шуд.

Фасли нуздаҳум

АҲКОМИ ЧАНОЗА Эҳтизор (назъи чон)

Мусалмоне, ки маргаш фаро расида, дар ҳоли «эҳтизор» (назъи чон) қарор гирад, вайро бар пушт хобонида, пойҳояшро ба сӯи қибла намоянд ва дар зери сараш болишт ё чизе бигузоранд, то рӯяш ба ҷониби қибла шавад. Он гоҳ ба атрофаш нишаста, калимаи «таййиба»-ро ба вай талқин намоянд, вале барояш дастури гуфтан надиханд, зеро вақти ниҳоят нозукест ва маълум нест аз даҳонаш чӣ берун меояд.¹

Ҳамин ки фавтид, даҳонашро (манаҳашро) баста ва чашмонашро бипӯшонанд. Ҳар ду ангушти бузурги пойҳояшро бо ҳам бибанданд ва рӯяшро бо чодаре бипӯшонанд.

Ҳамин, ки калима як бор бар забонаш ҷорӣ шуд, дар атрофаш хомӯш бинишинанд ва кӯшиш наkunанд, ки пай дар пай калима бигӯяд, чун мақсуд дар ин лаҳзот ин буд, ки калима бигӯяд, ҳосил шуд. Аммо, агар пас аз ҷорӣ шудани калима бар забонаш боз сухани дунявӣ зад, дубора калима бигӯянд, то ӯ ҳам ба забон оварад.

Вақте нафас тунду (тез-тез ба задан афтод) пойҳо суст ва бинӣ зарду қач гардид, марг наздик

¹ Аз Абусаъиди Худрӣ (р) ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) фармуд:

марг қарор доранд) калимаи: Ло илоҳа илаллоҳ-ро талқин намоед. (Саҳеҳи Муслим, 2120 (916)-1. Сунани Абудовуд, 3117. Сунани Тирмизӣ, 976. Сунани Насоӣ, 1825. Сунани Ибни Моҷа, 1445).

расидааст. Дар ин вақт пай дар пай ва бо овози баланд калимаи таййибаро барояш талқин намоянд.

Хондани сураи муборакаи «Ёсин» дар таҳфиф (сабуқӣ овардан) ва таҳаммули саҳтиҳои марг барои вай кӯмак ва қуввате мегардад. Бинобар ин, онро дар болои сараш тиловат намоянд.¹

Дар ин вақт бояд аз сӯҳбат ва гуфтугузори дунявӣ, ки дилашро ба сӯи дунё бикашонад, худдорӣ шавад, зеро дигар вақти чудой аз дунё ва расидан ба пешгоҳи Парвардигор аст. Аз ин рӯ, зарур аст калимоте гуфта шавад, ки рағбату шавқ ба дидори Худоро дар дилаш бештар ва алоқамандиву дилбастагӣ ба дунёро сардтар намояд.

Дар вақти марг, агар калимоти куфромезе ба забонаш омад, ба он набояд таваҷҷӯҳ кард, зеро дар он саҳтиҳои ҷон кандан ақлашро аз даст дода, бе қасду ирода он калимот аз забонаш берун меоянд ва дар ин ҳол ҳарчи бигӯяд, муъоф аст.

Ғусли маййит (шустани мурда)

¹ Паёмбар (с) дар ҳадисе мефармояд:

мурдагони худ бихонед. (Сунани Абудовуд, 3121. Сунани Ибни Моҷа, 1448. Муснади Имом Аҳмад, 19790, ҷ. 5, с. 661. Мустадраки Ҳоким, 2118, ҷ. 2, с. 273. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3002, ҷ. 7, с. 269. Амалул явми валлайла-и Насоӣ,

н-ро ҳадиси ғариб ва музтариб гуфтааст, вале Ибни Ҳиббон онро саҳеҳ гуфтааст. Ба ҳамин маъно дар зимни ҳадиси дигаре низ омадааст:

Онро бар мурдагони худ бихонед. Вале онро низ ба тартиби ҳадиси аввал мавқуф ва музтариб гуфтаанд.

Шустани мурда фарзи кифоя аст, ҳар гоҳ баъзе аз мардум онро анҷом диҳанд, аз дигарон соқит мешавад.

1. Шустани мурда ба ин тариқ аст, ки ўро дар болои тахте хушбўшуда мегузоранд ва порчаҳоеро рӯи авраташ ниҳода, аввал истинҷояш медиҳанд. Ба ин тартиб, ки шўянда ба дасти худ дастак пўшида ва ё порча ё пахтаеро печонида, дасташро ба зери чодар бурда, ба ў истинҷо медиҳад. Он гоҳ бе он, ки даҳону бинияшро бишўянд, таҳораташ медиҳанд. Нохунҳояш гирифта намешаванд ва ришашро ҳам шона намекунад. Сипас мурдаро бар паҳлӯи чапаш хобонида ва ўро аз сар то по бо об мешўянд ва баъд аз он бар паҳлӯи росташ хобонида, ҷойҳоеро, ки об нарасидааст, ғусл медиҳанд.

2. Пас аз он шўянда мурдаро мешинонад ва ба худ така дода, бо оҳистагӣ шикамашро молиш медиҳад. Агар чизе аз он берун ояд, онро мешўяд ва шустанро аз аввал сар намекунад. Баъд аз он боз ўро ба паҳлӯи чапаш хобонида, бори сеюм бо обе, ки бо кофур омехта аст, мешўяд.

3. Бо як бор шустан, ба сурате, ки об ба тамоми бадани мурда бирасад, фарзи шустан ҳалос мешавад ва аммо шустани бори дуюм ва сеюм суннат аст.

4. Агар моддаҳои ҳанут ва кофур (хушбӯиҳо) набошанд, бо оби муқаррарӣ мурдаро бишўянд.

5. Дар вақти ғусл додан гўшҳо ва бинияшро бо порча ва ё пахтае бибанданд, то об дохили онҳо наравад.

6. Агар мурда дар ҳолати ҷанобат ё зан дар ҳолати ҳайзу нифос аз дунё гузашта бошад, дохил намудани об дар даҳону бинияш лозим ме-

бошад. Обро пас аз он бояд ба воситаи қитъаи пахта ё порчае аз даҳонаш берун оваранд.

7. Вақте мурдаро болои кафан гузоштанд, бар сараш хушбўӣ бизананд. Агар мард бошад, ришашро низ хушбўӣ созанд. Сипас, пешонию бинӣ, кафи ду даст, ҳарду зону ва кафи ҳарду пой маййитро бо кофур ё хушбўии дигаре хушбўӣ намоянд. Ин ҳафт мавзеъи бадан сачдагоҳҳои ў дар даври зиндагӣ буданд.

8. Агар марде фавт кард ва аз мардон касе пайдо нашуд, ки ўро бишўяд, зане, ки бо вай маҳрам бошад, ўро бишўяд ва агар зани маҳрам ҳам пайдо нашуд, вайро таяммум диҳанд. Агар таяммумдиҳанда номаҳрам бошад, дасти худро бо порчае печида, таяммум диҳад.

9. Агар шавҳари зан фавт кунад, дар сурати набудани марде ва ё маҳрамҳои дигар занаш метавонад вайро ғусл диҳад (бишўяд), вале агар зан бимирад, шавҳар наметавонад вайро даст расонад. Аммо назар кардан ва бо кафан бардоштани ҷанозааш (мурдааш) барои шавҳараш ҷои мебошад.

10. Зан дар ҳолати ҳайзу нифос наметавонад мурдаро бишўяд.

11. Барои шустани зан, зане, ки аз хешовандони наздикаш бошад, беҳтар аст. Агар чунин зане пайдо нашавад, ҳар зани диндор ва покдомане бошад, ҷои аст.

12. Агар мурдашўй дар вақти шустани маййит айберо (норасоӣ) бинад ё дид, ки сурати вай дигаргун гаштааст, ба касе дар он бора изҳор накунад.

13. Агар касе дар дарё ғарқ шуда, фавт намояд, ҳар гоҳ берун оварда шавад, лозим аст

аз сар шуста шавад. Ғарқ шудан дар об ҷои ғуслро намегирад. Аммо вақти берун овардан агар ба нияти ғусл дар об ҳаракат дода шавад, ғусл анҷом меёбад. Боридани борон бар болои ҷуссаи маййит низ ҳамин ҳукмро дорад.

14. Агар танҳо сари касе пайдо шавад, шуста намешавад, балки ҳамагон тавр ба порчае печида, дафн шавад. Агар аз нисф бештари бадан пайдо шавад, хоҳ бо сараш бошад, хоҳ бидуни сар, шустани он воҷиб аст ва агар танҳо нисфи бадан пайдо шавад, дар сурате, ки бо сараш бошад, шустани он воҷиб ва агар бидуни сар бошад, шустанаш воҷиб нест. Вале, агар камтар аз нисфи бадан ё узве аз аъзойиш пайдо шавад, хоҳ сараш бошад, хоҳ набошад, шуста намешавад.

15. Агар ҷасади мурдае ёфт шавад ва маълум набошад, ки мусалмон аст ё кофир, модоме, ки дар сарзамини Исломи (дорули Исломи) аст, ғусл, кафан ва намоз карда мешавад.

16. Дар майдони ҷанг ё ҷои дигаре ҷасади мусалмонҳо ва кофирон бо ҳам омехта шаванд, дар сурати шинохта нашуданашон ҳама шуста мешаванд ва дар сурати шинохта шудани мусалмон аз ғайри мусалмон, танҳо мусалмонон шуста мешаванд.

17. Шахсони ёғӣ ва дузд (роҳзанон), ки ҳангоми даргирӣ бо сарбозони Исломи кушта мешаванд, куштагонии онҳо шуста мешаванд, вале бе намози ҷаноза дафн карда мешаванд.

18. Агар хешованди мусалмоне кофир бошад, чун бимирад, ҷасадашро ба ҳамдинонаш таҳвил диҳанд. Агар ҳамдине барояш ёфт нашавад ё қабул накарданд, ўро шуста, ҳамчун чизии наҷис дафн намоянд, зеро кофир наҷис аст ва бо

шустани пок намегардад.

19. Шахси муртад (аз дин баргашта) аз кофири модарзод фарқ дорад. Агар муртаде бимирад, на шуста мешавад ва на ба ҳамдинонаш супорида мешавад.

20. Дар сурати набудани об маййитро таяммум диҳанд ва то замоне, ки дафн нашуда бошад, агар об пайдо гардад, ўро бишўянд.

Такфин (кафан кардан)

Кафан кардани мурда низ монанди шустани вай фарзи кифоя аст.

Кафани мардон мутобиқи суннат иборат аст аз:

1. Лифофа (чодар, танпеч): аз сар то пойро мепошонад.

2. Пероҳан (курта): аз беҳи гардан то поро дар бар мегирад.

3. Изор: ки ба монанди лифофа аз сар то пойи мурдаро фаро мегирад.

Кафани занон мутобиқи суннат иборат аст аз:

1. Лифофа.

2. Пероҳан.

3. Изор.

4. Сарбанд ва он чодарест, ки бо он рўяш пошонида мешавад.

5. Синабанд ва он порчаест, ки синаҳояшонро бо он мебандад.

Тарзи печидани кафани мард

1. Аввал кафанро хушбӯ мекунанд.
 2. Лифофа (чодар, танпеч)-ро ҳамвор намуда, бар рӯи он изорро мениҳанд.
 3. Мурдари болои изор мегузоранд.
 4. Ба сари рӯяш ҳанут (атре, ки аз чизҳои хушбӯ таркиб ёфтааст) ва ба ҷойҳое, ки ба онҳо сачда мекард, кофур мезананд.
 5. Куртари ба баданаш мепӯшонанд.
 6. Изорро болои мурда мегузоранд ба ин тариқ, ки аввал аз тарафи рост ва сипас аз тарафи чап сар кунанд.
 7. Лифофаро рӯи мурда давр медиҳанд ба тавре, ки рӯпӯши росташ болои чапаш қарор гирад.
- Ҳар гоҳ бими кушода шудани кафан вуҷуд дошта бошад, гӯшаҳои онро бо чизе гирех мезананд.

Тарзи кафан кардани зан

1. Кафанро хушбӯ мекунанд.
 2. Лифофаро ҳамвор карда, болои он изорро мегузоранд.
 3. Мурдари болои изор мегузоранд.
 4. Ба сари ӯ ҳанут (моддаи хушбӯ) ва ба сачдагоҳҳои ӯ кофур мезананд.
 5. Куртаашро ба баданаш мепӯшонанд.
 6. Гесувонашро баста аз рӯи курта бар болои синааш мегузоранд.
 7. Сарбандро ба рӯяш мениҳанд.
 8. Синабандро болои куртааш мебанданд.
 9. Изор ва сипас лифофаро рӯи мурда давр медиҳанд.
- Агар дар кафани зан панҷ порчаи гуфташуда

фароҳам набошад ё бошад, вале ба он миқдор боло нарафтанд, балки ба се порчаи он иктифо (басанда) намуданд, ҷои аз аст, ба шарте, ки он се аз лифофа, изор ва сарбанд иборат бошанд. Камтар аз ин бе ягон узре макрӯҳ аст.

Кафани суннат барои мард се порча аст. Агар ба ду порчаи он - лифофа ва изор - иктифо намо-янд, ҷои аз аст ва камтар аз ин бе ягон узре макрӯҳ мебошад.

Баъд аз кафан кардан суннат аст, ки ғавран барои намоз ва дафн берун оварда шавад.

Дар қабати кафан аҳднома ё шаҷара ва ё дуъои дигарро гузоштан ҷои нест. Ҳамчунин навиштани калимаи таййиба ё дуъои дигаре бар синааш рӯи кафан ҷои нест. Аммо гузоштани порчае аз пардаи хонаи Каъба монеъе надорад.

Агар тифле мурда ба дунё омада бошад, шуста шуда ва дар порчае печида бе номгузорӣ ва намоз дафн мешавад.

Агар ҳамле (ҷанине) соқит шуд (афтод), бояд дида шавад, агар узвҳои бадан ва хилқаташ пайдо гаштаанд, ҳукми тифли мурда ба дунёомадаро дорад. Аммо, агар узвҳояш ҳанӯз пайдо нагашта бошанд, дар порчае печида, дафн шавад.

Агар дар ҳолати зоймон, вақте сари тифл берун меояд, зинда бошад, вале ҳанӯз ҷасадаш берун нагашта, бимирад, ҳукми тифли мурда ба дунё омадаро дорад. Аммо вақте бештари бадани тифл берун омад, зинда бошад ва баъд аз он бимирад, ҳукми зинда бар он ҷорӣ мегардад.

Духтари наздик ба балоғат ҳукми зани болиғро дорад, ки бояд дар панҷ порча кафан шавад. Духтари хурд, агар дар панҷ порча кафан шавад, беҳтар аст ва агар дар ду порча ҳам- ли-

фофа ва изор- кафан шавад, ҷоиз аст.

Мурда дар ҳар шаҳру маконе фавт кунад, ҳамон ҷо дафн мешавад. Интиқол доданаи ба ҷои дигаре хуб нест, магар дар сурати узр.

Агар қабре берун рехта шуд ва ҷасади бе кафане берун омад, ба тариқи суннат кафан кардани он воҷиб аст.

Фасли бистум

НАМОЗИ ҶАНОЗА

Намози ҷаноза низ монанди шустан ва кафан кардани мурда фарзи кифоя аст. Ҳар гоҳ баъзе аз мардум онро анҷом диҳанд, аз дигарон соқит мешавад.

Намози ҷаноза, дар ҳақиқат, дуъо аст барои фавтшуда ба пешгоҳи Парвардигори меҳрубон. Тарзи хондани намози ҷаноза ба ин сурат аст, ки имом дар баробари синаи мурда қарор гирифта, ният мекунад. Мардум низ бо ният дар ақби ӯ саф мебанданд. Сипас, такбир гуфта, сано меخوانанд. Баъд аз он такбири дуюмро мегуянд ва бар Расули Худо (с) дуруд мефиристанд. Пас аз он такбири сеюмро гуфта, барои мурда ва ҳамчунин барои зиндагон ва мурдагони мусалмонон дуъо мекунанд. Беҳтар аст дар дуъо дуъои маъсура (ривоятшуда)- ро бихонанд ва аз ҷумлаи дуъоҳои маъсура ин дуъо аст:

«Аллоҳуммағфир лиҳаййино ва маййитино ва шоҳидино ва ғоибино ва сағирино ва кибирино ва закаринино ва унсоно. Аллоҳумма, ман аҳйайтаху минно, фааҳйихи ʔалал ислом ва ман таваффайтаху минно, фатаваффаху ʔалал имон».¹

¹ Авф ибни Молики Ашчаъӣ -ро дар намози ҷанозае шунидам, ки дуъо мекард: *Худоё, ӯро мағфират ва раҳмат намо, барояш офият бидеҳ ва аз (гуноҳони) вай даргузар, меҳмониашро боикром ва даромадгоҳашро васеъ бигардон ва ӯро бо обу барф ва жола бишӯй ва ҳамон тавре, ки либоси сафед аз чирк пок сохта*

Худовандо, гуноҳони зиндагон, мурдагон, ҳозирон ва ғоибон, хурду калон ва мардону занони моро биомурз. Парвардигоро, барои ҳар касе аз мо неъматҳои зиндагонӣ арзонӣ доштӣ, ҳаёти ӯро бо зевари Ислом биорой ва ҳар касеро, ки аз миёни мо мемиронӣ, ӯро бо имон бибар.¹

Пас аз дуёо такбири чорумро гуфта, салом медиҳанд.

Ҳангоми такбироти чоргонаи намози ҷаноза, ба ҷуз дар такбири аввал, дастҳоро баланд намекунанд.

Агар мурда тифл (писарак) бошад, ин дуёоро мегӯянд:

«Аллоҳуммаҷъалҳу лано фаратан ваҷъалҳу лано аҷран ва зухран ваҷъалҳу лано шофиъан ва мушаффаъан».

Парвардигоро, ин тифлро подоши пешраванда ва аҷру захира, шафоъаткунанда ва шафоъатхоҳи мо бигардон.

Агар духтараки норасида бошад, ҳамон дуёо-

мешавад, ӯро аз гуноҳонаш пок бигардон, манзиле беҳтар аз ин манзилаш, аҳле беҳтар аз аҳлаш ва ҳамсаре беҳтар аз ҳамсараш ба вай ато фармо ва ӯро аз озмоиши қабр ва азоби оташ нигаҳ дор». Авф ибни Молик, ровии ҳадис мегӯяд: Вақте ин дуёро аз он Ҳазрат (с) шунидам, орзу кардам, ки кош ман дар ҷои ин мурда мебудам. (Саҳеҳи Муслим, 2229 (963)-85. Сунани Тирмизӣ, 1025).

¹ Ривоят шудааст, ки:

намоз меҳонд, Аллоҳуммағфир лиҳаййино ва маййитино... (дуёи мазкур)-ро меҳонд». (Сунани Абудовуд, 3201. Сунани Тирмизӣ, 1024). Дар ривояти Абудовуд дар охири дуёо ибораи зерин:

... , ло таҳримно аҷраҳу ва ло тузиллано баъдаҳу» омадааст, ки ба маънои: **моро аз аҷри ӯ маҳрум ва пас аз вай гумроҳ нагардон»,** мебошад.

ро ин тавр бихонанд:

«Аллоҳуммаҷъалҳу лано фаратан ваҷъалҳу лано аҷран ва зухран ваҷъалҳу лано шофиъан ва мушаффаъан».

Ба ҷои замири «ҳу» замири «ҳо»-ро ба кор баранд. Яъне ба ҷои «иҷъалҳу» «иҷъалҳо», ба ҷои «шофиъан» «шофиъатан» ва ба ҷои «мушаффаъан» «мушаффаъатан» бигӯянд.

Дар хондани намози ҷаноза ҷамоъат шарт нест. Бинобар ин, агар як нафар, ҷи мард бошад, ҷи зан, намози ҷанозаро бихонад, фарз адо меёбад. Вале бо ҷамоъат беҳтар аст.

Намози ҷаноза дар дохили масҷиди ҷомеъ ва панҷвақта макрӯҳ аст.

Сазовортарини мардум барои имомати намози ҷаноза ҳоким аст ва агар ҳузур надошта бошад, қозӣ ва агар ӯ ҳам набошад, имоми масҷиди деҳа ва дар сурати набудани ӯ, валии (соҳиби) мурда сазовортарини мардум барои имомати намози ҷаноза мебошад.

Ҳар гоҳ бе иҷозати вали ва ҳоким каси дигаре, ки мустаҳқиқи имомат набошад, бар мурда намози ҷаноза хонад, вали (соҳиби мурда) агар бихоҳад, метавонад намозро аз нав адо намояд.

Баъд аз он, ки вали бар мурда намоз гузорид, барои каси дигаре дуруст нест, бори дуюм бар ӯ намоз гузорад.

Агар мурдае бе намоз дафн гардад, то замоне, ки бар вайрон нашудани ҷасадаш гумон ғолиб ояд, яъне то се рӯз болои қабраш намоз гузорида мешавад ва пас аз се рӯз намоз хонда намешавад.¹

¹ Ривоят шудааст, ки:

и Паёмбар (с)-ро меруфт, вафот кард ва он Ҳазрат (с) аз марги вай огоҳ нашуд. Рӯзе ӯро ба ёд овард ва гуфт: Фалон одам

Порае аз масоили намози ҷаноза

1. Шахси ғавтида (даргузашта) мусалмон бошад, агарчи фосиқ (бадкора) ҳам бошад, бар вай намоз гузорида мешавад. Бар ёғӣ ва дузд (роҳзан) ба шарте дар ҳолати ҷангу даргирӣ бо лашкари Ислом кушта шаванд ва низ бар кушандаи падару модари худ намози ҷаноза хонда намешавад.

2. Агар падару модар ҳарду ё яке аз онҳо мусалмон бошад, тифл ва кӯдаки эшон мусалмонзода буда, бар он намоз хонда мешавад.

3. Маййит касе аст, ки зинда бошад ва бимирад. Агар тифле мурда ба дунё ояд, ҳукми маййитро намегирад. Бинобар ин, бар ӯ намоз хонда намешавад.

4. Бадан ва кафани маййит бояд аз наҷосати ҳақиқӣ ва ҳукмӣ пок бошанд. Вале агар наҷосати ҳақиқӣ аз худӣ он берун ояд ва дур кардани он боъиси ҳараҷ гардад, бо ҳамон ҳол намоз бар вай ҷоиш аст.

5. Агар мурда аз наҷосати ҳукмӣ пок набошад, яъне онро ғусл ё таяммум надода бошанд, намоз бар вай ҷоиш нест. Аммо дар сурате, ки бидуни ғусл дафн шуда бошад, бар қабри вай намоз ҷоиш аст. Агар бидуни ғусл ё таяммум бар вай намоз хонда, он гоҳ ўро дафн карда бошанд, бояд дубора бар қабраш намоз хонда шавад. Намози якум

ҷӣ кор кард? Гуфтанд: Вафот кард, эй Расули Худо (с). Гуфт: Пас чаро маро хабар накардед? Гуфтанд: Вай чуни-ну чунон буд ва шаъни ўро паст заданд. Фармуд: Қабрашро ба ман нишон диҳед. Он гоҳ ба қабри вай омада, бар вай намоз гузошт». (Саҳеҳи Бухорӣ, 458, 460, 1337. Саҳеҳи Муслим, 2212 (956)-71. Сунани Абудовуд, 3203. Сунани Ибни Моча, 1527).

ҷоиш нагардидааст.

6. Барои гузоштани мурда пок будани макон шарт нест. Агар замин ё тахта ва ё тобут наҷосатолуд бошанд, ба гунае, ки кафан наҷис намегардад, мурдари бар вай гузошта, намоз хондан ҷоиш аст.

7. Аврати маййит бояд пӯшида бошад. Агар маййит комилан бараҳна бошад, намоз ҷоиш нест.

8. Мурдае ё тобуте, ки мурда бар он хобидааст, бояд дар вақти намоз ба замин гузошта шавад. Агар беузре бар сари дасти мардум ва ё дар болои мошин бошад, намоз ҷоиш нест.

9. Дар намози ҷаноза ду чиз фарз аст: 1) ҷаҳор бор такбир гуфтан, 2) қиём. Бе узр тарк кардани қиём ҷоиш нест. Дар ин намоз рукӯъу суҷуд ва қаъда вучуд надорад. Се чизи дигар суннат аст: 1) санои ҳақро гуфтан, яъне «Субҳонакаллоҳумма» хондан 2) бар ҳазрати Муҳаммад (с) салавот фиристондан (дурудҳоро хондан), 3) барои маййит дуъо кардан.

10. Дар хондани сано, дурудҳо, дуъоҳо ва ғайра дар намози ҷаноза имом ва дигар намозгузoron ҳамма баробаранд, яъне ҳамма онҳоро мехонанд. Танҳо фарқ дар ин аст, ки имом такбирҳо ва саломро баланд ва муқтадӣ онҳоро оҳиста мегӯяд.

11. Агар шумораи намозгузoron кам ҳам бошад, яъне ҳафт нафар бошанд, боз ҳам се саф бастанашон мустаҳаб аст. Як нафар имом, се нафар саффи якум, ду нафар саффи дуюм ва як нафар саффи сеюмро ташкил диҳанд.¹

¹ Расули Худо (с) мефармояд:

а-моз гузорад, дар ҳақиқат, (раҳмати Худоро барои худ) воҷиб гардонидаст». (Сунани Абудовуд, 3166. Сунани Тирмизӣ, 1028. Сунани Ибни Моча, 1490). Молик ибни

12. Ҳар он чи муфсиди намоз аст, барои намози ҷаноза низ муфсид мебошад. Танҳо хандаи бо қаҳқаҳа дар намози ҷаноза вузӯро намешиканад ва агар зане дар баробари ӯ қарор гирад, низ намозаш фосид намегардад. Дар сурате, ки ин баробарӣ дар намози фарз намози мардро фосид месозад ва хандаи бо қаҳқаҳа низ дар намози фарз вузӯро мешиканад.

13. Барои зиёд гардидани шумораи намозгузрон, ба таъхир андохтани намози ҷаноза макрӯҳ аст, балки онро бояд ҳарчӣ тезтар ба хок супоранд.¹

14. Бе узр нишаста хондани намози ҷаноза макрӯҳ аст.

15. Агар чанд ҷаноза бошад, ба ҳар яке ҷудогона намоз гузорида бехтар аст ва агар ҳама паҳлӯи ҳам гузошта шаванд ва бар ҳама як намоз хонда шавад, низ ҷоииз аст.

16. Агар мурдаҳо аз қишрҳои гуногун бошанд, аввал мардон, дуюм писарҳо, сеюм занон ва ҷаҳорум духтарҳо гузошта шавад.

17. Агар намозгузоре баъд аз он, ки имом чанд такбирро гуфт, бирасад, ғавран ба ҷамоъат напайвандад, балки мунтазир бошад, вақте имом такбир гуфт, вай ҳам такбир гуфта, ба ҷамоъат бипайвандад ва ҳамин ки имом салом дод, бақияи такбиротро бидуни он, ки чизе бихонад,

Хубайра, ровии ҳадис дар кадом ҷанозае адади намозгузронро кам медид, онҳоро ба се саф ҷудо месохт.

¹ Паёмбар (с) мефармояд: *у-поред. Агар он солеҳ бошад, пас хайре аст, ки ӯро ба сӯи он мерасонед ва агар ғайри солеҳ бошад, пас шарре аст, ки онро аз гардани худ фуру мегузоред*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1315. Саҳеҳи Муслим, 2183 (944)-50. Сунани Абудовуд, 3181. Сунани Тирмизӣ, 1015. Сунани Насоӣ, 1909. Сунани Ибни Моҷа, 1477).

бигӯяд ва салом диҳад.

Аммо агар вақте расид, ки имом такбири ҷаҳорумро гуфтааст ва меҳаҳад салом диҳад, ғавран такбир гуфта, дохили ҷамоъат гардад ва баъд аз салом додани имом ғавран такбироти дарнаёфтаре бигӯяд ва салом диҳад. Чандон таъхир нанамояд, ки мурдаро бардошта баранд.

18. Агар намозгузоре пеш аз саршавии намоз барои ширкат дар намоз омода буд, вале ба сабаби ғайрат ба намоз ҳамоҳӯ нагашт, ҳаноӯз, ки имом пас аз такбир машғули хондани «**Субҳоналлоҳумма**» аст, ғавран такбири аввалро бигӯяд ва ба намоз ҳамоҳӯ шавад ва ба шарте пеш аз такбири дуюмро гуфтани имом ба ҷамоъат ҳамоҳӯ гашта бошад, иёодаи он (такбир) лозим нест.

Бардоштан ва дафни мурда

Суннат аст, ки ҷанозаро (тобут) чор мард бардошта ба суръат, вале бидуни давидан ҳаракат кунанд.

Бардоштани ҷаноза ба ин тарз аст, ки бардоранда аввал тарафи пеши тобутро бар шонаи рости худ мениҳад, сипас даҳ қадам, ки роҳ рафт, ба тарафи ақиб тобут омада ва даҳ қадами дигар ба шонаи росташ, аз гӯшаи ақиб ҷанозаро бармедорад. Пас аз он ба тарафи пеши ҷаноза мегузарад ва ба шонаи чапи худ даҳ қадам роҳ меравад, баъд ба ақиб мегузарад ва даҳ қадам бо шонаи чапаш ҷанозаро мебардорад ва ҳамин тавр дигарон ҳам мебардоранд.

Бехтар аст, ки мардум аз қафои тобут роҳ бираванд.

Вақте ба қабристон расиданд, аввал тобутро ба замин гузошта, баъд аз он мардум бинишинанд ва нишастан пеш аз гузоштани тобут макрӯҳ аст.

Қабр ба андозаи нисфи қомат канда мешавад ва дар он лаҳад сохта мешавад, вале беҳтар аст бештар аз нисфи қомат то ба андозаи қомат канда шавад.

Мурдари аз тарафи қибла дохили қабр мекунанд ва касе, ки ўро дар лаҳад мениҳад, чунин мегӯяд:

«Бисмиллоҳи ва биллоҳи ва Ӕало миллати Расулиллоҳи (с)».¹ Сипас мурдари ба паҳлуи рост хобонида, рӯяшро ба сӯи қибла қарор медиҳад. Баъд аз он гиреҳҳоро аз кафанаш мекушояд ва сипас хиштҳоро дар лаҳад баробар чиди, болояш хок мерезанд, то ба қадри як шибр (ваҷаб) ва ба монанди кӯҳони (куфи) шутур қабрро дуруст мекунанд.

Ҳангоми дафни зан бар қабраш парда кашида мешавад.

Истеъмоли хишти пухта ва чӯб дар лаҳад макрӯҳ аст, вале истеъмоли най мушките надорад.

Агар майит бачаи хурд бошад, даст ба даст бурдани он мустаҳаб аст.

Дар вақти рехтани хок аз тарафи сар шурӯъ намудан мустаҳаб аст. Низ мустаҳаб аст, ки мардум бо дастҳояшон хок бардошта, бирезанд. Дар марҳалаи аввали рехтани хок **«минҳо халақнокум»**, дар навбати дуюм **«ва фиҳо**

¹ Сунани Абудовуд, 3213. Сунани Тирмизӣ, 1046. Сунани Ибни Моча, 1550. **ати расулиллоҳ»** низ ривоят шудааст.

нуъидукум» ва дар охир **«ва минҳо нухриҷукум торатан ухро»** бигӯянд.

Пас аз анҷоми дафн миқдоре бар сари қабр истода, барои мутаваффо (ба хок супурда) дуъо кардан мустаҳаб аст.¹

Рӯи хоки қабр пошидани об мустаҳаб аст.

Ҳеҷ мурдаеро набояд дар хона ё бинои махсус дафн намоянд, зеро ин хоссаи паёмбарон аст.

Чаҳоркунҷа кардани қабр макрӯҳ аст, балки мустаҳаб он аст, ки ба сурати кӯҳони шутур ва ба андозаи бист сантиметр (як ваҷаб) баланд карда шавад. Аз ин баландтар бардоштани қабр макрӯҳи таҳримӣ мебошад.

Пас аз дафн ба қасди зинату ороиш бар рӯи қабр сохтани иморат ва гумбад ҳаром аст ва ба унвони ҳифозат макрӯҳ мебошад, балки бояд ба ҳамамон ҳоле, ки қаблан буда, гузошта шавад.

Баъзе масоили ҷаноза

1. Агар дар қабр ба фаромӯшӣ рӯи мурдари ба тарафи қибла нагардониданд ва баъд ба ёдашон омад, дар сурате, ки хок рехта шуда ва ё лаҳад баста гардидааст, дигар боз кардани он ҷои нест.

2. Рафтани занҳо аз дунболи тобут макрӯҳ аст.

3. Рафтани занони навҳагар ҳамроҳи ҷаноза

¹ Аз Усмон ибни Аффон (р) ривоят шудааст, ки: **мбар (с) вақте аз дафни мурдае фориғ мешуд, бар сари қабраш истода, мегуфт: Барои бародаратон омурзиш ва пойдорӣ бихоҳед, зеро вай ҳозир пурсида мешавад.** (Сунани Абудовуд, 3221).

ҳаром ва мамнӯъ аст.

4. Агар имом аз чаҳор такбир бештар бигӯяд, муқтадӣ ба имом пайравӣ нанамояд.

5. Агар шахсе дар киштӣ ва дур аз бандаргоҳ ва хушкӣ вафот кунад, дар сурате, ки мумкин аст ҷасади мурда бадбӯӣ ва вайрон гардад, онро пас аз шустан, кафан кардан ва намоз гузоридан ба дарё афкананд, вале агар хавфи бадбӯӣ ва вайрон гаштани он вучуд надошта бошад ё ба василаи сардхонаи киштӣ мешавад онро ниғаҳдорӣ намуд, ба дарё андохтани мурда ҷоиз нест.

6. Агар намозгузоре дуъои намози ҷанозаро аз ёд надонад, хондани «**Аллоҳуммағфир лил мӯъминина ва мӯъминот**» кифоя бошад ва агар ин дуъоро ҳам надонад, гуфтани танҳо чаҳор такбир кифоят менамояд.

7. Баъд аз дафн дубора бе узре берун овардани мурда аз қабр ҷоиз нест.

8. Агар зане даргузашт ва тифл дар шикамаш ҳанӯз зинда бошад, дарҳол паҳлӯи онро шикoffта (чок карда), тифлро берун оваранд. Ҳамчунин, агар пешо-пеши марг моли касеро бихӯрад ва ба ҳамон ҳол бимирад, агар яқин бошад, ки мол дар шикамаш мавҷуд аст, шикамашро чок карда, моли ғайрро берун оваранд.

9. Таъриф ва ситоиши маййит бо шеър ва суҳан то ҷое, ки дар он муболиға набошад, ҷоиз аст.

10. Таслият додани ҳешону наздикони маййит, изҳори ҳамдардӣ бо онҳо, ба гӯши онҳо расонидани фазоил ва савоби сабр, тарғиб намудани онҳо ба сабру шикебой ва низ дуъо барои маййит ҷоиз аст. Инро таъзия мегӯянд. Таъзия гуфтан беш аз се рӯз макрӯҳ аст. Танҳо дар сура-

те, ки яке аз наздикони маййит дар сафар бошад, пас аз баргаштани вай, ҳарчанд аз се рӯз хеле гузашта бошад ҳам, таъзия баён кардан ҷоиз аст.

11. Омода намудани кафан барои худ пеш аз марг ишколе надорад, вале омода сохтани қабр макрӯҳ аст.

12. Дар як қабр беш аз як нафарро гӯронидан хуб нест, вале дар сурати зарурат ҷоиз аст. Агар ҳамаи гузаштагоне, ки аз боби зарурат дар як қабри умумӣ дафн мешаванд, мард бошанд, аввал донишмандону бузургон ва аз пушти онҳо дигарон гузошта шаванд. Агар марду зан бо ҳам бошанд, аввал мардон ва аз пушти онҳо занон гузошта шаванд.

13. Ба зиёрати гӯристон рафтани мардон барои панд гирифтани ва ба ёд овардани охират ва ҳамчунин дуъо барои гузаштагон мустаҳаб аст ва беҳтар аст, ки рӯзи ҷумъа бошад. Ҳамчунин, зиёрати қабрҳои бузургони дин, ба шарте, ки амали хилофи шариъат аз шахси зиёраткунанда содир нашавад, мустаҳаб аст.¹

¹ Расули Худо (с) мефармояд:

ёрати кубур (гӯристон) наҳй карда будам, ҳоло онҳоро зиёрат кунед. Зеро он марг (ва охират)-ро ба ёди шумо меоварад». (Саҳеҳи Муслим, (977)-106. Сунани Абудовуд, 3235. Сунани Насоӣ, 2031. Сунани Ибни Моҷа, 1571).

Аз ин иршоди набавӣ бармеояд, ки зиёрати гӯристон таъсири созандае дар афкори умумӣ ва авотифи инсонии мардум мегузорад ва онҳоро ба сӯи салоҳ ва андешаи охират раҳнамун мегардад. Ин ҳолат дар худсозии инсон, ташаккули шахсият ва бинои маънавияти ӯ таъсири муҳимме дорад.

Чӣ басо одамони худкома, бадрафтор ва сатҳнигар бо мушоҳидаи сахнаи марг, рафтани аз дунё ва хомӯшии таас-

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: **«Паёмбар (с)-ро ҷустуҷӯ кардам, ўро дар гӯристонии Бақиъ ёфтам. Он Ҳазрат (с) дуъо карда, гуфт: Ассалому ғалайкум, эй манзили мардуми мӯъмин! Шумо пешфиристодаи моед ва мо ба шумо пайвастшаванда. Худоё, моро аз аҷрашон маҳрум ва пас аз онҳо мафтун нагардон!»**.¹

Аҳкоми шаҳид

Шаҳид он мусалмонест, ки дар набард бо кофирон кушта шудааст ва ё дар майдони ҷанг маҷрӯҳ гардида, сипас ба сабаби ҳамон ҷароҳат ҷон супоридааст ва ё ин ки ба ноҳақ кушта шуда ва ба кушта шуданаш хунбаҳо (дият) воҷиб нагардидааст, ҳарчанд ба дасти мусалмонон кушта шуда бошад.

Тариқи дафн кардани шаҳид ба ин шакл аст, ки ҷасади ӯ шуста намешавад, либосашро ҳам намекашанд, магар пӯстин, мӯза, силоҳ ва ҳамчунин либосҳои пиназадаашро (кӯҳна, фарсуда), агар дар тан дошта бошад, мебароранд ва баъд кафан намуда, барояш ҷаноза меҳонанд ва

сурбарангези қабристон ба сар меоянд ва дар фикри ислоҳи худ мешаванд. Зеро он манзили ҳамешагии ҳама аст.

¹ Саҳеҳи Муслим, (249)-39. Сунани Абудовуд, 3237. Сунани Тирмизӣ, 1053. Сунани Насоӣ, 150. Сунани Ибни Моҷа, 1546, 1547. Ин ҳадис аз Абухурайра (р) ва Ибни Аббос (р) низ ривоят шудааст. Дар ривояти Тирмизӣ аз Ибни Аббос (р) омадааст: **назди**

гӯристонии Мадина гузашт ва рӯй ба он оварда, фармуд: Ассалому ғалайкум, эй аҳли қубур!. Худо мо ва шуморо мағфират намояд. Шумо салаф (ва пешгард)-и моед ва мо аз пайи шумо».

сипас дафнаш мекунанд.

Ҷасадҳои шаҳидони зерин шуста мешаванд:

1. Касе, ки ўро дар ҳоли маҷрӯҳӣ, вале зинда биёбанд ва пас аз он ҷон бисупорад ва кушандааш маълум набошад.

2. Касе, ки дар майдони набард маҷрӯҳ шуда, сипас ўро муъолиҷа намоянд ва ё ин ки чизе бихӯрад ё биёшомад ва пас аз он ҷон бисупорад.

3. Касе, ки дар майдони набард маҷрӯҳ шуда, сипас ўро аз майдони ҷанг зинда берун оваранд ва баъд аз он ҷон бисупорад.

4. Касе, ки дар майдони набард захмӣ шуда, ҳамчунон ҳушёр боқӣ бимонад, то муддати вақти як намоз бар ӯ бигзарад, он гоҳ ҷон диҳад.

Шаҳид бар се қисм аст:

1. Шаҳиди дунё ва охират ва он шаҳиди комил мебошад.

2. Шаҳиди охират.

3. Шаҳиди дунё.

1. **Шаҳиди комил:** Шаҳодати комил вақте таҳаққуқ меёбад, ки дар шахси кушташуда шаш шартҳои зерин вуҷуд дошта бошад:

а) ақл, б) булуғ, в) кушта шудани ба ноҳақ, г) куштани, ки дар ивази он моле воҷиб нагардад д) пок будан аз ҷанобат ва ҳайзу нифос, ж) адами иртисос. Мусалмон будан асоси он мебошад.

Агар шахси ба шаҳодат расида дорои шартҳои боло бошад, ба вай шаҳиди комил (аъло) ва ё шаҳиди дунё ва охират гуфта мешавад. Яъне дар дунё аҳкоми хоссе ба вай тааллуқ мегирад ва бо риъояи муқаррароти махсусе ба

хок супорида мешавад.

Аҳкоми дунявии ин навъ шаҳид он аст, ки ҳар чизе аз либосҳояш, ки салоҳияти кафаниро надошта бошанд, аз танаш бароварда мешаванд, ба монанди пӯстин, кулоҳ, мӯза, силоҳ ва... Вале, агар либоси дигаре ба ҷуз пӯстин ва болопӯшаш надошта бошад, онҳоро берун намекунанд. Дар сурате, ки либосҳояш аз миқдори кафани суннатӣ, яъне аз се даст кам бошанд, чизе ба онҳо илова мешавад ва агар аз он (кафани суннатӣ) зиёд бошанд, аз онҳо кам карда мешавад. Аммо тамоми либосҳояшро берун овардан ва бо порчаи нав кафан кардани вай макрӯҳ мебошад.

Бар ин навъ шаҳид намози ҷаноза хонда мешавад ва ношуста бо ҳамон хуну халаф ва либосҳояш ба хок супорида мешавад. Ин аҳкоми дунявӣ барои ҳамин гурӯҳ аз шаҳидони роҳи Худо хос мебошад. Паёмбари Худо (с) дар бораи шаҳидони ҷанги Уҳуд фармудаанд: **«Онҳоро бо ҳамон захмҳо ва хунҳояшон дафн намоед»**.¹

Фарқе намекунад, ки он шахс дар майдони ҷанг ва дар ҳолати задухӯрд ба ҳалокат расида бошад, ё аз дасти ёғиёни саркаш, роҳзанон ва дуздони шабгард кушта шуда бошад. Ҳатто, агар дар вақти дифоъ аз ҷону мол, аҳлу аёл ва обрӯи худ ба шаҳодат расида бошад.

2. Шаҳиди охират: Шахсест, ки ба монанди шаҳидони навъи аввал, ба шаҳодат расидааст, вале яке аз шартҳои зикршуда барои ӯ фароҳам нагардидааст. Ин табақаи шаҳидон низ аз тамоми имтиёзҳо ва неъматҳое, ки Худованд барои шаҳидон дар охират ваъда додааст, бархӯрдор

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1346.

мебошанд. Вале аҳкоми дунявие, ки ба гурӯҳи аввали шаҳидон ихтисос дошт, ба шаҳидони охират тааллуқ намегиранд. Яъне онҳо бар асоси муқаррароти дигаре, ки барои умуми фавтидагон мусалмон анҷом дода мешаванд, дафн мегарданд. Яъне ба мисли дигар фавтидагон шуста ва кафан карда мешавад ва пас аз намози ҷаноза ба хок супорида мешавад.

а) Шаҳси ба шаҳодатрасида, агар шартӣ ақл барои ӯ фароҳам нагардида бошад, яъне девона ва ноқисулақл ба воя расида бошад, ё шартӣ балоғат барояш фароҳам нагардида бошад, яъне кӯдак ва хурдсол бошад, ё шартӣ покӣ барояш фароҳам набошад, яъне дар ҳолати ҷанобат ва ё ҳайзу нифос бошад, ё шартӣ ба ноҳақ кушта шудан барояш фароҳам набошад, яъне дар натиҷаи афтиши девор ба рӯяш ё ғарқ шудани дар об ё сӯхтани дар оташ ва ё ҳодисаҳои нохуши дигар бимирад ва ё ба ҳақ дар иваз (қасос)-и касе ва ё дар асоси ҳадди шаръие кушта шавад, ё дар ивази кушта шуданаш мол ва хунбаҳо воҷиб гардад, на қисос, ба монанди қатли ба хато ва ё шибҳи амдӣ ва ё дар кушта шуданаш иртисос ба вучуд ояд, дар тамоми ин суратҳо шаҳиди охират мегардад.

Иртисос ин ҳамон гузаштани муддатест, ки дар миёни зарба хӯрдани шахси ба шаҳодат расида ва ҷон супоридани ӯ ҷудой ва дерӣ меандозад, яъне пайвастанӣ ба ҳақро пас аз хӯрдани зарба каме кӯҳнатар ва дертар месозад. Фосилаи кам зараре надорад.

Адами иртисос ва «лам яртасс» будани шаҳид, кӯҳна нашудан ва ба сурати тару тоза ва бо ҳамон зарба ба ҳақ пайвастанӣ ӯст. Чун гулҳои

шаҳодат бо ҳамон тароват ва тозагие, ки чида мешаванд, ба хирмани Ҳақ фиристода шаванд, онро адами иртисос (кӯҳна нашудан) мегӯянд, ки яке аз шартҳои шаҳодати комил ба шумор меравад.

Баҳраманд гардидани шахси зарбахӯрда бо чизе аз баҳраҳо ва хидматрасониҳои зиндагӣ, ба монанди хӯрдан, ошомидан, хоб рафтан, дармон шудан, гузаштани вақти як намоз бар вай, дар ҳоле, ки ақлу ҳушашро аз даст навода бошад ва... дар шаҳодати вай иртисос (кӯҳнагӣ) ба вуҷуд меоварад ва ўро дар гурӯҳи дуҷуми шаҳидон қарор медиҳад.

Тамоми корҳое, ки бо онҳо иртисос ба вуҷуд меояд, агар дар рафти ҷанг сурат бигиранд, дар шаҳодати вай таъсире намегузоранд ва он шахс дар ҷумлаи шаҳидони гурӯҳи аввал боқӣ мемонад.

б) Шаҳидони охират, яъне табақаи дуҷум биҷеранд: 1. Шаҳиди муртасс (кӯҳна шаҳодат). 2. Ноқисулақл ва девона, ки зулман ва ба ноҳақ кушта шавад. 3. Кӯдак ва хурдсоле, ки ба ноҳақ кушта шавад. 4. Кушташудае, ки дар ивазаш мол воҷиб гардад. 5. Касе, ки ба бемории тоҷун (вабо, эпидемия) бимирад. 6. Дар замони эпидемияи вабо бо дигар беморӣ ҳам бимирад. 7. Зане, ки дар ҳолати вазъи ҳамл ва ё баъд аз он дар вақти нифос сари фарзанд биравад (бимирад). 8. Касе, ки қасди куштани душманро дошт, вале тираш ба ҳудаш ва ё силоҳаш ба ҳудаш бархӯрд ва кушта шуд. 9. Касе, ки дар об ғарқ шуда бимирад. 10. Касе, ки дар оташ сӯхта бимирад. 11. Касе, ки шаби ҷумъа бимирад. 12. Касе, ки дар талаби илм бимирад. 13. Касе, ки дар натиҷаи гаштани

девор ва ё хона бар рӯяш бимирад. 14. Касе, ки бо бемории сил бимирад. 15. Касе, ки даррандае ўро бикушад. 16. Тоҷири ростгӯ ва амонатдоре, ки бимирад. 17. Касе, ки дар талоши ризқу рӯзии фарзандонаш аз роҳи ҳалол ва дар роҳи боло бурдани маърифатнокии динӣ ва пойбандии онҳо ба арзишҳои исломӣ бимирад. ва...,

3. Шаҳиди дунё: ин ҳамон мунофиқ ва шахси беақидаест, ки дар саффи мусалмонҳо кушта мешавад. Аҳкоми дунявии шаҳиди комил бар вай низ тааллуқ мегиранд, вале аз охират баҳрае надорад.

Ҷасади боғӣ (касе, ки бар валии амри муслим саркашӣ кардааст) ва роҳзан шуста мешавад, вале бар онҳо намоз гузорида намешавад.

Воҷиботи бозмондагони мурда

1. Вақте банда аз дунё мегузарад, ҳарчӣ тезтар омода сохтан ва барои дафн хориҷ намудани вай бар бозмондагонаш лозим аст. Паёмбари ақрам (с) мефармояд: **«Дар омода сохтан ва дафни ҷаноза (мурда) шитоб намоед. Зеро агар (ҷаноза) инсонӣ солеҳе (нек) бошад, пас хайрест, ки ўро ҳарчӣ тезтар ба он мерасонед ва агар ғайри ин бошад, пас бадиест, ки онро аз гарданатон (тезтар) поин мениҳед».**¹

2. Баъзе аз наздикон ва хешу табори мурда ғавран ба пардохти қарзҳои вай аз молу дороиаш бипардозанд. Аз Ҷобир ибни Абдуллоҳ ривоят

¹ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 1315. Саҳеҳи Муслим, 2183 (944)-50. Сунани Абудовуд, 3181. Сунани Тирмизӣ, 1015. Сунани Насоӣ, 1909. Сунани Ибни Моҷа, 1477.

шудааст, ки: «Марде (дар замони Расули Худо (с)) фавт кард. Ёро ғусл дода, кафан намудем ва дар ҷои намозгоҳ, ки дар назди мақоми Ҷабраил аст, гузоштем, то Расули Худо (с) бар вай намоз гузорад. Он гоҳ Паёмбар (с)-ро барои хондани намоз хабар кардем. Он Ҳазрат (с) чанд қадаме бо мо омад ва фармуд:

Шояд бар гардани дӯстатон қарзе бошад (аз касе қарздор бошад)? Гуфтанд: Бале, ду динор қарздор аст. Паёмбар (с) ба қафо баргашт. Марде аз мо, ки ба ӯ Абуқатода гуфта мешуд, ба вай гуфт: Пардохти он ду динор бар ӯҳдаи ман. Паёмбар (с) гаштаву-баргашта пурсид: Оё он ду динор бар гардани ту аст ва онҳо аз моли ту пардохт мешаванд ва мурда аз он барӣ (халос) аст? Гуфт: Оре. Он гоҳ (Паёмбар (с)) бар вай намоз хонд».

Баъд аз он Паёмбар (с) ҳар вақте Абуқатодаро медид, мепурсид: **Бо он ду динор чӣ кор кардӣ? Пас аз муддате Абуқатода гуфт: Эй Расули Худо (с)! Онҳоро пардохт кардам. Паёмбар (с) фармуд: «Ҳоло азоб аз вай бардошта шуд».**¹

¹ Ҳадиси саҳеҳ: Сунани Тирмизӣ, 1069. Сунани Насоӣ, 1959, 4706. Сунани Ибни Моҷа, 2407. [Ҷаноиз 16]. Мустадраки Ҳоким, 2393, ҷ. 2, с. 370. Сунани Куброи Байҳақӣ, ҷ. 6, с. 74. Ин ҳадис аз Абдуллоҳ писари Абуқатода (р) низ ривоят шудааст. Дар Сунани Тирмизӣ, Насоӣ ва Ибни Моҷа бо рақамҳои мазкур ҳадиси Абдуллоҳ зикр гардидааст, вале Тирмизӣ дар поёни он қайд кардааст, ки ин ҳадис аз Ҷобир (р) низ ривоят шудааст.

Ҳамин тавр ривоят шудааст, ки:

қарздореро барои намози ҷаноза ба назди Расули Худо (с) меоварданд, мепурсид: Оё барои пардохти қарзаш чизе

3. Бозмондагони мурда метавонанд парда аз рӯи вай бардоранд ва пешониашро бибӯсанд ва се рӯз барои вай мотам гиранд. Аз Оиша (р) ривоят шудааст: «Паёмбар (с) бар Усмон ибни Мазъун, ки аз дунё гузашта буд, ворид шуд ва парда аз рӯяш бардошт ва ҳам гашта, ёро бӯсид. Он гоҳ гирист, ба тавре, ки дидам, ашк бар рухсораҳояш ҷорӣ гардид».¹

Аз Абдуллоҳ ибни Ҷаъфар ривоят аст, ки: **«Паёмбар (с) баъд аз вафоти Ҷаъфар, се рӯз ба аҳли байти ӯ мӯҳлат дод ва назди онҳо нарафт. Пас аз он ба назди онҳо омад ва фармуд: Аз имрӯз ва баъд бар бародарам гирия накунед».**²

4. Бар бозмондагони мурда воҷиб аст, ки сабр ва розӣ будан аз тақдирро пеш гиранд.

Сабр бар вафоти фарзандон аҷри зиёде дорад. Аз Абусаъиди Худрӣ (р) ривоят шудааст, ки: Занон ба Паёмбар (с) гуфтанд: Рӯзе барои (мавъизаи) мо муқаррар кун. Паёмбар (с) барои онҳо мавъиза кард ва фармуд: **«Ҳар зане се фарзандашро аз даст бидиҳад, онҳо барои вай пардае аз оташи дӯзах мешаванд. Зане гуфт: Ду фарзанд ҳам? Паёмбар фармуд: Ду**

боқӣ гузоштааст? Агар мегуфтанд: Оре, бар вай намоз ме-хонд. Дар ғайри он ба мусалмонон мегуфт: Бар рафиқатон намоз бихонед». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2298, 5371. Саҳеҳи Муслим, 4134. Сунани Тирмизӣ, 1070).

¹ Ҳадиси саҳеҳ: Сунани Абудовуд, 3163. Сунани Тирмизӣ, 989. [Ирво 693]. [Саҳеҳи Сунани Ибни Моҷа 1191]. Сунани Ибни Моҷа, 1456. Ҳамчунин ривоят шудааст, ки: **убақр Паёмбар (с)-ро пас аз вафоташ бӯса кард**. (Тирмизӣ онро дар шарҳи ҳадиси боло ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст).

² Саҳеҳ : [Саҳеҳи Сунани Насоӣ 4823]. [Ҷаноиз 21]. Сунани Абудовуд, 4192. Сунани Насоӣ, 182.

фарзанд ҳам».¹

Ҳамчунин бозмондагони мурда бояд истирҷоъ ва дуъо намоянд. **Истирҷоъ** он аст, ки шахс «**Инно лиллоҳи ва инно илайҳи роҷиъун**» ҳамон гуна, ки дар оят омадааст, бигӯяд ва дуъо намояд: **«Аллоҳумма очирнӣ фӣ мусибатӣ вахлуф лӣ хайран минҳо», «Худовандо! Маро дар ин мусибатам аҷр бидеҳ ва беҳтар аз онро бароям ҷойгузин фармо».**²

5. Бар бозмондагони мурда, ба хусус занон, нолаву фиғон ва навҳа намудан, бар сару сурати худ задан ва гиребон пора кардан, мӯи сар кандан ва ё жулида намудан ҳаром аст.

Абумолики Ашъарӣ ривоят мекунад, ки Паёмбар (с) фармуд: **«Чаҳор коре аз корҳои даврони ҷоҳилият дар уммати ман боқӣ мондаанд, ки аз онҳо даст бар намедоранд: Фаҳрфурӯшии (бечо) ба ниёгон, таън дар насабҳо, талаби борон бо ситорагон, ва навҳахонӣ».** Ҳамчунин фармуд: **«Агар зани навҳагар пеш аз маргаш тавба накунад, рӯзи қиёмат дар ҳоле зинда мешавад, ки пероҳане огушта ба рағгани (қирмонанд) ва зиреҳе аз зангор бар тан дорад».**³

Паёмбар (с) ҳамчунин фармуд: **«Касе, ки бар**

¹ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 101, 1249, 7310. Саҳеҳи Муслим, 6642 (2633)-152.

² Аз Уммисалама (р) ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) фармуд: **ва... (дуъои мазкур)-ро бигӯяд».** (Сунани Абудовуд, 3119. Сунани Ибни Моҷа, 1598).

³ Саҳеҳ: [Ҷаноиз 28]. Саҳеҳи Муслим, 2157 (934)-29. Сунани Тирмизӣ, 1001. Сунани Ибни Моҷа, 1582. Муснади Имом Аҳмад, 9562, ҷ. 3, с. 211. Муснади Абуяъло, 1577, ҷ. 3, с. 148. Сунани Куброи Байҳақӣ, 7211, ҷ. 5, с. 420.

сару сурати худ бизанад ва гиребонашро пора намояд ва ба монанди даврони ҷоҳилият навҳаву фиғон намояд, чунин одаме аз мо нест».¹

Он чи дар ин маврид ҷоиз аст, ором-ором гиристан аст. Расули Худо (с) пас аз марги фарзандаш Иброҳим, фармуд: **«Чашмҳо ашкборанд ва дил андӯҳгин ва ба ҷуз он ҷӣ Худоро хушнуд намояд, чизи дигаре намегӯем. Иброҳим! Мо ба ростӣ, аз фироқи ту ғамгинем».**²

6. Ҳарчанд барои намози ҷаноза ҷамоъат шарт нест, вале шумораи намозгуздорон ҳар андозае бештар бошад, беҳтар аст.

Паёмбар (с) фармудаанд: **«Ҳар ғавтидае, ки сад нафар мусалмон бар вай намоз бигуздоранд ва дар ҳаққи вай дуъо намоянд, дуъо ва шафоъати (хостаи) онҳо барояш иҷобат мегардад».**³

Дар ҷои дигар мефармояд: **«Ҳар мусалмоне бимирад ва чиҳил нафар бандаи мӯъмин, ки ба Худо ширк наовардаанд, бар ҷанозаи вай намоз бигуздоранд, ҳатман, Худованд (дуъои онҳоро барои ӯ иҷобат менамояд) ва онҳоро дар ҳаққи ӯ шафеъ қарор медиҳад».**⁴

7. Барои шахси мусалмон шоиста аст, ки аз ғазилату савоби намози ҷаноза ва рафтани аз

¹ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 1294, 1297, 1298, 3519. Саҳеҳи Муслим, 281 (103)-165, 282 (...) -166. Сунани Тирмизӣ, 999. Сунани Насоӣ, 1859, 1860-1864. Сунани Ибни Моҷа, 1584.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1303. Саҳеҳи Муслим, (2315)-62. Сунани Абудовуд, 3126. Сунани Насоӣ, 1868. Сунани Ибни Моҷа, 1589.

³ Саҳеҳи Муслим, (947)-58. Сунани Тирмизӣ, 1029. Сунани Насоӣ, 1991.

⁴ Саҳеҳи Муслим, 2193 (948)-59. Сунани Абудовуд, 3170. Сунани Ибни Моҷа, 1489.

қафои тобут ақиб намонад.

Абухурайра (р) ривоят мекунад, ки Паёмбар (с) фармуд: **«Ҳар касе бар ҷанозае намоз бихонад, вале онро ташйиъ накунад, як қирот (аҷр) мегирад ва агар онро ташйиъ намояд, ду қирот (аҷр) мегирад. Пурсида шуд, ки ду қирот чӣ қадар аст? Фармуд: хурдтарини он ба андозаи кӯҳи Уҳуд аст»**.¹

8. Яке дигар аз воҷиботи динӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва арзишҳои инсонии Ислом дар рӯзи мусибат он аст, ки ҳамсоиягон, наздикон ва дӯстони хонаводаи мурда дар муддати се рӯз барои онҳо таъом ва ягон хӯрокие бифиристанд. Зеро ин се рӯз рӯзҳои мусибат ва азодории онҳост ва онҳо дар ин муддат гирифтори ғаму мусибати хеш мебошанд.

Ривоят шудааст, ки вақте хабари шаҳодати Ҷаъфар расид, Паёмбар (с) фармуд: **«Барои хонадони Ҷаъфар таъоме омода созед. Зеро ба сари онҳо амр (ва мусибат)-е омадааст, ки онҳоро (аз ҳар чизе) машғул медорад»**.²

9. Аъмол ва корҳои бозмондагон дар мавридҳои зерин барои ғавтидагон нафъ мебахшанд:

а) Дуъои хайри мусалмонон барои онҳо.

б) Пардохтани қарзҳои ғавтида.

в) Қазо доштани назрҳои ғавтида, хоҳ рӯза бошанд хоҳ назрҳои молӣ.

¹ Саҳеҳ: [Саҳеҳи Ҷомеъуссағир, 6355]. Саҳеҳи Бухорӣ, 47, 1323, 1325. Саҳеҳи Муслим, 2186 (945)-52, 2187 (...) -53, 2188 (...) -54, 2191 (...) -56. Сунани Насой, 1995, 5047. Сунани Ибни Моҷа, 1540.

² Сунани Абудовуд, 3132. Сунани Тирмизӣ, 998. Сунани Ибни Моҷа, 1610.

г) Аъмоли неке, ки фарзандони солаҳи ғавтида анҷом медиҳанд.

Худованд мефармояд:

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

«Дар ҳақиқат, барои инсон подош ва баҳрае, ҷуз он чӣ худ барои он талош намудааст, нест».¹

Ва Паёмбар (с) мефармояд: **«Поктарин чизе, ки одамӣ меҳӯрад, ҳамон чизест, ки аз касби ҳудаш бошад ва фарзанди одам низ аз касби ӯ ба шумор меравад»**.²

д) Садақоти ҷория ва аъмоли неке, ки аз худ бар ҷой гузошта бошад

Абухурайра (р) ривоят мекунад, ки Паёмбар (с) фармуд: **«Вақте инсон мемирад, амал (ва ҳар робитае, ки бо дунё дошт), бурида мешавад, магар аз се чиз: садақаи ҷория (пойдор ва давомнок), илме, ки мавриди истифодаи дигарон қарор гирад ва фарзанди неке, ки барои ӯ дуъо кунад»**.³

10. Анҷом додани корҳои, ки хилофи муқаррароти шариъати Ислом ва роҳнамоиҳои арзишманди Расули акрам (с) мебошанд, дар канори қабрҳо бар мусалмонон ҳаром аст.

а) Забҳ намудани чорвое барои ризои Худо

¹ Сураи Начм, 53: 39.

² Саҳеҳ: Сунани Абудовуд, 3528, 3529. Сунани Тирмизӣ, 1358. Сунани Насой, 4461, 4462. Сунани Ибни Моҷа, 2137, 2290.

³ Саҳеҳи Муслим, 4199 (1631)-14. Сунани Абудовуд, 2880. Сунани Тирмизӣ, 1376. Сунани Насой, 3653. Сунани Ибни Моҷа, 241, 242.

дар канори қабре. Паёмбари акрам (с) мефармояд: **«Ло ӯақра фил исломи», «Ақр (забҳ наму-дан бар сари қабр) дар Ислон нест»**.¹

Абдурраззоқ ибни Ҳумом мегӯяд: Аҳли чоҳилият гов ва ё гӯсфандеро дар канори қабр сар мебуриданд.²

б) Рӯ ба рӯи қабр намоз хондан.

Паёмбар (с) мефармояд: **«Рӯ ба сӯи қабрҳо намоз нахонед»**.³

в) Намоз хондан дар канори қабрҳо ҳарчанд рӯ ба сӯи онҳо набошад ҳам, макрӯҳ аст, зеро Расули акрам (с) мефармояд: **«Метавон дар тамоми сатҳи (рӯи) замин намоз хонд, ба ҷуз гӯристон ва ҳаммом»**.⁴

г) Сохтани масҷид ва гунбаз бар рӯи қабр.⁵

¹ Хитобӣ мегӯяд: Аҳли чоҳилият шутуреро бар сари қабри шахси солеҳе (неке) сар мебуриданд ва мегуфтанд: Ин подоши корхое ҳаст, ки шахси фавтида дар даврони зиндагонияш анҷом додааст. (Сунани Абудовуд, 3222. Он кори даврони чоҳилиятро “ақр” мегӯянд, ки он дар Ислон чоиз нест).

² Сунани Абудовуд, 3222.

³ Саҳеҳи Муслим, 2247 (972)-97. Сунани Абудовуд, 3229. Сунани Тирмизӣ, 1050. Сунани Насоӣ, 759.

⁴ Сунани Абудовуд, 492. Сунани Тирмизӣ, 317. Сунани Ибни Моҷа, 745.

⁵ Қобир (р) ривоят менамояд, ки:

ғачқорӣ намудани қабрҳо, навиштани катибаҳо (ва лавҳаҳои ёдгорӣ) бар онҳо, бино кардан бар рӯи онҳо ва аз зери по кардани онҳо наҳй намудааст. (Саҳеҳи Муслим, 2242 (970)-94. Сунани Абудовуд, 3225, 3226. Сунани Тирмизӣ, 1052. Сунани Насоӣ, 2026, 2027. Сунани Ибни Моҷа, 1562, 1563, 1564).

Дар ривояти дигар омадааст:

м-бар (с) Уммисалама ва Уммиҳабиба аз калисое ёдовар шуданд, ки онро дар сарзамини Ҳабаша дида буданд. Зебой ва суратҳои онро ба ёд оварданд. Расули Худо (с)

д) Табдил додани қабристон ба ҷои баргузори идоҳ ва маросими ҷашну сурур ва рафтан ба қабристон дар вақтҳои муайян ва бино бар муносибатҳои хоссе бо мақсади ибодату ниёиш ва тазарруъу гиря дар назди онҳо.

сар бардошт ва гуфт: Онҳо (мардумеанд), ки вақте марди солеҳ (ва нек)-е аз эшон бимирад, бар рӯи қабраш масҷиде бино менамоянд ва дар он ҳамон (гуна) суратҳоро мекашанд. Онҳо бадтарини халқ дар назди Худо мебошанд. (Саҳеҳи Бухорӣ, 427, 434, 1341, 3873. Саҳеҳи Муслим, 1181 (528)-16. Сунани Насоӣ, 703).

Бахши сеюм

КИТОБИ ЗАКОТ

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا

Аз молҳояшон садақа (закот)-е баргир,
ки эшонро ба василаи он пок ва тазкия
намоӣ.

(Сураи Тавба, 103).

Расули Худо (с) мефармояд: «Худо ба
касе мол ва дорой диҳад ва ӯ закоти онро
напардозад, он мол дар рӯзи қиёмат ба
сурати мори мӯйрехта (сартос)-е, ки ду
холи сиёҳ дар рӯи чашмонаш дорад, ба сӯи
вай зухур кунад. Он мор бар гарданаш дар
он рӯз мепечад ва аз ду тарафи даҳонаш
мегирад ва мегӯяд: Ман ҳамон моли туам,
ман ҳамон ганҷи туам. Он гоҳ ояти: Ва
онҳое, ки нисбат ба он чи Худо барояшон
додааст, бухл меварзанд, онро хайр ва ба
фоидаи худ напиндоранд, ...-ро тиловат
намуд».

Фасли аввал

ЗАКОТ

Закот яке дигар аз фароизи Худованди мутаъол бар мусалмонон ва яке аз рукнҳои Исломи аст. Дар аҳамияти закот ҳамин далел бас аст, ки дар ҳаштоду ду ояти Қуръони маҷид ҳамроҳи намаз зикр гардида ва нишонаи имон ва сабаби растагорӣ шумурда шудааст. Аз ривоятҳои гуногун, ки аз Расули Худо (с) нақл шудааст ва аз амалкарди Хулафои рошидин бармеояд, ки «*касе аз пардохти закот ҷилавгарӣ кунад, аз дин хориҷ аст*».

Закот, ушр, садакаи фитр ва дигар пардохтҳои молӣ, бахше аз низоми мутакомили иҷтимоӣ - иқтисодии Исломо ба вуҷуд овардаанд. Ин низоми молӣ ба гунае тарҳрезӣ гардидааст, ки бар сарватмандон ва соҳибони сармоя чандон сангинӣ ва бори гаронеро ба вуҷуд намеоварад, зеро он миқдори ночизе аз молу сармояи онҳоро, ки ҳудудан дувуним (2,5) дар садро ташкил медиҳад, дар бар мегирад.

Аз тарафи дигар, ин низоми мутакомил ва дақиқи молӣ дар миёни қишрҳои гуногуни ҷомеа фазои таотуфу ҳамдardӣ, таъовуну ҳамкорӣ, авотифи нек нисбат ба якдигар ва эҳтироми мутақобиларо ба вуҷуд меоварад. Бо ҳамин, амният ва заминаҳои шукуфоии иқтисоди кишвар ва рушди молии сармоядорони дохилӣ, на танҳо аз назари қонунҳои иҷтимоӣ - иқтисодӣ ва органҳои кишварӣ таъмин ва фароҳам мегардад, балки дар қалби ҷомеа фазои муносибе барои он ба

вучуд меояд.

Сатҳи баланди афкори умумӣ ва авотифи неки иҷтимоӣ, қишрҳои гуногуни ҷомеъаро дар ҷодаи ҳамкориҳои мутақобил, инкишофи ҳамҷонибаи фарҳанги амонатдорӣ, ҳифзи эҳтиром ва қадосати мол ва моликияти хусусӣ ва риъояи меъёрҳои ахлоқӣ, иффат ва покӣ ба ҳаракат ва пӯёи вомедорад. **Шахси сарватманд дар назари мардум дигар на як унсури манфур, судҷӯй, моландӯз, бахил ва бори гарони ҷомеъа, балки инсони неку босалоҳият, наҷиб ва хайрхоҳи миллат ба шумор меравад.**

Ин пардохтҳои молӣ:

а) Нафси одами сарватмандро аз палидиҳои бухлу тамаъ ва шароратҳои тангчашмию дунёпарастӣ пок мегардонад ва нафси камбағалро аз ҳасадварзию адоват ва орзуи заволи неъматӣ дигарон раҳо месозад.

б) Масолеҳи умумиеро, ки зиндагӣ ва саъода-ти мардум дар гарави онҳост, ба вучуд меоварад.

в) Дар шахси сарватманд эҳсоси масъулият нисбат ба қишри ниёзманд ва камбағали ҷомеъа ба вучуд меоварад.

г) Барои сарватҳо ва бойгарие, ки дар ихтиёри сарватмандон, тоҷирон ва сармоядорон қарор дорад, ҳадду андозае ба вучуд меоварад, то молу сармоя дар ихтиёри табақаи (элити) хоссе қарор надошта ва танҳо дар миёни онҳо даст ба даст нагардад, балки дигар қишрҳои ҷомеъа низ аз он баҳраманд бошанд.

д) Аз ҳама муҳимтар, пок гардидани молу дороиҳои шахси сарватманд ва рушду нумӯи он аст, ки бо пардохти закот, ушр, садақаи фитр ва дигар пардохтҳои молӣ барояш ҳосил мегардад ва ба хайру пешрафти худӣ ӯ меанҷомад.

Барои шахси закотдиҳанда ҳамин ифтихор бас аст, ки закоти ӯ, вақте ба дасти мустаҳиққи худ мерасад, ба ин маъно аст, ки онро Худо мегирад ва қабул менамояд. Қуръони карим пас аз зикри моҳият ва ҳикмати гирифтани закот мефармояд:

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ

وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

«Оё надонистанд, ки (танҳо) Худо тавбаро аз бандагонаш мепазирад ва садақотро мегирад ва ин ки Худо тавбапазиру меҳрубон аст».¹

Бо ин ҳама, агар мусалмоне аз додани закот худдорӣ намояд ва аз анҷоми ин вазифаи муқаддаси илоҳӣ ва тақлифи иҷтимоии Ислом шона холи кунад ва боз фикр кунад, ки ҳамин ки ба ойини Ислом эътиқодманд мебошад ва намозу рӯзаашро ба ҷо меоварад, кифоя аст, бояд хуб бидонад, ки чунин эътиқодмандӣ ва диндорие аз ҷониби Худо пазируфтани нест.

Дар садри Ислом саҳобагони бузурги Расули акрам (с) бо сарвари халифаи он ҳазрат Абу-бакри Сиддиқ (р) тоифае аз мардуми арабро, ки аз додани закот сар боз зада буданд, дар ҷумлаи хориҷаштагони аз дини Худо дониста, бар зидди онҳо ба мубориза бархостанд. Он тоифа танҳо аз додани закот сар боз зада буданд, вале дигар рукнҳо ва асосҳои Исломо қабул доштанд. Ислом як тарҳ (комплекс)-и мутакомили илоҳист, ки чунин таҷзияҳо ва бозигариҳоро намепазирад.

¹ Сураи Тавба, 9: 104.

Бинобар ин, барои як мусалмони хуб ва хайрхоҳи дину миллат шоиста нест, ки худро ноогоҳона дар саффи мухолифони Исломи қарор диҳад.

Закот дар луғат ба маънои «поки» ва «зиёд» аст ва дар истилоҳи шаръ иборат аз як миқдор молест, ки тибқи шароити махсус бояд ба мустаҳиққи закот дода шавад.

Мавридҳои закот

Мавридҳое, ки закот дар онҳо фарз аст, аз инҳо иборатанд:

1. Чизҳои қиматбаҳо, монанди тилло, нуқра, пул ва ғайра.

2. Чаҳорпоёни хонагӣ, мисли шутур, гов, гӯсфанд, асп ва ғайра.

3. Колоҳи (матӯҳи) тиҷоратӣ.

4. Зироъат ва мевачот.

Закоти ин чизҳо дар сурате фарз мешавад, ки ба як миқдори муайяне, ки онро «нисоби том» мегӯянд, бирасанд. Пас агар миқдори чизҳои зикршуда аз ҳадди нисоби том камтар бошад, закот надоранд.

Нисоби томи (комил) ҳар яке аз чизҳои мазкур ба тафсил хоҳад омад.

Лозим ба ёдоварист, ки тамоми чизҳое, ки инсон ва хонаводааш дар зиндагии худ ба онҳо ниёз дорад, аз ҳисоби нисоби том ҷудо мебошанд, магар вақте, ки дар онҳо мақсади тиҷорат дошта бошад. Ба намунае аз лавозими мавриди ниёз ишора мекунем:

1. Хӯрок ва пӯшоки зарурӣ.

2. Заруриёти хона, монанди косою табақ, қолин ва ғайра.

3. Василахи нақлия дар ҳадди зарурат.

4. Хонаҳои истиқоматӣ.

5. Китобҳои мавриди ниёз ва ғайра.

Шахсе дорои нисоб буда, вале қарздор ҳам бошад, агар миқдори қарзаш ба андозаи тамоми молаш бошад, закот бар ӯ фарз нест. Вале, агар молаш бештар аз миқдори қарзаш бошад ва ин моли зиёд ба ҳадди нисоби том бирасад, он гоҳ закот бар он таъаллуқ мегирад.

Закот бар моли гумшуда низ тааллуқ намегирад.

Закот бар кӣ фарз аст

Пардохти закот бар ҳар мусалмоне, ки шароити зеринро доро бошад, фарз аст:

1. Озод бошад.

2. Болиғ бошад.

3. Оқил бошад.

4. Молики комилул ихтиёри нисоби том бошад.

5. Як соли қамарӣ бар молаш бигзарад, яъне як сол молики он шуда бошад.¹

6. Нумӯъкунанда, яъне қобили афзоиш ва зиёдшавӣ бошад. Бинобар ин шарт моли гумшуда аз тааллуқи закот хориҷ аст.

Пардохти закот аз ҷумлаи муҳимтарин ибодатҳо ва рукни сеюми Исломи мебошад. Бино-

¹ Ҳаргоҳ соли қамарӣ пурра ба поён бирасад, баровардани закот бар вай фарз мегардад. Дар солҳои баъдӣ, дар ҳамаи таърихе, ки бори аввал закоташро дода буд, пардохтани закот фарз мегардад. Бинобар ин, мусалмонҳо аксаран моҳи мубораки Рамазонро барои заботи худ ихтиёр кардаанд, ҳарчанд моҳҳои дигар низ боқе надоранд. Паёмбар (с) мефармояд: **«гардад, то он ки соли бар вай бигузарад»**. (Сунани Абудовуд, 1573. Муснади Имом Аҳмад, 1264).

бар ин, бояд он чӣ мепардозад, ба нияти закот ва бо қасди қурбат¹ бошад. Ниятро метавонад ҳангоми пардохти закот ва ё ҳангоме кунад, ки миқдори закотро аз молаш ҷудо месозад.

Шахсе, ки тамоми молашро садақа мекунад, пардохти закот аз зиммаи ӯ соқит мешавад, ҳарчанд нияти закотро дар он накарда бошад.

Фасли дуюм

Навъҳои амволе, ки закот дар онҳо воҷиб мебошад

Чи тавре гуфта шуд, молҳое, ки дар онҳо закот воҷиб мегардад, панҷ навъ мебошанд:

1. Нақдинаҳои муъомилоти тилло ва нуқра ва андӯхтаҳои он ду, ба монанди зеваролот, василаҳои ороиш ва... . Пулҳои роиҷи кишварҳо, бонкнотҳо, коғазҳои баҳодор, сиккаҳо (чекҳо)-и бонкӣ ва ... дар ҳукми нақдинаҳои муъомилоти тилло ва нуқра буда, ба онҳо муқоиса мешаванд.

2. Молҳои тиҷоратӣ. Он тамоми амволи манқул ва ғайри манқули шахсро, ки дар он қасди хариду фурӯш ва тиҷоратро дошта бошад, дар бар мегирад.

3. Сарвати ҳайвонии шахс, ба монанди шутур, гов ва ғӯсфанд.

4. Маҳсулоти зироъатӣ, ба монанди гандум, ҷав ва ..., мевачот, ба монанди ангур, хурмо ва ... ва ҳосили асал.

5. Канданиҳои фойданок, сарватҳои

¹ Қурбат ба маънои наздикӣ ба Худои бузург ва ба даст овардани ризои ӯ мебошад.

зеризаминӣ ва рӯизаминии табиъат, бозёфтҳои ганҷӣ ва дигар ашёи нодир. Ин навъи панҷум дар фикҳ дар зери унвони «маъодин» баён мешавад.

Нисоби муайяни ҳар навъи мол ва миқдори ҳаққи закоти он

Нисоби чаҳорпоён

Барои воҷиб шудани закот дар чаҳорпоён соима (дар пушта чарокунанда) будани онҳо шарт аст. Соима ба ҳайвоне гуфта мешавад, ки ду ҳолат (шароит)-и зерин дар он ёфт шавад:

Аввал: аксари солро дар биёбон ва пуштаҳо чаро кунад. Агар нисфи сол ё бештар аз он охурбанд бошад, ба он соима гуфта намешавад.¹

Дуом: мақсад аз нигоҳдории онҳо, ширу насл ва фарбеҳӣ бошад. Агар барои ғӯшт ва ё саворӣ нигоҳдорӣ шаванд, ба онҳо соима гуфта намешавад ва закот дар он воҷиб намегардад, ҳарчанд бештари сол бо даҳони худ чаро кунанд.

Агар ҳайвон соима бошад (яъне бештари солро дар пушта чаро кунад) ва дар нисфи сол соҳибашон онҳоро ба нияти тиҷорат бифурӯшад, закоти он сол бар вай воҷиб намешавад, балки аз ҳангоми байъ (фурӯш), вақте сола бар он тамом шавад, аз қимати он закот дода мешавад.

Дар барраҳо, бузғолаҳо ва ғӯсолаҳо вақте танҳо бошанд (яъне ҷудо аз модаронашон), закот воҷиб намешавад. Аммо, агар ҳамроҳ бо модаронашон бошанд, аз ҳамааш закот дода мешавад. Агар ҳанӯз сола тамом нагашта, ҳайвонҳои калон бимиранд, закот аз бачаҳои онҳо боз соқит меша-

¹ Соима - ба даҳони худ чарокунанда.

вад.

Аспҳо вақте нару мода бо ҳам якҷо бошанд (яъне ба сурати галла бошанд), закот бар онҳо воҷиб мешавад. Бояд қиматгузорӣ шаванд ва аз ҳар чиҳил дирҳам як дирҳам закот бароварда шавад.

Дар хару хачир, агар барои тиҷорат набошанд, закот воҷиб намешавад. Аммо, агар барои тиҷорат бошанд, аз қимати онҳо мисли асп закот дода мешавад.

1. Шутур

Нисоби томми шутур аз панҷ сар шурӯъ мешавад.

Бинобар ин, ҳар кӣ дорои панҷ сар шутур ва ё бештар аз он буда ва як сол бар онҳо бигзарад, закот бар ӯ фарз мегардад, ки тартибаш ин аст:

1. Закоти панҷ сар шутур то нӯҳ шутур, як гӯсфанд аст.

2. Закоти даҳ сар шутур то чордаҳ шутур, ду гӯсфанд аст.

3. Закоти понздаҳ сар шутур то нуздаҳ шутур се гӯсфанд аст.

4. Закоти бист сар шутур то бисту чаҳор шутур, чаҳор гӯсфанд аст.

5. Закоти бисту панҷ сар шутур то сию панҷ шутур, як шутури модаи яксола аст.

6. Закоти сию шаш сар шутур то чилу панҷ шутур, як шутури модаи дусола аст.

7. Закоти чилу шаш сар шутур то шаст шутур, як шутури сесола аст.

8. Закоти шасту як сар шутур то ҳафтоду панҷ шутур, як шутури чаҳорсола аст.

9. Закоти ҳафтоду шаш сар шутур то навад шутур, ду шутури дусола аст.

10. Закоти наваду як сар шутур то яксаду бист шутур, ду шутури сесола аст.

Сипас, аз яксаду бист боло то замоне, ки саршумори шутурҳо ба яксаду чилу нӯҳ адад бирасад, мувофиқи ҳисоботи боло ҳисоб мекунем, ба ин тариқ, ки:

11. Закоти яксаду бисту панҷ сар шутур то яксаду бисту нӯҳ шутур, ду шутури сесола ва як гӯсфанд аст.

12. Закоти яксаду сӣ сар шутур то яксаду сию чаҳор шутур, ду шутури сесола ва ду ғӯсфанд аст.

13. Закоти яксаду сию панҷ сар шутур то яксаду сию нӯҳ шутур, ду шутури сесола ва се ғӯсфанд аст.

14. Закоти яксаду чил сар шутур то яксаду чилу чаҳор шутур, ду шутури сесола ва чор ғӯсфанд аст.

15. Закоти яксаду чилу панҷ сар шутур то яксаду чилу нӯҳ шутур, ду шутури сесола ва як шутури яксола аст.

16. Закоти яксаду панҷоҳ сар шутур, се шутури сесола аст.

Сипас аз яксаду панҷоҳ ба боло то замоне, ки шумораи шутурҳо ба яксаду наваду шаш то дусад шутур нарасад, тибқи ҳисоботи боло ҳисоб ҳоҷем кард ва дар яксаду наваду шаш сар шутур то дусад шутур, чор шутури сесола закот вучуд дорад ва пас аз он боз ҳисобро аз сар мегирем ва то охир.

Барои закот шутури мода бидиҳад. Агар шутури нар бошад, нигоҳ кунад вақте қиматаш бо қимати шутури мода баробар бошад, ҷоиз аст.

2. Гов

Нисоби пурраи (том) гов аз сӣ сар шурӯъ мешавад.

1. Закоти сӣ сар гов як ғӯсолаи яксола аст.

2. Закоти чил сар гов як ғӯсолаи дусола аст ва то панҷоҳу нӯҳ сар гов ба ҳамин андоза ҳисоб мешавад.

3. Закоти шаст сар гов ду ғӯсолаи яксола аст.

4. Закоти ҳафтод сар гов як ғӯсолаи дусола ва як ғӯсолаи яксола аст.

5. Закоти сад сар гов ду ғӯсолаи яксола ва як ғӯсолаи дусола аст. Аз ин ба боло ба ҳамин гуна дар ҳар даҳ сар гов фарзияти закот аз ғӯсолаи яксола ба дусола тағйир меёбад.

3. Ғӯсфанд

Нисоби пурраи ғӯсфанд аз чил сар шурӯъ мешавад.

1. Закоти чил сар ғӯсфанд то яксаду бист ғӯсфанд, як ғӯсфанд аст.

2. Закоти яксаду бистуяк сар ғӯсфанд то дусад ғӯсфанд, ду ғӯсфанд аст.

3. Закоти дусаду як сар ғӯсфанд то сесаду наваду нӯҳ ғӯсфанд, се ғӯсфанд аст.

4. Закоти чорсад сар ғӯсфанд чор сар ғӯсфанд аст. Аз ин ба боло дар ҳар сад сар ғӯсфанд як ғӯсфанд закот вучуд дорад.

Ҳукми ғӯсфанд ва буз дар закот як хел аст.

4. Асп

Назди имом Абуҳанифа (р.х) дар асп низ закот вучуд дорад. Соҳиби нисоби асп метавонад барои ҳар асп як динор закот бипардозад ва ё аспро нарх карда ва аз ҳар дусад дирҳам панҷ дирҳам бипардозад.

Вале ба назари имом Абуясуф (р.х) ва имом Муҳаммад (р.х) дар асп закот вучуд надорад.

Дар ҳар ва ҳачир закот вучуд надорад, яъне фарз нест, магар ин ки онҳоро ба мақсади тиҷорат гирифта бошад.

Ҳамон тавре мебинем, тамоми чаҳорпоёне, ки аз нисоб ва саршумори муайяни онҳо закот бароварда мешавад, вақте рӯ ба афзоиш ва наслдиҳӣ мегузоранд, барои афзоиши рӯ ба болои онҳо зинаҳои муайяне муқаррар гардидааст. Вақте шумораи онҳо ба зинае расид ва саршумори муайяни онро комил намуд, пардохти наवे, ки илова бар пардохти нисоби аслист, бар соҳибашон воҷиб мегардад.

Ҳар миқдор афзоише, ки аз як зина то зинаи дигар (боло) ба вуҷуд меояд, то замоне, ки нисоби он зинаро пурра (комил) насохта бошад, муъоф аст. Баъзе фақеҳон ҳар зинаеро, ки пас аз нисоби аслист, нисоби дуюм, нисоби сеюм ва..., мегӯянд.

Бояд донист, чаҳорпоёни мазкур, вақте нисоби онҳо ададӣ ва бо саршумор аст, ки барои наслгирӣ, фарбеҳӣ ва пашму шир ниғаҳдорӣ ва парвариш шаванд. Вале, агар бо мақсади тиҷорат ва хариду фурӯш парвариш шаванд, дигар закоти онҳо аз рӯи нисоби ададӣ ва саршумор воҷиб намегардад.

Балки ҳамчун моли тиҷорат қиматгузорӣ мешаванд ва аз пули онҳо агар ба нисоби закот бирасад, закот бароварда мешавад. Дар сурати нарасидани миқдори онҳо ба нисоб, бо пули дигар ҷинсҳои тиҷоратӣ ва ё тиллову нуқра ҷамъ карда мешаванд ва аз ҳамаашон, вақте ба нисоб расиданд, закот бароварда мешавад.

Вақте чаҳорпоёни мазкур барои тиҷорат бошанд, дигар соима будани онҳо шарт нест. Яъне дигар зарурат надорад, ки тамоми сол ва ё бештар аз ними онро бо даҳони худ дар пушта чаро намоянд. Чӣ дар саҳро бичаранд, чӣ дар хона

нигоҳубин шаванд, дар ҳар сурат аз қимати онҳо закот бароварда мешавад.

Аҳкоми гуногун

Закоти чаҳорпоён дар сурате фарз мешавад, ки:

1. Як соли қамарӣ бар онҳо гузашта бошад. Бинобар ин, масалан, сад сар говро харидорӣ кунад ва пас аз нӯҳ моҳ онҳоро бифурӯшад, закоти онҳо бар он шахс фарз нест.

2. Чаҳорпо дар тамоми сол бекор бошад. Бинобар ин, гов, асп ва ё шутуре, ки дар кори зироъат ва ё боркашӣ аз онҳо истифода мекунанд, закот надоранд.

3. Чаҳорпо дар тамоми сол ё бештари он аз алафи биёбон (пушта) бичарад. Пас агар дар тамоми сол ва ё миқдоре аз он, аз алафи чида (даравида) шуда ва ё кошташуда бихӯрад, закот надорад.

Чаҳорпоёни хурд (бачагиҳо) закот надоранд, магар он, ки чаҳорпоёни калон бо онҳо якҷо бошанд.

Фасли сеюм

Закоти тилло, нукра ва колоҳои (матоҳои) тичоратӣ

Нисоби тилло бист мисқол (воҳиди вазн) ва нисоби нукра дусад дирҳам аст, ки дар вазн ба яксаду чил мисқол баробар аст ва зақоти ҳар ду рубъи (чоряки) ушри онҳо, яъне аз чил як ҳиссаи он (1/ 40) мебошад.¹

¹ Мисқол воҳиди вазн аст. Дирҳам ҳам воҳиди вазн аст ва ҳам воҳиди пули нукра. Воҳиди пули тилло бошад, динор аст. Зақот ба асли тилло ва нукра тааллуқ мегардад, на ба қимати онҳо. Яъне, вақте вазни онҳо ба нисоби муайян расид, ки дар тилло бист мисқол ва дар нукра дусад дирҳам мебошад, зақот дар онҳо воҷиб мегардад. Аммо қимати онҳо дар ҳар замон ва бо ҳар шароите тағйир меёбад ва зақот ба қимати онҳо вобастагӣ надорад. Тилло ва нукра дар зақот асл қарор мегиранд ва пулҳои роиҷи ҳар замон, банкнотҳо, қоғазҳои баҳодор ва..., дар муайян намудани миқдори зақоти онҳо, ба қимати ҳамонрузаи тилло ва ё нукра муқоиса ва баровард мегарданд.

Дар муайян намудан ва баргардони миқдори воҳидҳои вазни тилло ва нукра, яъне мисқол ва дирҳам, ба воҳидҳои вазни роиҷи имрӯза - грамм ва миллиграмм - дар миёни қоршиносони соҳа тавафуқи назаре вучуд надорад. Дар гузашта онҳоро бо ченакҳои оддӣ ва муқаррарие, ки барои ҳама равшан ва осон буд, вазн ва муайян намудаанд. Ба ин шакл, ки як мисқол ба бист (20) қирот ва ҳар қироте ба панҷ (5) донаи ҷав баробар аст. Яъне як мисқол ба вазни сад донаи ҷав баробар мебошад ва бист мисқол вазни ду ҳазор (2000) донаи ҷавро дорад.

Як дирҳам бошад, ба чордах (14) қирот ва ҳар қирот ба панҷ (5) донаи ҷав баробар мебошад. Яъне вазни як дирҳам баробари ҳафтод донаи ҷав аст. Пас дусад

дирҳам, ки нисоби зақоти нукра мебошад, баробари вазни чордах ҳазор (14000) донаи ҷав аст.

Дар ҳар замон, ки сиккаҳои (тангаҳои) тилло ва нукра ба муъомила гузошта шаванд, ҳамон гуна, ки дар гузашта маъмул буд, бар асоси меъёрҳо ва стандартҳои ҳар кишваре метавонад дар вазни онҳо камӣ ва зиёдӣ ба ҳисоби миллиграмм ба вучуд ояд. Вале зақот ба асли ин ду элементи қимат тааллуқ гирифтааст ва вазни онҳо муайян гардидааст.

Бо вучуди ҳамаи ихтилофи назарҳое, ки дар муайян намудани миқдори мисқол бар асоси воҳидҳои вазни роиҷи имрӯза – грамм – дар миёни қоршиносони соҳа ҷой дорад, бист (20) мисқол аз ҳаштоду як грамму се саду шаст (81,360) мг то навад (90) гр баровард шудааст. Яъне ҳар мисқол ба чор грамму шасту ҳашт (4,68) мг, чор грамму се саду шасту ҳашт миллиграмм (4 гр 368 мг) ва ё каме бештар аз он ва ё ба чоруним (4,5) гр баробар доништа шудааст. Ин нисоби тилло аст.

Нукра бошад, ҳар даҳ дирҳами он бояд ба ҳафт мисқол баробар бошад. Ҳафт мисқол бинобар вазни миёна дар назди қоршиносони соҳа 29,876 гр мебошад. Бар ҳамин асос, дусад дирҳам (200) бояд яксаду чил мисқол (140) вазн дошта бошад, ки бинобар тафовути назари фақеҳон аз панҷсаду наваду панҷ (595) грамм то шашсаду дувоздах (612) граммо ташкил медиҳад.

Дар баъзе луғатномаҳо вазни як мисқолро ба чор грамму шасту ҳашт миллиграмм (4,68 гр) баробар доништаанд, ки дар миллиграмми он норасоие ба ҷашм меҳӯрад. Зеро дар он сурат бист мисқол ба ҳаштоду як грамму се саду шаст миллиграмм (81,360 гр) баробар мешавад ва он аз поёнтарин бароварди фақеҳон, ки ҳаштоду панҷ грамм (85 гр) аст, хеле кам мебошад.

Пас ҳар қасе, ки ба вазни бист мисқол (20) тиллои соф ва ё ба вазни дусад (200) дирҳам нукраи соф ва ё асбобу анҷом, зарфҳо ва зеваролоти аз онҳо сохта шуда дошта бошад ва як соли моҳтобӣ бар моликияти вай бигузарад, зақот бар вай воҷиб мегардад. Истеъмол шуда бошанд, ё не, аҳамияте надорад.

Ин дар бораи нисоби закот буд, ки ба вазни тилло ва нуқра тааллуқ мегирифт. Аммо миқдори пардохти закоти онҳо бошад, аз бист (20) мисқол тилло ним мисқол ва аз дусад (200) дирҳам панҷ (5) дирҳами он ҳаққи пардохти закот аст. Ним мисқол тақрибан ба ду грамму яксаду ҳаштоду чор миллиграмм (2,184 гр) ва ё ба ду грамму дусад панҷоҳ (2,250) мг ва панҷ (5) дирҳам тақрибан ба понздаҳ (15) грамм баробар мебошад. Шахси соҳибнисоб метавонад ҳамон ним мисқол тилло ва ё панҷ дирҳам нуқраро ба унвони ҳаққи закот пардохт намояд ва ё қимати онҳоро бо нархи фурӯши ҳамонрӯзаи ҳар грамми тилло ва нуқра бипардозад.

Бояд донист, ки ҳамон гуна, ки арзиши тиллову нуқра дар ҳар замоне ва дар ҳар шароите фарқ мекунад ва поёну боло меравад, дар муқоисаи миёни онҳо бо якдигар низ чунин нопойдорӣ ва тағйирёбииҳои давраӣ ба вучуд меояд. Яъне набояд чунин тасаввур кунем, ки арзиши дусад (200) дирҳам ва ё ҳудуди шашсад (600) грамм нуқра ҳамеша ба бист (20) мисқол ва ё ҳаштоду панҷ (85) грамм тилло баробар аст. Балки гоҳо мешавад, ки нархи шашсад (600) гр нуқра ба арзиши понздаҳ ва ё шонздаҳ (15-16) ва ё аз он ҳам камтар мисқол тилло баробар бошад.

Пас дар сурате, ки ҳар грамм тилло бар асоси нархҳои ҳамонрӯза, баробари даҳ ё дувоздаҳ ва ё чордаҳ доллари амрикоӣ арзиш дошта бошад, ҳаштоду панҷ (85) грамми он, ки нисоби тилло аст, ба ҳаштсаду панҷоҳ (850) то ҳудуди ҳазору дусад (1200) доллари амрикоӣ баробар мебошад. Нархи шашсад (600) грамм нуқра, агар масалан, ба арзиши чордаҳ (14) мисқол тилло баробар бошад, дар он сурат ба шашсад (600) доллар (то ҳаштсаду чил доллар) баробар мебошад. Дар ин ҳолат бинобар назари фақеҳони динӣ ва коршиносони соҳаи фикҳ, бояд дид, ки арзиши кадом яке аз ин ду меъёри шаръӣ, ки дар баровард ва муайян намудани миқдори закоти чизҳои дигар асл қарор гирифтаанд, барои табақаи камбизоат ва камбағалони ҷомеа нафъовартар аст.

Сарватмандон ва соҳибони сармоя, вақте аз пули миллии кишвар, бонкнотҳо, қоғазҳои баҳодор, евро, доллар ва ...,

Рубъи (чоряки) ушри бист мисқол тилло ним мисқол ва рубъи ушри дусад дирҳам панҷ дирҳам аст. Бинобар ин, касе дорои бист мисқол тилло бошад ва як сол аз он бигзарад, ним мисқоли онро барои закот мепардозад ва ҳамчунин ҳар касе дорои дусад дирҳам (нуқра) бошад ва бар дороии вай як сол бигзарад, панҷ дирҳами онро мепардозад.

Аз назари вазнҳои имрӯза (воҳиди вазнҳои ин аср) бист мисқол тилло тақрибан ба ҳаштоду панҷ (85) грамм ва рубъи ушри он ба 2,184 ва ё 2,5 грамм баробар мебошад.

Дусад дирҳам нуқра дар вазн тақрибан ба панҷсаду наваду панҷ грамм баробар аст ва рубъи ушри он тақрибан 14/ 8 грамм мебошад.¹

меҳоҳанд закот бидиҳанд, нисоби онро бо муқоиса ба арзиши бист (20) мисқол тилло муайян месозанд ва ё ба арзиши дусад (200) дирҳам? Агар бо нархи тилло баровард шавад, дар сурати даҳ доллар будани ҳар грамми он, нисоби закот аз миқдори ҳаштсаду панҷоҳ (850) доллар шурӯъ мешавад. Аммо бо муқоиса ба нархи нуқра аз миқдори шашсад (600) доллар закот мепардозад. Дар сурати паст будани нисоби закот шумораи закотдиҳандагон ва соҳибнисобон бештар мегардад ва барои оммаи мардум манфиати зиёдтаре ҳосил мешавад. Ин барои равшан намудани мавзӯ буд, вагарна на доллар ва на пули дигаре дар муайян сохтани нисоби закот асл шуморида намешавад.

Агар аз зеваролот ва дигар васоили ороиши тиллоӣ ва нуқрагӣ хонумҳои хона барои зебӣ ва ороиши худ истифода баранд ва ё барои бойгарӣ, тичорат ва ё ягон рӯзи мабодо (лозимӣ) харида шуда бошанд ва хонумҳо гоҳ – гоҳе барои зебоии худ онҳоро истифода намоянд, дар ҳар ду ҳолат закоти онҳо воҷиб мебошад.

¹ Бар асоси воҳидҳои вазни имрӯза дар баргардон намудани мисқол, динор ва дирҳам ба грамм ва миллиграмм

1. Ҳар кӣ баробари қимати бист мисқол тилло ва ё дусад дирҳам (нуқра)-ро (аз пули дар гардиш ва роиҷи кишвар) доро бошад, бар ӯ низ закот фарз мебошад ва бояд онро бипардозад.

2. Дар мавриди тилло дар бештар аз 20 мисқол дар ҳар 4 мисқол ду қирот, (ки тақрибан бо ним грамм баробар аст) закот аст ва дар мавриди нуқра дар бештар аз дусад дирҳам, дар ҳар чил дирҳам як дирҳам закот вучуд дорад.

3. Зеваролот ва зарфҳое, ки аз тилло ва ё нуқра сохта шудаанд, дар сурате, ки дар онҳо мақсади тиҷорат дар назар дошта шуда бошад ҳам, закот доранд.

4. Агар дар тилло ва ё нуқра фиреб гардида ва холис (асл) набошанд, нигоҳ мекунем, масалан, агар дар тиллои омехта (нохолис) миқдори бештари онро тилло ташкил диҳад, дар ҳукми тилло хоҳад буд, вале агар миқдори бештараш чизи дигаре бошад, дар ҳукми коло мебошад. Ҳукми нуқраи омехта низ ҳамин тавр аст.

5. Закот дар тамоми амвол ва колоҳои тиҷоратӣ дар сурате, ки қимати онҳо ба нисоби тилло ва ё нуқра бирасад, фарз аст ва нисобаш

соҳибназарон ва коршиносони соҳа ихтилофи назар доранд. Баъзеҳо (20) бист мисқолро ба ҳаштоду панҷ (85) грамм баробар донистаанд. Баъзе дигар бист (20) мисқолро ба ҳаштоду ҳафт (87) грамм ва соҳиби Маҳмудулфатово ба ҳаштоду ҳафт грамму чорсаду ҳаштоду нӯҳ миллиграмм баробар донистаанд. Баъзе дигар онро ба навад грамм баробар медонанд.

Дар мавриди бароварди дусад (200) дирҳам низ назарҳои гуногун доранд. 1) $200 \text{ д} = 595 \text{ гр}$, 2) $200 \text{ д} = 598 \text{ гр}$, 3) $200 \text{ д} = 609 \text{ гр}$, 4) $200 \text{ д} = 612 \text{ гр}$ ва $612,35 \text{ гр}$. Вале дар ҳарду маврид аз рӯи эҳтиёт хуб аст ба камтарин андозаи нисоби онҳо амал карда шавад.

тавре ба тилло ва ё нуқра қиматгузорӣ мегардад, ки бештар барои фақирҳо ва мискинҳо фоида дошта бошад.

6. Агар касе дорои понздаҳ мисқол тилло ва чанд мисқол нуқра бошад, ки қимати нуқраҳо ба қимати панҷ мисқол тилло расад, ҳар ду бо ҳам ҳам мешаванд ва он шахс дорандаи бист мисқол тилло ба шумор меравад. Дар натиҷа закоти бист мисқолро мепардозад.

7. Дусад дирҳам нуқра ба яксаду чиҳил мисқол баробар аст. Агар шахсе яксаду бист мисқол нуқра ва панҷ мисқол тилло дошта бошад, ки қимати он ба бист мисқол нуқра баробар бошад, закот аз яксаду чиҳил мисқол нуқра воҷиб мешавад.

8. Шахсе дорои бист мисқол тилло бошад ва он дар охири сол чаҳор мисқоли дигар афзоиш ёбад, хоҳ он чаҳор мисқолро ба ирс бурда бошад ва ё касе онро барояш бахшида бошад, ҳисоби ин чаҳор мисқол аз ҳисоби асл ҷудо нест, балки ҳар гоҳ як сол бар он бист мисқол тамом шуд, аз бисту чаҳор мисқол закот бароварда мешавад.

9. Ғайр аз тиллову нуқра дигар чизҳо, ба монанди оҳан, биринҷ, мис, алюмин ва ... ва асбоболоте, ки аз онҳо сохта шуда ва низ либос, фарш ва ... агар дар онҳо мақсади тиҷорат бошад ва қимати онҳо баробари қимати бист мисқол тилло ё саду чиҳил мисқол нуқра бошад, баъд аз гузаштани сол баровардани закот аз онҳо воҷиб аст ва ҳукми моли тиҷоратро доранд. Аммо агар барои тиҷорат набошанд, ҳукми асбобу анҷоми хонаро доранд ва заките бар онҳо нест.

10. Шахсе дорои чанд манзил (хона) бошад, ки онҳоро ба кироя медиҳад, ҳарчанд қимати онҳо

бисёр ҳам бошад, дар онҳо закоте воҷиб нест. Аммо даромад ва пули кирои онҳо дар охири сол, агар пули дигаре низ дошта бошад, якҷо дар нисоби закот ҳисоб мешаванд. Ҳукми зарфҳо ва дигар чизҳои ба кироя додашуда низ ҳамин аст.

11. Дар либоси пӯшидани ҳарчанд гарон бошад ҳам, закот нест. Аммо, агар бо тиллову нуқра мурассаъ ва ороста шуда бошад, ки ба миқдори нисоб бирасад, дар он вақт закоти онҳо воҷиб аст.

12. Шахсе дорои чанд мисқол тилло, чанд мисқоли дигар нуқра ва миқдоре моли тиҷорат бошад, ки баъд аз қиматгузори арзиши ҳамаи онҳо ба нисоби закот мерасад, бояд аз онҳо закот бароварда шавад.

13. Васоили савдогарӣ ва моли тиҷорат ба он асбоб ва дороие гуфта мешавад, ки ба нияти тиҷорат ва муъомала харидорӣ мешаванд. Агар барои манзили (хона) худ хорубор (озуқаворӣ), мисли қанд, биринҷ, чой ва ... харад, вале баъдтар зарурате пеш ояд ва онҳоро ба фуруш гузорад, дар қимати онҳо закот воҷиб намешавад.

14. Соҳиби нисоби закот, агар пеш аз тамоми (пурра) шудани сол закоташро бидиҳад, ҷои аз аст. Ҳамчунин, агар закоти чанд соли ояндаро пеш баровард намояд, ҷои мебошад.

15. Шахсе ҳанӯз соҳиби нисоб нагашта, вале эҳтимоли ба даст омадани даромаде ба миқдори нисоб вуҷуд дошта бошад, агар пеш аз ба даст омадани он маблағ закот бидиҳад, ҳанӯз на закоте бар зиммааш буда ва на закоте аз зиммааш соқит мегардад, балки бояд пас аз ба даст омадани маблағ ва гузаштани сол закоташро бипардозад.

16. Дар сурате, ки закот барои чанд соли ояндаро пардохт намояд, вале дар ин миён дар молаш афзоише пеш ояд ва дороияш афзоиш ёбад, ба андозаи афзоиш изофаи закотро бипардозад.

17. Шахсе дорои даҳ ҳазор пул аст, масалан, ва эҳтимоли расидани даҳ ҳазори дигарро медиҳад, агар закот барои бист ҳазор пулро пеш аз расидани нисфи эҳтимолии он бипардозад, ҷои аз аст.

18. Агар шахсе пас аз тамоми шудани сол закоташро надиҳад ва ҳамаи молаш талаф ёбад, закот аз вай соқит мегардад.

19. Аммо, агар худӣ шахс бо иродаву ихтиёри худаш сарваташро аз байн бибарад, закот аз вай соқит намегардад.

20. Пас аз тамоми шудани сол, агар нисфи молаш талаф ёбад, ба миқдори талафгашта соқит ва аз боқимондаи мол закот воҷиб аст. Ин се масъала дар сурате мебошанд, ки аз рӯзи ба нисоб расидани молаш як соли пурра гузашта бошад.

Шахсе, ки молу пулаш ба нисоб расида бошад, шарт нест, ки дар тӯли сол ҳамон миқдори нисбро ҳифз намуда бошад, балки муҳим он аст, ки лоақал дар ду тарафи сол молики нисоби пурра бошад. Пас агар пеш аз тамоми шудани як соли пурра молаш талаф ёбад ва ё аз нисоб кам гардад, закот аз вай соқит мегардад.

Вале агар молаш афзоиш ёбад, пас дар ҳар зинае аз афзоиш, ки дар бахшҳои гуногуни закот муайян гардидаанд, ба миқдори муайянгардида барои ҳар зина закот медиҳад. Ин ба иловаи он миқдорест, ки аз нисоби аслии мол бароварда мешавад. Пас аз нисоб он афзоише, ки дар миё-

ни ҳар зина, яъне аз ҳар зина то зинаи дигар ба вучуд меояд, муъоф мебошад. Ҳамон гуна, ки нисоби том барои пардохти закот шарт аст, пурра гардидани нисоби ҳар зина барои пардохти иловагӣ низ шарт мебошад.

21. Агар моли ҳалолу ҳаромро якҷо ҷамъ ва ба ҳам омезад, закоти онро бояд бидиҳад, яъне ҳаром будани миқдоре аз мол монеъи закот на-мегардад.

22. Агар шахсе пас аз воҷиб шудани закот аз дунё гузарад, аз моли вай закот бароварда на-мешавад. Агар ба додани закот васият намояд, аз ҷаҳор як ҳисса закот дода мешавад, агарчи ки-фоят накунад. Аммо, агар ворисон ба майли худ бештар аз ҷаҳор як ҳисса барои закот доданд, ҷоиш аст.

23. Баъд аз гузаштани сол, агар қарздеҳ қарзи худро ба қарздор бахшад, закоти он сол аз қарздеҳ соқит мегардад. Агар қарздор сарват-манд бошад, ин бахшиш дар ҳукми истифода ме-бошад ва қарздеҳ закоти он солро бояд барорад.

24. Ғайр аз садақоти (пардохтҳо) фарзӣ ва воҷибӣ садақоти нафлӣ, вақте ҷоиш мегарданд, ки бештар аз заруриёт ва эҳтиёҷоти худ ва аҳлу аё-лаш мол дошта бошад. Дар ғайри ин сурат макрӯҳ аст.

Молҳои тиҷоратӣ

Ба фарз будани закот дар даромадҳои ба даст омада аз касбу кор, аз тиҷорат ва аз зи-роъату мевачот ояти шарифаи 267-уми сураи Бақара далолат менамояд, он ҷо, ки мефар-мояд:

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنفِقُوا مِن طَيِّبَتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا

لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ

«Эй касоне, ки имон овардаед, аз да-ромадҳои поке, ки касб намудаед ва аз он чи Мо бароятон аз замин берун овардаем, инфоқ намоед...».

Ҳар чизеро, ки инсон барои тиҷорат ва хариду фурӯш ба даст оварад, ба он моли тиҷорат гуфта мешавад ва бо фароҳам гардидани шароити мах-сус дар он закот воҷиб мегардад.

1. Нияти тиҷорат доштани соҳиби он.

2. Ба ҳадди як нисоб аз тилло ва ё нуқра ра-сидани қимати он.

3. Гузаштани як соли тиҷоратӣ.

Ҳангоми қиматгузориҳои молҳои тиҷоратӣ асбо-бу анҷом, васоили зарурӣ барои пешбурди тиҷорат ва дастгоҳҳои мавҷуд дар дӯкони тиҷоратӣ ба онҳо ҳамроҳ карда намешаванд. Агар арзиши молҳои тиҷоратиаш ба як нисоб на-расад, аз онҳо закот намедиҳад.

Вақте шахси тоҷир ҷинсҳои (ассортимент) гу-ногуни тиҷорӣ, аз қабилҳои хӯроқа, пӯшоқа, асбобу анҷом, мошин ва..., дошта бошад, тамоми онҳоро якҷоя қиматгузорӣ мекунад ва аз пули ҳамаи онҳо агар миқдори нисоб ва бештар аз онро ташкил диҳад, закот медиҳад.

Шарт нест, ки дар вақти баровардани закот тамоми моли тиҷораташ фурӯхта шуда ва ба пул табдил ёфта бошад, балки гардиши ҷарҳи тиҷорат аст. Гоҳе мол фурӯхта ва ба пул иваз мешавад ва замоне бо он пул ба ҷояш моли ди-гаре харида мешавад. Ба ҳамон вазъе, ки ҳаст,

нархи молу ашѐи тиҷориаш муайян сохта мешавад ва аз қимати маҷмӯи онҳо закот бароварда мешавад.

Агар мусалмони сарватманде саҳмияҳои (аксияҳои) корхона, завод ва ё биноҳои тиҷоратию саноатиеро харид ва дар онҳо мақсади тиҷорат дошта бошад, яъне дар назар дошта бошад, ки онро пас аз муддате боз ба фурӯш гузорад, дар ин сурат бо фароҳам гардидани шароити хосси закот, аз қимати умумии он закот медиҳад.

Вале, агар дар назар дошта бошад, ки онро дар корҳои саноатӣ, тиҷоратӣ, истеҳсолот ва..., мавриди истифода қарор медиҳад ва ё қисмате аз онро ба иҷора медиҳад, дар ин ҳолат аз даромади он закот медиҳад. Он ҳам вақте ба нисоб бирасад ва агар ба нисоб нарасад, бо дигар дороиҳояш, ки дар онҳо шароити закот таҳаққуқ ёфта буд, ҷамъ намуда, аз ҳамааш закот медиҳад.

Автопаркҳои хусусӣ ва марказҳои, ки васоили нақлиа ва дигар васоили техникии худро ба иҷора (прокат) медиҳанд, ҳукми корхонаҳо ва биноҳои тиҷоратию доранд.

Шахсе як миқдор пули худро аз муъомила берун сохта, барои эҳтиёт ё барои кори муҳимме дар оянда, пас аз баровардани закоташ, он пулро ба бонке амонат мегузорад ва ё дар хонааш нигоҳ медорад. Ҳарчанд он пулро аз зоиш ва афзоиш берун намуда, дар ҷое онро беҳаракат нигоҳ медорад, вале пас аз гузашти соле закоти онро бояд бипардозад. Зеро, аз нумӯ бозмондани он дар натиҷаи таҷмид ва аз гардиш боздоштани он ба вуҷуд омадааст.

Закоти қарзҳо

Шахсе як миқдор пулу мол дошта бошад ва дар айни ҳол қарздор ҳам бошад: Агар қарзе, ки бар гардани ӯст, тамоми пулу моли дар даст доштаашро фаро гирад, дар ин сурат закоте бар вай воҷиб нест. Вале, агар қарз қисмате аз молашро фаро гирад ва қисмате аз он ҳамчунон боқӣ монад, пас дар қисмати боқимондаи он, агар ба ҳадди нисоб бирасад ва соле ҳам аз рӯзи молик гардидани он гузашта бошад, закот бар вай воҷиб мегардад. Аммо, агар қисмати боқимондаи молаш ба ҳадди нисоб нарасад, закот бар вай воҷиб намегардад.

Агар он шахс пеш аз қарздор гаштанаш соҳиби нисоб буда ва соле ҳам бар вай гузашта бошад, вале пеш аз пардохти закот қарздор гардида бошад, дар ин сурат закот ба ҳеҷ ваҷҳ аз вай соқит намегардад, хоҳ қарзаш тамоми молашро фаро гирад, хоҳ нима аз молашро, зеро закот пеш аз қарздор гаштанаш бар вай воҷиб гардидааст.

Аммо шахси қарздиханда нисбат ба пардохти закоти пулҳои қарздодааш яке аз се ҳолатро дорад:

1. Қарзи пурқувват: Он ҳамон қарзест, ки қарздиханда пули соф ва ё моли тиҷоратӣ бо арзиши муайяне ба касе қарз додааст ва қарздор ҳам ба он эътироф дорад, ҳарчанд муфлис ҳам бошад. Ё қарздор мункир гардидааст, вале қарздиханда гувоҳу ҳуҷҷат барои исботи он дорад.

Қарз дар ин сурат, пурқувват буда, закоти он бар қарздиханда воҷиб аст. Ҳар боре, ки чил дирҳам аз қарздор дарёфт намояд, як дирҳами

онро ба унвони закот мепардозад. Агар камтар аз чил дирҳам дарёфт кунад, аз он чизе намердозад. Дар сурате, ки ҳамаи онро якбора дарёфт намояд, закоти ҳамаашро медиҳад.

Гардиши сол дар мавриди ин қарз аз замоне, ки қарздиҳанда молики нисоб гардида буд, эътибор дорад, на аз вақти дарёфти пули қарз. Пас закоти солҳои гузашта низ бар вай воҷиб мебошад, вале пардохти он пас аз дарёфт ва қабзи тамоми қарз лозим мегардад.

2. Қарзи миёна: Он пули чизест, ки аз ниёзмандиҳои аслии зиндагаш, ба монанди хона, либоса, хӯрока, гандум ва..., фурухтааст ва пули он дар гардани харидор боқӣ мондааст.

Закот дар қарзи миёна то вақте, ки қарздиҳанда ба миқдори як нисоби комилро дарёфт намояд, воҷиб намебошад.

Масалан, агар бар гардани қарздор ба арзиши ҳазор дирҳам пул аст, вақте қарздиҳанда ба арзиши дусад дирҳами онро қабз намояд, миқдори панҷ дирҳами онро ба унвони закот мепардозад. Агар камтар аз миқдори як нисоби комилро дарёфт намояд, закот бар вай воҷиб намешавад.

Гардиши сол дар қарзи миёна низ аз рӯзе, ки қарздиҳанда молики нисоб гардидааст, яъне рӯзе, ки он чизҳоро ба фуруш баровардааст, эътибор мешавад, на аз вақти қабз. Пас закоти солҳои гузашта бар вай воҷиб мебошад, вале пас аз қабзи тамоми мол пардохта мешавад.

3. Қарзи заъиф: Он қарзест, ки дар ивази чизе дигаре ғайри молу пул қарор дошта бошад, ба монанди маҳри зан, қарзи васият, қарзи сулҳ дар қатли амдӣ ва дият. Дар тамоми ин суратҳо шах-

си қарздор аз касе чизе нагирифтааст, то онро баргардонад. Дар ҳар сурат, закот бар соҳибони ҳақ дар ин навъи қарзҳо то замоне, ки миқдори нисоби комилро дарёфт намояд ва соли аз рӯзи қабзи пул бар онҳо нагузарад, воҷиб намергардад. Закоти солҳои гузашта низ бар онҳо воҷиб нест.

Закоти зироъат ва мевачот

Зироъат, мевачот ва ба таври умумӣ он чӣ аз замин мерӯяд, ба истиснои чӯб, алаф ва ҳезум, закот доранд ва дар ҷойҳои мо закоти ин ашёро маъмулан **«ушр»** меноманд. Нисоби мушаххасе ҳам надоранд ва дар каму зиёди онҳо бояд закот пардохт.¹

¹ Дар бораи нисобе доштан ва ё надоштани мевачот ва зироъат назарҳои гуногун дар миёни мактабҳои фикҳӣ вучуд дорад. Он чи назари Абуҳанифа (р.х) аст, ин аст, ки дар закот (ушр)-и зироъат ва мевачот нисобе вучуд надорад. Ҳосили онҳо, хоҳ кам бошад, хоҳ зиёд, аз онҳо ушр бароварда мешавад. Аммо дигар мазҳабҳои фикҳӣ нисоби онро бо истинод ба ҳадиси Расули Худо (с) дар ин бора панҷ васқ доништаанд.

Паёмбар (с) мефармояд: **«сқ садақае воҷиб намешавад»**. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1405, 1447, 1459, 1484. Саҳеҳи Муслим, 2260 (979)-1, 2261 (...) -2, 2263 (...) -3, 2264 (...) -4. Сунани Абудовуд, 1558, 1559. Сунани Тирмизӣ, 626, 627. Сунани Насоӣ, 2444, 2445, 2472, 2474, 2475, 2483, 2484. Сунани Ибни Моҷа, 1793, 1794).

Як васқ шаст соъ мебошад. Панҷ васқ сесад соъ мешавад, ки он аз як тон зиёдтар мебошад. Дар назди онҳо дар камтар аз панҷ васқ зироъат ва мевачот, ки ба бештар аз як тон баробар аст, закоте воҷиб намешавад. Имомайн низ ҳамин назарро доранд.

Чи тавре мушоҳида мекунем, ушр ва ё закоти маҳсулоти зироъатӣ, мевачот ва асал аз закоти дигар чизҳо дар чанд маврид фарқ мекунад:

а) Барои воҷиб гардидани ушр нисобе вучуд надорад.

б) Гузашти сол шарт нест.

в) Қарздор будан монеъи вучуби ушр намегардад.

Меҳвари воҷиб гардидани ушр ва ё нисфи ушр, ба каму зиёд будани хароҷоти обёрии зироъат вобастагӣ дорад. Дар ҷое, ки машаққат ва корҳои обёрӣ камтар бошанд, ушр ва дар ҷое, ки зиёд бошанд, нисфи ушр воҷиб мегардад.

Миқдори закоти зироъат ва мевачот гуногун аст ва бастагӣ ба чигунагии обёрии онҳо дорад.

1. Миқдори закоти маҳсулоте, ки бо оби ҷорӣ ва ё оби борон обёрӣ мешавад, ушри 1/10 (яъне аз даҳ яки) он аст.

2. Миқдори закоти маҳсулоте, ки бо далв (сатил) ё матор (движок) ва ё ба воситаи гов ва ё

Вале Абуҳанифа (р.х) ин ҳадисро ба закоти дигар молҳо марбут медонад. Зеро дар он калимаи садақа ба кор рафтааст, ки он дар ҷунин ҳолатҳо ба маънои закот мебошад ва қимати як васқ дар ин сурат ба чил дирам баробар аст. Илова бар ин, дар ҳадиси дигаре аз Ибни Умар (р) омадааст, ки Расули Худо (с) фармуд:

осмон ва чашмаҳо обёрӣ шаванд ва ё лалмӣ бошад, ушр аст ва дар он чизе, ки ба (яъне аз васоили) обкашӣ обёрӣ шаванд, нисфи ушр аст». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1483. Сунани Абу-довуд, 1596. Сунани Тирмизӣ, 639, 640. Сунани Насоӣ, 2487. Сунани Ибни Моча, 1816, 1817).

Чи тавре дар ин ҷо мебинем, барои ушри ин маҳсулот ҳеҷ гуна нисобе муайян нагардидааст. Тирмизӣ мегӯяд: Ҳадиси Ибни Умар (р) дар ин боб саҳеҳ мебошад ва дар назди умуми фуқаҳо ба он амал мешавад.

шутур обёрӣ мешавад ва эҳтиёҷ ба порузанӣ ва меҳнату заҳмат дорад, нисфи ушр, яъне аз бист як 1/20 аст.

Дар асал ҳам, ҷӣ кам бошад ва ҷӣ зиёд, агар аз кӯҳу ҷангал ва ё аз ҷое ба даст ояд, ки закоти он замин ушр аст, бояд ушр пардохт. Албатта, агар аз замини хирочӣ ба даст ояд, дар он чизе воҷиб намегардад.

Музди деҳқонон ва махориҷи (масориф) масоили зироъатӣ, баъд аз он ки закоти умумии маҳсулотро мепардозанд, бардошта мешавад, яъне закот ба тамоми маҳсули ба даст омада дахл дорад.

Хариду фурӯши коҳу пхол (коҳи дурушти нокӯфта) ҷоиз аст. Дар гузашта се чиз: обу алафу оташ мулки муштарак ва умуми мардум ба шумор мерафтанд ва ҳамаи афроди миллат дар истифодаи онҳо баробар буданд. Ин се чиз мулки хосси касе ба шумор намерафтанд. Бинобар ин, дар ҷӯбу алаф ва меваҳои пуштагӣ, ки аз кӯҳу ҷангал мечиданд, ушре воҷиб намегардид. Хариду фурӯш ва ба иҷора додани чарогоҳҳо низ нодуруст (ботил) буд. Ҳоло бошад, вазъ тағйир хӯрдааст. Ҳамон ҷӯбу алаф ва чарогоҳҳо ба сурати моликияти хусусӣ ва ё нимахусусӣ даромаданд.

Коҳ аз ду роҳ ба даст оварда мешавад. Ё аз ҳамон пушта ва чарогоҳҳое, ки зикрашон гузашт ва ё аз заминҳои қорам. Яъне ба монанди дигар зироъатҳои кишоварзӣ, навъҳои гуногуни алаф низ кишт ва барои хӯрокаи чорво парвариш мешаванд. Пас коҳу пхولة, ки аз ин роҳ (яъне кишту парвариш) ба даст меоянд, агар танҳо аз оби борон баҳра гиранд ва ё бо оби ҷорӣ обёрӣ шаванд,

дар онҳо ушр аст. Аммо агар аз оби чоҳ ва ё аз тариқи дигар василаҳои зикршуда обёрӣ шаванд, пас дар онҳо нисфи ушр аст.

Ушр дар сурати қарздор будани шахси кишоварз ҳам бар вай воҷиб мегардад. Ҳатто агар қарз қимати тамоми маҳсулоти ба даст овардаашро фаро гирад.

Ушр ба гузашти сол вобастагӣ надорад. Агар аз заминҳои кишоварзӣ ду ва ё се бор ҳосил гиранд, чи тавре дар баъзе минтақаҳои гарм имкон дорад, аз ҳар ҳосили он ушри алоҳида дода мешавад.

Имрӯзҳо пас аз таҳаввулоти азими саноъатӣ ва иқтисодӣ дар ҷаҳони муъосир ва ба вучуд омадани шаклҳои калони сармоядорӣ тарзи истифодабарии нави замин низ ба миён омадааст. Ширкатҳои хусусӣ ва сармоядорони калон даҳҳо ва садҳо ҳазор гектар заминро ба сурати киштзорҳо (плантатсияҳо)-и бузурге дар ихтиёр доранд. Онҳо маҳсулотҳои, аз қабилӣ чой, пахта, гандум ва дигар маводи аввалиндараҷаи ҳаёти мардуми ҷаҳонро истеҳсол менамоянд. Дар ин ҷо истифодаи заминҳои корам ҳаҷман калон гардидааст.

Боз навъи дигари истифодаи замин ба вучуд омадааст. Ширкатҳои бузурги хусусӣ ва сармоядорони калон дар шаҳрҳои бузург, марказҳои иқтисодӣ, атрофи шаҳрҳо ва ҳар ҷои дигаре заминҳо ва маҳалҳо (микрорайонҳо)-ро харида, дар он манзилҳои маскунӣ, маҳаллаҳо, шаҳракҳо ва ... бино менамоянд. Сипас он хонаҳо ва марказҳоро ё ба мардум мефурӯшанд ва ё ба иҷора медиҳанд. Замин дар ин ҳолат, на ҳамчун киштзор, балки ба сурати дигар мавриди истифо-

да қарор гирифтааст.

Агар он биноҳо ва марказҳои маскунӣ ба фурӯш гузошта шаванд, ҳукми моли тиҷоратро мегиранд. Дар сурати ба иҷора додани онҳо низ назари ҷумҳури уламо он аст, ки пас аз баровардани ниёзҳои яксолаи шахси сармоягузор ва гузашти як соли тиҷорӣ закоти пули ба даст омада бароварда мешавад.

Вале ба ақидаи баъзе муҳаққиқони муъосир, ба монанди Абузӯҳра, онҳо ҳукми маҳсулоти зироъатиро мегиранд. Зеро ба ҳар шакле, ки бошад, ҳосили замин ба ҳисоб меояд. Пас бояд дар ҳар ҷамъоварии ҳосил (пули иҷора)-и онҳо, хоҳ моҳона бошад, хоҳ фаслона (ҳар семоҳа), ушри он бароварда шавад.

Навъи заминҳо

Замин ду қисм аст: ушрӣ ва хирочӣ. Замини ушрӣ ба он замин гуфта мешавад, ки мусалмон онро бо қудрату ғалаба аз дасти кофирон фатҳ карда, дар миёни мардуми мусалмон тақсим намудаанд ва ё аҳли он сарзамин бо майлу рағбати худ ислом овардаанд ва замин дар дасти худашон боқӣ мондааст. Хирочӣ иборат аз замин аст, ки мусалмонон пас аз пирӯзӣ ва фатҳи он кишвар онро ба сокинони худӣ ҳамон ҷо вогузошта, ба гирифтани ҷизя иктифо намудаанд.

Ушр ба маънои аз даҳ як ҳисса буда ва хироч ба маънои он чи аз маҳсулоти замин хориҷ мешавад, мебошад. Шариъати муқаддаси Ислом барои баъзе аз заминҳо ушр таъйин намудааст, ки аз даҳ як ҳиссаи маҳсули замин бояд ба фақирону бечорагон дода шавад ва барои баъзе хироч, ки давлат барои ҳар қитъае аз он маблағе

таъйин менамояд ва солона ба байтулмол (хази-
наи давлат) сарозер мешавад.

Дар китоби Фатхулқадир, чилди дуюм, сафҳаи
359, марҳалаҳои фатҳ гардидани бахшҳои аз
сарзамини Ирон ва Осиёи Миёна ба дасти сарбо-
зони мусалмони садри Ислом ба тафсил зикр
гардидааст, ки аз он ҷо ба ушрӣ будани заминҳои
ин паҳноӣ ҷуғрофӣ метавонем пай бибарем:

«Диёри Аҳвоз, Форс ва Исфаҳон дар даврони
Умар (р) тавассути сарлашкарон Абумӯсо (р), Ус-
мон ибни Абулӯс ва Утба ибни Ғазвон (р) бо
пирӯзии лашкари Ислом фатҳ гардиданд, ки
фатҳи Исфаҳон ба Абумӯсо таъаллуқ дорад. Ам-
мо Хуросону Марв дар замони хилофати Усмон
(р) тавассути Абдуллоҳ ибни Омир бо мусолиҳа
фатҳ шуданд.

Он сӯи Хуросону Марв бошад, пас аз замони
Усмон (р) ба дасти Саъид ибни Аффон дар замо-
ни Амир Муъовия ба таври сулҳомез фатҳ гарди-
данд. Самарқанду Кеш ва Бухоро бошанд, пас аз
он тавассути Муҳаллаб ибни Абусуғра ва Қутайба
ибни Муслим дар даврони Амир Муъовия фатҳ
шуданд».

Барои воҷиб гардидани ушр ҳеҷ кадом аз мо-
ликият, миқдори нисоб, гардиши сол, ақлу
балоғат шарт нест. Бинобар ин, ҳар гоҳ аз замини
ушрӣ маҳсуле ба даст ояд, дар сурате, ки камта-
рин миқдори он як соъ (се килоу шашсад грамм)-
ро ташкил диҳад, ушр дар он воҷиб мегардад.

Дар хироҷ муъайян намудани ҳаҷми маблағ
аз ҷумлаи салоҳиятҳои давлат аст. Аммо он чи аз
муқаррароти Хулафои рошидин дар бораи хироҷ
ривоят шудааст, ин аст, ки ҳазрати Умар (р) бар
аҳли савод (бахше аз сарзамини Ироқ) дар ҳар

ҷариб замини обгир (обӣ) як соъ аз маҳсули ба
даст омада ва як дирҳам ва дар ҳар як ҷариб за-
мини кишти хиёр (бодиринг), бодимчон, харбуза
ва монанди инҳо панҷ дирҳам ва дар ҳар ҷариб
боғи ангур ва хурмо (нахлистон) даҳ дирҳам
хироҷ таъйин намудааст.

Ҷариб бинобар таҳқиқоти заминшиносӣ, шаст
зироъ дар шаст зироъ мебошад, ки ҳар зироъи он
тақрибан шаст сантиметр аст.

Агар зироъатҳои замини хироҷиро об ё борон
аз байн бибарад, ё обу борон аз он хушк гардад
ва ё офати дигаре ба он бирасад ва ҳеҷ маҳсуле
нарояд, хироҷ аз он замин соқит мегардад. Вале,
агар соҳибаш онро бекор гузорад, хироҷашро бо-
яд бипардозад.

Хироҷ барои ҳар соле таъйин мегардад, агар-
чи заминро соҳибонаш соле ду бор ё бештар
кишт намоянд.

Дар сурати номаълум будани ҳолати аввалаи
минтақа, замин агар ба мерос аз мусалмоне ба
мусалмони дигар интиқол ёфта бошад, замин
ушрӣ мебошад. Агар дар дасти куффор бошад, ё
аз кофире харидорӣ шавад, хироҷӣ мебошад.

Агар шахсе дар ҳавлии пеши хонаи худ да-
рахт ва ё сабзичоти дигар кишт намояд, дар он
ушр воҷиб намешавад, чи миқдоре, ки бошад.

Агар кофире замини ушриро аз мусалмоне
харид, ушрияти он бартараф мешавад ва агар
баъдҳо боз ба дасти мусалмонон баргардад ҳам,
дигар ушрӣ нахоҳад гашт, яъне хироҷӣ боқӣ ме-
монад.

Агар замини ушрӣ аз тарафи деҳқон (касе, ки
бо соҳиби замин музораъа намудааст) кошта ша-
вад, ушр бар деҳқону соҳиби замин бар ҳарду

воҷиб мешавад, вале агар замин ба дасти иҷоракор дода шавад, ушр танҳо бар иҷорагиранда воҷиб аст, на бар иҷорадиҳанда.

Маъодин (маъданҳо)

Ҳар кӣ аз мусалмонон ва ё аҳли зимма (аҳли китоб: яҳуд ва насоро, ки таҳти ҳимояи ҳукумати исломӣ қарор дошта ва ҷизя мепардозанд) маъдани тилло ё нуқра ё оҳан ё мис ва ё монанди онҳоро дар замин, ки ушр ё хироч дошта ва мулки касе ҳам набошад, ёфтанд, бояд панҷяки (1/5) онро бипардозанд ва бақияаш аз ҳуди онҳост ва агар он замин мулки касе бошад, дар он сурат ба соҳибаш дахл дорад.

Ҳар гоҳ афроди мазкур маъданро дар манзил ва ё замини худашон ёфтанд, ҷизе бар онҳо воҷиб нест.

Агар маъдан тавассути аҳли ҳарб (кофире, ки бо мусалмонон дар ҳоли ҷанг аст) дар замин, ки ба мусалмонон тааллуқ дорад, ёфта шавад, ҳамааш ба унвони ғанимат дар ихтиёри ҳокими исломӣ қарор мегирад.

Ҳар кӣ ганҷе биёбад ва дар он аломат ва нишоне аз мусалмонон вуҷуд дошта бошад, он ганҷ мисли луқата (моле, ки уфтода бошад ва соҳиби он маълум набошад, моли гумшуда) хоҳад буд ва агар аломат ва нишоне аз мушрикони дошта бошад, монанди моли ғанимат аст. бояд панҷяки (1/5) онро ба давлат бипардозад ва бақияаш аз ёбанда аст.

Ҷавохирот, ба монанди луълӯъ, анбар ва фирӯза панҷяк (1/5) надоранд.

Фасли чорум

Масрафҳои закот

Закот ҳашт масраф дорад, ки метавон онро дар ҳама ва ё баъзе аз он мавридҳо сарф кард. Масрафҳои закот инҳо мебошанд:

1. Фақир: касе, ки моли ӯ камтар аз ҳадди нисоб мебошад.

2. Мискин: касе, ки ҳеҷ чизе надошта бошад.

3. Омили закот: касе, ки аз тарафи имоми мусалмонҳо ё ноиби ӯ масъули ҷамъоварӣ, ниғаҳдорӣ ва тақсими закот аст. Имом ба андозаи қараш аз молҳои закот барои ӯ ҳаққи хидмат медиҳад.

4. Барои озод кардани бардагони мукотаб. Мукотаб барда ва ғуломеро ғиянд, ки худро аз мавлояш бихарад.

5. Барои қарздор, ки наметавонад қарзи худро бидиҳад.

6. Дар роҳи Худо: назди имом Абуҳанифа (р) шомили онҳое аст, ки ба ҷиҳоди дар роҳи Худо баромада, вале аз ҷамоъат ё гурӯҳи хеш ҷудо шудаанд ва ба нафақа эҳтиёҷ дошта бошанд.

7. Мусофире, ки дар сафар дармонда аст ва харҷи баргашт ба ватанро надорад, ҳарчанд дар ватани худ фақир набошад.

8. Барои муаллафатулкулуб: онҳое, ки ба василаи закот ба Ислом ва мусалмонон улфат дода мешавад, яъне дилгарм ва ҳавасманд карда мешаванд, ба монанди ғайри мусалмонон, ки агар ба онҳо кӯмаке бишавад, ба дини Ислом моил мешаванд, ё дар ҷанг ба мусалмонон кӯмак

мекунанд.

Ин ҳашт масрафи закот дар ояти карима муайян гардидаанд, он ҷо, ки мефармояд:

إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبِهِمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ¹ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

«Садақот (закот ва дигар пардохтҳои фарзӣ) танҳо барои фақирон, бенавоён (мискинҳо), коргузори бар он, муаллафатулкулуб ва дар (озод намудани) гарданҳо (ғуломон), қарздорон, дар роҳи Худо ва дар (бораи) мусофири дар роҳ монда (сарф карда мешаванд), ки он фаризае аз ҷониби Худо мебошад. Ва Худо донову боҳикмат аст».¹

Соҳиби «Ҳидоя» мегӯяд: «Ҳукми пардохти закот барои муаллафатулкулуб» соқит гардидааст, зеро Худованди мутаъол Исломо иззат бахшида ва аз эшон бе ниёз гардонидаст.

Додани закот ба одамони зерин ҷоиз нест:

1. Ба хешовандоне, ки миёни эшон ва закотдиҳанда қаробати вилодат (насаб) ва ё заношавҳарӣ вуҷуд дошта бошад: а) асли ӯ, ба монанди падару модар, падаркалон, модаркалон, б) фаръи ӯ, ба монанди фарзандҳо, набераҳо ва монанди инҳо. Ба дигар хешовандон додани закот хуб аст.

¹ Сураи Тавба, 9: 60.

2. Зан ба шавҳар ё шавҳар ба зан (бино бар назари Имом Абуҳанифа (р.х)).

3. Ба зердастони худ (ғуломон ва хидматгори дар гузашта).

4. Ба бардае, ки нисфи пул барои озодии ӯ дода шудааст.

5. Ба сарватманд, фарзанди сарватманд ва низ ба зердастони сарватманд.

6. Барои бани Ҳошим, ҳарчанд фақир ва мискин бошанд. Бани Ҳошим иборат аз авлоди Алӣ, авлоди Ҷаъфар, авлоди Ақил ва авлоди Ҳорис ибни Абдулмутталиб ҳастанд. Он барои маволи (ғуломони озодкарда)-и бани Ҳошим низ дуруст намебошад. Зеро Паёмбар (с) фармудааст: **«(Гурифтани) садақа (закот) барои мо ҳалол нест ва маволи қавм аз ҳуди онҳо ба шумор мераванд»**.¹

7. Ба аҳли зимма, ҳарчанд фақир ва мискин бошанд. Зеро закот ибодат аст ва он дар ғайри мусалмон дуруст намегардад.

Паёмбар (с) вақте Муъоз (р)-ро ба ҳайси коргузори худ ба Яман фиристонд, дар зимни тавсияҳо ва супоришҳояш ба ӯ фармуд: **«... Пас онҳоро хабар деҳ, ки Худо бар онҳо закоти молро фарз гардонидаст, ки аз сарватмандонашон гирифта ва ба камбағалонашон до-**

¹ Сунани Абудовуд, 1650. Сунани Тирмизӣ, 657. Сунани Насоӣ, 2611. Дар ҳадиси дигаре мефармояд: **«(моли закот) чирки (моли) мардум аст ва он барои Муҳаммад ва хонадони Муҳаммад ҳалол намебошад»**. (Саҳеҳи Муслим, (1072)-167. Сунани Абудовуд, 2985. Сунани Насоӣ, 3608. Дар Саҳеҳи Бухорӣ низ ба монанди ин ривоят шудааст. 2055).

да мешавад».¹ Яъне аз мусалмонони сарватманд гирифта ва ба қишри мӯҳтоҷи онҳо дода мешавад.

Порae аз масоили ин боб

1. Шахсе, ки дорои яксаду чиҳил мисқол нуқра ё бист мисқол тилло ва ё ба андозаи қимати онҳо соҳиби моли тиҷорат аст ва ин дороияш изофа бар эҳтиёҷоти зиндагӣ ва заруриёти рӯзгораш мебошад, дар истилоҳи шаръ ба он шахс сарватманд гуфта мешавад. Закоти молро ба чунин шахсе додан ҷоиз нест, балки ӯ худ бояд аз молу дороияш закот бароварад.

2. Дар ин ҷо хуб аст бо баёне равшан созем, ки эҳтиёҷоти зиндагӣ ва заруриёти рӯзгор шомили чи чизҳое мешаванд ва кадом бахшҳое аз дороии инсон ҷузъи он ба шумор намеоянд. Фаршу зарфҳое, ки гоҳ мавриди истифодаи худаш қарор мегиранд, бахше аз заруриёти зиндагӣ ба шумор мераванд. Агар худаш онҳоро мавриди истифода қарор надихад, вале барои истифода ба ҳамсоиягон ва хешовандонаш дода шаванд, аз ҷумлаи заруриёти рӯзгор ба ҳисоб намеоянд.

3. Хонаи шахсӣ, либос, васоиле, ки ба онҳо эҳтиёҷ меафтад, ҳамчунин хидматгор ва василаи саворӣ ҷузъи заруриёти зиндагӣ мебошанд. Бо доштани онҳо, ҳарчанд арзиши болое дошта бошанд ҳам, шахс молдор доништа намешавад. Китобҳои динӣ низ аз ҳамин доира берун не-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1395, 1496, 4347, 7371, 7372. Саҳеҳи Муслим, 121 (19)-29, 122 (...)-30, 123 (...)-31. Сунани Абудовуд, 1584. Сунани Тирмизӣ, 625, 2014. Сунани Насоӣ, 2134, 2521. Сунани Ибни Моҷа, 1783.

станд.

4. Шахсе дорои чанд манзил (хона) ё чанд порча замин бошад, дар сурате, ки онҳоро ба иҷора дода, аз пули иҷораи онҳо махориҷи (хароҷот) зиндагии худро таъмин ва бароварда созад, вале илова бар он, дигар моле, ки дар он закот воҷиб шавад, надошта бошад, ин шахс молдор ба шумор намеояд.

5. Шахсе дорои панҷ ҳазор ё бештар пул бошад ва ҳамчунин ба ҳамин андоза аз дигарон қарздор бошад, гирифтани закот барояш ҷоиз аст.

Аз он ҷӣ дар боло гузашт, маълум мешавад, ки сарват ва бойгарӣ ду навъ аст:

а) Яке он сарватест, ки ба нисоб расида ва бо фароҳам гардидани шароити махсус пардохти закотро бар соҳибаш воҷиб ва гирифтани закотро аз дигарон бар вай ҳаром мегардонад. Ин молест, ки ё аз рӯи хилқат дар нумӯ ва афзоиш мебошад ва асоси тамоми муъомилотро ташкил медиҳад, ба монанди тилло ва нуқра, ё аз роҳи парваришу наслгирӣ дар нумӯ ва афзоиш мебошад ва афзоиши он афзоиши дар шумора аст, ба монанди чаҳорпоён ва ё аз роҳи тиҷорат ва доду ситад дар афзоиш мебошад, ба монанди амволи тиҷоратӣ. Ин навъ мол ва сарват тамоми воҷиботи молиро бар соҳибаш воҷиб мегардонад.

б) Мол ва сарватест, ки соҳиби худро дар мақоме аз рафоҳият қарор медиҳад, ки на пардохти закот ҳанӯз бар вай воҷиб гардидааст ва на гирифтани закот барояш ҷоиз мебошад. Ин мол ва бойгариест, ки агар қиматгузорӣ шавад, ба нисоб мерасад ва ё бештар аз он мебошад, вале дар ҳолати таҷмид ва беҳаракатӣ қарор дорад,

яъне аз нумӯ ва афзоиш ҳам тақдиран ва ҳам амалан боз мондааст.

Ин мол бо аз даст додани шарти нумӯкунандагӣ ва қобилияти тавлиду афзоиш закот аз вай соқит гардидааст. Ин навъи бойгарӣ танҳо воҷиботи сегонаи молӣ: садақаи фитр, қурбонӣ ва нафақаи хешовандонро бар соҳибаш воҷиб мегардонад.

6. Додани закот, садақаи Фитр, назрҳо ва каффоратҳо ба кофир ва зиммӣ, яъне шахсоне, ки аз миллати Ислом хориҷ мебошанд, ҷоиз нест. Аммо бақияи хайрҳо ҷоиз аст.

Худованд мефармояд:

لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ تُخْرِجُوهُمْ مِّنْ

دِينِكُمْ أَنَّ تَبْرُوهُمْ وَتُقَسِّطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ تَحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

«Худо шуморо аз некӯӣ ва адл кардан ба онҳое, ки дар бораи дин бар зидди шумо ҷанг накардаанд ва шуморо аз диёратон берун нарондаанд, наҳй намекунад. Худо ҳатман, адлкунандагонро дӯст медорад».¹

7. Пули закот то ба шахси мустаҳиққаш таслим нагардад, сарфи он дар дигар корҳои хайрия ва масолеҳи иҷтимоӣ, ба монанди сохтани масҷид, кафан кардани даргузашта, пардохтани қарзи даргузашта, бино кардани ҳаммом ва ғайра ҷоиз нест.

8. Вақте пули закот ба мустаҳиққаш таслим шавад, он гоҳ вай бо майли худ метавонад онро дар корҳои хайрия ба масраф расонад.

9. Додани закот ба хешовандони

соҳибқаробати номбурда ҷоиз нест, вале ба хешовандони дигаре, аз қабилӣ хоҳар, бародар, амак, тағо ва ғайра на танҳо ҷоиз, балки савоби зиёд ҳам дорад. Паёмбар (с) мефармояд: **«(Чуниин шахсе) ду савоб мегирад: ҳам савоби хешутабориро ва ҳам савоби закотро»**.¹

10. Ҳамон гуна, ки баён гардид, ба фарзандони шахси сарватманд, яъне фарзандони хурдсолар додани закот ҷоиз нест, зеро нафақаи онҳо ҳанӯз дар зиммаи падарашон (шахси сарватманд) мебошад, вале ба фарзандони бузургаш, ки дар зиндагӣ мустақил гардидаанд, ба шарте, ки фақир бошанд, ҷоиз аст.

11. Ба шахси муздур (кироякор) ва хидматгори хона, ба шарте аз ҳуқуқи онҳо коста нашавад, додани закот ҷоиз аст.

12. Додани закот ба фарзандони разоӣ, ки аз ҷиҳати ширхорагӣ барояш фарзанд ба шумор мераванд, ҷоиз аст.

13. Шахсоне мустаҳиққи дарёфти закот гумон карда, закоташро ба вай диҳад ва пас аз чанде маълум шавад, ки вай мустаҳиқ набудааст, ё дар торикии шаб закоташро ба шахсе таслим кунад ва рӯзона маълум шавад, ки он шахс падар ё модар ё фарзанд ва ё нафари дигаре аз ғайри мустаҳиққони закот будааст, закоташ адо меёбад ва аз сар додани закот зарурат надорад.

14. Дар додани закот ва хайру садақот хешону бастагон аз ҳама муқаддамтаранд.

15. Тарк кардани шахру деҳи худ ва додани закот дар шахру рустои дигар макрӯҳ аст. Аммо дар сурате, ки дар он шахру рустои дигар хешовандони фақир муҳтоҷтаре дошта бошад, ё

¹ Сураи Мумтаҳана, 60: 8.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, муқаддимаи ҳадиси 1461.

дар он ҷо донишмандону донишчӯёни улуми динӣ бештар ва мӯҳтоҷтар бошанд, дар тамоми ин суратҳо бурдани закот ба ҷои дигар кароҳияте надорад.

Фасли панҷум

САДАҚАИ ФИТР

Пас аз поён ёфтани моҳи мубораки Рамазон, яъне дар рӯзи иди Фитр, шахси мусалмон бояд миқдоре аз моли худро ба унвони **«садақаи фитр»** ба фақир ё мискин бидиҳад.

Садақаи фитр сабаби погизагии нафси инсон аз баъзе плефтагӣҳое мебошад, ки имкон дорад гоҳо рӯзадорон дар моҳи Рамазон ба он олуда шуда бошанд. Ҳамчунин, камбағалон ва қишри ниёзманди ҷомеа лоақал дар рӯзҳои ид аз хӯрок ва эҳтиёҷоти муносибе баҳрааманд мегарданд.

Ибни Аббос (р) ривоят мекунад, ки **«Расули Худо (с) закоти фитрро барои пок гардидани рӯзадор аз беҳудагӣ ва бадсуханӣ ва ҳамчунин барои фароҳам гардидани гизои муносибе барои ниёзмандон воҷиб гардондааст. Касе онро пеш аз намоз (и ид) адо намояд, он закоти пазируфташуда аст ва касе онро баъд аз намоз адо намояд, он садақае аз садақот мебошад»**.¹

Чӣ касе садақаи фитрро мепардозад?

Пардохти садақаи фитр бар ҳар касе, ки дорои шароити зерин бошад, фарз аст:

1. Мусалмон бошад.
2. Озод бошад.
3. Соҳиби нисоб бошад (ба ғайр аз махориҷи

¹ Сунани Абудовуд, 1609. Сунани Ибни Моҷа, 1827.

мавриди ниёз). Яъне шахсе ба он андоза молу сарват дошта бошад, ки баровардани закот бар вай воҷиб гашта бошад ва ё агар чунин набуда, илова бар эҳтиёҷот ва заруриёти зиндагӣ ва рӯзмарраи худ, чандон васоил дар ихтиёр ва мулки хеш дошта бошад, ки арзиши онҳо баробари саду чиҳил мисқол нуқра бошад. Бар як чунин шахсе садақаи фитр воҷиб мебошад, хоҳ моли тиҷорат бошанд, ё не, сол бар вай гузашта бошад, ё не.

- Шахсе дорои хона ё васоиле аст, ки агар фурӯхта ва ё қиматгузорӣ шаванд, арзиши онҳо зиёд аст, вале худаш ба онҳо ниёз дорад, то аз иҷораи онҳо зиндагияшро таъмин намояд ва васоил низ мавриди эҳтиёҷи худаш ҳаст, бар чунин шахсе садақаи фитр лозим намешавад. Аммо, агар ду манзил дошта бошад ва якеро ба иҷора диҳад, ҳарчанд заруриёти зиндагии худро аз даромади иҷораи он бароварда созад ҳам, садақаи фитр бар вай воҷиб мешавад, зеро хонаи дуҷум изофа бар заруриёти зиндагияш ба шумор меояд.

- Шахсе дорои васоил ва хонаи изофа бар зарурияти рӯзмаррааш бошад ва дар айнаи ҳол қарздор ҳам бошад, дар ин сурат баъд аз канор гузоштани ҳиссаи қарз, агар ба андозаи закот боқӣ бимонад, садақаи фитр бар вай воҷиб мешавад.

- Садақаи фитр баъд аз дамидани субҳи рӯзи ид воҷиб мешавад. Бинобар ин, агар шахсе пеш аз дамидани субҳ даргузарад ё баъд аз дамидани субҳ ба дунё ояд, садақаи фитр бар он ду воҷиб намешавад. Тифле пеш аз дамидани субҳ ба дунё ояд, дар сурате, ки падараш дорои шароити закот бошад, бар вай лозим аст, ки аз тарафи

тифлаш садақаи фитр бидиҳад.

- Садақаи фитрро аз тарафи худаш, фарзандони хурдсолар ва хидматгоронаш, ҳарчанд кофир бошанд ҳам, мепардозад. Зан бояд худаш садақаи фитрашро бидиҳад, вале агар шавҳараш аз ҷониби вай онро пардохт намояд, ҷоиз аст. Фарзандони хурд низ, агар дорои молу сарват бошанд, садақаи фитр аз моли худашон дода мешавад.

Микдори садақаи фитр

Микдори садақаи фитр барои ҳар нафар дар ҳисоби гандум ва орди гандум ним соъ ва дар ҳисоби ҷав, хурмо ва монанди онҳо як соъ аст.

Агар пули (арзиши) яке аз ҷинсҳои мазкурро барои садақаи фитр бипардозад ҳам, кофӣ аст.

Як соъ тақрибан ба се килограмму шашсад грамм баробар аст.

Вақти пардохти садақаи фитр

Садақаи фитр бо дамидани субҳи рӯзи иди фитр воҷиб мегардад ва мустаҳаб аст, ки пеш аз рафтан ба намозгоҳ пардохта шавад. Нофеъ аз Абдуллоҳ ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки: **«Расули Худо (с) моро ба пардохтани закоти фитр пеш аз баромадани мардум ба намоз амр намуд. Ва худи Абдуллоҳ як ё ду рӯз пеш аз ид онро пардохт мекард»**.¹

Агар қабл аз рӯзи иди Фитр онро пардохт намояд, ҷоиз аст ва агар онро аз рӯзи ид ба таъхир

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1503, 1509. Саҳеҳи Муслим, 2285 (986)-22, 23. Сунани Абуловуд, 1610, 1612. Сунани Тирмизӣ, 677. Сунани Насоӣ, 2520.

андозад, аз зиммааш соқит намешавад. Ҳатман, онро бояд пардохт намояд.

Садақаи фитр бар ҳама, хоҳ рӯза гирифта бошад, ё нагирифта бошад, воҷиб аст. Мустаҳиққони садақаи фитр ҳамон шахсони мустаҳиққи закот ҳастанд. Яъне ба ҳар касе закот дода мешуд, садақаи фитр низ ба ҳамонҳо дода мешавад.

Бахши чорум

КИТОБИ Р ӯ з а

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

Эй касоне, ки имон овардаед, рӯза бар шумо фарз гардонида шуд, ҳамон гуна, ки бар умматҳои пеш аз шумо фарз гардида буд, то тақво намоед.

(Сураи Бақара, 183).

Расули Худо (с) мефармояд: «Касе сухани дурӯғ ва амал кардан ба онро ва ҳамчунин, ҷаҳолатро тарк нанамояд, Худо ҳеҷ ниёзе ба тарки таъом ва шароб, яъне рӯзаи ӯ надорад».

(Саҳеҳи Бухорӣ, 1903, 6057).

Фасли аввал

Р Ū З А

Яке дигар аз фароиз ва барномаҳои солони Ислом барои худсозии инсонҳо «рӯза» аст ва рӯза он аст, ки ҳар мусалмони болиғ ва оқил ҳатман бояд аз «дамидани субҳи содиқ» то «ғуруби офтоб» бо нияти итоъати фармони Худованд аз бархе корҳо, ки шарҳашон хоҳад омад, худдорӣ намояд.

Паёмбари акрам (с) фармудаанд, ки: **«Ҳар кас рӯзаи моҳи Рамазонро хос барои хушнудӣ ва ризои Парвардигор ва бо мақсади ба даст овардани аҷру савоб бигирад, тамоми гуноҳони гузаштааш баҳшида мешаванд».**¹ Ҳамчунин фармудаанд, ки: **«Бӯи даҳони рӯзадор дар пешгоҳи Парвардигор дар рӯзи қиёмат аз бӯи мушқу анбар маҳбубтар аст».**²

Аз баъзе аҳли салаф омадааст, ки: **«Дар рӯзи қиёмат барои рӯзадорон суфрае (хоне) густарда мешавад ва эшон аз он тановул мефармоянд, яъне меҳӯранду менӯшанд, дар ҳоле, ки дигарон дар интизори ҳисобу китоби худ ҳастанд. Онҳо мепурсанд, ки ин тоифа киёнанд, ки аз суфраи ҷаннат тановул мефармоянд ва мо ҳанӯз дар интизор ба сар мебарем? Нидо мерасад, ки инҳо рӯзадорони**

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 38. Сунани Насоӣ, 2204. Сунани Ибни Моҷа, 1641.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1894, 1904, 5927, 7492, 7538. Сунани Абу-довуд, 2363.

барои Худо ҳастанд, дар сурате, ки шумо рӯзаро меҳӯрдед».¹

Худованд рӯзаро ҳамон гуна, ки бар миллатҳои пеш аз Ислом фарз гардонида буд, онро бар уммати ҳазрати Муҳаммад (с) низ фарз гардонидааст, он ҷо, ки мефармояд:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ

مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

«Эй касоне, ки имон овардаед! Рӯзаи моҳи Рамазон бар шумо фарз гардонида шуд, ҳамон гуна, ки бар миллатҳои пеш аз шумо фарз гардида буд, бошад, ки парҳезгор шавед».²

Рӯза рӯзи душанбе, дуюми моҳи Шаъбони соли дуюми ҳиҷрат фарз гардидааст.

Фоидаҳои рӯза

Рӯза дорои фоидаҳои маънавӣ, ҷисмӣ ва иҷтимоӣ зиёде мебошад.

Аз ҷумла рӯза:

а) Инсонро дар мактаби (озмоишгоҳи) сабру шикебой ва пурбардошти тарбият менамояд.

б) Хештандорӣ ва худконтролкуниро ба инсон омӯзиш медиҳад.

в) Назму ҳамоҳангиро дар миёни мардуми мусалмон густариш медиҳад.

г) Ишқу дилбастагӣ ба адолат ва баробарию дар вучуди инсон решадор месозад.

д) Отифаи меҳрубонию дилсӯзӣ ва эҳсоси

¹ Латоифулмаъориф, ҷ, 1, с. 176.

² Сураи Бақара, 2: 183.

масъулиятро дар ботини одам бедор месозад.

ж) Шарру фасод ва разоили ахлоқиро дар миёни мардум коҳиш медиҳад.

з) Дастгоҳи гувориш (меъда)-ро полоиш ва покиза менамояд.

л) Баданро аз зиёдатиҳои бозмонда ва русуботи такшонгашта, ки аз боқимондаҳои хӯроқӣ ва ошомиданӣ ба вуҷуд меоянд, пок мегардонад.

м) Фарбеҳии зиёди бадан ва чарбиҳои таркиби онро коҳиш медиҳад. Расули Худо (с) фармудааст: **«Рӯза бигиред, то саломатиатон барқарор шавад (ва боқӣ бимонад)»**.¹

н) Аз ҳама муҳимтар хислати парҳезгорӣ ва поку нек зистанро дар инсон тақвият медиҳад, ки муҳимтарин ҳадафи ибодатҳои илоҳӣ низ ҳамин мебошад.

Аҳкоми рӯза

Барои ошноӣ бо аҳкоми рӯза аввал бояд қисмҳои онро бишиносем. Рӯза се навъ мешавад:

1. Фарз. 2. Ҳаром. 3. Нафл.

Рӯзаҳои фарзӣ

Ин рӯзаҳо фарз мебошанд:

1. Рӯзаи моҳи мубораки Рамазон.
2. Рӯзаи қазо.
3. Рӯзаи каффорат, ба монанди каффорати қасам, каффорати ифсоди рӯза, каффорати

¹ Мӯъҷамулавсат, 8312, ҷ. 8, с. 213. Ибни Синнӣ ва Абу-нуъайм низ онро дар китоби Тиб бо исноди заъиф ривоят кардаанд.

зиҳор¹ ва каффорати қатл.

4. Рӯзае, ки ба сабаби назр фарз мешавад. Рӯзаи назр ё муайян аст ё мутлақ. Рӯзаи назри муайян ба монанди он аст, ки касе назр бикунад, ки ман дар фалон рӯзи муайян барои ризои Худованд рӯза мегирам. Рӯзаи назри мутлақ ба монанди он аст, ки назр намояд, ки ман ба хотири ризои Худованди мутаъол рӯза мегирам ва рӯзи муайянеро мушаххас насозад.

Рӯзаҳои ҳаром

Дар панҷ рӯзи сол рӯза гирифтани ҳаром аст.

1. Рӯза гирифтани дар рӯзи иди Фитр, ки ба рӯзи аввали моҳи шаввол рост меояд.

2. Рӯза гирифтани дар рӯзи иди Қурбон, ки ба рӯзи даҳуми моҳи Зулҳиҷҷа рост меояд ва рӯза гирифтани дар айёми ташриқ. Айёми ташриқ се рӯзи баъд аз иди Қурбон: рӯзҳои ёздаҳум, дувоздаҳум ва сиздаҳуми зулҳиҷҷа мебошанд.

Рӯзаҳои нафл

Рӯза гирифтани дар тамоми айёми сол, ба ҷуз рӯзҳои ҳаром, нафл аст, вале нисбати баъзе рӯзҳо таъкиди бештаре шудааст, ки бархе аз онҳоро зикр мекунем:

1. Ҳар душанбе ва панҷшанбе.
2. Рӯзҳои сиздах, чордах ва понздаҳуми ҳар моҳ, ки рӯзҳои биз - сафед - номида мешаванд.

¹ Зиҳор он аст, ки шахсе ба ҳамсараш бигӯяд: Ту ба мисли ҳамшира ва ё модарам ҳастӣ. Зиҳор навъе қасам мебошад, ки шахс ба василаи он ҳамсарашро бар худаш ҳаром мегардонад.

3. Рӯзаи рӯзи Арафа (нӯҳуми Зулҳиҷҷа).

4. Шаш рӯз аз моҳи шаввол, пас аз моҳи мубораки Рамазон ба истиснои рӯзи аввали шаввол, ки рӯза дар он ҳаром аст. Дар рӯзи понздаҳуми шаъбон низ рӯза гирифтани дорои савоб ва фазилати бисёр аст. Рӯзи даҳуми муҳаррам низ рӯза гирифтани мустаҳаб аст.

Баъзе масоили ин боб

1. Рӯзаи нафлиро метавон муайян кард, ба ин тариқ, ки бигӯяд: Рӯзаи нафлӣ мегирам ва метавон навъи онро муайян нокарда, танҳо бигӯяд, ки рӯза мегирам.

2. Агар шахс то пеш аз завол амале хилофи рӯза анҷом набода бошад, метавонад то он вақт нияти рӯзаи нафлӣ намояд.

3. Рӯзаи нафлӣ ба ният воҷиб мешавад. Бинобар ин, агар касе нияти рӯза кунад ва пас аз шурӯъ рӯзаашро бихӯрад, бояд қазои онро ба ҷо оварад.¹

4. Агар касе шаб ният кунад, ки фардо рӯза мегирад, вале пеш аз дамидани субҳ нияти худро иваз намуда, рӯза нагирад, қазое бар вай воҷиб намешавад. Зеро ҳанӯз ба рӯза шурӯъ накарда аст.

¹ Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки, *нафл гирифтем. (Дар ҳамин вақт) бароямон таъоме оварда шуд ва иштиҳо карда, аз он хӯрдём. Пас аз он Расули Худо (с) бар мо ворид шуд ва Ҳафса пешдастӣ карда, ўро дар ин бора пурсид. Фармуд: Рӯзеро ба ҷои он қазо бидоред*. (Сунани Тирмизӣ, 735. Имом Молик ва Насоӣ низ онро ривоят кардаанд).

5. Бе иҷозати шавҳар зан наметавонад рӯзаи нафлӣ бигирад. Агар бе иҷозат рӯзаи нафлӣ гирад, ба дастури шавҳараш, дар сурате рӯзадориашро нахоҳад, рӯзаашро қатъ намояд ва ҳар гоҳ фурсат ёфт, қазоашро ба ҷо оварад.

6. Барои шахсе, ки рӯзаи нафлӣ гирифтааст, меҳмоне ояд ва ё касе ўро ба меҳмонӣ даъват намояд ва дар сурате, ки наравад, ранҷиш ва нороҳатие пеш меояд, дар ин ду ҳолат шикастани рӯзаи нафлӣ ҷоиз аст.

Рӯзаи назр

Агар шахсе назр кунад, вафои ба назр воҷиб аст ва тарки он гуноҳ.

Назр бар ду қисм аст: назри муайян ва назри номуайян. Навъи аввал он аст, ки таърих ва рӯзаашро муайян намояд, ба ин тариқ, ки бигӯяд: Эй Худо, агар фалон кори ман анҷом гирад, фардо ё рӯзи ҷумъаи оянда масалан, барои ризои Ту рӯза мегирам. Дар чунин назре, агар аз шаб ният кунад, ҷоиз аст ва агар аз шаб ният накунад, метавонад то як соъат пеш аз завол (нимрӯз) ният намояд ва назр адо меёбад.

Агар шахсе рӯза гирифтани рӯзи ҷумъаро назр кунад, чун рӯзи ҷумъа омад, ҳамин қадар бигӯяд, ки имрӯз рӯза мегирам ва навъи рӯзаро муайян насозад ва ё нияти нафл кунад, дар ҳардуи ин суратҳо назр адо меёбад. Вале, агар нияти қазоӣ карда бошад, рӯзаи гирифтааш дар рӯзи ҷумъа рӯзаи қазоӣ ҳисоб мешавад. Назрашро бояд рӯзи дигар бигирад.

Қисми дуюми назр ин аст, ки барои он таърих ва рӯзе муайян накунад, балки бигӯяд: Агар фа-

лон корам анҷом бигирад, як ё якчанд рӯз рӯза хоҳам гирифт. Дар ин қисми назр ният барои рӯза ва таъйин кардани рӯзи оянда барои он, аз шаб шарт аст.

Агар касе рӯзаи рӯзи идро назр кунад, бояд рӯзи идро бихӯрад ва дар ивази он рӯзи дигаре рӯза бигирад.

Агар шахсе назр кунад, ки тамоми солро рӯза мегирад, ҳамон панҷ рӯзи мамнӯъро бихӯрад ва дигар тамоми солро бигирад ва он панҷ рӯзро қазо ба ҷо оварад.

Нияти рӯза

Рӯза аз ҷумлаи муҳимтарини ибодатҳо аст ва бояд бо нияти анҷоми фармони Худованди мутаъол ба ҷо оварда шавад.

Дар рӯзҳои моҳи мубораки Рамазон, назри муайян ва нафл метавонад дар ҳар шаб барои фардои он ният кунад. Вале, агар шаб ният накарда, субҳ гардид, то нимаи рӯз метавонад нияти рӯза бикунад.

Аммо дар рӯзҳои қазо ва назри мутлақ ва каффорот бояд ҳар шаб барои фардои он нияти рӯза кунад ва бидуни он ҷоиш нест.

Шарт нест, ки нияти рӯзаро бо забон бигӯяд, балки ҳамин қадар қасд кунад, ки барои анҷоми дастури Худованди мутаъол аз дамидани субҳ то нишастани офтоб коре, ки рӯзаро фосид мекунад, анҷом намедихад, кофӣ ҳаст.

Дар рӯзҳои қазо ва назри мутлақ ва каффорот бояд навъи он дар ният таъйин шавад, монанди он ки масалан, дар рӯзҳои қазо ният кунад:

«Ман қазои фалон рӯзаро мегирам».

Аммо дар рӯзаи моҳи мубораки Рамазон ва рӯзаи назри муайян ва нафл шарт нест, ки навъи он дар ният таъйин гардад.

Агар шахсе тамоми рӯз аз хӯрдану нӯшидан ва ҷимоъ бозистад, локин нияти рӯза надошта бошад, рӯздор ба шумор намеравад. Касе назр кунад, ки агар фалон корам дуруст шавад, барои Худо ду рӯз рӯза мегирам, баъд аз он, ки кораш анҷом гирифт ва дар моҳи Рамазон ба унвони вафои ба назр нияти рӯзаи назри намуд, рӯзаи Рамазон адо меёбад, на он чи ният кардааст.

Моҳи мубораки Рамазон чӣ гуна собит мешавад?

Бо дидани ҳилол (моҳи нав)-и моҳи мубораки Рамазон рӯза шурӯъ ва бо дидани ҳилоли моҳи шаввол ба поён мерасад.

Паёмбар (с) мефармояд: **«Бо дидани моҳи нав рӯза бигиред ва бо дидани моҳи нав ифтор (ва ид) намоед. Агар (осмон) абрӣ ва бар шумо пӯшида бошад, пас моҳи шаъбонро сӣ рӯз комил созед».**¹

Аз ин рӯ, лозим аст, ки мардум ҳангоми ғуруби рӯзи бисту нӯҳуми моҳи шаъбон дар талаб ва ҷустуҷӯи моҳи нав бароянд.

Агар осмон абрӣ буда, имкони дидани моҳи

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1909. Саҳеҳи Муслим, 2512 (1081)-18. Сунани Насоӣ, 2116, 2117. Дар ҷои дигар мефармояд: **моҳи навро набинед, рӯза нагиред ва то моҳи навро набинед, ифтор (ва ид) нанамоед. Агар (осмон) бар шумо пӯшида ва абрӣ бошад, пас барояш ҳисоб намоед».** (Саҳеҳи Бухорӣ, 1900, 1906, 1907. Саҳеҳи Муслим, 2495 (1080)-3, 8. Сунани Насоӣ, 2120).

нав мавҷуд набошад, сӣ рӯз аз моҳи шаъбонро пурра намуда, баъд аз он рӯза бигиранд. Дар чунин ҳолат рӯза гирифтани рӯзи сиюми моҳи шаъбон, ки ба рӯзи шак маъруф аст, макрӯҳ мебошад.

Ҳар гоҳ осмон абрӣ буда, имкони дидани моҳи нав (ҳилол) вучуд надошта бошад ва як нафар мусалмони одил (озод ё барда, мард ва ё зан) гувоҳӣ диҳад, ки дар рӯзи бисту нӯҳи моҳи шаъбон моҳи навро дидааст, шаҳодати ӯ пазируфта мешавад.

Агар осмон соф бошад, гувоҳии як ё ду нафар дар мавриди дидани моҳи нави моҳи мубораки Рамазон пазируфта намешавад, балки дар ин ҳолат, бояд шумораи шоҳидҳо ба ҳадде бошад, ки бо хабари онҳо илми яқинӣ (аниқи қор) дар бораи дидани моҳи нав ҳосил шавад.

Ва аммо дар мавриди субути моҳи нави иди Фитр ҳангоми абрӣ будани осмон, шаҳодати як нафар мусалмони одил кофӣ доништа нашуда, балки шаҳодати ду марди мусалмони одил ва ё як марди мусалмони одил ҳамроҳ бо ду зани мусалмони одил мавриди қабул аст ва ҳангоми соф будани осмон бояд шумораи шоҳидҳо ба ҳадде бошад, ки бо хабари онҳо илми яқинӣ дар бораи дидани моҳи нав ҳосил шавад.

Порae аз масоили ин боб

1. Шахсе танҳо моҳи нави Рамазонро рӯзи бисту нӯҳи шаъбон бинад, бар худ он шахс лозим аст, ки рӯза бигирад, на бар дигарон. Вақте сӣ рӯз тамом шуд ва ҳилоли моҳи нави шаввол барои ид дида нашуд, рӯзи сиву якумро низ бояд

рӯза бигирад ва бо дигарон якҷоя ид намояд.

2. Агар шахсе ҳилоли идро бинад, дар сурате, ки дигар ҳеҷ кас онро надид, диданаш эътиборе надорад, бояд рӯза бигирад. Албатта, ин ду ҳолат ба соф будани осмон иртибот доранд.

3. Агар дар натиҷаи абрӣ будани осмон дар таърихи (29) бисту нӯҳуми шаъбон моҳи нав дида нашуд, рӯзона то пеш аз завол чизе нахӯранд ва нанӯшанд, агар хабари дида шудани моҳ ба онҳо расид, нияти рӯза кунанд ва агар на, бихӯранд.

4. Агар дар таърихи 29-уми шаъбон ҳилоли моҳи Рамазон дида нашуд, касе чунин фикр накунад, ҳоло, ки моҳ дида нашуд, рӯзаи қазоӣ ё назрӣ мегирам, зеро дар ин рӯз рӯзаи қазоӣ ва назрӣ ҳам макрӯҳ аст. Бо вучуди ин, агар нияти рӯзаи қазоӣ ё назриро кунад ва баъд аз манбаъҳои мӯътабар хабари дидани моҳ расад, рӯзааш рӯзаи моҳи Рамазон ба шумор меравад. Қазоӣ ва назрро дар вақти дигар бигирад.

5. Агар дар ягон шаҳре ё сарзамине моҳ дида шавад, барои тамоми шаҳрҳо дидани моҳ собит мегардад, ҳарчанд миёни ин шаҳр ва бақияи шаҳрҳо фосилаҳо дурӣ бошад.

6. Агар дидани моҳи нав дар аввали Рамазон бо шаҳодати ду нафар мусалмони дорои шароит собит шавад ва ба ҳамон ҳисоб сӣ рӯз рӯза гиранд, аммо дар охир барои ид моҳи нав дида нашавад, хоҳ осмон соф бошад, ё не, дар рӯзи сиву якум ифтор кунанд ва он рӯз рӯзи аввали шаввол доништа мешавад.

7. Агар дар рӯзи сиюм моҳи нав дида шуд, моҳ аз шаби оянда ҳисоб мешавад, хоҳ пеш аз завол (нисфирӯзӣ) бошад, ё баъд аз завол.

8. Касе, ки пойбанди меъёрҳо ва арзишҳои

динӣ нест ва ба сурати ошкоро дар малаи ом ба гуноҳу бевандубориҳо роҳ медиҳад, масалан, намоз намехонад, рӯза намегирад, дурӯғ мегӯяд ва ... сухани ӯро ҳеҷ эътиборе нест, ҳатто савганд ҳам ёд намояд ва чанд нафар ҳам бошанд, зеро ин қабил мардум бинобар меъёрҳои ахлоқӣ ва стандартҳои арзёбии инсонияти шахс аз нуқтаи назари шарияти Ислом адл дониста намешаванд ва поёнтар аз мақоми шоистагӣ ба пазируфта шудани гувоҳиашон дониста шудаанд.

Фасли дуюм

МУФСИДОТИ РӯЗА

Ҳамон тавре, ки гуфтем, рӯзадор бояд аз «дамидани субҳи содиқ» то «ғуруби офтоб» аз баъзе корҳо худдорӣ намояд ва агар яке аз онҳоро анҷом диҳад, рӯзааш фосид мешавад. Маҷмӯи ин корҳоро муфсидоти рӯза меноманд.

Бо содир намудани бархе аз онҳо ҳам қазо ва ҳам каффорат бар ӯ воҷиб мегардад. Аз ҷумла:

1. Ҷимоъ (алоқаи ҷинсӣ) кардан.

2. Қасдан хӯрдан ё ошомидан.

Каффорат аслан дар ду ҳолат: алоқаи ҷинсӣ ва хӯрдану ошомидан, ки дар ҳарду сурат нақзи комил ва ошкор (бешубҳа)-и рӯза ба амал омадааст, воҷиб мегардад

Дар дигар мавридҳои «муфсидоти рӯза», ки нақзи комил ва бешубҳаи рӯза сурат нагирифтааст, танҳо қазои онро ба ҷо меоварад ва каффорат надорад. Муфсидоте, ки танҳо қазо доранд, инҳо мебошанд:

1. Бо бўсидан ва ё ламс кардан ва даст расонидан ба ҳамсараш инзол шавад.

2. Сангрёза ё оҳан ва ё чизҳои дигареро, ки маъмулан хӯрда намешаванд, фурӯ барад ва ё донаи меваеро бибалъад, яъне фурӯ барад.

3. Дар ғайри фарҷ (олати зан) ҷимоъ кунад ва инзол шавад.

4. Ба бинӣ ва ё гӯши худ даво бичаконад.

5. Давое ба димоғаш бирасад.

6. Ба гумони ин, ки бомдод (субҳ) ҳанӯз надамидааст, сухур (сахарӣ) намояд ва баъд маълум

шавад, ки гумонаш дуруст набудааст.

7. Ба гумони ин, ки офтоб ғуруб кардааст, ифтор намояд ва баъд ошкор гардад, ки гумонаш хато будааст.

8. Ғуборе ва ё ҳашаротеро қасдан ба ҳалқаш фурӯ барад.

9. Бо даҳони пур қай намояд. Ин дар ҳолест, ки ба ихтиёри худ қай намояд, вале агар қай бар вай ғолиб ояд ва дигар онро ниғаҳ дошта натавонад, қазо ҳам бар вай воҷиб намешавад, ҳарчанд ба пуррии даҳон бошад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Касеро қай бар вай ғолиб ояд, қазое бар вай нест, вале касе бо иродаи худ қай намояд, пас бояд (он рӯзро) қазо дорад».**¹

10. Иҷборан бихӯрад ё биёшомад.

11. Бо дасташ истимно намояд.

Тазриқи сӯзандору дар моҳи Рамазон

Ҳар чизе, ки баёнгар ва бабороварандаи тандурустӣ, нашот ёфтан ва қувват гирифтани бадан бошад ва аз роҳҳои ҳақиқӣ (табиӣ), яъне ҳалқу бинӣ вориди меъда ё шикам ва ё мағз (димоғ) гардад, муфсиди (шиканандаи) рӯза мебошад. Аз ин лиҳоз доруву дармонҳое, ки ба василаи сӯзандору (укол) дар бадан тазриқ (ворид карда) мешаванд, албатта, бабороварандаи беҳӣ ва шукуфоии бадан ҳастанд, вале чун аз роҳи рағҳо ва ғӯшт вориди бадан мешаванд, муфсиди рӯза намебошанд. Ҳамчунин, онҳо комилан дохили меъда ва ё мағз намешаванд ва агар гоҳе ҳам бишаванд, чун аз гузаргоҳи аслии ворид нашуда-

¹ Сунани Абудовуд, 2380. Сунани Тирмизӣ, 720. Сунани Ибни Моҷа, 1676.

анд, муфсиди рӯза намебошанд.

Вале шуморе аз донишмандон бо дар назардошти ҳамон шукуфӣ ва қувват пайдо кардани бадан, ки ҳадафи якуминдараҷаи тағзия (тановули хӯрок) низ ҳамин аст, тазриқи сӯзандоруро шиканандаи рӯза медонанд.

Баъзеҳо дар ин масъала назари дигаредоранд: Агар тазриқи сӯзандору аз роҳи рағҳои хунгард ва умуман, барои қувват сурат бигирад ва ниёзи бадан ба об ва ғизоро ба тавре бароварда созад, рӯзаро мешиканад. Дар ғайри ин сурат барои рӯза ҳеҷ зараре надорад. Ин назар роҷеҳтар мебошад.

Аҳкоми гуногун

Агар касе чизеро, ки дар миёни дандонаш мондааст, фурӯ барад ва андозааш аз донаи нахӯд хурдтар бошад, рӯзааш фосид намешавад, магар ин ки онро аз даҳонаш берун оварда, сипас аз нав фурӯ барад.

Дар мавридҳои зерин рӯза фосид намешавад:

1. Аз рӯи фаромӯшӣ чизеро бихӯрад ё биёшомад ва ё ҳамбистарӣ намояд, ҳарчанд ин аъмол борҳо аз вай содир шаванд.¹

¹ Паёмбар (с) мефармояд:

«Бихӯрад ва бинӯшад, рӯзаашро пурра намояд. Зеро ӯро (дар ин ҳолат) Худо ҳуронида ва нӯшонидааст». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1933, 6669. Сунани Тирмизӣ, 722. Сунани Ибни Моҷа, 1673).

Дар ривояти Тирмизӣ омадааст, ки:

«Бихӯрад ва ё бинӯшад, рӯзаашро пурра намояд. Зеро он

2. Дар хоб ихтилом (чунуб) шавад.¹

3. Ба хонумаш назар намояд ва инзол (баромадани манӣ) шавад.

4. Ба баданаш равған бимолад.

5. Ҳичомат (хунгирӣ) намояд.

6. Сурма бимолад ва ё мисвок намояд.

7. Бӯсидан ва дастбозӣ кардан, ба шарте инзол нашавад.

8. Рӯзона дар моҳи Рамазон ғул ва оббозӣ намояд.

Анҷоми ин корҳо барои рӯзадор макрӯҳ аст:

1. Чашидани таъми ашё.

2. Чавидан (хоидан)-и чӯбе ба баҳонаи мисвок.

3. Бӯсидан ва дастбозӣ кардан бо зан, дар сурате, ки ба худ итминон надошта бошад.

4. Ҳамон гуна, ки баён шуд, молидани равғану сурма бар сару сурат (рӯй) ва бӯидани хушбӯйҳо ҷоиз аст, агарчи баъд аз истеъмоли

ризқе буд, ки Худо барояш рӯзӣ додааст». Дар ривояти Доруқутнӣ омадааст, ки:

бихӯрад ва ё бинӯшад, он ризқе мебошад, ки Худо ба сӯи ӯ равона кардааст. Қазое (дар ин ҳолат) бар вай нест». (Сунани Доруқутнӣ, 27, ҷ. 2, с. 178).

Дар ривояти дигаре омадааст:

амазон бо фаромӯшӣ ифтор намояд (бихӯрад ва бинӯшад), на қазо бар вай бошад, на каффорат». (Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3521, ҷ. 8, с. 287. Мустандраки Ҳоким, 1569, ҷ. 1, с. 595. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст).

¹ Расули Худо (с) мефармояд:

е-шиканад: қай (и ғолиб), ҳичомат (хунгирӣ) ва эҳтилом». (Сунани Тирмизӣ, 719. Мӯъҷамулавсат, 4806, ҷ. 5, с. 195. Сунани Куброи Байҳақӣ, 8124, ҷ. 6, с. 232).

сурма ранги он ҳамроҳ бо обе, ки аз чашм берун меояд, мушоҳида шавад.

5. Чуноне зикр шуд, ба ҳалқи рӯзадор фуру рафтани ҳашароте мисли магас ва ё дуду ғубор, агар ба қасд сурат нагирифта бошад, рӯзаро фосид намесозад.

6. Дуд кардани анбару ғайра ва дар наздикии худ гузошта бӯидани он, рӯзаро фосид месозад. Ҳамчунин кашидани чилим ва нос.

7. Бо фуру бурдани оби даҳон, чи миқдоре бошад, рӯза фосид намешавад.

8. Дар вақти бо об шустани даҳон (мазмаза), агар ба нохост ҳалқашро ғарғара кард ва миқдоре об ба ҳалқаш рафт, дар сурате, ки рӯза дар ёдаш бошад, рӯзааш фосид мешавад. Дар ин маврид танҳо қазо биёварад ва каффорате бар вай воҷиб намегардад.

9. Агар барои шахси рӯзадор беирода қай ояд, хоҳ кам бошад, ё зиёд, рӯзааш фосид намешавад, вале агар қасдан қай кунад, дар сурате, ки кам бошад, рӯзааш фосид намешавад, вале агар ба миқдори пуррии даҳон бошад, рӯза фосид мегаддад ва қазо лозим меояд, на каффорат, ҳамон гуна, ки дар ин бора гузашт.

10. Рӯзадоре рӯзона нос кашад, ё дар гӯшаш равғани бодом резад, ё дар мақъадаш шиёф (марҳам ва дору) ниҳад, дар тамоми ин суратҳо рӯзааш фосид мешавад ва қазо лозим меояд, на каффорат, ҳамон гуна, ки зикр шуд. Вале, агар дар гӯшаш об резад, рӯзааш фосид намешавад.

11. Агар даҳони рӯзадор хун гирад ва бо оби даҳон ҳамроҳ гардад, он гоҳ онро фуру барад, бинигарад: агар хун ғолиб бошад ва маззаи

онро фаҳмад, рӯзааш фосид мешавад. Бояд қазои онро ба ҷо оварад. Вале агар хун ғолиб набошад ва маззаи онро низ эҳсос накунад, рӯзааш фосид намегардад.

12. Чашидани таъми хӯрок бидуни фуру бурдани он, рӯзаро фосид намекунад, вале бе зарурат макрӯҳ мебошад.

13. Бо даҳон хоида нарм (маҳлул) кардани хӯрок барои тифл дар ҳолати зарурат ҷоиз аст ва бе зарурат ва узре макрӯҳ мебошад.

14. Бо мисвоки табиӣ мисвок кардани дандонҳо, агарчи талхии он маълум шавад ҳам ҷоиз аст, вале бе зарурат истифодаи хамираи дандоншӯӣ макрӯҳ аст. Агар аз хамираи дандоншӯӣ (паста) чизе ба ҳалқ фуру равад, рӯза фосид мегардад ва қазо лозим меояд.

Мисвок кардан ва покиза нигоҳ доштани даҳон ва дандонҳо яке аз суннатҳои Расули Худо (с) мебошад. Он Ҳазрат (с) ҳам дар ҳолати рӯзадорӣ ва ҳам берун аз он ҳамеша даҳони худро мисвок мекард.

15. Рӯзадоре ба фаромӯшӣ рӯзаашро бихӯрад ва бо фикри он, ки дигар рӯзааш фосид шудааст, қасдан таъом хӯрад, бар вай қазо воҷиб мешавад, на каффорат. Агар пас аз қай низ чунин кунад, ҳамин ҳукмро дорад.

16. Рӯзадоре ба чашмаш сурма кашид ё рағ зад (хун гирифт) ва ё бар сару сурати худ раған молид ва бо гумони ин ки дигар рӯзааш шикастааст, қасдан хӯрд ё нӯшид, қазову каффорат ҳар ду бар вай лозим мегардад.

17. Дар моҳи Рамазон, агар иттифоқан рӯзаи шахсе фосид шавад, бақияи он рӯз бояд аз хӯрдану нӯшидан ва амалҳои хилофи рӯза

худдорӣ намояд.

18. Шахсе дар моҳи Рамазон нияти рӯза накарду хӯрд, бар вай танҳо қазо воҷиб мешавад, вале агар нияти рӯза карду хӯрд, қазову каффорат ҳар ду бар вай воҷиб мешавад.

19. Рӯзадоре худ ба худ қай кунад, ё ихтилом шавад, ё бо нигоҳ кардан ба занаш инзол шавад, вале аз ҷиҳати надонистани масъала, ки рӯзааш дар ин ҳолатҳо зараре намебинад, ҳаёл кунад, ки рӯзааш фосид гаштааст ва ба он пиндор қасдан бихӯрад ё бинӯшад, қазо бар вай лозим мегардад, на каффорат. Вале, агар масъала барояш маълум бошад, ки рӯза дар чунин ҳолат фосид намешавад ва бо ин вучуд, бихӯрад ё бинӯшад, қазову каффорат ҳар ду бар вай воҷиб мешавад.

20. Агар дар сӯроҳи мардии худ дорое резад, аз сабаби нарасидани он дору ба шикам, рӯза фосид намешавад.

21. Агар бо ҳайвоне расад ва инзол шавад, ё занашро бўсад ва инзол шавад, рӯзааш фосид ва танҳо қазо бар вай воҷиб мешавад.

22. Агар бо зӯр ба зане муҷомаъат (ҳамбистарӣ) кунад, ё дар ҳолати хоб ва ё девонагӣ чунин кунад, рӯзаи зан фосид мешавад ва бар вай қазо лозим аст, на каффорат. Агар мард ҳам рӯзадор бошад, бар вай қазову каффорат ҳар ду лозим мегардад.

23. Шахсе бо кашидани чилим одат дошта ва аз рӯи одат дар моҳи Рамазон чилим кашад, рӯзааш фосид ва қазову каффорат ҳар ду бар вай лозим мегардад.

24. Агар шахси муқиме баъд аз нияти рӯза ба сафар барояд ва пас аз миқдоре роҳ рафтан ба ёдаш ояд, ки чизе аз васоили сафа-

рашро фаромӯш кардааст, вақте барои гирифтани он ба хона баргашт ва дар хона рӯзаашро хӯрд, қазову каффорат ҳарду бар вай воҷиб мешаванд.

Нагирифтани рӯзаи моҳи мубораки Рамазон барои чӣ касоне иҷозат аст

Мусофире, ки намозҳои чаҳорракаъатиरो дар сафар ду ракаъат меҳонад, дар он сафар рӯза намегирад, вале бояд қазои онро пас аз баргашт ба ҷо оварад ва мусофире, ки намозашро тамом меҳонад, монанди касе, ки кори ӯ сафар аст, бояд дар сафар рӯзаашро бигирад. Вале дар сафаре, ки рӯза боъиси машаққат нагардад, гирифтани рӯза беҳтар аст.

Беморе, ки тарс дорад, ки бо рӯза гирифтани беморияш зиёд мешавад, рӯза нагирад ва қазои онро пас аз барқарор шудани саломатиаш ба ҷо оварад. Вале, агар рӯза гирифтани ба бемории ӯ зарар надошта бошад, беҳтар аст, ки рӯза бигирад.

Занони ҳомила ва ширдиҳанда, агар аз ҳалокати хеш ё атофлашон бим дошта бошанд, ҷоиз аст дар моҳи мубораки Рамазон рӯза нагиранд, вале бояд қазои онро ба ҷо оваранд.

Ҷоиз ва нуфасоро ҷоиз нест рӯза бигиранд, вале пас аз ба поён расидани давраи ҳайз ва нифосашон бояд қазои онро ба ҷо оваранд.

Касе, ки бар асари пирӣ наметавонад рӯза бигирад ва баъд аз моҳи мубораки Рамазон ҳам наметавонад қазои онро ба ҷой оварад, ҳамчунин беморе, ки то охири умр ба саломатиаш умеде нест, наметавонад дар моҳи мубораки Рамазон рӯза нагиранд, вале бояд барои ҳар рӯзаш фидя

диҳанд. Фидя он аст, ки ҳар рӯз як мискинро таъом диҳанд.

Худованд дар ин бора мефармояд:

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

«Ва бар касоне, ки (бар асари пирӣ ва заъфу нотавањӣ) бо сахтӣ наметавонанд рӯза гиранд, фидя додан аст (ба андозаи) таъоми (як) мискин...».¹

Ҳар гоҳ дар рӯзи моҳи мубораки Рамазон тифле болиғ гардад ё кофире мусалмон шавад, лозим аст дар рӯзҳои боқимонда рӯза бигирад.

¹ Сураи Бақара, 2: 184.

Фасли сеюм

КАФФОРАТИ РЪЗА

Каффорат - ҳамон ҷаримаест, ки барои ҷуброни рӯзаи фосидшуда муайян шудааст ва аз инҳо иборат аст:

1. Озод кардани як ғулом.
2. Агар ба озод кардани як ғулом қодир набошад, ду моҳ пай дар пай рӯза бигирад.
3. Агар тобу тавони (қудрат) рӯза гирифтани надоста бошад, ба шаст мискин барои субҳу шом таъом диҳад.

1. Агар бо сабабҳои дигаре, ғайр аз ҳамбистарӣ, бар рӯзадор каффорате воҷиб шавад ва ҳанӯз он каффоратро напардохта, ки каффорати дигаре бар вай воҷиб гардад, барои ҳар ду додани як каффорат кифоя мебошад, агарчи дар ду рамазон иттифоқ афтада бошанд.

Аммо, агар ба воситаи ҳамбистарӣ бар вай чанд каффорат воҷиб гашта бошад, агар ҳама дар як Рамазон бошанд, додани як каффорат барои ҳамааш кифоят бошад ва агар дар ду Рамазон ба вуҷуд омада бошанд, як каффорат барои ҳамаи онҳо кифоят намекунад, бояд ду каффорат бидиҳад.

2. Агар касе қасдан як рӯзи Рамазон, бе ҳеҷ гуна беморӣ ва узрҳои шаръӣ, рӯзаашро бихӯрад, бояд қазо ва каффорати онро ба ҷо оварад. Дар сурате, ки барои адои каффорат рӯзаро ихтиёр намояд, бояд ду моҳро паёпай рӯза бигирад. Ба шарте дар миёни он ду моҳ як-ду рӯзро бихӯрад, бояд аз сари нав ду моҳ рӯза бигирад. Албатта,

рӯзҳои ҳайз барои занон муъоф (бахшида) аст. Агар зане дар миёни ду моҳи рӯзаи каффораташ ҳайз бинад, бақияи онро пас аз пок гаштани идома медиҳад.

3. Агар ба сабаби нифос аз паёпай гирифтани бозмонад, пас аз покӣ бояд аз нав ду моҳро паёпай рӯза бигирад.

4. Барои каффорат, агар таъом додани шаст мискин ба ҳолаш мувофиқ бошад, пас барои субҳу шом онҳоро то хуб сер шудан таъом бидиҳад.

5. Агар нони гандуми холис бошад ҳам, кифоя мекунад, вале, агар ғайри нони гандум бошад, бояд онро бо хӯрише ҳамроҳ намояд.

6. Дар сурате, ки барои шаст мискин ба ҷои таъом гандум диҳад, ҷоиш аст ва ба ҳар яке ба миқдори садакаи фитр - ним соъ - дода шавад. Қимати гандум, хурмо ва ғайра низ ҷоиш аст.

7. Касеро аз ҷониби худаи барои додани каффорат вакил кунад ва ӯ низ дар навбати худ каффоратро пардохт намояд, ҷоиш мебошад, вале агар касе бе ваколат бидиҳад, ҷоиш намешавад.

8. Метавонад ба ҷои шаст мискин як нафар мискинро шаст рӯз таъом диҳад.

9. Дар таъом додан пай дар пай будани хӯрок шарт нест. Бинобар ин, агар мискинро чанд рӯз таъом диҳад ва чанд рӯзи дигар таътил намояд, вале саранҷом шаст рӯзро комил гардонад, дуруст аст.

10. Агар миқдори каффорати шастрӯза ва ё қимати онро якбора ба мискине бидиҳад, ҷоиш нест.

11. Агар аз миқдори садакаи фитр камтар

бидихад, низ ҷоиз нест.

Рӯзаи қазо

Бемор ва мусофир дар сафари шаръӣ метавонанд рӯзаи моҳи Рамазонро ифтор кунанд, вале пас аз солим ва муқим гаштанашон бояд қазои онро ба ҷо оваранд. Нагирифтани рӯзаи моҳи Рамазон дар чунин ҳолатҳо ва пас аз он ба сурати қазо ба ҷо овардани он шаръан ҷоиз мебошад ва ҳеҷ гуноҳе надорад. Худованд мефармояд: **«Касе аз шумо бемор ё дар сафар бошад (ва рӯзаи моҳи Рамазонро ифтор намояд), пас аз он чанд рӯзи дигареро (ба ҷои он) рӯза бидорад».**¹

Аммо бе ҳеҷ гуна узри шаръие хӯрдани рӯзаи моҳи Рамазон гуноҳи бузург мебошад ва банда дар он сурат аз ҷумлаи фосиқон ба шумор меравад. Аммо бо вучуди гунаҳгор гаштанаш фарзи Худо аз вай соқит намешавад ва бояд онро ба сурати қазо ба ҷой оварад.

Ба ҳар ҳол, касе рӯзаро дар вақташ нагирад, бояд рӯзҳои дигаре ба ҷои он рӯза бигирад. Пас рӯзае, ки баъд аз вақти он ба ҷо оварда мешавад, «рӯзаи қазо» ном дорад.

Дар рӯзаи қазо пай дар пай рӯза гирифтани шарт нест. Агар бихоҳад пай дар пай онро ба ҷо оварад ва агар бихоҳад ҷудо - ҷудо рӯза бигирад. Вале бе узре ба таъхир андохтани он гуноҳ аст ва бояд ҳарчи зудтар ба ҷо оварда шавад.

Дар сурате рӯзаи қазоро то моҳи мубораки Рамазони баъдӣ ба таъхир андозад, аввал бояд рӯзаи моҳи мубораки Рамазонро гирифта, баъд

¹ Сураи Бақара, 2: 184.

аз он рӯзаи қазои соли гузаштаашро ба ҷо оварад, барои ин кор ба ӯ фидя лозим намегардад.

Касе, ки рӯзаи қазоро ба ҷо наоварда, маргаш фаро расад, аз Худованд талаби омурзиш намузда, барои валии хеш васият кунад, то барои ҳар рӯзаш як мискиро таъом диҳад.

Барои гирифтани рӯзаҳои қазоӣ таърихи муайяне нест, вале агар қазои ду Рамазон бар зиммааш бошад, дар ин сурат муайян намудани солу моҳ лозим аст.

Дар рӯзаи қазоӣ ният аз шаб шарт аст. Агар баъд аз дамидани субҳ ният кунад, рӯзааш нафл ҳисоб мешавад ва каффоратро низ ҳамин ҳукм аст.

Агар чанд рӯз рӯзаро қазо карда бошад, ихтиёр дорад, ки қазои он чанд рӯзро пай дар пай бигирад, ё ҷудо.

Шахсе дар моҳи Рамазон нияти рӯза карду беҳуш гашт ва ин ҳолати вай аз се рӯз бештар идома пайдо кард, ҳамагӣ ду рӯзро бояд қазоӣ бигирад. Агар дар шаб беҳуш шуд низ ду рӯз қазо бигирад, магар ин, ки дар шаб нияти рӯза накарда бошад ё субҳ ба ҳалқаш дору рехта бошанд, дар ин сурат ҳар се рӯзро қазоӣ бигирад. Агар тамоми моҳро беҳуш монд, бояд ҳамаи моҳро қазо ба ҷо оварад.¹ Аммо, агар девона шуд, муддати девонагӣ ба ҳар андозае бошад, қазоӣ надорад.

Занҳое, ки дар моҳи Рамазон курсҳои (таб-

¹ Рӯза бо ният ба ҷо меояд. Вакте дар рӯзи аввал хоҳ аз шаб хоҳ аз саҳарӣ нияти рӯза намуда ва бо ҳамин беҳуш гашта бошад ва то бегоҳ ба ҳамон ҳол боқӣ монда, рӯзаи он рӯзаш дуруст мегардад. Аммо дар ду рӯзи дигар ӯ беҳуш буд, то нияти рӯза намояд. Бинобар ин, ҳамон ду рӯзи баъди қазо меоварад.

летка) манъи ҳамл ва зидди бордорӣ меҳӯранд ва тамоми моҳи Рамазон ҳайз намебинанд, рӯзаи тамоми он моҳи онҳо дуруст аст.

Баёни фазоиلى саҳарӣ

Саҳарӣ хӯрдан суннат аст. Дар сурате, ки иштиҳои хӯрок надошта бошад, чанд дона хурмо ё аз ҳар навъ меваи дигар чанд дона бихӯрад ва ё қадре об бинӯшад, то савоби саҳариро дарёбад.

Паёмбари Худо (с) мефармояд: **«Тасаҳҳару, фаинна фиссуҳури баракатан» (Саҳарӣ бихӯред, зеро дар саҳарӣ хӯрдан баракат аст).**¹

Ё ин ки мефармояд: **«Агар бо ҷуръаи обе ҳам бошад, саҳархӯрӣ намоед».**²

Рӯзадоре саҳарӣ нахӯрад, балки чанд пиёла чой нӯшад, савоби саҳарӣ ҳосил мешавад.

Саҳариро ҳарчӣ дертар хӯрдан беҳтар аст, вале набояд он қадар таъхир шавад, ки субҳ пой дар дамидан ниҳад ва дар рӯзааш иштибоҳ пайдо шавад.

То охирин лаҳзаҳое, ки субҳи содик надамида бошад, саҳарӣ хӯрдан ҷоиз аст.

Паёмбари Худо (с) дер саҳарӣ хӯрданро таъкид менамояд. Дар ҳадисе мефармояд: **«Вақте касе аз шумо садои азони (субҳ)-ро шунид ва дар дасташ зарфи обе бошад, то**

¹ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 1923. Саҳеҳи Муслим, 2544 (1095)-45. Сунани Тирмизӣ, 708. Сунани Насой, 2145. Сунани Ибни Моча, 1692.

² Саҳеҳ: [Саҳеҳи Ҷомеъуссағир, 2945]. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3476, ҷ. 8, с. 253. Муснади Абуяъло, 3340, ҷ. 6, с. 87.

ниёзи худро аз об бартараф нанамояд, зарфро ба замин нагузорад».¹

Агар ҳаёл кунад, ки ҳанӯз шаб аст ва ба хӯрдани саҳарӣ машғул гардад ва баъд маълум шавад, ки субҳ мударратест дамида, ё ҳаёл кунад, ки офтоб ғуруб намудааст ва ифтор кунад ва сипас маълум гардад, ки ҳанӯз офтоб ғуруб накардааст, дар ҳарду сурат ба монанди дигар рӯзадорон аз хӯрдану нӯшидан худдорӣ намояд. Қазо бар вай воҷиб ояд, на каффорат.²

Хӯрдану нӯшидан дар ҳолати иштибоҳ ва нафаҳмидани тулӯъ ё ғуруб макрӯҳ аст.

Баробари ғуруб намудани офтоб кушодани рӯза мустаҳаб аст ва таъхири он макрӯҳ мебошад.

Таъҷили ифтор

Паёмбар (с) мефармояд: **«Мардум, то замоне барвақт ифтор намоянд, дар хайру хубӣ ҳастанд».**³

Таъҷил намудан дар ифтор ва пеш аз намоз

¹ Саҳеҳ: Сунани Абудовуд, 2350. Мустадраки Ҳоким, 729, 740, ҷ. 1, с. 320, 323, 1552, ҷ. 1, с. 588. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Муснади Имом Аҳмад, 9189, ҷ. 3, с. 154. Сунани Куброи Байҳақӣ, 8111, ҷ. 6, с. 228. Сунани Дорукутнӣ, 1, ҷ. 2, с. 165.

² Асмо духтари Абубакр (р) мефармояд: **а-ёмбар (с) дар рӯзи абре ифтор кардем. Пас аз он офтоб баромад. Аз Ҳишом писари Урва, ровии хабар пурсида шуд, ки: Оё ба қазои рӯза амр шуданд? Гуфт: Албатта, қазо зарурӣ аст».** (Саҳеҳи Бухорӣ, 1959. Сунани Абудовуд, 2359. Сунани Ибни Моча, 1674).

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 1957. Саҳеҳи Муслим, 2550 (1098)-48. Сунани Тирмизӣ, 699.

кушодани рӯза аз суннатҳои Расули Худо (с) мебошад. Мустаҳаб аст, ки рӯзадор бо хурмои тоза (рутаб) ва агар муяссар набошад, бо хурмои хушк (тамп) ифтор намояд ва агар он ҳам муяссар нагардид, бо об ва ё ҳар мева ва нӯшобаи дигаре ифтор намояд. Аз Анас (р) ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) пеш аз он ки намози шомро бихонад, бо чанд хурмои тозае ифтор мекард. Агар хурмои тозае пайдо намешуд, бо чанд хурмои хушке ва агар он ҳам мавҷуд намебуд, бо чуръаи обе ифтор мекард»**.¹

Баёни ҳолатҳое, ки шикастани рӯза ё нагирифтани рӯза дар онҳо ҷоиз аст

1. Рӯзадоре дар аснои моҳи Рамазон ногаҳон бемор гардад, ки агар нахӯрад ва ё нанӯшад, бими ҳалокат ё зиёдшавии беморӣ ва ё таъхире дар барқароршавии тандурустиаш вучуд дорад, дар ин ҳолатҳо шикастани (хӯрдан) рӯза барояш ҷоиз аст.

2. Ташнагӣ то ҷое рӯзадорро беҳол намояд, ки агар об нанӯшад, эҳтимоли фавтиданааш вучуд дошта бошад, шикастани рӯза барояш ҷоиз аст.

3. Зани бордор, вақте хавфи ҳалокати худ ё тифлашро эҳсос намояд, хӯрдани рӯза барояш ҷоиз аст. Дар ду ҳолати номбурда (беморӣ ва бордорӣ) агар ҳанӯз барои рӯза ният набаста бошад, метавонад рӯзаро нагирад. Локин барои бе-

¹ Сунани Абудовуд, 2356. Сунани Тирмизӣ, 696. Дар ривояти дигар омадааст: **«Ошад, бо хурмо ифтор намояд. Агар хурмо наёбад, бо об ифтор намояд, зеро об поксозанда аст»**. (Сунани Абудовуд, 2355. Сунани Тирмизӣ, 694, 695. Сунани Насоӣ, 2581. Сунани Ибни Моҷа, 1699).

мор ба маҳзи тахмину ҳаёл ин кор ҷоиз нест, балки бояд табиби ҳозиқ (донишманд) ва бодииёнае ин ҳолатро таъйид намояд.

4. Табиб чизе нагуфта бошад, вале аз таҷриба ва нишонаҳои дигар донанд, ки ба сабаби рӯза беморияш шиддат пайдо мекунад ва ё дар барқароршавии тандурустиаш таъхир меафтад, дар ин сурат низ ҷоиз аст рӯза нагирад.

5. Агар бемор солим гардад, вале ҳанӯз бемадор бошад ва ғолиби гумон ин аст, ки бо рӯза гирифтани мумкин аст дубора бемор шавад, рӯза нагирад.

6. Шахси бемор ва ё мусофире дар ҳолати беморӣ ва сафар даргузаранд, барои рӯзаи хӯрдаашон дар охират бозхост намешаванд.

7. Шахсе муддати даҳ рӯз бемор бошад ва панҷ рӯз беҳтар шавад, вале дар ин муддат қазои даврони беморияшро нагирад ва баъд аз он даргузарад, панҷ рӯзи даврони беморияш муъоф буда, барои панҷ рӯзи дигараш бозхост хоҳад шуд.

8. Дар мусофират рӯзаро нагирад ва чун ба хона баргашт намояд, аз дунё даргузарад, ба андозаи ҳамон чанд рӯзе, ки дар хона буда ва қазои рӯзаашро ба ҷой наовардааст, бозхост мешавад. Барои чунин шахс муносиб аст васият намояд, то ворисон фидяи рӯзҳои қазо наёвардаашро пардохт намоянд. Фидяи рӯза барои ҳар рӯз ним соъ гандум аст.

9. Мусофире барои камтарин муддати иқомат (15 рӯз) ё бештар аз он нияти иқомат намояд, дигар хӯрдани рӯза барояш ҷоиз нест. Агар аз он миқдор камтар нияти иқомат намояд, ҳар ду тарафи кор барояш яксон аст. Бубинад, агар хӯрдан

барояш муносибтар бошад, бихӯрад ва агар рӯза доштан беҳтар бошад ва машаққате барояш ба вучуд намеояд, рӯза бигирад. Зеро нияти иқомат барои муддати камтар аз понздаҳ рӯз дуруст намешавад ва вай мусофир ба шумор меравад.

10. Кофире дар миёнаҳои рӯз мусалмон шавад ва ӯ хурдсоле ба балоғат расад, бозмондаи он рӯзро аз хӯрдану нӯшидан худдорӣ намоянд ва агар бихӯранд ҳам, қазое бар онҳо лозим нест.

11. Шахсе дар мусофират қасди нагирифтани рӯзаро дошта бошад, вале пеш аз нисфирӯзӣ (завол) ба хонааш баргашта, муқим шавад, ӯ дар як чунин вақте нияти иқомат намояд ва то ҳол чизе нахӯрда ва нанӯшида бошад, метавонад аз ҳамон вақт барои рӯза ният бандад.

12. Шахси пиру нотавон вақте барнову тавоно гардад ва ӯ бемори барҷомондае бар асари кӯшиши табибон саломатияш дубора барқарор гардад, бояд қазои рӯзаашро ба ҷой оварад, зеро дар ин сурат фидя наметавонад ҷойгузини рӯза гардад.

13. Бар зиммаи шахсе чанд рӯз рӯзаи қазоӣ бошад ва дар вақти мурдан ба додани фидя васият кунад, он (васият) пас аз кафан ва дафн аз як сеюми молаш бароварда мешавад. Бе васият аз моли ба ирс гузоштааш фидя додан ҷои нест.

14. Агар миқдори фидяе, ки бояд дода шавад, аз як сеюми моли даргузашта зиёдтар бошад, бо вучуди васият, бе ризояти ворисон баровардани миқдори зиёдати фидя ҷои нест.

15. Васият барои додани фидя дар ивази намозҳои қазо кардааш низ ҳамин ҳукмро дорад.

16. Бар зиммаи шахсе закоти молаш монда бошад ва ба ҳангоми марг ба додани он васият намояд, дар ин ҳолат низ бар ворисон воҷиб аст, ки баъд аз кафан, дафн ва адои қарз аз як сеюми молаш закотро бидиҳанд.

17. Аз тарафи шахси даргузашта намоз хондан ва рӯза гирифтани каси дигаре ҷои нест ва чизе аз зиммааш соқит намешавад.

18. Бе узр хӯрдани рӯзаи моҳи мубораки Рамазон гуноҳи кабира (гуноҳи бузург) аст. Набояд банди мӯъмин ин фикри хаторо дар сар бипарваронад, ки ҳоло, ки вақт аст, меҳӯрам ва чун умрам ба ҷое расид, рӯза мегирам ва қазоҳои гузаштаро ба ҷо меоварам. Зеро дар ҳадиси шариф омадааст, ки агар тамоми умрро рӯза бигирад, бо як рӯзи рӯзаи моҳи Рамазон баробар наояд.¹ Дигар ин, ки шояд аҷал ӯро фурсат надихад, то умраш ба ҷое бирасад.

19. Ҷавони ҳанӯз ба балоғат нарасида, агар рӯза гирад ва сипас онро бихӯрад, қазое бар вай воҷиб намегардад, вале агар намозро ният кунад ва онро пас аз ният ғосид намояд, бояд онро аз сар бихонад.

Арзиши эҳсону некӣ дар моҳи Рамазон

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки аз Абухурайра (р) ривоят шудааст. Расули Худо (с) мефармояд: *а-*

мазонро бе ҳеч узр ва беморие бихӯрад, агар тамоми даҳр (замон)-ро рӯза дорад, қазои онро ба ҷой намеоварад». (Сунани Абудовуд, 2396, 2397. Сунани Тирмизӣ, 723. Сунани Ибни Моҷа, 1672. Бухорӣ онро дар муқаддимаи ҳадиси 1935 аз Абухурайра (р) ба таври марфуъ ривоят кардааст).

Ислом дар озмоишгоҳҳои тарбиявии худ на танҳо бо саркӯб намудани сифатҳои даррандахӯӣ ва сарпӯш гузоштан ба рӯи разоили ахлоқӣ дар ботини инсон иктифо наменамояд ва бо ин роҳи ҳалҳои муваққатӣ ва ба зоҳир сатҳӣ хушнуд намегардад, балки бо ҷалб намудани таваҷҷӯҳи ӯ ба ҳадаф ва моҳияти аҳкоми ибодӣ ва рукнҳои тарбиявии худ, меҳодад дар ботини одамӣ ҳамон фитрати беолоиш, камолхоҳ ва худоии ӯро ба ҳаракат ва пӯёӣ дарбиоварад ва бо бавучуд овардани вичдони имонӣ ва малакаи (нерӯи) худидоракунандаи дохилӣ, ҳамеша ӯро бар сохтани шахсият ва сарнавишти худ қодир ва мусаллат намояд.

Дар чунин ҳолат аст, ки рӯзадор дигар на танҳо аз хӯрдану нӯшидан ва ҳамхобагӣ бо ҳамсараш рӯзона худдорӣ менамояд, балки аз беҳудагӯию зиштсукҳанӣ, сару садоҳои бечо ва аз тамоми аъмоли ҷоҳилона худдорӣ меварзад. Аз ҷангу хусуматҳо, дурӯғу тӯҳматзаниҳо, ғайбаткуниҳо ва корҳои дигаре, ки хилофи моҳияти рӯза ва ҷойгоҳи шахси рӯзадоранд, ба кулӣ дурӣ мечӯяд.

Паёмбар (с) рӯи ин нукта таъкид намуда, мефармояд: **«Вақте касе аз шумо рӯзадор бошад, ҳаргиз суҳани беҳудаву зишт нагӯяд ва доду фарёд накашад ва аз аъмоли ҷоҳилона парҳез намояд. Агар касе ба ӯ дашном диҳад, ё ба ситеза (ҷанҷол) бархезад, ба вай бигӯяд: Ман рӯзадор ҳастам, ман рӯзадор ҳастам».**¹

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1894, 1904, 5927. Саҳеҳи Муслим, 2700 (1151)-163. Сунани Насой, 2215, 2216. Қисмате аз ҳадиси муттафакун алайҳи *Кулли амали ибни одама лаху...*, мебошад.

Он Ҳазрат (с) боз мефармояд: **«Касе аз гуфтори дурӯғ ва беҳуда ва амали ба он даст барнадорад, Худо ҳеҷ ниёзе ба худдориивай аз хӯрдану нӯшиданааш надорад».**¹

1. Пас аз тай намудани ин марҳалаҳои инсонсоз, рӯзадор ба шахсияти нек ва хайрхоҳи ҷомеа табдил меёбад. Эҳсону некӣ, тоъату ибодат ва тамоми корҳои хайре, ки дар моҳи Рамазон анҷом мегиранд, ба хотири фазилате, ки ин моҳ дар пешгоҳи Худованд дорад, аз корҳои, ки дар моҳҳои дигар анҷом дода мешаванд, бартарӣ доранд.

Паёмбари Ислом (с) мефармояд: **«Беҳтарин ва дӯстдоштатарин амалҳои солеҳ дар назди Худо он аст, ки дар даҳаи охири моҳи Рамазон анҷом гирад».**² Ҳамчунин, Расули Худо (с) пурсида шуд: Кадом садақа беҳтар аст? Фармуд: **«Садақае, ки дар моҳи Рамазон бошад».**³

Расули Худо (с) дар моҳи мубораки Рамазон беш аз дигар моҳҳо ба бахшишу эҳсон мепардохт ва дар моҳи Рамазон, вақте Ҷабраил (ъ) ба назди он Ҳазрат (с) меомад, аз дигар рӯзҳо бештар некию эҳсон мекард.⁴

¹ Саҳеҳ: [Мухтасари саҳеҳи Бухорӣ, 921]. Саҳеҳи Бухорӣ, 1903, 6507. Сунани Абудовуд, 2362. Сунани Тирмизӣ, 707. Сунани Ибни Моҷа, 1689.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 969. Сунани Абудовуд, 2438. Сунани Тирмизӣ, 757.

³ Сунани Тирмизӣ, 663.

⁴ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки аз Ибни Аббос (р) дар ин бора ривоят шудааст:

дар бораи хайр буд ва (боз) аз ҳама босахотар дар моҳи Рамазон буд, вақте Ҷабраил бо вай дидор мекард. Ҷабраил (ъ) ҳар шаб то охири моҳи Рамазон бо ӯ дидор мекард ва дар ин муддат Қуръонро бар ӯ арза мекард.

2. **Эҳёи шабҳои Рамазон:** Паёмбар (с) мефармояд: *«Касе (шабҳои) моҳи Рамазонро аз рӯи имон ва ба умеди аҷру савоб зинда дорад (ба намоз бархезад), гуноҳони пешини ӯ бахшуда шаванд»*.¹

3. **Тиловати Қуръон:** Расули Худо (с) дар моҳи мубораки Рамазон бештар ба тиловати Қуръон мепардохт. Ҳазрати Ҷабраил (ъ) барои мудораса ва такрори Қуръон ҳар сол дар моҳи мубораки Рамазон ба назди он Ҳазрат меомад.²

Он Ҳазрат (с) мефармояд: *«Рӯза ва Қуръон рӯзи қиёмат ба шафоъати банда (соҳиби худ) бармехезанд. Рӯза мегӯяд: Парвардигоро! Рӯзҳо ман аз хӯрдану (нӯшидан) ва дигар хостаҳои ӯ монев мешудам. Пас маро (имрӯз)барои ӯ шафев бигардон. Ва Қуръон мегӯяд: Ман шабҳо аз хоби ӯ монев мегардидам. Пас шафоъати маро дар бораи ӯ бипазир. Онҳо ҳарду барояш шафев мегарданд»*.³

4. Эътикоф.

5. **Ҳаҷчи умра:** Дар моҳи мубораки Рамазон ба зиёрати хонаи Худо рафтан дар муқоиса ба моҳҳои дигар аҷру фазилати бештаре дорад. Расули Худо (с) мефармояд: *«Умрае дар моҳи Ра-*

Вақте Ҷабраил (ъ) ба ӯ мулоқот мекард, он Ҳазрат аз бодии вазон ҳам бочудтар буд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 6, 1902, 3220, 3554, 4997. Саҳеҳи Муслим, 5964 (2308)-50. Сунани Насоӣ, 2094).

¹ Муттафакун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 37, 1901, 2008, 2009. Саҳеҳи Муслим, 1776 (759)-173. Сунани Абудовуд, 1371. Сунани Тирмизӣ, 808. Сунани Насоӣ, 1601, 2103, 2198.

² Ба манобеи поваракии якум мурочиъат шавад.

³ Муснади Имом Аҳмад, 6589, ҷ. 2, с. 366. Мустадраки Ҳоким, 2036, ҷ. 1, с. 740. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Шуъбулимон, 1994, ҷ. 2, с. 346.

мазон бо ҳаҷче баробар мебошад».¹

Эътикоф

Эътикоф иборат аст аз макс (нишастан) ва рӯза гирифтани ба нияти ибодат ва итоъати фармони Худованд дар масҷиди ҷомеъ ва камтарин муддати он як рӯз аст.

Эътикоф дар ҳар замоне, ки рӯза гирифтани дар он ҷоиш бошад, дуруст ва қобили таҳаққуқ аст. Вале беҳтарин замон барои эътикоф моҳи мубораки Рамазон, махсусан, даҳ рӯзи охири ин моҳ аст, ки дар он эътикоф суннати муаккада мебошад, зеро Расули Худо (с) бар он мудовамат варзидаанд.

Дар шаръи муқаддас асли эътикоф мустаҳаб аст, аммо ҳар гоҳ касе назр кунад, ки эътикоф менишинад, он гоҳ бар ӯ воҷиб мегардад.

Ҳар гоҳ назр кунад, ки чанд рӯзи муайян эътикоф менишинад, лозим аст як ҷо ва пай дар пай онро ба ҷо оварад.

Мубошират ва наздикӣ бо занон, аз қабилӣ ҷимӯ (ҳамбистарӣ) кардан, дастбозӣ кардан ва ё бўсидани бо шаҳват бар мӯътакиф (эътикофшнанада) ҳаром аст.

Эътикоф бояд дар масҷиди ҷомеъ ба таври доимӣ ва пайваста бошад ва агар бе зарурат як соъат аз масҷид хориҷ шавад, эътикофи ӯ фосид мегардад.

Агар дар масҷиде эътикоф нишинад, ки дар он намози ҷумъа намехонанд, метавонад бо фа-

¹ Муттафакун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 1782, 1863. Саҳеҳи Муслим, 3028 (1256)-221, 222. Сунани Тирмизӣ, 939. Сунани Насоӣ, 2109. Сунани Ибни Моҷа, 2993.

ро расидани рӯзи ҷумъа барои адои намози ҷумъа ба масҷиди ҷомеъ равад ва пас аз хатми намоз ба ҷои эътиқофи худ баргардад.

Ҳамон гуна, ки аз гуфтаҳои боло бармеояд, дар эътиқоф нишастан се чиз лозим аст: 1) Масҷиди ҷомеъ, яъне масҷиде, ки дар он намоз бо ҷамоат баргузор мегардад. 2) Нияти эътиқоф. Шахсе рӯз то бегоҳ дар масҷид ба сар барад, вале чун нияти эътиқоф накарда бошад, ба сар бурдани ӯро дар масҷид, эътиқоф гуфта намешавад. 3) Аз ҳайзу нифос ва ҷанобат пок будан.

Эътиқоф аз ҳама беҳтар аст, ки дар «Масҷиду-лҳаром» (хонаи Каъба), баъд аз он дар Масҷиди Набавӣ ва баъд аз он дар Масҷидулақсо (дар Байтулмуқаддас) ба ҷо оварда шавад. Сипас дар масҷиди ҷомеъ ва ба дунболи он масҷиди маҳалла ва ҳар масҷиде, ки дар он ҷамоат бештар бошад.

Эътиқоф бар се қисм аст

1. Воҷиб, 2. суннат, 3. мустаҳаб.

а) Эътиқофи воҷиб он эътиқофи назристон. Шахсе назр намояд, ки эътиқоф менишинад, ҳоҳ назри мутлақ намояд, ё назри вобаста ба шарте. Мисли ин, ки бигӯяд: Агар бародарам ба саломат аз сафар боз ояд, даҳ рӯз барои Худо эътиқоф менишинам, ё назр намояд, ки барои Худо даҳ рӯз эътиқоф менишинам.

б) Эътиқоф нишастан дар даҳ рӯзи охири моҳи мубораки Рамазон суннати муаккада аст. Дар бораи эътиқоф нишастани Паёмбар (с) дар даҳаи ахири моҳи мубораки Рамазон ривоятҳои зиёде вори шудааст. Оиша (р) мефармояд: **«Па-**

ёмбар (с) даҳаи ахири моҳи Рамазонро эътиқоф менишаст, то он, ки Худо ӯро қабз кард. Он гоҳ ҳамсарони он Ҳазрат (с) пас аз вай (даҳаи ахири Рамазонро) эътиқоф менишастанд».¹

Нофеъ аз Ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки: **«Паёмбар (с) вақте эътиқоф менишаст, раҳти хоби ӯ (дар масҷид) дар пушти сутуни тавба гузошта мешуд».**²

Расули Худо (с) ба эътиқофи даҳаи ахири моҳи Рамазон аз худ рағбат ва иштиёқи зиёде нишон медоданд. Ривоят шудааст, ки сола натавонист дар он эътиқоф бинишинад, пас ба ҷои он дар даҳ рӯзи аввали моҳи шаввол эътиқоф нишаст.³

в) Дар ғайри ин ду ҳолат эътиқоф нишастан мустаҳаб аст.

Барои эътиқофи воҷиб рӯза шарт аст. Бинобар ин, шахсе, ки эътиқоф менишинад, рӯза ҳам бояд бигирад. Ба ҳамин хотир, агар нияти эътиқоф нишастан дар шабро намояд, он ботил (беқарр) аст. Зеро дар шаб рӯза гирифта намешавад.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 2026. Саҳеҳи Муслим, 2776 (1172)-5. Сунани Абудовуд, 2462. Сунани Тирмизӣ, 790.

² Сунани Ибни Моҷа, 1774. Сутуни тавба яке аз сутунҳои масҷиди набавӣ мебошад, ки Абулӯбба (р) барои пазируфта шудани тавбааш худро ба он баста буд. Он сутун ба сутуни Абулӯбба низ машҳур мебошад. Расули Худо (с) вақте эътиқоф менишаст, раҳти хобашро дар пушти он мегузошт. Ҳоло бошад дар ҷои он сутуне бо номи сутуни тахт бино гардидааст. (Масоил ва аҳкоми эътиқоф, Муҳаммадтақии Усмонӣ, с. 13).

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 2033, 2041. Саҳеҳи Муслим, 2777 (1173)-6. Сунани Абудовуд, 2464, Сунани Тирмизӣ, 791. Сунани Насоӣ, 708. Сунани Ибни Моҷа, 1771.

Вақте нияти эътикофи рӯзро намояд, шаб табъан дар он дохил мешавад ва бояд рӯзро бо шабаш бинишинад.

Вале, касе нияти танҳо як рӯз эътикоф кунад, шабро дар бар намегирад.

Дар эътикофи суннат бошад, дигар даҳаи охири моҳи Рамазон аст, рӯза ҳатман, ҳаст ва шарт дониستاني рӯза дар он маъно надорад, зеро онро бе рӯза тасаввур кардан имкон надорад. Барои эътикофи мустаҳаб миқдоре муъайян нагардидааст. Метавонад як рӯз, нисфи рӯз, як соъат ва ... бошад.

Дар ҳолати эътикоф нишастан, чуноне зикр гардид, ду намуд кор бар мӯътакиф ҳаром аст, яъне бо иртиқоби (содир намудан) он корҳо эътикофи воҷиб ва суннат фосид мегардад ва бояд қазои он ба ҷо оварда шавад. Аммо эътикофи мустаҳаб хотима меёбад. 1. Аз ҷои эътикофи худ бе зарурат хориҷ шудан. 2. Бо зан муқорабат (ҳамбистар) ва бӯсу бозӣ кардан.

Заруратҳое, ки шахси эътикофнишаста метавонад барои онҳо аз ҷои эътикофаш берун ояд ва эътикофаш низ фосид нагардад, бар ду қисм мебошанд:

1. Табиъӣ, ба монанди: а) қазои ҳочат рафтани, б) рафъи ҷанобат намудан (ғусл гирифтани), в) омода намудани хӯрду хӯрок, дар сурате, ки касе набошад, ки дар ин кор кӯмакаш намояд.

2. Шаръӣ, ба монанди ба ҷо овардани намози ҷумъа.

Пас аз бароварда сохтани заруратҳо, эътикофшинанда бояд фавран ба ҷои эътикофи худ баргардад.

- Агар имоми панҷвақтае эътикофро дар масҷиди ҷомеъ (ҷумъахонӣ) гузаронад, бо

кароҳият ҷоиш бошад.

- Агар дар сурати фаромӯшӣ ҷои эътикофашро тарк намояд, эътикофаш фосид мегардад.

- Тарк намудани ҷои эътикоф ба сабаби пешомадҳое, ки аҳёнан (гоҳе) воқеъ мешаванд, хилофи мароми эътикоф мебошад. Масалан, ба иёдати беморе рафтани ё барои наҷоти ғарқшавандае ё барои хомӯш кардани сӯхторе ё аз тарси фуру рафтани сақфи боми масҷид хориҷ гаштан. Дар тамоми ин ҳолатҳо хориҷ шудан аз эътикоф гуноҳ нест, балки барои наҷот ва нигоҳдории ҷон лозим аст, аммо эътикоф фосид мешавад.

- Эътикофнишастае барои бартараф намудани заруратҳои табиъӣ ё шаръӣ берун шавад ва пеш ва ё баъд аз бартараф намудани он ба иёдати беморе равад, ишколе надорад.

- Барои адои намози ҷумъа бояд фурсатеро дар назар бигирад, ки дар он фурсат битавонад таҳйияи масҷид ва суннати ҷумъаро дар масҷиди ҷомеъ бигузорад. Баъд аз гузоридани фарз метавонад барои хондани суннат таваққуф намояд.

- Вақте ба таври маҷбурӣ аз ҷои эътикофаш берун карда шавад, эътикофаш фосид мегардад. Масалан, бо иттиҳоми ҷинояте аз тарафи додгоҳ дастгир шавад ва аз масҷид берун бурда шавад.

- Барои рафъи зарурати шаръӣ ё табиъие аз ҷои эътикофи худ берун гардад ва баъд аз он бемор шавад ва ё пешомади дигаре рӯй диҳад, ки сабаби таъхири баргаштани ба ҷои эътикофаш гардад, эътикофаш фосид мегардад.

- Дар ҳолати эътикоф бе амри зарурат ба корҳои дунявӣ машғул гардидан макрӯҳ аст, мисли тиҷорат ва ғайра, вале бо сабаби зарурат боқе

надорад. Албатта, дар сурати раво будан низ амволи тиҷоратияшро ба масҷид наёварад.

- Дар вақти эътикоф куллан хомӯш нишастан макрӯҳи таҳримӣ мебошад. Албатта, аз суханони зишту беманфиъат парҳез намояд. Вақти худро сарфи Қуръон хондан, зикр кардан ва намоз гузоридан кунад.

Фасли чорум

Қурбонӣ (узҳия)

Қурбонӣ кардан савоби бисёре дорад. Паёмбари бузург (с) фармудаанд: **«Дар рӯзҳои қурбонӣ (пас аз фароиз) ҳеч ибодат ва амали фарзанди одам ба даргоҳи илоҳӣ ба андозаи қурбонӣ мақбулу писандида нест. Қурбонӣ дар рӯзи қиёмат бо шохҳо, сумҳо ва пашмҳояш (дар шумори ҳасаноти шахси қурбоникунанда) меояд. Хуни қурбонӣ пеш аз он, ки ба замин бирезад, дар назди Худо дар мақоме қарор мегирад. Пас бо (хотири осуда ва) хушии нафс қурбонӣ намоед»**.¹

Пеш аз расидани қатраҳои хуни ҳайвони забҳашта ба замин, он мақбули даргоҳи Парвардигор мегардад. Аз ин рӯ, бандаи мӯъмин бояд бо дили пургунҷоиш (кушода) ва шавқи некӣ қурбонӣ намояд. Паёмбари бузург (с) низ фармудаанд:

¹ Сунани Тирмизӣ, 1493. Сунани Ибни Моча, 3126.

«Қурбоникунанда ба андозаи пашмҳои ҳайвони забҳашта савоб дода мешавад».¹

Пас барои ба даст овардани як чунин савобе шахсе, ки ҳанӯз қурбонӣ бар вай воҷиб нагаштааст, агар қурбонӣ кунад, корест бас наку. Қурбоникунанда ҳангоми забҳ ин дуъоро бихонад:

«Иннӣ вачҷаҳту вачҷия лиллазӣ фатарас-самовоти вал арза ҳанифан ва мо ана минал мушрикин. Инна салотӣ ва нусукӣ ва маҳёя ва мамотӣ лиллоҳи раббил ʼоламин. Ло шарика лаҳу ва бизолика умирту. Ва ана минал муслимин. Аллоҳумма, минка ва лака».

(Ба таҳқиқ, ман рӯи ҳешро покона ба сӯи он Зоте намудам, ки осмонҳо ва заминро биофарид, ва ман аз ҷумлаи мушрикон нестам. Ҳаққо, ки намозу парастии ӯ ва зиндагониву марғам ҳама барои Худо, он Парвардигори ҷаҳониён аст, ки шарике онро набошад. Ва ба ҳамин асл амр шудаам ва ман аз ҷумлаи бандагони мусалмони Худо ҳастам. Бор Худоё! Ин қурбонӣ аз Ту ва барои ризои Ту мебошад).²

Он гоҳ **«Бисмиллоҳ ва аллоҳу акбар»** гуфта, онро забҳ намояд.³ Пас аз забҳ ин дуъоро бихо-

¹ Сунани Тирмизӣ, 1493. Сунани Ибни Моча, 3127.

² Сунани Абудовуд, 2795. Сунани Ибни Моча, 3121. Ривоят шудааст, ки:

қурбонӣ кард ва вақте онҳоро барои забҳ хобонд, фармуд: Иннӣ вачҷаҳту вачҷия.... (ва дар охир афзуд): Аз ҷониби Муҳаммад ва умматаш».

³ Аз Ҷобир ибни Абдуллоҳ (р) ривоят шудааст, ки: **асули Худо (с) пас аз анҷоми хутба (и иди Қурбон) аз минбар фуруд омад ва ғусфанди қурбониашро бо дасти худаш забҳ намуд ва (ҳангоми забҳ) гуфт: Бисмиллоҳи валлоҳу акбар. Ин аз ҷониби худам ва тамоми онҳое аз умматам,**

над: «Аллоҳумма, тақаббалху миннӣ, камо тақаббалта мин ҳабибика Муҳаммадин (с) ва халилика Иброҳима (ъ)». (*Бор Худоё! Ин қурбониро аз ман бо ҳамон дастуре, ки аз дӯстдошта ва дӯсти Худ ҳазрати Муҳаммад (с) ва ҳазрати Иброҳим (ъ) қабул фармудӣ, қабул бифармо*).

Бар шахсоне, ки садакаи фитр воҷиб буд, қурбонӣ низ воҷиб аст. Шахсе, ки бар вай қурбонӣ воҷиб нагаштааст, агар қурбонӣ кунад, кори нақӣ ва ақри беҳисобе касб менамояд.

Вақти қурбонӣ кардан

Дар моҳи зулҳиҷа аз аввали бомдоди рӯзи даҳум (рӯзи ид) то шомӣ рӯзи дувоздаҳум қурбонӣ кардан ҷоиз аст, хоҳ шаб бошад, ё рӯз. Вале, агар рӯзи даҳум бошад, ки аввали вақт аст, беҳтар аст.

Дар ҷойҳое, ки хондани намози ид воҷиб мебошад, пеш аз ба ҷо овардани маросими намоз қурбонӣ кардан ҷоиз нест ва дар ҷойҳое, ки намози ид воҷиб нест, ба монанди деҳаҳои хурду дурдаст ва рустоҳои камодам, пас аз дамидани субҳи рӯзи даҳум қурбонӣ кардан ҷоиз аст.¹

ки забҳ накардаанд». (Сунани Абудовуд, 2810. Сунани Тирмизӣ, 1521).

¹ Дар ривоятҳои зиёде омадааст, ки забҳи пеш аз намоз қурбонӣ ба шумор намеравад. Паёмбар (с) мефармояд:

*у-
нем, он аст, ки намозро мегузorem. Пас аз он бармегардем ва қурбониамонро забҳ менамоем. Касе чунин кунад, суннатро дарёфтааст ва касе пеш аз намоз забҳ намояд, он қурбонӣ нест, балки гӯште аст, ки бо шитоб барои хонаводааш тақдим намудааст*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 951, 955, 965, 968, 976, ва... Саҳеҳи Муслим, 5042 (1961)-4, 5043 (...)-5,

Шахсе дар шаҳр зиндагӣ мекунад ва қурбонии худро ба рустое (қишлоқе) мефиристад, то пас аз дамидани субҳ ба тариқи ваколат аз тарафаш қурбонӣ кунанд, ҷоиз аст.

Дар рӯзи дувоздаҳуми зулҳиҷа то замоне, ки офтоб ғуруб накарда бошад, қурбонӣ ҷоиз аст. Пас аз ғуруб дигар ҷоиз намегардад.

Шахсе дар рӯзи даҳум ва ёздаҳуми зулҳиҷа мусофир бошад ва рӯзи дувоздаҳум муқим гардад, ё дар рӯзи аввал мискин бошад ва дар рӯзи сеюм сарватманд гардад, қурбонӣ бар онҳо воҷиб мегардад.

Шахсе, ки метавонад ҳудаш забҳ намояд, беҳтар аст қурбонии худро шахсан ҳудаш забҳ намояд. Вале, агар худ наметавонад, каси дигаре дар ҳузури ҳудаш онро забҳ намояд.

Қурбонӣ танҳо аз тарафи ҳудаш воҷиб аст, на аз тарафи фарзандон ва ё шахси дигаре.

Ҳайвоноте, ки қурбонии онҳо ҷоиз аст

1. Ҳайвоноти қурбонӣ буз, гӯсфанд, шутур, гов ва говмеш мебошанд. Зикри васфҳои хусусиятҳои ҳайвоне, ки барои қурбонӣ пешбинӣ мешавад, дар фасли қурбонии Китоби ҳаҷ меояд,

5044 (...) -6, ва... Сунани Абудовуд, 2800, 2801. Сунани Тирмизӣ, 1508. Сунани Насой, 1562, 1569, ва...).

Дар ривоятҳои дигар омадааст:

карда бошад, ба ҷои он қурбонии дигаре забҳ намояд ва касе ҳанӯз забҳ накарда бошад, пас бо номи Худо қурбониафро забҳ намояд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 985, 5500, ва... Саҳеҳи Муслим, 5037 (1960)-1, 5041 (...) -3. Сунани Насой, 441, 4380. Сунани Ибни Моҷа, 3152).

вале дар ин чо низ бо ихтисор ба баъзе масоили он ишора менамоем.

2. Дар шутур ва гов чи гунае, ки ширкати ҳафт нафар дуруст аст, агар панҷ нафар ва камтар аз он ҳам бо ҳамон шартҳои зикршуда, шарик гарданд, ҷоиз аст.

3. Ҳайвоне, ки барои қурбонӣ омода намуда буд, ногаҳон гум шавад ва ба ҷои он ҳайвони дигаре бихарад, дар ҳамин вақт ҳайвони якум низ пайдо шавад, агар шахс сарватманд бошад, қурбонӣ кардани яке аз онҳо бар вай воҷиб мебошад, вале агар фақир бошад, қурбонӣ кардани ҳар ду воҷиб мебошад.¹

4. Шахс метавонад гӯшти қурбониро ҳам худаш бихӯрад ва ҳам ба хешону ҳамсоғони худ миқдоре аз онро бидиҳад.²

¹ Аз назари Ислом қурбонӣ бар шахси сарватманд воҷиб аст, на ба фақир. Бинобар ин, шахси сарватманд чанд гӯсфанде ҳам барои қурбонӣ омода намояд, ҳамон як қурбонӣ бар вай воҷиб мебошад ва аз ин бештарро Ислом маҷбуран аз вай нахостааст. Аммо агар бо майли худ бештар аз он таклиф ва вазифаи динии худ, ҳайвони дигаре низ забх намояд, ин отифаи болои ҷавонмардӣ ва ҳисси неки динии ўро нишон медиҳад. Вале қурбонӣ барои шахси фақир ва камбизоат амри мустаҳаб ва нафл мебошад. Вақте вай дар ҳарду гӯсфанд нияти қурбонӣ намудааст, куштани ҳарду гӯсфанд бар вай воҷиб мегардад.

² Ривоят шудааст, ки:

умо қурбонӣ карда бошад, пас аз се рӯз чизе аз он дар хонааш боқӣ намонад (яъне ҳамаашро ба мардум тақсим намояд)» ва чун соли оянда шуд, гуфтанд: Эй Расули Худо (с), оё (қурбониҳои худро) мисли соли гузашта кунем? Гуфт: (Худатон) бихӯред, (ба дигарон) таъом диҳед ва аз он захира ҳам намоед. Соли гузашта мардум дар саҳтӣ буданд ва хостам ба онҳо кӯмак намоед». (Саҳеҳи Бухорӣ, 5569. Саҳеҳи Муслим, 5082 (1971)-28).

5. Пӯсти қурбонӣ ё қимати онро хайр намояд ва ё онро худаш истифода намояд. Аз пули гӯшт ё пули қурбонӣ таъмир намудани масҷид ва ё дигар маконҳои хайрия ҷоиз нест.

6. Шахси қурбоникунанда метавонад пӯсти қурбониро ба масрафи худ бирасонад, ба монанди ин, ки аз он машк ё фарш бисозад.

7. Музди забхкунандаро аз пӯсту гӯшти қурбонӣ надихад.

8. Чизҳое, ки ба ҳайвони забхшуда тааллуқдоранд, аз қабилӣ ресмон, нӯхта ва ғайра, бояд ҳамаро хайр намояд.

9. Шахсе, ки қурбонӣ бар вай воҷиб нагаштааст, агар ба нияти қурбонӣ гӯсфанде харида бошад, пас аз харидорӣ қурбонӣ кардан бар вай воҷиб мегардад.

10. Бар касе, ки қурбонӣ воҷиб мебошад, агар дар рӯзҳои муайян қурбонӣ накунад, бояд дар рӯзҳои баъдӣ қимати гӯсфанд ё худ гӯсфандро, агар харидорӣ шуда бошад, хайр намояд.

11. Шахсе назр намояд, ки агар фалон қорам амалӣ шавад, барои Худо гӯсфанде хайр хоҳам кард, пас аз амалӣ гардидани маромаш, назр бар зиммааш воҷиб мегардад. Бояд ба он вафо намояд ва гӯшти ҳайвони назршударо ба фақирону бечорагон бидиҳад. Барои худ шахси назркунада хӯрдан аз гӯшти қурбонии назриаши ҳалол ва ҷоиз нест.

Дар ривояти дигар омадааст:

н-дани гӯшти қурбониҳоятон бештар аз се рӯз наҳй карда будам, то аз ҷониби дорандагон барои мардуми нодор фароҳие ба вуҷуд ояд. Ҳоло бошад, чанде мецоҳед бихӯред, ба дигарон таъом диҳед ва аз он барои худ захира ҳам намоед». (Сунани Тирмизӣ, 1510).

Забҳи ҳайвони назргашта, агар онро ба рӯзи ид марбут ва махсус нагардонида бошад, яъне рӯзашро муайян насохта бошад, пас аз амалӣ гардидани маромаш дар ҳар рӯзе сурат гирад, ҷоиз мебошад.

12. Шахсе бо майлу рағбати худ чиҳати ризои Худо барои расидани савобе ба гузаштагонаш, гӯсфандеро қурбонӣ кунад, аз гӯшти он бою камбағал метавонанд бихӯранд, вале агар бино ба васияти худи даргузашта ин корро карда бошад, бояд танҳо фақирону бечорагон аз гӯшти он бихӯранд.

13. Бе иҷозат аз тарафи касе қурбонӣ кардан ҷоиз нест ва ҳамчуни ширкати ғоиб бе иҷозати худи он саҳеҳ намебошад.

14. Ҳайвонотеро барои насловарӣ ва фарбеҳсозӣ ба дасти касе ба сурати муносафа (нисф дар нисф) ва ғайра супорад, чунин қарордод ҷоиз нест ва он шахс коргари бомузд (даҳмарда) гуфта мешавад. Бинобар ин, харида ни ҳайвоне аз вай барои қурбонӣ бе иҷозати соҳибаш ҷоиз нест.

15. Чанд нафаре дар гов ё шутур бо ҳам шарик гарданд, метавонанд тамоми гӯшти онро хом ё пухта хайр намоянд. Дар вақти ҷудо намудани ҳиссаи ҳар як шарик ҳатман, он бояд ба тарозу тақсим шавад.

16. Гӯшти қурбониро метавон ба кофирон ҳам тақсим намуд.

Қурбонӣ кардани ҳайвони бордор ҷоиз аст, вале ҳайвони бе ҳамл беҳтар аст. Пас агар барра ё бузғола ва ғайра пас аз забҳи модар зинда монад, онро низ бояд қурбонӣ намояд.

А қ и қ а

(таъоми хурсандӣ барои фарзанди навзод)

Худованди мутаъол, вақте барои шахсе фарзанд ато намояд, муносиб аст, ки вайро дар рӯзи ҳафтум номгузорӣ намуда, барояш ақиқае (таъоми хурсандие) бидиҳад.¹ Тарзи ақиқа кардан ин аст, ки агар навзод писар бошад, ду гӯсфанд ва агар духтар бошад, як гӯсфанд забҳ (хун) намояд.² Агар дар гову шутур ширкат намояд (шарикӣ), барои писар ду ҳисса ва барои духтар як ҳисса бигирад. Дар худи ҳамон рӯз мӯи сари навзодро тарошида, ба вазни он хайр намояд.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Кӯдак дар ғарави ақиқааш мебошад. Аз ҷониби ӯ дар рӯзи ҳафтум забҳе карда шавад ва сараш тарошида шавад ва номгузорӣ шавад».**³

Бар асари пешомаде агар натавонист рӯзи ҳафтум ақиқа намояд, рӯзеро баргузинад, ки ба ҳафтум мувофиқ ояд, ба мисли рӯзи чаҳордахум, бисту якум ва ғайра. Пас аз як моҳ ҳар вақте им-

¹ Расули Худо (с) мефармояд:

«Аз ҷониби ӯ хуне намоед ва нороҳати (мӯи сараш)-ро аз вай дур созед». (Саҳеҳи Бухорӣ, 5471, 5472. Сунани Абудовуд, 2839. Сунани Тирмизӣ, 1515. Сунани Ибни Моҷа, 3164).

² Аз чандин вачҳ аз Паёмбар (с) ривоят шудааст, ки: **«Ҷониби писар ду гӯсфанд ва аз ҷониби духтар як гӯсфанд ақиқа карда мешавад».** (Сунани Тирмизӣ, 1513, 1514, 1516. Сунани Ибни Моҷа, 3162, 3163). Тирмизӣ дар шарҳи ҳадиси 1514 мефармояд: **бар (с)**

«аз ҷониби Ҳасан писари Алӣ як гӯсфанд ақиқа кард» ва баъзе аҳли илм ба ҳамин ҳадис амал мекунанд.

³ Сунани Абудовуд, 2837, 2838. Сунани Тирмизӣ, 1522. Сунани Насоӣ, 4231. Сунани Ибни Моҷа, 3165.

коният пайдо намуд, метавонад ақиқа намояд. Дигар мувофиқ омадани он ба рӯзи ҳафтум шарт нест.

Ҳамон ҳайвоне, ки барои қурбонӣ даргузар мебошад, барои ақиқа низ ҷоиз аст ва ҳар ҳайвоне, ки дар қурбонӣ мақбул набошад, дар ақиқа низ ҳамон ҳукмро дорад.

Гӯшти ақиқаро метавонад хом ё пухта хайр намояд. Чун барои хӯрдан даъват намояд, ҳама метавонанд дар он иштирок варзанд.

Шахсе тавоноии ду гӯсфандро надошта бошад, як гӯсфанд ақиқа намояд ва агар ин ҳам барояш муяссар нагардад, ақиқа накунад ва ҳеҷ гуна ҳараҷе бар вай набошад. Ақиқа кардан аз назари шариъати Ислом кори мустаҳаб ва амали писандида аст, вале онро набояд бар ҳама воҷиб донист.

Ҷамъ омадани аҳли хонавода дар ақиқаи навзод кифоя бошад. Даъват намудани тамоми дӯстони дуру наздик ва ҳадду ҳамсоя дар маҳфили ақиқа шарт нест.

Таҳники тифл ва азон гуфтан дар гӯшаш

Яке аз суннатҳои дигари Расули Худо (с) дар лаҳзаи таваллуди кӯдак он аст, ки пеш аз шири модар шахси табаррук ва бузургворе ўро таҳник намояд, яъне чизеро хоида, дар даҳони ў бигузорад. Инро таҳник мегӯянд.

Асмо духтари Абубакр (р) мегӯяд: Дар Макка ба Абдуллоҳ писари Зубайр бордор будам. Вақте ба Мадина ҳиҷрат кардам ва ба Қубо расидам, таваллуд кардам. Тифлро ба назди Расули Худо (с) бурда, дар канораш гузоштам. Вай хурмое

хост ва онро хоида, дар даҳони тифл гузошт ва аввалин чизе, ки ба шиками ў фуру рафт, оби даҳони Расули Худо (с) буд. Он гоҳ ўро бо хурмо таҳник кард ва дар ҳаққаш дуъои баракат намуд. Вай нахустин навзод дар Ислом буд.¹

Суннати дигар он аст, ки дар гӯши ў азон гуфта шавад. Абуруфеъ мегӯяд: **«Расули Худо (с)-ро дидам, ки дар гӯши Ҳасан писари Алӣ, вақте Фотима ўро ба дунё овард, азони намозро гуфт».**²

Абумӯсо (р) мефармояд: **«Дар хонадонамон тифле ба дунё омад. Ўро ба назди Паёмбар (с) бурдам. Он Ҳазрат (с) ўро Иброҳим ном кард ва бо хурмое таҳник намуд ва дар ҳаққаш дуъои баракат карда, ўро ба ман баргардонд».**³

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 3909, 5469.

² Сунани Абудовуд, 5105. Сунани Тирмизӣ, 1514.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 5467. Саҳеҳи Муслим, 5580 (1349)-437.

Бахши панҷум

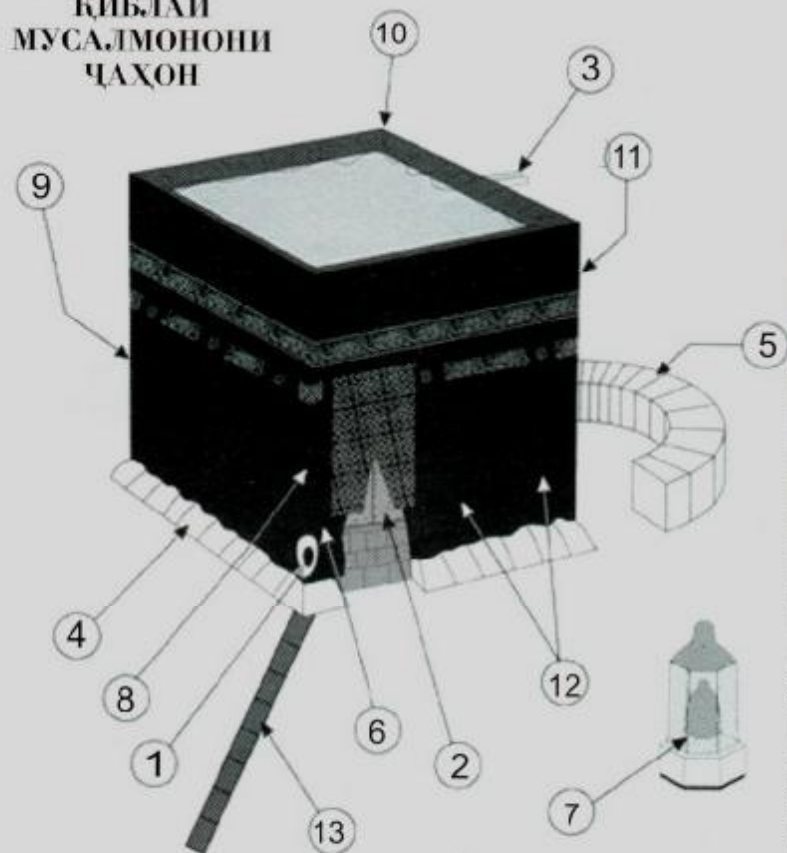
КИТОБИ ҲАҶ

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ
مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا أَنَّمَا أَلَلَّهُ فِي أَيَّامِ
مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ

Ва дар миёни мардум эълони ҳаҷ кун, онҳо пиёда ва савораи ҳар маркаби лоғаре аз дараҳо (ва сарзаминҳои) амиқ ба назди ту меоянд, то (дар он ҷо) шоҳиди мановфеъи худ гарданд ва номи Худоро бинобар ризқе, ки аз ҳаҷропоён ба онҳо додааст, ёд намоянд... (Сураи Ҳаҷ, 27, 28).

«Умра то умраи дигар каффорат (ва маҳвкунандаи гуноҳони) мобайни худ мебошад ва ҳаҷи мабрур, ба ҷуз ҷаннат, подоше надорад». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1773. Саҳеҳи Муслим, 3276).

КАЪБАИ МУШАРРАФА ҚИБЛАИ МУСАЛМОНОНИ ҶАҲОН

1. Ҳаҷару-л-асвад
2. Дари ҳонаи Каъба
3. Навдони ҳонаи Каъба
4. Шозарвон (қисмати беруни пойдевор)
5. Ҳиҷри Исмоил (ъ) (Ҳатим)
6. Мултазам
7. Мақоми Иброҳим (ъ)
8. Рукни (бурҷ) Ҳаҷару-л-асвад
9. Рукни (бурҷ) Ямони
10. Рукни (бурҷ) Шомӣ
11. Рукни (бурҷ) Ироқӣ
12. Чодари Каъба
13. Ҳатти қаҳвагини, ки аз болон он тавоф оғоз мегардад

Фасли аввал

ҲАҶ

Ҳаҷ дар луғат ба маънои қасди амри бузург ва азим аст ва дар истилоҳи шаръ аз қасд ба сӯи Байтуллоҳи ҳаром бо аъмоли махсус ва дар замони махсус иборат мебошад. Ҳаҷ дар шарияти Ислом аз муҳимтарин фароиз буда, мункири он аз дин хориҷ аст.

Шароити воҷиб шудани ҳаҷ

Ҳаҷ дар тамоми умр як маротиба бар ҳар шахсе, ки дорои шароити зерин бошад, фарз аст:

1. Мусалмон бошад.
2. Болиғ ва оқил бошад.
3. Озод бошад.
4. Саломат ва сикҳатманд бошад
5. Таваққули сафарро дошта бошад.
6. Нафақаи рафт ва баргаштро дошта бошад (илова бар масоифи мавриди ниёзи аҳли байташ то вақти баргаштани ӯ аз ҳаҷ).
7. Амниятӣ роҳ низ вуҷуд дошта бошад.

Занҳо наметавонанд бидуни шавҳар ва ё маҳрами хеш, агар миёни эшон ва Макка фосилаи қаср ва ё бештар аз он вуҷуд дошта бошад, ҳаҷро ба ҷо оваранд.

Достани маҳрам яке аз шартҳои дуруст гар-

дидани ҳаҷчи занҳо мебошад.¹

Фарзҳои ҳаҷ

1. Эҳром.
2. Истодан дар Арафот.
3. Тавафи зиёрат.

Воҷиботи ҳаҷ

Воҷиботи ҳаҷ аз инҳо иборатанд:

1. Вуқуф дар Муздалифа баъд аз дамидани субҳи содиқи рӯзи наҳр (ид).
2. Саъйи байни Сафо ва Марва.
3. Партофтани ҷимор (санг задан бар шайтонҳо).
4. Тавафи видоъ (ё тавафи садр) барои касоне, ки аз берун меоянд.
5. Тарошидан ва ё кӯтоҳ кардани мӯи сар.
6. Давом додан ва истодан дар Арафот то нишастани офтоб.
7. Куштани қурбонӣ барои қорин ва мутаматтеъ.
8. Тартиб: барои муфрид дар миёни рамӣ (сангзанӣ) ва ҳалқ (сартарошӣ) ва барои қорину мутаматтеъ дар миёни рамӣ, забҳ (куштан) ва ҳалқ.
9. Адои тавафи зиёрат дар айёми наҳр (се рӯз ид).
10. Тарошидан ва ё кӯтоҳ кардани мӯи сар дар Ҳарам.
11. Тарошидан ва ё кӯтоҳ кардан дар ай-

¹ Аз назари мазҳабҳои дигари аҳли суннат ҳаҷчи занҳо бемаҳрам, вақте онҳо ба таври ҷамоат ва гурӯҳӣ сафари ҳаҷ намоянд, ҷоиз мебошад.

ёми наҳр (ид).

Суннатҳои ҳаҷ

Суннатҳои ҳаҷ иборатанд аз:

1. Тавофи қудум барои муфриде, ки аз берун меояд ва барои қорин.

2. Рамал (шитоб ва суръат дар се даври аввали тавофи Каъба) ва изтибоъ (либоси эҳромро ба китфи чап партофта, шонаи ростро луч гузоштан) дар тавофе, ки баъд аз он иродаи саъй миёни Сафо ва Марва дошта бошад.

3. Рафтан ба сӯи водии Мино дар рӯзи ҳаштум, ки онро рӯзи тарвия гӯянд ва сипарӣ намудани шаби оянда дар Мино.

4. Берун шудан аз Мино ва ҳаракат ба сӯи Арафот баъд аз баромадани офтоб дар рӯзи Арафа.

5. Сипарӣ намудани шаби ид дар водии Муздалифа.

6. Ғусл намудан дар водии Арафот.

7. Сипарӣ кардани шабҳои айёми наҳр (ид) дар Мино.

Миқотгоҳ (эҳромгоҳҳо)

Миқот - маҳалли махсусест, ки ҳазрати Расули акрам (с) онро таъйин намудааст, то ҳоҷиён аз он ҷо эҳром банданд ва онҳо панҷ мавзеъи зерин ҳастанд:

1. Зулхулайфа миқоти мардуми Мадина ва мардуме, ки аз роҳи Мадина меоянд, мебошад.

2. Зотуирк миқоти мардуми Ироқ аст.

3. Чӯҳфа миқоти мардуми Шом аст.

4. Қарнулманозил миқоти мардуми Наҷд аст.

5. Яламлам миқоти мардуми Яман аст.

Ин эҳромгоҳҳо барои он касоне, ки аз манотиқи мазкур (Мадина, Ироқ, Шом, Наҷд ва Яман) ҳастанд ва низ барои онҳое, ки аз он ҷойҳо мегузаранд, таъйин шудаанд. Аммо касоне, ки дар ҳудуди миқотгоҳҳо сукунат доранд, бояд аз ҳамон ҷо эҳром банданд ва миқоти онҳое, ки дар марзҳои миёни миқот ва Ҳарам зиндагӣ мекунанд, минтақаи Ҳил аст. Миқоти касоне, ки дар ҳудуди Ҳарам маскан гирифтаанд, дар айёми ҳаҷ ҳуди Ҳарам ва дар айёми умра минтақаи Ҳил мебошад.

Бастанӣ эҳром пеш аз эҳромгоҳ ҷоиш аст, вале таъхири он аз миқот раво нест ва ҳар гоҳ баъд аз убур кардан аз миқот эҳром бандад, барӯ дам (хун ва ғаромат) воҷиб мешавад.

Агар ба сабаби вучуди монетае ҳаҷгузор на-тавонад аз ҳуди миқот убур намояд, пас аз муқобил ё дар баробари он эҳром мебандад.

Эҳром

Эҳром бастан ба тариқи суннат ба ин сурат аст:

1. Ҳаҷгузор аввал ғусл ва ё таҳорат намояд ва ғусл афзалтар аст.

2. Ду либоси нав ё шусташудаи нодӯхтаро ба тан кунад, якеро ба ҷои изор истифода намуда, бо дигаре худро бипечонад.

3. Дар сурати имкон худро хушбӯ созад.

4. Ду ракаъат намоз бихонад.

5. Пас аз адои намоз нияти ҳаҷ намуда, бигӯяд:

اللهم أني أريد الحج، فيسره لي و تقبله مني

**«Аллоҳумма, иннӣ уридул ҳаҷҷа
фаяссирҳу лӣ ва тақаббалҳу миннӣ».**

6. Сипас чунин талбия бигӯяд:

ليك اللهم ليك، ليك لا شريك لك ليك، ان الحمد و النعمة لك
و الملك، لا شريك لك

Лаббайкаллоҳумма лаббайка, лаббайка ло шарика лака лаббайка. Иннал ҳамда ванниъмата лака вал мулк. Ло шарика лака.

(Туро иҷобат мекунам, Парвардигоро, Ту-ро иҷобат мекунам. Нест шарикӯ ҳамтоӣ ба-роӣ Ту, Туро иҷобат мекунам. Ба ростӣ, ки ситоишу неъмат ва мулки ҳастӣ аз онӣ Туст, нест шарикӯ ҳамтоӣ ба-роӣ Ту)

Ҳамин, ки талбия гуфт, дигар мӯҳрим шудааст ва бояд аз чизҳое, ки дар асноӣ эҳром манъ шуда аст, бипарҳезад. Маҷмӯи онҳоро мамнӯоти эҳром мегӯянд.

Он чӣ дар эҳром аз он манъ шудааст, ба шарҳи зер аст:

1. Лаҳву беҳуда гуфтан.
2. Фисқ анҷом додан.
3. Ҷангу ҷидол кардан.
4. Шикори ҳайвоноти саҳроӣ кардан ва ё бар сайд ва куштану хӯрдани он кӯмак кардан.
5. Касеро ба сӯи сайд раҳнамоӣ кардан.
6. Истеъмоли хушбӯиҳо.
7. Гирифтани нохунҳо.
8. Пӯшонидани сару рӯй ва ба сар кардани (мондани) амома (салла).
9. Пӯшидани пероҳан: изор, або, қабо ва ҳар

чизе, ки дӯхта ё бофта шудааст.

10. Пӯшидани мӯза ва дасткаш.

11. Тарошидани мӯи сар ва бадан.

12. Сару сурат ва риши худро бо маводи хушбӯ шустан.

13. Равғанмолии бадан.

14. Буридан ё кандани дарахт ва ё зи-роъате, ки дар Ҳарам рӯида бошад.

Занҳо сари худро мепӯшонанд ва танҳо рӯяшонро наменпӯшонанд ва ҳамчунин ҷоиз аст дар ҳолати эҳром либоси дӯхташуда ба тан ку-нанд.

Ғусл кардан барои муҳрим гуноҳ ва мамнӯбияте надорад.

Баъд аз ҳар намозе бештар талбия гуфтан ва ҳамчунин зиёд гуфтани он ҳангоми боло барома-дан ва ё поён омадан аз водихо мустаҳаб аст.

Фасли дуюм

ТАРЗИ АНЧОМ ДОДАНИ ҲАҚ

Чӣ гуна ба Макка дохил шавад?

Дар ҳаҷчи ифрод ҳар гоҳ ба Макка дохил шавад, аз масҷиди Ҳаром сар мекунад. Вақте чашмаш ба хонаи Каъба афтод, такбир ва таҳлил гӯяд. Сипас, рӯ ба рӯи Ҳаҷаруласвад истода, такбиргӯён дастони худро баланд карда, Ҳаҷаруласвадро бўса намояд ва кӯшиш кунад, ки ба мардум азият (озор) нарасонад. Аз ин рӯ, метавонад дастони хешро бар санги муқаддас гузошта, баъд дастҳояшро бибӯсад, ё ин ки бо асои хеш Ҳаҷаруласвадро масҳ намуда, сипас онро бибӯсад.

Агар натавонад ба санги муқаддас наздик шавад, дар рӯ ба рӯи он, аз дур ҳам бошад, истода, такбиргӯён бо дастҳои худ ба сӯи санг ишора мекунад ва сипас онҳоро мебӯсад.

Тавофи қудум ва тарзи анҷом додани он

Баъд аз он тавофи қудумро анҷом медиҳад. Тавофи қудум барои қорин (ҳаҷкунандаи қирон, яъне ҳаҷҷу умра якҷоя) ва муфриде (ҳаҷкунандаи ҳаҷҷи ифрод), ки аз берун меояд, суннат аст ва лозим нест аҳли Макка онро анҷом диҳанд.

Тавофи қудум барои шахсе, ки ҳаҷҷи таматтӯ анҷом медиҳад ва ё барои умра дар

ғайри моҳҳои ҳаҷ ба Макка меояд ва ҳамчунин, барои сокинони миқотгоҳҳо, минтақаи Ҳил ва Ҳарам суннат нест, яъне онҳо тавофи қудум намекунанд.

Муҳрим дар ҳоли анҷом додани тавофи қудум як гӯшаи эҳромашро (либоси эҳром) аз зери бағали ростӣ худ гузаронида, бар шонаи (китфи) чапаш мениҳад ва шонаи росташро бараҳна боқӣ мегузорад. Инро «**изтибоъ**» гӯянд.

Дар тавофи қудум ҳафт бор ба атрофи Каъба давр мезанад. Тавофро пас аз бўсидани Ҳаҷаруласвад, аз тарафи ростӣ он, ки дари хона ҷойгир шудааст, шуруъ мекунад ва Хонаро дар тарафи чапи хеш қарор дода, аз ақиби Ҳатим¹ мегузарад.

Вақте аз Рукни ямонӣ мегузарад, онро масҳ мекунад ва ҳамин, ки бори дуюм ба Ҳаҷаруласвад расид, онро масҳ намуда, бўса мезанад. Бо ҳамин як даври тавоф пурра мешавад ва ба ҳамин тартиб ҳафт давр ба даври Каъба тавоф мекунад. Тавоф бо масҳи Ҳаҷаруласвад шуруъ ва бо масҳи он ба поён мерасад.

Дар се даври аввали тавоф тавре роҳ меравад, ки қадамҳояшро наздик гузошта, суръати ҳаракаташро метезонад ва ҳангоми роҳ рафтани китфонаш меҷунбанд. Ин гуна роҳ рафтаниро «**рамал**» меноманд.

Намози тавоф

¹ Ҳатим - ҷоест дар паҳлӯи Каъба, ки ба даври он девори қавсмонанде ба андозаи баландтар аз нисфи қомати инсон бардошта шудааст. Он макон дар асл аз Каъба мебошад, ки аз девори он берун мондааст.

Баъд аз тавоф гузоридани ду ракаъат намоз воҷиб аст. Ин намозро метавонад дар ҳар ҷои масҷид адо намояд, вале беҳтар аст онро дар пушти Мақоми Иброҳим бигузорад, ба тавре, ки Мақом дар миёни ӯ ва Каъба қарор гирад.

Саъйи миёни Сафо ва Марва

Вақте аз намози тавоф фориғ гардид, ҳаҷаруласвадро масҳ ва бўса намуда, сипас ба тарафи кӯҳи Сафо ҳаракат мекунад ва ҳамин ки болои он баромад, рӯ ба Каъба гардонида, табиру таҳлил меғӯяд ва бар Расули Худо (с) дуруд мефиристад. Баъд аз он дастони худро баланд карда, ба даргоҳи Худованди мутаъол дуъо менамояд.

Се бор гуфтани ин дуъо мустаҳаб аст:

لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو علي كل شيء قدير. لا اله الا الله وحده، انجز وعده، ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده.

«Ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳу, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува ало кулли шай-ин қадир. Ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу, анҷаза ваъдаҳу, ва насара ғабдаҳу ва ҳазамал аҳзоба ваҳдаҳу».

(Нест маъбудӣ ҳақиқие, ба ҷуз Аллоҳи ягона, ки ҳеҷ шарикӣ анбозе барои Ӯ нест. Аз онӣ Ӯст мулки ҳастӣ ва барои Ӯст ситоиш ва Ӯ бар ҳар чизе тавоност. Нест маъбудӣ барҳақ, магар Аллоҳ, ки ягона аст. Ба ваъдааш вафо намуд ва бандаашро нусрату пирӯзӣ дод ва Ӯ худ аҳзоб (дастаҳои душман)-ро шикаст дод).

Пас аз он ба сурати оддӣ (бе шитоб) ба сӯи

Марва ҳаракат мекунад ва ҳамин ки ба нишонаи сабз расид, аз он ҷо то нишонаи сабзи дигар давон-давон мегузарад ва ин дуъоро меҳонад:

رب اغفر وارحم و انت الاعز الاكرم و تجاوز عما تعلم.

«Раббигфир варҳам ва антал аъаззул акраму ва таҷоваз ғаммо таълам».

Ҳамин ки аз нишонаи сабзи дуюм убур намуд, дубора ба сурати оддӣ роҳ меравад ва вақте ба Марва расид, болои он баромада, ҳамон аъмоле-ро, ки дар кӯҳи Сафо анҷом дода буд, дар кӯҳи Марва низ ба ҷо меоварад.

Ин аст як даври ҳаракат аз Сафо то Марва. Ва ҳамин тавр ҳафт бор саъй менамояд.

Занҳо дар фосилаи миёни ду нишонаи сабз монанди мардҳо намедаванд, балки дар ҳамаи давраҳои саъй ба сурати оддӣ роҳ мераванд.

Рафтан ба Мино ва Арафот

Баъд аз анҷоми тавофи қудум ва саъйи миёни Сафо ва Марва, агар то анҷоми ҳаҷ чанд рӯзе боқӣ монда бошад, бо ҳамон эҳроми хеш дар Макка иқомат ихтиёр карда, ҳар қадаре хоҳад, тавофи нафл анҷом медиҳад. Як рӯз пештар аз рӯзи таврия имом дар хутбаҳои хеш масоиле, ба монанди чигунагии рафтан ба Мино ва Арафот, чи гуна хондани намоз, вуқуф (истодан) дар Арафот, тавофи ифоза ва ғайраро ба мардум меомӯзад.

Рӯзи тарвия (рӯзи ҳаштуми зулҳиҷҷа) баъд аз адои намози бомдод ба сӯи Мино ҳаракат мекунад. Дар Мино то ҳангоми тулӯи офтоби рӯзи

Арафа боқӣ мемонад ва пас аз баромадани офтоб ба сӯи Арафот ҳаракат намуда, дар он ҷо то ғуруби офтоб боқӣ мемонад.

Дар Арафот, вақте офтоб завол намуд, имом намози пешин ва асрро якҷо бо як азон ва ду қомат бо мардум адо менамояд. Қабл аз намоз ду хутба эрод мекунад ва дар онҳо барои мардум аҳкоми намоз, вуқуфи (истодан) дар Арафа ва Муздалифа, партофтани санг бар шайтон, қурбонӣ, тарошидани сар ва тавофи зиёратро меомӯзад.

Баъд аз намоз ба тарафи мавқиф (ҷои истодан) меравад. Ҳамаи Арафот ба ҷуз «Батни Урана» мавқиф аст. Вале истодан дар «Ҷабали раҳмат» мустаҳаб аст ва ҳамчунин мустаҳаб аст, ки ғусл намуда, то ғуруби офтоб ба дуъову ниёиш машғул шавад.

Ҳаракат ба сӯи Муздалифа

Ҳамин ки офтоб нишаст, Арафотро ба қасди Муздалифа тарк мекунад. Дар Муздалифа намози шом ва хуфтанро ба як азон ва як иқомат якҷо адо менамояд ва ҷоиз нест ин ду намозро дар Арафот ва ё дар роҳи ба сӯи Муздалифа адо кунад ва агар хонда бошад, онро аз сар мекунад.

Шабро то субҳ дар Муздалифа гузаронида, баъд аз тулӯи субҳи содиқ намози субҳро дар торикӣ бо ҷамоъат ба ҷо меоварад. Сипас то каме пеш аз тулӯи офтоб дар Муздалифа истода, ба зикру дуъо дар пешгоҳи Худованди мутаъол машғул мешавад.

Ҳамаи Муздалифа ба ҷуз «Батни Муҳассар» мавқиф аст.

Ҳаракат ба сӯи Мино

Баъд аз вуқуф дар Муздалифа, ки то каме қабл аз тулӯи офтоб идома меёбад, ба сӯи Мино ҳаракат мекунад. Дар Мино ба «Ҷамраи Ақаба» наздик гардида, ба он ҳафт сангрёза партоб менамояд. Дар вақти партофтани ҳар сангрёза такбир гуфта, ин дуъоро низ мекунад:

بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُ أَكْبَرُ، رَضِيَ لِلرَّحْمَنِ وَرَغْمًا لِلشَّيْطَانِ

«Бисмиллоҳи Аллоҳу акбар, ризан лирраҳмони ва рағман лишшайтони».

Баъд аз партоби сангрёзаҳо дар пеши «Ҷамраи Ақаба» намеистад.

Бо партоби аввалин сангрёза талбияро бас мекунад.

Касе ҳаҷчи ифрод мекунад, бар вай қурбонӣ воҷиб нест, вале мустаҳаб аст. Аз ин рӯ, баъд аз партофтани сангрёза ба «Ҷамраи Ақаба», мӯи сари худро кӯтоҳ мекунад ва ё метарошад, вале тарошидан беҳтар аст ва бо ҳамин, аз эҳром берун меояд ва барои ӯ, ба ҷуз наздикӣ бо зан, ҳама чиз ҳалол мегардад. Дигар метавонад либоси дӯхташуда бипӯшад, хушбӯӣ истеъмол намояд, нохунҳояшро бигирад ва ғайра.

Аммо касе, ки барои ҳаҷчи таматтӯъ ва ё қирон эҳром бастааст, баъд аз партофтани сангрёзаи «Ҷамраи Ақаба» қурбонӣ намуда ва баъд аз он мӯи сарашро кӯтоҳ менамояд ва ё метарошад.

Агар ҳаҷгузори муфрид қурбонӣ намояд, кӯтоҳ намудан ва ё тарошидани сар барои ӯ, чӣ қабл аз қурбонӣ ва чӣ баъд аз он, ҷоиз аст, вале беҳтар аст сарашро баъд аз қурбонӣ битарошад.

Мӯи сарашро дар ҳудуди Ҳарам кӯтоҳ кунад ва ё битарошад ва агар онро дар беруни Ҳарам анҷом диҳад, бар вай дам (хун) воҷиб мешавад.

Фасли сеюм

ТАРЗИ АНҶОМ ДОДАНИ ҲАҚ

Тавофи зиёрат

Баъд аз кӯтоҳ кардан ва ё тарошидани мӯи сар воҷиб аст тавофи зиёратро анҷом диҳад. Вақти тавофи зиёрат, ки ба он «тавофи ифоза» низ мегӯянд, аз тулӯи офтоби рӯзи ид то ғуруби рӯзи дувоздаҳум аст, яъне се рӯз идома меёбад. Вале беҳтар аст рӯзи ид тавоф намояд.

Тарзи анҷом додани тавофи зиёрат ба монанди тавофи қудум аст, танҳо ин ки агар дар тавофи қудум рамал ва баъд аз он саъйи миёни Сафо ва Марваро анҷом намода бошад, дар тавофи зиёрат ин ду маносикро адо менамояд. Вале агар онҳоро дар тавофи қудум анҷом дода бошад, дар тавофи зиёрат ба ҷо овардани онҳо зарурӣ нест. Изтибоъ низ дар тавофи зиёрат вучуд надорад. Зеро аз ҳолати эҳром хориҷ шудааст.

Бо анҷоми тавофи зиёрат зан низ бар ҳаққи ҳалол мегардад.

Сангзанӣ ба шайтон

Баъд аз тавофи зиёрат ба Мино бармегардад ва дар рӯзҳои ёздаҳум ва дувоздаҳум баъд аз заволи офтоб ба шайтонҳо санг мепартояд.

Сангзаниро аз «Ҷамраи Суғро» (рамзи хурди шайтон), ки наздик ба масҷиди Хиф аст, шурӯъ

карда, ба «Ҷамраи Вусто» (рамзи миёнаи он) мегузарад ва ниҳоятан, дар «Ҷамраи Кубро» (бузург) ба охир мерасонад.

Ба ҳар Ҷамрае ба миқдори муайян сангрета партоб мешавад ва ҳангоми бо сангрета задани рамзҳои шайтон тақбир ва таҳлил меғӯяд.

Баъд аз партоби сангрета ба Ҷамраи аввал ва ҳамчунин ба Ҷамраи дуюм дар канори рости онҳо рӯ ба қибла истода, ба дуҳо ва ниёиш ба даргоҳи Худованди мутаъол мепардозад, вале баъд аз задани сангретаҳо ба Ҷамраи бузург, дигар наистода, зуд бармегардад ва дар ҳоли ҳаракат дуҳо мекунад.

Баъд аз фориғ шудан аз сангретапартоӣ ба ҷамароти сегона дар рӯзҳои ёздаҳум ва дувоздаҳум метавонад ба Макка баргардад ва ё дар Мино боқӣ монда, дар рӯзи сздаҳум низ ба ҷамароти сегона санг партоб намояд.

Агар рӯзи дувоздаҳум то баъд аз ғуруби офтоб дар Мино монда бошад, дар ин ҳолат хориҷ гаштани ӯ аз Мино пеш аз партоби сангретаҳои рӯзи сздаҳум макрӯҳ аст.

Агар рӯзи сздаҳум то баъд аз тулӯи субҳи содиқи он рӯз дар Мино бошад, партоби сангрета ба Ҷамарот барояш воҷиб мегардад.

Тавофи видоъ

Пас аз партоби сангретаҳо ба Ҷамарот ба ҷуз тавофи видоъ, ки онро «Тавофи садр» низ меғӯянд, чизи дигаре аз маносики ҳаҷ боқӣ намонанд.

Тавофи садр барои онҳое, ки аз хориҷ меоянд, воҷиб аст. Ин тавофро пеш аз баргаштан ба

ватани худ анҷом медиҳад.

Дар тавофи садр низ ҳафт бор дар атрофи Каъба давр мезанад ва тарзи анҷом додани он ба монанди тавофи қудум аст, танҳо ин ки дар ин тавоф рамал ва ҳамчунин баъд аз он саъй вучуд надорад. Пас аз тавофи қудум низ саъй вучуд надорад, вале агар пас аз он саъй намояд, ба ҷои саъйи фарзӣ ҳисоб мешавад.

Масоиле аз ҳар боб

Касе аз миқотгоҳ эҳром баста, ба Макка надарояд ва рост ба Арафот равад, дар он ҷо меистад ва тавофи қудум аз вай соқит мегардад ва чизе ҳам барояш лозим намешавад.

Касе то ҳангоми тулӯи субҳи рӯзи ид вуқуфи (истодан) дар Арафотро дарк намояд, ҳарчанд андак замоне бошад, ҳаҷро дарёфтааст.

Тамоми маносики ҳаҷ ва тарзи анҷом додани онҳо барои мардон ва занон баробар аст, танҳо фарқиятҳое, ки дар ҳаҷчи занон вучуд дорад, иборатанд аз:

1. Сари хешро бараҳна намекунанд.
2. Рӯяшонро ба василаи чодар ва ниқоб намепӯшанд.
3. Садои худро ҳангоми талбия баланд намекунанд.
4. Дар тавоф рамал наменамоянд.
5. Дар саъй дар миёни нишонаҳои сабз намедавад.
6. Сарашонро наметарошанд, вале кӯтоҳ мекунанд.
7. Дар ҳоли ҳайз ва нифос тавоф намекунанд.

Фасли чорум

У м р а

Умра - дар луғат ба маънои зиёрат кардан ва обод доштан аст ва дар истилоҳи шаръ ба умури чоргонаи зерин умра гӯянд:

1. Эҳром.
2. Тавофи Каъба.
3. Саъйи миёни Сафо ва Марва.
4. Тарошидан ва ё кӯтоҳ кардани мӯи сар.

Аз ин умури чоргона ду чиз, яъне эҳром ва тавоф фарз буда, ду чизи дигари он, яъне саъй ва тарошидан ва ё кӯтоҳ кардани мӯи сар воҷиб мебошад.

Адои умра дар тамоми умр як бор барои касоне, ки қудрат ва тавоноии расидан ба Маккаи мукаррамаро дошта бошанд, суннати муаккада аст.

Дар мавриди адои умра вақти муайяне вучуд надорад, вале дар моҳи мубораки Рамазон савоб ва фазилати бештаре дорад.

Адои умра ҳамроҳ бо ҳаҷ саҳеҳ мебошад. Иншоаллоҳ, ҳангоми баёни ҳаҷчи қирон ва таматтӯ онро шарҳ хоҳем дод.

Аммо тарзи адои умра ба ин тариқ аст, ки аз миқотгоҳ эҳром баста, ду ракаъат намоз бигузорад, он гоҳ нияти умра карда бигӯяд:

اللهم أني أريد العمرة، فيسرها لي و تقبلها مني

«Аллоҳумма, иннӣ уридул умрата, фаяссирҳо лӣ ва тақаббалҳо миннӣ».

(Бор Худоё, қасди анҷоми умра дорам, пас онро бароям осон бигардон ва онро аз ман қабул бифармо).

Сипас, ҳамон тавре, ки дар эҳроми ҳаҷ аст, талбия мегӯяд. Бо адои ин кор муҳрим (эҳромбаста) мегардад. Вақте ба Маккаи мукаррама расад, аввал ҳафт бор тавофи умра намуда, баъд аз он ҳафт бор миёни Сафо ва Марва саъй мекунад. Сипас мӯи сари худро кӯтоҳ мекунад ё метарошад ва бо ҳамин аз эҳром берун гашта, умрааш анҷом мепазирад.

Дар эҳроми умра низ аз ҳамон умуре, ки дар эҳроми ҳаҷ аз онҳо манъ шудааст, парҳез бикунад.

Дар эҳроми умра ҳангоми аввалин тавоф талбияро бас намояд.

Қирон

Чамъ миёни эҳроми ҳаҷ ва умраро қирон ва он касеро, ки миёни онҳо чамъ менамояд, қорин мегӯянд.

Қирон беҳтар аз ифрод ва таматтӯ аст ва таматтӯ аз ифрод авлост.

Тарзи адои қирон ба ин шакл аст, ки аз ҳамон аввал аз миқотгоҳ барои ҳаҷ ва умра якҷоя эҳром баста, ду ракаъат намоз бигузорад, он гоҳ ният карда, бигӯяд:

اللهم أني أريد الحج و العمرة ، فيسرهما لي و تقبلهما مني

«Аллоҳумма, иннӣ уридул ҳаҷча вал умрата, фаяссирҳумо лӣ ва тақаббалҳумо миннӣ».

(Бор Худоё, қасди анҷоми ҳаҷ ва умра дорам, пас онҳоро бароям осон бигардон ва

онҳоро аз ман қабул бифармо).

Сипас, талбия гуфта, муҳрим мегардад. Ҳамин ки ба Маккаи мукаррама дохил шуд, нахуст ҳафт бор тавофи умра менамояд. Дар ҳоли анҷом додани тавоф як гӯшаи эҳромашро аз зери бағали ростӣ худ гузаронида, ба китфи чапаш мениҳад ва китфи росташро бараҳна боқӣ мегузорад. Дар се даври аввали тавоф тавре роҳ мееравад, ки қадамҳояшро наздик гузошта, ҳаракаташро суръат медиҳад ва ҳангоми роҳ рафтани китфу шонаҳояш меҷунбанд.

Сипас миёни Сафо ва Марва саъй менамояд. Пас аз саъйи умра ба маносики ҳаҷ шурӯъ намуда, дубора тавофи қудум ва пас аз он саъй менамояд, ки ин саъйаш барои ҳаҷ аст.

Баъд аз он дар ҳолати эҳром боқӣ мемонад, то он ки дар рӯзи тарвия (ҳаштум) ба Мино биравад. Дигар маносикаш (аъмол ва ҷузъиёти ҳаҷ), мисли мондани дар Мино, истодан (вуқуф) дар Арафот ва Муздалифа, рамйи (партофтани) Ҷамраи Кубро дар рӯзи ид, гузаронидани шаб дар Мино, партоби санг ба Ҷамароти сегона ва тавофи зиёратро ҳам монанди ҳаҷчи ифрод анҷом медиҳад, танҳо ин ки бар қорин воҷиб аст баъд аз рамйи Ҷамраи Кубро дар рӯзи ид қурбонӣ намояд.

Пас аз қурбонӣ мӯи сари худро кӯтоҳ ва ё тарошида, аз эҳроми ҳаҷ ва умра якҷоя берун меояд ва ба ҷуз наздикӣ бо зан корҳои дигар барояш ҳалол мегарданд. Баъд аз тавофи зиёрат зан низ барояш ҳалол мегардад.

Касе эҳроми ҳаҷ ва умраро якҷоя баста бошад, агар ба Маккаи мукаррама дохил нашуда, бевосита ба Арафот бирасад, қиронаш ботил ва

қурбонии он соқит мегардад. Ва ба сабаби тарки умра бар ӯ дам (хун) воҷиб мешавад ва ҳамчунин қазои умраашро пас аз ҳаҷ ба ҷо меоварад.

Қорин агар барои харидани чорвои қурбонӣ чизе надошта бошад, метавонад ба ҷои он даҳ рӯз рӯза бигирад, ба ин тариқ, ки се рӯзи онро ҳангоми ҳаҷ, ки охирин рӯзи он мусодиф бо рӯзи Арафа бошад, адо намуда ва пас аз он вақте ба ватанаш баргашт, бақияи ҳафт рӯзашро дар он ҷо пурра намояд.

Агар ин се рӯзаш қазо гардида ва рӯзи ид фаро расад, он гоҳ ҷуз куштани қурбонӣ чизе дигаре онро адо намекунад.

Агар бақияи ҳафт рӯзашро баъд аз ҳаҷ ва пеш аз баргаштан ба диёраш рӯза гирад, боке надорад.

Таматтӯъ

Таматтӯъ он аст, ки дар яке аз моҳҳои ҳаҷ аз миқотгоҳ эҳроми умра баста, ба Маккаи мукаррама дохил мешавад. Сипас, аввал тавоф, баъд саъй ва пас аз он мӯи сари худро кӯтоҳ намояд ё битарошад ва бо ҳамин ҳалол гардида, умрааш ҳам ба поён мерасад. Бо оғози тавоф талбияро бас менамояд.

Баъд аз он бо ҳамин ҳолат, бе эҳром дар Маккаи мукаррама боқӣ мемонад, то ин ки рӯзи тарвия (ҳаштуми Зулҳиҷа) фаро расад. Он гоҳ барои адои ҳаҷ аз минтақаи Ҳарам эҳром баста, маносики ҳаҷро ба монанди касе, ки ҳаҷчи ифрод мекунад, анҷом медиҳад, танҳо ин ки мутаматтеъ бояд пас аз партофтани санг ба Ҷамраи Кубро дар рӯзи ид қурбонӣ намояд ва агар барои хариди қурбонӣ чизе надошта бошад, метавонад ба

ҷои он даҳ рӯз, ба ҳамон тарзе, ки барои қорин баён гардид, рӯза бигирад.

Таматтӯъ ду навъ аст

1. Он ки мутаматтеъ дар он бо худ қурбонӣ набарад. Он чи дар боло шарҳ додем, тарзи адои ҳамин навъи таматтӯъ мебошад.

2. Он ки мутаматтеъ дар он бо худ қурбонӣ барад. Тарзи адои ин навъи таматтӯъ ба ин гуна аст, ки аз миқотгоҳ барои умра эҳром баста, ҳамроҳ бо қурбонии худ ба Маккаи мукаррама раҳсипор мегардад. Агар қурбониаш гов бошад, як тикка чарм ва ё таноберо ба гардани он бибандад ва агар шутур бошад, бинобар назари имом Абуҳанифа (р.х) нишонагузорӣ намешавад, вале ба назари имом Абуюсуф (р.х) ва имом Муҳаммад (р.х) онро нишонагузорӣ менамояд ва куҳонашро (куф) аз тарафи рост шақ (ҷок) мекунад.

Вақте ба Маккаи мукаррама дохил шуд, ибтидо барои умра тавоф ва саъй намуда, сипас дар ҳолати эҳром то рӯзи тарвия боқӣ мемонад. Он гоҳ барои ҳаҷ эҳром баста, ҳамаи маносикро ба монанди касе, ки ҳаҷчи ифрод мекунад, адо менамояд. Бо ин фарқият, ки мутаматтеъ баъд аз рамй (партофтани)-и Ҷамраи Кубро қурбонии худро кушта ва пас аз он мӯи сарашро кӯтоҳ менамояд ва ё метарошад ва бо ҳамин аз ҳар ду эҳром берун меояд.

Мутаматтеъ метавонад пеш аз рӯзи тарвия эҳром бандад.

Фасли панҷум

МОҲҲОИ ҲАҶ

Худованд мефармояд: «**Ҳаҷ моҳҳои маълуме аст**».¹ Яъне ҳаҷро дар моҳҳои маълуме, ки аз ҷониби шаръ муайян гардидаанд, ба ҷо оварда мешавад.

Моҳҳои ҳаҷ иборатанд аз:

1. Шаввол.
2. Зулқаъда.
3. Даҳаи аввали Зулҳиҷҷа.

Ҳаҷчи мардуми Макка ва атрофи он

Қирон ва таматтӯъ барои мардуми Макка, дохили Ҳарам ва ҳамчунин, мардуми минтақаи Ҳил ҷоиз нест. Ҳаҷчи ифрод махсуси онҳост.

Ҷиноятҳо

Ҷиноятҳо ду навъанд:

а) Ҷиноятҳои дар эҳром, яъне муртакиб гаштани корҳое, ки дар ҳоли эҳром аз онҳо манъ шудааст. Ба ибораи дигар, вайрон намудани мамнӯъоти эҳром.

Худованд мефармояд:

«Пас касе дар он моҳҳо ҳаҷро бар худ фарз гардонад, (бояд бидонад, ки) дар ҳаҷ рафас (наздики бо занон), фусуқ (бадкорӣ) ва ҷидол (ҷангу ситеза) вучуд надорад».² Яъне

¹ Сураи Бақара, 2: 197.

² Сураи Бақара, 2: 197.

тамоми ин корҳо дар чараёни баргузории маросими ҳаҷ мамнӯъ мебошанд.

б) Ҷинойатҳои дар афъол ва маносики ҳаҷ ва умра.

Тафсили ҷинойатҳои дар эҳром ва ҷазои он

Ҳар гоҳ муҳрим муртакиби яке аз мамнӯъоти зерин гардад, бар вай дам (хун) воҷиб мешавад, яъне бояд як гӯсфанд бикушад:

1. Узви комиле аз аъзои бадани худро хушбӯ созад. Дар хушбӯ кардани камтар аз узви комил хуне бар вай воҷиб намешавад, вале садақа мепардозад.

2. Як рӯзи пурра либоси дӯхташуда бар тан кунад ва дар камтар аз як рӯзи пурра садақа лозим мешавад.

3. Як рӯзи пурра сари худро бипӯшад ва дар камтар аз он садақа лозим аст.

4. Аз чор як ҳиссаи сари худ ва ё мӯйҳои баданашро битарошад. Дар камтар аз ин миқдори муайян садақа мепардозад.

5. Нохунҳои дастҳо ва пойҳояш пурра ва ё як даст ва ё як пояшро пурра ва дар як вақт бигирад. Бо гуногунии вақтҳо ҷазо низ гуногун мегардад, яъне бар вай дигар хун воҷиб намегардад, балки онро бо садақае ҷуброн менамояд.

Баёни ҷинойатҳо дар аъмол ва маносики ҳаҷ ва ҷазои он

Бо содир кардани ҷинойатҳои зерин дар чараёни баргузории маросими ҳаҷ бар шахси ҳаҷгузор хун воҷиб мегардад, яъне бояд як

гӯсфанд бикушад:

1. Тавофи қудум ё тавофи садрро дар ҳоли ҷанобат анҷом диҳад.

Зане, ки дар ҳоли ҳайз ё нифос ба тавофи қудум ва ё тавофи садр бипардозад, низ ҳамин ҳукмро дорад, вале агар ин ду тавофро дар ҳоли бетаҳорати адо намояд, садақа мепардозад.

2. Тавофи зиёратро дар ҳолати бевузӯғӣ ба ҷо оварад.

3. Ҳар гоҳ пеш аз ғуруб Арафотро тарк карда ва қабл аз ғуруби офтоб ба он барнагардад.

4. Истодан (вуқуф) дар Муздалифаро баъд аз тулӯи субҳ тарк намояд.

5. Саъйи миёни Сафо ва Марваро тарк кунад.

6. Рамӣ (партофтан)-и ҷамаротро дар тамоми рӯзҳо ё рамӣи ҷамраи Ақабаро дар рӯзи ид ё рамӣи аксари сангрезаҳоро дар яке аз рӯзҳои сангпартоӣ тарк намояд. Дар ғайри ин сурат, садақа мепардозад.

7. Тавофи видоъро комилан ва ё аксари даврҳо, яъне чор даври онро тарк намояд, вале агар се даври тавофро тарк намояд, бар вай садақа лозим мешавад.

8. Се давр аз тавофи зиёрат ва ё камтар аз онро тарк кунад.

Дар ҳар ҷое, ки бо содир намудани ҷинойте бар шахси ҳаҷгузор хун воҷиб мегардад, манзур аз он забҳи як гӯсфанд аст ва дар ҷое садақа воҷиб гардад, манзур садақае ба андозаи садақаи фитр аст.

Масъалаҳои гуногун

1. Агар дар ҳоли ҷанобат тавофи зиёрат намояд, бояд як шутур бикушад. Ҳоиз ва нуфасо

низ агар тавофи зиёрат намоянд, ҳукмашон ҳамин аст.

2. Агар бо аврати кушода, тавофи зиёрат намояд, модоме, ки дар Макка бошад, бояд дубора тавофро иёода намояд ва агар дубора ба ҷо наоварад, бар гарданааш хун воҷиб мешавад ва бояд як ғусфанд забҳ намояд.

3. Агар пеш аз истодан дар Арафот бо ҳамсараш ҳамбистарӣ намояд, ҳаҷҷаш фосид мегардад, бояд як ғусфанд кушта, маносикашро идома диҳад ва лозим аст, ки дар соли оянда қазои ҳаҷҷи худро ба ҷо оварад.

4. Агар баъд аз истодани (вуқуфи) дар Арафот ва пеш аз тавофи зиёрат ва ё қабл аз он ки сари худро битарошад, бо ҳамсараш ҷимоъ (алоқайи ҷинсӣ) намояд, ҳаҷҷаш фосид намешавад, балки бар вай куштани як шутур воҷиб мегардад.

5. Агар баъд аз тарошидани сар ва пеш аз тавофи зиёрат ва ё баъд аз тавофи зиёрат ва пеш аз тарошидани сараш муқорабат (ҳамбистарӣ) намояд, бар вай хуне воҷиб мегардад, бояд як ғусфанд забҳ намояд.

6. Касе эҳроми умра баста ва пеш аз он, ки ҳаҷор даври тавофро ба ҷо оварад, бо ҳамсараш наздикӣ намояд, умрааш фосид мегардад. Бояд қазои онро ба ҷой оварад ва як ғусфанд забҳ намояд.

7. Аҳкоме, ки дар бораи муқорабат ва ҳамбистарӣ зикр гардид, хоҳ он аз рӯи қасд сурат гирифта бошад, хоҳ аз рӯи фаромӯшӣ, баробар мебошад.

8. Касе, ки ҳаҷҷаш фосид шуда ва қазои онро ба ҷо меоварад, дар сафар, ки ба мақсади он

азм намудааст, лозим нест занашро аз худ дур нигоҳ дорад. Яъне ҳамроҳ бо худ бурдани ҳамсараш мамнӯъияте надорад, вале набояд бо вай пеш аз анҷоми маносики ҳаҷ ва ҳалол гаштан наздикӣ намояд.

9. Садақае, ки дар баъзе мавридҳо бояд бипардозад, ба монанди садақайи Фитр аст, ки зикри он дар боби аҳкоми рӯза гузашт.

Ҳукми маъзур

Агар шахсе ба хотири узре либоси дӯхташуда бипӯшад, ё хушбӯй бимолад, ё сару рӯи худро бипӯшонад, ё мӯи худро битарошад ва ё нохунҳояшро бигирад, дар анҷоми чунин корҳо гуноҳе бар вай нест, вале бояд барои баҳраамандӣ аз ин рухсати шаръӣ яке аз корҳои зеринро ба ҷо оварад: Ё ғусфанде забҳ намояд ва ё се соъ гандум ё шаш соъ ҷав, мева ё хурмо барои шаш мискин садақа намояд ва ё ба ҷои он се рӯз рӯза бигирад.

Худованд мефармояд:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ

صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ

«Ва касе аз шумо бемор бошад ва ё ба ӯ аз (ҷониби) сараш озор (ва норухати)-е расида бошад, пас (худаашро бо доруҳо табобат намояд ва сарашро битарошад) ва ба ҷои он фидяе аз рӯза ё садақа ва ё забҳи ғусфанд бипардозад».¹

¹ Сураи Бақара, 2: 196. Аз Каъб ибни Уҷра (р) ривоят шудааст, ки:

Фасли шашум

ШИКОР ДАР ҲОЛИ ЭҲРОМ

Вақте шахси зоири хонаи Худо барои ҳаҷ ё умра эҳром мебандад, хоҳ ҳуди ӯ дар ҳоли эҳром сайдери бикушад ва ё касери ба сӯи он раҳнамоӣ намояд ва ӯ сайдро бикушад, дар ҳарду сурат ҷазояш он аст, ки ду нафар мусалмони одил он сайдро дар ҳамон ҷои кушташуда ва ё дар ҷое, ки ба макони қатл наздик аст, қиматгузорӣ намоянд.

Сипас, қотил ихтиёр дорад: метавонад ба андозаи қимати сайд гӯсфандери қурбонӣ намояд, ё ба ҳамон қимат таъом харида, ба мискинҳо садақа диҳад ва ё барои ҳар мискин ним соъ гандум ё як соъ ҷав ва ё хурмо садақа бидиҳад ва ҳамчунин метавонад дар баробари ҳар ним соъи гандум ё як соъи ҷав як рӯз рӯза бигирад. Ва агар дар охир камтар аз ним соъ боқӣ монад, метавонад онро садақа диҳад ва ё дар баробари он як рӯз рӯза бигирад.

Худованд мефармояд:

يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ تَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا بَلِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَرَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّیَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ

«Эй касоне, ки имон овардаед, дар ҳоле, ки муҳрим ҳастед, сайдро накушед. Ва касе аз

барои ҳамаатон ом аст. Ба назди Расули Худо (с) бурда шудам, дар ҳоле, ки шапуш бар (сару) рӯям мерехт. Гуфт: Ман фикр намекардам, ки (дард ва) сахтӣ туро ба ин ҳол оварда бошад. Оё гӯсфанде меёбӣ? Гуфтам: Не. Фармуд: (Набошад), се рӯз рӯза бигир ё шаш мискинро ним соъи таъом бидеҳ ва саратро битарош». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1814, 1815, 1816, 1817, ва... Саҳеҳи Муслим, 2869 (1201)-85. Сунани Абудовуд, 1856, 1857, ва... Сунани Тирмизӣ, 953, 2973, 2974. Сунани Насоӣ, 2851).

шумо қасдан сайдеро бикушад, пас чазое ба мисли сайди куштааш аз чаҳорпоён (медихад), ки ду шахси (соҳибтаҷриба ва) соҳибадолате онро (қиматгузорӣ ва) ҳукм мекунанд (ва он) қурбониест, ки (бояд) ба Каъба расанда бошад, ё (ба ҷои он) каффорате (мепардозад), ки таъоми (чанд) мискин бошад, ё баробари он рӯза медорад. (Ин чазои Худо барои он аст), ки вабол (ва зиёни) корашро бичашад...».¹

Ҳар гоҳ сайдеро захмӣ намояд, ё мӯяшро биканад, ё узве аз аъзойшро қатъ кунад, бояд нуқсонеро, ки дар қиматаш ворид намудааст, ҷуброн кунад.

Агар боли паррандаеро биканад, ё пойҳои сайдро қатъ кунад, ки дигар парранда ва сайд на-тавонанд парвоз ва фирор намоянд, бояд қимати пурраи парранда ва сайдро бипардозад.

Агар тухмҳои паррандаеро бишиканад, бояд қимати онро бипардозад.

Агар малах ва монанди онро бикушад, ҳар чӣ хост, садақа кунад.

Ҳар гоҳ даррандае ба муҳрим ҳамла намояд ва муҳрим онро бикушад, чизе бар вай воҷиб на-мегардад.

Куштани зоғ, заған (калхот), гург, мор, калдум, муш, кайк, шапуш ва сағи девона барои муҳрим ҷоиз аст.

Паёмбар (с) мефармояд: **«Панҷ ҳайвонест, ки дар куштани онҳо бар муҳрим гуноҳе нест»**.² Ҳамчунин мефармояд: **«Панҷ**

¹ Сураи Моид, 5: 95. Дар ояти 96-уми ҳамин сура мефармояд:

«ҳаром гардонида шудааст».

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1826, 3315. Саҳеҳи Муслим, 2864 (1199)-76.

ҳайвонест, ки бар кушандаи онҳо гуноҳе нест: Зоғ, калхот, муш, калдум ва сағи ги-рандор».¹

Вақте муҳрим сайдеро забҳ кард, хӯрдани он ҳам барои ӯ ва ҳам барои ғайри муҳрим ҷоиз нест, зеро ҳайвони кушташуда дар ҷумлаи мурда ва ё ҳайвоноти худмурда ба шумор меравад.

Барои муҳрим куштани ҳайвоноте ба монанди гов, гӯсфанд, мурғ, мурғобӣ ва хӯрдани гӯшти онҳо ҳам барои ӯ ва ҳам барои дигарон ҷоиз аст.

Хариду фурӯши сайде, ки ба дасти муҳрим ё ба ишораи ӯ шикор шудааст, ботил аст.

Ҳукми қорин дар содир кардани ҷиноят дар мамнӯъоти эҳром

Агар қорин баъзе аз мамнӯъоти эҳромро муртакиб гардад, бар ӯ ду хун воҷиб мешавад, яъне бояд ду гӯсфанд бикушад. Яке ба хоҳири ҳаҷҷаш ва дигаре барои умрааш. Вале агар бе эҳром аз миқот убур намояд ва баъд аз он эҳром бандад, дар он сурат бар ӯ як хун воҷиб мешавад.

Аммо агар дар аъмол ва маносики ҳаҷ ҷиноят ва норасоие содир намояд, бар вай як хун воҷиб мегардад.

Бе эҳром гузаштани миқот

Шаҳси мусалмон ва мукаллафе, ки аз берун омада, меҳоҳад ба Маккаи мукаррама дохил шавад, ҳарчанд ба мақсади тиҷорат ва ё саёҳат ҳам бошад, агар аз маҳалли миқоте бе ихром убур ку-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1827, 1828, 1829, 3314. Саҳеҳи Муслим, 2859 (1199)-72, 2861 (...)-72, 2862 (...)-77.

над, гунаҳкор мегардад ва бар вай хун (забҳ) лозим мешавад. Баъд аз убур эҳром бастан ё набастани ӯ қиноятро рафъ намесозад. Вале агар дубора ба ҳамон миқоте, ки аз он убур кардааст ва ё ба ҳар миқоти дигаре баргашта, эҳром бандад, хун ва гуноҳаш соқит мешавад.

Қиноятҳои дар Ҳарам

Қиноятҳои дар Ҳарам иборатанд аз:

1. Куштани сайди Ҳарам.
2. Буридани дарахт ё гиёҳи Ҳарам.

Ҳар кӣ, чӣ муҳрим, чӣ ғайри муҳрим, сайдеро дар Ҳарам бикушад, ҷазояш он аст, ки бояд баробари қимати онро ба фақирон садақа кунад ва гирифтани рӯза низ дар ин маврид кифоя мекунад.

Ҳар кӣ дарахт ё гиёҳи Ҳарамро бибурад ва ё биканад, лозим аст баробари қимати онро садақа кунад. Ин дар сурате аст, ки он дарахт ё гиёҳ дар мулкӣ (ихтиёр)-и касе набошад. Зеро агар мулкӣ касе бошад, бояд ду баробар қимати онро бипардозад. Якero барои садақа ва дигарero барои молики он.

Буридан ё кандани изхир, ки гиёҳи маъруфе аст ва буридани дарахту гиёҳи хушкшуда ҷазое надорад.

Куштани ҳайвоноти хонагии Ҳарам, вақте соҳиб дошта бошанд, ду ҷазоро бар муҳрим бор месозад. Яке барои соҳибаш ва дигаре барои каффорати қинояташ.

Фасли ҳафтум

Э Ҳ С О Р (боз дошта шудан)

Ҳар гоҳ муҳрим ба сабаби душман ё ба сабаби беморӣ ё вучуд надоштани маҳрам ва ё аз байн рафтани нафақа натавонад ба ҳаҷ биравад, метавонад худро ҳалол карда, аз эҳром берун ояд.

Ҳалол гаштан ба ин тариқ аст, ки агар дар ҳудуди Ҳарам бошад, ғусфандеро забҳ намуда, сипас мӯи сари худро кӯтоҳ менамояд, ё метарошад ва бо ҳамин ҳалол мегардад, яъне аз эҳром хориҷ мешавад. Вале, агар ба Ҳарам нарасида бошад, шахсеро вакил (намоянда) гирифта, ғусфанде ё қимати онро ҳамроҳаш мефиристад, то вай (намояндааш) дар як вақти муайян аз тарафи ӯ дар Ҳарам қурбонӣ намояд ва ҳар гоҳ, ки қурбонӣ дар он вақт сурат гирифт, вай ҳалол мегардад.

Қорин ду ғусфанд ё баробари қимати онҳоро мефиристад.

Вакил метавонад ғусфандро ҳатто пеш аз рӯзи ид бикушад.

Агар шахси боздошташуда эҳроми ҳаҷ баста бошад, қазои ҳаҷ ва умра бар вай воҷиб мегардад ва агар эҳроми умра баста бошад, барояш қазои умра воҷиб мешавад ва агар эҳроми ҳаҷи қирон баста бошад, як ҳаҷ ва ду умра ва ё як ҳаҷи қирон ва як умра бар вай воҷиб мегардад.

Шахси боздошташуда ғусфанде фиристонд, вале баъдан монеъа аз сари роҳаш бардошта

шуд, дар ин сурат, агар қудрати дарёфти гӯсфанд ва ҳаҷ ҳардуро дошта бошад, набояд аз эҳром худро ҳалол кунад, балки лозим аст ба ҳаҷ биравад. Вале агар тавони дастёбӣ танҳо ба гӯсфандро дошта ва ба дарёфти ҳаҷ қодир набошад, худро ҳалол гардонад.

Агар ба дарёфти ҳаҷ қодир гардида, тавони дарёфти гӯсфандро надошта бошад, метавонад худро ҳалол намояд, вале беҳтар аст, ки ҳаҷро ба ҷо оварад. Агар имкони дарёфти ҳардуро надошта бошад, дигар худ маълум аст.

Шахсе, ки эҳроми ҳаҷ баста ва ба Макка расида бошад, вале аз истодани дар Арафа ва тавофи зиёрат боздошта шуда бошад, дар ҳукми муҳсар, яъне, боздошташуда мебошад. Вале агар танҳо дар яке аз он ду (истодани дар Арафа ва ё тавофи зиёрат) боздошта гардад, дар ҳукми боздошташуда нест.

Зеро агар истодан (вуқуф)-ро дарёбад ва аз тавофи фарзӣ боздошта шавад, дар Арафа истода, баъд аз он ҳар гоҳ, ки боздошташ аз миён рафт, ба тавофи зиёрат мепардозад. Аммо агар аз истодан манъ гардад, ҳаҷаш қазо мешавад ва бояд баъд аз корҳои умра худро ҳалол гардонад. Гирди Каъба тавоф намуда, миёни Сафо ва Марва саъй намояд ва баъд мӯи сарашро кӯтоҳ намуда ва ё тарошида, аз ҳолати эҳром берун меояд ва қазои ҳаҷ дар соли оянда бар вай воҷиб мебошад.

Ҳаҷи ниёбатӣ (бо намояндагӣ аз ҷониби шахси дигар)

Аз ҷониби мурда ва ё очизе, ки нотавабияш то марг давом дорад, шахси дигаре метавонад ба

ҷои ӯ ҳаҷ намояд ва онро ҳаҷчи ниёбатӣ гӯянд.

Ҳар гоҳ шахсе бихоҳад ба ҷои яке аз шахсони зикршуда ҳаҷ намояд, аз ҷониби ӯ ният карда, меғӯяд:

«Лаббайка биҳаҷҷатин ӯан фулон».

(Худоё, барои адои ҳаҷ аз ҷониби фалонӣ эҳром бастаам). Ва сипас корҳои ҳаҷро ба ҷо меоварад.

Баъзе масоили ҳаҷ

1. Шахсе дар даврони туфулият ва пеш аз синни балоғат ҳаҷ карда бошад ва пас аз балоғат сарватманд ва дорои шароит гардад, ҳаҷ бар вай фарз мегардад. Он чӣ дар кӯдакӣ анҷом додааст, пеш аз фароҳам гардидани шароити ҳаҷ, яъне пеш аз фарз гардидани ҳаҷ бар гарданаш анҷом гирифтааст.

2. Бар нобино, ҳарчанд бою сарватманд бошад ҳам, ҳаҷ фарз нест.

3. Барои зан, агар ба андозаи масофаи сафар аз Макка дур бошад, будани маҳраме шарт аст. Дар чунин сурат махориҷ ва ҳазинаи сафари маҳрам бар зиммаи зан аст.

4. Шахсе бо вучуди фароҳам омадани шароити ҳаҷ барояш, бар асари нобиноӣ ва ё беморие тавоноии сафари ҳаҷро аз даст дода бошад, бояд васият намояд, то аз ҷонибаш ҳаҷчи иваз (ниёбатӣ)-ро ба ҷо оваранд. Агар шахси мазкур пас аз сари худ он қадар мол ба мерос гузошта бошад, ки баъд аз баровардани хароҷоти кафан, дафн ва пардохти қарзҳои ӯ, ба як сеюми он, ҳаҷ карда мешавад, бар ворисонаш лозим аст, ки васияташро иҷро намоянд. Вале агар як сеюми молаш барои баровардани хароҷоти ҳаҷ кифоя накунад, ворисон дар ин сурат ихтиёр доранд, ки аз

тарафаш ҳаҷ намоянд, ё не.

5. Зан дар муддати иддаи талоқ наметавонад иддаашро тарк намуда, ба ҳаҷ равад.

6. Шахсе маблағи хароҷоти ҳаҷро дошта бошад, вале он барои рафтан ба Мадинаи мунаввара кифоят намекунад, ҳаҷ бар вай фарз аст ва дар сурати набудани имконот, бо нарафтан ба Мадинаи мунаввара гуноҳе домангираш намегардад.

7. Соя гирифтани ба чатр, ба шарте, ки ба сар наҷаспад ва ба хонаву хайма, мошин ва дигар чизҳои соядор ва низ ҳаммом гирифтани бе истеъмоли атриёт ба эҳром ҳалале намерасонад.

8. Пас аз намози тавоф ба назди чоҳ ва ё нуқтаҳои оби Замзам рафта, об бинӯшад ва аз он ҳаловат барад. Ҳангоми нӯшидани оби Замзам ин дуъоро бихонад:

«Аллоҳумма, иннӣ асъалука ӯилман нофиъан ва ризқан восиъан ва шифоан мин кулли доин ва сақам» (Бор Худоё! Ман дар нӯшидани ин об баракотеро чун илми бо манфиъат, рӯзии фарох ва саломатӣ аз тамоми дарду беморӣ аз Ту меҳоҳам).

9. Баъд аз тамои шудани саъйи байни Сафаву Марва ба масҷид баргашта, ду рақъат намози шукрона ба ҷо оварад. Дар ҳамин ҷо умраи шахси мутаматтеъ ва қорин ва низ тавофи қудуми ҳаҷқунандаи муфрид тамои мешавад.

10. Тарошидани ҳоҷиҳо сарҳои якдигарро монегӣ шаръие надорад. Шахсоне, ки сарҳои онҳо мӯй надоранд (кал ҳастанд), бояд асбобҳои сартароширо бар сари худ бикашанд.

11. Дар Макка пас аз ҳалол гаштан, аз тавофи хона, намоз дар Масҷидулҳаром,

нӯшидани оби Замзам, умраи нофила ва зиёрати мақомоти (ҷойҳои) мутабаррика хуб истифода намояд ва ҳар як лаҳзаи вақти хешро ғанимат бидонад.

12. Ҳамин, ки аз Макка азми хориҷ шуданро намуд, дар охири дидори худ бо хонаи Каъба, тавофи видоъро анҷом диҳад. Бо хона, Мултазам, Ҳаҷаруласвад, Мақоми ҳазрати Иброҳим (ӯ) ва оби Замзам видоъ ва хайру хуш намояд. Бо зориву тазарруъ, мартабаи дигар муваффақ шудан ба зиёрати хонаи Каъбаро аз Худо хоста, аз оби Замзам бинӯшад ва худро ба пардаҳои Каъба овехта, ҳоҷот ва ниёзу орзуҳои худро аз Парвардигор бихоҳад.

13. Қонуни куллии Ислои дар аҳкоми шаръӣ аз назари мазҳаби ҳанафӣ он аст, ки шахс наметавонад савоби амали хайри худ, ба монанди намоз, рӯза, садақа, кори нек ва ғайраро ба ҳисоби шахси дигаре бигзаронад. Масалан, ду рақъат намоз меҳонад ва савобашро ба рӯҳи падар ё модар ва ё дӯсти худ мебахшад.

Ибодатҳо бар се қисм мебошанд: 1. Молии холис (соф), ба монанди закот ва садақаи Фитр. 2. Бадани холис, ба монанди намоз ва рӯза. 3. Молӣ ва баданӣ, ба монанди ҳаҷ.

1. Дар ибодатҳои молӣ ниёбат (ва аз тарафи шахси дигар иҷро кардани онҳо) ҳам дар ҳолати ихтиёрӣ ва ҳам дар вақти изтирорӣ (маҷбурӣ) ҷоиз аст. Масалан, барои тақсими пули закот бо он ки худ шахс қудрати бар мустаҳиқ расонида ни онро дорад, наметавонад дигареро барои ҳамин мақсад намоянда бигирад.

2. Дар ибодатҳои баданӣ, ба монанди намоз ва рӯза ба ҳеҷ унвоне ноиб гирифтани ҷоиз ва

сахеҳ нест. Масалан, шахс наметавонад ба ҷои шахси дигаре намоз бихонад ва ё рӯза бигирад, чӣ он шахс бемор бошад, чӣ солим, чӣ зинда ва чӣ мурда.

3. Дар ибодатҳои молиқ баданӣ, ба монанди ҳаҷ, агар ҳаҷчи фарзӣ бошад ва ҳудӣ шахс аз сабаби беморӣ ва ё пирӣ аз адои он оқиз гашта бошад, метавонад барои адои ҳаҷ ноиб бигирад, вале беморияш бояд ба он андоза бошад, ки дар оянда низ аз беҳбудии худ маънос гашта бошад.

Дар ҳаҷчи нафлӣ бо вучудӣ тандурустӣ ва қудрату тавоноӣ бар анҷоми ҳаҷ, боз метавонад, ноиб ва иҷрокунандаи ниёбатие бигирад. Агар шахсе пас аз даргузашти падару модар ва ё бародараш барои онҳо ҳаҷ намояд, ҷоиз аст ва Худованди бузург савобашро ба онҳо мерасонад.

Фасли ҳаштум

Қурбонӣ дар ҳаҷ (ҳадй)¹

Шутур, гов, ғусфанд ва буз барои қурбонӣ, чӣ узҳия бошад, чӣ ҳадйи Ҳарам, забҳ мешаванд ва

¹ Ҳадй – ҳайвонест, ки шахси ҳаҷгузори қорин ва мутамааттеъ ба хоҳири шукронаи анҷом додани ду ибодат – ҳам ҳаҷ ва ҳам умра – дар як вақт барои Худо забҳ менамояд. Ин қурбониро ҳадй меғӯянд ва танҳо барои ҳоҷиён ва дар Ҳарам ҷоиз аст.

Аммо забҳи ҳайвоне, ки бар ҳаҷгузор ва умракунанда барои содир намудани ҷинояте дар ҳоли эҳром воҷиб мегардад, онро дам меғӯянд, яъне барои ҷуброни нақси ба вучуд омада хун кардан. Вале он қурбоние, ки бар ҳаҷи шахси мусалмони дорои шароит воҷиб мебошад ва ба эҳрому Ҳарам иртиботе надорад, онро узҳия меғӯянд.

ба ҷуз инҳо дигар ҳайвонот барои он ҷоиз нест. Қурбонӣ ва забҳи чорпоёни мазкур ба ду шартӣ зерин дуруст аст:

1. Синнаш барои қурбонӣ расида бошад. Синни қурбонӣ барои чорпоёни мазкур он аст, ки ғусфанд як, гов ду ва шутур панҷ солро пурра карда бошанд. Танҳо ғусфанде, ки шаш моҳро пур карда, аз ҷиҳати ҷисм аз ғусфанди яқсола чандон фарқе надошта бошад, низ қурбонияш ҷоиз аст.

2. Солим буда, ҳеҷ айбу нуқсе надошта бошад, яъне ҳеҷ як аз аъзои он, ба монанди даст, пой, дум ва ё ғӯшаш бурида нашуда бошад ва ҳамчунин ҳайвони кӯр, лоғар (хароб) ва ё ланг, ки натавонад то қурбонгоҳ биравад, қурбонияш ҷоиз нест.¹

Аз Алӣ (р) ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) фармуд: **«Чашм ва ғӯши моли қурбониро бо диққат нигоҳ кунед ва чорвои кӯр, ғӯшбурида, ки нӯғ ва ё бари ғӯшаш бурида шудааст ва чорвои ғӯшчоккарда ва ғӯшсӯрохкардаро қурбонӣ накунед».**²

Қурбонӣ (ҳадй) фақат дар Ҳарам сурат мегирад.

Куштани шутур ва ё гов танҳо дар ҳолатҳои каффорати шахсони зерин муайян мегардад:

1. Касе, ки дар ҳоли ҷанобат тавофи зиёрат

¹ Расули Худо (с) мефармояд:

«дуруст намешавад: ланги ошкор, кӯри ошкор, касали ошкор ва лоғаре, ки мағз надорад». (Сунани Абудовуд, 2802. Сунани Тирмизӣ, 1497. Сунани Насой, 4381, 4382, 4383. Сунани Ибни Моҷа, 3144)

² Сунани Абудовуд, 2804. Сунани Тирмизӣ, 1498. Сунани Насой, 4384, 4385. Сунани Ибни Моҷа, 3142, 3143.

намуда, онро дубора ба ҷо наоварда бошад.

2. Касе, ки баъд аз истодан дар Арафа ва пеш аз тарошидани сар ва тавофи зиёрат бо ҳамсараш наздикӣ карда бошад. Вале дар ҳолатҳои дигар, ба монанди хуни таматтӯъ ва қирон, хуни эҳсор (боздошташудан), хуни ҷиноят, хуни нафлӣ ва татаввӯъ (нафл) куштани ғусфанд дуруст аст.

Аммо, агар ду нафар ва ё бештар аз он то ҳафт нафар дар як қурбонӣ шарик бошанд, дар ин сурат, агар хосту иродаи ҳамаи шарикон наздикӣ ба сӯи Худованди мутаъол бошад, метавонанд як шутур ва ё як гов қурбонӣ намоянд.

- Барои соҳиби қурбонӣ, хӯрдани ғӯшти қурбонии таматтӯъ, қирон ва нафл боке надорад, вале хӯрдани ғӯшти хуни (ҷаримаи) ҷиноят ва хуни эҳсор барои ӯ ҷоиз нест.

- Куштани қурбонии қирон ва таматтӯъ пеш аз рӯзи ид ҷоиз нест, балки бояд дар рӯзи ид, баъд аз задани Ҷамраи Ақаба ва ё дар ду рӯзи баъд аз он кушта шавад, вале забҳи дам (хун кардан) барои эҳсор ва ҷиноятҳо дар ҳар замоне ҷоиз аст.

Агар куштани қурбонии таматтӯъ ва қирон баъд аз айёми ид сурат гирад, он гоҳ ба хоҳири таъхири куштани қурбонӣ аз вақти муқаррарӣ барӯ хуни дигаре лозим мешавад.

Фасли нӯҳум

Зиёрати равзаи мубораки Паёмбари акрам (с)

Ҳоҷӣ вақте аз маносики ҳаҷ фориғ гардид, ба тарафи Мадинаи мунаввара ба қасди зиёрати қабри шарифи ҳазрати Паёмбар (с) раҳсипор мегардад, зеро зиёрати қабри он Ҳазрат (с) аз бузургтарин мустаҳаббот мебошад ва он Ҳазрат (с) ба андозае барои он тавсия кардаанд, ки ғӯй аз воҷибот бошад.

Тарзи зиёрати қабри Паёмбар (с)

Тарзи зиёрати қабри Паёмбар (с) ба ин тариқ аст:

Ҳар гоҳ ба Мадинаи мунаввара наздик шавад ва чашмонаш ба деворҳо ва ё манзилҳои шаҳр афтад, бар Паёмбар (с) салавот мефиристад ва мегӯяд:

«Аллоҳумма, ҳозо ҳараму набиййика, фаҷъалҳу виқоятан лӣ минаннори ва амонан минал азоби ва суил ҳисоби».

(Парвардигоро, ин ҳарамии Паёмбари Туст. Пас онро барои ман аз оташу азоби дӯзах ва аз азобу ҳисоби бад паноҳ бигардон).

Ҳоло қабл аз дохил шудан ба шаҳр ва ё баъд аз он, агар ғусл намудан барояш мушкил бошад ва ё шароити онро надоста бошад, пас худро хушбӯй намояд ва некӯтарин либосҳояшро бар тан карда, дохил шавад ва бигӯяд:

Бисмиллоҳи ва ғало миллати расулиллоҳи:

Раббӣ адхилнӣ мудхала сидқин ва ахриҷнӣ мухрача сидқин ваҷъал ли ман ладунка султонан насиро.

Аллоҳумма, салли њало Муҳаммадин ва њало оли Муҳаммадин вағфир лӣ зунубӣ вафтаҳ лӣ абвоба раҳматикка ва фазлика.

Ба номи Худованд ва бар миллати Расули Худованд! Парвардигоро, маро ба даромадгоҳи ростин дохил бикун (то охири оят).

Дуруди Ту бар Муҳаммад ва бар хонадони ӯ. Гуноҳони маро бибахш ва биомурз ва барои ман дарҳои раҳмат ва фазлатро бикушо.

Сипас ба масҷид дохил шуда, ба назди минбари он Ҳазрат (с) дар ҳоле, ки сутуни минбар дар баробари китфи росташ қарор гирад, ду ракаъат намоз гузорад. Ин макон, ки ба равзаи Расули акрам (с) маъруф буда, дар миёни қабр ва минбари он Ҳазрат (с) воқеъ шудааст, истгоҳи Паёмбар (с) мебошад ва дар мавриди он Паёмбар (с) фармудаанд:

*Байни қабр ва минбари ман боге аз богҳои биҳишт аст.*¹

Сипас сачдаи шукрона ба ҷо оварда, даст ба дуъо бардорад ва ба ниёиш ба даргоҳи Худованд пардозад. Пас аз он ба тарафи қабри Паёмбар (с) рафта, ба андозаи се ё чаҳор зироъ наздиктар ба он дар назди сари он Ҳазрат (с) рӯ ба қибла биистад.

Паёмбар (с) фармудаанд: «*Ҳар касе бар ман дуруд фиристад, Худо рӯҳамро бармегардо-*

над ва ҷавоби саломашро медиҳам».¹ Ба ин бовар, ки дуруд саломҳои ӯ ба он Ҳазрат (с) мерасанд ва Паёмбар (с) ӯро мешунавад, бар вай салавот фиристад:

Ассалому њалайка ё расулаллоҳи, ассалому њалайка ё набийяллоҳи, ассалому њалайка ё сафийяллоҳи, ассалому њалайка ё ҳабибаллоҳи, ассалому њалайка ё набийярраҳмати, ассалому њалайка ё шафиъал уммати, ассалому њалайка ё саййидал мурсалин, ассалому њалайка ё хотаман набиййин.

(Салом бар ту, эй фиристодаи Худо, салом бар ту, эй Паёмбари Худо, салом бар ту, эй дӯсти самимию Худо, салом бар ту, эй маҳбуби Худо, салом бар ту, эй Паёмбари раҳмат, салом бар ту, эй шафоъаткунандаи уммат, салом бар ту, эй хоҷаи фиристодашудагон, салом бар ту, эй хотами паёмбарон).

Сипас саломи ҳар касеро, ки тавсия кардааст, то аз номи ӯ бар Паёмбар салом бифиристад, ба пешгоҳи Ҳазраташ мерасонад ва меғӯяд: «Ассалому њалайка ё расулаллоҳ мин фулон ибни фулон, ясташфиъу бика ило раббика фашфаълаҳу ва личамиъил муслимин».

Салом бар ту, эй Расули Худо (с), аз ҷониби фулонӣ. Туро ба сӯи Парвардигорат шафеъ қарор медиҳад, пас ӯро ва низ ҳамаи мусалмононро шафоъат кун.

¹ Сунани Абудовуд, 2041. Дар ҳадиси дигар мефармояд:

фиристед. Салавоти шумо дар ҳар кучое бошад, ба ман мерасад. (Сунани Абудовуд, 2042).

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1195, 1196, 1888, 6588, 7335.

Пас ҳар қадаре, ки метавонад барои худааш, падару модараш ва барои касоне, ки аз ӯ талаби дуъо кардаанд, дуъо бикунад. Ҳамчунин миёни минбари Расули Худо (с) ва қабрашон, ки яке аз равзаҳо (боғҳо)-и ҷаннат ба шумор меравад, ҳар миқдоре, ки барояш муяссар шавад, намоз бигузарад ва тасбеҳу зикр, истиғфор ва шукри Аллоҳ таъолоро зиёд гӯяд ва кӯшиш кунад, ки шабро то рӯз дар он ҷойгоҳи муқаддас бо қироъати Қуръон ва санову дуъо бигузаронад.

Он гоҳ каме онтарафтар рафта, ба ҳазрати Абубакри Сиддиқ, халифаи Расули Худо (с) салом мефиристад. Боз каме онтарафтар рафта, ба халифаи дуюми Расули Худо (с) ҳазрати Умари Форук низ салом мефиристад.

Баъди фориғ шудан аз зиёрати Паёмбар (с) мустаҳаб аст ба тарафи қабристони Бақеъ омада, ба зиёрати қубури наздикону саҳобагони гиромии ҳазрати Паёмбар (с) бипардозад ва дар ҳаққи эшон дуъои хайр намояд ва низ мустаҳаб аст қабри шуҳадои ҷанги Уҳдро зиёрат карда, бигӯяд:

Ассалому њалайкум бимо сабартум фаниъма њуқбаддор, саломун њалайкум дора қавмин мӯъминин ва инно иншоаллоҳ бикум лоҳиқун.

Инчунин мустаҳаб аст масҷиди Қуборо зиёрат намояд.

Бахши шашум

МУНОСИБАТҲОИ ШАХСӢ ВА ХОНАВОДАӢ ДАР ҚОНУНИ МАДАНИИ

И С Л О М

إِنْ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ

الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

Ин Қуръон, дар ҳақиқат, ба роҳи устувор ҳидоят менамояд ва он мӯъминонро, ки (амалҳои) солеҳ анҷом медиҳанд, ба подоши бузурге мужда медиҳад. (Сураи Исро, 9).

Хусусиятҳои низоми Ислом

Аз ҷумлаи бартариятҳои низоми Ислом бар қонунҳои башарӣ он аст, ки барои одамай каромат ва ҳайсиати инсонии хоссе қоил шуда, ўро боарзиштарин офаридаи илоҳӣ ва гули сари сабади мавҷудот дар занҷираи офариниш медонад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд: **«Ва дар воқеъ, ба фарзандони одам (навъи башар) каромат бахшидем...»**.¹

Бинобар ин, тамоми арзишҳо ва аҳком (қонунҳо)-и шаръӣ, ки фазои зиндагонии инсонро дар бахшҳои гуногун зерӣ пӯшиш қарор додааст, барои таъмин ва таҳкими пояҳои каромати инсонӣ барномарезӣ шудаанд. Чизе, ки дар қонунҳои дасти башар ба он таваҷҷӯҳе нашудааст.

Дар қонунҳое, ки тавассути чакидаҳои фикри инсон поягузорӣ шудаанд, танҳо таъмини озодиҳои ҷисмӣ ва фароҳам гардидани шароити баҳрамандиҳои моддии инсон бештар мавриди назар қарор гирифтааст. Дар ин марзбандиҳои фикрӣ, ба ҷуз каромати инсон, дигар ҳама чиз ба гунае мавқеъияти қонунии худро пайдо намудааст.

Оре, бо номи арзишҳои маънавӣ барномаҳои фарҳангие вучуд дорад, ки на танҳо дар таъмин ва таҳкими пояҳои каромати инсонӣ таъсире надоранд, балки аз назари шаръи комилан бар хилофи шаъну шараф ва каромати инсонии ў ме-

бошанд.

Муҳимтарин бартарии низоми Ислом бар қонунҳои башарӣ дар он аст, ки барои ташаккули шахсияти инсон ва ба вучуд овардани пойгоҳи устуворе барои ҳифзи каромати ў дар ботини шахс тарҳи ибодатҳо ва барномаи худопарастиро пешбинӣ намудааст. Ин барномаи худопарастӣ василаи ивазномазире дар фароҳам овардани заминаи рушд ва ҳифзи каромати инсон ва парвариши рӯҳиёти неки одамай мебошад.

Қонунҳои маданӣ ва ғайра дар маҷмӯаи аҳкоми динӣ бар меҳвари каромати инсон ва бар таҳдоби шахсияти худшинос ва худопарастӣ ў барномарезӣ шудаанд. Ва ин муҳимтарин нақси қонунгузориҳои башарӣ мебошад, ки ба ҳеҷ чизе ҷои онро пур карда наметавонанд.

Дар кишварҳое, ки бар зидди арзишҳои динӣ, шаъоии исломӣ ва барномаи худопарастии он дар ҷомеа мубориза мебаранд, ин ба он маъност, ки бар зидди каромати инсон, фазилатҳои ахлоқӣ ва ташаккули одамият дар он мубориза мебаранд.

Бинои хонавода

Хонавода яке аз ҳалқаҳои муҳимми ҷомеа, мактабе барои парвариши дурусти шахс ва василаи ҳифзи бақо ва идомаи ҳаёт дар рӯи замин аст. Бинобар ин, дини мубини Ислом ба бинои хонаводаи солим аҳамияти ҷиддие додааст.

Бо таваҷҷӯҳ ба аҳамияте, ки масоили никоҳ, ширхорагӣ ва талоқ дар ҳаёти иҷтимоӣ ва хонаводагии инсонҳо доранд ва бо дар назардошти ниёзи мубрами (ниҳой ва домангир) мардум ба

¹ Сураи Исро, 17: 70.

доштани шинохти воқеъӣ ва бардошти дурусте аз аҳкоми шариъати Ислом дар робита бо ин бахш аз масоили фикҳӣ ва бо дарки мизони умқнигарии арзёбиҳои дақиқи донишварони исломӣ дар баррасии паҳлӯҳои гуногуни ҳаёт бахши шашуми китобро, ки шомили се мавзӯ мебошад, ба дунболи панҷ бахши ибодот омода намудем.

Дар ин бахш масоил ва табақабандии аҳком ба сурати фишурда ва ниҳоят кӯтоҳе пешкаши алоқамандон ва дӯстдорони улуми исломӣ мегардад. Зеро шахсони ҷӯёи донишҳои динӣ ва ташнаи дарёфти шинохтҳои исломӣ, пас аз ба даст овардани маълумоти мухтасар ва огоҳии муқаддамотӣ (аввалия), метавонанд вориди омӯзишҳои васеътаре гарданд. Ҳамчунин аҳкоми кулӣ ва табақабандии масоили асосӣ ба таври умум дар ин бахш дарҷ ва баён гардидаанд, ки бо фаро гирифтани ин асосҳо роҳе ба сӯи омӯзиш ва дарёфти масоили гуногуни ин боб кушода мегардад.

Имрӯзҳо танишҳои хонаводагӣ ва пешомадҳои пешгуиношудаи ҳаёти занашӯй дар ҷомеаҳои дунявӣ ва ба ном мутамаддин ба сурати пурсару садотарин мавзӯи рӯз даромадааст. Дар ҷой - ҷои ин кишварҳо ҳаводиси гӯшхарош ва мочароҳои ошuftае назми ҳаёти хонаводагиро аз ҳам пошида, пояҳои тамаддуни дунявӣ ва бе маънавиётро ба ларза даровардааст.

Мутаассифона, миллатҳои мусалмон низ бар асари барномаҳои фарҳангии пучсоз ва равандҳои арзишзудии ҳоким бар онҳо, аз ин бемориҳои иҷтимоӣ ва сабук барчидани бисоти

иффат ва покизагии хонавода ба дур намондаанд.

Вале, бо ин ҳама, ҳаҷми вуқӯи солонаи чунин пешомадҳо дар миёни мардумоне, ки аз сатҳи болои огоҳии динӣ бархӯрдор ҳастанд ва фарҳангу арзишҳои исломӣ дар он ҷо пойдоранд, ба маротиб поён мебошад, ки ин худ нишонаи бисёр равшане аз таъсири созандаи таълимоти исломӣ дар ҳаёти иҷтимоӣ хонаводагии онон ба шумор меравад.

Он чи ба сурати ҳаракатҳои сарсарӣ ва тасарруфҳои санҷиданошудае, ки аз ҷониби баъзе мусалмонон сар мезанад, набояд ба унвони тобише аз арзишҳои исломии онон ё дурахшише аз ҷавҳари имон ва ба маънои исломшиносии онҳо пазируфта шаванд, балки ин даста аз мусалмонон аз Ислом ҷуз ном ва аз андӯхтаҳои фарҳанги исломӣ ҷуз ёди бузургон, чизе надоранд.

Ростӣ, боъиси сарафкандагист, ки имрӯз мардуми ҷаҳон ба сӯи Мирриху Муштарӣ рӯй ба парвоз ниҳодаанд ва каронаҳои дурдасти осмони бекаронаро дар ҳоли дарнавардидан ҳастанд, дар асное, ки мусалмон аз дарки оддитарин муқаррароти исломӣ ва шинохти равшантарин дастовардҳои азими тамаддуни Ислом очизу ноогоҳ мебошад. Аз ин ҳам хиҷолатбортар он аст, ки мардуме бо ин ҳол худро ворисони барҳаққи бузургмардони гузаштае медонанд, ки барои асрҳо пеш аз дигарон «аз қабри гили сиёҳ то авҷи Зӯҳал, ба ҳалли тамоми мушкилоти гетӣ даст ёфта буданд».

Аз дидгоҳи Ислом меросрасии маънавӣ ва ворисии ормонӣ бар пояи забон ва аз тангнои сулолаҳои қавмию наҷодӣ арзёбӣ нашуда ва як

чунин даъвоеро аслан қабул надорад, балки Ислом ворисони ҳақиқӣ ва соҳибони аслии гузаштагони некном, ҳамон посдорони арзишҳои маънавӣ, ҳомиёни андӯхтаҳои фикрию фарҳангӣ ва идомадиҳандагони роҳи масири тақомули онҳоро медонад. Ин ворадагони пӯё, ки дар ҳифзу тақомулбахшии дастовардҳои гузаштагон марзу банде намуноносанд, ҳамон зӯбдагон ва ҳимматгумордагони қавму миллатҳои гуногун ҳастанд, ки дар ҳар даври замоне зӯхур менамоянд.

Вақте яҳудиёну насронийн ин даъворо бардоштанд, ки мо ворисони Иброҳим (ӯ) ҳастем ва Иброҳим (ӯ) низ яҳудӣ ва ё насронӣ буд, Худованд ин пиндор ва тасаввури хатои онҳоро ба бодии интиқод қашида, меъёри шинохти ворисони ҳақиқиро дар чунин ҳолатҳо барои бандагони мӯъминаш бино мегузорад, он ҷо, ки Қуръони қарим мефармояд:

إِنَّ أَوَّلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ
ءَامَنُوا^١

Беҳтарин ва наздиктарини мардум ба Иброҳим (ӯ) ҳамонҳое буданд, ки аз ӯ пайравӣ намуданд ва ин Паёмбар (с) - Паёмбари Ислом - ва касоне ҳастанд, ки дар қанори ӯ имон овардаанд.¹

Яҳудиён, ки худро дунболаи насли Иброҳим (ӯ) медонистанд, даъво ва пиндори бебунёди худро аз дидгоҳи наҷоди қавмӣ матраҳ мекарданд. Насронийн бошанд, маслаки худро дунбо-

лаи дини поки Иброҳим ба қалам дода, он пиндори эътиқодии худро бо ҳамин биниш шакл бахшида буданд.

Вале ҳамин ки онҳо аз дини илоҳӣ ва арзишҳои имонии паёмварони худ, ки дунболаи дини поки Иброҳим (ӯ) ба ҳисоб меоянд, ба бороҳа афтоданд ва ба таҳрифу (нодурустсозӣ) беранг сохтани арзишҳои имонӣ ва ворона (чаппа) нишон додани таърихи мароҳили гуногуни ҳаёти башарият, аз ҷумла паёмбарони илоҳӣ даст ба қор шуданд, бо ҳамин аз қилки ворисони ҳақиқат ва соҳибони ойини поки иброҳимӣ ҳазф (партофта) гардиданд.

КИТОБИ НИКОҲ

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ
بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

Яке аз нишонаҳои (қудрат ва ҳикмати)

¹ Сураи Оли Имрон, 3: 68.

Худо он аст, ки барои шумо аз худатон ҳамсароне офаридааст, то ба сӯи онҳо ором гиред ва дар миёни шумо маваддат (муҳаббат) ва раҳмат (дилсӯзи)-ро ниҳодааст. Албатта, дар ин (кор) барои мардуме, ки тафаккур намоянд, оятҳои (равшане) вучуд дорад. (Сураи Рум, 21).

Расули Худо (с) мефармояд: *«Комилтарини мӯъминон аз рӯи имон хушрафтортарини онҳост ва беҳтарини шумо хушрафтортарини шумо бо занонашон мебошанд»*. (Сунани Тирмизӣ, 1162).

Фасли аввал

Хулоса ва моҳияти никоҳ аз дидгоҳи Ислом

Дар мавзӯи никоҳ ё худ бинои занонашавҳарӣ дар ҳазонаи азими фарҳангӣ ва қонунгузориҳои Ислом, ба маҷмӯаи муқаррарот ва раҳнамоиҳое бармехӯрем, ки пойдевори бинои ҳаёти занонашавҳариро аз нахустин лаҳзаҳои шаклгирӣ, интиҳоби қуфви муносиб ва ҷуфти шоиста, то марҳалаҳои ниҳой ва сояфкан гардидани гунбади хонавода бар сари зану шавҳар, зери пӯшиш

қарор додааст.

Аз ҳамон қадамҳои аввал барои ҳарчи муваффақтар сурат гирифтани интиҳоби ҳамрадиф ва ҳамроҳи ҳаёти хонаводагӣ, ба як силсила меъёрҳои дучор меоем, ки инсон бо риёяи онҳо метавонад худро аз пешомадҳои пешгӯиношудае дар амон нигоҳ дорад.

Дар барқарорӣ ақд низ мушаххасот, шартҳо ва бастабандиҳое гузошта шудааст, ки бе риёяи он ақд баста намегардад, ҳамчун сурати доду қабул, ҳузури ду шохид ва дар ғӯшраси онҳо баргузор гардидани маросими доду қабул (ақд). Ҳар сурати занонашавҳарӣ ва робитаҳои пайвандиҳандае, ки берун аз ин муқаррарот анҷом бигирад, фосид ва бепоя мебошад.

Аз як сӯ, шарияти Ислом ба хоҳири ғамхорӣ, шинохти ҳассосият ва раҳнамоии лаҳзаҳои бетаҷрибагии ҷавон дар коргоҳи зиндагӣ ва давраи хомии фикри инсон тозаворид ба арсаи ҳаёти хонаводагӣ, асли сарпарастӣ ва бунёди валигиро бино ниҳодааст, то писару духтарро аз ҳамон даврони хурдсолӣ қадам ба қадам то марҳалаҳои рушди фикрӣ ва расиши балоғат зерин назорат ва мавриди роҳнамоӣ қарор диҳанд... то онҳо дар ниҳоят ҳаётдида шуда, барои як бор ҳам бошад, дар баҳри таҷрибаҳои зиндагӣ шиновар гарданд.

Аз сӯи дигар, озодиҳо ва ҳаққи интиҳоби ҷуфтро барои писару духтар мавриди таъкид қарор додааст. Писару духтари наврас ва хурдсол, ки ҳанӯз аз зиндагии худ таҷрибаи кофие наандӯхтаанд, ниёзи домангире ба роҳнамоиҳо ва назорати лаҳза ба лаҳзаи сарпараст ва валии худ доранд ва ҳамин ки ба синни рушду балоғат расиданд, дигар ба андозае аз таҷрибаи рӯзгор

баҳра гирифтаанд. Ин ҷост, ки ҳаққи интихоби ҳамсар комилан ба ҳуди онҳо интиқол меёбад ва барои валӣ танҳо нақши роҳнамоӣ ва насихат боқӣ мемонад, на ҳаққи тасмимгирӣ.

Вале бо бардоштани қадами дигаре, ки камар бастан ба ҳаёти зановавҳарӣ аст, дигар зан шавҳардида ва дорои таҷрибаи кофӣ ба шумор меояд ва валӣ дар интихоби вай ҳаққи эътирозе ҳам надорад.

Агар ҳуқуқи тасмимгирӣ ва сарпарастӣ барои писару духтари хурдсол, умуман, аз салоҳиятҳои валӣ ба шумор ояд, ки аз маҳдудтар будани ихтиёрооти амалии онҳо то андозае хабар медиҳад, пас аз расидан ба синни балоғат ва рушди фикрӣ ҳуқуқи валӣ ҳарчи костатар ва ихтиёроту салоҳиятҳои писару духтар пурра мегарданд. Вале пас аз ин ҳам ҳаққи роҳнамоӣ ва насихат барои валӣ маҳфуз мемонад, то дар сурати ба фиреб афтодани духтару писар дар интихоби ҳамрадифи шоиста ва куфви ҳамсанг, ба кӯмак ва ислоҳи онҳо бархезад.

Дар бораи маҳр низ Ислом роҳи ҳарчи муносибтар ва фарогири ҳолатҳои фақру бенавоӣ ва дороию бениёзии табақаҳои гуногуни мардумро пешкаш намудааст. Барои дуруст гардидан ва ҷанбаи шаръӣ пайдо кардани ақди зановавҳарӣ камтарин миқдори маҳрро, ба ҳаҷми даҳ дирҳам, муайян намуда, барои ҳадди болои он марзе муайян накардааст.

Даҳ дирҳам ба як миқдор тилло (бештар аз чаҳор грамм) баробар мебошад. Ин миқдор поёнтарин меъёри тавоноӣ ва марзи қудрати эҷоди як хонаводаи фақиронаро нишон медиҳад, Ва дар сурате, ки шахсе ба андозаи чаҳор- панҷ грамм

тилло пулу дорой надошта бошад, дар ҳақиқат, чунин одаме поёнтар аз марзи фақру тангдастӣ ба сар мебарад.

Дар он ҳолат инсон на ба додани маҳр ва на ба баровардани ниёзҳои зиндагӣ (нафақа) қодир мебошад. Иқдом ба бинои хонавода бо чунин дасти тухӣ, на танҳо мушкилофарин аст, балки худ, нашнохтан ва сарфаҳм нарафтан ба моҳияти зиндагӣ ба шумор меравад. Худованд дар ин бора мефармояд:

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

«Онҳое, ки имконоти издивоҷро надоранд, бояд, то он замоне, ки Худо онҳоро аз фазли худ бениёз гардонад, иффат ва покдоманӣ намоянд».¹

Ҳамин аст, ки бархе аз имомони фикҳӣ ва донишварони исломӣ аввал сару сомон бахшидан ба вазъи зиндагӣ ва сипас бунёди хонаводаро тавсия намудаанд.²

Аз дигар ҷониб, Ислом, ҳарчанд барои ҳадди болои маҳр дар ҳолати рафоҳияту бениёзӣ марзе таъйин накардааст, вале аз фармоишоти Паёмбари Ислом (с) ва равиши амалии бузургони пешин бармеояд, ки Ислом ҳамчунин бо гаронмахрӣ рӯи хуше надорад, зеро он (гаронмахрӣ),

¹ Сураи Нур, 24: 33.

² Ҳазрати имом Абӯханифа (р.х) дар зимни тавсияҳо ва насихатҳои, ки хитоб ба бузургтарин шогирд ва ёри худ Абӯюсуф - Яъқуб ибни Иброҳим – фармудаанд, мегӯяд: “Пеш аз таъмини заруриёти зиндагӣ ва мояхтоҷи зан, издивоҷ накун. Аввал, илм биомӯз, дуюм, худро аз назари молӣ таъмин намо ва он гоҳ издивоҷ кун”. (Пажӯҳише дар бораи имомони аҳли суннат. с. 23).

маҳрумият ва аҷзи наслҳои ҷавони ҳар миллате-ро аз бунёди ороми хонавода ва ҳаёти заношавҳарӣ дар пай дорад.

Паёмбари Худо (с) мефармояд: **«Бобаракаттарин ва ё беҳтарин занон ҳамон заноне мебошанд, ки маҳрашон камтар бошад»**.¹

Аз назари шариъати Ислом бурузи (рӯй додан) бисёре аз мушкилоти ҳалнопазири иҷтимоӣ, фасод ва таназзули ахлоқӣ ва дар ниҳоят, уфт (таназзул)-и маънавию фарҳангии ҷомеа аз ҳамин вазъи ошуфтаи ҷисмонӣ - равонии наслҳои ҷавон сарчашма мегирад.

Қуръони карим се чизро муҳимтарин фалсафаи ҳаёти заношавҳарӣ ва асоси тамоми хушиҳои зиндагӣ дар хонавода мегӯяд. Чи тавре дар ояти 21-уми сураи Рум меҳонем, яке аз нишонаҳои қудрат ва осори ҳикмати Парвардигор дар офариниши ҷинси зан он аст, ки мард бо ҳамзистӣ дар канори вай оромиши ҳамаҷонибаи худро пайдо намояд ва барои таҳаққуқи ормонҳои зиндагӣ дар ҳаёти яқояи онҳо Худованд дар миёнашон муҳаббат ва дилсӯзиро ниҳодааст.

Пас таҳаққуқ ёфтани ин се чиз: оромиш, муҳаббат ва дилсӯзӣ дар зиндагонии муштаракӣ зану шавҳар муҳимтарин ҳадафи бинои хонавода аз дидгоҳи Қуръон мебошад. Бинобар ин, бар фази хонавода ва ҳаёти оилавии зану шавҳаре ин се чиз сояфкан набошад, умуман, дар он муҳимтарин ҳадафи бинои хонавода таҳаққуқ наёфтааст ва дар он муҳит рӯй додани ҳар нохуши аз

¹ Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 4034, ҷ. 9, с. 342. Мустандаки Ҳоким, 2732, ҷ. 2, с. 194. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Сунани Куброи Байҳақӣ, 14705, ҷ. 11, с. 10. Муъҷамулкабир, 11100, 11101, ҷ. 11, с. 65.

имкон дур нест.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ

بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

«Ва яке аз нишонаҳои (қудрат ва осори ҳикмати) Худо он аст, ки барои шумо аз худатон ҳамсароне офарид, то ба сӯи онҳо ором гиред ва дар миёни шумо маваддат ва раҳмате ниҳод. Албатта, дар ин (кор) барои мардуме, ки тафаккур намоянд, оятҳои (равшане) вуҷуд дорад».¹

Барои ба даст овардани ин маънои зиндагӣ ва ҳадафи бинои оила бояд ба тамоми муқаррароти ҳуқуқӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва тавсияҳои шариъат дар ин бора амалан таваҷҷӯҳ дод.

Аҳкоми никоҳ ё заношӯӣ

Дар шариъати муқаддаси Ислом издивоҷ (оиладоршавӣ) дар сурати доштани қудрати молӣ ва ғалабаи шахват воҷиб аст. Паёмбари акрам (с) фармудааст: **«Никоҳ аз ҷумлаи суннатҳои ман аст ва касе ба суннати ман амал нанамояд, аз ҷумлаи умматони ман нест»**.²

¹ Сураи Рум, 30: 21.

² Сунани Ибни Моҷа, 1846. Дар Саҳеҳи Бухорӣ дар зимни ҳадиси муфассале омадааст:

«менамоям. Пас касе аз суннати ман рӯй гардонад, аз (уммати) ман нест». (Саҳеҳи Бухорӣ, 5063).

Ба ин маъно ҳадисҳои дигаре низ аз Паёмбар (с) ворид шудааст. Аз ҷумла, мефармояд:

«пайравӣ намояд, аз ман аст ва никоҳ яке аз суннатҳои ман аст». (Мусаннафи Абдулраззоқ, 10379, ҷ. 6, с. 169).

Яъне барои баровардани ниёзҳои фитрӣ ва хостаҳои табиӣи инсон Паёмбар (с) роҳи машруъ ва мутаъодилеро поягузорӣ намудааст, ки башариятро ҳам аз васвасаҳои гӯшанишинӣ, зиёнҳои гуногунҷанбаи ҳаёти беҳонавода ва ваҳшатҳои танҳои раҳо месозад ва ҳам аз ҳар гуна беиффатӣ, тардоманӣ ва лаззатҷӯиҳои номашруъ ниғаҳ медорад.

Пас касе дар бароварда сохтани ниёзҳои фитрӣ ва майлҳои ҷисмонӣ нафсонӣ худ аз равиши муътадил ва дурусти он Ҳазрат (с) пайравӣ нанамояд ва ё бо паймудани маслакҳои хилофи фитрат, аз посухи мусбати ин ҷанбаи ҳаёти инсон чашмпӯшӣ намояд, чунин инсоне аз роҳи дуруст ва суннати зебӣ, ки он Ҳазрат (с) бино ниҳодааст, берун ва бенасиб мондааст.

Ҳамзамон он Ҳазрат (с) аз танҳо зистан ва канорагирӣ аз издивоҷ наҳй намудааст. Аз Самура ривоят шудааст, ки: **«Паёмбар (с) аз табатул (безанӣ ва танҳои) наҳй намудааст»** ва ровии ҳадис, Қатода: **«Ва дар ҳақиқат, пеш аз ту паёмбароне фиристодем ва барои онҳо ҳамсарон ва насле гардонидем** (ояти 38-уми сураи Раъд)-ро тиловат кард». ¹ Яъне издивоҷ яке аз суннатҳои паёмбарон мебошад. ²

Ҳамчунин мефармояд: **-и маро дӯст до-рад, аз суннати ман пайравӣ намояд ва яке аз суннатҳои ман никоҳ мебошад».** (Мусаннафи Абдурраззоқ, 10378, ҷ. 6, с. 169. Сунани Куброи Байҳақӣ, 13736, ҷ. 10, с. 235).

¹ Сунани Тирмизӣ, 1082. Сунани Насоӣ, 3214. Сунани Ибни Моча, 1849.

² Дар ривояте омадааст, ки: **а-рон мебошад: ҳаё, хушбӯӣ задан, мисвок кардан ва никоҳ».** (Сунани Тирмизӣ, 1080).

Дар яке аз фармоишоти дигари худ он Ҳазрат (с) ба нуктаи муҳимме ишора фармудаанд: **«Шахсе, ки издивоҷ менамояд, аз се ду ҳиссаи дини худро дар амони Худованд даровардааст».** ¹ Зеро аз як ҷониб, ҳадафи асосии издивоҷ ҳифзу нигоҳдории иффат ва покдомани марду зани мусалмон аст ва аз ҷониби дигар, ба вучуд омадани фарзандон ва насли солеҳ мебошад. Чунинчи, Паёмбари Ислом (с) мефармояд: **«Издивоҷ намоед, то насли мусалмонон зиёд шавад, зеро рӯзи қиёмат ба бисёрии умматонам ифтихор хоҳам кард».** ²

Ҳифзи иффат ва покдомани мардум яке аз муҳимтарин мақсадҳои Ислом аст. Қуръони карим мефармояд:

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ

«Бигӯ: Парвардигорам тамоми зиштиҳо (ва бебандубориҳо)-ро, чӣ ошкор бошанд, чӣ пинҳон, ҳаром гардонидаст...». ³

Дар сурате марду зане дар кори издивоҷ саҳлангорӣ намоянд, имкон дорад - Худо накунад - муртакиби амали қабеҳи зино шаванд ва меваи умри худро барбод диҳанд ва дигар пардаи иффат дарида хоҳад шуд.

¹ Дар ривояти дигар омадааст: **нисфи имонашро комил гардонидаст. Пас дар нисфи дигараш Худоро тақво намояд».** (Муъҷамулавсат, 7647, 8794, ҷ. 7, 8, с. 382, 394). Яъне издивоҷ кардан бандаро дар ҳифзи иффат ва комил гардидани имонаш кӯмак менамояд.

² Сунани Абудовуд, 2050. Сунани Насоӣ, 3228. Сунани Ибни Моча, 1846. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 4028, ҷ. 9, с. 338. Мустандақи Хоқим, 2685, ҷ. 2, с. 176.

³ Сураи Аъроф, 7: 33.

Донишмандони ғайриисломӣ пас аз қарнҳо мутолиъаву талош ва чашидани талхтарин самароти бебандуборию фаҳшо дар ҷомеаҳои ба истилоҳ мутамаддини худ, имрӯзҳо эъҷози (мӯъҷиза будани) фармоиши Паёмбари акрам (с)-ро, ки фармуд: **Амали зино баракатро аз умр мебарад**, пай бурдаанд. Зеро шахси зинокор бар иловаи чашидани таъми муҷозоти (ҷазо) шаръӣ, дар ҳолати даст задан ба амали зишти зино, имони худро аз даст медиҳад ва дар он ҳолат имон аз дилаш хориҷ мегардад.¹

Ҳамчунин, бар касе пӯшида нест, ки шахсони зинокор гирифтори бемориҳои гуногуне мешаванд, ки ин ҳамон рафтани баракат аз умри онҳо аст. Агар чанд рӯзе ҳам зинда бошанд, зиндагӣ-шон бадтар ва фалокатбортар аз марг аст ва бешак, рӯзи қиёмат дар пешгоҳи Парвардигорашон рӯсиёҳ хоҳанд буд.

Лозим ба ёдоварист, ки мавзӯҳои никоҳ, талоқ, идда, нафақа, мерос ва..., бахши аҳволи шахсии қонуни маданияи Исломо ташкил медиҳанд.

Масоили никоҳ

Худованд мефармояд:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Паёмбар (с) дар он мефармояд:

занад ва ӯ мӯъмин бошад...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2475, 5578, 6772, 6809, 6810. Саҳеҳи Муслим, 200 (57)-100, 201 (...)-104. Сунани Ибни Моҷа, 3936.

بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

«Яке аз нишонаҳои (қудрат ва осори ҳикмати) Худованд он аст, ки аз навъи худатон барои шумо ҳамсароне офаридааст, то дар канори онҳо сукунат ва оромиш пайдо кунед ва дар миёнатон дӯстию (муҳаббат) ва (дилсӯзию) раҳмат ба вучуд овардааст».¹

Ҳикматҳои маънавӣ, равонӣ ва иҷтимоии никоҳ зиёд мебошанд.

Аз ҷумла никоҳ:

а) Заминаи бақо ва идомаи насли одамро фароҳам месозад.

б) Ниёзи фитрӣ ва майли табиъии марду занро барои ишбоъ ва сер намудани ғаризаҳо ва майлҳои ҷисмии яқдигар аз роҳи машрӯъ посух медиҳад.

в) Ҳамкорӣ ва шинохти масъулияти зану мардро барои нигоҳдорӣ ва тарбияти фарзандон ба вучуд меоварад.

г) Равобити миёни марду зан, бар асоси риъояи ҳуқуқ ва анҷоми масъулият дар ҷаҳорҷӯбаи се асли: «оромӣ», «дӯстӣ» ва «дилсӯзӣ» ва ё ба таъбири Қуръон «сукунат, маваддат ва раҳмат» танзим мешавад.

д) Дар инсон эҳсоси масъулият ва талошу пӯёӣ дар роҳи таъмини заминаҳои рафоҳияти зиндагӣ барои хонавода ба вучуд меоварад ва пояҳои шахсияти иҷтимоӣ ӯро таҳким мебахшад. Хулоса, хонавода барои парвариши ҷанбаҳои гуногуни шахсияти фард мактаби амалӣ ва сайқалдиҳандаи зарфиятҳои фитрии ӯ мебошад.

¹ Сураи Рум, 30: 21.

ж) Хонавода зинаи болотар ва пайванди миёнаи фард ва ҷомеа мебошад. Бинобар ин, ворид шудан ба ҳаёти оилавӣ рӯҳиёти иҷтимоӣ ва таҷрибаи мушоират бо мардумро амалан дар шахсияти ӯ тақвият мебахшад.

Ҳолатҳои издивоҷ

Издивоҷ ва хонадор шудан се ҳолат дорад:

1. Ҳолате аст, ки издивоҷ кардани шахс дар он воқиб ва зарур мебошад. Ин дар вақти саҳт бедор шудани майлҳои шахсонӣ ва ғаризаҳои ҷисмӣ вай ба ҷинси муқобил мебошад. Зеро дар ин ҳолат, агар издивоҷ нанамояд, ба яқин, ангеаҳои бедоргаштаи шахсонӣ ўро ба ҳаром ва зино гирифтӣ мегардонанд. Издивоҷ кардан дар ин ҳолат воқиб мебошад ва он ҳам ба шарте имкони барпо намудани оилаеро аз лиҳози иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дошта бошад.

2. Дар шароити табиӣ ва дар ҳолати эътидоли ангеаҳои шахсонӣ ва майлҳои ҷисмӣ дар инсон, вақте заминаҳои бунёди хонаводае фароҳам бошанд, издивоҷ кардан суннат аст.

3. Дар сурате шахс барои бинои хонавода ва ба дӯш гирифтани бори масъулияти зиндагӣ омода набошад ва ба яқин ва ё гумони ғолиб бидонад, ки наметавонад ҳадафҳои бинои хонаводаро барои худ ва ҳамсараш таҳаққуқ бахшад ва ё аз худ бовар дошта бошад, ки издивоҷ сабаби ҷавру зулми ҳамсараш ва поймол намудани ҳуқуқҳои яқдигар мегардад, дар ин ҳолатҳо издивоҷ барои вай макрӯҳ ва ҳаром мебошад.

Фасли дуюм

Рукнҳои никоҳ

1. **Ҳузури валӣ ва сарпараст:** Зану марде, ки ҳанӯз аз валӣ ва сарпараст бениёз нагашта бошанд, яъне аз назари хурдсолӣ ва ё норасоии фикрӣ (ноқисулақлӣ) ҳанӯз ҳуқуқи мустақиллона зистан ва дигар салоҳиятҳои ҳуқуқии худро соҳиб нагашта бошанд, ҳузури валӣ ва сарпарастии онҳо барои дуруст гардидани ақди никоҳ шарт ва зарурӣ мебошад. Паёмбари Худо (с) мефармояд: **«Никоҳ дуруст намегардад, магар бо ҳузури валӣ»**.¹

2. **Ҳузури ду шохид:** Дар маросими ақд ҳузури ҳадди ақал ду нафар шохид шарт аст.² Шохидҳо низ бояд дорои хусусиятҳо ва шартҳои зерин бошанд, то шаҳодати онҳо пазируфта шавад:

а) Шумораи онҳо - ду нафар мард бошанд ва ё як мард ва ду зан.

б) Мусалмон бошанд.

в) Одил ва парҳезгор бошанд. Меъёри адолати шахс он аст, ки аз гуноҳони кабира ба кулӣ

¹ Сунани Абудовуд, 2085. Сунани Тирмизӣ, 1101. Сунани Ибни Моҷа, 1881.

² Имом Тирмизӣ дар боби: Никоҳ бе шохидон дуруст намешавад», овардааст: *Амал бар ҳамин асл аст дар назди аҳли илм аз саҳобагонӣ Паёмбар (с) ва пас аз онҳо тобиъин ва ғайрашон. Онҳо (ҳама) гуфтанд: Ҳеҷ никоҳе дуруст намегардад, магар бо ҳузури шохидон (ва) дар ин (амр) ихтилофе надоранд*. (Сунани Тирмизӣ, китоби никоҳ, боби 16, с. 463). Ҳамчунин ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) фармуд: **«бо баййина (хуччат)»**. (Сунани Тирмизӣ, 1104). Ҳамон шохидон хуччати он мебошанд.

дурӣ намояд ва гуноҳони сағираро низ аксаран анҷом надихад. Шаҳодати (гувоҳии) одамони зиннокор, шаробхор ва рибохор ҷоиз нест.

3. Сиғаи ақд: Ҳамон тавре баён хоҳад шуд, сиғаи ақд бояд бо калимаҳои махсусе, ки бавучудоварандаи ин қарордод мебошанд ва ба замони гузашта (мозӣ) далолат мекунанд, сурат бигирад, на бо калимаҳои замони оянда, ки ифодагари ҷумлаи хабарӣ ва навъе ваъда мебошанд.

Одоб ва суннатҳои никоҳ

1. Хостгорӣ: Дар маросими хостгорӣ беҳтар аст одамони бодӣёнат ва парҳезгор ширкат намоёнд ва маросими хостгориро бо номи Худованд ва ҳамду санои ӯ оғоз кунанд. Аз омехтани мардону занони номаҳрам мумониъат ба амал оваранд.

2. Арӯсӣ: Дар маросим ва ҷашни арӯсӣ омода намудани таъом ва даъвати хешону дӯстон ва камбағалон мустаҳаб аст.¹ Аммо иштирок наму-

¹ Ривоят шудааст, ки:

Расули Худо (с) омад, дар ҳоле, ки бар ӯ (нишонаи хурсандӣ ва) сафедие дида мешуд. (Паёмбар (с) пурсид: Ин нисонаи чист? Ҷӯро хабар дод, ки бо зане аз ансор издивоҷ намудааст. Боз аз вай пурсид: Чӣ қадар ба наздаш бурдӣ, яъне чӣ қадар маҳр додӣ? Гуфт: Ба вазни як дона тилло. Он Ҳазрат (с) фармуд: Бо ғӯсфанде ҳам бошад, валима (тӯй) кун». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2049, 5153, 5167. Сунани Насой, 3351).

Аз маҷмӯи аҳодис, иршодот ва амалкардҳои Расули Худо (с) бармеояд, ки додани тӯе барои издивоҷ ва даъвати баъзе одамон ба он аз ҷумлаи суннати он Ҳазрат (с) мебошад, вале куштани ғӯсфанд ва умуман, забҳ кардани чорвое зарурати воҷибӣ надорад, балки мешавад онро бо ҳар навъ таъом ва хӯрише барпо намуд.

дани даъватшудагон дар ҷашн, агар корҳои хилофи шаръие дар он сурат нагирад, воҷиб мебошад.

3. Ҳамчунин хуб аст, ки хешону дӯстон ва дигар даъватшудагон барои хушбахтиву саъодати ду ҷуфтшаванда дуҳои хайр ва орзуҳои нек намоёнд. Паёмбар (с) вақте шахси нав издивоҷкардаеро табрик мекард, дар ҳаққаш дуҳо мекард: «Боракаллоҳу лака ва борака ҷалайкаи ва ҷамаъа байнакумо фил хайри» (Худо ин корро бароят муборак гардонад ва бар ту дар он баракат ниҳад ва шуморо бо хайр гирд оварад).¹

Ҳуқуқ ва масъулиятҳои дучонибаи зану шавҳар

Хонавода руқни асосии ҷомеа мебошад. Агар он ислоҳ шавад, тамоми ҷомеа ислоҳ мешавад. Бинобар ин, Ислом таваҷҷӯҳи зиёде ба хонавода додааст ва бар зану мард масъулиятҳои дучониба ва вазифаҳои умумиеро воҷиб гардондааст, ки риёояи онҳо саъодату хушбахтӣ ва муҳити солими хонаводаро таъмин менамояд.

Ислом хонаводаро муассисаи хурде медонад, ки аз ду нафар (марду зан) бино ёфтааст ва мард масъулияти сарпарастӣ, пешбурд ва ҳифозати онро бар ӯҳда дорад. Қуръони карим мефармояд:

¹ Сунани Абудовуд, 2130. Сунани Тирмизӣ, 1091. Сунани Ибни Моча, 1905. Дар Саҳеҳи Бухорӣ омадааст, ки Паёмбар (с) ба Абдуррахмон гуфт: *бароят муборак гардонад. Бо ғӯсфанде ҳам бошад, тӯй кун».* (Саҳеҳи Бухорӣ, 5155).

الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ
وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالْصَّالِحَاتُ قَنِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا
حَفِظَ اللَّهُ

«Мардон бар занон сарпарастанд (ва дар ҷомеаи кӯчаки хонавода ҳаққи раҳбарӣ доранд ва ҳифзу нигоҳбонии занон бар ӯҳдаи онҳост), ба он хотир, ки Худованд (барои ҳифзи низоми ҷомеа ва танзими хонавода, мардонро дар баъзе сифатҳо бар занон бартарихое бахшидааст) ва баъзеро бар баъзе фазилат додааст. Ҳамчунин барои он, ки (маъмулан мардҳо ранҷ мекашанд) ва аз моли худ (барои хонавода) ҳарч менамоянд. Пас занони солеҳа онҳое ҳастанд, ки фармонбардори (амрҳои Худо ва мутеъи гуфтаҳои шавҳарони худ) буда, ҳифзкунандаи асрори (заношавҳарӣ) мебошанд, зеро Худованд ба ҳифзи он (асрор) дастур додааст».¹

Масъулиятҳои шавҳар

Аз нигоҳи Ислом зан ҳуқуқи зиёде бар шавҳари худ дорад. Ояти зерин асоси ҳуқуқи занонро дар ҳаёти оилавӣ ташкил медиҳад:

وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ

«(Занон) ба монанди масъулиятҳо ва ҳуқуқҳои, ки бар онон аст, ба таври шоиста ҳуқуқе ҳам бар (ӯҳдаи мардон) доранд».²

¹ Сураи Нисо, 4: 34.

² Сураи Бақара, 2: 228.

Бахше аз ҳуқуқҳои занон бар шавҳаронашон

1. Таъмини ҳӯроку пӯшок ва ҷои хобашон ба сурати шоиста ва муносиб ба ҳоли ҳардуяшон.

2. Анҷоми робитаҳои ҳамсарӣ дар ҳадди маъмул.

3. Риъояи ҳуқуқ ва баробарӣ дар байни онҳо, агар аз як зан зиёд дошта бошад.

4. Барои мард хуб аст, ки ба ҳамсараш иҷозат диҳад, то ба иёдати хешовандони бемораш равад, дар ҷанозаи онҳо иштирок намояд ва дигар бастагони худро хабар гирад. Албатта, вақте бар хилофи масолеҳи шаръии мард набошанд.

Масъулиятҳои зан

Мардон ҳам бар занони худ ҳуқуқҳои доранд. Худованд дар ояти зикршуда мефармояд: «Занон ба монанди масъулиятҳои, ки (дар баробари шавҳарони худ) доранд, онҳо низ бар мардон ҳуқуқҳои шоистае доранд».

Бахше аз ҳуқуқҳои мард бар ҳамсараш

1. Зан бояд дар тамоми корҳо аз шавҳараш итӣъат намояд. Албатта, корҳои, ки дар онҳо гуноҳ ва нофармонии Худованд набошад ва корҳои, ки аз тобу тавонаш берун набошанд.

2. Зан бояд мол, хона, номус ва ҳайсиати шавҳарашро ҳифз намояд. Бе ризоят ва огоҳии ӯ аз хона хориҷ нашавад.

3. Зан дар сурати зарурат ва дархости шавҳар ҳамроҳи вай ба сафар биравад.

4. Зан бояд ба хостаҳои фитрӣ ва ниёзҳои машруъӣ шавҳар посухи мусбат диҳад.

5. Вақте шавҳар дар хона ҳузур дошта бошад ва мусофир набошад, зан бе иҷозати вай наметавонад рӯзаи нафлӣ бигирад.¹

6. Фарзандонашро ба хубӣ тарбият намояд ва дар ҳузури шавҳараш аз фарзандонаш нороҳат ва ғазабонӣ нашавад. Онҳоро дашном надихад ва дар ҳаққашон дуъои бад накунад, зеро ин корҳо боъиси нохушӣ ва ранҷиши шавҳараш мешаванд.

7. Бо падару модар ва хешону наздикони шавҳараш хуш бархӯрд намояд, зеро зане, ки бо падару модар ва наздикони шаҳараш бадӣ ва муъомилаи бечо менамояд, дар ҳақиқат, ба шавҳараш бадӣ кардааст.

Тафсили мавзӯи никоҳ

1. Зан ба воситаи ақди никоҳ барои мард ҳалол мегардад. Бинобар ин, аз назари шарияти Ислом ҳамин ки барои мард ҳалол гардид, онҳо ҳақ доранд аз якдигар коми васл ва ҳар навъ хушиҳоро бичӯянд, ба ҷуз ҷимоъ кардан аз роҳи ақиб, ки ҳароми маҳз аст.

2. Ақди никоҳ паймони дучонибае аст, ки бояд аз тарафи марду зан ва ё вакили (намоянда) онҳо, дар ҳузури на кам аз ду нафар шоҳид, эрод ва баста гардад. Зан: **Худро ба никоҳи ту да-**

¹ Инҳо бахши андаке аз ҳукукҳо ва масъулиятҳои дучонибаи зану шавҳар бар якдигар мебошанд. Зикри ҳамаи онҳо ба тафсил ҷои дигар ва навиштаи ҷудогонае меҳаҳад.

ровардам ва мард: **Қабул кардам**, бигӯянд.¹

Ё масалан, вакили зан бигӯяд: **Фотима, духтари фалониро ваколатан ба никоҳи доимӣ ва ақди ҳамешагӣ ба муваккили (вакил-кунанда) ту (намояндаи мард) додам.** Вакили мард бигӯяд: **Фотима, духтари фалониро ба никоҳи доимӣ барои муваккили худ Аҳмад қабул кардам.** Ё аз як тараф ин корҳоро вакил иҷро намояд ва аз тарафи дигар ҳуди ақдшаванда ҳузури шахсӣ дошта бошад.

3. Сиға (шакл)-и феъли ду калимаи иҷоб (пешниҳод) ва қабул бояд ба замони гузашта далолат намоянд, мисли ин, ки шахсе бигӯяд: **Духтари худро ба никоҳи ту додам** ва ҷониби дигари қарордод **қабул кардам** бигӯяд. Ё ин, ки калимаи яке шакли мутолиба ва дархостро дошта бошад, мисли ин ки мард бигӯяд: **Духтари худро бо никоҳ ба ман бидеҳ** ва ё **эй зан, худро ба никоҳи ман дарор.** Падари духтар ё ҳуди зан бигӯяд: **Ба никоҳи ту додам.** Ин калимаҳо агар аз тарафи ҳар яке аз вакилони марду зан ҳам дар ҳузури ду шоҳид ба забон оварда шаванд, ақд саҳеҳ ва баста мегардад.

4. Хондани хутбаи никоҳ, ки фарогири ояту ҳадис ва ҳамду санои Худованд аст, аз тарафи як шахсияти донову фаҳмида мустаҳаб аст.

5. Як нафар метавонад дар як вақт вакили

¹ Ҳарчанд никоҳ паймони дучонибае дар миёни марду зан мебошад, вале он на дар сатҳи муқаррарии дигар қарордодҳои дучониба аст, балки Қуръони карим онро мисоқи муҳкам ва паймони устувор номидааст, он ҷо, ки мефармояд: **қдигар (бо маҳрамонатарин сурат муъошират ва) наздикӣ намудед ва (илова бар ин) аз шумо паймони сахте гирифтаанд.** (Сураи Нисо, 21).

марду зан ҳар ду шавад ва онҳоро ба ақди никоҳи якдигар дароварад. Масалан, дар ҳузури ду шоҳид бигӯяд: **Оиша муваккилаи (вакилкунанда) худро ба ақди никоҳи Маҳмуд муваккили (вакилкунанда) худ даровардам.**

6. Агар зане ба марде иҷозат дод, ки ӯро барои хуш ақд намояд, мард метавонад дар ҳузури ду шоҳид занро ваколатан барои худ ақд намояд ва ба никоҳи худ дароварад.

7. Агар шахсе чанд духтар дошта бошад, ҳангоме, ки яке аз онҳоро ба шавҳар медиҳад, зарур аст номи вайро шахсан бигиранд.

8. Шахсе ба дигаре бигӯяд: **Духтари худ Марямро ба никоҳи ман бидеҳ ё дарор** ва ӯ бигӯяд: **Додам ва ё даровардам**, дар ин сурат, хоҳ тарафи дигари паймон (мард) бигӯяд, **қабул кардам**, ё **не**, ақди никоҳ баста мегардад.

9. Дар сурате, ки зан дар маҷлиси ақди никоҳ шахсан ҳузур дошта бошад ва ҳангоми бастанӣ паймони издивоҷ (заношавҳарӣ) (падар) бо ишора ба сӯи ӯ (зан) ба мард бигӯяд, ки **ин шахсро ба никоҳи ту додам** ва тарафи дигари қарордод (мард) гӯяд: **қабул кардам**, агарчӣ номашро набаранд ҳам, ақд баста мегардад.

10. Вале, дар сурате, ки зан дар маҷлиси ақд шахсан ҳузур надошта бошад, гирифтани номи вай ва номи падараш ва ба шарт падараш машҳур набошад, бурдани номи падарбузургаш (бобояш) лозим мебошад, то ҳозирон ва иштироккунандагони маҷлис бидонанд, ки барои кадом зан ақд баста мешавад.

11. Ақди никоҳ бояд дар ҳузури ду шоҳид, ки аз ду мард ё як мард ва ду зани оқилу болиғ ва озод иборат ҳастанд, баргузор гардад, ба шарте,

ки ҳарду шоҳид калимаҳои доду қабули тарафайнро ба гӯши худ бишнаванд.

12. Шахсе дар хилват (танҳой, бе шоҳид) бигӯяд, ки: **Духтари худ, Руқияро ба ту додам** ва ҷониби мард ҳам бигӯяд, ки: **Қабул кардам**, ё ин корро дар ҳузури чанд зан ва ё дар ҳузури як мард ба мавриди иҷро гузоранд, ин ақд саҳеҳ намешавад.

13. Дар сурате, ки ду шоҳид кофир ё хурдсол бошанд, ё як марди мусалмон ҳамроҳ бо ду зани хурдсол бошанд, никоҳ дуруст намегардад.

14. Агар духтару писари болиғе пас аз муайян сохтани маҳр бо якдигар ақди никоҳ бастанд ва баъд дар ҳузури ду шоҳид гуфтанд, ки: **Мо якдигарро никоҳ кардаем**, ин гуфтаи онҳо никоҳи нав ба шумор омада, ақд баста мегардад, зеро чун қаблан шоҳиде дар миён набуда, никоҳашон саҳеҳ нагашта ва ақд таҳаққуқ наёфтааст.

Калимаҳои, ки никоҳ бо гуфтани онҳо таҳаққуқ меёбад

Никоҳ бо лафзҳои: а) никоҳ, б) тазвиҷ, в) бахшиш, г) тамлик (ба мулки касе даровардан) ва д) садақа таҳаққуқ ва эътибори айний (қонунӣ) меёбад. Мисли ин, ки вакили зан бигӯяд: **Зайнабро ба никоҳ ё издивоҷи ту додам** ва ё **ӯро ба ту бахшидам** ва ё **туро моликаш гардонидам** ва ё **ӯро ба ту садақа кардам** ва ҷониби мард ё вакили вай бигӯяд: **Қабул кардам**.

Агар касе бигӯяд: **Фалон зан ё духтарро ба ту фурӯхта** ва мард гуфт: **қабул кардам**, никоҳ саҳеҳ мешавад, зеро аз он ҷо, ки фурӯхтани шахси озод дуруст нест, калимаи фурӯхтан маҷозан

(ба таври ғайри сарех) никоҳро ифода мекунад.

Никоҳ бо калимаҳои иҷора ё орият, мисли ин, ки шахсе бигӯяд: **Духтари худро ба иҷора ё ба орият ба ту додам** ва ҷониби мард ҳам бигӯяд: **қабул кардам**, саҳеҳ намегардад.

Яъне барои баста шудани ақди никоҳ ва қарордоди занонашавҳарӣ истилоҳот ва ибораҳои махсусе аз ҷониби шаръ ниҳода шудааст, ки ба ғайри онҳо ақд баста намегардад.

Фасли сеюм

Ҳукми сиға ё никоҳи муваққат

Никоҳи муваққат он аст, ки дар ақди никоҳ қайд намоянд, ки фалон занро барои чанд моҳе ё чанд рӯзе ва ё чанд соҳате ба никоҳи ту додам. Ин навъ никоҳро сиға ва никоҳи мутъа меноманд. Сиға ё никоҳи муваққат аз дидгоҳи Ислом бар асоси мактаби аҳли суннат ва ҷамоъат ботил ва нодуруст мебошад.

Ёдовар мешавем, ки дар ҷараёни ташаккули мавҷудият ва шаклгирии пайкари уммати Ислом анъанаҳо, расму ойини зиндагӣ ва муқаррароти иҷтимоӣ даврони ҷоҳилият марҳала ба марҳала дигаргун ва бекор карда шудаанд. Бар ҳамин асос, никоҳи мутъа ва издивоҷи муваққат низ то давраи ҷанги Хайбар идома дошт ва дар ин давра Паёмбари Худо (с) ду чизро: яке ҳамон никоҳи муваққат ва дигаре гӯшти харҳои хонагиро ҳаром ҳукм кард. Аз Алӣ (р) ривоят шудааст, ки: **«Паёмбар (с) аз мутъаи занон ва аз гӯшти харҳои хонагӣ дар замони ҷанги Хайбар наҳӣ**

намуд».¹

Қуръони карим низ дар ин бора мефармояд:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأُفُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٦٠﴾ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ

أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦١﴾ فَمَنْ أَبْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ

الْعَادُونَ

«Ва он мӯъминоне, ки фарҷҳо (шармгоҳҳо)-и худро ҳифзкунандаанд, магар бар ҳамсарон ва милки яминашон. Пас онҳо (дар ин сурат) ғайри маломатшудагонанд. (Дигар) ҳар касе аз паси ин (барои баровардани шаҳавоти худ роҳе бичӯяд), онҳо ба яқин, таҷовузкоронанд».²

Аз Ибни Аббос низ ривоят шудааст, ки: «*Никоҳи мутъа дар ибтидои Ислом ҷоиз буд..., то он, ки ин ояти сураи Мӯъминун нозил шуд. Пас ҳар гуна никоҳ (ва лаззатҷӯиҳои ҷинсӣ) ба ғайри ин роҳи машрӯъ (бар асоси ин оят) ҳаром гардидааст*».³

Гузашта аз ин, никоҳи мутъа танҳо барои

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 4216, 5115, 5523, 6961. Саҳеҳи Муслим, 3417 (1407)-29, 4981 (...)-30, 4982 (...)-32. Сунани Тирмизӣ, 1121, 1794. Сунани Насоӣ, 3365, 3366, 3367, 4345. Сунани Ибни Моча, 1961.

Баъзе ривоятҳо ҳаром гардидани онро пас аз фатҳи Макка ва ё дар ҷанги Автос меғӯянд. Шояд сабаби он чунин бошад, ки дар ҷанги Хайбар ҳукми он эълон гардида буд, вале баъзе одамон пас аз фатҳи Макка ва ё дар ҷанги Автос аз он огоҳ шуда бошанд ва ё ҳамон гуна, ки Муслим ривоят мекунад, дар он давраҳо низ барои чанд рӯзе иҷозат ва пас аз он ба таври абадӣ ҳаром гардонидани шуд.

² Сураи Мӯъминун, 23: 6-8.

³ Сунани Тирмизӣ, 1122.

одамоне, ки дар ҷанғо ширкат дошта ва муддате аз аҳли худ дур мемонданд, иҷозат шуда буд ва ба ҳолатҳои изтирорӣ бастагӣ дошт, на ҳама вақт ва барои одамони муқим. Дар Саҳеҳи Муслим аз Ибни Абуамра ривоят шудааст, ки мутъа дар ибтидои Ислом, ба монанди худмурда, хун ва ғушти хук барои касе, ки дар ҳолати изтирорӣ қарор гирад, ҷоиз буд. Пас аз он Худованд (пояҳои) динро пойдор намуд ва онро (ба таври доимӣ) мамнӯъ гардонд.¹

Никоҳи фузулӣ
(бе огоҳӣ ва ҳузури марду зани
ақдшаванда, никоҳи ғоибона)

Ба никоҳи яқдигар даровардани марду зане бе иҷозат ва огоҳии онҳо **никоҳи фузулӣ** гуфта мешавад. Никоҳи фузулӣ се қисм аст: Ё танҳо аз тарафи зан мешавад, яъне дар ғиёби зан, вайро ба никоҳи касе дармеоваранд, дар сурате, ки ӯ худ беҳабар аст. Ё танҳо аз тарафи мард мешавад, яъне дар ғиёби вай касеро бо ӯ ақд мебаранд ва ё аз ҳар ду тараф, яъне марду занеро дар сурате, ки ҳуди онҳо хабар надоранд, онҳоро ба ҳам ақд мебаранд.

Ин навъ никоҳ ба ризояти ҷониби ғоиб пас аз огоҳ гардиданаш мавқуф (вобаста) аст. Дар сурате, ки пас аз огоҳ шудан ба он розӣ гардиданд ва ба ҳукми он тан дардоданд, никоҳ дуруст ва агар не, никоҳ ботил мегардад. Яъне марду зан пас аз шунидани хабари ақдашон, гуфтанд розӣ ҳастем,

он ақд ҷанбаи шаръӣ пайдо мекунад, яъне дуруст мегардад, вале агар гуфтанд, ки **розӣ нестем**, ботил (бекор) мегардад.

Шахсе ба дигаре дастур дод, ки духтари хурдсолашро бо номи Омина барои Маҷид ақд намояд ва он шахс дар ҳузури падар ва як шоҳиди дигар никоҳро ба мавриди иҷро гузошт, ақд дуруст мешавад, зеро падар дар сурати ҳузури шахсии худ, дар ҳақиқат, ба унвони никоҳдиханда ва сарпарастии духтар ва вакил ба унвони шоҳид ҳисоб мегарданд, ки бо ҳамин ду шоҳид низ такмил меёбад.

¹ Саҳеҳи Муслим, 3429 (1407)-22.

Фасли чорум

**Занҳое, ки аз назари шаръӣ
никоҳи онҳо ҳаром аст (маҳрамҳо)**

Маҳрамҳо се қисм мешаванд:

а) Маҳрамҳои насабӣ ва онҳо ҳешовандоне мебошанд, ки ақди никоҳ бо онҳо барои ҳамеша ва абадан ҳаром аст

б) Маҳрамҳои сабабӣ ва онҳо ҳешовандоне мебошанд, ки ба сабаби издивоҷи шахс барои вай маҳрами абадӣ гардидаанд ва ё ба сабаби издивоҷи падар ва ё писараш барои вай маҳрами абадӣ гардидаанд. Ин силсилаи маҳрамҳо низ ҳамеша барои ӯ ҳаром мебошанд. Ба инҳо маҳрамҳои бо мусоҳарат (домодӣ) низ мегӯянд. Яъне аз тариқи домод шудан барояш ба вучуд омадаанд.

в) Маҳрамҳои разоъӣ ва онҳо ҳешовандоне мебошанд, ки аз тариқи ширхорагӣ барои инсон маҳрами абадӣ гардидаанд ва ақди никоҳ бо онҳо ҳамеша ва то абад ҳаром аст.

г) Маҳрамҳои сабабие, ки никоҳ бо онҳо муваққатан ҳаром ва манъ аст. Инҳо хоҳар, хола ва аммаи ҳамсараш мебошанд. Яъне, то замоне, ки ин ҳамсараш дар никоҳи ӯст, онҳо бар вай ҳаром мебошанд.

д) Маҳрамҳои сабабие, ки аз тариқи зино барои шахси зинокор пайдо шудаанд. Инҳо низ барои ӯ маҳрамҳои абадӣ гардида, барои ҳамеша никоҳаш бо онҳо ҳаром мебошад. Яъне агар шахсе бо зани бегонае зино кунад, усул ва фуруъи он

зан ба ҳамон тартибе, ки дар маҳрамҳои сабабии абадӣ зикр шудааст, барои вай маҳрам мегарданд. Мусоҳарат (домодӣ) ҳамон тавре, ки бо никоҳи шаръӣ собит мешавад, бо зино низ собит мешавад.

Мусоҳарат ва маҳрамияти сабабӣ чӣ тавре, ки аз зино собит мешавад, аз бўсидан, даст расонидан ва ба фарҷи зани бегонае нигоҳ кардан, агар он амалҳо бо шаҳват бошанд, низ собит мешавад. Агар зане ҳам бо шавҳат ба марде даст расонад ва ё бо якдигар бўсу канор намоянд, маҳрамият миёни онҳо собит мешавад.

Дар ин се ҳолат (бўсидан, даст расонидан ва ба фарҷаш нигоҳ кардан) ҳурмати мусоҳарат (аз тариқи домодӣ) то вақте собит мешавад, ки омил ва ангезаи ба зино расонанда боқӣ бошад, яъне мард инзол нашуда бошад. Вақте мард инзол шавад, дигар он омил бартараф мешавад ва бо ҳамин ҳурмати мусоҳарат собит намешавад.

Ин амр албатта, ба маънои он нест, ки он занҳо барои марди зинокор маҳрам гардидаанд ва вай бе монеъи шаръие бо онҳо шину хез ва ҳар кучое, ки бихоҳад, бо онҳо сафар менамояд. Балки ба маънои он аст, ки дигар наметавонад бо ҳеҷ кадоми онҳо ақди никоҳ бандад ва робитаи машрӯъи зановашҳарӣ барқарор созад.

1) Маҳрамҳои насабӣ ва абадӣ: 1- модар, 2- модари модар (бибӣ) ва модари падар то чанд насле (пуште) боло раванд, 3- духтар, 4- духтари духтар ва духтари писар то чанд насле (пуште) поён раванд, 5- хоҳар, 6- духтари хоҳар ва духтари бародар то чанд насле (пуште) поён раванд, 7- амма, 8- хола.

Маҳрамҳои насабӣ ва абадӣ дар маҷмӯъ ҳафт

навъ мебошад, ки бо китоби Худо маҳрамият ва ҳурмати никоҳи онҳо собит шудааст. Худованд мефармояд:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
وَخَالَاتُكُمْ وَبنَاتُ الْأَخِ وَبنَاتُ الْأُخْتِ

«Бар шумо модарон, духтарон, хоҳарон, аммаҳо, холаҳо, духтарони бародар ва духтарони хоҳаратон ҳаром гардонида шудааст».¹

3) Маҳрамҳои разоъӣ ва абадӣ: 1- модари разоъӣ (зане, ки ба ӯ шир додааст), 2- хоҳари разоъӣ (духтаре, ки ҳар ду аз пистони як зан шир хӯрдаанд).

Ҳурмати никоҳи маҳрамҳои разоъӣ низ бо китоби Худо собит шудааст. Худованд мефармояд:

وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضْعَةِ

«Ва он модаронатон, ки ба шумо шир додаанд ва хоҳаронатон аз разоъат (низ) бар шумо ҳаром гардонида шудаанд».²

3) Маҳрамҳои сабабӣ ва абадӣ: 1- модари зан (хушдоман), ба маҳзи ин, ки занеро ба ақди худ даровард, модараш барои вай ҳароми абадӣ мегардад, хоҳ бо он зан ҳамбистарӣ карда бошад, ё не, 2- духтари зан дар сурате, ки бо модараш ҳамбистарӣ карда бошад, вале агар модарашро пас аз ақд ва пеш аз он, ки бо вай ҳамбистарӣ кунад, талоқ дод, метавонад бо вай издивоҷ намояд, 3- зани падар (моиндар) ва зани падарбузург то чанд насле (пуште) боло раванд,

4- зани писар (келин) ва занони писарони писар.

Ин чор навъи маҳрамҳои сабабӣ низ бо китоби Худо собит шуда, маҳрамияти онҳо абадӣ мебошад. Худованд мефармояд:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ
إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

«Ва он занонро, ки падаронатон никоҳ кардаанд, ба никоҳи худ дарнаёваред, магар он чи (то ин замон) гузашт. Ин дар ҳақиқат, фоҳиша ва роҳи баде аст».¹ Ҳамчунин мефармояд:

وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبِّبَاتُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ
الَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
وَخَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِّنْ أَصْلَابِكُمْ

«Ва модарони ҳамсаронатон ва он пешдухтаронатон, ки дар канори шумо аз он занонатон мебошанд, ки бо онҳо ҳамбистар шудаед, вале агар бо онҳо ҳамбистар нашуда бошед, (никоҳи духтаронашон пас аз ҷудой аз онҳо) бар шумо гуноҳе надорад ва занони писаронатон, ки аз пушти худатон мебошанд, бар шумо ҳаром гардонида шудаанд».²

Эзоҳ: Мамнӯъияте, ки дар мавриди бародару хоҳар собит шудааст, барои се навъи бародарию хоҳарӣ, яъне бародарону хоҳарони аъёнӣ, ғаллотӣ ва аҳёфӣ яқсон аст. Манзур аз барода-

¹ Сураи Нисо, 4: 23.

² Сураи Нисо, 4: 23.

¹ Сураи Нисо, 4: 22.

² Сураи Нисо, 4: 23.

рону хоҳарони аъёнӣ он аст, ки ҳама аз як падару модар бошанд ва аз ҷаллотӣ он аст, ки аз як падар ва ду модар (модарҷудо) бошанд ва аз аҳёфӣ он аст, ки аз як модару ду падар (падарҷудо) бошанд.

Илова бар ин мавридҳо, никоҳи занони шавҳардор ва ҷамъ намудани байни ду апаву хоҳар дар як вақт бо китоби Худо ҳаром гардонида шудааст. Худованд мефармояд:

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

«Ва ин, ки байни ду хоҳар (дар як вақт) ҷамъ намоед, магар он (чи то ин замон) гузашт. Худо, бешак, омурзандаи меҳрубон аст».¹ Ҳамчунин мефармояд:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ

«Ва занони шавҳардор, ...».²

Ба ғайр аз мавридҳои, ки зикр гардид, издивоҷ бо занони дигар шаръан ҷоиз мебошад. Қуръони карим мефармояд:

وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ

«Ва (заноне) пас аз инҳо барои шумо ҳалол гардонида шудаанд».³

- Бинобар ин, шахсе наметавонад ду хоҳарро дар як замон ба никоҳи худ дароварад.

- Шахсе ду хоҳарро дар ду ақд ба никоҳи худ даровард, вале мушаххас карда нашуд, ки кадом

¹ Сураи Нисо, 4: 23.

² Сураи Нисо, 4: 24.

³ Сураи Нисо, 4: 24.

яке аз онҳо аввал ақд шудаанд, ин никоҳ барои ҳеҷ кадоми онҳо ҷоиз нест. Бояд аз он мард ҷудо шаванд ва ҳар ду нисфи як маҳрро аз мард бигиранд.

- Шахсе наметавонад ду занро дар сурате, ки агар яке аз он (ду зан)-ро мард фарз кунем, наметавонанд ба ақди ҳамдигар дароянд (никоҳи онҳо бо якдигар мамнӯъ аст), масалан, зан ва аммааш ё зан ва холааш ё зан ва духтари бародараш ва ё зан ва духтари хоҳарашро дар як замон болои ҳам ба никоҳ ҷамъ намоянд.

Ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) аз никоҳ қардани зан бар болои аммааш ё амма бар болои духтари бародараш ё зан бар болои холааш ва ё хола бар болои духтари хоҳараш наҳй намудааст»**.¹

- Шахсе бо зане зино кунад, модар ва духтари он зан барояш ҳароми абадӣ мегарданд, яъне наметавонад ба онҳо ақди никоҳ бандад.

- Шахсе бо шаҳват ба зане даст расонад ва шаҳвати он зан низ ба ҷунбиш дарояд, модар ва духтари он зан барояш ҳароми абадӣ мегарданд.

- Шахсе бо нигоҳи шаҳватолуд ба дохили фарҷ (аврати ниҳон)-и зане назар афканад, модар ва духтари он зан барояш ҳароми абадӣ мегарданд.

Андарзи муҳим: Ҷавони мусалмонро зарур аст, ки аз боби эҳтиёт модарарӯси (хушдоман) худро бар аспу ҳар ё дучарха ё ҳар василаи нақлияе, ки баданҳо бо ҳам расиш ва молиш

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 5108, 5109, 5110. Саҳеҳи Муслим, 3422 (1408)-33, 3424 (...) -35, 3425 (...) -36. Сунани Абудовуд, 2065, 2066. Сунани Тирмизӣ, 1125, 1126. Сунани Насоӣ, 3288, 3289, 3296.

мехӯранд, дар пушти худ савор нанамояд, ё дас-ти худро ба ногоҳ ба тани вай нарасонад, зеро иттифоқо дар ҳолати нохудоғоҳ эҳсоси лаззат барояш рӯй диҳад ва шаҳваташ ба ҷунбиш дарояд, ҳамсари ҳалолияш барои он мард ҳаром мегардад.

- Агар шахсе ҳамсари худро талоқи боин ё раҷъӣ намояд ва ё ҳамсараш даргузарад, пеш аз гузаштани иддаи (муддати интизорӣ) талоқ ё вафот наметавонад хоҳари ҳамсари қаблияшро ба никоҳи худ дароварад.¹

- Занҳои дигаре аз ҳешовандони ҳамсараш, ки ҷамъи миёни онҳо бо ҳамсараш ҷоиз набуд, ба монанди холаву амааш низ ҳамин ҳукмро дорад.

- Никоҳи занони оташпарасти ва кофир (бедин) ҷоиз нест.

- Дар шарият расми писархондагӣ ва фарзандхондагӣ эътибори қонунӣ надорад. Агар зане писареро барои худ ба писархондагӣ пазируфта бошад ҳам, он писар метавонад аз назари шаръӣ бо ҳамон зан ақди никоҳ бандад.

- Дар никоҳи худ ҷамъ намудан миёни духтари аммаву хола ва духтари тағову амак ҷоиз аст.

- Занҳое, ки аз паҳлӯи насабӣ никоҳашон барои шахсе ҷоиз набошад, аз рӯи разоъӣ (ширхорагӣ) ҳам никоҳашон ҷоиз нест.

¹ Анисуннисо ҳолати вафоти ҳамсарашро аз он ҳукм истисно намудааст, яъне пас аз вафоти ҳамсараш бе гузаштани иддаи вафот метавонад ба хоҳар ва ё дигар бастагони ҳамсараш, ба монанди амма ва холааш ақди никоҳ бандад. Вале соҳиби “Хулосатулмасоил”, ҷуноне дар матн омадааст, миёни вафот ва талоқи ҳамсараш дар масъалаи мазкур фарқе намегузорад. (Хулосатулмасоил, ҷилди 2, с. 9. Анисуннисо, с. 117,118).

- Ҳамон гунае, ки ҷамъ миёни ду хоҳари насабӣ ҷоиз намебошад, миёни ду хоҳари разоъӣ ҳам ҷоиз нест.

- Гирифтани (никоҳ)-и зани талоқшуда ё шавҳармурда пеш аз гузаштани иддаи талоқ ва вафот ҷоиз нест.

- Як мард бештар аз ҷаҳор занро наметавонад дар як вақт дар никоҳи худ дароварад. Аммо, дар сурате, ки яке аз ҷаҳор занро талоқ намояд, пас аз гузаштани иддааш метавонад зани дигареро ба никоҳи худ дароварад.

- Ба шавҳар баромадани духтар ё зани суннимазҳаб ба марде, ки бинобар эътиқоди вай, таҳриф (каҷсозӣ) ва каму зиёдатие ба Қуръони маҷид роҳ ёфтааст, ё бинобар эътиқоди вай модари мӯъминон ҳазрати Оишаи Сиддиқа (р) нопок ва тӯҳматзада бошад ва ё саҳоба ва ёри бовафои Паёмбари акрам (с) будани ҳазрати Абубакрро (р) инкор намояд, ҷоиз нест.

- Ба никоҳ даровардани зан ва духтаре, ки нисбат ба гуфтаҳои боло, як ҷунин эътиқоди нодуруст ва олуда дорад, низ барои марди мусалмон ҷоиз нест.

Баъзе масоили боби никоҳ

1. Никоҳ кардани занҳои аҳли китоб, ба монанди яҳудиён ва насронӣ ба шарте, ки ба китоби осмонии худ пойбанд бошанд, ҷоиз аст, вале барои шахсияти мусалмон аз ин гуна зангирӣ худдорӣ намудан беҳтар аст.

Қуръони карим мефармояд: «...**Ва занони покдомани аҳли китоб, вақте маҳрҳояшонро ба онҳо пардохт намоед, барояшон ҳалол гардонида шудаанд (ва ин) дар ҳоле мебошад, ки**

(аз он мақсади) покичӯиро дошта бошед, на тардоманӣ (зинокорӣ) ва дӯстгириро...».¹

2. Гирифтани занони ситорапараст, оташпараст ва... агар ба дине эътиқодманд буда, ба яке аз китобҳои осмонӣ эътироф намоянд, ҷоиш аст, вале агар танҳо ситорапараст ва ё оташпараст (зардуштӣ) буда, ба китобе имон надошта бошанд, ба ҳеҷ вачҳ ҷоиш нест.

Издивоч бо заноне, ки на мусалмон ҳастанд ва на аҳли китоб, яъне на яҳудӣ ва насронӣ, қатъан ҳаром ва мамнӯъ мебошад. Худованд мефармояд:

وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ

«Бо занони мушрик (ва бутпараст) то имон наоваранд, ақди никоҳ ва (робитаи занонашавҳарӣ) барқарор насозед».²

Ҳатто аксари аҳли китоб (яҳудиён ва насронийён) аз ҳайси миллӣ ва наҷодӣ яҳудӣ ва насронӣ мебошанд ва аз нигоҳи динӣ даҳрӣ ҳастанд. Агар пас аз таҳқиқ зане аз аҳли китоб пайдо шавад, ки даҳрӣ набошад, никоҳи вай дуруст аст. Аммо чуноне гуфта шуд, бо вай низ никоҳ накардан беҳтар аст.

3. Марде зани озода дар никоҳи худ дошта бошад, наметавонад ба болои он канизеро ба ақди худ дароварад, вале баръакс, агар канизеро дар қайди никоҳ дошта бошад, метавонад бо зани озода ақди занонашавҳарӣ бандад.

4. Марде занеро ба ақди никоҳи худ даро-

вард, ки аз зино бордор мебошад, ақд ҷоиш аст, вале то замони вазъи ҳамл (таваллуд) набояд бо вай ҳамбистар шавад.

5. Марде ду занро дар як ақд ба қайди никоҳи худ дароварад ва баъд маълум гардад, ки яке аз онҳо барои вай ҳалол намебошад, масалан, хоҳари разоъии ӯ мебошад, никоҳи он зани дигар дуруст аст.

¹ Сураи Моид, 5: 5. Чи тавре дар оят мушоҳида менамоем, никоҳи занони аҳли китоб бо чанд шарт ҷоиш мебошад. Яке аз он шартҳо покдоман будани онҳост.

² Сураи Бақара, 2: 221.

Фасли панҷум

Аҳком ва салоҳиятҳои валӣ дар ақди никоҳ

Валӣ, дар луғат ба маънои дӯст аст ва дар истилоҳи фақеҳони динӣ валӣ касеро мегӯянд, ки сарпарастӣ, ихтиёр ва салоҳияти никоҳи писару духтарро дар даст дошта бошад.

- Валии писару духтар аввал падар аст ва дар сурате, ки падар набошад, падарбузург (бобояш) аст, то кадом дараҷа (пушт)-е, ки дар қайди ҳаёт бошанд. Агар аз инҳо касе мавҷуд набошад, пас бародари аъёнӣ ва агар он ҳам ёфт нашавад, бародари ғаллотӣ. Чун то ин ҷо аз бародарон ва насли эшон касе пайдо нагашт, он гоҳ амаки аъёнӣ ва дар сурати набудани вай, амаки ғаллотӣ ва агар инҳо худ набуданд, фарзандони онҳо ба ҳамон тартиби баёнгардида, сарпарастии духтару писари хурдсолро ба ўҳда мегиранд.

Чун аз онҳо низ касе пайдо нагардад, навбат ба амаки падар ба ҳамон тартиби зикршуда ё амаки падарбузург бар ҳамон тартиби номбурда, мерасад. Вақте то ба ин ҷо аз тарафи падар касе ёфт нашуд, дигар валӣ ва соҳиби ихтиёр модар аст. Агар модар набошад, модарбузург (бибӣ) ва чун инҳо низ набошанд, хоҳари аъёнӣ, баъд аз он хоҳари ғаллотӣ ва дар сурати набудани эшон низ, сарпарастии онҳо (духтару писар) ба хоҳари ахёфӣ (падарчудо) вогузор мегардад.

- Писару духтари ба балоғат расида, дар амри никоҳ худ соҳибихтиёр мебошанд. Ҳеҷ касе ҳаққи маҷбур кардани онҳоро барои никоҳ надорад.

Агар ҳуди онҳо бо касе ақди никоҳ бастанд, ҷоиз аст, хоҳ валии онҳо ба ин амр огоҳ бошад, ё не. Розӣ будан ё набудани валӣ дар кори эшон таъсире надорад.

Аммо, агар духтару писари ба балоғат расида ба ғайри куфв ақд бастанд, дар сурате, ки валии эшон ба ин никоҳ розӣ набошад, ақдашон ҷоиз нест. Вале агар бо куфви худ ақд намуда ва танҳо ин ки маҳраш аз маҳри мисл камтар бошад, бо вучуди эътирози валӣ, ақд ҷоиз мегардад. Лекин валӣ метавонад ба маҳкамаи шариъат муроҷиат ва аз тариқи ҳокими шаръ ақдро фасх (бекор) намояд. Яъне, валӣ ҳаққи талаби фасхро дорад. Куфв ба маънои ҳамто, монанд, ҳампо ва ҳамвазн мебошад.

- Аз байни валиҳои (соҳибон) писару духтар танҳо мардон метавонанд ақдро фасх намоянд, на занон.

- Агар валӣ, бе иҷозати духтару писари ба балоғат расида, онҳоро барои касе ақд намуд, ин ақд мавқуф бар иҷозати онҳо аст. Агар иҷозат доданд, ҷоиз мегардад ва агар иҷозат надоданд, ҷоиз нест ва никоҳ ботил мешавад.

- Агар валии духтар ба духтари болиға (ба балоғат расида) гуфт туро барои фалонӣ ақд кардам, ё меҳоҳам ақд намоям, духтар дар ҷавоб хомӯш истод, ё бо овози баланд ханда кард ва ё гиря намуд, ин ҳама ба манзалаи ризоият ва иҷозат мебошанд. Дигар иҷозати сареҳ лозим нест. Аммо агар валии духтар номи шавҳарро нагирифт, инҳо далолат бар ризоият намекунанд.

- Ҳангоми гирифтани иҷозати никоҳ аз духтар, агар маблағ ва миқдори маҳр барояш баён карда нашавад, вале баъдҳо маълум гардад, ки аз маҳри мисл хеле камтар будааст, дар ин сурат, бе ризоияти зан ба ин маҳр, никоҳ баста

(мунъақид) намегардад. Агар зан ба ин маҳр розӣ нашуд, бояд дуюмбора аз ӯ иҷозати никоҳ гирифта шавад, то никоҳ баста гардад.

- Зани шавҳардида (бева) бояд иҷозати никоҳро ошкоро бигӯяд. Бо рамзҳо аз ӯ қабул нест.

- Агар пардаи бакорати (духтариин) зане ба сабаби часту хези зиёд ё ҳайз дидани бисёр ё бар асари ҷароҳату беморӣ ва ё дар натиҷаи боло рафтани синну сол, аз байн равад, он зан дар ҳукми занҳои бокира (духтар) ҳисоб мешавад.

- Дар сурати ҳузур доштани падар, агар бародар ё амак бе иҷозат ва фармоиши вай барои ба даст овардани ризоияти духтар дар хусуси ба шавҳар бароварданаши миёнҷӣ ва пойдармиён шуданд, дар ин сурат хомӯшии зан далели иҷозат ва аломати ризоят ба шумор намеояд. Бояд бо сароҳат (ошкоро) иҷозат диҳад. Аммо агар ин кори онҳо ба дастури падар бошад, хомӯшӣ далели ризоят ба шумор меояд.

- Дар сурате, ки валий бе иҷозати духтар ӯро барои касе ақд намояд, он гоҳ худаши хабари ба шавҳар доданаширо биоварад ва зан бо шунидани он хомӯш истад, ин сукут ва хомӯшӣ аломати ризоят аст ва ақд ҷоиз намегардад. Вале агар шахси дигаре ғайр аз валий хабари ақдро оварад ва зан сукут кунад, ин хомӯшӣ аломати ризоят нест. Бояд ризоияти худро бо сароҳат нишон диҳад.

- Агар зан дар мавридҳое, ки изҳори назар барояш бо сароҳат лозим аст, хомӯш истод, вале ҳангоме, ки шавҳар барои ҳамбистарӣ ба наздаш омад, норизоятӣ ва эътирозе аз худ нишон дод, дигар суде (фоидае) надорад. Никоҳ ҷоиз гардидааст.

- Падар бе иҷозати духтари хурдсоли худ метавонад ӯро ба шавҳар диҳад ва ё барои писари хурдсоли худ занеро ақд намояд. Фарқе намекунад, ки духтари хурдсол бикр бошад, ё шавҳардида.

- Духтару писари хурдсол бе иҷозати валиашон наметавонанд барои худ ақди никоҳ банданд. Иттифоқо, агар онҳо худ ё шахси дигаре, бе иҷозати валий, онҳоро ба никоҳ бароварад, ин никоҳ мавқуф ба иҷозати валий мебошад. Агар иҷозат диҳад, никоҳ ҳамчунон ба эътибори қонунии худ боқӣ мемонад ва агар рад намояд, никоҳ ботил мегардад.

- Дар сурате, ки падар ё падарбузург (бобо) барои писари хурдсоли худ ақд бандад ва ё духтари хурдсолашро ба шавҳар диҳад, пас аз расидан ба синну соли балоғат барои онҳо дигар ҳаққи фасхи (ҷудо намудан) ақди пешин боқӣ намемонад. Аммо агар дигаре ғайр аз падар ва падарбузург ин корро карда бошанд, пас аз синни булуғ низ ихтиёри ин ҳақ барои онҳо маҳфуз (боқӣ) аст.

- Дар сурате, ки шахси дигаре ғайр аз падар ин корро барои онҳо анҷом дода бошад, агарчанде ақд бо ҳамкуфв ва маҳри мисл анҷом гирифта бошад ҳам, боз то синни пас аз булуғ барои онҳо ҳаққи фасх боқӣ мемонад, вале агар ақд ба нокуфв ва ё камтар аз маҳр мисл сурат гирифта бошад, никоҳ аслан баста намегардад.

- Дар сурати мудохилаи шахсони дигаре ғайр аз падар ва падарбузург дар амри никоҳи писару духтари хурдсол, ба шарте, ки онҳо ба ақд розӣ набошанд, пас аз синни булуғ бояд фавран норизоятии худро эълон намоянд. Ва ин эълони онҳо

барои фасхи ақд кофӣ (басанда) нест. Ақд бояд бо қароре аз тарафи маҳкамаи шаръ, фасх (ҷудо) гардад.

- Дар сурате, ки писару духтари хурдсол пас аз синни балоғат чанд муддате тааммул ва даранг (таъхир) намуданд ва эътирозу норизоятии худро фавран эълон накарданд, дигар ҳаққи ихтиёри фасхи ақд аз дасти онҳо хориҷ мешавад. Минбаъд наметавонанд никоҳи худро фасх намо-янд.

- Дар сурате, ки писару духтари хурдсолро ғайр аз падару падарбузург шахси дигаре ба никоҳ бароварда бошад ва хабари ақд пас аз балоғат низ то муддате ба онҳо нарасид, дар чу-нин ҳолат ҳаққи ихтиёри фасх аз онҳо соқит на-мегардад. Ҳар гоҳ, ки хабардор шуданд, ҳаққи их-тиёри фасх ё иҷозат барои онҳо боқист. Ба шар-те, ки пеш аз балоғат бо ҳам ҳамбистар шуда ва баъдҳо ба балоғат расида бошанд, фавран эъломи назар лозим нест, метавонанд пас аз муддате ақдро фасх намо-янд.

- Дар ҳолати ғиёби (набудан) наздиктарин ва-лии хурдсол, агар дар интизори расидани ӯ бимо-нанд, фурсати салоҳу хайри онҳо аз даст мера-вад, дар ин ҳолат валии дур низ метавонад маҳфили ақдро баргузор созад. Аммо агар як чу-нин зарурате дар кор набошад, ақд бар иҷозати валии наздик мавқуф аст. Вақте ҳозир гашт, ме-тавонад ё ақдро фасх намо-яд ва ё ба дурустии он иҷозат диҳад.

- Валии зани девона барои ақд дар сурате, ки ҳам падар ва ҳам писари бузург дошта бошад, писараш мебошад.

- Дар сурате, ки писару духтари хурдсол вали

ва соҳибе барои интихоби никоҳ надошта бо-шанд, сарпарастӣ ва назорати онҳо барои никоҳ бар зиммаи ҳокими шаръ мебошад.

Эзоҳ: Агар яке аз зану шавҳари хурдсол пеш аз синни балоғат бимирад, он дигар аз вай ирс меба-рад.

Эзоҳ: Чунин барқарор намудани ақди никоҳ дар миёни ду хурдсол, ки ҳанӯз ба балоғат нара-сида бошанд, ё дар даврони ширхорагӣ ба сар баранд ва ё яке чунин хурд ва ҷониби дигар бу-зург бошад, дар гузашта маъмул буда, имрӯзҳо танҳо як сурати он дар миёни мардум роиҷ ме-бошад ва он ҳамон расми гаҳворабахшиш мебошад, ки вали ва сарпарастии ду навзод он дуру бо ҳам гаҳворабахшиш менамо-янд.

Фасли шашум

Интихоби куфв дар ихтиёри ҷуфт

Куфв дар луғат ба маънои мислу монанд аст.

Аслан дар шарияти Ислом меъёри шарофатмандӣ ва мизони бузургӣ, диёнат ва тақвост. Худованди бузург дар Қуръони маҷид мефармо-яд:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَنُكُمْ

«Ба ҳақ, арзишмандтарин ва гиромитари-ни шумо дар пешгоҳи Худованд ҳамон парҳезгортар ва поктари шумо аст).¹

¹ Сураи Ҳучурот, 49: 13.

Вале аз он ҷо, ки шарияти муқаддаси Ислом меҳоҳад пайравони худро ба сӯи беҳтарин хотима дар тамоми корҳо раҳнамун бошад, дар сояи арзишҳои фикрии маънавии волеи он, муҷтаҳидон ва донишварони бузургаш бо дарки масъулият ва эҳсоси оқибатандешӣ ба ҳарчи мустаҳкамтар намудани амри зановуҷҳарӣ ва муҳити солими хонавода эҳтимом варзидаанд.

Шарияти Ислом, чи тавре мебинем, барои ҳифз ва таъмини ҳадафҳои муҳимми худ аз бинои хонавода, ҳар гуна лаззатҷӯиҳои гузарои ҷинсӣ ва никоҳи муваққатро ҳаром гардонидааст, зеро дар он гуна комҷӯиҳо ва васлатҳои муваққатӣ ҳадафҳои арзишманди Ислом аз бинои хонавода таҳаққуқ намеёбанд. Балки дар он гуна пайвандҳои муваққатӣ инсон танҳо ба унвони моеи таъмини лаззатҷӯиҳои ҷинсӣ зухур менамояд.

Ҳамин тавр, барои таҳкими пояҳои хонавода, ҳифзи он аз фӯрӯпошӣ ва низ барои пешгирӣ аз бурузи ҳар гуна мушкилот ва пешомадҳои хонаводагӣ як силсила меъёрҳои маърифатӣ, баробарӣ дар ҷанбаҳои гуногун ва ҳамшаъниро дар миёни марду зан пешбинӣ намудааст. Суханон ва иршодоти амалии Расули Худо (с) дар ин маврид роҳнамои онҳо мебошанд.

Арзишҳои фарҳангӣ, сатҳи бинишҳои динӣ, бардоштҳои иҷтимоӣ, муставои молӣ ва умуман, тарзи зиндагии ҳар миллат бо миллати дигар, ҳар минтақа бо минтақаи дигар ва ҳатто ҳар қишри ҷомеа бо қишри дигари он фарқ мекунад. Дар чунин ҳолат он издивоҷе муваффақ ва он хонаводае пайдор менамояд, ки дар миёни марду зан тавофуқ ва ҳамсангие дар сатҳҳои гуногун вуҷуд

дошта бошад.

Бар ҳамин асос, ҳамшаън ва ҳамсанг (куфв) буданро дар амри интиҳоби ҷуфти ҳаёт донишмандон мӯътабар донистаанд, то дар оянда низ аз ба хатар афтодан ва қатъ гардидани робитаҳо дар байни мусалмонон, ки мумкин аст бар асари васлатҳои (пайвандҳо) осебпазир дар зиндагонии иҷтимоӣ онҳо ба вуҷуд биояд, пешгирӣ шавад.

Кафоат, яъне баробарӣ, ҳамшаънӣ ва ҳамтирозии марду зани ҷуфтшаванда, аз ҷанбаи мавриди таваҷҷӯҳ ва эътибор қарор мегирад:

1. Аз лиҳози аслу насаб, 2. мусалмон будан, 3. мизони диёнат, 4. сарватмандӣ, 5. касбу ҳунар.

1. Баробарӣ ва ҳамшаънии дар насаб ин аст, ки марди саййидзода бо зани саййида издивоҷ намоянд, агарчӣ яке ҳошимӣ ва дигаре ғайри ҳошимӣ бошанд.

а) Дар насаб падар эътибор аст. Агар падар саййидзода бошад, фарзандон саййидзодагон мебошанд ва агар падар саййидзода набошад, ҳарчанд модар саййида бошад ҳам, фарзандон саййидзодагон намебошанд. Қурайшиҳо бо яқдигар куфв ҳастанд.

б) Кафоат ва баробарии дар насаб низ, дар миёни қавмҳо ва халқиятҳои дигар, агар дар урфи онҳо роиҷ бошад, эътибор дорад

2. Дар миёни қавмҳо ва халқиятҳои дигар баробарии дар Ислом мавриди эътибор қарор мегирад. Бинобар ин, марде, ки танҳо аз падараш ба ин сӯ мусалмон омадааст, наметавонад бо зане, ки падар ва падарбузургаш мусалмон буданд, куфв ва баробар бошад. Ҳамин тавр, марде, ки

танҳо худ мусалмон аст ва падараш кофир, бо зане, ки ҳам худ ва ҳам падараш мусалмон аст, куфв ва ҳамрадиф намебошад.

а) Марде, ки падар ва падарбузургаш мусалмон гузаштаанд, бо зане, ки пушт ба пушт мусалмон омадааст, куфв мебошад. Вақте дини Ислом се наслро дар бар гирифт, дигар ҳама баробар мешаванд.

б) Марди шаробхор ва бибандубор бо зани диндору покдоман куфву ҳамсанг намебошад.

3. Кафоат аз лиҳози сарватмандӣ ин аст, ки мард қудрати додани маҳри занро дошта бошад. Бинобар ин, агар марде қудрати додани нафақа ва маҳри занро надошта бошад, бо як духтари сарватманд ва молдор куфву ҳамрадиф намебошад. Дар сурате, ки қудрати додани маҳру нафақаи занро дошта бошад, вале танҳо аз нигоҳи дорой бо зан баробар набошад, бо вай куфв ба шумор меояд.

3. Баробарӣ дар касбу ҳунар ин аст, ки ҳар ду ҳамкасб бошанд, ё ду касби бо ҳам наздик дошта бошанд.

а) Марди девона шоиста ва куфви зани ҳушёр нест.

б) Шоиста ва бо ҳам куфв набудани марду зане, ки меҳоханд дар оянда бо ҳам ҷуфт шаванд, монеъи издивоҷ ва бинои занонаварии онҳо намегардад. Яъне ҳамшаръ ва куфв будан шартӣ афзалият барои издивоҷ аст, на шартӣ монеъшавандаи никоҳ. Аммо дар канори он, ки ояндаи равшане барои ин ношоистагӣ маълум нест, дар сурате, ки зан бе иҷозати вали ва соҳиби худ ба никоҳи нокуфв даромада бошад, вали метавонад ақдро фасх намояд.

Расули Худо (с) дар ин бора тавсия ва иршод мефармояд: **«Вақте ба хостгори (духтари шумо) шахсе омад, ки аз дину ахлоқи вай розӣ бошед, духтаратонро ба никоҳаш дароваред (ва ӯро ба домодӣ бипазиред), зеро агар ин корро накунед, дар рӯи замин фитнаву фасоди бузурге ба вуҷуд меояд»**.¹

Расули акрам (с) дар мавриди хостгорӣ ба мардон низ занонро тавсия мекунад, ки ҷанбаи диндорӣ онҳо боло бошад. Он Ҳазрат (с) мефармояд: **«Занон (аслан) ба хотири ҷаҳор чиз барои издивоҷ ва ҳаёти хонаводагӣ (занонаварӣ) интихоб мешаванд:**

а) ё ба хотири молу дорой (ва шароити бехтари зиндагонияшон),

б) ё барои аслу насаби хубашон,

в) ё аз ҷиҳати зебоӣ ва ҷамоли (фоиқашон),

г) ё барои диндорӣ (ва ахлоқи хубашон).

Пас зани диндорро интихоб кун, дастонат ба хок олуда бод».²

Албатта, дар ин ҷо ба диндор будани зан набояд мансуб будани вай бо яке аз динҳои осмониро дар назар дошта бошем, балки фарҳанги воли динӣ, шинохтҳои дуруст ва ҳамаҷонибаи исломӣ ва ахлоқи ҳамидаи бархоста аз ҷунин фарҳанге мавриди назар мебошад.

Пардохти маҳр

¹ Саҳеҳ: [Саҳеҳи Сунани Тирмизӣ, 866]. Сунани Тирмизӣ, 1084, 1085. Сунани Ибни Моҷа, 1967.

² Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 5090. Саҳеҳи Муслим, (1466)-53.

1. Маҳр шаръан воҷиб аст ва камтарин миқдори он ҳафт мисқол нуқра мебошад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَتَيْنَّ حِلَّةً

«Ва маҳри занонро ба таври ҳатмӣ пардохт намоед».¹

Яке аз ҳадафҳо ва ҳикматҳои вучуби маҳр нишон додани аҳамияти паймони издивоҷ, таҳкими пояҳои истиқлоли шахсияти зан, изҳори ҳусни ният ва садоқати мард ба издивоҷ бо он зан ва эҷоди заминаҳои бақо ва пайдории зиндагӣ дар ояндаи ин хонавода мебошад. Зан бо таъйини маҳр аз ҳамагон ибтидо ҳамчун фарди комилҳуқуқ, дорои ҳайсиёт ва каромати иҷтимоӣ ва шахсияти мустақилли иқтисодӣ ворида арсаҳои зиндагонии муштарак мегардад.

Вай агар дорои иқтисоди дар гардише бошад, бо моли маҳрияи худ метавонад онро суръати тозае бахшад ва ё онро барои рӯзе ба сурати пасандозҳои молии худ нигоҳ дорад. Вазифаи шаръии ӯ нест, ки онро ба тамои харид ва ба шакли ашё ва дигар лавозими зиндагӣ ба хонаи шавҳар баргардонад.

Бинобар ин, зан метавонад аз шавҳар маҳри мисли худро ба тартибе, ки баён хоҳад шуд, бигирад. Аз ин рӯ, агар занеро бе ин, ки зикре аз маҳр ба миён ояд, ё шарт гузошта шавад, ки барои вай маҳре набошад, бо марде ба никоҳ доданд, никоҳ ҷоиз аст, вале пас аз духул барояш маҳри мисл воҷиб мешавад.

2. Агар барои зане камтар аз миқдори ҳафт

мисқол нуқра маҳр буриданд, ҳамагон ҳафт мисқол нуқра, ки камтарин миқдори маҳр аст, воҷиб мегардад. Бештарин миқдори маҳр дар дастуроти шарият муайян нагардидааст.

3. Пас аз ақди никоҳ ҳамагон ки мард бо зани худ ҳамбистар гардид, ё миёни эшон хилвати саҳеҳа анҷом гирифт ва ба дунболи он занро талоқ дод, ё шавҳар аз дунё даргузашт, дар ин ду сурат тамои маҳр бояд ба зан пардохта шавад.

4. Хилвати саҳеҳа он аст, ки ба дунболи ақд мард бо ҳамсараш дар ҷои танҳое бо ҳам ҷамъ оянд. Ғайр аз онҳо шахси дигаре ҳузур надошта бошад ва ҳеҷ монеъе аз ҳамбистар шуданашон низ вучуд надошта бошад. Инро хилвати саҳеҳа меноманд ва ҳукми ҳамбистар шуданро дорад. Бо сурат гирифтани хилвати саҳеҳа ба мисли ҳамбистар шудан, тамои маҳр лозим мегардад.

5. Дар сурате, ки ба ҳангоми хилват яке аз ҳамсарон (мард ва ё зан) бемор бошад, ё рӯзаи моҳи Рамазон дошта бошад, ё яке барои ҳаҷҷу умра эҳром баста бошад, ё зан дар ҳолати ҳайз буда ва ё монеъи дигаре вучуд дошта бошад, ин хилват саҳеҳа ба шумор намеояд. Агар пас аз ин хилвати нопурра талоқ воқеъ шавад, барои зан нисфи маҳр лозим мегардад.

Зеро ин талоқ талоқи пеш аз ҳамбистарӣ ба шумор меравад ва дар талоқи пеш аз ҳамбистарӣ пардохти нисфи маҳри муайянгардида бар мард воҷиб мешавад. Худованд мефармояд:

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً

فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ

«Ва агар онҳоро пеш аз ҳамбистарӣ ва

¹ Сураи Нисо, 4: 4.

даст расонидан, талоқ намоед ва ин, дар ҳоле бошад, ки барои онҳо маҳре муайян намуда бошад, пас нисфи он (маҳре)-ро, ки муайян намудаед, (пардохт намоед)».¹

6. Аммо, агар яке аз ҷуфтҳо рӯзаи нафли ё қазоӣ ва ё назрӣ дошта бошад, хилват саҳеҳа (пурра) ҳисоб мегардад.

7. Мардеро андоми ниҳон қатъ шуда бошад ва ё сустандом бошад, ки қудрати ҳамбистарӣ бо занро надошта бошад, агар бо ҳамсари худ хилват намояд, хилвати онҳо саҳеҳа (пурра) ба шумор меояд. Дар сурате баъд аз он талоқе воқеъ шавад, тамоми маҳр лозим мегардад ва идда ҳам лозим меояд.

8. Хилват миёни зану шавҳар сурат гирифт, вале яке аз ҷуфтҳо ба қадре хурд аст, ки наметавонад бо занаш ҳамбистарӣ намояд, ё бо вай ҳамбистарӣ сурат гирад, ин хилват саҳеҳа ба шумор намеравад ва бо воқеъ шудани ҷудой нисфи маҳр лозим меояд.

9. Дар сурате, ки марду зан бо никоҳи фосид (нодуруст) ба ҳам ақд баста бошанд, ба монанди зане, ки дар ҳолати идда ба марди дигаре ба шавҳар баромадааст, ё ақд миёни онҳо бе ҳузури шохидон сурат гирифта бошад, дар чунин ҳолатҳо пеш аз он ки бо ҳам ҳамбистар шаванд, ҷудой афтод, ҳеҷ чизе аз маҳри муқарраргардида лозим намегардад, бо вучуди он ки хилвати саҳеҳа анҷом гирифта бошад.

Аммо агар пас аз ҳамбистар шудан ҷудой воқеъ шавад, барои зан маҳри мисл лозим мегардад. Агар маҳри буридаашон камтар аз маҳри мисл бошад, ҳамон маҳри бо ҳам иттифоқ кар-

даашон лозим мегардад.

10. Шахсе иштибоҳан бо зане ба гумони ин ки аёли худаиш мебошад, ҳамбистар шавад, пас аз он маълум гардад, ки зани дигар кас будааст, бояд ба он зан маҳр бидиҳад ва то гузаштани иддааш набояд шавҳараш бо вай ҳамбистар шавад. Ва чун ин кор иштибоҳан сурат гирифтааст, гунаҳкор ҳисоб намегардад.

11. Зан метавонад барои ба даст овардани маҳри муъаҷҷали (маҳре, ки фавран бояд пардохта шавад) худ, ки дар урфи мардум онро пешпардохт меноманд, аз ҳамбистар шудан ва ба шаҳру рустои шавҳар рафтан имтиноъ варзад. Агар боре ҳам ҳамбистар шуда бошад, дар маротиби баъдӣ метавонад аз он худдорӣ намояд.

Пеш аз пардохтани маҳри муъаҷҷал шавҳар наметавонад аз ба сафар баромадани зан бо маҳрамҳои дигараш ва аз дидори хешовандонаш мумониъат варзад. Вале пас аз пардохти маҳри муъаҷҷал зан бе узри шаръие дигар наметавонад ба чунин иқдоми мустақилона ва тасарруфҳои озод даст занад. Мард бошад, бо тайи ин марҳала тамоми салоҳиятҳои шавҳарияш пурра ва мукамал мегарданд.

12. Агар ҳангоми ақди никоҳ сухане аз маҳр ба миён наомада бошад, ё шарт гузоштанд, ки зан маҳре надошта бошад, дар ҳарду сурат маҳри мисл воҷиб мегардад. Дар ин сурат, агар пеш аз анҷом гирифтани ҳамбистарӣ ё хилвати саҳеҳа, ҷудой ва талоқе пеш омад, бояд ба зан мутъае (тӯхфае) пардохт намояд. Ин мутъа ба ивази маҳр буда, аз чодар (рӯймол), зерҷома, пероҳан ва шолчае иборат мебошад.

Дар додани мутъа (сару либос) ба зан вазъи

¹ Сураи Бақара, 2: 237.

молии мард ба эътибор гирифта мешавад. Агар мард сарватманд бошад, сару либоси боарзиштаре ва агар миёнаҳол бошад, сару либоси миёнаҳолона, вале агар фақир мустаманд бошад, ҳадяи фақиронае воҷиб мебошад.

13. Вақти бастани ақд маҳре таъйин накарданд, вале пас аз ба хона овардани зан, бо ризояти якдигар маблағе ба унвони маҳр муқаррар намуданд, маҳри муқаррар сохташон воҷиб мегардад.

14. Пас аз ақд, агар бо ризояти якдигар бар миқдори маҳри муайян сохташон чизе афзуданд, он ҳам лозим мегардад ва дар сурате, ки пеш аз анҷом гирифтани ҳамбистарӣ ва ё хилвати саҳеҳа миёнашон ҷудой афтод, нисфи маҳри аслӣ лозим мегардад.

15. Агар зан бо майлу рағбати худ тамоми маҳр ё миқдоре аз маҳрро ба шавҳараш бахшид, ҷоиз аст. Вале, агар шавҳар ўро ба бахшидани маҳраш маҷбур сохт ва зан ҳам ноилоҷ онро бахшид, бахшида ба ҳисоб намеояд.

16. Агар барои маҳр замин ё хона ва ё боғеро муқаррар намуданд, аини онҳо маҳр қарор мегирад ва шавҳар наметавонад ба ҷои худ онҳо қимати онҳоро бидиҳад.

17. Агар барои маҳр чанд асп ё чанд гўсфанд ва ё чанд гов муқаррар карданд, ҷоиз аст ва бояд чорвои миёна ба маҳр дода шавад.

18. Агар чанд саршумор гўсфанди муайянеро муқаррар намуданд, ҷоиз аст ва шавҳар наметавонад аини ҳамон гўсфандонро ё ғайри онҳоро маҳр диҳад.

19. Мард вақте ба зан гуфт: **«Чанд ҳайвоне маҳр хоҳам дод»** ва навъи онро муайян

накард, ҷоиз нест. Дар ин сурат маҳри мисл лозим мегардад.

20. Роҳу расм ва урфу одати мардуми ҳар сарзамин фарқ мекунад. Ҳар ҷоеро расм бар ин бошад, ки маҳрро аввал бипардозанд, зан наметавонад дар нахустин марҳалаҳои зановуҷуд маҳри худро дархост намояд. Агар дар ин фурсатҳои аввалин дархост накард, пас ҳар гоҳ, ки моил бошад, наметавонад онро талаб намояд. Шавҳар низ ногузир аст, онро бипардозад. Агар расми сарзамине ин бошад, ки пас аз талоқ ё аз дунё гузаштани шавҳар маҳрро талаб намоянд, зан наметавонад пеш аз он маҳрро дархост намояд.

21. Агар мард ба нияти адои бахше (ҷузъе) аз маҳр чизе ба зан диҳад, ба ҳамон андоза аз маҳр пардохта ҳисоб мегардад. Хоҳ зан аз ҷараёни мавзӯи огоҳ бошад, ё не. Ба шарте зан он чизро ба унвони табарруъ (хайр) ва эҳсон пазируфт, вале мард онро ҷузъи маҳр ба шумор овард, бояд бибинанд: Агар чизе хўрдани ва нўшидани (яъне, тез табоҳшаванда) аст, даъвои зан дуруст мебошад, вале агар ғайри ин бошад, даъвои мард саҳеҳ аст ва бахше аз маҳр ба ҳисоб меояд.

22. Марди озде занро ба ин шарт издивоҷ намояд, ки чанд вақте ба унвони маҳр барои вай хидмат кунад, ё ўро Қуръон биомӯзад, ақд ҷоиз аст. Аммо дар ин суратҳо барои зан маҳри мисл воҷиб мешавад.

23. Мард занро бо маҳри муайян ба никоҳи худ даровард, зан бошад, маблағи маҳрашро қабз (дарёфт) намуда, онро ба шавҳараш бахшид ва иттифоқан ба дунболи ин муъомила ва пеш аз он ки бо ҳам ҳамбистар ша-

ванд, миёни эшон ҷудой афтод, мард нисфи он маҳрро аз зан бигирад.

24. Агар мард занеро бо маҳри муайян ва бо ин шарт ба никоҳи худ даровард, ки ӯро аз фалон шаҳр берун набарад, ё ба ғайр аз ӯ зани дигаре нагирад, вақте мард ба аҳди худ вафо кард, маҳри зан ҳамон маблағи муайянгардида мебошад, вале агар ба аҳдаш вафо накард, барои зан маҳри мисл лозим мегардад.

Никоҳи шиғор

Марде духтар ва ё хоҳари худро ба никоҳи марди дигаре ба шарт ин диҳад, ки ӯ низ духтар ва ё хоҳари худро ба қайди никоҳи вай дароварад ва ҳар яке аз ду ақд ба ивази ақди дигар бошад, ҳар ду ақд ҷоиз аст. Инро аз назари шарият никоҳи шиғор меноманд ва барои ҳар ду зан маҳри мисл воҷиб мешавад. Зеро бо воҷиб гардонидани маҳри мисл онҳо никоҳи мустақил мегарданд ва дигар дар ивази якдигар боқӣ наменоманд.

Вале дар дигар мазҳабҳои аҳли суннат ин гуна ақди никоҳ нодуруст аст. Дар мазҳаби ҳанафӣ низ ин гуна ақди никоҳ бо ҳамон асли худ нодуруст аст, вале пас аз воҷиб гардонидани маҳри мисл, ки мӯҳтавои аслии он тағйир меҳӯрад, дуруст мегардад.

Он чи дар китобҳои сиҳоҳи ситта дар бораи никоҳи шиғор омадааст, бо сароҳат ба ҳамин мавқеъи бузургони аҳноф далолат менамояд. Ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо аз никоҳи шиғор наҳй намуд ва шиғор он аст, ки марде духтарашро ба никоҳи касе дароварад, ба шарт ӯ низ духтарашро ба никоҳи вай да-**

роварад ва дар байнашон маҳре набошад».¹

Чи тавре мушоҳида менамоем, дини Ислом барои қишри занон пойгоҳи ҳуқуқи пайдор, ҷойгоҳи иҷтимоӣ муносиб ва арзишҳои маънавии бемонандеро ба вуҷуд овардааст ва онҳоро ҳамачониба мавриди ҳимояи қонунӣ қарор додааст, то ба зӯр ҳамчун мол мавриди муъомила қарор нагиранд ва низ бо ҳар гуна шиърҳои фиребандае, ба монанди баробарии марду зан ва ҳифзи озодиҳои ҳуқуқи занон бозичаи дасти ҳавасронон ва тамаъҷӯён қарор нагиранд.

Никоҳ барои ҳалола

Он ақди никоҳе мебошад, ки бо мақсади ҳалол гардонидани зани сеталоқа барои шавҳари аввалаш баста мешавад.

Сурати он чунин аст, ки сарпарастони зан ва мутасаддиёни кор бо марде қаблан маслиҳат мекунанд ва ё бе маслиҳати пешакӣ занеро, ки аз шавҳари пешинааш се талоқ шудааст, ба никоҳи марде медароранд ва пас аз як шаб ва ё чанд муддате он мард ӯро талоқ мекунад ва ё мутасаддиёни кор талоқи ӯро аз он мард талаб мекунанд. Ба ҳар ҳол, ин никоҳ бо мақсади ҳалол гардонидани зан барои шавҳари аввалаш сурат мегирад.

Аз назари пешвоёни киром ва машоихи мазҳаби ҳанафӣ ин никоҳ макрӯҳи таҳримӣ мебошад.

Аммо аз дидгоҳи бузургони мазҳаби шофиъӣ,

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 5112, 6960. Саҳеҳи Муслим, 3450 (1415)-57. Сунани Абудовуд, 2074. Сунани Тирмизӣ, 1124. Сунани Насоӣ, 3337. Сунани Ибни Моҷа, 1883.

агар дар ҷараёни бастанӣ ақди никоҳ мақсади худро ошкор нагӯянд, никоҳ дуруст мегардад ва ҳеҷ гуна кароҳияте надорад, ҳарчанд ба сурати пинҳонӣ ва дар пушти парда дар бораи он ба тавофуқ расида бошанд. Нияти нодуруст ва чунин мақсадгузори онҳо ба Худо ҳавола мешавад. Вале агар он мақсадро дар ҷараёни бастанӣ ақд бо сароҳат ба миён гузоранд ва бо ҳамон мақсад ақд баста шавад, он қатъан ҳаром аст.

Ба ҳар ҳол, он аз назари тамоми пешвоёни дин кори манфур ва нохуше мебошад. Ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) ҳалолагар ва он мардери, ки барои вай ҳалола мешавад, ҳардуро лаънат кардааст»**.¹

Равиши табиӣ ва тариқи шаръии ҳалол гаштани зани сеталоқа барои шавҳари аввалаш он аст, ки зан ба таври машруъ ба шавҳар барояд ва бо он мард зиндагӣ намояд. Пас аз он, агар дар натиҷаи пешомаде аз шавҳари дуюмаш ҷудо гардад, он гоҳ барои шавҳари аввалааш ҳалол мегардад. Қуръони карим бо сароҳат дар ин бора мефармояд:

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۖ فَإِنْ

طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا

«Агар мард занашро се талоқ намояд, пас аз он барояш ҳалол намебошад, то он, ки шавҳари дигаре намояд. Пас, агар он шавҳар (и дуюмаш) ўро талоқ намояд, бар онҳо (зан ва шавҳари аввалаш) гуноҳе нест, агар ба сӯи

¹ Сунани Абудовуд, 2076, 2077. Сунани Тирмизӣ, 1119, 1120. Сунани Насоӣ, 3416.

якдигар баргарданд...».¹

Маҳри мисл

Маҳри мисл иборат аз маҳре аст, ки барои духтар ва зане аз қавми падари ба шавҳарбароянда дода шудааст, ба шарте, ки он духтар аз назари синну сол, ҳусну ҷамол, молу манол, ақлу хирад, диёнат тақво, ҷои буду бош, замон, духтар (бикр) будан ё набудан ва саводнокию бесаводӣ бо шавҳаркунанда баробар бошад. Бо муқоиса ба ҳамназири худ барояш маҳр бурида мешавад.

Манзур аз қавми падар, хоҳарҳо, аммаҳо, духтари аммаҳо, ва агар модару холааш аз қавми падараш бошанд, модару холаҳо ва духтарони холаҳо мебошад. Вале, агар модару холааш аз қавми дигаре бошанд, онҳоро мисл ба шумор оварда намешавад ва маҳрашро ба маҳри онҳо муқоиса карда намешавад.

¹ Сураи Бақара, 2: 230.

Фасли ҳафтум

Шарт гузоштан дар вақти ақди никоҳ

Шартҳо бар ду навъанд: а) шартҳое, ки бо аслу ҳадафи никоҳ мувофиқ мебошанд ва дар ҷаҳорҷӯбаи ҳадафҳои ҳаёти хонаводагӣ ва муқтазои ҳамзистии занонашавхари қарор доранд, б) шартҳое, ки бо ҳадаф ва моҳияти никоҳ ва ҳаёти оилавӣ созгор набуда, ба мақсадҳои он ҳеҷ гуна иртиботе надоранд.

1. Шартҳои навъи аввал, ба монанди таъмини нафақаи муносиб, ҷои хоб, анҷоми робитаҳои занонашавхари, риъояи эҳтиром ва ҳайсиати зан ва бемаврид лату кӯб накардани вай ва..., аз ҷумлаи масъулиятҳои динӣ ва вазифаҳои шаръие мебошанд, ки аз нигоҳи шаръиат мард бояд ба онҳо пойбанд бимонад, ҳарчанд аз ҷониби зан шарт ҳам гузошта нашаванд. Ҳатто, агар зан дар вақти никоҳ аз онҳо но-ме ҳам набурда бошад, дар сурати пойбанд намондани мард ба ин масъулиятҳои шаръии худ, зан метавонад ба додгоҳи шаръ муроҷиат намояд ва аз шавҳараш шикоят кунад.

Агар зан, валии вай ва ё вакилаш дар вақти ақди никоҳ ин шартҳоро гузошта бошанд, ба ин сурат, ки гуфта бошанд: **«Тану нафси худро ё муваккилаамро ба ту додам, ба шарт, ки корҳои зикршуда риъоя гарданд ва дар сурати риъоя нагардидани онҳо ихтиёри талоқ ба худам баргардад»**, пас дар ҳолати пойбанд намондани мард ба он шартҳо, зан мухаййара ба нафси

худ мегардад. Агар идомаи ҳаёти занонашавхари бо он мард бихоҳад, ба зиндагонии муштаракӣ худ идома медиҳанд, вале, агар ҳамзистиро бо вай нахоҳад, худро метавонад ҷудо созад.

2. Шартҳои навъи дуюм, агар бо моҳияти ҳаёти занонашавхари қомилан муҳолиф бошанд, ба монанди ин ки зан бигӯяд: **Худро ба шарт ба никоҳи ту додам, ки бо ман ҳамбистар нашавӣ ва ё корҳои хонаро анҷом надиҳам**, дар ин сурат никоҳ дуруст мегардад ва ин шартҳо ботил ва бекор мебошанд. Дар никоҳ ҳеҷ гуна таъсире надоранд ва бар мард лозимӯл иҷро ҳам намебошанд.

Аммо агар шартҳо бо вуҷуди он ки ба моҳияти никоҳ ва ҳадафҳои ҳаёти занонашавхари ҳеҷ гуна иртиботе надошта бошанд, ба он муҳолиф ҳам набошанд, дар ин сурат ваъдаҳое мебошанд, ки мард бояд ба онҳо вафо намояд. Агар ба онҳо вафо накунад, бо он ки хилофи ваъда намудааст, вале дар дурустии никоҳ ҳеҷ гуна таъсире надоранд. Ба мисли ин ки зан бигӯяд: **Ба шарт худро ба никоҳи ту даровардам, ки дар хонаи падару модарам бимонем, ё аз шахрам ба ҳеҷ кучо наравем ва...**

Ҳукми никоҳи кофирон

Агар кофирон бар асоси маслаку дини худ бо якдигар ақд бастанд, никоҳи онҳо аз назари шаръиат мӯътабар доништа мешавад. Дар сурате ҳар ду бо ҳам ислום оварданд, аз нав никоҳ на-мудани онҳо зарурате надорад ва ҳамон никоҳашон қиоят бошад.

Агар яке аз марду зани кофир ислום овард ва дигаре бар куфраш боқӣ монд, никоҳашон ботил

(бекор) мегардад.

Риъояи адолат дар байни занон

- Вақте мард ду зан ва ё бештар аз он дошта бошад, ўро лозим аст, ки дар байни онҳо дар сару либос, хўрду хўрок, хона ва шабгузаронӣ баробарӣ ва адолат намояд. Чи баъзе аз онҳоро бикр ва баъзе дигарашонро бева гирифта бошад. Агар ду шаб дар хонаи ҷавон шабро гузаронид, ду шаби дигар бояд дар хонаи зани пиру қадимӣ шаб бигзаронад.

- Баробарию адолат дар шабгузаронӣ лозим аст, на дар рӯзгузаронӣ ва ҳамбистарӣ. Дар сура-те рӯзона ба хонаи яке рафту омад намояд ва ё бо яке бештар ҳамбистарӣ кунад, монеге надорад ва гунаҳкор намегардад.

- Агар ба хонаи яке аз занон пас аз шом ва ба хонаи дигаре пас аз хуфтан рафт, ҷоиз нест. Адолату баробарӣ бояд комилан риъоят шавад.

- Касеро касбу кор дар шаб бошад ва рӯзона дар хона ба сар барад, дар ин сурат баробарӣ дар рӯзгузаронидан дар канори онҳо лозим аст.

- Фарқе надорад, ки мард бемор бошад, ё солим, баробарию адолат дар шабгузаронӣ дар хонаҳои онҳо воҷиб аст. Чунончи, дар ривоятҳо омадааст: Паёмбари акрам (с) ҳангоми бистарӣ шуданашон дар беморие, ки бар асари он даргузаштанд, адолат ва баробарию дар шабгузаронӣ дар хонаҳои ҳамсаронаш ҳаргиз тарк накарданд, то дар охир аз ҳамаи онҳо хост, ки минбаъд даврони бемории худро дар хонаи Уммулмўъминин ҳазрати Оиша (р) бигзаронад. Онҳо ҳама розӣ гаштанд. Он гоҳ дар хонаи Оиша (р) ором гирифт ва дар ҳамон ҷо рӯҳи покаш ба рафиқи аъло (Парвардигор) пайваست ва дар ҳамон ҳуҷра

ҷасади покаш ба хок супурда шуд.¹

- Риъояи адолату баробарӣ дар муҳаббати қалбӣ дар байни занон аз тавони инсон берун мебошад. Бинобар ин, чунин баробарие воҷиб нест. Аз Паёмбари бузург (с) ривоят шудааст, ки вақте чизеро дар байни занони худ тақсим мекард, адл мекард ва мефармуд: **«Худоё, ин аст тақсимот (ва адолат)-и ман дар он чи ки молик ва соҳиби он ҳастам ва он чиро, ки аз доираи қудрати ман берун аст ва Ту молики он мебошӣ, бар ман мағир»**² ва бо он муҳаббати қалбро дар назар дошт.

- Дар сафарҳо ҳаққи интиҳоби ҳамроҳ ба даст мард аст ва занҳо дар интиҳоби ҳамроҳӣ бо ӯ ҳаққи надоранд. Шавҳар бо ҳар кадом, ки тамоюл дошта бошад, метавонад онро бо худ бибарад, вале қуръа партофтан беҳтар аст.

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) вақте оҳанги сафар мекард, дар байни ҳамсаронаш қуръа мепартофт. Саҳми касе аз онҳо мебаромад, дар сафар ӯро ҳамроҳи худ мегирифт...»**.³

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Оиша (р) дар он мефармояд:

амаи ҳамсаронаш иҷозат гирифт, то дар хонаи ман бистарӣ шавад ва онҳо барояш (дар ин кор) иҷозат доданд...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 198, 664, 665, 679, ва... Саҳеҳи Муслим, 936 (418)-90, 937 (...)-91, 938 (...)-92. Сунани Ибни Моҷа, 1618).

² Сунани Абудовуд, 2134. Сунани Тирмизӣ, 1140. Сунани Насоӣ, 3953. Сунани Ибни Моҷа, 1971.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 2593, 2637, 2661, ва...

Китоби разоъат

Ширхорагӣ

Шир дар сохтани рӯҳия, рушду нумӯ, тарбият, тарзи тафаккур ва ахлоқи тифл то андозае муассир мебошад, ки зани ширдеҳ аз назари Ислом дар радифи зоянда ва бабороварандаи фарзанд, яъне модари тифл қарор мегирад. Аз роҳи шир тамоми хусусиятҳои ирсӣ ва хунӣ вориди ҷисму вучуди навзод мегардад ва дар шаклгирии шахсияти ӯ дар оянда нақши асосиро мебозад.

Бо таваҷҷӯҳ ба аҳамияте, ки шир дар ҳаёти навзод дорад, шарияти Ислом дар маҷмӯаи фикҳии худ фасле ва китобе бо номи «Разоъат» (ширхорагӣ) кушодааст, ки тамоми аҳком ва марзҳои он бо тифл баён гардидаанд.

Аз як сӯ, бо собит шудани аҳкоми ширхорагӣ дар миёни тифли ширхора ва зани ширдеҳ силсилаи қаробат ва ҳешовандӣ паҳлӯ ба паҳлӯи қаробати насабӣ густариш меёбад ва аз сӯи дигар, барои додани шир ба тифле аз ҷониби шаръ аҳком ва баёноте гузошта шудааст, то ин асл ба сурати беравияе шакл нагирад, зеро аз дидгоҳи Ислом мақсад аз зоду насл тақдими фарзандони ҳамаҷониба солим ба ҷомеа мебошад.

Имрӯзҳо илми тиб ба ин моҳияти шир пай бурда, дар поре аз кишварҳои аврупоӣ, аз ҷумла Олмон, барои он ки аз зиёнҳои ояндаи шири хушк дар амон бимонанд ва то андозаи мумкин аз шири одамӣ истифода намојанд, ба хулосае омадаанд, ки аз шири заноне, ки шири зиёд доранд, ё

тифлашон аз дунё гузаштааст, пас аз гузаштани мароҳили озмоишҳои беҳдоштӣ (тиббӣ) ва ташхиси саломатии он, дар бемористонҳои махсусе онро ҷамъоварӣ намуда, пас аз омехтан ба шири гов ё гӯсфанди пустиризашуда ба тифлҳои бе шир ё модармурда бидиҳанд.

Он гоҳ дар шиносномаҳои чунин тифлҳо нишонаи махсусе мегузоранд, ки ба парвариш ёфтани онҳо аз ширҳои гуногуни одамӣ ва ҳайвонӣ далолат менамояд. Агар аз назари равоншиносӣ ва рафтори инсонӣ норасоӣ ва мушкиле дар оянда дошта бошанд ва амали хилофе аз онҳо содир шавад, иллат ва омили нахустини онро медонанд.

1. Вақте навзоде ба дунё омад, шир додани вай бар модараш воҷиб аст, вале агар падараш сарватманд бошад ва барои ширдиҳии писараш занеро пайдо намояд, ки хусусиятҳои ирсӣ ва шири вай ба мизочи навзод мувофиқ бошад, дигар модар метавонад навзодашро худ шир надихад. Ҳеҷ гуноҳе аз назари шаръ барояш набошад.

2. Зан бе иҷозати шавҳари худ наметавонад фарзанди дигар касро шир диҳад, ҳарчанд хоҳари ҳудаш ҳам бошад. Вале агар тифле аз гушнагӣ дар маърази ҳалокат қарор гирад, бе иҷозати шавҳар метавонад ба хотири ҳифзи ҷонаш вайро шир диҳад.

3. Ҳадди болои муддати ширхорагӣ барои кӯдак бар асоси муқаррароти шарият аз нигоҳи фикҳӣ мазҳаби ҳанафӣ дувуним сол аст. Аз дувуним сол ба боло шир додани кӯдак ҳаром аст. Аз назари шуморе аз фақеҳони исломӣ муддати ширхорагӣ ду сол мебошад. Соҳиби Фатҳулқадир

ва Таҳовӣ ду солро саҳеҳтарин қавлҳо донистанд.

4. Агар кӯдакero пас аз ду сол аз шир ҷудо карданд ва ба хӯрдани таъом омӯхта шуд, пас аз ин агар аз пистони зане шир нӯшад ҳам, аҳкоми ширхорагӣ дар бораи вай собит намешавад.

5. Миқдори шире, ки бо нӯшидани он аҳкоми ширхорагӣ собит мегарданд, нӯшидани як қатра шир ё як бор макидан аст.

6. Пиразане набераи худро бо пистонаш машғул намояд ва пистонаш оҳиста - оҳиста шир пайдо кунад, он набера агар писар бошад, писари разоъӣ ва агар духтар бошад, духтари разоъии модарбузурги (бибӣ) худ мегардад. Агар ҳамаи набераҳои писарӣ ва духтариҳои худро ба ҳамин сурат ба пистони хушкаш саргарм кард ва андак-андак дар пистонаш шир пайдо гашт, ҳама фарзандони разоъии пиразан мегарданд. Никоҳи онҳо бо якдигар ҳаром мебошад.

7. Он чи аз лиҳози насабӣ бар шахс ҳаром аст, яъне бо онҳо маҳрам буда, бо якдигар никоҳрас намебошанд, аз паҳлуи разоъӣ (ширхорагӣ) низ бар вай ҳаром мебошад. Дар ин ҷо танҳо сурати масъалаи модари разоъии бародари насабӣ ва хоҳари разоъии писари насабӣ аз ин ҳукм берун мебошад. Чунончи, Паёмбари бузург (с) фармудаанд: **«Инналлоҳа ҳаррама миннаразоъи мо ҳаррама минаннасаби, илло умма ахиҳи ва ухта ибниҳи».**

«Худованд, дар ҳақиқат, он чиро, ки аз ҷиҳати насаб барои шахс ҳаром гардондааст, аз ҷиҳати ширхорагӣ низ онро ҳаром сохтааст. Магар модари бародари насабӣ ва

хоҳари писари насабӣ».¹

а) Сурати масъалаи модари разоъии бародари насабӣ ин аст: Масалан, Ҷалилу Аҳмад ҳар ду бародарони аъёнии (аз як падару модар) насабӣ мебошанд. Ҷалил (яке аз бародарон) аз пистони зане бо номи Фотима шир нӯшид ва ҳукми ширхорагӣ барояш собит гардид. Аҳмад (бародари дигар) метавонад бо Фотима, ки модари разоъии бародари насабиаш мебошад, ақди никоҳ бандад. Ҷамчунин гирифтани духтарони он зан (Фотима) барои Аҳмад дуруст аст, зеро Фотима ва духтаронаш ҳеҷ гуна нисбату пайванди ширхорагӣ бо Аҳмад надоранд, балки фарзанди разоъии Фотима Ҷалил аст.

б) Сурати масъалаи хоҳари разоъии писари насабӣ ин аст: Масалан, Халил фарзанди Аҳмад аз пистони зане бо номи Нурҷон шир нӯшид. Раҳима духтари Қосим ҳам аз пистони Нурҷон шир нӯшидааст. Ҳоло Халилу Раҳима бо ҳам бародару хоҳари разоъӣ гаштаанд. Дар ин ҷо Аҳмад - падари Халил метавонад хоҳари разоъии писари худ Раҳимаро ба занӣ бигирад.

Донишмандони исломӣ тамоми масоили вобаста ба мавзӯи ширхорагиро дар як байти тоҷикӣ (форсӣ) ҷамъ овардаанд, ки бо таваҷҷӯҳ ба он калиди мавзӯ ба даст меояд. Байт:

Аз ҷониби ширдеҳ ҷама хеш шаванд,

¹ Сунани Тирмизӣ, 1146, 1147. Ин ҳадис дар дигар китобҳои сиҳоҳи шашгона ба ин лафз омадааст:

шахс) аз ҷиҳати разоъат ҳамон одамоне ҳаром мебошанд, ки аз ҷиҳати (қаробати насаб ва) вилодат (барои ӯ) ҳаром буданд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2645, 2646, 3105, 5099, 5100, ва... Саҳеҳи Муслим, 3568 (1444)-1,3569) (...) -2. Вале ибораи охир дар онҳо наомадааст.

Аз ҷониби ширхора завҷону фурӯъ.

Шарҳи мисраъи аввал: «Зани ширдеҳ модари ширхора ва шавҳари ширдеҳ падари вай мегарданд. Писарону духтарони дар синну сол гуногуни он зан бародарону хоҳарон ва набераҳои писарию духтарию вай бародарзодаҳо ва хоҳарзодаҳои ширхора мегарданд. Ба ҳамин шакл то охири насл риштаи хешовандии разоъӣ собит мешавад.

Модари зани ширдеҳ ва модари шавҳараш барои ширхора модарбузург (бӣбӣ) ва падари он зан ва падари шавҳараш барои ӯ падарбузург (бобо) мебошанд. Хоҳарони зани ширдеҳ ва хоҳарони шавҳараш холаҳову амаҳои ширхора ва бародарони он зан ва бародарони шавҳараш тағоиҳо ва амаҳои ӯ мегарданд. Хулоса, ҳамон тавре, ки дар насаб амаву холаву ғайра тасаввур мешавад, дар разоъат низ ҷама собит мегарданд».

Шарҳи мисраъи дуюм: «Фурӯъ ба ин маъност, ки ҳуди тифли ширхора ва дар оянда фарзандону набераҳояш то охири насл бо тамоми касоне, ки дар мисраъи аввал шарҳи онҳо гузашт, қаробати ширхорагӣ пайдо мекунанд. Ба ин тартиб, ки вақте ҳуди ширхора фарзанди зани ширдеҳ мегардад, фарзандони вай барои зани ширдеҳ ва шавҳараш набераҳо ба шумор мераванд то охири риштаи насл.

Мақсуд ин аст, ки ҳар нисбате, ки фарзандони насабии зани ширдеҳ бо ҳудаш доранд, фарзандони разоъии ӯ низ ҳамон нисбатро бо вай пайдо мекунанд, ба монанди маҳрамияти абадӣ ва ғайра. Масалан, Маҳмуд, ки аз пистони Фотима шир нӯшидааст, писари разоъии Фотима мебо-

шад ва фарзандони пуштии (насабӣ) Маҳмуд барои тамоми фарзандони Фотима бародарзодаҳои разоӣ мегарданд. Масалан, Фотима Парвинаро шир додааст, Парвина духтари разоӣи Фотима мебошад. Фарзандону наберагони Парвина ҳама барои фарзандони разоӣ ва насабии Фотима хоҳарзода ҳастанд.

Вале хоҳарону бародарони насабии Парвина, ки аз Фотима шир нанӯшидаанд, бо фарзандони вай ҳеҷ қаробати шаръие надоранд. Бинобар ин, зановавҳарӣ дар байни бародарони насабии Парвина ва фарзандони пуштии Фотима ҷоиз аст».

Мурод аз завҷон ин аст: «Масалан, Зайнаб аз пистони Гуландом шир нӯшидааст, дар оянда шавҳари Зайнаб барои Гуландом домод мебошад. Гуландом хушдоман ва шавҳараш хусури он домод ба шумор меоянд ва маҳраи абадӣ мебошанд, зеро Паёмбари акрам (с) фармудаанд: **Никоҳи духтари разоӣ бо падари разоӣ ҷоиз нест**».

8. Аҳкоми разоӣ аз бо нӯшидани шири ҳайвонот собит намешавад. Агар ду тифле аз шири як гов ё гӯсфанд нӯшиданд, байни онҳо разоӣ аз (ширхорагӣ) собит намешавад.

9. Иттифоқо духтари бокирае дар пистонаш шир пайдо шавад ва тифле дар синну соли субути разоӣ аз пистони вай як қатра шир нӯшад, ё як бор мақад, аҳком ва ҳурмати разоӣ аз собит мегардад. Масалан, вақте он духтари бокира ба шавҳар барояд, ширхора барои ҳадаш фарзанди разоӣ ва барои шавҳараш фарзанди зан мебошад, ки онро пешзода меноманд. Дар сурате, ки миёни онҳо пеш аз анҷом гирифтани ҳамбистарӣ

ва ё хилвати саҳеҳа ҷудой афтад, он мард метавонад бо пешзодааш ақди никоҳ барқарор намояд.

10. Тифле дар аснои муддати субути разоӣ аз пистони зани мурдае шир нӯшад, аҳкоми разоӣ аз собит мегардад.

11. Агар аз чанд зан шир дӯшида шавад ва бо ҳам омехта ба чанд тифле нӯшонидида шавад, миёни ҳамаи он занон ва тифлҳо аҳкоми разоӣ аз собит ва ҳама бо ҳам маҳраи абадӣ мегарданд.

12. Марде бо зане ақди никоҳ барқарор намояд ва пас аз анҷоми ақди зани дигаре даъво намояд, ки ҳардуи онҳоро (марду занро) шир додааст, агар вай барои ин даъвои худ шоҳиде надошта бошад, гуфтааш эътибори шаръие надорад. Бояд барои собит шудани даъво ду марди одил ва ё як мард ва ду зан шаҳодат бидиҳанд.

Аммо, агар зану шавҳар гуфтаи он занро на ба унвони ғаразнокӣ, балки ба гуфтаи холис ва насиҳати рост тасдиқ намоянд, беҳтар аст ба хоҳири эҳтиёт ва покиҷӯӣ аз идомаи зановавҳарӣ сарфи назар намоянд. Вале ҳокими шаръ ба гуфтаи як зан наметавонад ҳукми ҷудосозии онҳоро содир намояд.

13. Шахсе ду зан дар қайди никоҳи худ дошт, ки яке бузургсол ва дорои шир ва дигаре хурдсолу ҳанӯз ширмак буд. Агар зани бузург зани хурдсолро, ки ҳанӯз даврони разоӣ аз нагузашта, шир диҳад, ҳар ду зан бар шавҳар ҳаром мегарданд. Дар сурате, ки зани бузург аз рӯи ноогоҳию нодонӣ боғчуни худро шир дода бошад, бояд шавҳар маҳри ҳар ду ро бидиҳад, ки барои зани хурдсол нисфи маҳр лозим аст.

Аммо агар бо мақсади фосид сохтани никоҳи

шавҳараш ба вай шир дода бошад, маҳри худаш соқит мегардад ва барои зани хурдсол нисфи маҳр лозим мешавад.

14. Марде ду зан дошт. Яке аз онҳо духтари Абдулғафурро ва яке дигараш писари Абдулмаҷидро шир доданд. Ин духтару писар минбаъд наметавонанд бо ҳам ақди никоҳ барқарор намоянд, агарчи аз ду зан шир нӯшидаанд. Аз он ҷо, ки шири ҳар ду бо ҳамбистарии як мард ба вучуд меояд, хоҳару бародари разоъии ʔаллотӣ (модарҷудо) мегарданд. Ҳамчуноне, ки ақди никоҳ дар миёни хоҳару бародари ʔаллотии насабӣ ҷоиз намебошад, миёни хоҳару бародари ʔаллотии разоъӣ низ ҷоиз намебошад.

15. Ду зане, ки дар никоҳи як мард мебошанд, агар яке духтареро бо номи Фотима ва дигаре духтареро бо номи Раҳима шир доданд, минбаъд шахсе наметавонад Фотима ва Раҳима ҳар ду ро ба никоҳи худ дароварад ва он ду ро болои ҳам ҷамъ намояд, зеро Фотимаву Раҳима хоҳарони разоъии ʔаллотӣ ҳастанд, ки наметавон миёни онду, ҳамчуноне миёни ду хоҳари ʔаллотии насабист, ҷамъ намуд.

16. Барои субути разоъат нӯшидани шир аз пистони як зан шарт аст, на як будани замони нӯшидан. Масалан, як зан тифлеро дар синни бистсолагии худ, тифли дигареро дар синни бисту панҷсолагиаш, тифли сеюмро дар сисолагиаш ва чаҳорумро дар синни сиву панҷсолагиаш шир дод, ҳурмати (мамнуъият) ширхорагӣ дар миёни зани васфшуда ва тамоми тифлоне, ки дар солҳои гуногун аз ӯ шир нӯшиданд, собит мешавад. Он зан барои тамоми онҳо модар мешавад,

бо дар назардошти тафсилоте, ки гузашт.

17. Агар марде аз пистони зани худ шир нӯшад, занаш бар вай ҳаром намегардад, вале мард гунаҳкор мешавад. Албатта, агар зани бузургсолеро ба писарбачае, ки ҳанӯз даврони ширхорагияш сипарӣ нагаштааст, издивоҷ намо-янд ва зан шавҳари хурдсоли худро шир диҳад, зан бар вай ҳаром мегардад.

18. Марде духтари ширхораеро ба никоҳи худ даровард ва пас аз муддате вайро талоқ намуда, зани бузургсолеро ба никоҳи худ даровард. Агар ин зан духтари ширхораеро, ки қаблан дар қайди никоҳи шавҳараш буда, шир диҳад, ин зани бузург бар шавҳари худ ҳаром мегардад, зеро ин зан дар воқеъ модари занаш ба шумор меравад. Разоъате, ки баъд аз никоҳ собит шуда, мисли разоъати пеш аз никоҳ мебошад.

19. Шахсе духтари ширхораеро, ки ҳанӯз даврони разоъаташ сипарӣ нагаштааст, ба никоҳи худ даровард. Он гоҳ модар ё хоҳар ва ё духтари мард вайро шир дод, он духтари ширхора бар мард ҳаром мегардад, зеро ҳукми он ба мисли масъалаи гузашта аст.

20. Агар зане аз пистонаш дар бинии тифле шир дӯшид (ҷӯшид), ширхорагӣ собит мегардад, вале агар дар гӯшаш дӯшид, собит намегардад.

21. Шири занеро бо об ё давое (дорӯе) омехта, ба тифли ширхорае доданд, дар сурате, ки шир аз обу даво бештар ва ё бо он баробар бошад, аҳкоми ширхорагӣ собит мешавад. Аммо агар обу даво аз шир бештар бошанд, разоъат собит намешавад. Ҳамчунин агар шири занеро бо шири ҳайвоне омехта намуданд, аксарият эътибор дорад.

22. Табобат намудан бо шири зан ҷоиз нест.

Эзоҳ: Дар гузашта чунин расм ривоч дошт, ки тифлҳои ширхора ва духтарчаҳои хурдсолро ба никоҳи калонсолон дармеоварданд ва шавҳараш то калон шудани он мунтазир мешуд. Он танҳо баستاني ақд буд. Имрӯз дар ҷомеаи мо чунин расме тақрибан вуҷуд надорад.

Камоли таваҷҷӯҳ ва таъкидоти пураҳамияте, ки Ислом дар мавзӯи ширхорагӣ ва пайванди разоъат намудааст, бештар ба хотири он аст, ки вақте чунин пайванди хешутаборӣ ва занҷираи хешовандӣ ба вуҷуд меояд, мардум сипосгузори на гиреҳҳои онро таҳким бахшанд ва аз бунёди хонавода ва никоҳи хоҳарону бародарон ва хешу табори разоъӣ, ки ба манзалаи хоҳарону бародарон ва хешу табори насабӣ мебошанд, огоҳона худдорӣ намоянд. Бо маҳрамҳои разоъии худ ақди зановашавҳарӣ барқарор насозанд ва ояндаи худро покиза нигоҳ доранд.

КИТОБИ ТАЛОҚ

أَلْطَلَقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ

Талоқ (-е, ки пас аз он зану шавҳар имкони бозгашт доранд) ду бор аст. Пас аз он ё нигоҳ доштани бо хубист ва ё раҳо кар-

дан бо некӣ.

(Сураи Бақара, 229).

Расули Худо (с) мефармояд: «**Бадтарини ҳалолҳо дар назди Худо талоқ аст**».
(Сунани

Абудовуд, 2178. Сунани Ибни Моҷа, 2018).

Фасли аввал

Назари Ислом дар бораи талоқ

Талоқ дар луғат ба маънои бардоштани қайду банд ва раҳо кардан аст ва дар истилоҳи шариъат талоқ аз ҳукми шаръие иборат аст, ки қайди никоҳ ва ресмони ақдро бо гуфтани калимаҳои махсус бардошта месозад ва ба ҳаёти заношавҳарӣ дар миёни марду зан хотима мебахшад.

Талоқ ба унвони охирин роҳи ҳалли қазияҳо (мушкилот) ва проблемаҳои даргирифта дар хонавода доништа шудааст ва он ҳам дар сурате, ки дари тамоми роҳи ҳалҳо баста гардад, ба иҷро гузошта мешавад. Агар чора ва илоҷи дигаре ғайр аз он барои ҳалли мушкилоти хонаводагӣ пайдо шавад, дар он сурат набояд ба он мутавассил шуд.

Аз ин ҷост, ки дар суҳанони гаронмояи Паёмбари Ислом (с) мебинем, ки талоқро ба унвони ногувортарин ва бадтарин ҳалолҳо дар назди Худо гуфтааст.¹ Ё дар ҷои дигар баён шудааст: Зане, ки бе ҳеҷ узре аз шавҳараш дархости талоқ намояд, бӯи биҳишт ба машомаш (димоғаш) намерасад, яъне дарҳои биҳишт бар рӯяш баста

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Паёмбар (с) дар он мефармояд: **ди Худо талоқ аст**. (Сунани Абудовуд, 2178. Сунани Ибни Моча, 2018).

аст.¹

Бо ин ҳама, вақте зарурат пеш омад ва дигар роҳе барои созишу ҳамзистӣ боқӣ намонд ва идомаи заношӯӣ дар як чунин фазои пурташаннуче, дигар имкон дорад ба рӯй додани ногувориҳои бештару бузургтаре бианҷомад, дар ин марҳала талоқ дармони талхест, ки барои бар-тараф намудани ташаннучу ихтилоф дар зиндагии хонаводагӣ ва иҷтимоӣ аз тарафи шариъати Ислом тадорук дида шудааст.

Ислом барои таҳаққуқи ҳадафҳо ва ҳикматҳои бинои хонавода, идомаи бомуваффақияти зиндагонии заношавҳарӣ ва таҳкими пояҳои ҳаёти оилавӣ аз марду зан хостааст, ки ба ҳуқуқҳо ва масъулиятҳои дучонибаи худ нисбат ба якдигар ва робитаҳои неки ҳамсарӣ аз худ пойбандӣ нишон диҳанд ва дар баробари кӯтоҳиҳои якдигар ва норасоииҳои зиндагӣ бурдборӣ ва таҳаммулпазирӣ намоянд. Қуръони карим мефармояд:

وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا

وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

«Ва ба онҳо бо некӣ (ва ба таври шоиста) муъошират намоед. Агар онҳоро бад дидед, пас шояд шумо чизро бад бинед, вале Худо-ванд хайри бисёро дар он ниҳода бошад».²

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Расули Худо (с) дар он мефармояд:

р-хости талоқ намояд, бар вай бӯи биҳишт ҳаром бошад. (Сунани Абудовуд, 2226. Сунани Тирмизӣ, 1187. Сунани Ибни Моча, 2055).

² Сураи Нисо, 4: 19.

Дархости Қуръони карим дар ин оят аз бандаи мӯъмин он аст, ки ҳатто дар сурати бад дидани ҳамсар низ бояд муносибати некро бо ӯ ба роҳ монад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Ҳеҷ гоҳ марди мӯъмин набояд бо ҳамсари худ душманӣ ва кина варзад. Агар ахлоқ ва рафтореро аз ӯ нохуш дорад, шояд дигар ахлоқ ва сифатҳои вай мавриди писандаш бошанд»**.¹

Роҳи ҳалҳои пешниҳодии Қуръон

Ба ҳар сурат Қуръон роҳи ҳалҳоеро барномарезӣ ва бар фарорӯи мӯъминон қарор додааст ва аз онҳо хостааст, ки пеш аз даст задан ба талоқ ва бастани пеши роҳи тамоми чораҳо ба он равишҳои пешгирикунанда мута-вассил шаванд.

Пеш аз ҳама Худованд дар ояти 21-уми сураи Рум асосҳои муҳиммеро баён намудааст, ки бунёди хонавода ва таҳдоби оила бар пояи онҳо бино меёбад, он ҷо, ки мефармояд:

«Ва яке аз нишонаҳои (қудрат ва намунаҳои илму ҳикмати) Худованд он аст, ки барои шумо аз навъи худатон ҳамсароне офарид, то дар канори онҳо оромиш (ва сукунат) пайдо намоед ва дар миёни шумо маваддат (муҳаббату дилбастагӣ) ва раҳмат (меҳрубонӣ ва дилсӯзи)-ро ба вучуд овард. Албатта, дар ин (равиши зебои офариниш) барои одамоне, ки андеша менамоянд, оятҳо ва нишонаҳое вучуд дорад».

Қуръони карим дар се калимаи ин оят: оромиш, маваддат ва раҳмат тамоми фалсафаи бу-

нёди хонавода ва ҳадафҳои асосии ба вучуд овардани оиларо бозгӯ намудааст. Бар асоси таълимоти дини мубини Ислом асоси зиндагонии хонаводагӣ ва меҳвари бинои оиларо бояд ҳамин се чиз ба вучуд оваранд. Ҳадафи нахустини бинои оила он аст, ки онҳо (зану шавҳар) ва пас аз он фарзандон оромиши равонӣ, иҷтимоӣ ва ғаризаҳо (майлҳо)-и ҷисмонии худро дар оғӯши гарми он пайдо намоянд. Онҳо бо вучуди якдигар ин фароғи ҳамагирро дар зиндагӣ пур менамоянд.

Ин оят бо камоли эъҷоз ва дар тамоми зебоӣ фалсафаеро аз ҳаёти муштаракӣ марду зан баён намудааст, ки дигар ҷое барои хушунат, нафрат аз якдигар ва бурузи ҳар гуна мушкилот ва ташаннуҷро дар зиндагонии шахси дорои маърифати динӣ боқӣ намегузорад. Зеро хушунат, зӯроварӣ ва ҳар гуна ташаннуҷе аслан бо ҳадафҳои асосии бинои оила (оромиш, маваддат ва раҳмат) дар таноқуз мебошад. **Хушунату оромиш, бадбиниву муҳаббат ва ташаннуҷу дилсӯзӣ бар асоси бадеҳиёти мантиқӣ, ки: Ду чизи зид ҳаргиз бо ҳам ҷамъ намеоянд, бо ҳам ҷамънопазиранд.** (Ин матлаб дар фасли Ҷойгоҳи зан дар Ислом пайгирӣ мешавад).

Бо баррасии фалсафаи ин се асл: оромиш, маваддат ва раҳмат, ба ин нуктаи муҳим мерасем, ки фарҳанг ва тамаддуни бузурги исломӣ аслан фарҳанги оромиш, дӯстӣ, ҳамзистии мусолимадомез ва шафқату дилсӯзист.

¹ Саҳеҳи Муслим,

Фасли дуюм

Шароити талоқдиҳанда

Шариъати Ислом барои танзими раванди ҷудоии марду зан, ҳифзи манофеъи қишрҳои гуногуни ҷомеа ва ҳарчи маҳдудтар намудани доираи фурупошии хонаводаҳо барои шахси талоқдиҳанда шароитро дар назар гирифтааст, ки агар мавҷуд набошанд, талоқе воқеъ намешавад.

а) Шахси талоқдиҳанда бояд оқилу болиғ бошад. Бинобар ин, талоқи шахси девона ва кӯдак воқеъ намешавад. Аммо бо дастури додгоҳ метавон девона ва аёлаш ва кӯдак ва аёлашро бо дар назардошти шароити махсус аз ҳам ҷудо сохт.

б) Бедор ва ҳушёр бошад. Бинобар ин, агар шахсе дар ҳолати хоб ва ё беҳушӣ аёли худро талоқ диҳад, ба тавре, ки калимаҳои талоқ аз даҳонаш берун оянд ва шунида шаванд, вале ҳудаш дар хоб ва ё беҳуш бошад, талоқ воқеъ намешавад.

в) Вале талоқи шахси мукраҳ (маҷбуршуда) дар мазҳаби ҳанафӣ воқеъ мешавад. Бинобар ин, агар шахсро маҷбур намуданд, ки аёлашро талоқ намояд, масалан, ба ӯ гуфтанд, агар ҳамсарашро талоқ надихад, вайро хоҳанд кушт ва ӯ маҷбуран ҳамсарашро талоқ дод, талоқ воқеъ мешавад.

г) Шахсе, ки машруботи масткунандаро истеъмол менамояд, аз назари шариъати Ислом дар собит шудани аҳком дар ҳукми оқил аст. Бар ҳамин асос, агар касе шароб ё маводи мастку-

нандаи дигаре истифода барад ва дар ҳолати мастӣ ҳамсари худро талоқ кунад ва ё дар ҳолати хашму ғазаб талоқро қорӣ намояд, талоқ воқеъ мешавад. Пас аз ба ҳуш омадан ва дур шудани хашму ғазаб дигар пушаймонӣ суде надорад.

д) Талоқ аз шахси лол (гунг) бо ишора воқеъ мешавад.

ж) Талоқ ба ҳузури шоҳид зарурате надорад. Шахс дар ҳузури ҳуди ҳамсараш ё худ танҳо, агар занашро талоқ диҳад, талоқ воқеъ мешавад.

з) Талоқ бо мукотиба ҳам сурат мегирад. Масалан, аз ҷои зисти худ номае хитоб ба ҳамсараш менависад, ки талоқӣ, ё туро талоқ додам, аз ҳамон лаҳзаи навиштани нома, ҳукм эътибор пайдо мекунад, яъне талоқ воқеъ мешавад ва аз ҳамон дам идда шурӯъ мешавад. Аммо, агар дар нома навишт: Вақте номаи ман ба ту расид, ту талоқӣ, талоқ аз вақти расидани нома ҳисоб мешавад.

Навъҳои талоқ

Дини мубини Ислом дар ҳар коре, дарки зебӣ ва нақъ анҷом гирифтани онро дӯст медорад, ҳарчанд кори ҳақир ва камарзише бошад. Ба ҳамин хотир, барои тамоми корҳо одоб ва расму роҳе гузоштааст. Барои талоқ низ расму роҳе гузошта, ки дар сурати вуқӯъ риъояи он равиш беҳтар аст.

Талоқ бар се қисм аст: талоқи ҳасан, ба маънои хуб, аҳсан ба маънои хубтар ва талоқи бидъӣ, яъне хилофи суннат.

Талоқи ҳасан он аст, ки мард ҳамсари худро дар се тӯҳр (поки) се талоқ- дар ҳар покие як талоқӣ намояд.

Талоқи навъи аҳсан он аст, ки мард ҳамсарашро вақте як талоқ медиҳад, ки аз одати моҳонаи худ пок гашта ва дар он поки ба ӯ наздикӣ накардааст. Ва вайро ба ҳамон ҳол мегузорад, то иддааш бигзарад, яъне се бор ҳайз бинад ва пок гардад.

Талоқи бидъӣ он аст, ки мард ҳамсари худро бо як калима (се талоқ) ё дар як тӯҳр (поки) се талоқ намояд.

Дар китобҳои фикҳ талоқро ба ду навъи суннӣ (ба таври суннат) ва бидъӣ (хилофи суннат) тақсим менамоянд. Талоқи ба таври суннат ду навъи ҳасан ва аҳсанро дар бар мегирад.

Аз ҷумла соҳиби «Анисуннисо» мефармояд: Талоқи суннӣ талоқест, ки мувофиқи роҳнамоиҳо ва иршодоти Паёмбари акрам (с) сурат гирифта бошад ва ҷунин талоқе бо фароҳам омадани се шарт таҳаққуқ меёбад:

1. Талоқ фақат як талоқи раҷъӣ бошад.

2. Талоқ дар вақти одати моҳонаи зан воқеъ нагашта бошад.

3. Дар тӯҳре (покие), ки бо занаш ҳамбистар гардидааст, вайро талоқ надода бошад.

Агар дар вақти талоқ ин се шарт риъоя шуда бошанд, талоқе, ки воқеъ мешавад, талоқи суннӣ аст.

Талоқи бидъӣ талоқест, ки дар он яке аз ин се шарт риъоя нагардида бошад. Бинобар ин, талоқе, ки дар яке аз ҳолатҳои зерин воқеъ мегардад, талоқи бидъӣ гуфта мешавад:

1. Се талоқ дар як бор.

2. Талоқ дар ҳолати одати моҳонаи зан.

3. Талоқ дар тӯҳре (покие), ки бо ҳамсараш ҳамбистар шуда бошад.

Талоқи бидъӣ, гарчи муҳолифи фармоишоти шаръ аст, вале воқеъ мегардад.

Талоқи суннӣ фурсати дар кори худ андешиданро бори дигар дар ихтиёри зану шавҳар мегузорад. Дар ин муддат хашму ғазаби онҳо фуру менишинад, бо аҳли салоҳ менишинанд ва аз одамони ботаҷриба ва аҳли диёнат машварат мекурсанд. Кори худро борҳо ба ченаки ақл месанҷанд ва пас аз ин ҳама роҳе барои бозгашти худ доранд.

Вале дар талоқи бидъӣ чунин фурсатеро аз даст медиҳанд, зеро дар сурати аввалӣ он роҳи бозгаштро бар рӯи худ бастаанд ва дар ду сурати дигари он мард муҷиби зарарҳои маънавие нисбат ба ҳамсараш мегардад. Шурӯъи идда ва покизагии раҳм (бачадон)-ро барои вай печида месозад.¹

Зани ҳомиларо шавҳараш метавонад пас аз ҳамбистарӣ било фосила талоқ намояд ва мунтазири ҳайзу покӣ нагардад, зеро вай то замони вилодат (зоймон) ҳайз намебинад.

Агар касе ҳамсари худро дар ҳолати ҳайз талоқ кунад, гунаҳкор мегардад, вале талоқ воқеъ мешавад. Агар вайро як талоқ ва ё ду талоқи раҷъӣ дода бошад, беҳтар аст рӯҷӯ намояд ва вақте, ки аз ҳайз пок гашт ва дуҷумбора ҳайз дид ва пок гашт, агар хоста бошад, вайро талоқ намояд.

Ривоят шудааст, ки: «Абдуллоҳ ибни Умар дар замони Расули Худо (с) ҳамсари худро дар ҳолати ҳайз талоқ кард. Умар ибни Хаттоб Расули Худо (с)-ро дар ин бора пурсид, он Ҳазрат (с) гуфт: **Уро бифармо, то ба ҳамсараш рӯҷӯ**

¹ Анисуннисо, д. Фирӯзӣ Ҳирравӣ, с. 184 -188. Бо каме таъриф дар ибораҳо.

намояд...».¹

Навъҳои талоқ ба эътибори калимаҳо

Талоқ ба эътибори калимаҳои ифодакунандаи он бар ду қисм аст: сарех ва киноя.

Сареҳи талоқ

Лафзи (калимаи) сареҳи талоқ он аст, ки калимаи хориҷашта ғайр аз талоқ эҳтимоли дигаре надошта бошад ва он калима танҳо барои ифодаи ҳамон маъно гузошта шудааст. Мисли ин ки шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: **Ту талоқӣ, ё туро талоқ кардам, ё аёли ман талоқ аст.**

Дар ин гуфтаҳо зан як талоқи раҷъӣ мешавад, ҳарчанд мард нияти бештарро дошта бошад. Агар ҳеҷ нияте накарда бошад ҳам, як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад, зеро он лафзҳо ба нияте ҳам эҳтиёҷ надоранд.

Аммо агар шахсе ин ибораҳоро ба сурати нақли қавл аз дигарон ва ё дар ҳолати тадрис ба шогирдон бигӯяд, чизе воқеъ намешавад. Зеро ин ибораро ба ҳамсараш нагуфтааст.

Талоқи раҷъӣ он аст, ки мард ҳаққи таҷдиди назар ва бозгардонидани ҳамсарашро пеш аз поёни идда дорад. Вай метавонад бе ақди нав (дуҷумбора), аз гуфтаи худ рӯҷӯ кунад ва ё ба мулки худ рӯҷӯ намояд. Баёни талоқи раҷъӣ хоҳад омад.

Нисбат додани талоқ

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 4908, 5251, 5252, 5253, ва... Саҳеҳи Муслим, 3637 (1471)-1. Сунани Абудовуд, 2179. Сунани Насоӣ, 3390.

ба узвҳои бадани зан

- Шахсе талоқро ба узвҳои бадани зани худ нисбат дода, бигӯяд: **Гардани ту талоқ, ё сари ту талоқ, ё рӯи (ҷони) ту талоқ, ё бадани ту, ё ҷасади ту, ё фарҷи (аврати ниҳон) ту, ё рӯи ту, ё нисфи ту ва ё сулс (сеяк)-и ту талоқ** ва қисматҳое аз баданро ном барад, ки ҳукми тамоми баданро доранд, дар тамоми ин гуфтаҳо зан талоқ мешавад.

- Шахсе дар як маҷлис (нишаст) ба зани худ бигӯяд: **Як талоқӣ, ду талоқӣ, се талоқӣ ё якбора бигӯяд: се талоқӣ, ё ҳазор талоқӣ, ё бештар**, ҳамсараш сеталоқа мешавад. Он зан то бо марди дигаре ба шавҳар набарояд ва шавҳари нав бо ихтиёри худ ўро талоқ надихад ва ё намирад, барои шавҳари якум ба ҳеҷ унвон ҳалол намешавад ва он ҳам дар сурате ба шавҳари аввал ҳалол мегардад, ки шавҳари дуюм бо ў ҳамбистар шавад. Никоҳи танҳо басанда намебошад.

- Шахсе аёли худро як талоқи раҷъӣ диҳад ва рӯҷӯ кунад, боз пас аз чанд сола вайро як талоқи раҷъӣ дигар намояд ва ҳамчунин рӯҷӯ кунад ва бори сеюм пас аз чанд муддате, агарчи даҳсолаҳо бошад, боз ўро талоқи раҷъӣ дигаре намояд, он зан сеталоқа мешавад ва талоқҳои пароканда ҷамъ мегарданд.

- Он чи аз гуфтаҳои пешвоёни мазҳабҳои аҳли суннат дар бораи воқеъ шудани се талоқ дар як маҷлис бар меояд, ин аст, ки се талоқ ба як лафз ва дар як маҷлис воқеъ мешавад.

Дар китоби «Фикҳ бар асоси мазҳабҳои чаҳоргона» омадааст, ки воқеъ шудани се талоқ дар як маҷлис аз ҷумлаи масоиле мебошад, ки дар даврони хулафои рошидин (р) саҳобагон бар

он иҷмоъ намудаанд ва дар он ҳама иттифоқи назар доштанд. Ҳар мавзӯе, ки уммати Исломи бар он иҷмоъ намуда бошад, бар асоси мактаби аҳли суннат, ҳеҷ муҷтаҳиде (донишманди олии фикҳ, исломшиноси муҳаққиқ) дар ҳеҷ асру замоне наметавонад бар хилофи он фатво диҳад.

Кинояи талоқ

Киноя лафзест, ки аслан ба маънои дигаре далолат кунад ва корбурди он барои маънои мавриди назар эҳтимолӣ ва ғайри сареҳ бошад. Киноя дар мавриди талоқ лафзе мебошад, ки маъмулан ва бар асоси вазъи луғавӣ барои талоқ ва ҷудой гузошта нашудааст, вале эҳтимолӣ талоқ ва ҷудой низ аз он фаҳмида мешавад. Лафзҳои кинояе, ки дар боби талоқ ба кор мераванд, бар ду қисманд:

Қисми аввал он аст, ки бо гуфтани он як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад ва он аз се лафз (калима) иборат аст: 1- идда бипой, 2- пок соз раҳимат (бачадон)-ро, 3- ту як ҳастӣ. Мард ҳар кадоме аз ин се лафзро барои ҳамсари худ бигӯяд, талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад. Вале, агар дар ин се лафз мард нияти талоқро надошта бошад, талоқ воқеъ намешавад. Ин се ибора, вақте дар боби талоқ ба кор бурда шаванд, ба маънои лафзҳои сареҳи талоқ мебошанд.

Қисми дуюм кинояҳои талоқ он аст, ки бо гуфтани онҳо як талоқи боин воқеъ мешавад ва агар нияти се талоқро дошта бошад, се талоқ воқеъ мешавад, вале агар нияти ду талоқро дошта бошад, як талоқи боин воқеъ мешавад.

Онҳо бисту як лафз (калима) ҳастанд: 1- мисли ин ки марде ба зани худ бигӯяд: Ту ҷудо ҳастӣ,

2- ту қатъй ҳастӣ, 3- ҳаромӣ, 4- ресмонат бар гарданат, 5- ба аҳли худ бипайванд, 6- ту холи ҳастӣ, 7- ту барӣ ҳастӣ, 8- туро ба хонаводаат бахшидам, 9- раҳо кардам туро, 10- аз ту ҷудо шудам, 11- ихтиёрат ба дастат, 12- ихтиёр намоӣ, 13- ту озодӣ, 14- рӯбанд бипӯш, 15- чодар бипӯш, 16- покӣ намоӣ, 17- дур шав, 18- берун шав, 19- бирав, 20- ҳаракат кун, 21- барои худат шавҳар бичӯй.

Агар ин қабил калимаҳоро мард дар рафти гуфтугӯи талоқ ва кашмакашҳои ҷудой ба зани худ бигӯяд, ҳокими шаръ ба талоқ ҳукм медиҳад. Зеро қаринаи ҳол (мативи талоқ) ҷониби вуқӯи талоқро тарҷеҳ медиҳад. Аммо, агар ба он калимаҳо талоқро ният надошта бошад ва қаринае ҳам барои тарҷеҳи ҷониби вуқӯи талоқ вуҷуд надошта бошад, чизе воқеъ намешавад.

Лафзҳои кинояи талоқ ба ду чиз: ният ва қаринаи ҳол (матив) вобаста мебошанд.

Агар яке аз ин ду чиз дар вақти гуфтани лафзҳои кинояи талоқ мавҷуд бошад, талоқ воқеъ мешавад. Дар ғайри он чизе воқеъ намегардад. Зеро ин лафзҳо эҳтимоли ду маъно: талоқ ва ғайри онро доранд. Вақте мард бо гуфтани ин калимаҳо нияти талоқро накарда бошад, яъне онҳоро бо мақсади талоқ ба кор набурда бошад ва ҳамчунин қарина (матив)-и он вуҷуд надошта бошад, онҳо маънои асли ва луғавии худро ифода менамоянд, на маънои талоқро.

Васфери ба лафзи талоқ афзудан

Агар васфи зиёдате ба калимаи талоқ биафзояд ва талоқро бо қатъӣ, сахтӣ, калонӣ, бисёрӣ, тезӣ, бурандагӣ ва..., васф намояд, талоқи боин

воқеъ мешавад. Ба монанди ин ки бигӯяд: Ту талоқи боин ҳастӣ, ту ба сахттарин талоқ, талоқ ҳастӣ, ё ба қабехтарин талоқ, талоқ ҳастӣ, ту ба талоқи шайтон, талоқ ҳастӣ, ё ту ба талоқи бидъат, талоқ ҳастӣ, ё ту монанди кӯҳ талоқ ҳастӣ, ё бо пуррии хона талоқ ҳастӣ ва..., бо чунин калимаҳое як талоқи боин воқеъ мешавад.¹

Агар талоқро нисф ва ё се қисмат намояд ва бигӯяд: Ту ним талоқ ҳастӣ, ё сулси (аз се як ҳиссаи) як талоқ ҳастӣ ва ё аз се ду ҳиссаи як талоқ ҳастӣ, дар тамоми ин суратҳо як талоқи комил воқеъ мешавад, зеро талоқ таҷзияпазир (тақсимшаванда) нест.

Агар бигӯяд: Ту якуним талоқ ҳастӣ, ду талоқ воқеъ мешавад.

Фасли сеюм

Аҳкоми талоқ пеш аз ҳамбистарӣ ва хилвати саҳеҳа

Шахсе ҳамсари худро, ки ханӯз бо ӯ ҳамбистарӣ накарда ва хилвати саҳеҳа миёни онҳо сурат нагирифтааст, талоқ намояд, он талоқи боин мешавад, чӣ лафзҳои сареҳи талоқро ба кор бурда бошад ва чӣ кинояҳои талоқро. Талоқи боин, чуноне баёнаш меояд, миқдоре аз никоҳро аз байн мебарад, яъне, агар хоста бошанд,

¹

воқеъ мешавад ва агар нияти се талоқро дошта бошад, се талоқ воқеъ мешавад.

ки аз сари нав ба зиндагии занашӯй идома диҳанд, бояд миёни онҳо маросими ақд сурат бигирад.

Талоқи зан пеш аз духул (ҳамхобагӣ) ва хилвати саҳеҳа ниёзе ба идда надорад, яъне дар талоқи пеш аз духул ва хилвати саҳеҳа ба муҷарради воқеъ шудани талоқ, зан метавонад шавҳари дигар намояд. Қуръони карим мефармояд:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ

أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا

«Эй касоне, ки имон овардаед, вақте занони мӯъминаро никоҳ намудед, он гоҳ онҳоро пеш аз ҳамбистарӣ ва даст расонидан талоқ кардед, бар онҳо иддае нест, ки онро барои шумо бинишинанд...».¹

Шахсе ба ҳамсари худ, ки миёни онҳо ҳамхобагӣ ва хилвати саҳеҳа сурат нагирифтааст, бигӯяд: **Се талоқӣ**, он зан сеталоқа мешавад ва аҳкоми сеталоқа бар вай қорӣ мегардад, яъне, агар шавҳар хоста бошад бо вай зиндагии нав барқарор намояд, то он зан шавҳари дигар накунад ва миёни онҳо ҳамхобагӣ сурат нагирад, сипас он шавҳар ўро талоқ нанамояд ва ё намирад, шавҳари якум наметавонад бо вай зиндагии дубора барқарор намояд.

Агар ба чунин зане гуфт: **Ту талоқӣ, ту талоқӣ, ту талоқӣ**, ин зан дар ҳамон калимаи аввал талоқи боин мешавад ва ду лафзи охир амал надоранд. Дар сурате хоста бошанд, аз сари нав ба

зиндагии занашӯй идома диҳанд, онҳо ниёз ба бастани ақди нав доранд. Ёдовар мешавем, ки талоқи сареҳ пеш аз ҳамхобагӣ ва хилвати саҳеҳа талоқи боин мебошад.

Супурдани талоқ ба зан

Талоқ аслан аз ҷумлаи салоҳиятҳои шавҳар мебошад, вале дар ду ҳолат ба ҳавзаи салоҳиятҳо зан бармегардад ва вай ҳаққи худҷудосозиро пайдо менамояд.

Якум, вақте дар аснои бастани ақди никоҳ зан шарт гузорад, ки: Ба никоҳи он мард ба шарте медарояд, ки дар сурати вуқӯи пешомадҳо ва ҳолатҳои муайяне талоқи вай ба худаш баргардад ва мард ўро бо ҳамин шарт ба занӣ бипазирад. Ба монанди бадрафтории мард нисбат ба зан, раво доштани хушунат дар зиндагӣ, надодани нафақаи вай дар вақти муайян ва...

Вақте он ҳолатҳои муайян ба вуқӯ омаданд, зан салоҳияти худҷудосозиро пайдо мекунад ва ба нафси худ мухайяра мегардад. Ҳарчанд ин шартҳо аз назари мазҳаби ҳанафӣ ботил ва никоҳ дуруст мегардад, вале аз дидгоҳи ҷумҳури аҳли суннат он ҷоиз аст. Машоихи мазҳаби ҳанафӣ низ дар ин ҳолатҳо муроҷиъат ба додгоҳ ва ҳукми онро дар ин бора аз ҷумлаи ҳуқуқҳои маҷрӯъи зан донистанд.

Дуюм, он ки пас аз бастани ақди никоҳ дар натиҷаи носозгорие мард талоқи занро ба дасти вай супорад.

- Дар сурате, ки марде ба зани худ гӯяд: **Ихтиёр намоӣ ва ё ин ки талоқ бидеҳ нафси худро**, то вақте зан дар ҳамон маҷлис аст, метавонад худро талоқ намояд, вале агар аз он маҷлис

¹ Сураи Аҳзоб, 33: 49.

ҳаракат намояд ва ё ба кори дигаре машғул гардад, ба маҳзи ин ки аз он маҷлис ҳаракат намояд, ихтиёри талоқ аз дасташ хориҷ мешавад. Тағйири маҷлис салоҳияти ба ӯ воғузоргардидаро аз дасташ берун месозад.

- Дар сурати додани ихтиёри талоқ ба зан, бояд калимаи нафс дар сӯҳбатҳои мард ва ё зан ба миён ояд, мисли ин ки мард бигӯяд: **Нафси худро ихтиёр намоӣ, зан бигӯяд: Ихтиёр кардам**, ё мард бигӯяд: **Ихтиёр намо ва зан бигӯяд: Ихтиёр кардам нафси худро**. Аммо, агар мард бигӯяд: **Ихтиёр намо ва зан гуфт: Ихтиёр кардам**, бе он ки зикри нафс дар каломи яке аз онҳо ба миён ояд, ин калом ботил (бекор) аст.

- Агар мард бигӯяд: Ихтиёр намо нафси худро ва зан гуфт: **Ихтиёр кардам**, як талоқи боин воқеъ мешавад.

- Марде ба зани худ бигӯяд: **Амрат ба дасти худат (кори ту ба дасти ҳуди ту)**, дар сурате, ки бо ин гуфтаи худ нияти се талоқро дошта бошад ва зан дар ҷавоб бигӯяд: Ихтиёр кардам нафси худро ба яке, дар чунин ҳолат се талоқ воқеъ мешавад, вале агар дар ҷавоб гуфт: **Талоқ додам нафси худро ба яке ва ё ихтиёр кардам нафси худро ба талоқ додан**, дар ин ду маврид як талоқи боин воқеъ мешавад.

- Шахсе ба зани худ бигӯяд: **Худатро талоқ деҳ** ва ҳеҷ гуна нияте надошта бошад ва ё нияти як талоқро дошта бошад ва зан дар ҷавоб гӯяд: Талоқ додам худамро, дар ин сурат як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад. Вале агар мард бо ин гуфтаи худ нияти се талоқро дошта бошад ва зан ҳам гӯяд: «Худро се талоқ додам», се талоқ воқеъ мешавад.

- Шахсе ба зани худ бигӯяд: **«Худатро талоқ деҳ»** ва зан гӯяд: **«Худро боин кардам»**, як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад. Вале, агар дар ҷавоб гӯяд: «Худро ихтиёр кардам» талоқ воқеъ намешавад.

- Шахсе ба зани худ бигӯяд: «Худатро талоқ деҳ», дигар наметавонад аз гуфтаи худ пушаймон шавад ва гуфтаи худро боз пас гирад. Аммо, агар зан аз маҷлис ҳаракат кунад ва пеш аз худро талоқ кардан макон тағйир хӯрад, ихтиёр дар дасти зан боқӣ наметавонад.

- Шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: **Ҳар гоҳ, ки хоста бошӣ, худатро талоқ деҳ**, ҳам дар он маҷлис ва ҳам баъд аз он ҳар гоҳ, ки моил бошад, метавонад худро талоқ намояд.

- Шахсе як нафарро барои талоқ додани ҳамсараш вакил намояд, вакил ҳам дар он маҷлис ва ҳам баъд аз он метавонад вайро талоқ намояд. Шахси вакилқунанда низ метавонад вакилашро пеш аз танфиз ва ба иҷро баровардани талоқ, аз ваколат бекор ва барканор намояд.

Талоқи бо шарт

Суратҳое, ки қаблан барои талоқ зикр гардидаанд, ба онҳо талоқи танҷиз (фаврӣ) гуфта мешавад. Дар он суратҳо бо гуфтани калимаи талоқ он фавран ва дарҳол воқеъ мешавад. Боз навъи дигаре аз талоқ вуҷуд дорад, ки онро талоқи муъаллақ ва ё вобаста ба шарт мегӯянд.

Талоқи бо шарт он аст, ки мард вуқӯи онро ба рӯй додани ҳодиса ва коре мавқул ва вобаста гардонад ва дар он калимаҳои шартиро, аз қабилӣ: агар, чунончи, ҳар гоҳ, ҳар вақте, дар сурате, ки, ба шарте, ки, ва ...-ро ба кор барад. Ба

таври мисол, мард ба ҳамсараш бигӯяд: **Агар ба хонаи фалонӣ биравӣ ва ё дохил шавӣ, талоқ.** Бар асоси мазҳабҳои чоргонаи аҳли суннат, вақте зан ба хонаи фалонӣ рафт ва ё дохил шуд, талоқ мешавад.

1. Шахсе ба зани бегонае бигӯяд: **«Агар бо ту издивоҷ намоям, талоқӣ»**, ё ин ки **«Ҷар зане, ки издивоҷ намоям, талоқ аст»**, ба маҳзи сурат гирифтани ақди никоҳ, талоқ воқеъ мешавад.

2. Шахсе ба зани худ бигӯяд: **«Агар дохили хонаи фалонӣ шавӣ, талоқӣ»**, ҳар гоҳ зан дохили хонаи ҳамон одам гардад, талоқ воқеъ мешавад.

3. Шахсе ба зани бегонае бигӯяд: **«Агар дохили фалон хона шавӣ, талоқӣ»**, он гоҳ вайро ба қайди никоҳи худ дароварад ва пас аз издивоҷ он зан дохили ҳамон хона гардад, талоқ воқеъ намешавад.

4. Шахсе бигӯяд: **«Ҷар занеро, ки никоҳ кунам, талоқ аст»**, бо ҳар зане, ки ақд бандад, талоқ воқеъ мешавад, вале агар занеро мартабаи дуюм никоҳ кунад, дигар талоқ воқеъ намешавад. Аммо ҳар занеро бори аввал никоҳ намояд, талоқ воқеъ мешавад.

5. Шахсе ба зане бигӯяд: **«Ҷар гоҳ ва ҳар замоне тӯро никоҳ намоям, талоқӣ»** ҳар гоҳе ин занро никоҳ намояд, талоқ воқеъ мешавад ва барои барқарор намудани зановашавҳарӣ бо ин зан роҳе вучуд надорад. Ҳамчунин, агар ба таври мутлақ бигӯяд: **«Ҷар гоҳ ва ҳар замон»**, ҳар занеро дар ҳар вақте никоҳ намояд, талоқ воқеъ мешавад.

6. Он масъалае, ки дар мавзӯи талоқ бо номи **«кулламо»** баён шудааст, ҳамин аст: **«Кул-**

ламо тазавваҷту имраатан, фаҳия толиқун», яъне ҳар гоҳ ва ҳар замон занеро никоҳ намоям, талоқ аст. Ин мард дар тамоми умри худ, ҳар гоҳ занеро никоҳ намояд, ғавран талоқ мешавад ва ҳеҷ гоҳ наметавонад соҳиби зан гардад.

Талоқ дар ҳолати беморӣ

Шахсе дар ҳолати бемориаш ҳамсари худро талоқ намояд ва ҳанӯз иддаи зан ба поён нарасида, ки мард аз дунё даргузарад, зан аз моли ба меросгузаштаи шавҳараш меросбар мегардад, зеро эҳтимол меравад, ки мард дар он ҳолат бо талоқ додани зан, қасди маҳрум сохтани онро аз мерос дошта бошад. Вале, агар иддаи зан ба поён расад ва пас аз он мард аз дунё гузарад, ё аз он беморӣ беҳбудӣ ёбад ва сипас бо дарди дигаре қазо кунад, ҳарчанд иддаи зан ҳанӯз ба поён нарасида бошад ҳам, дигар мерос намебарад.

Дар сурате, ки зан талоқи худро аз мард талаб кунад ва мард вайро талоқи боин намояд, дар ин ҳолат агар мард қазо кунад, зан хоҳ дар ҳолати идда бошад ва ё иддааш ба поён расида бошад, мерос намебарад. Аммо, агар вайро талоқи раҷъӣ карда бошад, то замоне, ки иддааш боқист, ирс мебарад.

Шахсе дар ҳолати бемориаш ба зани худ бигӯяд: **«Агар аз хона хориҷ шавӣ, талоқи боинӣ»**, вақте зан берун рафт, талоқи боин воқеъ мешавад. Дар чунин вазъе, агар мард даргузарад, зан ирс намебарад.

Аммо, агар ба вай бигӯяд: **«Агар хӯрок бихӯрӣ, ё намоз бихонӣ, талоқи боинӣ»**, бо хӯрок хӯрдан ва намоз хондани зан, талоқи боин

воқеъ мешавад. Аммо дар ин сурат, агар мард бимирад ва зан ҳанӯз дар идда бошад, аз моли мард меросбар мебошад, зеро таъом хӯрдан ва намоз хондан, аз ҷумлаи заруриятҳои ҳаёти ва динии инсон мебошанд.

Шахсе дар ҳолати саломатии худ ба занаш бигӯяд: **«Ҳар гоҳ падарат аз шаҳр ва ё деҳ биояд, ту талоқи боинӣ»** ва падараш вақте аз шаҳр омад, ки мард бемор гаштааст, зан талоқ мешавад ва агар мард бо ҳамон дард даргузарад, зан аз моли вай ирс намебарад.

Фасли чорум

Талоқи раҷъӣ ва боин

Талоқи раҷъӣ он аст, ки мард бо сароҳат (яъне бо лафзҳои сареҳи талоқ) як бор ё ду бор лафзи талоқро ба занаш нисбат диҳад. Дар талоқи раҷъӣ, чи тавре зикр гардид, мард метавонад, пеш аз поёни идда ба мулки худ рӯҷӯ намояд ва ҳамсарашро ба сӯи худ боз гардонад.

Яъне дар ин навъи талоқ то поёни иддаи зан ҳанӯз пайвандҳои зановавҳарӣ дар миёни зану шавҳар ба сурате боқӣ мебошанд ва онҳо ҳаққи бозгашт ба ҳаёти якҷояи худро доранд. Вақте онҳо бо ҳам рӯҷӯ карданд, тамоми аҳком, ҳуқуқҳо ва салоҳиятҳои зановавҳарӣ дар миёнашон бо ҳамон никоҳи қаблӣ барқарор мегарданд.

Раҷъат дар истилоҳи фикҳӣ ба маънои бозгашт ба ҳолати пешинаи зиндагӣ дар муддати иддаи зан мебошад. Ин бозгашт ҳеҷ гуна корғузориҳои навро, аз қабилҳои никоҳи нав, маҳр ва..., аз онҳо талаб намекунад. Пас талоқи раҷъӣ он талоқе мебошад, ки зану шавҳар пеш аз поёни иддаи зан ҳаққи бозгаштро доранд.

Ин асли ҳуқуқӣ барои бозгашти онҳо бо китоби Худо собит гардидааст, он ҷо, ки мефармояд:

وَيُعَوِّلُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

«Ва шавҳаронашон ба боз гардонидани онҳо дар ин маврид ҳақдортаранд, агар (дар зиндагии нави худ) иродаи ислохро дошта

бошанд».¹

Дини Ислом ҳатто барои ҷудоии марду зан барномаи комил ва тарҳи фарогиреро пешбинӣ намудааст, ки бо риъояи бандҳои он имкон дорад аз фурупошии ниҳоии бисёре аз хонаводаҳо ҷилавгирӣ ба амал ояд ва ӯ марҳалаҳои ҷудой зина ба зина амалӣ гарданд ва аз ҳар гуна хушунат ва тундие дар ҷараёни он пешгирӣ шавад.

Бинобар ин, яке аз ҳикматҳои поягузории талоқи раҷъӣ ва ҳаққи бозгашт он аст, ки марду зан фурсати андешидан дар ихтилофоти худ ва таҷдиди назар дар мавриди талоқ ва ҷудоиро дошта бошанд. Онҳо дар ин муддат пас аз таҳаммули нахустин зарбаҳои ҷудой бори дигар дар паёмадҳои ин ҷудой ва мушкилоти пас аз он меандешанд ва дар бораи он хулосаи заруриро мебароранд. Агар аз он ба сар хӯрда бошанд ва ҳар гуна ихтилофро канор гузоранд, дар он сурат ба ҳаёти муштараки худ бозгашт менамоянд.

Вақте ба зиндагонии яқояи худ бозгашт намуданд, тамоми ҳуқуқҳо, аҳком ва салоҳиятҳои занонашавҳарӣ дар миёнашон дубора барқарор мегарданд. Талоқи раҷъӣ ва ҳаққи бозгашт барои онҳо дар қонунгузории исломӣ ду бор дар назар гирифта шудааст. Худованд мефармояд:

الطَّلُقُ مَرَّتَانٍ فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحُ بِإِحْسَنٍ

«Талоқ (-е, ки пас аз он зану шавҳар ҳаққи бозгашт доранд) ду бор аст. Пас аз он ӯ бо хубӣ ниғаҳ доштан аст ва ӯ бо некӣ раҳо кардан».²

¹ Сураи Бақара, 2: 228.

² Сураи Бақара, 2: 229.

Талоқи боин он аст, ки мард лафзи ҳаром ва ӯ дигар лафзҳои кинояи талоқро ба занаш нисбат диҳад. Мисли ин ки ба зани худ бигӯяд: «**Ту бар ман ҳаромӣ ӯ мисли хоҳар ва модарам ҳастӣ**» ва нияти талоқро дошта бошад. Дар ин суратҳо талоқи боин воқеъ мешавад. Агар мард бихоҳад бо он зан зиндагонии муштараки худро идома диҳад, занро аз сари нав бояд ақд намояд. Ин ақд пеш аз гузаштани идда ӯ баъд аз он саҳеҳ аст.

Боин ба маънои ҷудой аст ва дар истилоҳи фикҳӣ ба он талоқи гуфта мешавад, ки дигар ҳаққи бозгаште барои зану шавҳар бар асоси никоҳи қаблӣ боқӣ намондааст. Агар дар ин сурат онҳо ба зиндагонӣ бо ҳам изҳори алоқамандӣ намоянд, ақд ва маҳри нав лозим меояд.

Талоқи раҷъӣ ниёзе ба ақди дубора надорад. Ҳамин, ки мард гуфт: «**Аз талоқи худ рӯҷӯ кардам**», ӯ бо зани худ пас аз талоқ ҳамхобагӣ намуд, ӯ ўро бўсид, ӯ дасташро бо шаҳват ба баданаш молид, ӯ бо нигоҳи шаҳватолуд ба фарҷаш (андоми ниҳон) назар афканд, ҳамаи инҳо пеш аз гузаштани идда рӯҷӯ ба ҳисоб меоянд ва бо ҳамин, зан ҳамсараш мегардад, вале аз нисоби (марра) талоқ, ки ҳадди болоаш се талоқ аст, коста мешавад.

Яъне, агар пас аз чанд сол дар сурате ду талоқи раҷъии дигар воқеъ шавад, ӯ агар ду талоқ дода бошад ва як талоқи дигар воқеъ шавад, он зан сеталоқа мегардад. Яъне дар як ва ду талоқи раҷъӣ робитаҳои занонашавҳарӣ аз тамоми вачҳ (ба таври комил) канда намешаванд, балки пайванде дар миёни онҳо то поёни идда боқӣ мемонад ва метавонанд бо раҷъатӣ (бозгашти) худ онро аз нав барқарор намоянд.

Дар вақти рӯҷӯ кардан ҳузури ду шоҳид мустаҳаб мебошад ва дар сурати набудани шоҳиде ҳам, рӯҷӯ саҳеҳ мешавад. Ризояти зан дар рӯҷӯ ва бозгашт шарт нест. Мард агар моил бошад, бе ризояти зан метавонад рӯҷӯ намояд. Зеро рӯҷӯ аз ҷумлаи салоҳиятҳои мард аст.

Агар пас аз гузаштани идда мард ғӯяд, рӯҷӯ кардам ва зан ҳам тасдиқ намояд, рӯҷӯ саҳеҳ аст, вале агар зан тасдиқ накунад, сухани зан бидуни қасам дуруст доништа мешавад.

Шахсе ҳамсари худро пеш аз ҳамхобагӣ талоқи сареҳ диҳад, дигар наметавонад рӯҷӯ намояд, ҳарчанд хилвати саҳеҳа сурат гирифта бошад, зеро зани ғайри мадхула (ҳамхобашуда) бо як талоқи раҷъӣ, талоқи боин мегардад.

Зане, ки талоқи раҷъӣ гаштааст, метавонад худро зинату ороиш диҳад, то дили шавҳарашро ба сӯи худ моил намояд ва ба рӯҷӯ алоқаманд гардонад.

Зане, ки талоқи боин гардидааст, пеш аз гузаштани идда наметавонад бо марди дигаре ба шавҳар барояд. Вале ҳамон шавҳари аввалааш, ки вайро талоқ кардааст, метавонад дар ҳолати идда бо вай дубора ақд бандад.

Талоқи боин ду навъ аст: **а) - боини хурд ва ё байнунаи суғро (ҷудоии хурд), б) - боини ғализ ва ё талоқи ғализ ва байнунаи кубро (ҷудоии калон) ва он ҳамон сеталоқааст.**

Эзоҳ: Талоқи сареҳ (раҷъӣ) ба талоқи сареҳ пайваст мешавад. Масалан, шахсе ба зани худ бигӯяд: **«Ту талоқӣ»** ва пас аз чанд рӯз, пеш аз гузаштани идда, бори дигар бигӯяд: **«Ту талоқӣ»**, ин зан дуталоқа мешавад ва агар бештар бигӯяд, бештар воқеъ мешавад. Талоқи сареҳ ба талоқи

боин низ пайваст мешавад. Масалан, шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: **«Ту боинӣ»** ва пас аз чанд рӯз, дар муддати иддааш, боз бигӯяд: **«Ту як талоқӣ»**, ду талоқ воқеъ мешавад.

Талоқи боин низ ба талоқи сареҳ пайваст мешавад. Масалан, шахсе ба зани худ бигӯяд: **«Ту талоқӣ»** ва пас аз чанд рӯз боз бигӯяд: **«Ту боинӣ»**. Ин боинӣ ба талоқи сареҳ пайваст мешавад ва ду талоқ воқеъ мегардад. Вале талоқи боин ба талоқи боин пайваст намешавад. Масалан, шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: **«Ту боинӣ»** ва пас аз чанд рӯз бори дигар бигӯяд **«Ту боинӣ»**, гуфтаи мартабаи дуюм ба мартабаи аввал пайваст намешавад ва танҳо як талоқи боини қаблӣ воқеъ мегардад.

Аммо, агар боин баста ба шарте бошад, мисли ин ки шахсе ба зани худ бигӯяд: **«Агар дохили хона гардӣ, ту боинӣ»** ва пас аз он ба ӯ бигӯяд: **«Ту боинӣ»** ва зан дар муддати иддааш дохили хона гардад, ин талоқи боинӣ баста ба шарт ба талоқи боини гузашта пайваст мешавад.

Дар панҷ маврид зан талоқи боин мешавад

а) Марде занашро талоқи раҷъӣ намояд, вале дар муддати идда ба ӯ рӯҷӯ накунад ва ӯро ба мулки худ боз нагардонад, пас аз гузаштани идда ҳамон талоқи раҷъӣ ба боин табдил мешавад.

б) Мард дар ивази дарёфти миқдори моле аз занаш, ӯро талоқ намояд, вай талоқи боин мешавад. Ин мавзӯро дар истилоҳи фикҳ хуль мегӯянд.

в) Дар сурате, ки ду ҳаками (довар) хонаводагӣ ба ин натиҷа расиданд, ки ҷудо шу-

дани зану шавҳар аз идомаи зиндагиашон бо ҳам беҳтар аст ва онҳоро аз ҳам ҷудо карданд, талоқи боин воқеъ мешавад.

г) Зане, ки пас аз ақди никоҳ ва пеш аз ҳамхобагӣ бо шавҳараш талоқ шавад, талоқаш боин мебошад.

д) Вақте мард ҳар се талоқро дар як ҷумла ва ё дар чанд ҷумла, вале дар як маҷлис қорӣ намояд ва ё пешакӣ дар гузашта ду талоқ воқеъ шуда ва ин талоқи сеюм бошад, дар тамоми ин суратҳо талоқи боин бо «байнунаи кубро», яъне сеталоқа мешавад.

Саркашӣ ва нофармонии зан

Вақте зан аз анҷоми масъулиятҳои ҳамсарӣ саркашӣ намояд ва хостаҳои машруъи шавҳарашро ба қой наоварад, дар марҳалаи аввал шавҳар бояд ўро дилсўзона насиҳат намояд ва зарурати пойбандӣ ба таъаххудот ва масъулиятҳои зановашавҳарино барои вай ёдовар шавад.

Агар насиҳат дар вай таъсир накард, то муддате ҳамбистарино бо ў тарк намояд, то ғуруру ҳавобаландиаш шикаста шавад. Аммо беш аз се шабонарӯз қаҳрӣ кардан ва бо ҳам сухан нагуфтани ҳаром аст.

Агар пас аз чанд муддате ба худ наомад ва худро ислоҳ накард, мард метавонад ба ғайр аз рӯй ва қисматҳои ҳассоси бадан, ўро ба таври ғайри дардовар бизанад ва дуруст танбеҳ диҳад.¹

¹ Ин зарбу таъдibe, ки дар доираи маҳдуд барои мард иҷозат шудааст, танҳо ҷанбаи ислоҳӣ ва тарбиявӣ дорад. Набояд мард барои таҳқиқи ғаразҳои шахсӣ ва ҷомаи

Агар ин илоҷ ва ҷорабинӣ низ натиҷаи мусбат надод, пас бояд аз хонаводаи ҳарду барои гуфтугӯ ва мусолеҳаи миёни онҳо ҳакам ва довароне интиҳоб шаванд ва тамоми саъйу талоши худро дар пайи ислоҳ ва оштии онҳо ба кор баранд. Дар сурати баррасӣ ва омӯзиши ҳамаҷонибаи ҳаёти онҳо вақте ба ҳулосае омаданд, ки дигар зиндагии якҷоя барои онҳо аз имкон берун аст, онҳоро бо як талоқи боин аз ҳам ҷудо созанд.

Равиши дар боло зикргардида ва интиҳоби ҳакам аз ҷониби ҳарду ва кӯшиши ба ислоҳ овардани онҳо дар Қуръони карим дар оятҳои 34 ва 35-уми сураи «Нисо» омадааст.

амал пӯшонидани мақсадҳои дигари худ, аз қабилӣ интиқомгирӣ ва ҳамаҷониба саркӯб намудани зан, аз ин василаи тарбиявӣ суи истифода намояд ва боргоҳи беолоиши хонаводаро ба шиканчагоҳе табдил диҳад.

Бар асоси таълимоти ислоҳӣ ва нишондодҳои тарбиявии Ислом, вақте ин равиш (метод)-и боздоранда натиҷаҳои мусбати худро надод, ғавран дастури гузаштан ба марҳалаи дигаре аз ислоҳоварино медиҳад. Яъне миёнҷигарони ислоҳхоҳ ва бетарафи ҳарду ҷониби қазия пой дар миён гузоранд ва аз тамоми имкониятҳо барои ислоҳи онҳо истифода намоянд.

Лозим ба ёдоварист, ки агар суи тафохум ва носозгорие аз ҷониби мард низ ба вуқӯъ ояд, миёнҷигарони ду тараф метавонанд вазифаи ислоҳоварии худро анҷом диҳанд.

Фасли панҷум

И й л о (қасам хӯрдан)

Ийло дар луғат ба маънои савганд ёд кардан аст ва дар истилоҳи шаръ ба маънои савганд ёд кардан барои тарки наздикӣ ва ҳамбистарӣ бо занни худ ба муддати чаҳор моҳ ё бештар аз он мебошад.

Мавзӯи ийло бо ин ояти қарима собит шудааст:

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۖ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

«Барои онҳое, ки (аз наздикӣ) бо занони худ савганд меҳӯранд, чор моҳ интизор кашидан аст. Агар (дар ин муддат ба ҳамзистӣ бо занони худ) бозгаштанд, пас (бидонанд, ки) Худо омурзандаи меҳрубон аст. Вале, агар (бо ин савганди худ) азми талоқ намоянд, пас (бидонанд, ки) Худо шунавову доно аст».¹

Бар асоси иршоди ин ояти қарима шахсе аз наздикӣ бо ҳамсари худ савганд хӯрад, бояд сарнавишти ӯро дар муддати чор моҳ муайян наояд. Ё бояд аз савгандаш боз гардад ва ҳаққи ҳамбистарӣ бо ҳамсарашро ба ҷой оварад ва ё ӯро талоқ намояд. Агар дар ин муддат ба ҳаёти якҷоя бо вай бозгардад, никоҳ ва зиндагонии онҳо

¹ Сураи Бақара, 2: 226, 227.

ба ҳамон ҳолати қаблӣ идома меёбад ва барои шикастани савгандаш каффорате бар вай воҷиб мегардад.

Вале, агар бо ин кораш қасди талоқи ҳамсарашро дошта бошад, Худованд сарнавишти ӯро муайян намудааст. Вай пас аз гузашти чор моҳ худ ба худ талоқ мегардад. Талоқ дар ин маврид талоқи боин мебошад.

Ҳукми ийло дар маҷмӯаи қонунгузорию исломӣ аслан барои ғимояи занон аз зулму ситам, муносибатҳои зӯроварона ва бадрафторию шавҳаронашон ба вуҷуд омадааст.

Дар даврони ҷоҳилият дар миёни мардуми араб расму ойини золимонаи иҷтимоӣ нисбат ба қишри занон ривож дошт. Агар марде ҳамсарашро бад медид, бо мақсади озор додани вай аз наздикӣ бо ӯ савганд меҳурд ва муддатҳои дарозе - як солу ду сол - бо вай наздикӣ намекард. На мегузошт ба хонаи падараш баргардад ва сарнавишти навро дар пеш гирад ва на бо вай муносибати нек мекард.

Ислом барои ғимояи занон ҳукми ийлоро пешбинӣ намуд ва ин ҷаври иҷтимоӣро аз сари онҳо дур сохт ва онро ба унвони муҷозоте барои ҷунин мардон ба роҳ монд ва бо ҳамин Худованд нохушнудии худро аз рафтори ҷунин одамоне эълон намуд.

1. Барои ийло низ ба монанди талоқ лафзҳои сареҳ ва киноя вуҷуд дорад ва он бо ибораҳои далолаткунанда бар муваққат ва ё ҳамешагӣ ифода мешавад.

- Бинобар ин, вақте шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: **«Ба Худо қасам ҷаҳор моҳ бо ту наздикӣ намекунам»**, инро ийло меноманд. Агар

дар муддати ҷаҳор моҳ бо ӯ наздикӣ кунад, ҳонис (савгандшикаста) мешавад ва бояд каффорати (товон) шикастани қасамашро бидиҳад. Агар дар муддати ҷаҳор моҳ бо занаш наздикӣ накунад, бо гузаштани он ҷаҳор моҳ занаш як талоқи боин мешавад. Дар ин сурат агар ба идомаи зиндагии занонашавҳарӣ алоқаманд бошанд, он бояд бо ақди нав сурат бигирад.

- Шахсе савганд ёд кунад, ки ҳаргиз бо зани худ наздикӣ намекунад, ийлои ҳамешагӣ собит мешавад ва он то ба поён расидани як давраи комили ҳаққи талоқ идома меёбад. Пас аз талоқи сеюм ва ба шавҳари дигар баромадани зан, агар дар миёни онҳо бозгаште сурат гирад, он ийло дигар дар ҳаққи онҳо ҷорӣ намегардад.

Пас ба шарте пеш аз гузаштани ҷаҳор моҳ бо ҳамсараш наздикӣ кунад, бар вай каффорати шикастани қасам воҷиб мешавад. Агар дар муддати ҷаҳор моҳ наздикие сурат нагирифт, ийло мегардад, яъне як талоқи боин воқеъ мегардад.

Дар сурате, ки ба барқарор намудани дубораи ҳаёти занонашавҳарӣ розӣ шуданд ва ақди тоза дар миёни онҳо анҷом гирифт, агар дар ин ҳол низ пеш аз гузаштани ҷаҳор моҳ бо ҳамсараш наздикӣ (ҳамхобагӣ) намояд, каффорати шикастани қасам бар вай воҷиб мегардад ва агар пас аз ақд то ҷаҳор моҳи дигар бо вай наздикӣ нанамояд, боз ийло воқеъ мешавад. Агар мартабаи сеюм ақд анҷом гирифт, бар ҳамин минвол (равӣ) аст.

Дар сурате, ки дигар ҳозир нашаванд, пас аз ин чанд навбат бо ҳам ақд банданд ва зан бо марди дигаре ба шавҳар барояд, агар шавҳари баъдӣ вайро талоқ намояд ва бо шавҳари якум

ақд барқарор намојанд, ҳамин ки бо вай наздикӣ кард, бояд каффорат бидиҳад, зеро савгандаш ҳамешагӣ буда ва агар то чаҳор моҳ наздикие сурат нагирифт, дигар ийло воқеъ намешавад, зеро ақд таҷдид (нав) шудааст.

2. Ийло вақте собит мешавад, ки шахси савгандхӯранда барои он муддати чор моҳ ва ё бештар аз онро дар назар бигирад. Дар камтар аз он ийло собит намешавад.

- Шахсе барои камтар аз чаҳор моҳ савганд ёд кунад, ки бо зани худ наздикӣ намекунад, он ийло ба шумор намеравад. Яъне агар дар муддати муайяннамудааш бо вай ҳамхобагӣ намојд, каффорати шикастани қасам бар вай воҷиб мешавад. Вале агар муддате, ки камтар аз чаҳор моҳ аст, гузарад ва мард бо ҳамсараш наздикӣ нанамояд, ийло воқеъ намешавад.

3. Ийло вақте собит мешавад, ки зан дар қайди никоҳи вай бошад ва ё дар иддаи талоқи раҷъӣ ба сар барад.

- Шахсе ҳамсари худро талоқи боин намојд ва баъд аз он ийло кунад, яъне аз наздикӣ бо ӯ савганд ёд намојд, ийло собит намешавад. Бинобар ин, агар пас аз сурат гирифтани никоҳи нав бо вай наздикӣ намојд, каффорати шикастани қасам бар вай лозим мешавад ва ийло собит намергадад.

- Касе ҳамсари худро талоқи раҷъӣ ва баъд аз он ийло намојд, ийло собит мешавад. Дар сурате аз талоқи худ рӯҷӯ кард ва то гузаштани чаҳор моҳ ба ҳамсараш ҳамхобагӣ анҷом надод, талоқи боин воқеъ мешавад. Агар пас аз рӯҷӯ дар муддати ийло наздикӣ намојд, бояд каффорати шикастани қасамашро бипардозад.

- Шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: **«Агар бо ту наздикӣ намојам, талоқи»** бо ин гуфта ийло собит мешавад. Агар бо занаш наздикӣ намојд, талоқи раҷъӣ воқеъ ва каффорати қасам воҷиб мешавад. Агар дар ин муддат наздикӣ нанамояд, ийло собит гашта, талоқи боин воқеъ мешавад.

4. Ийло аслан бо савганд ба яке аз номҳо ва ё сифатҳои Худо собит мешавад. Вале агар ба корҳое савганд ёд шавад, ки дар онҳо навъе машаққат барои шахс вуҷуд дошта бошад, ийло бо онҳо низ собит мешавад.

- Шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: **«Агар бо ту наздикӣ намојам, ҳаҷчи хонаи Каъба бар ман лозим бод»**, ё як моҳ рӯза, ё хайр намудани чанд миқдор пул, ё қурбонӣ кардан, бо тамоми ин гуфтаҳо ийло собит мешавад.

- Шахсе ба ҳамсари худ гуфт: **«Ту бар ман ҳаромӣ»**, маҳкамаи (додгоҳ) шаръ бояд ӯро аз нияташ бипурсад. Агар гуфт: Қасди дурӯғ гуфтанро доштам, гуфтаи вай дурӯғ ба шумор рафта, ҳеҷ чизе воқеъ намешавад. Аммо, агар гуфт: Қасдам талоқ буд, як талоқи боин воқеъ мешавад. Агар нияти се талоқро дошта бошад, се талоқ воқеъ мешавад.

Агар гӯяд иродаи зиҳорро доштам, зиҳор бошад ва агар гӯяд иродаи ҳаром буданро доштам ё ҳеҷ иродае надоштам, ин гуфта қасам (ийло) аст. Дар сурате, ки пеш аз гузашти чаҳор моҳ, бо занаш наздикӣ намојд, каффорати қасам бар вай воҷиб мегардад, вале агар наздикӣ нанамояд, бо гузаштани чаҳор моҳ як талоқи боин воқеъ мешавад.

- Дар китоби «Фатовои шомӣ» баён шудааст, ки агар шахсе бе ҳеҷ нияте ба ҳамсари худ

бигӯяд: «**Ту бар ман ҳаромӣ**», як талоқи боин воқеъ мешавад, зеро дар урфи мардум ин калима барои талоқ ба кор бурда мешавад.

Х у л ъ

(Чудо гаштан ба ивази мол ва ё маҳр)

Хулъ дар истилоҳи фикҳӣ ба маънои поён бахшидан ба ҳукми робитаҳои зановашавҳарӣ дар ивази моле мебошад, ки зан ба шавҳар медиҳад.

Вақте дар миёни зану шавҳар зиндагии мусолимотомез номумкин гашт, сафову самимияти зиндагӣ дар канори ҳам боқӣ намонд ва ҷои онро бими ба зери по рафтани ҳуқуқҳои шаръӣ фаро гирифт, вале бо вучуди ин ҳама, шавҳар ҳозир (омода) набошад занашро талоқ намояд, зан метавонад маблағе ба шавҳараш бипардозад ва ё агар маҳри худро дарёфт (қабз) накарда бошад, онро ба шавҳараш бибахшад ва шавҳар дар ивази он ўро талоқ намояд. Анҷом гирифтани кор ба ин суратро хулъ меноманд. Яъне зан ба василаи он маблағ ресмони қайди зановуиро аз гарданаш дар меоварад.

Хулъ аслан вақте сурат мегирад, ки носозгорӣ аз ҷониби зан бошад. Ба ин маъно, ки зан бо сабабе шавҳарашро бад бинад ва идомаи зиндагиро бо ӯ нахоҳад ва ё худро аз бадрафторӣ ва ҷавру ситами шавҳараш халос кардан хоҳад, роҳи дастёбӣ ба он хулъ ва мусолиҳаи молӣ мебошад.

Дини Ислом дар маҷмӯъаи қонунгузории хонаводагии худ ин ҷанбаи ҳаёти муштараки марду занро низ зери пӯшиши аҳкоми худ қарор додааст ва нагузоштааст, ки зан бо вучуди кароҳияте, ки

нисбат ба шавҳараш дорад, то поёни умр бисӯзад ва ё як умр ба бадрафторӣ ва муносибати бади шавҳараш тоб оварад, балки пас аз бетаъсир мондани тамоми чораҳои ислоҳӣ ба вай ҳақ додааст, ки худро аз тариқи хулъ аз он вазъ бираҳонад.

Аз сӯи дигар, он маблағ дар ивази он ранҷо ва заҳамоте мебошад, ки мард дар бинои хонавода мутаҳаммил гаштааст.

Бар ҳамин асос, Ислом дар баробари ҳаққи талоқ, ки аз ҷумлаи салоҳиятҳои мард мебошад, асли хулъро поягузори намуда ва онро дар ҳавзаи салоҳиятҳои зан қарор додааст. Ба ҳар сурат, қабул шудани пешниҳоди зан аз ҷониби мард барои дуруст гардидани хулъ шарт дониста шудааст.

Асли ҳуқуқи хулъ бо китоби Худо собит шудааст. Қуръони карим мефармояд:

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

«Агар аз он хавф дошта бошед, ки онҳо (зану шавҳар) ҳудуд (ва аҳком)-и Худоро (дар миёни худ) барпо намендоранд, пас дар он ҷи зан (барои ҷудой аз шавҳараш) ба вай пардохт намояд, бар онҳо гуноҳе нест».¹

Ривоят шудааст, ки: «**Ҳамсари Собит ибни Қайс ба Расули Худо (с) гуфт: Эй Расули Худо (с), ман дар дину ахлоқи шавҳарам ҳеҷ айб ва норасоие надидам, аммо намехоҳам пас аз мусалмон шудан бори дигар ба куфр баргардам, (яъне ўро дӯст намендорам ва намехоҳам бо вай зиндагӣ кунам). Расули Худо (с) фармуд: Оё метавонӣ он богеро, ки (ба унвони**

¹ Сураи Бақара, 2: 229.

махр) ба ту дода буд, ба ӯ бозгардонӣ?
Гуфт: Оре, (эӣ Расули Худо (с)). Расули Худо (с) (он гоҳ ба Собит ибни Қайс) фармуд: Боғатро бигир ва ӯро як талоқ кун».¹

Зане ба шавҳари худ бигӯяд: **Худро дар ивази маҳри худ хуль намудам** ва мард пас аз тарки он маҷлис ҷавоби мусбат диҳад, хуль дуруст намегардад, зеро хуль вобаста ба маҷлис аст. Ҳамин тавр, агар мард ба зани худ гуфт: **Туро дар ивази маҳрат хуль намудам** ва зан пас аз он маҷлис қабул кард, хуль воқеъ намешавад.

Хуль ҳам дар ивази маблағи молие дуруст мешавад ва ҳам дар ивази ҳуқуқҳо ва имтиёзоти зан бар шавҳараш ҷоиз мебошад.

Дар сурате, ки мард ба зани худ гуфт: **Туро хуль кардам** ва зан ҳам дар ҷавоб гуфт: **Қабул кардам** ва сухане аз маблағ ба миён наёмад, хуль воқеъ мешавад ва тамоми ҳуқуқ ва имтиёзоте, ки зан бар зиммаи шавҳари худ дорад, ба истиснои (ғайри) нафақа дар айёми иддаи шаръӣ ва ҷои зист дар он рӯзҳо, дигар ҳама дар ивази хуль қарор мегиранд ва ҳама соқит мегарданд. Агар дар ҷараёни хуль зан аз ин ду чиз- нафақа дар муддати идда ва ҷои зист дар он муддат- ҳам сарфи назар намояд- онҳо низ соқит мегарданд.

Дар сурате мард ба зани худ бигӯяд: **Туро дар ивази масалан, ҳазор сӯм хуль намудам** ва зан ҳам қабул кард, маблағи муайяншуда бар вай воҷиб мегардад. Агар зан қаблан маҳри худро аз шавҳар дарёфт нанамуда бошад, маҳраш ҳам дар ивази хуль қарор мегирад. Дигар наметавонад онро аз шавҳар талаб намояд.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 5273, 5274, 5275, 5276, 5277. Сунани Насоӣ, 3463.

Ба шарте носозгорӣ аз тарафи мард бошад, гирифтани пул барояш кароҳият дорад. Агар носозгорӣ аз тарафи зан ба амал ояд, аз миқдори маҳраш бештар гирифтани макрӯҳ бошад, вале чун бештар гирифт, ҷоиз аст.

Талоқ ва ҷудоие, ки дар хуль воқеъ мешавад, талоқи боин аст.

Агар мард ҳамсари худро маҷбуран ба хуль водор созад, дар сурате зан ба он розӣ набошад ҳам, талоқ воқеъ мешавад, вале пардохти пул бар зан воҷиб намегардад. Дар ин вазъ агар мард ҳанӯз маҳри занро надода бошад, зан метавонад маҳри худро дархост ва дарёфт намояд.

Агар зан ба шавҳари худ бигӯяд: **«Дар ивази сесад сӯм маро се талоқ бидеҳ»**, мард як талоқ дод, сад сӯм бар вай лозим мешавад, агар ду талоқ дод, дусад сӯм ва агар се талоқ дод, сесад сӯм бар вай лозим мегардад ва дар тамоми ин суратҳо талоқи боин воқеъ мешавад.

Хулькунанда бояд оқилу болиғ бошад. Аз кӯдак ё девона хуль саҳеҳ намешавад.

Талоқи муборот (безорӣ ва гузашт аз ҳуқуқҳои якдигар)

Талоқи муборот ба монанди хуль аст. Сура-таш ин аст, ки зану шавҳар бо ҳам қарор мегузранд, ки аз ҳуқуқҳои, ки дар натиҷаи никоҳ бар зиммаи якдигар собит шудааст, табаррӣ (безорӣ ва гузашт) ва халосӣ менамоянд ва мард ба ҳамин унвон ӯро талоқ медиҳад. Масалан, мард ба зани худ мегӯяд: **«Туро ба шарти он, ки ҳарчи бар зиммаи якдигар аз бобати никоҳ дорем, соқит гардад, талоқ намудам»**, зан ҳам қабул кард, талоқ воқеъ мешавад.

Фасли шашум

З и ҳ о р

Зиҳор ба маънои ташбеҳ намудани ҳамсари худ ба яке аз маҳрамҳои худ мебошад, ки бо мақсади озор додани зан ва қатъи муносибатҳои занонашавҳарӣ бо ӯ сурат мегирад. Зиҳор яке дигар аз ноадолатиҳои иҷтимоӣ ва муносибати бади шавҳар нисбат ба ҳамсари худ мебошад, ки аз назари шариъати Ислом ҳаром ва гуноҳ доништа шудааст.

Вақте мард ба ҳамсараш меғӯяд: Ту ба ҷои ва ё ба мисли модарам ва ё хоҳарам бошӣ, дар ҳақиқат, сухани дурӯғ гуфта ва мақсади бадеро дар назар доштааст. Зеро ҳамсар ҳеҷ гоҳ барои шавҳар модар ва ё хоҳар намегардад. Қуръони карим мефармояд:

وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ أَلْفًا تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ

«Ва Худо ҳеҷ гоҳ он ҳамсаронатонро, ки аз онҳо зиҳор менамояд, модарони шумо нагардонидааст».¹

Ҳангоме мард ба ҳамсари худ бигӯяд: **«Ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ»**, инро зиҳор меноманд ва зан бар шавҳараш ҳаром мегардад. То замоне, ки мард каффорати зиҳорро надиҳад, бо занаш на наздикӣ карда метавонад ва на даст расонида. Вале бо зани зиҳоршуда сӯҳбат кардани шавҳараш ишколе надорад.

¹ Сураи Аҳзоб, 33: 4. Дар ин бора дар ояти 2-юми сураи Муҷодала низ баёноте омадааст.

Асли зиҳор низ барои ҳифзи каромати инсонӣ ва шаъну шарафи занон пешбинӣ шудааст, то онҳо бе асос мавриди таъаррузи забонӣ, бадхулқӣ ва сабукбории мардон қарор нагиранд. Он ба унвони муҷозот ва танбеҳе ба рафтори ғайри инсонии баъзе одамон нисбат ба ҳамсарони худ дар назар гирифта шудааст.

Бо зиҳор намудани мард ҳамсараш талоқ на- мешавад ва баръакси ийло барои он шариъат муддатеро низ муайян нафармудааст, балки то каффорате пардохт нанамояд, бозгашт ба сӯи ҳамсараш бар вай ҳаром мебошад.

Каффорати зиҳор шаст рӯз паёпай рӯза гирифтани, ё шаст мискинро субҳу шом таъом додан ва ё бандаеро озод намудан аст. Зиҳоркунандаро ҳамчунин мебояд тавбаву истиғфор намояд. Каффорат пеш аз ҳамхобагӣ бояд анҷом бигирад. Агар дар аснои таъом хӯрдани мискинҳо бо за- наш наздикӣ намояд, боке надорад, вале агар дар аснои гирифтани рӯза наздикӣ намояд, бояд он ду моҳро аз сар бигирад.

Қуръони карим дар бораи каффорати зиҳор мефармояд:

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ۚ ذَٰلِكُمْ تُوَعُّظُونَ بِهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٦٠﴾
فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ۖ فَمَنْ لَّمْ
يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ۚ ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَتِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

«Ва касоне, ки аз занони худ зиҳор мена-

моянд, он гоҳ ба гуфтаи худ боз мегарданд, пас озод намудани гардан (ғулом)-е пеш аз ҳамбистарӣ ва бо ҳам даст расонидан (бар онҳо воҷиб аст). Бо ин (танбеҳи илоҳӣ) панд дода мешавад ва Худо ба он чи анҷом медиҳед, огоҳ аст. Ва касе (он имконро) пайдо накард, пас ду моҳи паёпай пеш аз ҳамбистарӣ (бар вай) рӯза доштан аст ва касе онро низ натавонад, пас шаст мискинро таъом додан аст.

Ин барои он аст, ки ба Худо ва Расули Ӯ имон биоваред ва инҳо (ҳама) ҳудуд (ва муқаррарот)-и Худованд мебошанд ва барои кофирон азоби дардноке аст».¹

Шахсе ба ҳамсараш бигӯяд: «Ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ» ва ба ин гуфтаи худ нияти талоқро дошта бошад, талоқ эътибор карда намешавад, балки зиҳор воқеъ мешавад.

Шахсе ба ҳамсараш бигӯяд: «Ту бар ман мисли шикам ё рон ва ё фарҷи модарам ҳастӣ», бо тамоми ин гуфтаҳо зиҳор воқеъ мешавад. Ҳамин гуна, агар ин ташбеҳотро ба хоҳар ё ама ё хола ё модари разоъии худ бидиҳад, ба ин сурат, ки ба занаш бигӯяд: «Ту бар ман мисли пушти хоҳарам масалан, ҳастӣ», зиҳор воқеъ мешавад.

Агар марде ба ҳамсараш бигӯяд: «Ту бар ман мисли модарам ҳастӣ», бояд аз нияташ пурсида шавад. Агар гуфт: муҳаббатро кароматро дар назар доштам, яъне ҳамон гуна, ки модарам ба ман муҳаббатро каромат дорад, ту ҳам дорӣ, ҳеҷ ишқоле надорад ва талоқе воқеъ намешавад. Агар гуфт: Иродаи зиҳорро доштам, зиҳор воқеъ ме-

¹ Сураи Мучодала, 58: 3, 4.

шавад ва агар гуфт: Қасди талоқро доштам, талоқи боин воқеъ мешавад.

Шахсе ба ҳамсараш бигӯяд: **«Ту бар ман мисли хук ё худмурда ҳастӣ»**, агар бо ин гуфтаи худ нияти талоқро дошта бошад, талоқ ва агар нияти зиҳорро дошта бошад, зиҳор воқеъ мешавад, вале агар ҳеҷ нияте надошта бошад, чизе воқеъ намешавад.

Марде ба ҳамсари худ бигӯяд: **Агар туро ниғаҳ дорам, модари худро ниғаҳ дошта бошам** ва ё бигӯяд: **Агар бо ту наздикӣ кунам, бо модари худ наздикӣ карда бошам**, дар ин гуфтаҳо ҳеҷ чиз воқеъ намешавад.

Агар марде, бе ин ки калимаи мисл-ро ба кор барад, ба ҳамсараш бигӯяд: **Ту модари ман ҳастӣ ва ё хоҳари ман ҳастӣ**, дар ин сурат чизе воқеъ намешавад, вале зани худро чунин гуфтан барои мард гуноҳ ба бор меоварад.

Шахсе, ки чанд зан дошта бошад, дар сурате ба ҳамаи онҳо зиҳор кунад, бояд барои ҳар яки онҳо ҷудогона каффорат диҳад.

Шахсе калимоти зиҳорро нисбат ба занаш ба такрор гӯяд. Масалан, чанд бор ба ҳамсараш бигӯяд: **Ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ**, ба шарте, мақсадаш таъкид бошад, як каффорат лозим мегардад ва агар мақсудаш чанд зиҳор бошад, барои ҳар навбат каффорати ҷудогона лозим мешавад.

Агар шахсе дар зиҳор муддатеро муайян намояд, масалан, ба ҳамсараш бигӯяд, ки муддати ду моҳ ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ, дар ин сурат зиҳор дар ҳамон муддат эътибор пайдо мекунад. Агар пеш аз гузашти ду моҳ бо занаш ҳамхобагӣ намояд, зиҳор воқеъ мешавад

ва бояд каффорати зиҳорро бидиҳад. Вале агар пас аз ду моҳ ҳамхобагӣ намояд, каффорате лозим намешавад.

Шахсе пас аз ба забон овардани калимаи зиҳор лафзи **иншоаллоҳ**-ро ба он зам кунад, зиҳор воқеъ намешавад. Масалан, гӯяд, ки: **Ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ, иншоаллоҳ**.

Зиҳоркунанда низ бояд оқилу болиғ бошад. Аз кӯдаку девона зиҳор воқеъ намешавад.

Л и ъ о н

Лиъон аз решаи «лаън» гирифта шудааст, ки дар луғат ба маънои рондан ва дур кардан аз раҳмати Худо мебошад. Пас лиъон ба маънои якдигарро лаънат гуфтан аст. Дар истилоҳи шарӣят лиъон иборат аст аз мурофиъаи махсусе, ки дар чорчӯбаи шаҳодатдиҳиҳои зану шавҳар бар зидди якдигар дар ҳолатҳои махсус ва ҳамроҳ бо лаънат сурат мегирад.

Ин мурофиъа вақте баргузор мегардад, ки мард ҳамсари худро ба зино нисбат диҳад ва дар ин кор шоҳиде надошта бошад ва ё фарзандеро, ки аз ҳамсараш таваллуд шудааст, аз худ нафӣ намояд ва барои аз дигар кас буданаш шоҳиде надошта бошад. Зан низ ин даъво ва ё тӯҳмати шавҳарашро нисбат ба худ рад намояд. Дар ҳоле, ки дигар на мард мехоҳад бо он зан зиндагонӣ кунад ва на зан мехоҳад обрӯи иҷтимоӣ ва қаромати инсонияш дар ҷомеа хадшадор гардад.

Он гоҳ дар ҳузури додгоҳ мурофиъаи лиъон баргузор мегардад. Зеро дар чунин ҳолат, агар шоҳидон бинобар шароити муқаррарнамудаи ша-

риъат дар бораи зан ба ин кор шаҳодат медоданд, дигар ҳукми зинкориин зан маълум буд. Агар мард бо ин ҳол гуноҳи ҳамсарашро мепошонд ва бо ҳаёти яқояш бо он зан идома медод, имон ва диёнаташ ўро ором намегузошт.

Агар мард пас аз ин даъво, ки барои исботи он натавонистааст шоҳиде пешниҳод намояд, ақибнишини намояд ва дар мурофиъаи лиён ширкат наварзад, тўҳматгор ба шумор рафта, ба ҳадди шаръии тўҳмат кашида мешавад. Агар зан аз ширкат дар он худдорӣ намояд, ин кор ба маънои эътироф ба зино ба шумор меравад ва агар иштирок намояд, ҳайсияти иҷтимоӣ ва қаромати инсонии худро дар пеши ҷомеа ҳифз менамояд. Ин аст ҳулосаи мурофиъаи лиён.

Ин дар ҳоле мебошад, ки мард пеш аз ин ба тўҳматгорӣ ва беобрӯгардонӣ ва зан ба зинкорӣ ва тардоманӣ маъруф ва машҳур набоянд.

Вақте шахсе ҳамсари худро ба амали зишти зино нисбат диҳад, дар сурате, ки зану шавҳар ҳарду аҳли шаҳодат бошанд, яъне ғулом нестанд ва зан ҳам на аз он заноне аст, ки чунин гуфтугузориҳе дар борааш миёни мардум шое ва ба як чунин тардомание шинохташуда аст, балки мардум ўро ба иффату покизагӣ мешиносанд ва ё фарзанди навзоди занро аз худ нафӣ кунад, яъне ба худ мансуб надонад, чуноне ба зан бигӯяд: **«Ин фарзандат аз зино аст»**, дар ин ҳолат, агар зан шавҳарашро ба муҳокимаи додгоҳ кашад, иштирок дар мурофиъаи лиён бар мард воҷиб аст.

Тариқи баргузор намудани лиён

Аввал мард дар ҳузури додгоҳ ва қозии

маҳкама ҷаҳор бор мегӯяд **«Худоро ба ростии худ гувоҳ мегирам бар он чи, ки ин занро ба он нисбат медиҳам»**. Дар навбати панҷум мегӯяд: **«Лаънати Худой бар ман бод, агар дар он ки ин занро ба зино нисбат медиҳам, дурӯғгӯ бошам»**. Баъд аз он зан ҳам ҷаҳор бор мегӯяд **«Худоро гувоҳ мегирам бар ин ки мард дар он чи маро ба он (зино) нисбат медиҳад, дурӯғгӯ аст»** ва дар мартабаи панҷум мегӯяд **«Ғазаби Худой бар ман бод, агар мард дар он чи маро ба он (зино) нисбат медиҳад, ростгӯ бошад»**. Пас аз хотимаи маъракаи мулоҷана ҳокими шаръ он зану шавҳарро аз якдигар ҷудо месозад.

Дар сурате мард пас аз нисбат додани судури ин амал ба зан аз ширкати дар лиён худдорӣ варзад, ҳокими шаръ ба ҳабси ў ҳукм менамояд, то замоне, ки ё дар саҳнаи лиён ширкат кунад ва ё даъвои худро таъзиб (рад) намояд. Яъне бигӯяд, ки дурӯғ гуфтам. Дар ин ҳолат додгоҳи шаръ ба иҷрои ҳадди қазф ва ҷазои тўҳмат дар ҳаққи мард дастур медиҳад.

Дар сурате, ки мард ба лиён ҳозир шавад, вале зан аз ширкати дар он худдорӣ намояд, додгоҳи шаръ ба ҳабси ў ҳукм менамояд, то замоне, ки ё дар саҳнаи лиёни мард ҳозир гардад ва ё мардро дар он чи мегӯяд, тасдиқ намояд. Ба шарте аз лиён имтиноъ варзад ва мардро тасдиқ намояд, зан зинкор ҳисоб гардида, ҳадди (ҷазо) зино дар борааш ба иҷро гузошта мешавад.

Пас аз баргузори мурофиъаи лиён додгоҳи шаръ онҳоро аз ҳам ҷудо месозад, ки он талоқи боин мебошад ва он марду зан дигар наметавон

нанд то абад бо ҳам бори дигар зиндагонии занашӯй барқарор созанд. Паёмбари Ислом (с) фармудаанд: **«Алмуталоъинони ло яҷтамиъони абадан»**, (Зану шавҳари лиъонкунанда ҳаргиз наметавонанд бо ҳам ҷамъ оянд ва бори дигар зану шавҳар шаванд).

Аммо, агар мард пас аз баргузорию лиъон гуфтаҳои худро такзиб кунад, дар он сурат ҳадди қазф барояш ба мавриди иҷро гузошта шуда ва метавонанд аз сари нав бо ҳам издивоҷ намоянд. Ҳадди қазф ва ҷазои тӯҳматгорӣ ҳаштод тозиёна аст.

Пас аз иҷрои лиъон ва ҷудо сохтани додгоҳ миёни эшон, ба шарте мард гуфта бошад, ки фарзандат аз ман нест, фарзанд ба модар марбут доништа шуда, нисбаташ аз падар қатъ мегардад.

Аз Ибни Умар (р) ривоят шудааст, ки: **«Марде аз Паёмбар (с) пурсид: Эй Расули Худо (с), агар яке аз мо зани худро дар ҳоли зино кардан (бо марде) бинад, чӣ кор бикунад? Агар (дар он бора) сухан бигӯяд, дар бораи кори бузурге сухан гуфтааст ва агар хомӯш биистад, низ бар кори бузурге хомӯш мондааст.**

Расули Худо (с) хомӯш монд ва ӯро чизе ҷавоб надод. Пас аз он он мард боз ба назди Паёмбар (с) омад ва гуфт: Аз он чи туро пурсида будам, худам ба он гирифторм гаштам. Ин ҷо буд, ки Худованд ин оятҳои сураи «Нур»-ро дар бораи лиъон нозил фармуд:

«Ва касоне, ки ҳамсарони худро тӯҳмат менамоянд ва дар бораи он, ба ҷуз худ, шоҳидони дигаре надоранд, пас шаҳодати яке аз онҳо чор бор ба Худо шаҳодат додан аст, ки вай, дар воқеъ, аз ростгӯён мебошад ва дар

навбати панҷум мегӯяд, ки: Лаънати Худо бар вай, агар (дар ин кор) аз дурӯғгӯён бошад.

Ва аз зан низ азобро дур месозад, ин ки чор бор ба Худо шаҳодат диҳад, ки вай (мард), дар ҳақиқат, аз дурӯғгӯён аст ва дар навбати панҷум бигӯяд, ки: Ғабаи Худо бар вай, агар мард (дар ин кор) аз ростгӯён бошад». (Сураи Нур, 6-9).

Пас аз он Паёмбар (с) он мардро фаро хонд ва ин оятҳоро бар вай тиловат намуд. Он гоҳ ӯро панд ва тазаккур дод ва хабар кард, ки: Азоби ин дунё аз азоби охираат сабуктар аст. Он мард гуфт: Не, қасам ба он Худое, ки туро ба ҳақ фиристодааст, бар вай дурӯғ нагуфтаам.

Сипас занро фаро хонд ва ӯро панд ва тазаккур дод ва гуфт: Азоби ин дунё аз азоби охираат сабуктар аст. Зан низ гуфт: Не, қасам ба он Худое, ки туро ба ҳақ фиристодааст, вай рост нагуфтааст.

Он гоҳ аз мард шурӯъ кард ва вай чор бор Худоро шоҳид гардонд, ки дар ин кор ростгӯ мебошад ва дар навбати панҷум гуфт: Лаънати Худо бар вай, агар дурӯғгӯ бошад.

Пас аз он занро ба лиъон фаро хонд ва вай (низ) чор бор Худоро шоҳид гирифт, ки мард, дар ҳақиқат, (дар ин бора) дурӯғгӯ аст ва дар навбати панҷум афзуд, ки: Ғабаи Худо бар вай, агар мард (дар ин даъвоаш) ростгӯ бошад.

Он гоҳ Расули Худо (с) онҳоро аз ҳам ҷудо

Мардони анин

Анин мардонеро мегӯянд, ки аз ҳамбистарӣ ва наздикӣ бо занони худ очизу нотавон бошанд. Хоҳ он нотавонию аҷзи эшон бар асари сустии асабҳои эшон ба вучуд омада бошад, ё аз рӯи бузургсолию фартутӣ ва ё аз ҷиҳати хурдии андоми ниҳон ва ғайра буда бошад.

- Мард дар сурате аз ҳамхобагӣ бо занаш очиз ояд ва зан ба додгоҳи шаръ шикоят намояд, аз тарафи додгоҳ як сол ба мард мӯҳлат дода мешавад. Агар дар ин муддат тавонист тағйири мусбате дар вазъи худ эҷод намояд ва бо занаш наздикӣ кунад, хушо бар ҳолаш. Дар ғайри ин сурат додгоҳ онҳоро аз ҳам ҷудо месозад. Агар ҷониби зан хоҳони ин ҷудой бошад, ҳукми додгоҳ ба манзалаи талоқи боин аст. Пас аз ҷудой барои ба шавҳари дигар баромадан, гузаронидани мӯҳлати идда бар зан лозим аст.

- Дар сурате зану шавҳар бар сари амали занашӯӣ бо ҳам ихтилоф дошта бошанд, ба гунае, ки шавҳар сурат гирифтани амали занашӯиро даъво кунад ва зан бошад, ба анҷом нагирифтани он (яъне очизии мард) таъкид намояд. Дар чунин вазъият бояд дониста шавад, агар зан қаблан шавҳардида бошад, мард барои тасдиқи ростии суханаш савганд ёд намояд ва бо ҳамин даъвоаш эътибори ҳудро пайдо мекунад, вале агар аз ёд намудани савганд худдорӣ намо-

яд, ба вай ба муддати як сол, бо ҳамон тафсили гузашта, мӯҳлат дода мешавад.

Аммо, агар зан бокира буда ва ин нахустин шавҳари ӯ бошад, дар ин ҳолат момоҳои мутахассис (ихтисосманд) занро муъойинаи тиббӣ менамоянд. Вақте онҳо назар доданд, ки зан ҳанӯз бикр аст, як сол ба тафсили баёнгашта ба мард мӯҳлат дода мешавад.

Вале, агар гуфтанд, ки амали занашӯӣ сурат гирифтааст, шавҳар пас аз ёд намудани савганд, тасдиқ карда мешавад ва дар сурати аз савганд худдорӣ намуданаш ба тартиби гузашта ба вай як сол мӯҳлат дода мешавад ва пас аз як сол мувофиқи натиҷаи мусбат ва ё манфии ба дастомада поёнии кор ҳалли ҳудро меёбад.

- Пас аз издивоҷ маълум шавад, ки мард олатбурида мебошад, яъне андоми ниҳонаш канда шудааст, дар сурате, ки зан бо он ҳол идомаи занашӯиро бо вай нахоҳад, додгоҳи шаръ дарҳол онҳоро аз ҳам ҷудо месозад.

- Агар хусяи (тухмҳои) мард низ қатъ (бурида ва ё канда) шуда бошад, додгоҳи шаръ як сол ба мард мӯҳлат медиҳад. Ба шарте дар ин муддат тавонад дар вазъи худ дигаргунии мусбате ба бор оварад ва амали занашӯӣ сурат гирад, чи хубе. Дар ғайри ин сурат, онҳо аз ҳам ҷудо сохта мешаванд.

- Дар сурате, ки пас аз баргузор шудани муҳокимаи додгоҳ ва дайн (маҳкум) гардидани мард бар нотавонии анҷоми амали занашӯӣ, боз зан идомаи ҳамзистӣ бо шавҳари ҳудро баргузид, дигар ҳаққи даъвову шикоят аз дасти ӯ салб мегардад ва минбаъд наметавонад ба муқобили шавҳараш даъво барқарор намояд.

¹ Саҳеҳи Муслим, 3726 (1493)-4. Сунани Тирмизӣ, 1202, 3178. Сунани Насоӣ, 3473. Дар ин боб ривоятҳои зиёде аз роҳҳои гуногун собит шудааст.

- Вақте зан маъюб бошад, ба монанди ин ки ба барас (песӣ), ё ҷузом (махав) ва ё дигар бемориҳои табобатнопазир мубтало бошад ва ё девона бошад, шавҳар наметавонад якҷониба никоҳро фасх (хуль) намояд. Ба ин маъно, ки ин зани гирифторро аз маҳр маҳрум намояд. Албатта, агар бо вай майлу рағбате надошта бошад, метавонад ўро талоқ намояд. Вале мард бояд тамоми маҳрро ба вай бипардозад.

- Агар мард яке аз он се ҳолат: барас, ҷузом ва девонагӣ ва ё дигар бемориҳои табобатнопазирро дошта бошад ва зан хоҳони ҷудой бошад, додгоҳи шаръ метавонад онҳоро аз ҳам ҷудо созад.

- Дар суратҳои зерин низ агар зан идомаи зиндагии муштарако бо мард нахоҳад, метавонад ба додгоҳ муроҷиат намояд ва додгоҳи шаръ пас аз баррасӣ ва таҳқиқи мавзӯи онҳоро аз ҳам ҷудо созад:

а) айбҳо ва бемориҳое, ба монанди девонагӣ, бемориҳои воғир, ба монанди: СПИД (ВИЧ), саратон (рак), фасоди ахлоқӣ ва фикрӣ, эътиёди (наркомани) илочнопазир ва...,

б) фиреб хӯрдан дар вақти никоҳ, ба монанди ин ки айбу норасоииҳои ҷониби дигарро аз вай пӯшида доштанд, ба монанди чулоқӣ, кӯрӣ, карӣ ва...,

- Агар мард ба чунин ҳолате афтад, яъне ба чунин зане гирифтор шавад, метавонад бе муроҷиат ба додгоҳ аз ҳамсараш ҷудо шавад.

в) дар сурати мафкудул асар ва бедарак гаштани мард, ки дигар аз ӯ ҳеҷ гуна маълумот ва нишонае дар даст набошад, яъне мурда ва ё зинда будани вай маълум набошад, додгоҳ пас аз

чаҳор сол ҳукми вафоти ўро содир менамояд. Зан пас аз гузаштани иддаи вафот, ки чаҳор моҳу даҳ рӯз аст, метавонад ба шавҳар барояд.

- **Мафкуд** дар истилоҳи фикҳӣ касеро мегӯянд, ки аз шаҳри худ ғоиб гашта, зинда ва ё мурдани вай маълум набошад. Дар муддати чаҳор сол аз молу дороие, ки барҷо гузоштааст, бо ҳукми додгоҳ ба аҳлу аёлаш нафақа мешавад.

- Ба шарте пас аз собит шудани ҳуҷҷат бар нотаवонии мард аз анҷоми ҳамхобагӣ ва ҷудо шудани онҳо аз тарафи додгоҳи шаръ, дубора ба зиндагонии занашӯй тамоюл пайдо намуданд, метавонанд бо барқарор намудани ақди нав ба зиндагии худ идома диҳанд.

Ақим: ба мард ва зане гуфта мешавад, ки пас аз издивоҷ ва солҳо зиндагонии муштарако (якҷоя) фарзанд наёбанд.

Агар пас аз ташхиси духтур ва муъойинаи тиббӣ уқм (бефарзандӣ)-ро дар мард ташхис дода шавад, он мард дар ҳукми **анин** дохил намешавад. Зеро анин аз ҳамхобагӣ ва қудрати ҳамбистар шудан ба ҳамсараш очиз омада буд, вале ақим ба ҳамхобагӣ бо занаш қодир мебошад ва танҳо ин ки фарзанд намеёбад.

Дар ин сурат, агар зан ба идомаи зиндагӣ бо чунин марде ҳозир набошад, метавонад бо ҷалби ризояти шавҳар талоқи худро аз вай ба даст оварад. Яъне дар ивази моле ва ё бо тариқае худро хуль намояд.

Фасли ҳафтум

И д д а

Идда дар луғат ба маънои шумурдан аст ва дар истилоҳи шаръ он таваққуф ва интизориест, ки пас аз завол ва аз байн рафтани никоҳ бар зан воҷиб мегардад, ба шарте, ки никоҳ бо анҷоми ҳамхобагӣ ва ё хилвати саҳеҳа тасбит ва устувор шуда ва ё шавҳар даргузашта бошад.

Иддаи занон бинобар ҳолатҳои гуногуни худӣ онҳо ва бинобар ҳолатҳои ҷудой чор навъ мешавад. а) иддаи занони ҳайзбин, б) иддаи занони ноҳайзбин, в) иддаи занони бордор, г) иддаи вафот. Як ҳолати дигар вучуд дорад, ки зан дар он иддае намеояд ва он - талоқ шудани зан пеш аз ҳамхобагӣ ва хилвати саҳеҳа мебошад.

1. Вақте миёни зану шавҳар танҳо ақди никоҳ сурат гирифта бошад, вале ҳамбистарӣ ва ё хилвати саҳеҳае анҷом нагирифта бошад, ин зан пас аз талоқ иддае намеояд (надорад). Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

يَتَأْتِيَنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ

أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا

«Эй касоне, ки имон овардаед, вақте занони мӯъминаро никоҳ намудед, он гоҳ пеш аз ҳамбистарӣ ва даст расонидан онҳоро талоқ кардед, пас бар онҳо ҳеҷ иддае нест, ки онро барои шумо бипоянд...».¹

2. Аммо агар шавҳараш бимирад, хоҳ ҳамбистарӣ бо вай сурат гирифта бошад, ё не, идда мепояд. Дар ин ҳолат зан иддаи вафот ме-

пояд. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ

أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

«Ва онҳое, ки аз миёни шумо вафот менамоянд ва пас аз худ заноне бар ҷой мегузоранд, чор моҳу даҳ рӯз бо худ интизорӣ мекашанд».¹

Ҳамин ки мард ҳамсарашро талоқи боин ё раҷъӣ намуд ва ё на бо талоқ, балки аз тарафи додгоҳи шаръ миёни онҳо ҷудой воқеъ шуд, иддаи зан оғоз мегардад.

3. Дар сурате зан ҳайзбинанда бошад ва бо вай ҳамбистарӣ сурат гирифта бошад ва бо талоқ аз шавҳараш ҷудо гашта бошад, муддати иддааш се ҳайз аст. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

«Ва занони талоқгашта муддати се қуръ (ҳайз) бо худ интизорӣ мекашанд».²

4. Вале, агар аз рӯи хурдсолӣ ё бузургсолӣ ва ё бар асари беморие ҳайз набинад, муддати иддааш дар чунин ҳолат се моҳ мебошад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَالَّتِي يَبْسُنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ أَرَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ

أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ تَحِضْ

«Ва он занонатон, ки аз ҳайз боз мондаанд,

¹ Сураи Аҳзоб, 33: 49.

¹ Сураи Бақара, 2: 234.

² Сураи Бақара, 2: 228.

агар дар кори онҳо ба шак афтодед, пас иддаи онҳо се моҳ аст ва ҳамин тавр, он заноне, ки ҳанӯз ба синни ҳайз нарасидаанд...».¹

5. Агар зани талоқшуда ҳомила (бордор) бошад, иддаи вай вазъи ҳамлаш (таваллуд кардан) мебошад. Ҳамин ки таваллуд намуд, иддааш ба поён мерасад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَأُولَتْ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

«Ва занони бордор поёни муддати иддаашон ин аст, ки ҳамлашонро вазъ намоянд».²

Масоили гуногуни ин боб

1. Зане, ки шавҳараш даргузашта бошад, иддаи вай чаҳор моҳу даҳ рӯз мебошад, вале, агар ин зан низ ҳомила бошад, иддааш бо вазъи ҳамлаш ба поён мерасад.

2. Зани талоқшудае, ки ҳайз намедид, пас аз гузашти ду моҳ аз вақти талоқ ба нохост ҳайз бинад, он ду моҳи сипарӣ гашта эътиборе надоранд. Бояд муддати се ҳайзи дигар идда бипояд. Агар зани ҳайзбинандае пас аз ду ҳайз ойиса гардад, яъне ба сабаби пирӣ аз ҳайз боз монад, он ду ҳайзи вай эътиборе надорад. Бояд ба муддати се моҳи дигар идда бипояд.

3. Агар шавҳари хурдсоли зани ҳомилае аз дунё даргузарад, иддаи вай вазъи ҳамл (таваллуд кардан) аст, вале насаби фарзанд аз он шавҳари хурдсол собит намешавад.

4. Шахсе ҳамсари худро дар ҳолати ҳайз

¹ Сураи Талоқ, 65: 4.

² Сураи Талоқ, 65: 4.

талоқ кунад, он ҳайз аз идда ҳисоб намешавад. Барои идда се ҳайзи дигар бояд бигзарад.

5. Агар зан бигӯяд, ки иддаам гузаштааст ва мард ўро такзиб (рад) намояд, сухани занро бо ёд намудани савганд, тасдиқ ва эътибор карда мешавад.

6. Иддаи зане, ки аз никоҳи фосид ҷудо гардидааст, ё зане, ки аз рӯи иштибоҳ бо ў ҳамхобагӣ сурат гирифтааст, чӣ мард зинда бошад ва чӣ бимирад, дар ҳар ду сурат се ҳайз аст.

Эзоҳ: Никоҳи фосид монанди ақдест, ки бе ҳузури ҳеч шоҳиде баста шудааст, ё ақд бастан бо зане, ки хоҳараш ҳанӯз дар ҳолати иддаи талоқ аз ҳамон мард ба сар мебарад. Ҳамхобагии аз рӯи иштибоҳ мисли он аст, ки марде бо зани бегонае ба гумони ин ки ҳамсари худааш мебошад, наздикӣ намояд.

7. Зане дар идда ба сар мебурд, ки аз рӯи иштибоҳ марде бо ў ҳамбистар шуд, бояд иддаи дигар бипояд ва ҳар ду идда дар ҳам тадохул (идғом) мешаванд. Масалан, занеро шавҳараш талоқ дод ва вай пас аз талоқ як бор ҳайз дид. Дар ҳамин асно марде иштибоҳан бо вай ҳамбистар шавад, бояд се ҳайзи дигар барои комил гардидани иддааш бар вай бигзарад.

8. Марде ҳамсари худро талоқи боин намуд ва дар аснои идда ўро ба никоҳи худ даровард, вале бори дигар вайро талоқ кард, бояд иддаи дигар бишуморад (бипояд) ва маҳри комил ба вай дода шавад, ҳарчанд дар никоҳи дуюм ҳамхобогие бо ў сурат нагирифта бошад.

9. Огоҳ сохтани зан аз талоқ барои воқеъ шудани талоқ зарурат надорад. Масалан, мард пас аз муддате мегӯяд, ки аз фалон таърих туро

талоқ намудаам, агар аз он таърих то лаҳзаи иқрори мард, иддаи зан ба поён расида бошад, билофосила, зан метавонад бо марди дигаре ба шавҳар барояд, ба шарте дар муддати номбурдааш занро тарк намуда бошад.

Идда ҳикматҳои зиёде дорад, аз ҷумла:

а) Фароҳам омадани фурсати дигаре барои шавҳар, то дар муддати иддаи ҳамсараш тамоми фикру андешаҳои худро ба кор гирад ва вақте ба ин ҳулоса омад, ки бо ҳамон ҳамсараш зиндагонии худро идома диҳад, агар талоқи раҷъӣ бошад, бе ҳеҷ гуна хароҷоту саргардонӣ ба ӯ рӯҷӯ менамояд.

б) Мушаххас гардидани вазъи ҳомила будан ва набудани зан, то аз омехтани наслҳо бо якдигар пешгирӣ шавад.

в) Агар шавҳар ғавт карда бошад, зан ба унвони вафодорӣ ба шавҳари худ ва изҳори ҳамдardӣ бо хонаводаи ӯ, муддати чаҳор моҳу даҳ рӯз, аз шавҳар кардан худдорӣ менамояд.

Ислом аслан хоҳони хонаводаи хушбахт ва ба камол расидани фарзандони рашиду саъодатманд дар муҳити солими хонавода мебошад. Бинобар ин, аз ҳамон ибтидо, дар мавриди интиҳоби ҷуфт ва ҳамсари ояндаи ҳаёт ва қувву ҳамсанги муносиб омӯзаҳо ва иршодоти муҳиммеро барои наслҳои ҷавони уммат пешкаш намудааст.

Ҳамин тавр, дар бораи баргузори маросими хостгорӣ, ки беҳтар аст бо ҳузур ва назарҳои шахсиятҳои диндор, рӯзгордида ва аҳли ташхису салоҳ сурат бигирад, маҷмӯаи салоҳдидҳо ва намунаҳои амалиеро бар фарорӯи фарзандони

мусалмон қарор додааст ва дар марҳалаҳои ҳассоси ақди никоҳ, ки бояд бо ризоят ва ҳузури сарпараст ва валии он ду ҷавон баргузор гардад ва ҳулоса, дар тамоми марҳалаҳои рушди фикрию ақлонӣ ва дар саросари даврони касби таҷрибаҳои зиндагӣ, тавсияҳо ва роҳнамоиҳои заруриро барои пайравони худ намудааст, то таҳдоби хонавода ҳарчӣ мустаҳкамтар рехта шавад.

Агар пас аз ин ҳама иноят ва таваҷҷӯҳе, ки Ислом ба бунёди хонаводаи солим медиҳад, боз носозгорӣ ва кашмакашҳои хонаводагӣ дар миёни зану шавҳар сурат гирад, роҳҳои ҳалли мусолимадомези он бояд ҷуста шавад. Дар сурати ноком мондани тамоми роҳи ҳалҳо ва ба ҷудой анҷомидани низоъи хонаводагӣ, бо талоқи навъи аҳсан ва маснун аз ҳам ҷудо шаванд ва роҳе ва фурсате барои андешидан ва ба ақиб бозгаштани худ боқӣ гузоранд.

Якбора худро аз неъматҳои хонавода ва оғӯши гарми фарзандон маҳрум насозанд. Албатта, қариб аксари проблемаҳои хонаводаҳо ва носозгориҳои зану шавҳар дар натиҷаи риёоя нагардидани тавсияҳо ва роҳнамоиҳои арзишманди Ислом дар марҳалаҳои гуногуни бунёди хонавода ба вуҷуд меоянд.

Ҳидод

(ҷомаи ҳузну андӯх пӯшидан)

Ҳидод дар луғат ба маънои тарки зинату орош аст ва дар истилоҳи шаръ ба маънои аздорӣ ва мотам гирифтани зан бар марги шавҳараш мебошад.

- Зане, ки дар иддаи талоқи боин ва ё дар иддаи вафоти шавҳараш ба сар мебарад, дар айёми гузаронидани иддааш набояд худро зинату ороиш диҳад. Риъояи ин ҳолатро аз ҷониби зани дар идда ҳидод гуфта мешавад.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Барои зане, ки ба Худо ва рӯзи охират имон дошта бошад, ҳалол нест, ки бар мурдае бештар аз се рӯз мотам гирад, магар бар шавҳараш, ки бояд барои вай чор моҳу даҳ рӯз азодорӣ намояд».**¹

- Зане, ки дар айёми иддаи худ ба сар мебарад, набояд аз ҷониби касе бо сароҳат хостгорӣ шавад, вале бо рамзу киноя ба миён овардани ёди никоҳ боке надорад.

- Зане, ки айёми иддаи худро аз талоқи боин ва ё раҷъӣ мегузаронад, то поёни мӯҳлати идда аз хона хориҷ нашавад. Танҳо дар сурате, ки зарурате, ҳамчун беморӣ, пеш ояд, метавонад аз хона хориҷ шавад.

- Зане, ки дар иддаи вафоти шавҳараш ба сар мебарад, метавонад рӯзона ва ё дар аввалҳои шаб барои таъмини ниёзҳо ва баровардани эҳтиёҷоташ аз хона хориҷ шавад.

- Зани кофира (бедин) ва духтари хурдсоле, ки шавҳараш ўро талоқ додааст, бар онҳо ҳидоде нест, яъне метавонанд худро ороишу зинат диҳанд.

Собит шудани насаб

1. Агар зани талоқи раҷъӣ шудае пас аз ду сол ё бештар аз он тифле ба дунё оварад, насаби

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1280, 1281, 1282, 5334, 5339, 5345. Саҳеҳи Муслим, 3709 (1486)-58, 3710 (1487), ва...

тифл, ба шарте зан ба гузаштани иддааш иқрор надошта бошад, аз ҳамон марди талоқдиҳанда собит мешавад.

Ба шарте дар муддати камтар аз ду сол таваллуд намояд, ба маҳзи гузоштани ҳамли худ (таваллуд кардан) зан аз шавҳараш талоқи боин мешавад ва насаби тифл аз он шавҳараш собит мегардад. Агар тифл пас аз ду сол аз вақти талоқ ба дунё омада бошад, дар сурате талоқ раҷъӣ бошад, ин таваллуд ружӯ ҳам ба шумор меравад.

2. Зани талоқи боингаштае, агар дар муддати камтар аз ду сол аз вақти талоқ тифле ба дунё оварад, насаби тифл аз талоқдиҳанда собит мешавад, вале, агар пас аз ду соли комил фарзанде ба дунё оварад, насаби тифл аз талоқдиҳанда собит намешавад. Аммо дар сурате мард субути насабро аз худаш даъво намояд, насаб аз вай собит мешавад.

3. Зани хурдсоли ба боин талоқгаштае, ки қобили ҳамбистарӣ буда, агар пас аз нӯҳ моҳ аз вақти талоқ фарзанде ба дунё оварад, насаби тифл аз талоқдиҳанда собит намешавад. Агар дар камтар аз нӯҳ моҳ таваллуд намояд, насаб собит мешавад.

4. Зани шавҳармурда то муддати ду сол аз замони марги шавҳараш ҳар гоҳ фарзанде ба дунё оварад, насабаш аз марди қазокарда собит мешавад.

5. Агар зани талоқгашта ба гузаштани иддааш иқрор намояд, он гоҳ дар муддати камтар аз шаш моҳ фарзанде таваллуд намояд, насаби тифл аз талоқдиҳанда собит мешавад.

6. Зане, ки айёми иддаи худро аз сар мегуза-

ронад, дар сурате даъво намояд, ки тифли навзод аз ман таваллуд шудааст, бояд ба даврони пеш аз ҷудоии он зан таваҷҷӯҳ шавад, агар осори ҳомилагӣ бар вай ба ҷашм мерасид, ё шавҳар ба бордории вай эътироф намояд, дуруст он тифл аз ҳамон зан ба дунё омадааст ва ниёзе ба исботи дигар надорад.

Дар ғайри ин сурат бояд ду мард ва ё як марду ду зан ба дурустии қавли зан шаҳодат диҳанд. Вале агар касе ҳам пайдо нашавад, ки ба ин амр шаҳодат диҳад, сухани зан беасос дониста мешавад.

7. Зане, ки шавҳараш даргузаштааст, агар қабл аз ду сол фарзанде ба дунё оварад ва вори сони шахси даргузашта ба дунё омадани тифлро аз он шахс тасдиқ намоянд, насаби тифл аз он мутаваффо (даргузашта) собит мешавад.

8. Марде бо зане ақди занашӯӣ барқарор намояд ва зан ҳанӯз аз таърихи бастанӣ ақд шашмоҳ нагузашта буд, ки фарзанде ба дунё оварад, насаби навзод аз он мард собит намешавад. Агар фарзанд пас аз гузаштани шашмоҳи комил ё бештар аз он аз таърихи ақд ба дунё ояд, насаб аз шавҳар собит мешавад. Хоҳ мард бо сароҳат онро эътироф намояд ва ё хомӯшӣ гузинад.

Вале агар мард вилодатро инкор намояд, бо шаҳодати як зан вилодат собит мешавад. Аммо, агар шавҳар насабро комилан аз худ нафӣ (рад) намояд, яъне бигӯяд, ки ин фарзанд аз ман нест, дар ин сурат бояд лиён баргузор шавад.

9. Вақте зан фарзанде ба дунё овард, дар сурате, ки бо шавҳари худ бар сари таъйини таърихи издивоҷи худ ихтилофи назар дошта бошанд, масалан, шавҳар мегӯяд муддати чаҳор моҳ ме-

шавад, ки туро ба никоҳи худ даровардаам ва зан бошад, шашмоҳ шудааст, мегӯяд, дар ин ҷо шаръан гуфтаи зан мавриди тасдиқ қарор мегирад.

Эзоҳ: Камтарин муддати ҳомилагӣ, ки тифл бояд дар шиками модар ба сар барад, шашмоҳ аст ва бештарин муддати он ду сол мебошад.

Нигаҳдорӣ ва парастории кӯдак

Чун миёни зану шавҳар ҷудой афтод, ба нигаҳдорию парастории фарзанд модар сазовортар аст ва падар бояд нафақа ва харҷи парастории фарзандро пардохт намояд. Дар сурате ҳам, ки модар ин парасторию нахоҳад, ба ин кор бояд маҷбур сохта нашавад.

Вақте модар мавҷуд набошад, модари модар ва агар вай ҳам набошад, модари падар аз хоҳарони тифл ба парастории вай сазовортаранд. Вақте модари падар ҳам набошад, хоҳарони кӯдак аз аммаҳову холаҳо ва агар хоҳаре надошта бошад, хола аз амма сазовортар аст. Вале занҳои номбурда ба муҷарради ба шавҳар баромадан барояшон ҳуқуқе дар парастории кӯдак боқӣ намест.

Дар сурате аз занҳои номбурда барои парастории кӯдак касе мавҷуд набошад, аз мардон ҳар кӣ аз рӯи қаробат (хешовандӣ) бо вай наздиктар аст, агар рағбате дар парастории ӯ дошта бошад, ба ин кор авлотар мебошад.

Модару бибӣ то замоне ҳаққи парастории писарбачаро доранд, ки хӯрдану ошомидан, либос пӯшидан ва ба қазои ҳоҷат рафтан бе кӯмаки касе аз дасташ биёяд. Духтарро бошад, то синни балоғат расидан парасторӣ намоянд. Он гоҳ онҳо

бояд ба падар баргардонида шаванд.

Зани талоқгашта наметавонад кӯдакро аз он шахре, ки падари кӯдак дар он ба сар мебарад, берун барорад, ба ҷуз он ҷое, ки ақди никоҳ қаблан дар он баргузор гардида буд.

Нафақа ва таъмини ниёзҳо

1. Нафақаи зан бар шавҳар ба шарте воҷиб аст, ки зан дар хонаи шавҳар ба сар барад ва бе чуну чаро тарҳи (барнома) зиндагӣ ва масири ҳаёти худро дар ихтиёри вай бигзорад. Фарқе надорад, ки зан мусалмон бошад, ё кофир.

2. Нафақа аз хӯрок, пӯшок, ҷои зист ва дар сурати хуб будани вазъи маъишӣ - иҷтимоӣ мард аз ба хидмат гирифтани хидматгоре иборат аст.

3. Дар баровардани нафақа вазъи маъишӣ - иҷтимоӣ зану шавҳар дар назар дошта мешавад. Аз боби мисол, вақте зану шавҳар ҳарду сарватманд бошанд, нафақаи сарватмандона бар мард лозим мегардад ва дар сурати фақирӣ бенаво будани ҳарду нафақаи фақирона ва муносиб ба ҳолашон ва агар зан бенаво ва мард сарватманд бошад, нафақаи миёнаҳолоне воҷиб мебошад.

Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَتْهُ

اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَّا آتَاهَا

«(Одами кушодаҳол ва) доранда бояд бо кушодадастӣ (дар нафақаи ҳамсараш) инфоқ намояд ва касе (дари) ризқ бар вай танг гардидааст, пас бояд аз он чи Худо ба ӯ додааст,

инфоқ намояд. Худо аз касе, ба ҷуз он чи ба ӯ додааст, талаб наменамояд...».¹

Ҳарчанд ин оят нафақаи даврони иддаи занро баён менамояд, вале меъёри муайяннамудаи он дар тамоми мавридҳои дигари нафақа мӯтабар мебошад.

4. Дар сурате зан пас аз дарёфти маҳри худ хонаи шавҳарро тарк намояд, агар ин амали вай ба унвони носозгорӣ бошад, то замоне ба хонаи шавҳар барнагардад, нафақае барояш лозим намебошад, яъне мард аз расонидани нафақааш озод аст, вале, агар рафтани ӯ аз хонаи шавҳар бо ин мақсад набошад, мард бояд нафақаи вайро бирасонад.

5. Вақте зан аз рӯи хурдсолӣ қобили унсу муъошират (ҳамбистарӣ) набошад, нафақае барояш воҷиб нест. Вале, агар шавҳар бинобар хурдии солаш қудрати бо зан ҳамбистар шуданро надошта бошад ва зан расида (бузург) аст, нафақаи вай бояд аз моли шавҳараш бароварда шавад.

6. Зан агар ба сабаби қарздорияш ба ҳабс гирифта шавад, дар сурате, ки бо вучуди қудрати пардохти қарз аз додани он сар печида бошад, нафақаи вай аз зиммаи шавҳараш соқит мешавад. Вале, агар аз пардохти он оқиз мондааст, дар ин сурат нафақаи вай бар мард дар даврони маҳбусияш низ лозим аст.

7. Агар зан бо маҳрами дигаре ғайр аз шавҳар ба сафари ҳаҷ барояд, нафақааш дар муддати он сафар бар зиммаи шавҳар нест. Вале, агар дар ин сафар бо шавҳар ҳамроҳ бошад, нафақааш бар шавҳар воҷиб аст, аммо кирои роҳ бар зим-

¹ Сураи Талок, 65: 7.

маи худӣ зан мебошад.

8. Дар сурате зан дар хонаи шавҳараш бемор ва бистарӣ бошад, бар мард нафақаи вай лозим аст.

9. Вақте зан бемор бошад ё натавонад хӯрок омода намояд, мард ба ҳар сурате маслиҳат мебинад, хӯрду хӯроки хонаро омода созад. Дар ғайри ин сурат зан дар ҳадди тобу тавони худ пухту паз ва дигар корҳои хонаро сару сомон бахшад (анҷом диҳад). Зеро Паёмбари акрам (с) корҳои зиндагиро дар миёни ҳазрати Алӣ (р) ва Фотима (р) тақсим намуданд. Корҳои хориҷи хонаро ба ҳазрати Алӣ (р) вогузошта, корҳои дохилро аз ҷумлаи масъулиятҳо ва вазифаҳои ҳазрати Фотима (р) донистанд. Ин дар ҳолест, ки ҳазрати Фотима (р) саййида ва сарвари тамоми занони олам аст.¹

10. Дар сурате шавҳар аз нафақаи занаш сар бипечад, додгоҳи шаръ ба зан иҷозат медиҳад, то барои нафақаи худ қарз бигирад ва ба ҳукми додгоҳ он қарз аз моли шавҳар пардохта мешавад.

11. Дар сурате мард муддате нопадид (ғоиб) гардад, вале сарвате аз худ бар ҷой гузошта бошад, додгоҳи шаръ аз моли барҷой гузоштааш барои зан, фарзандони хурдсол ва падару модараш миқдоре нафақа муайян менамояд. Ин амр дар сурате анҷом мегирад, ки зан ба се чиз: дарёфт накардани нафақааш аз мард, талоқ нагардидани ва агар талоқ шуда бошад, сипарӣ нагаштани иддааш савганд ёд намояд ва аз вай васиқаи замонат (забонхат) гирифта шавад.

¹ Фатовои шомия, маъруф ба Хошияи Ибни Обидин, китоби талоқ, боби нафақа, ҷ. 5, с. 231.

12. Барои зан ҳамин тавр нафақа ва ҷои зист дар муддати иддааш лозим мебошад, чӣ иддаи талоқи боинро аз сар гузаронад ва чӣ иддаи талоқи раҷъиро. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

أَسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا

عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولِي حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

«Онҳоро (дар муддати идда) аз он ҷое, ки тавоноии шумо бар сукунат аст, ҷой диҳед ва зарар нарасонед, то (доираи зиндагиро дар канори худ) бар онҳо танг созед ва агар бордор бошанд, то вазъи ҳамлашон бар онҳо инфоқ намоед».¹

13. Зане, ки шавҳараш даргузаштааст, дар айёми идда нафақа надорад.

14. Агар миёни марду зан ба сабаби исёне (гуноҳе), ки сабабгори он зан бошад, ҷудой афтод, ба мисли ин ки зан аз дин баргашт (муртад шуд), ё писари шавҳари худро бўсид, зан дигар нафақае надорад, яъне дар айёми гузаронидани муддати идда нафақааш аз зиммаи мард соқит мешавад.

15. Агар марде занашро се талоқ кард ва зан дар айёми иддаи худ аз дини Ислом баргашт, дар ин сурат низ нафақае надорад, яъне он аз зиммаи мард соқит мегардад. Аммо агар дар идда писари шавҳарашро бо фиреб ба худ ҳамбистар намуд, нафақааш соқит намегардад.

16. Нафақаи фарзандони хурдсол бар падар воҷиб аст. Дар сурате, ки фарзанди ширхора бо-

¹ Сураи Талоқ, 65: 6.

шад ва миёни падару модар ҷудой афтод, модар метавонад дар ивази шире, ки ба тифл медиҳад, аз падари тифл музд талаб намояд, ё ўро шир надихад. Дар сурати ахир падарро лозим меояд, ки бо ширдиҳандае қарордод бандад, то он тифлро дар назди модараш шир диҳад.

Агар зан дар никоҳи мард бошад, яъне талоқ нашуда бошад, наметавонад барои шир додани тифл аз шавҳараш музд талаб намояд, вале ҳақ дорад, ки вайро шир надихад.

17. Зан метавонад барои шир додани фарзанди шавҳараш, ки аз зани дигараш мебошад, музд талаб намояд.

18. Пас аз гузаштани идда, агар падар барои шир додани тифли хурдсолар бо ширдиҳандаи дигаре қарордод бандад, ба шарте модар низ моил бошад бо ҳамон маблағ шир диҳад, модар дар ин ҳолат авлотар аст.

19. Нафақа ва нигоҳубини падару модар ва бобою бибӣ, ба шарте тангдаст бошанд, бар писар воҷиб аст, ҳарчанд мусалмон ҳам набошанд.

20. Дар сурати гуногунмаслакӣ ва дигардинӣ танҳо барои зан, падару модар, бибиву бобо, фарзанд ва фарзандони фарзанд, агар номбурдаҳо мусалмон ҳам набошанд, нафақа лозим мебошад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

«Ва онҳоро дар дунё бо некӣ ҳамроҳӣ (ва хидмат) намо».¹

21. Барои соҳибмахрамон низ, чун холаву амма, дар сурате тангдаст бошанд, нафақа лозим

аст.

22. Нафақаи духтари ба балоғат расида ва писари барҷомонда ба нисбати аз се ду ва аз се як ҳисса бар падару модар лозим аст. Яъне аз се сӯм ду сӯм бар падар ва як сӯм бар модар лозим аст.

23. Дар сурате, ки писари нопайдо (ғоиб) аз худ молу сарвате ва дар айни ҳол падару модари бенавову мустаҳиққе барҷой гузошта бошад, падару модар метавонанд барои нафақа ва баровардани ниёзҳои худ аз молаш харҷ намоянд.

24. Шахси ғоиб, агар дар назди дигаре пулу моле гузошта бошад, бояд бо иҷозат ва ҳукми додгоҳи шаръ аз он пулу мол харҷи зиндагонии падару модараш бароварда шавад. Дар сурате он шахс бе иҷозати додгоҳ харҷи онҳоро аз он пулу мол дод, он шахс зомин мегардад, яъне ба мурофиъа ва ҷавобгарӣ кашида мешавад.

25. Агар додгоҳи шаръ барои нафақаи падару модар ва хешовандони шахс маблағе муайян намояд ва пас аз муддате онҳо маблағро дарёфт накарданд, нафақаи айёми гузашташон (дарёфт накардашон) соқит мешавад. Вале, агар додгоҳ ба онҳо иҷозати қарз гирифтани ба ҳисоби он шахсро дода бошад, бояд қарз пардохта шавад. Аммо, агар барои ҳамсари шахс аз ҷониби додгоҳ нафақае муайян гардид, зан ҳар гоҳ, ки бихоҳад, метавонад онро дарёфт намояд.

¹ Сураи Лукмон, 31: 15.

Фасли ҳаштум

Ҷойгоҳи зан дар Ислом

Баробарии марду зан дар асли «ваҳдати инсонӣ» ва дар «каромати башарӣ»

Зан ва мард ҳарду аз назари Қуръон дар асли офариниш ба як ваҳдати инсонӣ бармегарданд.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً¹

«Эй мардум, аз Парвардигоратон, ки шуморо аз як нафс офарид ва аз худӣ ҳамон нафс чуфти ӯро ба вучуд овард ва аз онҳо мардону занони бешуморе (насли инсон)-ро дар рӯи замин паҳн намуд, тарс ва тақво дошта бошед».¹

Инсон дар силсилаи офариниш мавҷуди боарзиш ва дорои каромати хоссе мебошад ва дар ин асли инсонӣ марду зан бо ҳам баробар мебошанд.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

«Ва дар ҳақиқат, фарзандони одамро каромат бахшидем...».²

Вақте марду зан ҳарду дар асли «ваҳдати офариниш» ва дар асли «каромати инсонӣ» бо ҳам баробар ва муштарак ҳастанд, пас ногузир,

¹ Сураи Нисо, 4: 1.

² Сураи Исро, 17: 70.

дар мавридҳои зерин бо ҳам баробар ва дорои ҳуқуқҳои яқсон мебошанд ва ҳатман, бояд каромати инсонии онҳо дар он мавридҳо ҳифз гардад.

1. Баробарии онҳо (марду зан) дар ҳуқуқҳо ва масъулиятҳо. Дар бораи фикру андеша, шоистагӣҳо ва зарфиятҳои башарие, ки Худо дар вучуди инсон ниҳодааст ва ҳамин тарв, дар он масъулиятҳои, ки дини Ислом бар фарози роҳи башарият қарор додааст, занон ҳеҷ камӣ ва фарқе аз мардон надоранд ва дар тамоми ҳуқуқҳо бо ҳам баробар мебошанд.

2. Баробарии онҳо дар доираи эътиқодот ва аҳком. Ислом ҳамон таваққӯъ ва чашмдоштеро, ки аз мардон дар бораи бархӯрдорӣ аз эътиқодоти дуруст ва анҷоми масъулиятҳои шаръӣ дорад, аз занон низ дорад ва дар шоистагии дастбӣ ба камолоти маънавӣ, арзишҳои олии инсонӣ ва савобу дараҷоти ухравӣ марду зан бо ҳам баробар мебошанд.

Арзиши амалии онҳо дар имони дуруст ва амали солеҳашон мавриди баҳодиҳӣ ва арзбӣ қарор мегирад. Қуръон ва суннат ҳуқуқҳои маънавӣ ва масъулиятҳои динии ҳардуро баробар бозгӯ менамоянд ва амалҳои онро низ яқсон арзбӣ менамоянд. Қуръони карим мефармояд:

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّامِتِينَ وَالصَّامِتَاتِ وَالْحَافِظِينَ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا

وَالذَّكْرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

«Мардони мусалмон ва занони мусалмон, мардони мӯъмин ва занони мӯъмин, мардони фармонбардор ва занони фармонбардор, мардони содиқ ва занони содиқ, мардони сабрпеша ва занони сабрпеша, мардони хошеъ ва занони хошеъ, мардони дастбахайр ва занони дастбахайр, мардони рӯзадор ва занони рӯзадор, мардони хештандор ва занони хештандор, мардони бисёр ёдкунандаи Худо ва занони ёдкунанда, Худованд барои ҳамаи онҳо мағфират ва подоши бузурге омода на-мудааст».¹

Низ мефармояд:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

«Касе корҳои нек ва шоиста анҷом медиҳад, мард бошад, ё зан, дар сурате, ки мӯъмин бошад, (чунин одамоне) ба бихишт мераванд ва ба андозаи хатти (рахи) болои донаи хурмо ба онҳо зулм намешавад».²

Боз мефармояд:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً

طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

«Ҳар марду зане, ки амали шоиста ва нек анҷом диҳад, дар ҳоле, ки мӯъмин бошад,

¹ Сураи Аҳзоб, 33: 35.

² Сураи Нисо, 4: 124.

ҳатман, ба ӯ зиндагонии хуш ва покизае мебахшем ва (чунин одамонро) ба беҳтарин сурате, ки амал мекарданд, подош медиҳем».¹

Ҳамин тавр мефармояд:

وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْعُرْفِ

«Ва барои занон (низ) бо некӣ ва ба таври шоиста ҳуқуқҳои ҳаст, ба монанди он вазифаҳо ва масъулиятҳои, ки бар ӯҳдаи онҳост».²

3. Баробарии марду зан дар шоистагӣҳо (қобилиятҳо) ва дар аҳлият. Дар силсилаи шоистагӣҳои иқтисодӣ, салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва дигар тасмимгириҳои мустақилона занон бо мардон баробар мебошанд. Зеро асоси тамоми шоистагӣҳо (қобилиятҳо) ва пас аз он масъулиятҳо бархӯрдории инсон аз нерӯи ақл ва дигар зарфиятҳои фикрӣ мебошад ва занон низ дорои ақлу фаросат ва рашодат (пухтагӣ ва салоҳиятноки) мебошанд.

Барои ҳамин, дар мавқеи ба шавҳар баровардани занон назарҳои ва ризояти онҳо шартӣ дуруст гардидани он доништа шудааст. Расули Худо (с) мефармояд: **«Бе огоҳӣ аз тасмими зани бева ва бе ризояти духтар онҳоро ба никоҳи касе надиҳед»**.³

Занон дорои ҳуқуқҳои молӣ ва имконоти иқтисодии ҷудогона ва мустақил аз дигар аъзои хонавода, ба монанди падар, шавҳар ва... мебо-

¹ Сураи Наҳл, 16: 97.

² Сураи Бақара, 2: 228.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 5136, 6968, 6970. Саҳеҳи Муслим, 3458 (1419-64). Сунани Тирмизӣ, 1107. Сунани Насоӣ, 1954. Сунани Ибни Моҷа, 1871.

шанд. Онҳо метавонанд ҳар чизеро, ки бихоҳанд, ба моликият ва тасарруфи худ дароваранд ва дар моликияти худ ба таври дилхоҳ фаъолиятҳои иқтисодиро ба роҳ монанд. Қуръони карим мефармояд:

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا

تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

«Барои мардон аз он чи падару модар ва (дигар) хешовандон (и онҳо) бар ҷой гузоштаанд, саҳме (ва ҳиссае) вучуд дорад ва барои занон (низ) аз он чи падару модар ва (дигар) хешовандон (и онҳо) бар ҷой гузоштаанд, ҳисса (ва саҳме) вучуд дорад, хоҳ он мол кам бошад, ё зиёд, ба сурати ҳиссаи муайянгашта...».¹

Дар ин оят Қуръон баробарии марду занро дар асли ҳаққи ирс аз моли ба меросгузоштаи падару модар ва дигар хешовандон баён ва поягузори менамояд. Дар ояти 32-юми ҳамин сура мавқеъи шарияти Ислом дар бораи баробарии марду зан дар асли моликият ва ҳаққи ирс бори дигар таъкид шудааст.

4. Баробарии марду зан дар ҳаққи омӯзиш ва таълиму тарбия. Ислом масъалаи омӯзиш ва таълиму тарбияро барои ҳамаи мусалмонон яксон фарз донистааст. Расули Худо (с) мефармояд: **«Талаби илм бар ҳар марду зани мусалмон фарз аст».**²

¹ Сураи Нисо, 4: 7.

² Мӯъҷамуссағир, 61, ҷ. 1, с. 42. Мӯъҷамулавсат, 2051, ҷ. 2, с. 352, 4096, ҷ. 4, с. 423. Мӯъҷамулкабир, 10439, ҷ. 10, с. 195. Шуъабулимони Байҳақӣ, 1667, ҷ. 2, с. 253.

Хулоса, вақте марду зан аз дидгоҳи Қуръон дар асли «ваҳдати инсонӣ» ва «каромати башарӣ» бо ҳам баробар ва яксон доништа шудаанд, баробарии онҳо дар арсаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ ва дар тамоми ҳавзаҳои ҳуқуқӣ аз ҷониби он таъмин ва эълон шудааст ва заминаҳои мусоъиде барои фаъолиятҳои эшон аз ҷанбаи ҳуқуқӣ фароҳам гардидааст.

Қуръони карим бо ин оятҳо ва даҳҳо ояти дигар пойгоҳ (база)-и устувори ҳуқуқие барои қишри занон ба вучуд овардааст ва суннати набавӣ низ бо садҳо сухан ва амалкарди Расули Худо (с) ин мавқеъияти ҳуқуқӣ ва ҷойгоҳи арзишманди занонро амалан пуштибонӣ ва таъйид намудааст.

Дар ин ҷо нуктаи муҳим ва ҷолиби таваҷҷӯҳ он аст, ки Ислом на танҳо ба баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ ва шинохтҳои динии занон ва мукаллаф намудани онҳо ба мутолиба ва таъмини ҳуқуқҳои шаръиашон иктифо накардааст, балки мардонро ба ҳимоя ва ҳифзи ҳуқуқҳои онҳо шаръан маъмур намудааст. Риъоя ва ҳифзи онҳо аз назари Ислом вазифаи илоҳӣ ва масъулияти динии мардон доништа шудааст.

Пуштивонаи имонии пойгоҳи ҳуқуқии занон

Мо бояд аз ҳамин пойгоҳи ҳуқуқӣ ба тамоми фаъолиятҳои зан дар заминаҳои гуногуни иқтисодӣ, иҷтимоӣ, омӯзишӣ ва ҳатто дар муҳити оила ва хонавода ба унвони модар, ҳамсар, духтар ва хоҳар бинигарем ва ҷойгоҳи боазамати ўро аз назари дини Ислом дар ин арсаҳои фаъолият баҳо диҳем.

Чи тавре гуфтем, Ислом на танҳо ба баланд

бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ ва шинохтҳои динии онҳо ва ё ба тарғиби онҳо ба ҳимояи ҳуқуқҳои худ иктифо накардааст, балки мардони мӯъминро бо дарназардошти латофати отифаҳои неки равонӣ ва заъфи тавоноҳои ҷисмӣ занон шаръан ба риъоя ва ҳифзи ҳамаҷонибаи онҳо муваззаф намудааст. Бар илова, онҳоро ба дарки баланди масъулиятшиносӣ дар баробари занон фаро хондааст.

Ислом дар бинои пойгоҳи ҳуқуқии устуворе барои қишри занон дар арсаҳои ҳаёти фардӣ, муҳити хонаводагӣ ва заминаҳои гуногуни иҷтимоӣ ҳаргиз бо навиштани қонунҳое дар рӯи варақҳо ва эҷоди девони қонун қаноъат накардааст, балки пеш аз он пойгоҳи имонӣ ва пуштивонаи маънавие дар ботини одамон барои риъоя ва татбиқи амалии он қонунҳо дар ҳаёти воқеӣ ба вучуд овардааст. Гузашта аз ин, дар ҳар сари қадам мӯъминонро ба риъоя ва мавриди таваҷҷӯҳ қарор додани ин арзишҳои олии инсонӣ тазаккур додааст.

Барои муъоширати нек бо зан дар оила ба унвони ҳамсар ва барои ҳифзи ҳайсиати иҷтимоӣ ва кармати инсонии вай аз ҳар гуна хушунатҳои равонӣ, осебҳои ҷисмонӣ ва... Қуръони карим ба мардон тавсия менамояд:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«Бо некӣ (ва ба таври шоиста) бо онҳо муъошират (ва рафтор) намоед».¹

Расули Худо (с) дар ин замина мефармояд: **«Беҳтарини шумо касоне мебошанд, ки бо зан ва хонаводаи худ ба беҳтарин равиш**

рафтор намоянд ва ман беҳтарини шумо дар муъошират бо аҳли худ мебошам».¹

Се асли оромиш, маваддат ва раҳмат

Пеш аз инҳо Худованд дар ояти 21-уми сураи Рум асосҳои муҳиммеро баён намудааст, ки бунёди хонавода ва таҳдоби оила бар онҳо рехта мешавад, он ҷо, ки мефармояд:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ

بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

«Ва яке аз нишонаҳои (қудрат ва намунаҳои илму ҳикмати) Худованд он аст, ки барои шумо аз навъи худатон ҳамсароне офарид, то (дар канори онҳо) оромиш (ва сукунат) пайдо намоед ва дар миёни шумо маваддат (муҳаббату дилбастагӣ) ва раҳмат (меҳрубонӣ ва дилсӯзи)-ро ба вучуд овард. Албатта, дар ин (равиши зебои офариниш) барои одамоне, ки андеша менамоянд, оятҳо ва нишонаҳое вучуд дорад».

Қуръони карим дар се калимаи ин оят: оромиш, маваддат ва раҳмат, тамоми фалсафаи бунёди хонавода ва ҳадафҳои асосии ба вучуд овардани оиларо бозгӯ намудааст. Бар пояи таълимоти Ислом асоси зиндагонии хонаводагӣ ва меҳвари бинои оиларо бояд ҳамин се чиз ба вучуд оваранд.

Нахустин ҳадафи бинои оила он аст, ки онҳо (марду зан) ва пас аз он фарзандон дар фазои солими хонавода оромиши равонӣ, иҷтимоӣ ва

¹ Сураи Нисо, 4: 19.

¹ Сунани Тирмизӣ, 3895.

ғаризаҳои ҷисмонии худро пайдо намојанд. Онҳо бо вуҷуди якдигар ин фароғи ваҳшатро дар зиндагӣ пур менамојанд.

Ин оят бо камоли эъҷоз ва дар тамоми зебоӣ фалсафаеро аз ҳаёти муштаракӣ марду зан баён намудааст, ки дигар ҷое барои хушунат, нафрат аз якдигар ва ҳар гуна ташаннуҷи оилавӣ дар зиндагии шахси дорои маърифати динӣ боқӣ намегузорад. Зеро хушунат, бадбинии якдигар ва ҳар гуна ташаннуҷҳои оилавӣ аслан бо ҳадафҳои асосии бинои хонавода: оромиш, маваддат ва раҳмат дар таноқуз мебошанд ва бинобар бадеҳиёти мантиқӣ, ки: Ду зид ҳаргиз бо ҳам ҷамъ намегарданд, бо ҳам ҷамънопазир мебошанд.

Бо баррасии фалсафаи ин се асл: оромиш, маваддат ва раҳмат, ба ин нуктаи муҳим мерасем, ки фарҳанг ва тамаддуни бузурги исломӣ, умуман, фарҳанги оромиш, дӯстӣ, ҳамзистии мусолимотомез ва шафқату дилсӯзист.

Хушунат ва зӯроварӣ аз назари Ислом

Ислом амалан ва қадам ба қадам хушунат ва ҳар гуна эътиқодоти нодуруст, боварҳои хурофӣ ва андешаи ғайри солими ҷомеа, ба хусус қишри занонро, аз фазои эътиқодӣ ва муҳити иҷтимоӣ мардум бартараф намудааст. Мардум пеш аз зуҳури дини Ислом то ҷое вуҷуди духтарро дар хонаводаи худ боъиси нанг ва беобрӯии худ медонистанд, ки ўро зинда ба гӯр мекарданд. Ислом ин рафтори хушунатомез ва андешаи ваҳшиёнаро амалан аз тафаккури инсон зудуд.

Қуръони карим он вазъи асафбор ва фарҳанги хушунатро чунин баён медорад:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ

يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ ۚ أَمَّ

يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۚ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

«Ҳангоме ба яке аз онҳо муждаи таваллуди духтар (дар оилааш) дода мешуд, (аз шиддати нороҳатӣ чехрааш дигаргун ва) рӯяш сиёҳ мешафт ва (вучудаш) аз хашму андӯх пур мешуд ва ба хотири ин муждаи баде, ки ба вай дода шудааст, худро аз қавму қабилааш (мардум) пинҳон медошт. (Вай дар худ меандешид, ки) оё ин нангро бипазирад (ва духтарро ниғаҳ дорад) ва ё ўро зинда ба гӯр созад. Ростӣ, (онҳо) қазоват ва тасмимгирии баде мекарданд».¹

Ислом ҳамин ҳолати равонӣ ва тарзи тафаккури мардумро марҳала ба марҳала тағйир дод ва андешаи ҷомеа ба ҷое расонд, ки мард вақте занашро дӯст надорад ва барояш мақбул набошад ҳам, бо вай муносибати некро ба роҳ мемонд. Қуръон чунин бузурграфториеро ба пайравони худ тавсия менамојад, он ҷо, ки мефармојад:

وَعَاشِرُوهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُمْ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا

وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

«Бо занонатон муъошират ва рафтори хуб намоед. Агар онҳоро бад бинед, мумкин аст шумо чизеро бад бинед ва Худованд хайри

¹ Сураи Наҳл, 16: 58, 59.

фаровонеро (барои шумо) дар он ниҳода бошад».¹

Барои манъи намунае аз хушунати иқтисодӣ, ки дар авҷи шиддати эҳсосот ва ба сарҳадди ҷудой расидани муносибатҳои марду зан мумкин аст онҳоро фаро гирад, Қуръони карим мефармояд:

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْتَبِّدَالَ زَوْجٍ مَّكَاتٍ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بِهَتِّنَا وَإِنَّمَا مُبِينًا ۖ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذَتْ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

«Вақте иваз кардани ҳамсареро ба ҷои ҳамсаре хостед ва (дар рафти зиндагонии муштарак ва ё ба сурати маҳр) моли фаровоне ба касе аз онҳо (ҳамсари қабلياتон) дода бошед, ҳеҷ гоҳ чизе аз онро бозпас нагиред. Оё бо тӯҳмату гуноҳи ошкор мехоҳед онро бозпас гиред? Чӣ гуна онро мехоҳед бозпас гиред, дар ҳоле, ки бо ҳам муъошират (ва омезиши) наздик доштед ва (гузашта аз ин), онҳо (ҳангоми ақди издивоҷ) паймони муҳкаме аз шумо гирифта буданд?».²

Барои пешгирӣ аз ҳар гуна хушунати равонӣ, ҷисмонӣ ва... ғаҳеҳони киром ва коршиносони соҳаи фикҳи исломӣ бо баррасии арзишҳои олии дини Ислом никоҳро, ки мард ба риъояи ҳуқуқҳои зан ва масъулиятҳои хонаводагӣ итми-

¹ Сураи Нисо, 4: 19.

² Сураи Нисо, 4: 20, 21.

нони шахсӣ ва аз худ бовар надошта бошад, ҳаром доништаанд. Зеро бунёди оила вақте идома меёбад, ки мард ба ислоҳоварӣ ва муъоширати нек пойбанд ва аз худ боварӣ дошта бошад.

Расули Худо (с) дар ҳаҷҷатул вадӯ дар раванди баёни ҳуқуқҳои марду зан дар баробари якдигар дар бахше аз суҳанони худ фармуд: **«Ва ҳаққи ҳамсаронатон бар шумо ин аст, ки бо беҳтарин шева ба онҳо муъошират намоед ва либосу гизои онҳоро фароҳам созед».¹**

Боз мефармояд: **«Комилтарини мӯъминон аз рӯи имон хушрафтортарини онҳо мебошанд ва беҳтарини шумо онҳое мебошанд, ки беҳтарин рафторро бо ҳамсарони худ дошта бошанд».²**

Дар замони пеш аз Ислом бар асоси одатҳои даврони ҷоҳилият занонро талоқ мекарданд ва ҳамин ки муддати иддаашон ба поёни худ наздик мерасид, боз ба онҳо рӯҷӯ мекарданд. Яъне на бо онҳо ба таври дуруст ва одамгуна зиндагӣ мекарданд ва на мегузоштанд, ки иддаашон ба поён расад ва зиндагии худро бо шахси дигаре барқарор намоянд, балки бо мақсади расонидани зарарҳои маънавӣ, фишорҳои равонӣ ва таҳдидҳои ҷисмӣ онҳоро дар он вазъи номуносиб ниғаҳ медоштанд.

Ин вазъ то муддате дар ибтидои Ислом низ идома дошт ва баъзе мусалмонон низ ба чунин хушунатҳое роҳ медоданд. Ин буд, ки Худованд дар бахши аввали ояти 231-уми сураи Бақара он рафтори ғайриинсонӣ ва корбасти хушунатро

¹ Сунани Тирмизӣ, 1163, 3087. Сунани Ибни Моҷа, 1851, 3074.

² Сунани Тирмизӣ, 1162.

маҳкум карда, ба мусалмонон тавсия намуд:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
سَرَحوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ^١ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا^٢ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ
ظَلَمَ نَفْسَهُ

«Вақте занон (атон)-ро талоқ намудед ва ба поёни иддаи худ расиданд, ё онҳоро (дар сурати бозгашт) бо некӣ нигаҳ доред ва ё ба хубӣ раҳо созед. Вале (ҳаргиз) бо мақсади озор ва зиён додан онҳоро нигаҳ надоред, то мавриди зулму ситами шумо қарор гиранд ва ҳар касе чунин кунад, ҳатман, бар худ ситам кардааст».

Аз тарафи дигар, ба падарон ва бародарон тавсия менамояд, ки агар занон пас аз гузашти идда ҳам ба бозгашт ба сӯи шавҳарони пешинашон изҳори омодагӣ намуданд, онҳоро барои пешгирӣ аз ин кор зери фишор қарор надиханд, балки баръакс, ба авотифи нек ва тасмимгириҳои озодаи онҳо арҷ биниҳанд.

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«Онҳоро аз (бозгашт ва) издивоҷ бо ҳамсаронашон, агар бо хайру хушӣ ба тавофуқ расиданд, бо фишор боз надоред...».¹

Шоҳкориҳои дигари Ислом дар ин ҷода

Ислом дар баробари хушунатҳои рафторӣ ва

ноадолатиҳои иҷтимоӣ ҳеҷ гоҳ аз худ созиш нишон надидааст. Инак, боз чанд намунаи дигарро аз муборизоти дини Ислом бар зидди чунин падидаҳои манфӣ дар ҷомеа ва рашодатҳо (корнамоиҳо)-и онро дар ҳифзи арзишҳои башарӣ ва ҳуқуқҳои табиӣи мардум, ба хусус ҳимояи каромати инсонии қишри занон, зикр менамоем.

Вале манзур аз он танҳо зикри рӯйдодҳои муҳимми таърихи Ислом дар гузашта нест, балки тақдими намунаҳои бемонанде аз корномаҳои бошукӯҳи Ислом барои занон дар ҳаёти бӯҳронзадаи имрӯз мебошад. Ҳаёте, ки зан дар он ба ҳазорон ихонат, хушунат, пастии сатҳи маърифати ҳуқуқӣ ва шинохтҳои динӣ ва ноадолатиҳои иҷтимоӣ рӯ ба рӯ гардидааст. Гузашта аз ин, бо номи ҳимояи озодагӣ ва ҳуқуқи зан имрӯз вай ба сурати бозичае рӯи саҳна бароварда шуда, аз каромати инсонии худ ҷудо сохта шудааст.

Яке аз одатҳои бад ва ноадолатиҳои иҷтимоӣ нисбат ба занон он буд, ки пас аз марги шавҳараш яке аз писарони он мард, ки аз зани дигараш бошад, ё яке аз наздикони вай, ба монанди бародар, амак ва... ҷомаи худро бар вай меафканд ва бо ҳамин соҳиб ва меросбари он зан мегашт. Яъне занонро пас аз марги шавҳаронашон бо зӯрӣ ва ба унвони моли ба меросгузошта аз худ мекарданд.

Худованд ин одати иҷтимоӣро қотеъона маҳкум ва мусалмононро аз чунин рафторе бо занон боз дошт, он ҷо, ки мефармояд:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا^٢ وَلَا

¹ Сураи Бақара, 2: 232.

«Эй касоне, ки имон овардаед, барои шумо ҳалол нест, ки занонро бо зӯр мерос баред ва онҳоро маҷбуран нигоҳ доред, то қисмате аз он чизеро, ки (қаблан) ба онҳо додаед, ба даст оваред».¹

Бухорӣ дар бораи сабаби нузули ин оят мефармояд: *«Чунин буданд, ки вақте марде ме-мурд, наздикони вай ба занаш (аз дигарон) ҳақдортар буданд. Агар касе аз онҳо мехост (ва он зан ба вай маъқул мешуд), ӯро ба занӣ мегирифт, ва(ле агар аз вай хушашон наме-омад,) ё ӯро ба шахси дигаре ба занӣ медоданд ва ё (то фаро расидани маргаш) вайро ба ҳамон ҳол нигоҳ медоштанд. Онҳо ба он зан аз аҳли хонаводааш ҳақдортар буданд»*.²

Онҳо ба зан ҳамчун мол ва чиз муносибат мекарданд ва нисбати ӯ ҳар гуна фишор, зӯроварӣ ва хушунатҳои равонӣ, ҷисмонӣ, иқтисодӣ ва ҳатто шахвониашонро раво медиданд. Зан ҳаргиз ҳаққи тасмимгирӣ ва ҳатто бозгашт ба хонаводаи худро надошт.

Бахши дуҷуми ҳамин оят дар бораи хушунати иқтисодӣ нисбат ба занон равшани меандозад. Онҳо занро пас аз марги шавҳараш маҷбуран дар он ҳолат нигоҳ медоштанд, то пас аз марги вай ба молу дороияш соҳиб гарданд ва ё он молеро, ки шавҳараш ба вай дода буд, ба онҳо боз гардо-

Масъули ҳифзи ҳуқуқи занон

Дар оятҳои гузашта тамоми навъҳои хушунат: иқтисодӣ, равонӣ, ҷисмонӣ ва шахвонӣ нисбат ба занон ба таври қатъӣ манъ шудааст. Ҳуқуқҳои табиӣ ва каромати инсонии онҳо дар ҳар мақом ва ҳолате бояд риъоя ва ҳифз шаванд.

Пас бадоҳатан мантиқи ақл тақозо менамояд, ки барои ҳифзи ин ҳуқуқҳо ва ҳимояи каромати инсонии занон бояд шахсе масъул бошад ва онҳоро дар паноҳи худ сарварӣ намояд, шахсе, ки аз ӯҳдаи ин масъулияти сангини илоҳӣ ба хубӣ барояд. Худованд масъулияти ҳифзи ин ҳуқуқҳоро бар зиммаи мардон ниҳодааст, ба хусус, вақте сарвари оила мешаванд. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ
وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالْصَّالِحَاتُ قَنِبَتْنَ حَفِظَتْ لِلْغَيْبِ بِمَا
حَفِظَ اللَّهُ

«Мардон бинобар бартарие, ки Худо (дар сохтори физиологӣ ва ғайраи онҳо) ниҳодааст ва бинобар инфоқ (ва харче, ки дар роҳи бунёд, барқарорӣ, ниғаҳдошт ва пешбурди оила) менамоянд, бар занон қаввом (ва сарпараст) мебошанд. Пас занони нек (ва беҳтарин барои низоми биноёфтаи оилавӣ) фармонбар мебо-

¹ Сураи Нисо, 4: 19.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 4579, 6948.

¹ Дар Сунани Абудовуд дар бораи сабаби нузули ин бахши оят ба ин воқеият ишора шудааст. (Сунани Абудовуд, 2090).

шанд (ва онҳо) дар паноҳи ҳифзу ҳимояи Худованд ҳифзкунандаи ғайби (шавҳаронашон) мебошанд...».¹

Бубинед, чӣ зебо! Бори масъулияти сарпарастӣ, ниғаҳдошт ва пешбурди оила бар ӯҳдаи мардон ниҳода шудааст ва аз занони неке, ки қадри ин ҳама заҳамоти мард ва таҳаммули ин ҳама бори сангини масъулиятро медонанд, бо зеботарин ва боарзиштарин сурат ситоиш ба амал омадааст.

Қуръони карим масъулияти сарпарастӣ, нигоҳубин, пешбурд ва ба танзим даровардани умури хонаводаро бар зиммаи мард ниҳода, занони некро ба унвони тарафдорони назму қонуни хонавода дар ин иҷтимоӣ кӯчак, вале муҳим ва ба унвони татбиқкунандагони он назму қонун мавриди қадрдонӣ қарор додааст.

Яке аз эъҷозоти бадеӣ ва тавоноҳои каломи Худо дар он аст, ки намои оддии зиндагиро нахуст тобиши маънавӣ ва пӯшиши инсонӣ бахшида, сипас марду занро ба ҳосил намудани ҳадафҳои асосии ин қонуни бунёдгашта фаро хондааст. Ибораҳо ва калимоти қуръонӣ он чунон дақиқ ва фарогир ҳастанд, ки тамоми ҷанбаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, равонӣ, ҷисмонӣ ва... дар ҳар мавриде ифода менамоянд.

Масалан, калимаи қаввом, ки дар ин оят омадааст, бо зеботарин сурат маънои парасторӣ, нигоҳубин, пешбурд, тарбия ва ба кор бурдани тамоми маҳоратҳо, ақлу хирад ва саъйу талоши инсониро барои ҳусули оромиш ва саъодати тарбиятгирандагон зери кафолати худ ифода менамояд. Аз мард меҳодад, ки ба унвони бунёдгар,

ниғаҳбон ва пешбарандаи сохтори оила бо беҳтарин вазҳ ва дар ҳадди имкон ниёзҳои иҷтимоӣ ва равонии муҳити хонаводаро таъмин намояд ва барои ба танзим даровардани корҳои он ва пешбурди ҳамаҷонибаи он барномаҳои дақиқи идорӣ ва нақшаҳои пурбори иқтисодӣ ва... дар назар бигирад.

Зан бошад, барои бароварда шудани ин ҳама ормонҳои неке ва ҳадафҳои олиии инсонӣ ба ҳамкориҳои самарбахш ва ба нигоҳубин ва посдории натоиҷи ба дастамада фаро хонда шудааст. Оила бо ин таъбири қуръонӣ мактаби хонаводагист, ки мард парваришдиҳанда, парастор ва омӯзгори он ва зан ба ҳайси ёвар татбиқкунандаи барномаҳои омӯзишӣ ва нақшаҳои парваришии хонавода мебошанд.

Дар ин ҷо ҳаргиз ҳокимияти мутлақ ва истибдоди мард ва ҳамчуни маҳкумият ва беҳуқуқии зан мавриди назар нест. Қисмати охири ин оят бо таъбири зебо ва равшане маъноии болоро ифода менамояд. Илова бар ин, ин оят дуруст пас аз оятҳои меояд, ки пойгоҳи ҳуқуқии занро аз назари Ислом ва ҷойгоҳи бузурги ӯро дар назди Худо баён намудаанд. Гузашта аз ин ҳама, Худо ин сураро бо номи «Занон» (Нисо) номидааст, дар ҳоле, ки бо номи мардон дар Қуръони карим сурае вуҷуд надорад.

Вале мутаассифона, баъзе муғризон ва ё одамоне, ки шинохти дурусте аз арзишҳои олиии Ислом надоранд, бо таъбирҳои нодурусти худ аз оятҳои Қуръон ба паёмҳои ҷовидонаи он таън ворид менамоянд.

Оила ва хонавода пойгоҳи аввалин ва таҳдоби ҷомеа ва давлат ба шумор меравад ва

¹ Сураи Нисо, 4: 34.

аз хонаводаи солим ҷомеаи солим ба вучуд меояд. Фарзандони баруманди миллат ва бузургони ҷомеа аз хонаводаҳои ҳамаҷониба солим устувор ва фикрану рӯҳан рушдёфта зуҳур менамоянд. Бинобар ин, Ислом ба бунёд, сохтор ва ташаккули дурусти он аҳамияти ҷиддие додааст.

Бурузи ташаннуч дар хонавода ва назароти Қуръон дар ин замина

Имкон дорад, гоҳе дар миёни аъзои оила, аз ҷумла зану шавҳар, суи тафоҳум ва носозгорие бамиён ояд. Ин ҳолат, ҳатман, бо шеваи муносиб ва ҳарҷи зудтар бояд ҳалли худро ёбад. Зеро идома ва шиддат гирифтани бӯҳронҳои оилавӣ дар муҳити хонавода, ба хусус дар рӯҳия фарзандон, таассурот ва паёмадҳои номатлуби худро меғузорад.

Ислоҳи ин вазъ, пеш аз ҳама, ба мард ҳамчун сарпараст ва ниғаҳдори назми хонавода вобастагӣ дорад ва пас аз он ба ҳамкорӣ ва хайрхоҳии зан барои ҳифзи мавҷудият ва ниғаҳдории ваҳдати оила ва фазои солими он вобаста мебошад. Хуб маълум аст, ки агар ҳарду ҷониб барои рафъи бӯҳрони ба амаломеда ва бартараф намудани паёмадҳои он ҳамфикр ва ҳамталош гарданд, он ба зудӣ ҳалли худро меёбад ва кор ба ҳеҷ ҷо намерасад.

Вале дар ғайри ин сурат, агар зан омили он бӯҳрон ва носозгорӣ бошад, ба мард ба унвони сарпараст ва ниғаҳбони оила як миқдор салоҳиятҳо ва ихтиёроте барои ҷустуҷӯи роҳи ҳал ва пешгирӣ аз фурупошӣ ва заволи хонавода дода шудааст. Чи тавре дар ҳолатҳои фавқулодда

қонуни ҳар кишвар барои роҳбари давлат баъзе ихтиёрот ва салоҳиятҳои иловагиро пешбинӣ намудааст.

Роҳи ҳалли пешниҳоднамудаи Қуръон ва доираи салоҳиятҳои мард дар ин маврид он аст, ки нахуст ўро бо некӣ панд диҳад, насиҳат намояд ва аз паёмадҳои бад ва зиёнҳои ҷуброннопазири он носозгорӣ ва... барҳазар дорад. Чи басо мушкилоте вобаста ба сатҳи маърифати инсонӣ ва наҷобати онҳо дар ҳамин зина ҳал мешаванд.

Вале агар панду насиҳат ба вай коргар наафтад, шеваи дигареро барои ислоҳи вазъ ба кор барад. Занро дар бистари хоб тарк намояд ва бо вай ҳамхобагӣ нанамояд. Ин равиш шеваи ислоҳи равонӣ (психологӣ) ба шумор меравад. Зеро баъзе занон аз ниёзи ғаризии мардон ба зан ва ҳамхобагӣ бардошти бад намуда, ба ғуруру ҳавобаландӣ кашида мешаванд.

Мард бо тарки ҳамхобагӣ занро аз олами эҳсосот ва авотиф ба қаламрави ақлу андеша бармегардонад ва ба ў мефаҳмонад, ки ниғаҳдоштани қонуни гарми хонавода, фазои беолоиш ва саъодату оромиш дар муҳити солими он аз чунин қачравӣҳои фикрӣ ва безътидолии рафтор беҳтар аст.

Вале муҳим он аст, ки мард ин корҳоро бо некӣ, бо беҳтарин шеваи амалӣ ва бо мақсади ислоҳи вазъ анҷом диҳад, на барои нишон додани зӯроварӣ ва исботи бартарияти худ. Вагарна вай шаръан ҳеҷ гуна салоҳияте барои ин корҳо надорад. Барои андешаи солим ва аҳли фаҳм ин равиш аз ҳар чизе муассиртар воқеъ мешавад ва шояд бо ҳамин онҳо ба ҳам оянд.

Вале агар ин равиши амалӣ низ таъсире дар

ҳалли мушкили онҳо нагузошт, пас дар марҳалаи сеюм ўро бо шеваи муносибе таъдиб намояд, яъне барои ислоҳ ўро ба таври нарм ва ба сура-те, ки ба ҷарҳу нақси ҷисмонӣ наанҷомад, биза-над. Барномаи пешниҳоднамудаи Қуръон дар ҳалли бӯҳронҳои хонаводагӣ, чи тавре мебинем, аз се зина иборат аст ва дар сурати зарурат бояд ба тартиб он се зина ва ё марҳаларо бигузарад ва онҳо дар ин муддат набояд ба чора ва роҳи ҳалли дигаре мутавассил шаванд. Қуръони карим дар ин замина мефармояд:

وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ ۖ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ
وَأَصْرِبُوهُنَّ ۚ فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
كَبِيرًا

«Ва занонро, ки аз носозгории онҳо хавф доред, онҳоро (дар марҳалаи аввал) панд диҳед ва (дар марҳалаи дуюм) онҳоро дар ҷойҳои хоб тарк намоед ва (дар марҳалаи сеюм) онҳоро бизанед. Агар (бо корбурди яке ва ё ҳамаи ин чораҳо) аз шумо итоъат намуданд, пас аз он бар онҳо роҳи дигаре начўед. Худо, воқеъан ҳам, баландмартаба (ва) бузург аст».¹

Ҳамон гуна, ки мебинем, задан ва адаб наму-дан охирин илоҷи ин равиши ислоҳӣ мебошад ва бояд пеш аз он ду зинаи дигарро бигузарад. За-дан дар забони арабӣ ба маънои ба таври муно-сиб адаб додан низ мебошад. Хӯи инсонӣ ва та-биъати ўро зариба, ба маънои задашуда ва ё ниҳодашуда, мегўянд. Яъне барои ислоҳ намуда-

ни роҳу рафтор ва хӯи бади онҳо эшонро адаб намоед, яъне бизанед.

Суннати Расули Худо (с) меъёру ҳудуд ва тарзи ин таъдибро баён намудааст. Аввал, он ки бо мақсади ислоҳ бошад, дуюм, он ки ду - се бор ва ғайри мубарриҳ (пайгузор) бошад.

Дар Саҳеҳи Муслим аз Ҷобир (р) ривоят шу-дааст, ки Расули Худо (с) дар ҳаҷҷатул вадоъ дар зимни баёни ҳуқуқҳои зану шавҳар бар якдигар фармуд: **«Дар бораи закон тақвои Худоро дошта бошед. Зеро онҳо амонатҳое (аз ҷониби Худо) дар назди шумо мебошанд. (Шумо ва онҳо ҳуқуқҳои бар якдигар доред). Ҳаққи шумо бар онҳо ин аст, ки касеро, ки (аз наздиконаш) дўст намедоред, ба хонаи шумо ворид насозанд. Агар чунин карданд, онҳоро ба сурати ғайри мубарриҳ (пайгузор ва сиёҳсозанда) бизанед. Ва ҳаққи онҳо бар шумо он аст, ки ба онҳо бо некӣ (муъошират намоед), яъне ниёзҳои зиндагониашонро, аз қабилҳои хӯроку пӯшок таъмин намоед».**

Аз Ибни Аббос (р) ва дигар муфасссирони Қуръон дар тафсири ояти боло задани ғайри мубарриҳ омадааст ва Ҳасани Басрӣ ғайри мубарриҳро ғайри муассир (бо таъсироти ҷисмӣ) маънидод намудааст.¹

Соҳиби тафсири «Алмунир» ва «Алвасит», доктор Ваҳба Зухайлӣ дар шарҳи задани ғайри мубарриҳ овардааст, ки он ба маънои ғайри азия-товар мебошад ва бояд бо даст ба сурати нарме се бор бар китфи вай ва ё бо чўби мисвок ва ё бо чўбчаи сабуки дигаре анҷом гирад. На бо кафи даст (ва бо мушт бар рӯй ва ё бо калтаку шатта

¹ Сураи Нисо, 4: 34.

¹ Мисбоҳи мунир, с. 291.

ва...), ки боъиси осебҳои ҷисмӣ мегарданд. Зеро ҳадаф аз ин иқдом ислоҳи вазъ мебошад, на чизе дигаре. Пас задан як амр (ишора)-и рамзӣ аст.¹

Дар тафсири «Маъорифулқуръон» дар ин бора омадааст, ки: «Ду равиши ислоҳоварии якум ва дуюм насиҳатҳо ва ислоҳовариҳои шарофатмандона мебошанд. Аз паёмбарони Худо (с) ба кор рафтани он ду равиши ислоҳӣ нисбат ба закон ба субут расидааст. Аммо равиши сеюм (задан), ҳарчанд дар ҳолатҳои истисноӣ ва дар доираи маҳдуде иҷозат бошад ҳам, Паёмбари Ислом (с) иршод намудаанд, ки: **«Мардони хубу (бонаҷобат) ҳаргиз занони худро намезананд».**²

Дар ин оят назокати қонуни илоҳиро ба хубӣ мушоҳида менамоем. Қуръон меҳодад дар ибтидо марду зан аз нерӯи фикру андеша ва зарфиятҳои инсонии худ истифода намоянд ва худ чорасози мушкилоти дохили хеш бошанд. Дар айнаи ҳол асрори маҳрамонаи оилавиашон аз ифшо шудан ва ба даҳонҳо афтодан маҳфуз бимонад.

Зеро ифшои асрори маҳрамонаи хонаводагӣ имкон дорад ҳалли проблемаи ба вучудомадаро мушкилтар намояд ва аз тарафи дигар, он кор ба ҳайсиати иҷтимоӣ онҳо латма мезанад. Нигоҳ доштани доманаи носозгорӣ дар доираи огоҳии худӣ зану шавҳар аз як сӯ, ҳалли онро барояшон осонтар месозад ва аз сӯи дигар, фарзандонро низ аз паёмадҳои бади равонии он эмин ниғаҳ медорад.

Марҳалаи дигари ҳалли бӯҳрон

1

2

Вале ҳангоме кор то ин марҳала ба таври дуруст ба поён нарасид ва он се равиши ислоҳӣ натиҷаи дилхоҳ набахшиданд, набояд бори дуюм ба истифодаи он равишҳо баргашт. Мард дигар набояд он шеваҳоро ба кор гирад. Зеро бо бакоргирии такрории онҳо оҳиста - оҳиста муҳити ороми хонавода барҳам меҳӯрад ва он шеваҳои ислоҳӣ ба унсури фишору зӯроварӣ, ҷангу кашмакашҳои вайронгар ва лату кӯби доимӣ табдил меёбанд, ки Ислом аз чунин коре безор мебошад.

Балки бояд роҳи ҳалли тозаеро дар пеш гиранд ва додгоҳи хонаводагӣ ташкил намоянд. Як довари хайрхоҳ, хирадманд ва ислоҳталаб аз ҷониби аҳли мард ва яке аз ҷониби хонаводаи зан пой дар миён ниҳанд ва барои ислоҳи онҳо аз ҳеҷ кӯшише фурӯгузор наамоянд.

Ҳанӯз Ислом то ин марҳала намехоҳад кор ба додгоҳи қонун ва ба назди суду прокурор кашонида шавад. Балки бояд боз дар роҳи ислоҳи онҳо ва бартараф намудани бӯҳрони хонаводагӣ қадами дигаре дар дохили хонавода бардошта шавад. Додгоҳи қонун то ин марҳала низ ҳаққи даҳолат дар умури дохили хонаводагӣ онҳоро надорад. Баръакс, ҳамоно додгоҳи хонаводагӣ шаръан салоҳияти баррасӣ ва ҳалли мушкили онҳоро доро мебошад.

Ояти 35-уми сураи Нисо ба ин марҳалаи низоъҳои оилавӣ ва ташкили ҳаياتи салоҳиятдори доварони ду тараф амр намуда, пойгоҳи ҳукуқии додгоҳи хонаводагиро ба вучуд овардааст, он ҷо, ки мефармояд:

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ

أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَ إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

«Ва агар аз низоъи байни онҳо хавф дошта бошед, пас доваре аз чониби хонаводаи мард ва доваре аз хонаводаи зан (барои ин кор) бифириsted. Агар он доварон (дар ҳақиқат) ислохро (дар байни онҳо) бихоҳанд, Худо дар миёни онҳо вифоқ (ва дӯсти)-ро ба вучуд меоварад. Худо, воқеъан ҳам, донову огоҳ аст».

Ба ҳар ҳол, ин вазъият ҳолати истисноӣ дошта, баъзан рӯй медиҳад ва дар чорчӯбаи маҳдуде ба шавҳар салоҳиятҳо ва ихтиёроте барои ислоҳи носозгории ба вучудодада дода мешавад. Ҳадафи асосии он дар бартараф намудани ташаннуҷ ва пешгирӣ аз ба хушунат гароидани мушкилӣ хулоса мешавад.

Агар мард омили носозгорӣ ва ошуфтани вазъи хонавода гашта бошад, дар тамоми мавридҳое, ки зан ҳаққи муроҷиъат ба додгоҳро дошт, бояд пеш аз он ҳамин равиши ташкили додгоҳи хонаводагиро ба кор гиранд ва барои ҳалли мушкили ба амалодада ҳайати доварони ду тарафро ташкил намоянд.

Хушунатҳо дар ҷомеъа

Вақте бо падидаи хушунату зӯроварӣ ва дигар ноадолатиҳо ба таври умум ва дар сар то сари ҷомеъа мубориза бурда нашавад ва дар мардум камарбанди амниятие аз маърифати динӣ ва имону тақво ба вучуд оварда нашавад, ҳолатҳои равонии мардум, тарзи тафаккури ҷомеъа ва сохтори андешаи инсон андак - андак ба сӯи

фарҳанги хушунат гароиш пайдо мекунад ва дар онҳо ғулдурӣ ва дуруштрафторӣ дар тамоми муносибатҳо реша мегирад.

Бинобар ин, тамоми муқаррароти иҷтимоӣ Ислом ба сӯи пешгирӣ аз навъҳои гуногуни хушунат дар ҳаёти хонаводагӣ ва иҷтимоӣ мардум равона гардидаанд. Ба таври мисол, баъзе қонунҳои иқтисодӣ, назарияҳои иҷтимоӣ ва...-и Исломро зикр менамоем, ки ин маъно дар онҳо ба хубӣ мушоҳида мегардад.

1. Қонуни манъи фасоди молӣ ва ришвахорӣ. Қуръони карим мефармояд:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ

لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

«Амвол (ва дороиятон)-ро дар миёни худ ба ботил (ва беҳуда) нахӯред ва онро (ба унвони ришва) ба пеши ҳокимон (ва дигар одамони нуфузманди мақомоти давлатӣ) напартоед, то бахше аз молу дороии мардумро ба (ноҳақ ва) гуноҳ бихӯред, дар ҳоле, ки худ (ноҳақ ва нодуруст будани ин рафторатон)-ро медонед».¹

2. Қонун дар бораи ҷинояти куштор, ки дар ояти 178 ва 179-уми сураи Бақара баён гардидааст.

3. Қонун дар бораи ҷинояти дуздӣ ва ғоратгарӣ, ки дар ояти 38-уми сураи Моида баён гардидааст.

Хулоса, тамоми оятҳои аҳком ба ҳолатҳои хушунат ва зӯроварӣ дар ҷомеъа саҳт

¹ Сураи Бақара, 2: 188.

алоқамандӣ доранд. Ислом тамоми ин аҳкоми тарбиявӣ ва қонунҳои пешгирикунандаи ҷиноиро барои ба танзим даровардани ҳаёти мардум, ҷилавгирӣ аз ҳар гуна хушунату зӯроварӣ ва таъмини оромишу саъодати саросарӣ дар ҷомеа пешбинӣ намудааст.

Иффат ва покдоманӣ дар ҷомеа

Покӣ ва иффат яке аз муҳимтарин арзишҳои имонӣ ва ахлоқии Ислом мебошад. Ислом покизагиву иффат ва покдоманиро ҳам дар ҳаёти фардиву хонаводагии шахс ва ҳам дар муҳити ҷомеа дӯст дошта, барои бунёди ҷомеаи солим ва пок аз ҳеҷ кӯшише фуруғзор накардааст. Аз ба вучуд омадани муҳити носолими ахлоқӣ ва ривоч ёфтани бевандубориҳо кӯшидааст, то ба ҳар василае пешгирӣ намояд.

Худованд дар канори қонунҳои муҷозоти саҳте, ки барои ин падидаи хилофи иффати инсонӣ гузоштааст, паёмадҳои бади равонӣ, бемориҳои ҷисмӣ, олудагиҳои иҷтимоӣ ва дигар зарарҳои онро дар дурнамои генафонди миллат баён доштааст, он ҷо, ки мефармояд:

وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

«Ба (муҳити олудаи ба) зино наздик наша-вед, ки он, дар воқеъ, амали зишт (ва бевандуборӣ) буда ва роҳи (ниҳоят) бад (ва зиёнборест)».¹

Боз мефармояд:

وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ عِظْكُمْ لَعَلَّكُمْ

¹ Сураи Исро, 17: 32.

تَذَكَّرُونَ

«Худо (шуморо) аз бевандуборӣ, бадӣ ва ситам наҳӣ менамояд (ва ба ин шева) шуморо панд медиҳад, то тазаккур намоед».¹

Ҳамчунин мефармояд:

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ

بِغَيْرِ الْحَقِّ

«Бигӯ: Парвардигорам ҳама намуди бевандубориҳои ошқору ниҳон, гуноҳ ва зулму таҷовузи ба ноҳақро қатъан ҳаром гардондааст...».²

Боз мефармояд:

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ

عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

«Одамоне, ки мехоҳанд (ва кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки) дар миёни мардуми мӯъмин фаҳшову бевандуборӣ шуйӯъ (ва ривоч) пайдо намояд, барои онҳо дар дунёву охират азоби дардноке бошад...».³

Ислом аслан фарҳанги (ба истилоҳ) бевандуборӣ, хушунат ва дағалгароиро наменпазирад ва дӯст медорад, ки покиву иффат, муносибатҳои олии инсонӣ ва муҳаббат тасомух дар ҷомеа ва дар андешаи мардум ҳукмфармо бошад.

¹ Сураи Наҳл, 16: 90.

² Сураи Аъроф, 7: 33.

³ Сураи Нур, 24: 19.

Зино ва алоқаҳои номашрӯи ҷинсӣ ба ҳар сурате, ки бошанд, дар шаръи муқаддаси Ислом маҳкум шудаанд ва барои он муҷозоте низ муқаррар гаштааст.

Аз он чи ба таври фишурда дар китоби никоҳ ва талоқ, ба хусус дар фасли охир, дар бораи ҷойгоҳи зан дар пешгоҳи Ислом ва ҳуқуқҳои шаръии вай баён гардид, метавон хулосаи назари дини Ислом ва дидгоҳи Қуръони каримро дар бораи ҷойгоҳи рафеъ ва арзишҳои ҳуқуқии занон ба даст овард ва ҳамин тавр, ба азамат ва беназирии қонуни Ислом дар ин маврид пай бурд.

Бо ҳамди Парвардигори ҷаҳониён ва дуруди сарвари паёмоварон каломи худро ҳусни хитом мебахшем.

Манобеъ ва сарчашмаҳои истифодашуда

1. Қуръони карим.
2. Абуабдуллоҳ Муҳаммад ибни Исмоили Бухорӣ. Саҳеҳи Бухорӣ – Бейрут: Дорулмаърифат. 2004.
3. Абулхусайн Муслим ибни Ҳаҷҷоҷ ибни Муслими Қушайрии Нишопурӣ. Саҳеҳи Муслим – Бейрут: Дорулмаърифат. 2004.
4. Абудовуд Сулаймон ибни Ашъаси Сичистонӣ. Сунани Абудовуд – Бейрут: Дорулфикр. 2005.
5. Абуъисо Муҳаммад ибни Исои Тирмизӣ. Сунани Тирмизӣ – Бейрут: Дорулмаърифат. 2002.
6. Абуабдурраҳмон Аҳмад ибни Шуъайби Насой. Сунани Насой – Бейрут.
7. Абуабдуллоҳ Муҳаммад ибни Язид ибни Мочаи Қазвинӣ. Сунани Ибни Моча – Бейрут: Дору эҳёи аттуросил арабӣ. 2000.
8. Абуабдуллоҳ Аҳмад ибни Ҳанбали Шайбонӣ. Муснади Имом Аҳмад – Риёз: Байтул афкор ад-давия. 1998.
9. Муҳаммад ибни Ҳиббон ибни Аҳмади Тамимӣ. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон – Бейрут: Дорулфикр.
10. Абуабдуллоҳ Муҳаммад ибни Абдуллоҳ Ҳокими Нишопурӣ. Мустадраки Ҳоким – Бейрут: Дорул кутубил илмия.
11. Абдуллоҳ ибни Муҳаммад ибни Абушайба. Мусаннафи Ибни Абушайба – Бейрут: Дорулфикр.
12. Абдурраззоқ ибни Ҳумом, Абуяълои Санъой. Мусаннафи Абдурраззоқ.
13. Абулқосим Сулаймон ибни Аҳмад ибни Айюби Табаронӣ. Алмӯъҷамулкабир .
14. Абулқосим Сулаймон ибни Аҳмад ибни Айюби Табаронӣ. Алмӯъҷамулавсат.
15. Абулқосим Сулаймон ибни Аҳмад ибни Айюби

- Табаронӣ. Алмӯъчамуссағир.
16. Абубакр Аҳмад ибни Хусайн ибни Алӣ ибни Мӯсои Байҳақӣ. Сунани Куброи Байҳақӣ - Бейрут: Дорулфикр.
 17. Абубакр Аҳмад ибни Хусайн ибни Алӣ ибни Мӯсои Байҳақӣ. Шуъабулимони Байҳақӣ - Бейрут: Дорулфикр.
 18. Алӣ ибни Умари Дорукутнӣ. Сунани Дорукутнӣ – Бейрут: Дорул кутубил илмия.
 19. Абучаъфар Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Саломат ибни Абдулмалики Аздии Таҳовӣ. Шарҳи маъонил осор – Бейрут: Дорул кутубил илмия. 2001.
 20. Абулфидо Исмоъил ибни Умар ибни Касири Димишқӣ. Мисбоҳи мунир гузидаи тафсири Ибни Касир – Риёз: Доруссалом. 2002.
 21. Ваҳба Зухайлӣ. Тафсири Васит – Димишқ: Дорулфикр. 2000.
 22. Муҳаммадшафеъи Усмони Девбандӣ. Тафсири Маъорифулқуръон (тарҷимаи форсӣ) – Турбати Ҷом: Интишороти Шайхулислом Аҳмади Ҷом. 2004.
 23. Убайдуллоҳ ибни Масъуди Тоҷушшариъа. Мухтасарулвиқоя.
 24. Аллома Аҳмад ибни Ҷаъфари Бағдодӣ. Мухтасарулқудурӣ.
 25. Наҷмуддин Муҳаммади Дараконӣ. Ихтисорур-ривоя, шарҳи Мухтасарулвиқоя - Бейрут: Дорул кутубил илмия. 2005.
 26. Аллома Абдуллоҳ ибни Маҳмуд ибни Мавдуди Мавсилӣ. Алихтиёр литаълилил мухтор - Бейрут: Доруннамузачия. 2002.
 27. Убайдуллоҳ ибни Масъуди Тоҷушшариъа. Шарҳулвиқоя.
 28. Абулҳасан Бурҳонуддин Алӣ ибни Абубакр ибни Абдулҷалили Фарғонии Марғинонӣ. Алҳидоя фи шарҳи Бидоятилмубтадӣ – Қоҳира: Доруссалом. 2006.

29. Муҳаммад ошиқи илоҳии Бурнӣ. Аттасҳилуззарурӣ ли масоилилқудурӣ.
30. Ғуломуддини Панҷшерӣ. Тасҳили зарурӣ... (тарҷимаи форсӣ) - Мадинаи мунаввара: Мактабату дорилимон. 2003.
31. Ҳафизуллоҳ Тоҳирӣ ва Ғуломаҳмади Муваҳҳидӣ. Хулосатулмасоили фикҳи ҳанафӣ - Турбати Ҷом: Интишороти Шайхулислом Аҳмади Ҷом. 2003.
32. Аллома Муфтӣ Худоназар. Маҳмудулфатово - Зоҳидон: Интишороти Сиддиқӣ. 2004.
33. Абдулъазим ибни Бадавӣ. Мухтасари фикҳ аз Қуръон ва суннат (тарҷимаи форсӣ. Абдуллоҳи Муҳаммадӣ) - Техрон: Нашри Эҳсон. 2004.
34. Фикҳи Муяссар (тарҷимаи форсӣ).
35. Абубакр Ҷобири Ҷазоирӣ. Куллиёти Ислом (тарҷимаи форсӣ. Абдулъазизи Салимӣ) - Техрон: Нашри Эҳсон. 2002.
36. Муфтӣ Ҷамилаҳмади Назирӣ (тарҷимаи форсӣ. Муҳаммадамини Хусайнбар. Равиши намози Расули Худо (с) - Турбати Ҷом: Интишороти Шайхулислом Аҳмади Ҷом. 2005.
37. Ҳасан ибни Аммор ибни Алии Шурнублолӣ. Мароқилфалоҳ бо ҳошияи Таҳтовӣ - Бейрут: Дорул кутубил илмия. 1997.
38. Зафараҳмад Усмони Таҳонавӣ. Эълоуссунан - Бейрут: Дорул кутубил илмия. 1997.
39. Дарси Ҷомеъи Тирмизӣ.
40. Доктор Абдурраҳим Фирӯзи Ҳиравӣ. Анисунни-со - Риёз: Дорулватан. 2001.
41. Имом Бурҳониддин Абулмаъолӣ Маҳмуд ибни Садрӯшшариъат ибни Мозаи Бухорӣ. Мухити Бурҳонӣ - Бейрут: Муассисаи Назеҳ Киркӣ. 2004.
42. Муҳаммадтақии Атторнажод. Нусхаи Аттор - Техрон: Интишороти китобфурӯшии Ифтихорӣ. 1996.
43. Абдуҳалими Ҷундӣ. Абуҳанифа қаҳрамони

озодӣ ва тасомуҳ дар Ислом - Қоҳира: Дорул-маърифат.

44.Аллома Муҳаммадамин ибни Умар ибни Абдулғазиз. Раддалмуҳтор, маъруф ба Ҳошияи Ибни Обидин - Бейрут: Дору эҳёи аттурсил арабӣ. 1998.

45.Ҳолид Сайфуллоҳи Раҳмонӣ (тарҷимаи форсӣ. Ғуломмуҳамад Яҳёи Ҳалим). Масоили фикҳии муъосир - Пешовар: Мактабаи Форуқия.

МУНДАРИҶА

Барои огоҳӣ	3
Муқаддима	4
Роҳнамои китоб	26
Улуми исломӣ	3 1
Бахши аввал Китоби таҳорат	37
Фасли аввал	
Вузӯ	38
Тариқаи вузӯ гирифтани	40
Вузӯи комил (пурра) ва хуб	43
Фарзҳои вузӯ	4 5
Масҳи риш	4 5
Суннатҳои вузӯ	47
Мустаҳабботи вузӯ	4 9
Шиканандаҳои вузӯ	4 9
Баёни муфасссалтари поре аз одоб, мустаҳаббот... ..	50
Навъҳои вузӯ	58
Фасли дуюм	
Ғул	60
Тариқаи ғул кардан	60
Муҷиботи ғул	6 1
Истифода аз ғилофак	62

Фарзҳои ғул	63
Суннатҳои ғул	63
Аҳкоми ғул	63
Тазаққури зарурӣ дар бораи муҷиботи ғул	64
Баъзе масоили ин боб	66
Фасли сеюм	
Аҳкоми обҳо	70
Омехтани чизе бо об	74
Покӣ ва наҷосати обҳо	77
Пӯсти ҳайвонот	78
Баъзе масоили оби равон ва оби ҳавз	79

Фасли чорум

Аҳкоми чоҳ	84
Баъзе масоили оби чоҳ	86
Оби рокид (қарор)	8 9
Аҳкоми пасхӯрда	90

Фасли панҷум

Таяммум	94
Чӣ гуна бояд таяммум кард?	96
Аҳкоми таяммум	98
Фарзҳои таяммум	98
Суннатҳои таяммум	99
Шартҳои дуруст гардидани таяммум	99
Шиканандаҳои таяммум	102
Тафсили поре аз масоили таяммум	103
Нуктаи латиф	106

Фасли шашум

Масҳ бар мӯзаҳо ва аҳкоми он	108
Баъзе масоили масҳ	111
Шиканандаҳои масҳ	113

Фасли ҳафтум

Ҳайз (хунбинии моҳонаи занон)	115
Дар робита бо ҳайз (хунбинии моҳона)	116
Нифос	118
Қорҳое, ки барои зан мамнӯъ ва ҳаром аст	119
Қорҳое, ки барои зан мубоҳ мебошанд	121

Фасли ҳаштум

Истиҳоза.....	122
Тафсили поре аз масоили ҳайз, нифос ва истиҳоза	123
Аҳкоми маъзур.....	127
Баъзе масоили маъзур.....	128

Фасли нӯҳум

Наҷосатҳо ва пок кардани онҳо.....	130
Наҷосатҳои ғализа, ки ҳукмашон қатъӣ ва сахт аст.....	131
Поксозии чизҳои, ки наҷис гардидаанд.....	132
Тафсили баъзе аз масоили поксозии наҷосатҳо	136
Одоби қазои ҳоҷат.....	140
Истинҷо	146

Баҳши дуюм Китоби намоз

Намоз	150
-------------	-----

Фасли аввал

Намозҳои панҷгона.....	158
Вақтҳои намоз.....	158
Вақтҳои мустаҳаб барои адои намоз	161
Вақтҳои, ки дар онҳо намоз ҷои нест.....	162
Вақтҳои макрӯҳ	162

Фасли дуюм

Азон ва иқомат.....	164
Аҳкоми азон ва иқомат.....	165
Баъзе масоили азон ва иқомат.....	167

Фасли сеюм

Шартҳои намоз	171
Миқдори пӯшонидани аврат	174
Аҳкоми қибла	175

Фасли чаҳорум

Фарзҳои намоз.....	177
Воҷиботи намоз	178
Суннатҳои намоз	180
Одоби намоз	186
Тафовутҳои намози зан аз намози мард.....	186

Фасли панҷум

Тарзи гузоридани намоз	188
------------------------------	-----

Фасли шашум

Тарзи хондани намоз	192
Тафсили поре аз масоили намоз	200
Масъалаҳои дар мавзӯи қироат.....	203
Сураҳои, ки Паёмбар (с) бештар онҳоро мехонд....	204
Тиловати Қуръон	208

Фасли ҳафтум

Намози ҷамоат	210
Аҳамияти намози ҷамоат.....	212
Вазифаи имом	215
Аҳкоми намози ҷамоат.....	215
Вазифаи муқтадӣ.....	217
Аҳкоми иқтидо кардан.....	219

Фасли ҳаштум

Масъалаҳои пайвастан ба ҷамоат.....	223
Ҳолатҳои, ки ҳузури дар ҷамоатро аз намозгузор	224
Баъзе масоили, ки баъд аз ғориғ гаштани имом аз	225
Масъалаҳои берун шудан аз масҷид.....	226
Зикрҳои маснун ва мустаҳаб дар қавма ва ҷалса... ..	227
Зикрҳои маснун ва мустаҳаб баъд аз фарзҳо	228

Фасли нӯҳум

Бетаҳоратӣ дар намоз.....	234
Муфсидоти намоз (фосидкунандаҳои намоз)	235
Тафсили поре аз муфсидоти намоз.....	237
Амалҳои, ки дар намоз макрӯҳ мебошанд.....	239
Тафсили поре аз макрӯҳоти намоз	240
Баёни ҳолатҳои, ки метавон намозро бурид	243

Фасли даҳум

Намози витр.....	245
Суннатҳои ҳаррӯза	248

Фасли ёздаҳум

Намозҳои нофила.....	250
Аҳкоми намозҳои нофила	254
Намози таровеҳ.....	256

Қазои намозҳои қазақардашуда	256
Тафсили ҳолатҳои дар боби қазои намоз.....	257
Фасли дувоздаҳум	
Сачдаи сахв	260
Аҳкоми сачдаи сахв.....	26 1
Тафсили масоили аз сачдаи сахв	26 5
Фасли сездаҳум	
Сачдаи тиловат	26 9
Аҳкоми сачдаи тиловат	270
Баъзе масоили сачдаи тиловат.....	272
Фасли чордаҳум	
Намози бемор.....	27 5
Фасли понздаҳум	
Ният ва навъҳои сафар	278
Вақтҳои беҳтарин ва одоби дуъҳои сафар	278
Сафари шаръӣ.....	288
Намози мусофир	288
Баъзе масоили сафар ва мусофир	2 94
Ватан қучаст?	2 96
Аҳкоми гуногуни намози мусофир.....	2 98
Тафсили аҳкоми таяммуми мусофир.....	2 98
Аҳкоми сафари дарёӣ	300
Аҳкоми сафари ҳавой.....	30 1
Миқдори масофаи сафар.....	302
Намозҳои суннат дар сафар.....	304
Ҷамъи байни ду намоз	30 5
Фасли шонздаҳум	
Намози ҷумъа	307
Шароити баргузори намози ҷумъа	308
Тарзи хондани намози ҷумъа	3 10
Аҳкоми намози ҷумъа.....	3 10
Порае аз фазоили рӯзи ҷумъа.....	3 12
Одоби рӯзи ҷумъа	3 12
Фазоили намози ҷумъа	3 13
Хутба хондан	3 14
Порае аз масоили намози ҷумъа	3 16
Фасли ҳабдаҳум	

Намози идайн	3 17
Вақти намози идайн	3 17
Суннатҳо ва мустаҳабҳои идайн	3 17
Тарзи адои намози идайн	3 18
Аҳкоми намози идайн.....	3 19
Одоби суннатҳои ид	320
Такбироти ташриқ.....	322
Фасли ҳаждаҳум	
Намози кусуф.....	323
Намози истисқо.....	324
Намози хавф.....	326
Намоз дар Каъба	327
Фасли нӯздаҳум	
Аҳкоми ҷаноза	32 9
Эҳтизор	32 9
Ғусли майит	330
Такфин	333
Кафан барои мардҳо.....	333
Кафани занҳо.....	334
Тарзи печидани кафани мард.....	334
Тарзи кафан кардани зан.....	334
Фасли бистум	
Намози ҷаноза	337
Порае аз масоили намози ҷаноза	339
Бардоштан ва дафни мурда	343
Баъзе масоили ҷаноза	34 5
Аҳкоми шаҳид	347
Шаҳид бар се қисм аст.....	348
Воҷиботи бозмондагони мурда	352
Бахши сеюм Китоби закот.....	360
Фасли аввал	
Закот.....	36 1
Мавридҳои закот.....	364
Закот бар кӣ фарз аст	36 5
Фасли дуюм	
Навъҳои амволе, ки закот дар онҳо воҷиб мебошад	366

Нисоби чаҳорпоён	366
1. Шутур.....	368
2. Гов	36 9
3. Гӯсфанд.....	370
4. Асп	370
Аҳкоми гуногун.....	37 1
Фасли сеюм	
Закоти тилло, нуқра ва колоҳои тиҷоратӣ	373
Молҳои тиҷоратӣ	38 1
Закоти қарзҳо.....	383
Закоти зироъат ва меваҷот.....	38 5
Навъи заминҳо.....	38 9
Маъодин.....	3 92
Фасли чорум	
Масрафи закот.....	3 93
Додани закот ба одамони зерин ҷои нест.....	394
Порае аз масоили ин боб.....	3 96
Фасли панҷум	
Садақаи фитр	400
Чӣ касе садақаи фитрро мепардозад?	400
Миқдори садақаи фитр.....	402
Вақти пардохти садақаи фитр	402
Баҳши чорум Китоби рӯза.....	403
Фасли аввал	
Рӯза	404
Ҷоидаҳои рӯза	40 5
Аҳкоми рӯза	406
Рӯзаҳои фарзӣ	406
Рӯзаҳои ҳаром	407
Рӯзаҳои нафл.....	407
Баъзе масоили ин боб.....	407
Рӯзаи назр.....	408
Нияти рӯза.....	40 9
Моҳи Рамазон чӣ гуна собит мешавад?	410
Порае аз масоили ин боб.....	4 12
Фасли дуюм	
Муфсидоти рӯза	4 14

Тазриқи сӯзандору дар моҳи Рамазон	415
Аҳкоми гуногун.....	4 16
Дар мавридҳои зерин рӯза фосид намешавад:.....	416
Анҷоми ин корҳо барои рӯзадор макрӯҳ аст:.....	417
Нагирифтани рӯзаи моҳи мубораки Рамазон.....	420
Фасли сеюм	
Каффорати рӯза.....	422
Рӯзаи қазо	423
Баёни ҷазои саҳарӣ.....	42 5
Таъҷили ифтор	427
Баёни ҳолатҳои, ки шикастани рӯза ҷои нест аст	428
Арзиши эҳсонӣ ба моҳи Рамазон.....	431
Эътиқод	434
Эътиқод ба се қисм аст	43 5
Фасли чорум	
Қурбонӣ	43 9
Вақти қурбонӣ қардан.....	44 1
Ҳайвоноте, ки қурбонии онҳо ҷои нест аст.....	442
Ақиқа.....	44 5
Таҳқиқи тифл ва азон гуфтан дар гӯшаш	447
Баҳши панҷум Китоби ҳаҷ.....	448
Фасли аввал	
Ҳаҷ.....	4 50
Шароити воҷиб шудани ҳаҷ	4 50
Фарзҳои ҳаҷ	4 51
Воҷиботи ҳаҷ.....	4 51
Суннатҳои ҳаҷ.....	4 51
Миқдотҳои (эҳромҳои).....	4 52
Эҳром	4 53
Фасли дуюм	
Тарзи анҷом додани ҳаҷ	4 56
Таъвофи қудум ва тарзи анҷом додани он.....	456
Намози таъвоф	4 57
Саъй миёни Сафо ва Марва.....	458
Рафтан ба Мино ва Арафот	459
Ҳаракат ба сӯи Муздалифа	460
Ҳаракат ба сӯи Мино	460

Фасли сеюм

Тарзи анҷом додани ҳаҷ	462
Сангзанӣ ба шайтон	462
Тавофи видоъ	463
Масоиле аз ҳар боб	464

Фасли чорум

Умра	46 5
Қирон	466
Таматтӯъ	468

Фасли панҷум

Моҳҳои ҳаҷ	470
Ҳаҷчи мардуми Макка ва атрофи он	470
Қиноятҳо	470
Тафсили қиноятҳои эҳром ва қазои он	47 1
Баёни қиноятҳо дар афъоли ҳаҷ ва қазои он	47 1
Масъалаҳои гуногун	472
Ҳукми маъзур	474

Фасли шашум

Шикор дар ҳоли эҳром	47 5
Ҳукми қорин дар содир кардани мамнӯъот	477
Бе эҳром гузаштани миқот	477
Қиноятҳои Ҳарам	478

Фасли ҳафтум

Эҳсор	47 9
Ҳаҷи ниёбатӣ	480
Баъзе масоили ҳаҷ	48 1

Фасли ҳаштум

Қурбонӣ дар ҳаҷ	484
-----------------------	-----

Фасли нӯҳум

Зиёрати равзаи мубораки Паёмбари ақрам (с)	487
--	-----

Баҳши шашум

Муносибатҳои шахсӣ ва хонаводагӣ дар қонуни	491
--	------------

Хусусиятҳои низоми Ислом	4 92
Бинои хонавода	4 93

Китоби никоҳ	497
---------------------------	------------

Фасли аввал

Хулоса ва моҳияти никоҳ аз дидгоҳи Ислом	498
Аҳкоми никоҳ ё заношӯӣ	502
Масоили никоҳ	506
Ҳолатҳои издивоҷ	507

Фасли дуюм

Рукнҳои никоҳ	508
Одоб ва суннатҳои никоҳ	509
Ҳуқуқ ва масъулиятҳои зану шавҳар	510
Масъулиятҳои шавҳар	511
Баҳше аз ҳуқуқҳои занон бар шавҳаронашон	511
Масъулиятҳои зан	512
Баҳше аз ҳуқуқҳои мард бар ҳамсараш	512
Тафсили мавзӯи никоҳ	513
Калимаҳое, ки никоҳ бо онҳо таҳаққуқ меёбад	516

Фасли сеюм

Ҳукми сиға ё никоҳи муваққат	517
Никоҳи фузулӣ	519

Фасли чорум

Занҳое, ки никоҳи онҳо ҳаром аст	520
Баъзе масоили боби никоҳ	527

Фасли панҷум

Аҳком ва салоҳиятҳои валӣ дар ақди никоҳ	529
--	-----

Фасли шашум

Интиҳоби куфв дар ихтиёри ҷуфт	534
Пардохти маҳр	538
Никоҳи шиғор	544
Никоҳ барои ҳалола	545
Маҳри мисл	546

Фасли ҳафтум

Шарт гузоштан дар вақти ақди никоҳ	548
Ҳукми никоҳи кофирон	549
Риъояи адолат дар байни занон	550

Китоби разоъат

Ширхорагӣ	552
-----------------	-----

Китоби талоқ	561
---------------------------	------------

Фасли аввал

Назари Ислом дар бораи талоқ.....	562
Роҳи ҳалҳои пешниҳоди Қуръон.....	564

Фасли дуюм

Шароити талоқдиханда.....	566
Навъҳои талоқ.....	567
Навъҳои талоқ ба эътибори калимаҳо.....	569
Сареҳи талоқ.....	569
Нисбат додани талоқ ба узвҳои бадани зан.....	570
Кинояи талоқ.....	571
Васфери бар лафзи талоқ афзудан.....	573

Фасли сеюм

Аҳкоми талоқ пеш аз ҳамбистарӣ.....	574
Супурдани талоқ ба зан.....	575
Талоқи бо шарт.....	577
Талоқ дар ҳолати беморӣ.....	579

Фасли чорум

Талоқи раҷъӣ ва боин.....	581
Дар панҷ маврид зан талоқи боин мешавад.....	585
Саркашӣ ва нофармони зан.....	586

Фасли панҷум

Ийло.....	588
Хулъ.....	592
Талоқи муборот.....	596

Фасли шашум

Зихор.....	597
Лиъон.....	601
Тариқи баргузор намудани лиъон.....	602
Мардони Анин.....	605

Фасли ҳафтум

Идда.....	609
Масоили гуногуни ин боб.....	611
Идда ҳикматҳои зиёде дорад, аз ҷумла.....	613
Ҳидод.....	614
Собит шудани насаб.....	615
Нигаҳдорӣ ва парастории кӯдак.....	618
Нафақа ва таъмини ниёзҳо.....	618

Фасли ҳаштум

Ҷойгоҳи зан дар Ислом.....	625
Пуштивонаи имонии пойгоҳи ҳуқуқии занон.....	630
Се асли: оромиш, маваддат ва раҳмат.....	631
Хушунат ва зӯроварӣ аз назари Ислом.....	633
Шоҳкориҳои дигари Ислом дар ин ҷода.....	637
Масъули ҳифзи ҳуқуқи занон.....	639
Бурузи ташаннуҷ дар хонавода.....	642
Марҳалаи дигари ҳалли бӯҳрон.....	646
Хушунатҳо дар ҷомеа.....	648
Иффат ва покдоманӣ дар ҷомеа.....	649
Манобеъ ва сарчашмаҳои истифодашуда.....	652

عبد الشرف عبد الباقي

الفقه الاسلامي

علي المذهب الحنفي

العبادات و ما يتعلق

بالأحوال الشخصية (باللغة الطاجيكية)

الطبعة الثانية

دوشنبه – 2008

ФИҚҲИ ИСЛОМӢ бар асоси мазҳаби Ҳанафӣ

Ҳуруфчини кампютерӣ: Айюби Сафарзод
Тарроҳ ва саҳифаоро: Муҳаммадсиддиқи Комил

Ба чоп 1. 07. 08 супорида шуд. Ба чопаш ____ 08
имзо шуд. Чопи офсетӣ. Гарнитурани Times New
Roman Tj. Андозаи: 60x90 $\frac{1}{16}$. Ҷузъи чопии шар-
тӣ 42. Чопи дуюм. Адади нашр 1000. Супориши
№ 9.

Нашриёти «Нур - 2003».
Душанбе, кӯчаи Саъдии Шерозӣ, 19.

ББК 86. 38+87. 3+87. 817

Б - 90

440304000-
Б 091 _____ 2006
86. 38 – 84

Ҳуқуқи табъ ва нашри китоб барои
муаллиф махфуз мебошад. ©

Аз муаллиф ин китобҳо ба чоп
расидаанд:

1. «Ошноӣ бо Қуръон». Китоби мазкур хонанда-
ро ба ҷанбаҳои эъҷоз, улум ва дигар
хусусиятҳои хоси Қуръон ошно месозад. Ма-
толиберо дар ин замина пешкаш менамояд, ки
барои дарки мафҳуми амиқ, эъҷози баён, зе-
боии назм, ҷовидонагии паёмҳо ва дигар
хусусиятҳои каломии илоҳӣ фаро гирифтани
онҳо ногузир аст.
2. «Ҳаҷ: таърих, моҳият, маносик ва аҳкоми
он». Ин китоб моҳият, фалсафа, ҷанбаҳои
иҷтимоӣ ва давраҳои гуногуни ҳаҷро дар тӯли
таърих ба тафсил баён менамояд. Ҳамчунин
ҳаҷҷи Паёмбар (с) ва пас аз он аъмол ва ма-
носики ҳаҷро бо баёни зебоне манзури хонанда
месозад.

3. **«Закот ва ҷойгоҳи он дар Ислом».** Ин китоб фалсафа ва аҳкоми закотро бар асоси Қуръон ва суннат баён намуда, мавқеъи ин ибодати молиро дар бинои шахсияти солими инсонӣ ва рехтани пояҳои ҷомеаи намунавӣ ба таври равшане бозгӯ менамояд.

4. **«Накҳати Рамазон».** Китоби мазкур дар зимни баррасии моҳият ва аҳкоми рӯзаи моҳи Рамазон аз барномаи худопарастӣ ва низоми ибодатҳо дар Ислом тасвири расое пешкаши хонанда менамояд. Арзишҳои ибодӣ ва барномаи худопарастие, ки аз ҷониби Ислом барои бандагон пешбинӣ шудааст, дар тазкии нафс, парвариши рӯҳ, тақвияи сохтори равонӣ ва саломатии ҷисми инсон бемонанд мебошад.

Китобҳои зерин дар дасти чоп қарор доранд:

5. **«Дарсҳои имон ва ахлоқ».** Ин китоб дар ду ҷилд омода гардида, барои тарбияи насли наврас пешкаш мегардад. Тарбияи солими инсон дар марҳалаҳои гуногуни ташаккули шахсияти вай ва ба вуҷуд овардани ҷомеаи фозила бар пояи фазоили ахлоқӣ ва арзишҳои маънавӣ яке аз муҳимтарин ҳадафҳои ойини Ислом мебошад. Китоб матолиби муҳиммеро дар ин ҷода тақдими дӯстдорон ва алоқамандони фарҳанги исломӣ мегардонад.

6. Ҷилди аввали тафсири Қуръон карим бо номи **«Тафсири навини Қуръони карим».** Дар он чор пораи Қуръон бо таъя бар мӯътамадтарин манобеъи тафсирии аҳли суннат бо тарҳи тоза тафсир шудааст. Дар он арзишҳои илоҳӣ ва паёмҳои ҷовидонаи Қуръон мувофиқ бо зеҳнияти имрӯзаи ҷомеа баён гардидаанд, ки барои баланд бардоштани маърифати динии мусалмонон заминаи муносиборо ба вуҷуд меоварад.

7. **«Нигоҳе ба сарчашмаҳои тамаддуни исломӣ».** Ин китоб пас аз баррасии мухтасари мафҳуми тамаддун ба баёни марҳалаҳои китобат, ниғаҳдорӣ, ҷамъоварӣ ва тақомули эъробгузори Қуръони карим пардохтааст. Ҷамчунин, марҳалаҳои ҳифз, китобат ва тадвини суннати набавиरो бозгӯ намуда, гузориши мухтасарро дар бораи таърихи пайдоиш ва марҳалаҳои ташаккули мазҳаб пешкашӣ хонанда менамояд.

Илми фикҳ баъд аз ақида дуввумин шоҳсутуни дини Исломо ба вуҷуд овардааст. Дар ин китоб хонандаи ғиромӣ ба мактаби фикҳии бузургтарин поягузори фикҳи исломӣ ҳазрати имоми Аъзам Абуҳанифа (р.х) шинос мешавад.

Паёмбари ғиромии Исломо (с) мефармояд:

مَنْ يَرِدُ اللَّهَ بِهِ خَيْرًا يَفْقَهُهُ فِي الدِّينِ

«Касе, ки Худо барояш хайро бихоҳад, ӯро дар (улуми) дин фақоҳат (ва дониши илмӣ) медиҳад».¹

Исломо дини **илму дониш** мебошад ва Қуръон инсонҳоро ба донишомӯзӣ ва ривочи илму фарҳанг дар миёни ҷомеа фаро меҳонад. Дар фарҳанг ва тамаддуни исломӣ падидае бо номи низоъ дар миёни **«дину дониш»** ва ё **«ақлу нақл»** вуҷуд надорад. Бар асоси таълимоти Исломо буд, ки мусалмонон дар бисёре аз риштаҳои улуми инсонӣ ва таҷрибӣ пешгом ғардиданд ва хидматҳои инкорнопазире барои пешрафти тамаддуни башарӣ арза доштаанд.

**Эй бародар, ту ҳамон андешай,
Мобақӣ ту устухону решаӣ.
Ғар гул аст андешаи ту, гулшанӣ,
В-ар бувад хоре, ту ҳемай гулханӣ.
Ғар гулобӣ, бар сару ҷайбат зананд,
В-ар ту чун бавлӣ, бурунат афкананд.**

(Маснавӣ)

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 71, 2948, 6882. Саҳеҳи Муслим, 2386, 2389, 4933. Сунани Тирмизӣ, 2645. Сунани Ибни Моҷа, 220, 221. Сунани Доримӣ, 228, 229, 230, ҷ. 1, с. 79, 2606, ҷ. 2, с. 753. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 89, ҷ. 1, с. 291, 310, ҷ. 2, с. 8, 3401, ҷ. 8, с. 193. Муснади Имом Аҳмад, 2786, ҷ. 1, с. 503. Ва...

Барои қайдҳо